

ספר
מסילת ישרים

עם הוספות

ביאורים ועיונים

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"

כסלו תשע"ו

ברכה לראש משביר

בפתח הספר הננו לחקוק
ברכה והודיה, לאיש יקר רוח, ידיד ה', מורם מעם,

החפץ בעילום שמו

אשר נדבה לבו לגשת אל המלאכה,
לתרום מהונו כדי לקבוע דפי מוסר אלו בדפוס,
למען ילמדו ויתקדשו הרבים,
בהחדרת תורת אלקים חיים אלו בנפשותם,
לקדש שמו יתברך, בתיקון המדות ויראת שמים,

וזכות הרבים תלויה בו, להשפיע עליו ברכת ה',
לחזקו ולסעדו ולתת ברכה בכל מעשי ידיו
להצליח בכל אשר יפנה ברוחניות ובגשמיות,

אמן כן יהי רצון.

בברכה מרובה הנהלת ארחות יושר

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219
נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון **"ארחות יושר"**
בפקס: 077-4230219

©
כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש
פנימי ו/או מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:
אפקטיב
03-5796812 | 054-8485060

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח"ו.

"מסילת ישרים"

יוצא לאור ע"י ארגון **"ארחות יושר"**
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א

יו"ר הארגון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לבי
הרב יחיאל חסידה
הרב דוד יגאלי
הרב ישראל מאיר וולך

תוכן העניינים

פתח השער

..... ז

הקדמת הרב המחבר

..... יא

פרק א

בבאור כלל חובת האדם בעולמו ..... כז

פרק ב

בבאור מדת הזהירות ..... מז

פרק ג

בבאור חלקי הזהירות ..... נז

פרק ד

בדרך קנית הזהירות ..... ע

פרק ה

בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם . צח

פרק ו

בבאור מדת הזריזות ..... קיג

פרק ז

בבאור חלקי הזריזות ..... קכו

פרק ח

בדרך קנית הזריזות ..... קלט

פרק ט

בבאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם . קמז

פרק י

בבאור מדת הנקיות ..... קסב

פרק יא

בפרטי מדת הנקיות ..... קע

פרק יב

בדרכי קנית הנקיות ..... רסו

פרק יג

בבאור מדת הפרישות ..... ער

פרק יד

בחלקי הפרישות ..... רצ

פרק טו

בדרכי קנית הפרישות ..... רצו

פרק טז

בבאור מדת הטהרה ..... שה

פרק יז

בדרכי קנית הטהרה ..... שיח

פרק יח

בבאור מדת החסידות ..... שכד

פרק יט

בבאור חלקי החסידות ..... שלב

פרק כ

במשקל החסידות ..... שצט

פרק כא

בדרכי קנית החסידות ..... תיא

פרק כב

בבאור מדת הענוה ..... תכ

פרק כג

בדרכי קנית הענוה ..... תמו

פרק כד

בבאור יראת חטא ..... תסא

פרק כה

בדרך קנית היראה ..... תעח

פרק כו

בבאור מדת הקדושה ..... תפד

פתח השער

"מסילת ישרים סור מרע שומר נפשו נוצר דרכו" (משלי ט"ז י"ז)

"יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא, שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו, ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו". במילים אלו פותח רבנו החסיד הרמח"ל זצ"ל זי"ע את ספרו נורא ההוד "מסילת ישרים", פתיחה זאת מסכמת בעוצמתה את תוכן הרעיון ועומק המושג של הספר הקדוש הזה.

החסיד רבנו משה חיים לוצאטו זי"ע המכונה רבנו הרמח"ל, זכה בקוצר ימיו להעניק לעם ישראל ספרים רבים בכל מקצועות התורה היראה והקבלה, ובעוד תחומים נצרכים, ובסוף ימיו כתב את הספר הקדוש "מסילת ישרים" ללמד לבני יהודה קשת מלחמה במלחמת היצר. ואשר טמן בתוך הדברים את כל יסודות הקבלה הנוראים כידוע ליודעי חן, והסתיר הכל בשפה פשוטה השווה לכל נפש, כדי שכל אחד ימצא מזור לנפשו כל אחד כפי כוחו.

את מבנה הספר בנה רבנו זי"ע ע"פ הברייתא המפורסמת של התנא הקדוש רבי פנחס בן יאיר, אשר גילה לנו את הדרך הסלולה ללכת בה ואת המסילה לעלות בה, כדי לחזות בנועם ה' יתברך ולהתענג מזיו שכינתו להגיע עד למעלת רוח הקודש, היא הדרגה הגבוהה, אשר עדיה יחתור ויעמול האדם השלם בכל כוחו כל ימי חייו.

וכה לימדנו התנא במסכת עבודה זרה (דף כ' ע"ב) מכאן אמר רבי פנחס בן יאיר, תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחית המתים.

וע"פ ברייתא זו בנה רבנו הרמח"ל זי"ע את הספר מסילת ישרים כדי ללמדנו את הדרך הסלולה בזה שנדע מה היא חובתנו בעולמנו. והנה כאשר יצא לאור בפעם הראשונה הספר

"מסילת ישרים", אמר רבנו הגר"א ז"ל כי "הופיע אור חדש על פני תבל, ואילו היה רבנו הרמח"ל בחיים, הייתי הולך ברגלי להקביל פניו" ושילם בעד הספר דינר זהב, שהיה סכום עצום בעת ההיא, והוסיף ואמר "כי הרמח"ל יודע את הנמשל של כתבי האר"י ז"ל" אלו דברי אדונינו הגר"א מוילנא זצ"ל.

• • •

אילו פינו מלא שירה כים, ולשוננו רינה כהמון גליו, אין אנחנו מספיקים להודות להלל ולברך לבוראנו יתברך שמו, על כל החסדים והטובות שעושה עמנו בכל רגע ורגע, שזיכנו להוציא לאור עשר חוברות מהספר הקדוש הזה, עם הארות וביאורים קצרים, כדי להפיץ ברבים ולזכות את ישראל בספר הקדוש הזה, אשר כמה עשרות אלפים ישבו והגו בספר הקדוש הזה בכל יום ויום מתחילתו ועד סופו, ומי אוהב בהמון לו תבואה אשרינו שזכינו לכך.

וכעת קיבצנו הכל יחדיו לספר אחד למען יתקיימו ימים רבים לכל אשר חפץ להגות ולשנות בספר הקדוש הזה, יהיה כולו תחת ידו עם הביאורים וההארות, ומקום אנו שיהיה לתועלת גדולה, וחפץ ה' בידינו יצלח לטובה, להגדיל תורה ולהאדירה.

• • •

לפני למעלה מארבע שנים, במוצאי חג הסוכות, אחר שעלתה למרום אל מקום מנוחתה, הרבנית הצדקת הגדולה, אמא של מלכות, מרת בת שבע אסתר קניבסקי ע"ה אשר לשמה ולזכרה תאות נפש, שכל חייה היו מקשה אחת של קידוש שם שמים, אשר כל הוויתה אהבת ישראל להדריכם בדרך הקדושה והטהרה, דרך ההסתפקות והשמחה, דרך התורה וקיום המצוות, בלי שום פשרות וויתורים, אשר באישיותה העילאית הכובשת, חדרה לכל נפש ונשמה, והצליחה להצית את הניצוץ הבוער, ולהבעיר את אש הקדושה והאושר באלפי בתי ישראל, אשרי חלקה.

חפצנו להקים מצבת זכרון, ולהדליק נר נשמה, לשמה הטוב ולזכרה הגדול, נכנסנו אל הקודש פנימה, ושאלנו בעצת מורנו ורבנו שר התורה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, וייעץ לנו להקים את ארגון "אורחות יושר", אשר בו הצבנו לנו מטרה, להרבות שיעורי תורה, ולהחדיר את לימוד המוסר ותיקון המידות, בין כל שכבות ציבור התלמידים ויראי השם, בכל מקומות מושבותיהם, וחפץ ה' בידינו הצליח, בזכות ברכת רבנו שליט"א, להרבות פעלים לה', לקדש

שם שמים ברבים, למען כבודו יתברך, לזכות ועילוי נשמתה הקדושה של הרבנית ע"ה.

• • •

נטלנו על שכמנו משימה, לבאר ולהאיר עיניים, בספרי המוסר היראה ותיקון המידות, כדי להביא את דבריהם הקדושים לכלל הציבור, להיותם שווים לכל נפש קטנים כגדולים, צעירים כמבוגרים, בנות כבנים, למען יוכלו כולם ללמוד ולעיין, לתקן מידותיהם ולהיטיב תכונות נפשם והנהגותיהם, כפי שלימדונו חז"ל.

נודה להשי"ת שזיכנו בהדרכת רבנו שליט"א, לזכות את הרבים, בהנחלת צירוף שיעורי המוסר, ותיקון המידות, לשיעורי התורה הרבים די בכל אתר ואתר, ויחדיו יהיו כרוכים ותמים לראשינו, כדי שהתורה והמצוות ישפיעו עלינו, להצמיח את נבטי המידות הטובות שאנו רוכשים בלימוד תורת המוסר, והתורה תהפך אצלנו לסם חיים, וצדיקים ילכו בם, [כמבואר בביאור הגר"א ז"ל על משלי].

זכינו להיענות והצטרפות של ציבורים מגוונים ומעניינים, מאות רבות של שיעורי התורה שהצטרפו לתכניתנו, מאות מוסדות של כוללים וישיבות, תלמודי תורה ובתי חינוך לבנות שנקראו לדגל והצטרפו אף המה לקביעת שיעורים בלימוד המוסר היומי, ממש לא יאומן כי יסופר, אשרינו שככה לנו, ואנו מתפללים להמשיך להרבות חיילים לתורה ולמוסר ה', להגדיל תורה ולהאדירה לנצח נצחים.

הברכה אחת היא לנו, לכל הלומדים היקרים, שנזכה במהרה לקבל פני משיח צדקנו, ולראות בעינינו בבנין בית המקדש, ובתחיית המתים, ומורינו ורבינו מלכנו בראשינו, במהרה בימנו אמן.

בברכת התורה
"אורחות יושר"

עיונים

מסילת ישרים

הקדמה

הַקְדָּמַת הָרַב הַמְחַבֵּר

אָמַר הַמְחַבֵּר: הַחִבּוּר הַזֶּה לֹא חִבַּרְתִּיו לְלַמֵּד לִבְנֵי הָאָדָם אֶת אֲשֶׁר לֹא יָדָעוּ, אֶלָּא לְהַזְכִּירָם אֶת [1]הַיָּדוּעַ לָהֶם כְּבָר [2]וּמְפֻרְסָם אֶצְלָם פִּרְסוּם גָּדוֹל. כִּי לֹא תִמְצָא [3]כְּרֹב דִּבְרֵי אֶלָּא דְּבָרִים שֶׁרֹּב בְּנֵי הָאָדָם יוֹדְעִים אוֹתָם וְלֹא מִסְתַּפְּקִים בָּהֶם כְּלָל, אֶלָּא שֶׁכִּפְי רֹב פִּרְסוּמָם [4]וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁאֲמִתָּם גְּלוּיָה לַכֹּל, [5]כָּךְ [6]הַהֶעְלֵם מֵהֶם מָצוּי מְאֹד [7](א)וְהַשִּׁכְחָה רַבָּה.

א. והשכחה רבה. וזאת בניגוד להגיון, האומר שככל שהענין מפורסם וידוע יותר, כך יהיה הוא גם בראש סדר היום, ואילו כאן המצב הפוך: הדברים מפורסמים וידועים מאד, ובאופן בלתי הגיוני הם נשכחים כמעט מהלב. וטעם הדבר, כי הקב"ה שלל מהאדם היראה הטבעית בענין יראת שמים, שלכן אין יראה זו כמו שאר מיני יראה אשר מוטבעים הם באדם. וטעם שלילת יראה הטבעית בענין יראה זו, הוא משום דאל"כ תתבטל הבחירה וכמו שהאריך בזה הגרי"ב זצ"ל בספר שערי אור, וכבר כתב כן בקצרה בעל חובת הלבבות (שער הבחינה פ"ה) וז"ל: "ומן התימה הגדול, שהוטבע האדם על הבושת מבני אדם בעבור מה שזכרנו, מתועלותיו בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הוטבע על הבושת מבוראו, המשקיף עליו תמיד, כדי שלא יהיה מוכרח על עבודתו אותו, ויחלש חיוב תגמולו עליה". עכ"ל. ולכן כפי גודל פרסומם ואמיתתם אצל בני אדם, אשר עלול לגרע הבחירה מהאדם ולעשות אותו מוכרח על

ביאורים

1. הידוע להם כבר. היינו עצם הידיעה בהן שהם יודעים את הדברים ('פי כהן'). **2. ומפורסם אצלם פרסום גדול.** כלומר, בנוסף על כך שהם יודעים את הדברים, גם התברר אצלם אמיתת דברים אלו, שאינם מסתפקים בהם כלל (שם). **3. ברוב דברי וכו'.** הכוונה לכללים המרכזיים המקובלים על הכל, אך בפרטים, בהגדרת הדברים, בהבהרתם, בסידורם ובהערכתם - רבו ונפלאו מאד החידושים, אך רבינו בענוותנותו לא התיחס לכך בהקדמה זו ('שמחת מרדכי'). **4. וכנגד מה שאמיתם גלויה לכל.** במקביל למה שהדברים ברורים לכולם. **5. כך ההעלם מהם מצוי מאד.** מכיון שהדברים מקובלים על הכל ואינם מסתפקים בהם, נראה לבני אדם שאין צריך לעסוק בהם. **6. ההעלם.** ההתעלמות, שעל ידה נעלמים לגמרי מבני אדם. **7. והשכחה רבה.** למרות רוב פרסומם.

מסילת הקדמה ישרים עיונים

עַל כֵּן אֵין הַתּוֹעֶלֶת הַנִּלְקָט מִזֶּה הַסֵּפֶר יוֹצֵא מִן הַקְּרִיאָה בּוֹ [8]פַּעַם אַחַת, כִּי כְּבָר אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִמְצָא הַקּוֹרֵא בְּשִׂכְלוֹ חִדּוּשִׁים אַחַר קְרִיאָתוֹ שֶׁלֹּא הָיוּ בוֹ לִפְנֵי קְרִיאָתוֹ, אֶלָּא מְעַט. אֲבָל הַתּוֹעֶלֶת יוֹצֵא מִן [9]הַחֲזָרָה עָלָיו [10]וְהַהַתְמָדָה. [11]כִּי יִזְכְּרוּ לוֹ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה (ב)הַנִּשְׁכָּחִים מִבְּנֵי הָאָדָם [12]בַּטֶּבַע, [13]וְיָשִׂים אֶל לִבּוֹ [14]חוֹבָתוֹ אֲשֶׁר הוּא מִתְעַלֵּם מִמֶּנָּה.

בטבע. אין מדובר בשכחה שכלית, אלא בשכחה של הלב. הדברים חבויים בתודעה, ואינם עולים להכרה. אנו עדים למצבים יום-יומיים, כגון, האדם זוכר בשכלו את כל ההלכות והדינים, אבל בשעת נסיון - לבו שוכח את הדברים, והוא עובר את העברה.

וז"ל רבי צדוק הכהן מלובלין ('צדקת הצדיק' אות נ"ה): "עיקר העבירות באים מחמת השכחה שהיא בלב, כדאיתא בגמרא מגילה (יח.) שאפילו זוכר במח - מכל מקום אינו זוכר בלב. כי אילו באמת היה זוכר בהרגשת הלב שהשי"ת ציוה על זה 'לא תעשה כן' - אי אפשר כלל שהיה עושה. אלא היצר מעלימו מלבו, כענין 'שמנת עבית' וגו'". ('מסילות יהודה').

ביאורים

8. פעם אחת. כדי לדעת את הדברים. **9. החזרה עליו.** ריבוי פעמים. [הוא עצה נגד 'השכחה' שהזכיר למעלה]. **10. וההתמדה.** ריבוי זמן. [הוא עצה נגד 'ההעלם' שהזכיר למעלה]. **11. כי יזכרו לו הדברים האלה.** אם ירבה בחזרתו על למוד הספר. **12. בטבע.** בטבעו של כל אדם לשכוח ולהתעלם ממלוי חובתו בעולמו מפני שני טעמים: משום שהשכחה מצויה בבני אדם, וגם כי העניינים הרוחניים אינם נוחים ומתאימים לחומריותו, כדברי רבינו להלן: "ההבל העולמי המשכח אותה (-את 'היראה האמיתית') מלבנו". **13. וישים אל לבו.** ריבוי החזרה וההתמדה בהם מעוררים את רגשי הלב לעבודת ה'. [בספר "שערי אור" הביא בשם רבי ישראל מסלנט זצ"ל עשרה כללים ללימוד המוסר, בכלל ג' כתב: "לחזור על מאמר אחד מיראה ומוסר כמה פעמים, עד אשר יתרגש נפשו להתפעל ממנו"].

14. חובתו. חיוב גמור ולא רק מדת חסידות.

מסילת הקדמה ישרים

וְתִרְאָה, אִם תִּתְבּוֹנֵן [15]בַּהֲוָה [16]בְּרֹב הָעוֹלָם, כִּי רֹב [17]אַנְשֵׁי הַשֵּׂכֶל הַמָּהִיר וְהַפִּקְחִים הַחֲרִיפִים יָשִׂימוּ [18]רֹב הִתְבּוֹנָנָם וְהִסְתַּכְּלוּתָם [19]בְּדַקּוּת הַחָכְמוֹת וְעֹמֶק הָעִיּוּנִים אִישׁ אִישׁ כְּפִי [20]נְטִיַּת שִׂכְלוֹ וְחִשְׁקוֹ הַטִּבְעִי. כִּי יֵשׁ שֶׁיִּטְרְחוּ מְאֹד [21]בְּמֶחְקַר הַבְּרִיאָה וְהַטֶּבַע, וַאֲחֵרִים יִתְּנוּ כָּל עִיּוּנָם [22]לְתִכּוּנָהּ [23]וּלְהַנְדָּסָה, וַאֲחֵרִים [24]לְמִלְאכוֹת. וַאֲחֵרִים יִכָּנְסוּ יוֹתֵר אֶל הַקֹּדֶשׁ, דְּהַיְנוּ, לְמוּד הַתּוֹרָה הַקְּדוֹשָׁה. מֵהֶם בְּפִלְפּוּלֵי הֲלָכוֹת, מֵהֶם בְּמִדְרָשִׁים, מֵהֶם בְּפִסְקֵי הַדִּינִים, אַךְ מְעַטִּים יִהְיוּ [25]מִן הַמִּין הַזֶּה אֲשֶׁר יִקְבְּעוּ עִיּוּן וְלִמּוּד עַל עִנְיְנֵי [26]שְׁלֵמוּת הָעֲבוֹדָה, עַל הָאַהֲבָה, עַל הַיִּרְאָה, עַל הַדְּבֵקוּת, וְעַל כָּל שְׁאָר

ביאורים

15. בהוה. במצוי. **16. ברוב העולם.** רוב האנשים אשר בעולם (כת"י). **17. אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים.** כלומר, בעלי הכשרונות למיניהם: מהירי התפיסה, הפקחים הרואים כל דבר בראיה אמיתית ובהירה, וחריפי המוח בעלי ההמצאות והחידושים ('מסילות יהודה'). **18. רוב התבוננם והסתכלותם.** עיקר לימודם, עיונם ומחקרם. **19. בדקות החכמות.** להבחין בהבדלים דקים שבין דבר לדבר, ולחלק בין דברים שנראים לכאורה דומים. **20. נטיית שכלו וחשקו הטבעי.** כלומר, למרות שהעיון והמחקר דורשים טירחה רבה והתמסרות, החשק ונטית השכל גוברים על העצלות הטבעית. **21. במחקר הבריאה והטבע.** בחקירת מהות מציאותם של הנבראים ושל חוקי הטבע שעל פיהם הם מתנהגים, וידיעת הארץ והאקלימים ואיכות החומרים וכדומה (מפרשים). **22. לתכונה.** אסטרונומיה - חקר הכוכבים ומערכותיהם. **23. ולהנדסה.** חכמת המדידה והבנין. **24. למלאכות.** מעשי אומנות. **25. מן המין הזה.** אף מאותם שבחרו לעסוק בתורה הקדושה, כן ביאר רבינו (מס"י כת"י עמ' יד): "רוב האנשים אשר בעולם וכו', מרבי הישיבה גם הם, הרוב הם אשר אין חכמתם וישיבתם לתכלית השלמות ולעשות נחת רוח לפני מי שצוָם בזה אלא מפני אהבתם החכמה ומצאם בה טעם, כאשר ימצא איש במאכלים הערבים המתוקים והמטעמים הנעימים. אך אשר יקבעו כל עיונם לעשות את המצָוה עליהם ולדעת לפי שהידיעה היא השלמות הנפשי והנרצה ממנו יתברך, הנה הם מעט מן המעט". **26. שלימות העבודה.** הן בכמות - כל דרכיה, דקדוקיה ופרטיה; והן באיכות - כגון עשייתה לשמה, מתוך יראה ואהבה ('שמחת מרדכי').

מסילת הקדמה ישרים

חֶלְקֵי[27] הַחֲסִידוּת. וְלֹא מִפְּנֵי שֶׁאֵין דְּבָרִים אֵלֶּה[28] עִקָּרִים אֲצְלָם, כִּי אִם תִּשְׁאַל לָהֶם, כָּל אֶחָד יֹאמַר שֶׁזֶּהוּ[29] הָעִקָּר הַגָּדוֹל, [30]וְשֶׁלֹּא יְדֻמֶּה[31] חָכָם שֶׁיִּהְיֶה חָכָם בְּאֱמֶת שֶׁלֹּא יִתְבָּרְרוּ אֲצְלוֹ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. אַךְ מַה שֶּׁלֹּא יַרְבּוּ לְעַיֵּן עָלָיו הוּא מִפְּנֵי רֹב פַּרְסוּם הַדְּבָרִים וּפְשִׁיטוּתָם אֲצְלָם, שֶׁלֹּא יֵרָאֶה לָהֶם צָרֵךְ לְהוֹצִיא בְּעִיּוּנָם זְמַן רַב. וְלֹא יִשָּׁאֵר לִמּוּד הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְקִרְיַאת הַסְּפָרִים [32]מִזֶּה הַמִּין כִּי אִם אֵצֶל אוֹתָם שֶׁאֵין שִׂכְלָם כָּל כָּךְ [33]דַּק וְקָרוֹב לִהְיוֹת [34]גַּם, שֶׁאֵלֶּה תִּרְאֶה אוֹתָם שׁוֹקְדִים עַל כָּל זֶה וְלֹא יָזוּזוּ מִמֶּנּוּ, [35]עַד שֶׁלְּפִי הַמִּנְהָג הַנּוֹהֵג בָּעוֹלָם כְּשֶׁתִּרְאֶה אֶחָד [36]מִתְחַסֵּד לֹא תוֹכַל לְמָנַע מִלַּחְשֹׁד אוֹתוֹ [37]לְגַם הַשֵּׂכֶל.

וְאוּלָם [38]תּוֹלְדוֹת הַמִּנְהָג הַזֶּה רָעוֹת מְאֹד לַחֲכָמִים וּלְבִלְתִּי חֲכָמִים, כִּי גּוֹרֵם שֶׁמְּאֵלֶּה וּמֵאֵלֶּה יֶחְסַר הַחֲסִידוּת הָאֲמִתִּי וְיִהְיֶה [39]יָקָר מְאֹד לִמְצֹא אוֹתוֹ בָּעוֹלָם. כִּי יֶחְסַר מִן הַחֲכָמִים לִמְעוֹט עִיּוּנָם בּוֹ, וְיֶחְסַר מִן הַבִּלְתִּי

ביאורים

27. החסידות. עבודת השם [׳החסידות׳ כאן הכוונה לשם כללי ליחס הראוי כלפי ה׳ (שם)]. **28. עקרים.** חשובים. **29. העיקר הגדול.** החשוב ביותר. ״עיקר העבודה (-מעשים) הוא כוונת הלב״ (סדר הויכוח עמ׳ כ״ג, המקביל לדבריו כאן). **30. ושלא ידומה.** שלא יעלה על הדמיון. כלומר, שלא יתכן. **31. חכם.** בתורה, ולהבדיל בשאר חכמות. **32. מזה המין.** העוסק בשלמות האדם ובחלקי החסידות. **33. דק.** חד וחריף - בעלי-כשרון. **34. גם.** כלומר, אנשים קשי תפיסה וחסרי כשרונות. **35. עד שלפי המנהג הנוהג בעולם.** שהחכמים אינם מרבים לעיין בזה, אלא רק אלו ששכלם קרוב להיות גס. **36. מתחסד.** בפועל, ולא רק לומד. **37. לגם השכל.** ולא רק ״קרוב״ להיות גס, כמ״ש לפני זה, כי המתנהג בפועל בדרכי החסידות, הוא בעיניהם יותר גרוע מהלומד וקורא בדברים האלה (׳הערות ו ׳). **38. תולדות.** תוצאות. **39. יקר.** קשה, נדיר.

מסילת הקדמה ישרים

חֲכָמִים לְמִעוּט הַשָּׂגָתָם אוֹתוֹ, עַד שֶׁיִּדְמוּ רֹב בְּנֵי הָאָדָם שֶׁהַחֲסִידוּת תָּלוּי בַּאֲמִירַת מִזְמוֹרִים הַרְבֵּה וּוִדּוּיִים אֲרֻכִּים מְאֹד, צוֹמוֹת קָשִׁים, וּמְבִילוֹת קָרַח וְשֶׁלֶג, כָּלָם דְּבָרִים אֲשֶׁר אֵין הַשֵּׂכֶל [40]נָח בָּהֶם וְאֵין הַדַּעַת [41]שׁוֹקֶטֶה. וְהַחֲסִידוּת הָאֲמִתִּי [42]הַנִּרְצֵה וְהַנֶּחְמָד רָחוֹק מִצִּיּוּר שִׂכְלֵנוּ. כִּי זֶה דָּבָר פָּשׁוּט, ״[43(ג)]מִלְתָא דְּלָא רַמְיָא עֲלֵהּ דְּאִינָשׁ, לָאו אַדַּעְתֵּהּ״ (ב״ב לט, א). וְאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר קִבּוּעִים בְּלֵב כָּל [44]הָאָדָם הַיָּשָׁר [45]הַתְחָלוֹתָיו וְיסוֹדוֹתָיו, אִם לֹא יַעֲסֹק בָּהֶם, יִרְאֶה פְּרָטָיו וְלֹא יַכִּירֵם, יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם [46]וְלֹא יַרְגִּישׁ בָּם.

רְאֵה, אֵין דִּבְרֵי הַחֲסִידוּת וְעִנְיְנֵי הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה

עיונים

ג. מילתא דלא רמיא עליה דאינש לאו אדעתיה. כתב הגר״א עה״פ ״יראת השם ראשית דעת, חכמה ומוסר אוילים בזו״ (משלי א, ז): ״שאם יש באדם יראת השם ילמוד לדעת בכדי שיהא יודע ממה לשמור את עצמו, ודרך האדם כשרוצה את הדבר ומצאו, חביב עליו ושמור בו. אבל אם אין בו יראת השם ואינו מתיירא מן החטא, אף שלומד כמה פעמים לא ימצא, כי אינו לומד בכדי שיהא יודע ממה להזהר, וכל מלתא דלא רמיא עליה לאו אדעתיה, ולכן אף כשילמדו החכמה ומוסר, בזוי אצלם ולא יהיה מתקיים בהם״. עכ״ל .

ביאורים

40. נח. מתיישב. **41. שוקטה.** רגועה. **42. הנרצה והנחמד.** הרצוי ושראוי לחמוד אותו. **43. מלתא דלא רמיא וכו׳.** דבר שאינו מוטל על האדם, אינו שם לב לזכרו. ולענייננו: כיון שהחכמים הללו טועים לחשוב שאין חובה וצורך לעסוק ולעיין בעניני שלימות העבודה, הם מסיחים אותם מדעתם ואינם שמים לב לברורם ולזכרם. **44. האדם הישר.** השלם, שיישר את מידותיו. **45. התחלותיו ויסודותיו.** היסודות הראשונים של החסידות שהם שורשי הנטיות הטובות מוטבעים באופן טבעי בליבו של כל אדם ישר. **46. ולא ירגיש בם.** וז״ל רבנו (מאמר הויכוח אות קג עמ׳ עב, בתו״ד): ״אמנם מי שלא ירד לעומק הדברים, עובר עליהם במרוצה ואינו מעכב להבין כל חלק בפני עצמו. וכבר אמרו:

מסילת הקדמה ישרים

עיונים

וְטָהֳרַת הַלֵּב דְּבָרִים [47]מְטִבְּעִים בָּאָדָם עַד שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ [48]אֻמְצָעִים לְקִנּוֹתָם אֶלָּא יִמְצְאוּ אוֹתָם בְּנֵי הָאָדָם בְּעַצְמָם כְּמוֹ שֶׁיִּמְצְאוּ כָּל תְּנוּעוֹתֵיהֶם הַטִּבְעִיּוֹת, כַּשֵּׁנָה וְהַיְקִיצָה, הָרָעָב וְהַשֹּׂבַע, וְכָל שְׁאָר הַתְּנוּעוֹת הַחֲקוּקוֹת בְּטִבְעֵנוּ, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁצְּרִיכִים הֵם לְאֻמְצָעִים [49]וּלְתַחְבּוּלוֹת לְקִנּוֹת אוֹתָם, [50]וְלֹא יִבָּצְרוּ גַּם כֵּן [51]מַפְסִידִים לָהֶם שֶׁיִּרְחִיקוּם מִן הָאָדָם, וְלֹא יַחְסְרוּ דְּרָכִים לְהַרְחִיק [52]מַפְסִידֵיהֶם. אִם כֵּן, אֲפוֹא, אֵיךְ לֹא יִצְטָרֵךְ לְהוֹצִיא זְמַן עַל [53]הָעִיּוּן הַזֶּה לָדַעַת [54]אֲמִתַּת הַדְּבָרִים וְלָדַעַת הַדֶּרֶךְ לִקְנוֹתָם [55]וּלְקַיְּמָם, מֵאַיִן תָּבוֹא הַחָכְמָה הַזֹּאת בְּלֵב הָאָדָם [56]אִם לֹא יְבַקְּשֶׁנָּה.

וְכֵיוָן שֶׁכְּבָר [57]הִתְאַמֵּת אֵצֶל כָּל חָכָם צֹרֶךְ [58]תְּמִימוּת הָעֲבוֹדָה [59]וְחוֹבַת טָהֳרָתָהּ וְנִקְיוֹנָהּ שֶׁזּוֹלַת אֵלֶּה אֵינָהּ נִרְצֵית וַדַּאי כְּלָל, [ד]אֶלָּא נִמְאֶסֶת וּמְתֹעֶבֶת, כִּי כָּל לְבָבוֹת דּוֹרֵשׁ ה' וְכָל [60]יֵצֶר מַחֲשָׁבוֹת הוּא מֵבִין (עפ"י דהי"א כח,

ביאורים

הכל קל למי שאינו מבין". **47. מוטבעים.** מושרשים בטבעו. **48. אמצעים.** דרכים ואפשרויות. **49. ולתחבולות.** תכסיסים והתחכמויות. **50. ולא יבצרו.** לא יימנעו [-אלא יימצאו]. **51. מפסידים.** מונעים ומפריעים. **52. מפסידיהם.** של המדות והמעלות. **53. העיון הזה.** בשלשה ענינים הבאים שהם כנגד שלשה דברים שהוזכרו לעיל. **54. אמיתת הדברים.** הבנת עצם המדות והמעלות וידיעת הגדרתם. **55. ולקיימם.** על ידי הזהירות ממפסידיהם. **56. אם לא יבקשנה.** ככתוב במשלי (ב, ד) "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא", הרי שרק ע"י הביקוש והחיפוש יוכל להבין יראת ה'. **57. התאמת.** התברר שכן היא האמת. **58. תמימות העבודה.** שלימותה בכל פרטיה. **59. וחובת טהרתה.** שתיעשה לשמה ללא פניה. **60. יצר מחשבות.** הציורים העולים במחשבה

ד. אלא נמאסת ומתועבת. כוונת רבינו על האיש ולא על העבודה [כמבואר במסכת יומא (עב:) "נקרא נתעב", כלומר, שהאיש אף אם הוא שותה תורה כמים נקרא נתעב ונאלח אם יש בו עולה], שאילו

מסילת הקדמה ישרים

עיונים

על העבודה הרי כתב רבינו לקמן (פרק ט"ז): "אי אפשר לעלות על רצון מזבחו העליון להיות מעבודת האל השלימה והמובחרת, אלא המובחר שבמעשים הטהור מכל סיג. ואינני אומר שמה שהוא זולת זה יהיה נדחה לגמרי, כי הרי הקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה וכו'..." ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). עוד יתכן שאין כוונת רבינו למעשי מצוות שאינם נובעים מטהרת המחשבה ומלב טהור, אלא לסוג חוסר טהרה של לגמרי שלא לשמה (וכן הוא בסדר הויכוח עמ' כג, להדיא). עוד יש לפרש, שכוונתו לפי חומרת מידת-הדין, הדורשת שלימות מוחלטת מן האדם, ללא כל ויתור. אכן, עפ"י מידת-הרחמים הנוהגת בעולם, המתחשבת בחולשותיהם של בני-האדם ונותנת להם ארכה לתיקון ולהשלמה, יש זכות-קיום גם לעבודה שאינה שלימה עדיין בנקיונה ובטהרתה, וכמו שאמרו חז"ל (פסחים נ:): "לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אעפ"י שלא-לשמה, שמתוך שלא-לשמה בא לשמה" ('שמחת מרדכי').

ט), מַה נַּעֲנֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה אִם תִּתְרַשַּׁלְנוּ מִן הָעִיּוּן הַזֶּה [61]וְהִנַּחְנוּ דָּבָר שֶׁהוּא כָּל כָּךְ מַטָּל עָלֵינוּ [62]שֶׁהוּא עִקַּר מָה ה' אֱלֹהֵינוּ שׁוֹאֵל מֵעִמָּנוּ. הֲיִתָּכֵן שֶׁיִּוּגַע וְיַעֲמֹל שִׂכְלֵנוּ [63]בַּחֲקִירוֹת אֲשֶׁר [64]לֹא נִתְחַיַּבְנוּ בָּם, בְּפִלְפּוּלִים אֲשֶׁר לֹא יֵצֵא לָנוּ [65]שׁוּם פְּרִי מֵהֶם [66]וְדִינִים אֲשֶׁר אֵינָם שַׁיָּכִים לָנוּ, וּמַה

ביאורים

(עי' רד"ק ומלבי"ם שם). והכוונה כאן, שטהרת העבודה תלויה בבחירת הלב בציורים הראויים, כגון בציורי ה"לשמה" וכדומה ('שמחת מרדכי'). **61. והנחנו.** ועזבנו. **62. שהוא עיקר.** "כי עיקר העבודה הוא תיקון המחשבה במעשים" (לשון רבינו בסדר הויכוח עמ' כח). **63. בחקירות.** לחקור בדרכי השכל להעמיד יסודות האמונה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **64. לא נתחייבנו בם.** דעת רבינו כי אין חיוב האמונה בה' צריך לבוא דרך הוכחות פילוסופיות הדוחות את מה שהכופרים מניחים (אם כי יש מהראשונים החולקים וסוברים שצריך להגיע לאמונה ע"י חקירה ודרישה, ולדעתם החיוב נובע מהפסוק "וידעת היום והשבות אל לבבך" וגו'), ולדעת רבינו צריך להשאיר ענין האמונה כאמונת הלב בהסתמך על קבלת אבותינו מדור דור ועד מעמד הר סיני, וחזקה שאב לא משקר לבנו, עיין ב'דרך השם' ('יושר מסילה'). **65. שום פרי.** שום תועלת לידיעת ההלכה או להבנת הענין. **66. ודינים אשר אינם שייכים לנו.** כלומר, שאינם נוהגים. והדינים והחיובים הנהוגים תמיד בכל עת ובכל שעה הלא הם קודמים ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

מסילת הקדמה ישרים

שֶׁחַיָּבִים אָנוּ לְבוֹרְאֵנוּ חוֹבָה רַבָּה [ה]נַעַזְבֵהוּ לַהֶרְגֵּל וְנַנִּיחֵהוּ [67]לְמִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה. אִם לֹא נִסְתַּכְּלֵנוּ וְלֹא עֵינֵנוּ מַה הִיא [68]הַיִּרְאָה הָאֲמִתִּית [69]וּמָה עֻנְפֶּיהָ, אֵיךְ [70]נִקְנֶה אוֹתָהּ וְאֵיךְ נִמָּלֵט מִן [71]הַהֶבֶל הָעוֹלָמִי הַמְשַׁכֵּחַ אוֹתָהּ מִלִּבֵּנוּ, הֲלֹא תִשָּׁכַח וְתֵלֵךְ אַף עַל פִּי שֶׁיָּדַעְנוּ חוֹבָתָהּ. [72]הָאַהֲבָה, כְּמוֹ כֵן, אִם לֹא נִשְׁתַּדֵּל לִקְבֹּעַ אוֹתָהּ בְּלִבֵּנוּ בְּכֹחַ כָּל הָאֶמְצָעִים הַמַּגִּיעִים אוֹתָנוּ לָזֶה, אֵיךְ נִמְצָאָה בָּנוּ, מֵאַיִן יָבוֹא [73]הַדְּבֵקוּת וְהַהִתְלַהֲטוּת בְּנַפְשׁוֹתֵינוּ עִמּוֹ יִתְבָּרַךְ וְעִם תּוֹרָתוֹ אִם [74]לֹא נִשְׁעֶה אֶל גְּדֻלָּתוֹ וְאֶל רוֹמְמוּתוֹ [75]אֲשֶׁר יוֹלִיד בְּלִבֵּנוּ הַדְּבֵקוּת הַזֹּאת. אֵיךְ תִּטְהַר מַחֲשַׁבְתֵּנוּ אִם לֹא נִשְׁתַּדֵּל לְנַקּוֹתָהּ מִן הַמּוּמִין שֶׁמַּטִּיל בָּהּ הַטֶּבַע הַגּוּפָנִי, וְהַמִּדּוֹת כֻּלָּם הַצְּרִיכוֹת כָּל כָּךְ תִּקּוּן [76]וְהַיְשָׁרָה מִי יְיַשֵּׁרֵם וּמִי יְתַקְּנֵם אִם לֹא נָשִׂים לֵב עֲלֵיהֶם וְלֹא נְדַקְדֵּק בַּדָּבָר דְּקְדּוּק גָּדוֹל. הֲלֹא אִם עֵינֵנוּ עַל הַדָּבָר עִיּוּן אֲמִתִּי, הֲיֵינוּ [77]מוֹצְאִים אוֹתוֹ עַל

עיונים

ה. נעזבהו להרגל, ונניחהו למצות אנשים מלומדה. לכאורה הוא מזכיר כאן שתי דרגות ('הרגל' ו'מצות אנשים מלומדה'): ישנן מצוות שאנו עושים לגמרי מתוך הרגל, מבלי להרגיש אפילו שזו מצוה, כמעשה קוף בעלמא. גם את המצוות שאנו עושים מתוך שימת לב, אין אנו מקיימים מתוך רגש פנימי של אהבה ויראה, אלא כמצות אנשים מלומדה - דהיינו מבלי להבין ומבלי להרגיש על מה ולמה ('מסילות יהודה').

ביאורים

67. למצות אנשים מלומדה. בשע"ת (ג, טו): "ונאמר על אנשים שאינם עורכים מחשבות להתבונן תמיד ביראת ה' (ישעיה כט, יג) ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה...". **68. היראה האמיתית.** דהיינו יראת הרוממות (לאפוקי מיראת העונש). **69. ומה ענפיה.** המוזכרים להלן פרק י"ט במדת החסידות (כגון: כבוד המצוות כו'). **70. נקנה אותה.** שתיהפך לקנין בנפשותינו. **71. ההבל העולמי.** ענייני העולם-הזה החומריים. **72. האהבה.** אהבת ה'. **73. הדבקות וההתלהטות.** הם ענפי האהבה. **74. לא נשעה.** לא נפנה. **75. אשר יוליד בלבנו הדבקות.** ההתבוננות על גדולתו ורוממותו של הקב"ה מביאה לידי דבקות. **76. והישרה.** ויישור. **77. מוצאים אותו על אמיתו.** מבינים אותו לאשורו.

מסילת הקדמה ישרים

אֲמִתּוֹ וּמֵיטִיבִים לְעַצְמֵנוּ, וּמְלַמְּדִים אוֹתוֹ לַאֲחֵרִים וּמֵיטִיבִים לָהֶם גַּם כֵּן. הוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי ב, ד-ה): אִם [ו]תְּבַקְשֶׁנָּה כַּכֶּסֶף וְכַמַּטְמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה, אָז תָּבִין יִרְאַת ה'. אֵינוֹ אוֹמֵר אָז תָּבִין פִּילוֹסוֹפְיָה, אָז תָּבִין [78]תְּכוּנָה, אָז תָּבִין [79]דִּינִים, [80]אָז תָּבִין הֲלָכוֹת, [ז]אֶלָּא אָז תָּבִין יִרְאַת ה'. הֲרֵי לְךָ, שֶׁלְּהָבִין הַיִּרְאָה צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ כַּכֶּסֶף וּלְחַפֵּשׂ אוֹתָהּ כַּמַּטְמוֹנִים.

עיונים

ו. תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה וגו'. המלבי"ם (משלי ב, ד) ביאר את הפסוק: "בקשת הכסף הוא על ידי מסחר, שמרויח במסחרו או במעשי ידיו, וחפישת המטמונים הוא על ידי חפירה במעמקי האדמה או במצולות ים. ונמשל בקשת הכסף הוא, על שמחליף ונותן כל תאוות העולם הזה בעבור החכמה. ונמשל חפישת המטמונים הוא, היגיעה שמתיגע להעמיק בדברי החכמה העמוקים, להוציא הפנינים הצפונים במצולותיה, וסתרי תורה ותושיה". עכ"ל. [וע"ע בפירוש הגר"א שם].

ז. **אלא אז תבין יראת ה'.** ואין הכונה בזה כי ע"י הבקשה והחיפוש כחיפוש המטמונים מבינים רק את היראה, אלא שהדרך להבנת ההלכות והדינים היא היראה. כי רק ע"י היראה זוכים למטמון התורה כולה, ומגלים עיניו להביט נפלאות מן התורה, גם בהלכותיה ודיניה ופלפולה והבנתה דבר מתוך דבר. כמש"כ ז"ל שאחרי פלפלת בחכמה והבנת דבר מתוך דבר, אפילו הכי, אי יראת ה' היא אוצרו - אין, ואי לא - לא. כי הפלפול וההבנה הוא פלפול והבנה של תורה רק אם יראת שמים היא אוצרו, ורק אז התורה משתמרת אצלו, והיא כתובה על לוח לבו ע"י סגולת האוצר שביראה ('דליות יחזקאל').

ביאורים

78. תכונה. אסטרונומיה. **79. אז תבין דינים אז תבין הלכות.** כלומר, פשיטא שכדי להבין הלכות ודינים צריך לבקשנה ככסף, אבל בזה אין חידוש, והפסוק בא ללמדנו כי גם יראת השם צריכה חיפוש ועמל כמו תורה, ולהוציא מדעתם של הסבורים שאין צורך להוציא בעיונם זמן רב על דברים אלה ('יושר מסילה'). **80. דינים... הלכות.** "דינים" עוסקים בענינים של בין אדם לחברו השייכים לבית-דין ("חושן משפט") ו"הלכות" - בענינים של בין אדם למקום ("אורח חיים" ו"יורה דעה"). או הכוונה: "דינים" - הם פרטי ההנהגה המחוייבים - הַפְּסָקִים, ו"הלכות" - הם הכללים והעקרונות ההלכתיים שעל פיהם נקבעים הדינים ('שמחת מרדכי').

מסילת הקדמה ישרים

עיונים

[81]הֲרֵי אֵפוֹא בְּמַה שֶׁמְּלַמֶּדְ לָנוּ מֵאֲבוֹתֵינוּ [82]וּבְמַה שֶׁמִּפְרָסָם אֵצֶל כָּל בֶּן דָּת דָּרֶךְ כְּלָל, אוֹ, הֲנִמְצָא זְמַן לְכָל שְׁאָר חֶלְקֵי הָעִיּוּן וְלָעִיּוּן הַזֶּה לֹא יִהְיֶה זְמַן, לָמָּה לֹא יִקְבַּע אָדָם לְעַצְמוֹ עִתִּים לְפָחוֹת לַהְסְתַּכְּלוּת הַזֶּה אִם מֻכְרָח הוּא בִּשְׁאָרִית זְמַנּוֹ [83]לִפְנוֹת אֶל עִיּוּנִים אוֹ אֶל עֲסָקִים אֲחֵרִים.

וְהִנֵּה הַכָּתוּב אוֹמֵר (איוב כח, כח): **הֵן יִרְאַת ה' הִיא חָכְמָה, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל** (שבת לא, ב): [84]'הֵן', אֶחָת, שֶׁכֵּן בִּלְשׁוֹן יְוָנִי קוֹרְאִים לְ"אַחַת" הֵן. **הֲרֵי** [85]שֶׁהַיִּרְאָה הִיא חָכְמָה [86](ח)**וְהִיא** לְבַדָּהּ חָכְמָה. וּוַדַּאי שֶׁאֵין נִקְרָא חָכְמָה מַה שֶׁאֵין בּוֹ - "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים". יראה זו היא גם חכמה שהוא מכיר את בורא העולם "שהוא

ח. **והיא לבדה חכמה.** יש להבין, הלא אמרו חז"ל (איכ"ר ב, יז): "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים תאמין", ויראת ה' ודאי שאינה נמצאת אצל הגויים, ואף על פי כן יש חכמה אצלם?

אולם ישנם שני סוגי חכמה: אחת הנתונה מהקב"ה "החונן לאדם דעת" - לכל אדם גם לגויים, אבל אין זו חכמת האדם עצמו אלא מתנת הקב"ה, ולפיכך אין זו החכמה האמיתית והיא נמצאת גם אצל הגויים. החכמה האמיתית היא יראת ה' שאינה באה מהקב"ה אלא מיגיעתו ועבודתו של האדם

ביאורים

81. הרי אפוא במה שמלומד לנו מאבותינו. פירוש: וכי נוכל להסתפק במה שקיבלנו מאבותינו בעניני היראה ועבודת ה'?! הרי עלינו לחקור בעצמנו לשם הבנה טובה ועמוקה, ולא די לא ב"מקובל" ולא ב"מפורסם" ('שמחת מרדכי'). **82. ובמה שמפורסם אצל כל בן דת.** ההכרה בכוח אלוקי הפועל בעולם, שהיא הרגשה פנימית טבעית בלב כל אדם ישר. **83. לפנות אל עיונים.** הנצרכים, ולא החקירות והפלפולים שהזכירם לעיל (ע"פ סדר הויכוח). **84. הן אחת.** וזה מרמז לאחדות שבין היראה והחכמה, כדלהלן ('שמחת מרדכי'). **85. שהיראה היא חכמה.** יראה היא דבר שיש בו תוכן עשיר בעומק ורוחב המצריך עיון גדול גם לחכמים היותר גדולים, כי כל החכמות כאין המה נגדה (תורת אברהם). **86. והיא לבדה חכמה.** כלומר, היראה היא תכלית החכמה ומבחנה, וכן אמרו חז"ל (ברכות יז.): "תכלית חכמה - תשובה ומעשים טובים".

מסילת הקדמה ישרים

עיונים

עיון. אַךְ הָאֱמֶת הוּא, כִּי עִיּוּן גָּדוֹל צָרִיךְ עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לָדַעַת אוֹתָם [87]בֶּאֱמֶת וְלֹא [88]עַל צַד הַדִּמְיוֹן [89]וְהַסְּבָרָה הַכּוֹזֶבֶת, [90]כָּל שֶׁכֵּן [91]לִקְנוֹת אוֹתָם [92]וּלְהַשִּׂיגָם. וּמִי שֶׁיִּתְבּוֹנֵן בָּם יִרְאֶה שֶׁאֵין הַחֲסִידוּת תָּלוּי בְּאוֹתָם הַדְּבָרִים [93]שֶׁיַּחְשְׁבוּ הַמִּתְחַסְּדִים הַטִּפְּשִׁים, אֶלָּא [94]בְּדִבְרֵי שְׁלֵמוּת אֲמִתִּי וְחָכְמָה רַבָּה.

הוּא מַה שֶׁמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם מְלַמְּדֵנוּ בְּאָמְרוֹ (דברים י, יב-יג): **וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹקֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ, כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ, לִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת ה' וְאֶת חֻקֹּתָיו. כָּאן כָּלַל כָּל חֶלְקֵי שְׁלֵמוּת הָעֲבוֹדָה הַנִּרְצִית לִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהֵם: הַיִּרְאָה, הַהֲלִיכָה בִּדְרָכָיו, הָאַהֲבָה, שְׁלֵמוּת הַלֵּב, וּשְׁמִירַת כָּל הַמִּצְוֹת.**

ביאורים

87. באמת. בידיעה ברורה את מהותם ופרטיהם. **88. על צד הדמיון.** כפי מה שנדמה במבט שטחי. **89. והסברה הכוזבת.** המוטעית, הנובעת מחוסר עיון. **90. כל שכן.** שצריך עיון גדול. **91. לקנות אותם.** להופכם לקנין בנפשו ע"י הרגל שנעשה טבע שני ('מאור המסילה'). **92. ולהשיגם.** להבין עומק הדבר בהרגשת הלב (שם). **93. שיחשבו המתחסדים הטפשים.** כלומר, שחושבים שלא נקרא חסידות אלא מה שעולה על דעתם באופן שטחי ללא בירור מעמיק, וכמו שהזכיר לעיל ('עיונים'). או מה שמדמים שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה, וודויים ארוכים מאד, צומות קשים וטבילות קרח ושלג שהזכירם רבינו לעיל. **94. בדברי שלימות אמיתי וחכמה רבה.** דברים המשלימים את האדם באמת, שהשגתם תלויה בחכמה רבה ('שמחת מרדכי').

הַיִּרְאָה הִיא [95]יִרְאַת רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁיִּירָא מִלְּפָנָיו כְּמִי שֶׁיִּירָא מִלִּפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל וְנוֹרָא, וְיִבּוֹשׁ מִגַּדְלָתוֹ עַל [96]כָּל תְּנוּעָה שֶׁהוּא בָּא לְהִתְנוֹעֵעַ, כָּל שֶׁכֵּן בְּדַבְּרוֹ לְפָנָיו [97]בִּתְפִלָּה אוֹ בְּעָסְקוֹ בְּתוֹרָתוֹ.

הַהֲלִיכָה בִּדְרָכָיו כּוֹלֵל כָּל עִנְיַן יֹשֶׁר הַמִּדּוֹת וְתִקּוּנָם. וְהוּא מַה שֶּׁבֵּאֲרוּ ז"ל (שבת קלג, ב): מַה הוּא רַחוּם אַף אַתָּה רַחוּם וכו'. וּכְלַל כָּל זֶה [98]שֶׁיְּנַהֵג הָאָדָם כָּל מִדּוֹתָיו וְכָל מִינֵי פְּעֻלּוֹתָיו עַל פִּי הַיֹּשֶׁר וְהַמּוּסָר. וְכָלְלוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ב, מ"א): "[99]כָּל שֶׁהִיא [100]תִּפְאֶרֶת לְעוֹשֶׂיהָ [101]וְתִפְאֶרֶת לוֹ מִן הָאָדָם", דְּהַיְנוּ: [102]כָּל הַהוֹלֵךְ אֶל הַכְּלִית הַהֲטָבָה הָאֲמִתִּית, דְּהַיְנוּ, שֶׁתּוֹלַדְתָּהּ [103]חִזּוּק הַתּוֹרָה [104]וְתִקּוּן אַחוֹת הַמִּדִּינוֹת.

ביאורים

95. יראת רוממותו. לאפוקי יראת העונש. **96. כל תנועה.** כל פעולה, גם מעשה רשות. **97. בתפלה או בעסקו בתורתו.** שאז יש חובת יראה מיוחדת, כדאיתא במסכת ברכות (ל:) "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש", ובגמרא שם למדים זאת מהכתוב "וגילו ברעדה" - במקום גילה שם תהא רעדה. ולגבי עסק התורה איתא שם (כב.): תניא, "והודעתם לבניך ולבני בניך" וכתיב בתריה "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב" - מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע, אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע, ובמסכת יומא (ד:) בפירש"י ובריטב"א שם (בפירוש קמא) מבואר שהפסוק "וגילו ברעדה" קאי על תלמוד תורה. **98. שינהג האדם כו'.** שישיג מידות כאלה, שהן תגרומנה לכך שפעולותיו תהיינה על פי היושר והמוסר (שמחת מרדכי'). **99. כל שהיא תפארת וכו'.** תחילת המשנה שם: "רבי אומר, איזו היא דרך ישרה שיבור [-שיברור] לו האדם? כל שהיא...". **100. תפארת לעושיה.** שהיא נוחה וטובה לאדם העושה אותה (רמב"ם). ורש"י ביאר, שקיום המצוות מביא לאדם שמחה בלבו. **101. ותפארת לו מן האדם.** ואף בני האדם מפארים ומשבחים אותו על מעשיו. **102. כל ההולך.** כל מעשה שמוביל. **103. חיזוק התורה.** שהם תפארת לעושיה. **104. ותקון אחות המדינות.** יחסים טובים ומתוקנים בין איש לרעהו (- שהם תפארת לו מן האדם), המאפשר ניהול חיים חברתיים וקהילתיים תקינים. תכלית הטובה של המדות הטובות היא כשהוא משותף לבין

הָאַהֲבָה, שֶׁיִּהְיֶה נִקְבָּע בְּלֵב הָאָדָם אַהֲבָה אֵלָיו יִתְבָּרַךְ עַד שֶׁתִּתְעוֹרֵר נַפְשׁוֹ לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְפָנָיו כְּמוֹ שֶׁלִּבּוֹ [105]מִתְעוֹרֵר לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ, וְיִצְטַעֵר אִם חָסֵר זֶה מִצִּדּוֹ אוֹ מֵאֲחֵרִים [106]וְיִקַּנֵּא עַל זֶה [107]וְיִשְׂמַח שִׂמְחָה רַבָּה בַּעֲשׂוֹתוֹ דָּבָר מִזֶּה.

שְׁלֵמוּת הַלֵּב הוּא, שֶׁתִּהְיֶה הָעֲבוֹדָה לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ [108]בְּטָהֳרַת הַכַּוָּנָה, דְּהַיְנוּ, לְתַכְלִית עֲבוֹדָתוֹ בִּלְבָד וְלֹא לְשׁוּם פִּנְיָה אַחֶרֶת. וְנִכְלָל בָּזֶה, שֶׁיִּהְיֶה [109]שָׁלֵם בָּעֲבוֹדָה וְלֹא [110]כְּפוֹסֵחַ עַל שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אוֹ [111]כְּעוֹשֶׂה מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה כָּל לִבּוֹ נָתוּן לָזֶה.

[112]**שְׁמִירַת** כָּל הַמִּצְוֹת כְּמַשְׁמָעוֹ, דְּהַיְנוּ: שְׁמִירַת כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן בְּכָל דִּקְדּוּקֵיהֶן וּתְנָאֵיהֶן.

וְהִנֵּה כָּל אֵלֶּה כְּלָלִים צְרִיכִים פֵּרוּשׁ גָּדוֹל. וּמָצָאתִי לַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה

ביאורים

אדם למקום ובין אדם לחבירו, ויסודו הוא ב"ואהבת לרעך כמוך", רעך ממש, ורעך זה הקב"ה וכמ"ש רש"י (שבת לא.), ולפיכך זו היא כלל התורה כולה ואידך פירושה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **105. מתעורר.** מעצמו. **106. ויקנא על זה.** קנאת ה', הנובעת מתוך אהבתו. **107. וישמח שמחה רבה.** השמחה היא מענפי האהבה, כמו שכתב רבינו לקמן פרק י"ט. **108. בטוהר הכונה.** בכוונה נקיה. **109. שלם בעבודה.** הכולל שני דברים כפי שממשיך לבאר. **110. כפוסח על שתי הסעיפים.** שעובד את ה' למטרה נוספת ולא רק למען שמו יתברך. **111. כעושה מצות אנשים מלומדה.** מתוך הרגל וללא הרגשת הלב, למרות שאין בו שום פניה אחרת. **112. שמירת כל המצוות.** הוא במה שנוגע אל המעשה, מעבר לדברים שהם מצוות הלב והמחשבה.

מסילת הקדמה ישרים

עיונים

הַחֲלָקִים הָאֵלֶּה [113]בְּסֵדֶר [114]וְחִלּוּק אַחֵר יוֹתֵר [115]פְּרָטִי וּמְסֻדָּר לְפִי [116]הַהַדְרָגָה הַמְּצֻטָּרֶכֶת בָּהֶם [117](ט)לְקָנוֹת אוֹתָם עַל נָכוֹן. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּבָּרַיְתָא, הוּבְאָה [118]בְּמִקּוֹמוֹת שׁוֹנִים בַּשַּׁ"ס [119]וְאֶחָד מֵהֶם בְּפֶרֶק לִפְנֵי אִידֵיהֶן (ע"ז כ, ב), זֶה לְשׁוֹנָם: "מִכָּאן אָמַר רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר, (י)תּוֹרָה מְבִיאָה לִידֵי זְהִירוּת, וְזְהִירוּת מְבִיאָה

ט. **לקנות אותם.** אדם צריך להיות מושלם ביראת שמים ובמדות טובות באופן שהם ייעשו קנין בנפשו שיהפכו אצלו לטבע שני עד שלא יוכל לזוז מהם בשום מצב שיהיה. על פי זה ביאר רנ"צ פינקל זצ"ל (מובא בספר 'אור הצפון') את הכתוב "הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כי עיף אנכי, על כן קרא שמו אדום" (בראשית כה, לו), חז"ל אמרו שבאותה שעה אחזו לעשו בולמוס מרוב עייפותו בשדה, וכל מי שאחזו בולמוס פוסקים להלכה שמאכילים אותו אף נבילות וטריפות ומאכילים אותו אף ביום הכיפורים כי הוא במצב סכנה. ובודאי לא היה יכול עשו להבחין מהו התבשיל, רק ראה שהוא אדום והתבטא בלשון זה "הלעיטני נא מן האדום האדום הזה". בכל זאת, בגלל ביטוי זה שאם כי איננו לשון מגונה אלא שאינו בכלל שיחה נאה ואינו ממדת דרך ארץ להתבטא כך, נקבע לעשו שם גנאי "אדום", מפני שהיה צריך להיות מושלם במדות בדרך שתהפך אצלו לטבע ושלא יוכל לזוז ממנו בשום מצב, ומכיון שנכשל בזה הוכח שחסרה לו שלמות במדה זו, ונתגלתה פחיתותו שהוטבעה בו לדורות עולם.

י. **תורה מביאה וכו'.** ז"ל ה"חזון איש" (קובץ אגרות חזו"א ח"א ל"ז): "ועיקר סגולת התורה להביא

ביאורים

113. **בסדר... אחר.** לפי סדר הפסוק הנ"ל הרי היראה הוא דבר הראשון, אמנם לפי ההדרגה של הברייתא הוא שייך במדריגה השישית (-בפרק יט), וזהו הסדר האחר. 114. **וחילוק אחר.** בפסוק (הנ"ל) החלוקה לחמש דרגות, ובברייתא לתשע דרגות. 115. **פרטי.** מפורט. 116. **ההדרגה המצטרכת בהם וכו'.** כלומר, סדר הדרגות במעלות המופיעות בברייתא דרפב"י הם לעיכובא, שאין להקדים מידה מאוחרת למידות הקודמות לה. 117. **לקנות אותם על נכון.** ר"ל שענין "ההדרגה" הוא לצורך הקנין [-שיעשה קנין בנפשו] שיתקיימו בידו. 118. **במקומות שונים בש"ס.** בגירסאות שונות. 119. **ואחד מהם בפרק לפני אידיהן.** כוונתו להדגיש שעל פי גירסא זו בחר לפרש את הברייתא [ואת סדר הדרגות].

מסילת הקדמה ישרים

עיונים

את האדם לרוממות עילאה ולהכיר חובתו בעולמו, באה על ידי עמלה של תורה. וככל שהאדם מוסיף ביגיעתו מנתק בזה חבלי היצר, וממאס בתענוגי ההבלים, ונפשו משתוקקת לרגשי קדש ועונג החכמה, ומתק טהרת הלב, וההכרה שלא בשר ודם האדם אלא...".

לִידֵי זְרִיזוּת, זְרִיזוּת מְבִיאָה לִידֵי נְקִיּוּת, נְקִיּוּת מְבִיאָה לִידֵי פְּרִישׁוּת, פְּרִישׁוּת מְבִיאָה לִידֵי טָהֳרָה, טָהֳרָה מְבִיאָה לִידֵי חֲסִידוּת, חֲסִידוּת מְבִיאָה לִידֵי עֲנָוָה, עֲנָוָה מְבִיאָה לִידֵי יִרְאַת חֵטְא, יִרְאַת חֵטְא מְבִיאָה לִידֵי קְדֻשָּׁה, קְדֻשָּׁה מְבִיאָה לִידֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבִיאָה לִידֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים".

וְהִנֵּה עַל פִּי הַבָּרַיְתָא הַזֹּאת [120]הִסְכַּמְתִּי לְחַבֵּר חִבּוּרִי זֶה לְלַמֵּד לְעַצְמִי וּלְהַזְכִּיר לַאֲחֵרִים תְּנָאֵי הָעֲבוֹדָה הַשְּׁלֵמָה לְמַדְרֵגוֹתֵיהֶם. וַאֲבָאֵר בְּכָל אֶחָד מֵהֶם [121]עִנְיָנָיו [122]וַחֲלָקָיו אוֹ פְּרָטָיו, הַדֶּרֶךְ לִקְנוֹת אוֹתוֹ, וּמַה הֵם [123]מַפְסִידָיו וְהַדֶּרֶךְ לִשָּׁמֵר מֵהֶם, כִּי אֶקְרָא בוֹ אֲנִי וְכָל מִי שֶׁיִּמְצָא בוֹ נַחַת, לְמַעַן נִלְמַד לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹקֵינוּ וְלֹא תִּשְׁכַּח מִמֶּנּוּ חוֹבָתֵנוּ לְפָנָיו, [124]וַאֲשֶׁר חָמְרִיּוּת הַטֶּבַע מִשְׁתַּדֵּל לְהָסִיר מִלִּבֵּנוּ, הַקְּרִיאָה [125]וְהַהִסְתַּכְּלוּת יַעֲלֶה עַל

ביאורים

120. **הסכמתי.** החלטתי. 121. **עניניו.** היינו, עצם מהותו. 122. **וחלקיו או פרטיו.** 'חלקים' - הם המרכיבים את ה'כלל' (כגון 'חלקי הזהירות' - בפרק ג'), ואילו 'פרטים' - הן דוגמאות בהן מופיע ומתבטא ה'כלל' (כגון 'פרטי הנקיות' - בפרק י"א). (עפ"י הקדמת 'דרך השם' לרבינו וכן ב'ספר ההגיון' שלו). 123. **מפסידיו.** מפריעיו ומחסריו המונעים לקנותו. 124. **ואשר חומריות הטבע משתדל להסיר מלבנו.** בא לעורר דהעדר היראה אינו רק משום חוסר ההשתדלות להשיגה, אלא יש דבר הלוחם ומתאמץ להסיר היראה מלבות בני אדם, והוא הטבע החמרי והגשמי, וא"כ כמה חשוב הוא לעבוד להשיג את היראה ממנו יתברך ('פי כהן'). 125. **וההסתכלות.** היינו ההתבוננות השכלית.

מסילת הקדמה ישרים

זִכְרוֹנֵנוּ [126]וְיַעִירֵנוּ אֶל הַמְצָוֶה עָלֵינוּ. וַה' יִהְיֶה [127]בְּכִסְלֵנוּ וְיִשְׁמֹר רַגְלֵנוּ [128]מִלָּכֶד. וְתִתְקַיֵּם בָּנוּ בַּקָּשַׁת הַמְשׁוֹרֵר הָאָהוּב לֵאלֹקָיו (תהלים פו, יא): "[129]הוֹרֵנִי יְהוָה [130]דַּרְכֶּךָ [131]אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ [132]יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ", אָמֵן כֵּן יְהִי רָצוֹן.

ביאורים

126. ויעירנו. שלא נתעלם מחובתנו. **127. בכסלנו.** במה שאנו בוטחים ומקוים אליו. או הכוונה, שה' ישמור אותנו מלהכשל במה שאנו כסילים ועלולים להכשל מחמת חסרון ידיעה. (עפ"י רש"י ומצודות משלי ג, כו). **128. מלכד.** שלא נילכד ברשת היצר-הרע. **129. הורני.** למדני. **130. דרכך.** שהוא דרכי הנהגתו, איך מנהיג העולם בחסד וברחמים, למען ילמד ללכת בדרכים אלה, כמ"ש והלכת בדרכיו - מה הוא רחום וכו' (מלבי"ם). **131. אהלך באמיתך.** שיודיעהו האמיתיות הנעלמים משכל האדם, הליכתו ומנהגיו, שהם חוקי התורה ומצוותיה, למען ידע ללכת בם (שם). **132. יחד לבבי ליראה שמך.** האמיתיות באמונה ודעות. שישיג בשכל העיוני אחדות ה' השגחתו ויכלתו וכדומה, שבזה תייחד לבבי ליראה שמך - שעל ידי כן לא ייירא אלא מה' לבדו (שם).

פֶּרֶק א

בְּבֵאוּר כְּלָל חוֹבַת הָאָדָם בְּעוֹלָמוֹ

[1]**יְסוֹד** הַחֲסִידוּת [2]וְשֹׁרֶשׁ הָעֲבוֹדָה [3]הַתְּמִימָה הוּא [4]שֶׁיִּתְבָּרֵר וְיִתְאַמֵּת אֵצֶל הָאָדָם מַה חוֹבָתוֹ [5]בְּעוֹלָמוֹ [6]וּלְמַה [7]צָרִיךְ שָׁיָשִׂים [8]מַבָּטוֹ [9]וּמַגָּמָתוֹ [10]בְּכָל אֲשֶׁר הוּא [11]עָמֵל כָּל יְמֵי חַיָּיו. וְהִנֵּה מַה [12]שֶּׁהוֹרוּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם

ביאורים

1. יסוד החסידות. יסוד שעליו בונים את עבודת ה' ברמה גבוהה שתתקיים לאורך זמן. ['החסידות' כאן הוא ביטוי כללי לעבודת ה' ברמה גבוהה]. **2. ושורש העבודה.** שורש הנותן חיות לעבודת ה', כשורש המשמש ליניקת הצמח לשם גידולו. **3. התמימה.** השלימה, שאין בכוונתה לשום תשלום גמול אלא בלתי לה' לבדו. **4. שיתברר ויתאמת.** בידיעה מוחלטת ובשכנוע פנימי. **5. בעולמו.** ב"עולמו האישי" המיוחד לו, כפי שהרחיב רבנו לקמן (פכ"ו) שכל אחד לפי מצבו ומעמדו המיוחדים לו, כך צריך לו הישרה והדרכה. כי כל אדם נתבע לפי מה שהוא, כלומר, לפי הכלים שניתנו לו מן השמים דהיינו כוחותיו כשרונותיו וקניניו ולפי מקומו ושעתו, וחובתו הפרטית של האדם בעולמו משתנה בין אדם לזולתו. [אלא שחובתו הפרטית מיוסדת ומבוססת על כלל חובת האדם בעולם, ובכל זאת לאחר שלמד להכיר כללות חובת האדם, מזה יגיע להעביר הדברים לעצמו לפי מצבו לתפקידיו המיוחדים היותר טובים ומעולים להעלותו למדרגתו הראויה לו (מאור המסילה)]. **6. ולמה.** ועל איזה דבר. **7. צריך שישים מבטו ומגמתו.** בספר ההגיון (פכ"ג) מבטא את התועלת בידיעת המטרה הסופית כי: "מידיעת התכלית נבוא אל ידיעת האמצעים המצטרכים להשיגו". **8. מבטו.** היינו שאיפתו ומטרתו [הבטה אל עבר היעד הסופי]. **9. ומגמתו.** קביעות דרך התקדמותו. כלומר, כיוון הליכתו, דהיינו השגת האמצעים להגיע אל המטרה. **10. בכל אשר הוא עמל.** בא להוסיף שלא רק בעמל התורה ובתיקון המידות צריך לשים מבטו ומגמתו, אלא גם במה שנאמר בקהלת (ו, ז) "כל עמל אדם לפיהו", היינו בצרכים הגשמיים, צריך לשים לב שהם עולים בקנה אחד עם הוראת השכל, כנאמר (משלי ג, ו) "בכל דרכיך דעהו" ('נתיב אליעזר'). **11. עמל כל ימי חייו.** כי "כל הגופין לעמל נבראו" (לשון רש"י במסכת סנהדרין צט: בביאור דברי הגמרא שם), ונאמר (איוב ה, ז): "כי אדם לעמל יולד". **12. שהורונו.** שלימדונו.

מסילת ישרים — פרק א — עיונים

לִבְרָכָה הוּא, (א)שֶׁהָאָדָם לֹא נִבְרָא אֶלָּא [13]לְהִתְעַנֵּג עַל ה' [14]וְלֵהָנוֹת [15]מִזִּיו שְׁכִינָתוֹ, שֶׁזֶּהוּ [16]הַתַּעֲנוּג [17]הָאֲמִתִּי [18]וְהָעִדּוּן [19]הַגָּדוֹל מִכָּל הָעִדּוּנִים

א. שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו. הקשה הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ב, 180) על מה שנאמר בתורה שאברהם אבינו ע"ה קיבל אורחים, וביקש מה' ית' "אל נא תעבור מעל עבדך", ודרשו חז"ל (שבת קכז.) 'גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה'. והוא דבר מתמיה, כי עכ"פ נראה ח"ו כחילול ה', להניח להקב"ה להמתין כביכול באמצע השראת השכינה? עוד הקשה הגרא"מ שך זצ"ל מדברי הרמח"ל, דכיון שתכלית האדם לידבק בה' ולהנות מזיו שכינתו, מדוע אברהם שזכה לתכלית זו, קבלת פני שכינה והתענג על ה', עוזב כביכול את השכינה ויוצא להכניס אורחים?

וביאר במכתב מאליהו (ח"א עמ' 141) וז"ל: "אבל הענין, כי הכנסת אורחים אפילו לפחותים ביותר, היא היא קבלת שכינה גדולה ועמוקה אפילו יותר מנבואה - שהיא הדבקות הכי עליונה שבמתנות שמים. והטעם, כי הנבואה היא מתנה ולא קנין, ועל כן אין לה קביעות באדם כמו מדרגה מעשית... אבל במעשה החסד המסלקת את הנגיעות, נפקחות עיני לבו להכיר את האמת, וקונה האמונה קנין עמוק וקבוע, ולפי השיעור ממנה אשר נקנית - יש לו קבלת פני השכינה תמידית ומאומתת בתוך לבו ומהותו, שמעתה היא מדרגה אשר קנה לו הויה שלו ולא מתנה מבחוץ". עכ"ל.

ביאורים

13. להתענג על ה'. על הקשר עמו (שמחת מרדכי). וזה אפשרי גם בעולם-הזה, כמו שאמרו (אבות ד, יז) "יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי עוה"ב". **14. וליהנות.** בעולם הבא, כמו שאמרו (ברכות יז.): "העוה"ב אין בו לא אכילה וכו' אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה". **15. מזיו שכינתו.** היינו מראות כבוד אלוקים והשגות עליונות בתורה. וכתב הגר"א, שיין המשומר בענביו משׁשת ימי בראשית, הם טעמי התורה הגנוזה שלא נתגלו לשום בריה בעוה"ז. ואמרו ז"ל (ברכות סד.) תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, והיינו דעולים תמיד במעלות העליונות, וכמו שכתב הגר"א (משנת רבי אהרן). וז"ל הרמב"ם (הל' תשובה ח, ב): "ומהו זהו שאמרו "נהנין מזיו שכינה", שיודעים ומשיגין מאמיתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל". **16. התענוג.** הרגשת הנועם של האדם כאשר הוא באותה שעה (שמחת מרדכי). **17. האמיתי.** השלם, המוחלט והנצחי. **18. והעידון.** מורה על שינוי מהותי באדם עצמו, שנעשה מעודן ומזוכך יותר ויותר ומתוך כך גם הרגשות הנועם והאושר מתגברים ומתעלים, בהתאם להתעלות וההתעדנות של קליטת המקבל (שם) **19. הגדול.** הן באיכות והן בכמות.

מסילת ישרים — פרק א

[20]שֶׁיְּכוֹלִים [21]לְהַמְצֵא. וּמְקוֹם הָעִדּוּן הַזֶּה [22]בֶּאֱמֶת [23]הוּא [24]הָעוֹלָם הַבָּא, [25]כִּי הוּא הַנִּבְרָא [26]בַּהֲכָנָה הַמְצְטָרֶכֶת לַדָּבָר הַזֶּה. אַךְ הַדֶּרֶךְ כְּדֵי לְהַגִּיעַ אֶל מְחוֹז חֶפְצֵנוּ זֶה, [27]הוּא זֶה הָעוֹלָם. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ד, מט"ז): הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לְפִרְוְזְדוֹר בִּפְנֵי [28]הָעוֹלָם הַבָּא. וְהָאֶמְצָעִים [29]הַמַּגִּיעִים אֶת הָאָדָם [30]לַתַּכְלִית הַזֶּה, הֵם [31]הַמִּצְווֹת אֲשֶׁר צִוָּנוּ עֲלֵיהֶן הָאֵל יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמְקוֹם עֲשִׂיַּת הַמִּצְווֹת הוּא רַק הָעוֹלָם הַזֶּה. עַל כֵּן הוּשַׂם הָאָדָם בְּזֶה הָעוֹלָם

ביאורים

20. שיכולים להמצא. לא רק יותר מכל התענוגות הנמצאים בפועל, אלא גם מכל האפשריים בכוח (שם). **21. להמצא.** כוונתו כאן לדבריו בתחילת ספרו "דרך השם", בטעם בריאת האדם, שמכיון שה' הוא טוב, ומדרך הטוב להיטיב - ברא ה' את האדם, שהוא זה שיכול לקבל את ההטבה באיכותה המרבית, שהיא ההתענגות על ה' בעוה"ב. ובכדי שהטובה לא תהיה בבחינת "נהמא דכיסופא" (-לחם חסד), קבע הקב"ה שהאדם יוכל לקנות את הטובה הזו על ידי מעשי המצוות בעוה"ז. **22. באמת.** בשלימותו. **23. הוא העוה"ב.** כלומר, אמנם רק בעוה"ב יושג העידון בצורה מוחלטת, בשלימות אמיתית, ללא חסרון כלל, אך אור התענוג הגדול הזה בוקע וזורח לאדם גם בעוה"ז, לפי שיעור הדביקות שהוא משיג ע"י עבודתו בתורה ובמצוות ולפי עמידתו בנסיון (שם). **24. העוה"ב.** כמו שאמרו (אבות ד, יז) "ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז". **25. כי הוא הנברא.** רק העוה"ב הוא המקום היחידי הנוצר. **26. בהכנה המצטרכת לדבר הזה.** יש בו כל התנאים הנדרשים כדי שתוכל הנשמה לשהות שמה וליהנות מזיו השכינה באופן הנעלה ביותר. כמו שאמרו חז"ל (קידושין לט:) "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא" (-שכר מצוה בעולם הזה - אינו קיים). ופירש הגר"א, שאין בכל טובות העולם-הזה דבר הראוי לשמש שכר של מצוה. כביכול, אין כאן במציאות את המטבע שבה צריך להיות משולם שכר המצוה. **27. הוא זה העולם.** העולם הזה שבו מקיימים מצוות. **28. העולם הבא.** הדומה לטרקלין, בו המלך יושב. הפרוזדור הוא המוביל לטרקלין וגם מקום ההכנה וההמתנה לראית פני המלך. **29. המגיעים.** המביאים. **30. לתכלית הזה.** תענוגי העולם הבא. **31. המצוות.** שבאמצעותן נוצר הקשר בין הבורא לבין האדם. וז"ל רבנו במאמר העיקרים: "והנה ייחד לו מעשים שעל ידם תימשך הקדושה, וציוהו להתמיד בהם, והם כלל המצוות וכו', והנה המצוות כבר ביארנו שהם הממשיכות שפע קדושתו יתברך ואור טובו, על כן אלה הם האמצעים שעל ידם תושג טובה האמיתית".

מסילת ישרים — פרק א

בַּתְּחִלָּה, כְּדֵי שֶׁעַל יְדֵי הָאֲמָצָעִים הָאֵלֶּה [32]הַמְזֻמָּנִים לוֹ כָּאן יוּכַל לְהַגִּיעַ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר [33]הוּכַן לוֹ, שֶׁהוּא הָעוֹלָם הַבָּא, [34]לִרְווֹת שָׁם בַּטּוּב אֲשֶׁר קָנָה לוֹ עַל יְדֵי אֶמְצָעִים אֵלֶּה. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין כב, א): [35]הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם [36]וּמָחָר לְקַבֵּל [37]שְׂכָרָם.

[38]וּכְשֶׁתִּסְתַּכֵּל בַּדָּבָר תִּרְאֶה (ב)כִּי הַשְּׁלֵמוּת הָאֲמִתִּי הוּא רַק [39]הַדְּבֵקוּת בּוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהוּא מַה שֶּׁהָיָה דָּוִד הַמֶּלֶךְ אוֹמֵר (תהלים [ביחס, בהשוואה] אל ענין

עיונים

ב. כי השלמות האמיתי הוא רק הדבקות בו יתברך. רבנו בספרו "דרך השם" (ח"א פ"ב - בתכלית הבריאה) הרחיב בביאור ענין זה, וז"ל: "...והנה תראה, כי הוא לבדו ית"ש השלימות האמיתי המשולל מכל החסרונות, ואין שלימות אחר כמוהו כלל. ונמצא שכל שלימות שידומה חוץ משלימותו יתברך שמו, הנה איננו שלימות אמיתי, אלא יקרא שלימות בערך

חסר ממנו, אך השלימות בהחלט אינו אלא שלימותו יתברך שמו. ועל כן בהיות חפצו יתברך שמו להיטיב לזולתו, לא יספיק לו בהיותו מטיב קצת טוב, אלא בהיותו מטיב תכלית הטוב שאפשר לברואים שיקבלו, ובהיותו הוא לבדו יתברך שמו הטוב האמיתי, לא יסתפק חפצו הטוב אלא בהיותו מהנה לזולתו בטוב ההוא עצמו שהוא בו יתברך שמו מצד עצמו, שהוא הטוב השלם והאמיתי.

והנה מצד אחר הטוב הזה אי-אפשר שִׁמָּצא אלא בו. על כן גזרה חכמתו, שמציאות ההטבה האמיתית הזאת יהיה במה שיתן מקום לברואים לשיתדבקו בו יתברך שמו, באותו השיעור שאפשר

ביאורים

32. המזדמנים. המצויים. **33. הוכן לו.** הותקן בעבורו - לפי מעשיו, כמו שאמרו (שבת קנב.) 'כל צדיק וצדיק נותנים לו מדור לפי כבודו'. **34. לרווות.** להתענג. **35. היום.** בעולם-הזה הוא המקום והזמן לעשיית המצוות. **36. ומחר.** בעולם-הבא. **37. שכרם.** ושם (עירובין כב.) מוסיף עוד: "היום לעשותם ולא למחר לעשותם", ופירש רש"י: "שלאחר מיתה לעתיד לבוא אם בא לקיים מצוות אינו מועיל, דמי שטרח בערב שבת יאכל בשבת". **38. וכשתסתכל בדבר.** כאשר תוסיף לעיין ולהתבונן בתכלית הבריאה והאדם. **39. הדביקות בו יתברך.** מצב מתמיד של קשר וחיבור בין האדם לבורא.

מסילת ישרים — פרק א

עיונים

להם שיתדבקו; ואז נמצא שמה שמצד עצמם אי-אפשר שיתוארו בשלימות כשלימותו יתברך שמו, הנה מצד התדבקם בו יגיע להם באותו השיעור שאפשר ליתאר בשלימות ההוא מצד היותם מתדבקים בו יתברך שמו, וְיִמָּצְאוּ נהנים בטובה האמיתית ההיא בערך שאפשר להם ליהנות בה...".

ג. שתולדתם זה הענין. כלומר, מלבד שהמצוות הם האמצעים היחידים המגיעים את האדם לעוה"ב כמבואר לעיל, מ"מ יש להם תוצאות גם בעוה"ז והם המדבקים את האדם לבוראו עוד בזה העולם. כי כל מצוה מקדשת את האדם, כפי שאומרים בנוסח הברכה "אשר

עז, כח): "[40]וַאֲנִי קִרְבַת אֱלֹקִים לִי טוֹב". וְאוֹמֵר (שם כז): **"[41]אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֵת ה' אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ [42]שִׁבְתִּי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיַּי [לַחֲזוֹת בְּנֹעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ]", כִּי [43]רַק זֶה הוּא הַטּוֹב. וְכָל זוּלַת זֶה שֶׁיַּחְשְׁבוּהוּ בְּנֵי הָאָדָם לְטוֹב, אֵינוֹ אֶלָּא [44]הֶבֶל [45]וְשָׁוְא נִתְעֶה. אָמְנָם [46]לְשֶׁיִּזְכֶּה הָאָדָם [47]לַטּוּבָה הַזֹּאת, [48]רָאוּי שֶׁיַּעֲמֹל רִאשׁוֹנָה וְיִשְׁתַּדֵּל בִּיגִיעוֹ [49]לְקָנוֹתָהּ, וְהֵינוּ שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לְדָבְקָה בּוֹ יִתְבָּרַךְ [50]בְּכֹחַ מַעֲשִׂים [51](ג)שֶׁתּוֹלַדְתָּם זֶה הָעִנְיָן, וְהֵם הֵם הַמִּצְוֹת.**

ביאורים

40. לי טוב. ר"ל כל טובי הוא היותי מתקרב אל השם ודבק בו (לשון העיקרים מ"ד פי"ד). **41. אחת.** בקשה אחת בלבד. **42. שבתי בבית ה' כל ימי חיי.** בקשתי שאשקוט ממלחמה ולבי יהא פנוי אך ורק לשבת בבית ה' - ההתעסקות בצרכי הנפש (ע"פ הרד"ק), ותכלית ישיבתי בבית ה' היא - 'לחזות בנועם השם' - דביקות בה' ותורתו, וב'אבן עזרא' הוסיף, שיתגלו לו סודות ממעשה הבורא, 'ולבקר' - כמו לבקר בין טוב לרע, שהכהנים היושבים תמיד בבית ה' יורוהו וילמדוהו. **43. רק זה הוא הטוב.** באשר הבורא הוא הטוב והשלימות המוחלטים, והוא מקור כל טוב וכל מעלה שיש בבריאה, הרי הקשר עמו והדביקות בו - הם בהכרח הטוב העליון והגורם למשיגים אותו להרגשת התענוג האמיתי (ראה עיונים ד"ה כי השלימות). **44. הבל.** הוא דבר שאין בו ממש. **45. ושוא נתעה.** שקר המתעה את הבריות. או הכוונה, שמחשבתם היא שקר שנוצר ע"י התעית האמת וסילופה. **46. לשיזכה.** כדי שיזכה. **47. לטובה הזאת.** לדבקות בהשי"ת. **48. ראוי שיעמול ראשונה.** חייב הוא מקודם להתייגע. **49. לקנותה.** להשרישה בנפשו. **50. בכח.** באמצעות. **51. שתולדתם זה הענין.** שתוצאתם הדביקות בהשי"ת.

מסילת ישרים — פרק א

וְהִנֵּה שָׁמוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָאָדָם בְּמָקוֹם שֶׁרַבִּים בּוֹ הַמַּרְחִיקִים אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ, וְהֵם הֵם [52]הַתַּאֲווֹת הַחָמְרִיּוֹת אֲשֶׁר אִם יִמָּשֵׁךְ אַחֲרֵיהֶן הִנֵּה הוּא [53]מִתְרַחֵק וְהוֹלֵךְ מִן הַטּוֹב הָאֲמִתִּי, וְנִמְצָא שֶׁהוּא מוּשָׁם בָּאֱמֶת בְּתוֹךְ [54](ד)הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה, כִּי כָּל עִנְיְנֵי הָעוֹלָם,

עיונים

קדושתו יתברך ואור טובו. נמצא, כי המצוות הם הממשיכים שפע קדושתו יתברך ואור טובו, על כן אלה הם האמצעים שעל ידם תשיג הטובה האמיתית.

ד. המלחמה החזקה. ז"ל חובת הלבבות (שער יחוד המעשה פ"ה): "ואמרו על חסיד, שפגע באנשים שבים ממלחמת אויבים, ושללו שלל אחר מלחמה חזקה. אמר להם, שבתם מן המלחמה הקטנה שוללים [ושללתם] שלל, התעתדו [התכוננו] למלחמה הגדולה! אמרו לו: ומה היא המלחמה הגדולה? אמר להם: מלחמת היצר וחייליו".

ונקראת "מלחמה החזקה" משום שהיא מלחמה תמידית מבלי שיוכל האדם להמלט ממנה אפילו שעה אחת. וכדברי החובת הלבבות (שם) וז"ל (בתרגום 'לב טוב'): ראה אחי, כמה מפליא הוא האופי של היצר. שהרי כל אויב שיש לך, אם הנך מנצח אותו פעם ופעמיים, הוא עוזב אותך, ולא עולה עוד

ביאורים

52. התאוות החמריות. הגשמיות (אכילה ושתיה יתירה וכדומה) והרוחניות (גאוה, כעס, שיחה בטילה, חנופה, שקר, לשון הרע, חמדה, קנאה, עצלות, שכל אחד מהן תולדה מארבעה יסודות שגוף האדם מורכב מהן). (שערי קדושה ח"א שער ב). **53. מתרחק והולך.** אין הדבר בא בבת אחת, אלא צעד אחר צעד. בתחילה מפתהו היצר לדבר קטן, לפעמים אפילו כמעט לא מורגש, כגון לעזוב איזו חומרה או הידור שהרגיל וקבל על עצמו באופן חד פעמי או לזמן קצר בלבד, וכשרואה היצר שהאדם כבר התפתה ונמשך אחריו, הרי הוא מוסיף לפתותו ולאזקו בעוד דבר וגם למשך יותר זמן, עד שכל חושיו מוסטים לכוון אחד בלב, והוא מילוי תאוותיו! ולא נשאר מקום פנוי בשכלו ומחשבותיו בשביל ענוגי העוה"ב, והדבקות הנצרכת לזה (נתיב אליעזר). **54. המלחמה החזקה.** במאבק קשה של הבחירה הנכונה, בין הנשמה המשתוקקת לעשות רצון הבורא ולהדבק בה', לבין החומר הנוטה לדבוק בתאוות החומריות ולדברים שאינם ראויים.

מסילת ישרים — פרק א

עיונים

על דעתו להלחם נגדך, מפני שהוא נוכח לדעת כי כחך חזק מכחו. ולכן הוא מתיאש מלנצח אותך ומלהתגבר עליך, ואילו אתה מסתפק במה שנצחת אותו והדפת אותו מעליך.

אבל היצר אינו כן. הוא לא מסתפק במה שנצח אותו פעם, אלא ממשיך להלחם נגדך עד אשר יכחיד אותך משני העולמות. ואילו אם אתה נצחת אותו אפילו מאה פעמים, הוא לא אומר נואש, אלא ממשיך לארוב לך כל ימיך עד שינצח אותך, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (אבות ב, ד): אל תאמין בעצמך עד יום מותך. ואין הוא מזלזל אפילו בעניך הכי קטן מלנצח אותך בו, כדי שנצחון זה ישמש לו מדרגה שממנה יעלה לנצח אותך בדבר גדול יותר.

[55]בֵּין לְטוֹב בֵּין לְמוּטָב, הִנֵּה הֵם נִסְיוֹנוֹת לָאָדָם, [56]הָעִנְיִי מִצַּד אֶחָד וְהָעֹשֶׁר מִצַּד אֶחָד, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי ל, ט)**: [57]פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי ה', [58]וּפֶן אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹקָי. [59]הַשַּׁלְוָה מִצַּד אֶחָד [60]וְהַיִּסּוּרִין מִצַּד אֶחָד, עַד שֶׁנִּמְצֵאת [61]הַמִּלְחָמָה אֵלָיו [62]פָּנִים וְאָחוֹר. וְאִם יִהְיֶה [63]לֶבֶן חַיִל וְינַצֵּחַ הַמִּלְחָמָה [64]מִכָּל הַצְּדָדִין, הוּא יִהְיֶה הָאָדָם הַשָּׁלֵם אֲשֶׁר**

ביאורים

55. בין לטוב בין למוטב. בין כשמצבו של האדם טוב ובין להיפך ח"ו. **56. העוני מצד אחד והעושר מצד אחר.** ז"ל רבינו בספרו 'דרך השם' (ח"ב פ"ג א'): "הנה ינוסה העשיר בעושרו אם יתאכזר על העני הצריך לו או אם ירחם עליו, וכן ינוסה העני אם יסתפק במועט שבידו ויודה לה' או להפך, עוד יהיה העושר לעשיר נסיון לראות אם ירום בו לבו, או אם ימשך בו אחר הבלי העולם ויעזוב את עבודת בוראו יתברך, ואם עם כל עשרו יהיה עניו ונכנע ומואס בהבלי העולם ובוחר בתורה ועבודה, וכן כל כיוצא בזה". **57. פן אשבע וכחשתי וגו'.** "פן אשבע - מתוך העושר, 'וכיחשתי' בהקב"ה מרוב גאוה, ומהי ההכחשה? 'ואמרתי מי ה" - כלומר, אין אלוקים" (רש"י שם). **58. ופן אורש וגו'.** ואם אהיה עני, פן כשאהיה רש ביותר אגנוב הון למלאות נפשי המתאוית ואתפוש בפי להזכיר את שם ה' להשבע בו על שקר כדי שישאר הממון ברשותי (מצודת דוד). **59. השלוה מצד אחר.** אי הדאגה והטרדות בצרכי העוה"ז - שלא יהיה בבחינת "וישמן ישורון ויבעט" (דברים לב, טו). **60. והיסורין מצד אחר.** האם יקבלם באהבה. **61. המלחמה.** במה לבחור. **62. פנים ואחור.** מכל צד, בכל מצב. **63. לבן חיל.** לגיבור הזריז. **64. מכל הצדדין.** בכל הזמנים והמצבים.

יִזָּכֶה [65]לְדָבֵק בְּבוֹרְאוֹ [66]וְיֵצֵא מִן הַפְּרוּזְדּוֹר הַזֶּה וְיִכָּנֵס [67]בַּטַּרְקְלִין לְאוֹר [68]בְּאוֹר הַחַיִּים. וּכְפִי הַשִּׁעוּר אֲשֶׁר כָּבַשׁ אֶת יִצְרוֹ [69]וְתַאֲוֹתָיו [70]וְנִתְרַחֵק מִן הַמַּרְחִיקִים אוֹתוֹ מֵהַטּוֹב [71]וְנִשְׁתַּדֵּל לְדָבְקָה בּוֹ, [72]כֵּן [73]יַשִּׂיגֵהוּ וְיִשְׂמַח בּוֹ.

[74](ה)**וְאִם** תַּעֲמִיק עוֹד בָּעִנְיָן תִּרְאֶה, כִּי הָעוֹלָם נִבְרָא לְשִׁמּוּשׁ הָאָדָם. אָמְנָם הִנֵּה [75]הוּא עוֹמֵד בְּשִׁקּוּל גָּדוֹל. כִּי אִם [76]הָאָדָם [77]נִמְשָׁךְ אַחַר הָעוֹלָם וּמִתְרַחֵק מִבּוֹרְאוֹ, הִנֵּה הוּא מִתְקַלְקֵל,

ה. ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם וכו'. צריך ביאור, במה זה נחשב העמקה בענין הנ"ל, דלכאורה זה ענין חדש, שבא לבאר היחס של העולם להאדם, ולא מוסיף בחובת האדם בעולם לתיקון שלמות מדרגתו?

ונראה שרבנו בא להשלים התמונה בזה שלא רק האדם עצמו מתוקן ע"י עבודתו בעסקו בתורה ומצוות ודבקות, אלא שתיקונו הוא תיקון כל הבריאה כולה, והכל קומה אחת של יחודו יתברך, שהעולם כולו נברא לשימוש האדם שהוא נברא לשמש את קונו ולהדבק בו ובזה הוא מתקן את כל העולם, וזה זכותו לעוה"ב ('מאור המסילה').

ביאורים

65. לדבק בבוראו. אפילו בעודו בחיים בעוה"ז (עיין רמב"ן דברים יא, כב). **66. ויצא.** לכשיגיע זמנו. **67. בטרקלין.** בארמון המלך - בעוה"ב. **68. באור החיים.** (איוב לג, ל) כלומר בחיים הנצחיים. וכן "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור" (תהלים לו. י). **69. ותאוותיו.** אף בדברים המותרים. **70. ונתרחק.** על ידי גדרים וסייגים. **71. ונשתדל לדבק בו.** על ידי קיום המצוות. **72. כן.** באותה מדה. **73. ישיגהו.** את הטוב האמיתי - הדביקות בה'. **74. ואם תעמיק וכו'.** בא לבאר כי אף שהעוה"ז הוא מקום שרבים בו המכשילים את האדם, מ"מ בהשתמשות נכונה גורם טובה לקיום העולם והוא מסייע לו. **75. הוא עומד בשיקול גדול.** העולם עצמו תלוי ועומד על כף מאזניים שקולות, שכל תוספת משקל קטנה לאחת מכפות המאזניים מכריעה את הכף, ויש תוצאות גדולות מאד לנטייתו לכל אחד מן הצדדים. נמצא כי תיקונו או קלקולו של העולם תלוי במעשי האדם. **76. האדם.** שהוא תכלית הבריאה. **77. נמשך אחר העולם.** כלומר, אם אין הוא משתמש בעולם כראוי, אלא נגרר ונמשך אחרי העולם הזה ותאוותיו.

[78]**וּמְקַלְקֵל הָעוֹלָם עִמּוֹ. וְאִם הוּא** [79]**שׁוֹלֵט בְּעַצְמוֹ** [80]**וְנִדְבָּק בְּבוֹרְאוֹ וּמִשְׁתַּמֵּשׁ מִן הָעוֹלָם רַק לִהְיוֹת לוֹ** [81]**לְסִיּוּעַ לַעֲבוֹדַת בּוֹרְאוֹ, הוּא** [82]**מִתְעַלֶּה וְהָעוֹלָם עִצְמוֹ** [83]**מִתְעַלֶּה עִמּוֹ. כִּי הִנֵּה** [84]**עִלּוּי גָּדוֹל הוּא לַבְּרִיּוֹת כֻּלָּם בִּהְיוֹתָם מְשַׁמְּשֵׁי הָאָדָם הַשָּׁלֵם הַמְקֻדָּשׁ בִּקְדֻשָּׁתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהוּא כְּעִנְיַן מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעִנְיַן** [85]**הָאוֹר** [86]**שֶׁגְּנָזוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא** [87]**לַצַּדִּיקִים וְזֶה לְשׁוֹנָם** (חגיגה יב, א)**:** "וְכֵיוָן שֶׁרָאָה אוֹר שֶׁגְּנָזוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַצַּדִּיקִים - [88]**שָׂמַח, שֶׁנֶּאֱמַר** (משלי יג, ט)**:** '[89]**אוֹר צַדִּיקִים יִשְׂמָח**'". **וּבְעִנְיַן אַבְנֵי** [90]**הַמָּקוֹם** [91]**שֶׁלָּקַח יַעֲקֹב** [92]**וְשָׂם מְרַאֲשׁוֹתָיו אָמְרוּ** (חולין צא, ב)**:** "אָמַר רַבִּי יִצְחָק: [93]**מְלַמֵּד** [94]**שֶׁנִּתְקַבְּצוּ כֻּלָּן לְמָקוֹם אֶחָד וְהָיְתָה כָּל אַחַת אוֹמֶרֶת, [95]עָלַי יָנִיחַ צַדִּיק רֹאשׁוֹ".

ביאורים

78. ומקלקל העולם עמו. כי הוא משמש עתה ליצור גרוע ופחות. ועוד, מאחר וכל מעשיו משפיעים הן בעליונים והן בתחתונים, לכן קלקול שלו מקלקל את הכל. **79. שולט בעצמו.** לבלתי הימשך אחר הנאות העולם, וכן שכובש את יצרו ואת תאוותיו. **80. ונדבק בבוראו.** ע"י קיום המצוות. **81. לסיוע.** ולא כמטרה - עקב פיתויי התאוות החומריות (שמחת מרדכי). **82. מתעלה.** מוסיף קדושה על קדושתו. **83. מתעלה עמו.** מתקרב יותר לתכלית בריאתו. **84. עילוי גדול.** התעלות רוחנית. **85. האור.** שברא הקב"ה ביום הראשון. **86. שגנזו הקב"ה.** "כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים, עמד וגנזו מהן" (חגיגה יב.). **87. לצדיקים.** לעתיד לבוא. **88. שמח.** האור, כי הרשעים לא ישתמשו בו למעשיהם הרעים. ועוד, כי יתעלה עקב שימושם של הצדיקים. **89. אור צדיקים ישמח.** ר"ל האור המיועד לצדיקים ישמח להאיר להם. **90. המקום.** הר המוריה. **91. שלקח יעקב.** שנים עשר האבנים (בר"ר סח, יא). **92. ושם מראשותיו.** הניחם בצורת חצי עיגול כעין מרזב (=צינור מעוגל שדרכו זבים מי הגשמים מהגג) והניחם סביב לראשו. **93. מלמד.** משינוי הלשונות בין הפסוקים: בתחילה נאמר שלקח מאבני המקום בלשון רבים, ולאחר מכן נאמר בלשון יחיד שלקח את האבן אשר שם מראשותיו. **94. שנתקבצו כולן.** ברצות כל אחת מהאבנים לשמש את הצדיק, כדי להתעלות ע"י כך. **95. עלי יניח צדיק ראשו.** והמשך

מסילת ישרים — פרק א — עיונים

וְהִנֵּה[96] **עַל הָעִקָּר הַזֶּה הֵעִירונוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת** (רבה ז, יג) **שֶׁאָמְרוּ זֶה לְשׁוֹנָם: רְאֵה אֶת (כָּל) מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים [כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ]** (קהלת ז, יג)**, בְּשָׁעָה שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אָדָם הָרִאשׁוֹן, נְטָלוֹ**[97] **וְהֶחֱזִירוֹ עַל כָּל אִילָנֵי גַּן עֵדֶן וְאָמַר לוֹ, רְאֵה מַעֲשַׂי**[98] **כַּמָּה נָאִים וּמְשֻׁבָּחִים הֵן, וְכָל מַה שֶּׁבָּרָאתִי בִּשְׁבִילְךָ בָּרָאתִי,**(ו)[99] **תֵּן דַּעְתְּךָ**[100] **שֶׁלֹּא תְקַלְקֵל וְתַחֲרִיב אֶת עוֹלָמִי.**

ו. **תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי.** כי כל מעשי האדם משפיעים ופועלים הן על עולמות העליונים והן על עולמות התחתונים. על עולמות העליונים כפי שהרחיב בספר "נפש החיים" (שער א' פ"ג) וז"ל: "כן בדמיון זה, כביכול, ברא הוא יתברך את האדם, והשליטו על רבי רבוון כחות ועולמות אין מספר, ומסרם בידו שיהא הוא המדבר והמנהיג אותם, עפ"י כל פרטי תנועות מעשיו ודבוריו ומחשבותיו וכל סדרי הנהגותיו, הן לטוב או להיפך ח"ו.

כי במעשיו ודבוריו ומחשבותיו הטובים, הוא מקיים ונותן כח בכמה כחות ועולמות עליונים הקדושים, ומוסיף בהם קדושה ואור, כמו שכתוב (ישעי' נ"א, טז) "ואשים דברי בפיך גו' לנטוע שמים וליסוד ארץ", וכמאמרם ז"ל (ברכות סד.) אל תקרא בניך אלא בוניך, כי המה המסדרים עולמות העליונים, כבונה המסדר בנינו, ונותנים בהם רב כח.

ובהיפוך ח"ו, על ידי מעשיו או דבוריו ומחשבותיו אשר לא טובים, הוא מהרס ר"ל כמה כחות ועולמות עליונים הקדושים, לאין ערך ושיעור, כמו שנאמר (שם מט, יז) "מהרסיך ומחריביך ממך

ביאורים

הגמרא שם: "תנא: וכולן נבלעו באחד", פירש רש"י: "נעשו אבן אחת". **96. על העיקר הזה.** על יסוד זה שמצב כלל-העולם תלוי במעשה האדם. **97. והחזירו.** סבב עמו. **98. כמה נאים ומשובחים הן.** שכן כל הבריאה כולה נבראה ללא שום פגם ודופי. **99. תן דעתך.** להבין את גודל האחריות הרובצת עליך. **100. שלא תקלקל.** אפילו קלקול של חלק הטוב שבבריאה (כגון חיטים שנצטמקו, מעיינות שנתייבשו וכדו'), הבא ע"י חטאי האדם וכ"ש שלא תקלקל את העולם לגמרי כדור המבול. ויש מבארים מש"כ 'שלא תקלקל', הכוונה 'שלא תחטא' ועי"ז 'תחריב את עולמי'.

מסילת ישרים — פרק א — עיונים

יצאו", או מחשיך, או מקטין אורם וקדושתם ח"ו, ומוסיף כח לעומת זה במדורות הטומאה ר"ל.

זהו "ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים" וגו' (בראשית א, כז), "כי בצלם אלקים עשה" וגו' (שם ט, ו) שכמו שהוא יתברך שמו הוא האלוקים, בעל הכוחות הנמצאים בכל העולמות כולם, ומסדרם ומנהיגם כל רגע כרצונו, כן השליט רצונו יתברך את האדם שיהא הוא הפותח והסוגר של כמה אלפי רבואות כחות ועולמות, על פי כל פרטי סדרי הנהגותיו בכל עניניו בכל עת ורגע ממש,

כפי שרשו העליון של מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, כאילו הוא גם כן הבעל כח שלהם כביכול".

ושם בפ"ד הוסיף: "ובאמת, כי האיש החכם ויבין את זאת לאמיתו, לבו יחיל בקרבו בחיל ורעדה, בשומו על לבו על מעשיו אשר לא טובים ח"ו, עד היכן המה מגיעים לקלקל ולהרוס בחטא קל ח"ו...". עכ"ל.

וכן הרמח"ל (מאמר העקרים) הרחיב בענין וכתב בתו"ד: "ואולם שם האדון ברוך הוא כח במעשי האדם לעורר את השרשים העליונים, והיינו, שיהיו ממשיכים אור שפע קדושתו יתברך ואור טובו, או המשך הזוהמא והטומאה ההוא. והנה ייחד לו מעשים שעל ידם תמשך הקדושה, וצוהו להתמיד בהם, והם כלל המצוות, וייחד מעשים שעל ידם תמשך הזוהמא, וצוהו למנוע מהם, והם כלל האיסורים".

וכן משפיע ופועל האדם במעשיו על כל עניני העולם-הזה, כפי שהרחיב לבאר ה"בית הלוי" (עה"ת פרשת נח) וז"ל: "רק הענין דכמו דהאדם פועל בעצמו ע"י הרגלו במעשיו הרעים ועושה בעצמו טבע שניה להיות טבעו משתוקק ונמשך לעשות כמעשיו הקודמים, וגם אם בשכלו מכיר כי לא טובים הם, וכמו שאמר הכתוב לא יתנום מעלליהם לשוב, דגם אם בשכלו רוצה לשוב עם כל זה מעלליהם הקודמים אינם מניחים אותו לשוב כי הם השרישו בגופו טבע שניה להרע. וכמו כן הוא פועל במעשיו בכל העולם התחתון בכלל, ולא מיבעי אם חוטא בפרהסיא הרי ודאי דגורם לאחרים הרואים שילמדו ממנו, אלא אפילו אם חוטא בצינעא בינו לבין עצמו, מ"מ ע"י המשכו אחר איזה תאוה הוא מגביר כחה של התאוה הלזו עד שמשריש זה בטבע של כל הברואים ובהעולם להיות טבעם נמשך לזה יותר ממה שהיה מקודם, כי כן יסד מלכו של עולם בהטביעו טבע לכל בריותיו להיות טבעם נשתנה ונמשך אחר מעשה האדם והרגלו. וכפי רוב עשיית האדם כן ישתנה טבע של כולם אם מעט ואם הרבה. ולא לבד בבריות החיים אלא גם בדוממים נעשה טבע חדשה הגורמים להשוכן בתוכם להיות להם נטיה לזה. וכמו שאמר הכתוב "ותבוא ותטמאו את ארצי" דע"י מעשיהם טמאו לגוף הארץ...

וענין זה, הגם כי לא נוכל להשיגו בשכל, מ"מ כל אדם יוכל להרגישו בחוש ממש בבואו לאיזה מדינה אחרת חדשה שהיא פרוצה באיזה פרט מן הפרטים, ימצא גם בעצמו איזו נטיה והמשכה לזה הפרט

מסילת ישרים — פרק א

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, הָאָדָם לֹא נִבְרָא בַּעֲבוּר מַצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה אֶלָּא בַּעֲבוּר מַצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא, אֶלָּא [101]שֶׁמַּצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה הוּא [102]אֶמְצָעִי לְמַצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא שֶׁהוּא הַתַּכְלִיתִי. עַל כֵּן תִּמְצָא מַאֲמְרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה רַבִּים כֻּלָּם בְּסִגְנוֹן אֶחָד מְדַמִּים הָעוֹלָם הַזֶּה לְמָקוֹם וּזְמַן הַהֲכָנָה, וְהָעוֹלָם הַבָּא לְמָקוֹם הַמְּנוּחָה [103]וַאֲכִילַת הַמּוֹן כְּבָר, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ (אבות ד, טז), **(ז)הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה [104]לְפְרוֹזְדוֹר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם**

עיונים

יותר ממה שהיה לו כשהיה במדינה אחרת...".

וברמח"ל (הנ"ל) כתב בתו"ד: "וצריך שתדע שכמו שנתן לאדם שיהיה ממשיך לעצמו קדושה או זוהמא, כן נתן לו שבכוח מעשיו ימשיך בכל הבריאה כולה הקדושה או הזוהמא, ונמצא כל הבריאה מתתקנת או מתקלקלת ע"י האדם. ויחשב זה לזכות לצדיקים שמטיבים לבריאה, ולחובה לרשעים שמקלקלים אותה...".

ז. העולם הזה דומה לפרוזדור. בספר "נפש החיים" (אבות ד, טז) כתב על משנה זו "העוה"ז דומה לפרוזדור בפני העוה"ב, התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין", וז"ל: "ידוע מה שאמרו בכמה מקומות כי כל מעשי האדם במצוות הם הם שכרו והוא בעצמו עושה לו השכר, והנה השכר הוא להתענג על ה' בנועם זיו השכינה, והיותר גדול מתקרב יותר ומחיצתו לפנים ממחיצת חברו, וזהו העונג האמיתי. ועל ידי התורה והמצוות מתקרב הוא יותר, והמצוות הם תרי"ג לבושים, לבוש לכל אבר וגיד מהרמ"ח אברים ושס"ה גידים, וכשהיא מלובשת כולה מתקרבת יותר לקונה ותתענג, אם כן הרי האדם עושה לעצמו הלבוש למען יוכל לכנוס לקבל השכר. וזהו כמו אם יאמרו לאחד מנה לך זהובים לעצמך ואני אשלם לך עוד שכר טרחה. ומי שמלובש כולו עולה למעלה, ומבלעדי לבושים השוערים והשומרים שם אין מניחין לעלות ערטילאים, וכשנתלבש בלבושים הם לו כחותם המלך ויניחוהו השומרים עד מקום מדריגתו. וזה שאמר ביהושע הכהן הגדול שהיה לבוש בגדים צואים

ביאורים

101. שמצבו. מעמדו וכל קניניו. **102. אמצעי.** הדרך להגיע. **103. ואכילת המוכן כבר.** קבלת השכר [ליהנות מזיו השכינה ודבקות בהשי"ת] ממה שהכין לו כבר בעוה"ז. **104. לפרוזדור.** בפני העולם הבא שהוא הטרקלין. [רבינו מדגיש כאן, שהעוה"ז הוא גם מקום ההכנה וגם זמן ההכנה. בהתאם לכך הוא מביא את מאמרי חז"ל בענין זה: ערב שבת - הוא זמן ההכנה. יבשה - הוא מקום ההכנה].

מסילת ישרים — פרק א

עיונים

ועומד לפני המלאך (זכריה ג, ג), ר"ל כיון שהיה מלובש הבגדים הצואים לכך עכבו המלאך מלכת הלאה, ואח"כ כשהלבישוהו מחלצות אמר ליה המלאך 'ונתתי לך מהלכים' למעלה למעלה ולא יעכבוך, והדברים עתיקים. וזהו 'העוה"ז דומה לפרוזדור' וכו', וגם העוה"ב כבר מוכן ועומד, רק 'התקן עצמך' וטהר טינוף בגדיך הצואים כדי שתוכל לילך להמשתה המוכנת שם".

ח. בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות. בספר "חיי עולם" (פרק ו') הרחיב קצת בזה הענין, וז"ל: "והמתבונן באמת יראה,

לִבְרָכָה: הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם וּמָחָר לְקַבֵּל שְׂכָרָם (עירובין כב, א). **מִי שֶׁטָּרַח [105]בְּעֶרֶב שַׁבָּת, [106]יֹאכַל בְּשַׁבָּת** (ע"ז ג, א). **הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לְיַבָּשָׁה, וְהָעוֹלָם הַבָּא [107]לְיָם וכו'** (קה"ר א, טו). **וְכָאֵלֶּה רַבִּים עַל זֶה הַדֶּרֶךְ.**

[108]וְתִרְאֶה בֶּאֱמֶת שֶׁכְּבָר לֹא יוּכַל שׁוּם בַּעַל שֵׂכֶל לְהַאֲמִין שֶׁתַּכְלִית בְּרִיאַת הָאָדָם הוּא לְמַצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, כִּי מַה הֵם חַיֵּי הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, אוֹ מִי הוּא שֶׁשָּׁמֵחַ וְשָׂלֵו [109]מַמָּשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה. יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ [110]בָּהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה [111]וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה [112]וְרָהְבָּם [113]עָמָל וָאָוֶן (תהלים צ, י), **(ח)כִּבְמָה מִינֵי צַעַר [114]וְחֳלָאִים [115]וּמַכְאוֹבִים [116]וּטְרָדוֹת,** בעצמו ובמכיריו, שרוב ימי חייו הם בצער ומכאובים שונים ומשונים, אם בחלי הגוף... ורוב בני

ביאורים

105. בערב שבת. להכין את מאכלי שבת. [העוה"ז נמשל לערב שבת]. **106. יאכל בשבת.** יהיה לו ממה לאכול בשבת [העוה"ב נמשל לשבת]. **107. לים.** ההמשך שם: "ואם אין אדם מתקן לו (מכין לו את צרכיו) ביבשה - מה יאכל בים?" **108. ותראה באמת וכו'.** רבנו מביא שתי ראיות גם מכוח השכל והסברא, שלא יתכן לחשוב שהעוה"ז ותענוגותיו הם תכלית ומטרת הבריאה. **109. ממש.** בשלימות, ללא שום צער. **110. בהם.** במספרם הם רק. **111. ואם בגבורות.** ואף בהתגברות כוח הטבע, יהיו שמונים שנה. **112. ורהבם.** ואף הגדולה והשררה שיש לו לאדם בשנים אלו. **113. עמל ואון.** המה באים מתוך עמל ויגיעה. **114. וחלאים.** מחלות משונות. **115. ומכאובים.** התייסרות בכאבים שלא באים ממחלה. **116. וטרדות.** חוסר מנוחה ושלות הנפש.

מסילת ישרים

פרק א

עיונים

[117]וְאַחַר כָּל זֹאת, הַמָּוֶת. [118]אֶחָד מִנִּי אֶלֶף לֹא יְמָצֵא [119]שֶׁיִּרְבֶּה הָעוֹלָם לוֹ הֲנָאוֹת וְשַׁלְוָה [120]אֲמִתִּית. [121]וְגַם הוּא, אִלּוּ יַגִּיעַ לְמֵאָה שָׁנָה כְּבָר

האדם מתייסרים וסובלים ממחסור בפרנסה או עומס החובות, והעשירים הלא מרבה נכסים מרבה דאגה (אבות ב, ז), וכן הקנאה אוכלתו והחרטה מנקרתו, למה לא השכיל בשעתו לעשות או להשיב כך וכך. ופעם השעמום, ופעם התאוה, שמתאווה דוקא למה שאין בידו להשיג, והפחד אודות העתיד, אודות מצבו הפרטי או קרוביו, או מצב המדיני. ועל כולם תאות הכבוד, אשר לא ימלט ממכאוביו כמעט בכל יום, אם מבני ביתו אם ממכיריו, פעם פגעו באמת בכבודו, פעם הוא בדמיונו, כמדומה לו שזה הפלוני לא התחשב עמו כהוגן. וצער גידול בנים בקטנותם ובגדלותם, אשר כרוב אהבתו אותם כן רוב צערו אודותם, מבלתי יכולת לסדרם כרצונו.

ובהתקרב ימי הזקנה ירגיש שהוא נדחה מעמדותיו ונעשה טפל, אמנם מתאמץ הוא להחזיק מעמדו כמקודם, אבל לאט לאט נדחה הוא לקרן זוית, ועיניו רואות איך אחרים יורשים מקומו בחייו, ואח"כ הוא נעשה למשא ולעול לבני משפחתו, ולכל מי שלפני זמן מה היה הוא השליט עליהם.

ואח"כ (עפ"י הרגיל) עוסק ברופאים ורפואות זמן זמנים, עד שמגיע יומו, כי הולך הוא לבית עולמו, והוא נרעש ונפחד מאבידת עולם הזה ועזיבתו, ונעשה מיואש, ועובר בטל, כחרס הנשבר, וככלות הכל מסיים החיים במות ויסורי מיתה ר"ל.

ומעתה הלא תשאלו, למה נברא האדם הלזה לחיות חיים מעורבים יגון ושמחה, צער ועונג, עליות וירידות והמון תמורות, ורובם צער וכאב לב, מה זה ועל מה זה.

והתשובה האמיתית היא, מפני שכל חיי עולם-הזה אינו אלא מעבר ופרוזדור לחיי הנצח אשר אין ערוך אליו, וכל חייו נסתדרו כפי מה שגלוי לפניו יתברך שמו שהוא רצוי ביותר להכנתו לחיי עד. וכן נידון לפי זכיותיו ומעשיו. והדבוק בהשם יתברך ובתורתו הקדושה יקבל באהבה כל פגעי הזמן, יהיו מה שיהיו, בידעו כי השם יתברך אתו, וכל דעביד רחמנא [ה' הרחמן] לטב עביד [הכל עושה לטובה], כמו שאמרו חז"ל (ברכות ס:)". עכ"ל.

ביאורים

117. ואחר כל זאת המות. אחר כל אותן שנות התלאות אין תקופה [בעוה"ז] שמפצה על העבר הקשה כל כך אלא מגיע עת המוות שגופו בלה בקבר. או כוונתו, שרגע המוות עצמו הוא קשה מאוד. **118. אחד מני אלף.** אפילו אדם אחד מתוך אלף איש. **119. שירבה.** שיספק במדה מרובה. **120. אמתית.** ללא שיהא מעורב בהן יגון ואנחה. **121. וגם הוא.** ואפילו האדם הזה שאכן עברו

מסילת ישרים

פרק א

עיונים

[122]"עָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם" (אבות ה, כא). וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאִם תַּכְלִית בְּרִיאַת הָאָדָם הָיָה לְצֹרֶךְ הָעוֹלָם הַזֶּה, לֹא הָיָה צָרִיךְ [123]מִפְּנֵי זֶה שֶׁתִּנָּפַח [124]בּוֹ נְשָׁמָה כָּל כָּךְ [125]חֲשׁוּבָה וְעֶלְיוֹנָה [126]שֶׁתִּהְיֶה גְּדוֹלָה יוֹתֵר מִן הַמַּלְאָכִים עַצְמָם, [127]כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהִיא אֵינָהּ מוּצְאָה שׁוּם נַחַת רוּחַ בְּכָל עִנְוְגֵי זֶה הָעוֹלָם. וְהוּא מַה שֶּׁלִּמְּדוּנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת, זֶה לְשׁוֹנָם (קהלת רבה ו, ז): [128]"וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא' (קהלת ו, ז), מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, [129]לְעֵירוֹנִי [130]שֶׁנָּשָׂא בַּת מְלָכִים, אִם יָבִיא לָהּ כָּל מַה שֶּׁבָּעוֹלָם, אֵינָם חֲשׁוּבִים לָהּ כְּלוּם, [131]שֶׁהִיא בַּת מֶלֶךְ. כָּךְ הַנֶּפֶשׁ, אִלּוּ הֵבֵאתָ לָהּ כָּל מַעֲדַנֵּי עוֹלָם, אֵינָם כְּלוּם לָהּ, (מ)לָמָּה שֶׁהִיא מִן הָעֶלְיוֹנִים".

מעין חכמתו פוסק, וחדלו לפעול הרגשותיו מן

ביאורים

רוב שנותיו בשלוה. **122. עבר ובטל מן העולם.** הנאות העוה"ז וכאילו אינו שייך לעולם. ומכיון שתכלית הבריאה הוא בכדי להיטיב לבריותיו, הרי כיון שהטבת העוה"ז אינה עומדת כלל במבחן המציאות, ברור הדבר שגם מצד השכל אי אפשר לומר שתכלית בריאת האדם הוא בשביל שנפשו תתענג בתענוגי העוה"ז. **123. מפני זה.** בשביל המטרה הזאת. **124. בו.** בגוף האדם השפל. **125. חשובה ועליונה.** שהיא חלק אלוה ממעל וחצובה מתחת כסא הכבוד. **126. שתהיה גדולה.** כלומר, ביכולת האדם להביא עצמו לדרגה גדולה מזו של המלאך, כי הוא נקרא הולך והמלאך הוא בבחינת עומד, ככתוב (זכריה ג, ז): "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה" (יושר מסילה). **127. כל שכן שהיא.** ובפרט שהנשמה עצמה. **128. וגם הנפש לא תמלא.** לא תשיג את תאוותה אע"פ שבעליה עמל למלאותה. **129. לעירוני.** בן עיר - אזרח פשוט. **130. שנשא בת מלכים.** וברצונו להנותה בכל מיני תפנוקים ומעדנים. **131. שהיא בת מלך.** ורגילה כל ימיה בתפנוקים ובאכילת מעדנים הנמצאים בבית המלך שהם עולים ברמתם וביחסם

מסילת פרק א ישרים

וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ד, כב): "(י)עַל כָּרְחֲךָ [132]אַתָּה נוֹצָר (יא)וְעַל כָּרְחֲךָ [133]אַתָּה נוֹלָד", כִּי אֵין הַנִּשְׁמָה אוֹהֶבֶת הָעוֹלָם הַזֶּה כְּלָל אֶלָּא אַדְרַבָּא מוֹאֶסֶת בּוֹ. אִם כֵּן וַדַּאי לֹא הָיָה בּוֹרֵא הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בְּרִיאָה לַתַּכְלִית שֶׁהוּא נֶגֶד [134]חֻקָּה [135]וְנִמְאָס מִמֶּנָּה. אֶלָּא בְּרִיאָתוֹ שֶׁל הָאָדָם, [136]לְמַצְבּוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא הִיא. וְעַל כֵּן נִתְּנָה [137]בּוֹ

עיונים

י. על כרחך אתה נוצר. כי הנשמה אינה רוצה לירד לגוף אשר בעולם השקר הזה, מן עולם קדוש עליון לעולם שפל. ועל שפלות העולם כוונו רבותינו ז"ל בנוסח הקדיש 'בעלמא די ברא כרעותיה' [-בעולם שברא כרצונו]. דהיינו ששבח זה הוא דוגמת ברכתה של האשה: 'שעשני כרצונו', שהיא ברכה על שפל מצבה ביחס לאיש, כך תיקנו לומר שבח על בריאתו של העולם השפל, אע"פ שבייחס לנשמה זו היא פחיתות ('רוח חיים' אבות ד, כב).

יא. ועל כרחך אתה נולד. "על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי" (אבות ד, כב), כל חיי האדם הרי הוא חיים של ב'על כרחך'. ומצד שני, הרי מעיקרי הדת אצלנו שהכל בבחירה, כמו שאמר הכתוב "ובחרת בחיים", ואם כן היאך זה מתאים שתיהם יחד, אם הכרח הרי אין זה בוחר, ואם בוחר הרי אין זה מכריח? אלא ודאי שאמנם שכן הוא מציאות הדברים, ולמשל נקח ציור מענין האכילה, דהרי מוכרח הוא האדם לאכול, דבלי אכילה הרי אי אפשר להתקיים, והכי נקרא לזה מוכרח?! הרי למעשה ביד האדם הבחירה אם לאכול אם לאו! הנה לנו מציאות שאמנם בידו הבחירה ובכל זאת הרי מוכרח הוא ('דעת תורה' דברים א' עמ' ק"ו).

ביאורים

הרבה יותר מהתענוגים והמעדנים הנמצאים בעיר. **132. אתה נוצר.** היא ירידת הנשמה מאוצר הנשמות [הנקרא 'גוף'] לעובר הנמצא במעי אמו. הנשמה אינה רוצה לעזוב מקום הטהרה שבו היא נמצאת ולרדת לעולם הזה, ומלאך בא ומוציאה בעל כרחה ומכניסה במעי האשה. **133. אתה נולד.** ובא לעולם. גם אחרי היצירה שהעובר במעי אמו, עת טובה היא לו שהוא צופה מסוף העולם ועד סופו (כמבואר במסכת נדה ל:), וכשמגיע זמנו לצאת לאויר העולם אינו רוצה לצאת, ומלאך מוציאו בעל כרחו. **134. חוקה.** טבעה. **135. ונמאס ממנה.** מתועב מהנשמה. **136. למצבו בעוה"ב.** שיגיע למקומו ולמעמדו בעוה"ב ששם הנשמה מתענגת ובאה לידי סיפוקה - שנהנית מזיו השכינה ודביקה בהשי"ת בשלימות ללא שום מניעה מצד החומר. **137. בו.** בגוף האדם.

מסילת פרק א ישרים

נִשְׁמָה זֹאת, כִּי [138]לָהּ רָאוּי לַעֲבֹד, וּבָהּ יוֹכַל הָאָדָם לְקַבֵּל הַשָּׂכָר [139]בִּמְקוֹמוֹ וּבִזְמַנּוֹ, [140]שֶׁלֹּא יִהְיֶה דָּבָר נִמְאָם אֶל נִשְׁמָתוֹ כָּעוֹלָם הַזֶּה, אֶלָּא אַדְרַבָּא [141]נֶאֱהָב וְנֶחְמָד מִמֶּנָּה, וְזֶה פָּשׁוּט.

וְהִנֵּה אַחַר שֶׁיָּדַעְנוּ [142]זֶה, נָבִין מִיָּד חֹמֶר הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר עָלֵינוּ [143]וְיִקַּר הָעֲבוֹדָה אֲשֶׁר בְּיָדֵינוּ, כִּי הִנֵּה אֵלֶּה הֵם הָאֶמְצָעִים הַמְּבִיאִים אוֹתָנוּ אֶל הַשְׁלֵמוּת הָאֲמִתִּי, אֲשֶׁר בִּלְעָדָם לֹא יַשֵּׂג כְּלָל. וְאוּלָם יָדוּעַ כִּי [144]אֵין הַתַּכְלִית מַגִּיעַ [145]אֶלָּא מִכֹּחַ קִבּוּץ כָּל הָאֶמְצָעִים אֲשֶׁר נִמְצְאוּ וַאֲשֶׁר שִׁמְּשׁוּ לְהַגִּיעוֹ. וּכְפִי [146]כֹּחַ הָאֶמְצָעִים וְשִׁמּוּשָׁם, [147]כֵּן יִהְיֶה הַתַּכְלִית הַנּוֹלָד מֵהֶם. וְכָל [148]הֶפְרֵשׁ קָטָן שֶׁיִּמָּצֵא בָּאֶמְצָעִים, [149]תִּבָּחֵן תּוֹלַדְתּוֹ [150]בְּבֵרוּר וַדַּאי בְּהַגִּיעַ זְמַן הַתַּכְלִית הַנּוֹלָד מִקִּבּוּץ כֻּלָּם, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, וְזֶה בָּרוּר. מֵעַתָּה וַדַּאי הוּא, שֶׁהַדִּקְדּוּק שֶׁיִּדְקְדֵּק עַל עִנְיַן הַמִּצְוֹת וְהָעֲבוֹדָה, מֻכְרָח שֶׁיִּהְיֶה [151]בְּתַכְלִית הַדִּקְדּוּק כַּאֲשֶׁר

ביאורים

138. לה ראוי לעבוד. את השי"ת ובכוחה להיות דבוקה בהשי"ת ע"י קיום המצוות. **139. במקומו.** בספרו "דרך השם" מבאר רבינו, שבאמת הנשמה מזדככת והולכת על ידי עבודת השם כבר בהיותה בגוף, אבל גזר הבורא יתברך שמו, שכל הזוהר והיקר נשאר כבוש בעצמותה, עד שתגיע לעולם הנשמות. **140. שלא יהיה דבר נמאס אל נשמתו כעוה"ז.** כלומר, אותו השכר לא יהיה נמאס לנשמה, כמו שנמאסים עליה עינוגי העולם-הזה. **141. נאהב ונחמד ממנה.** העולם-הבא הוא מקום שהנשמה אוהבת וחומדת בו. **142. זה.** מהו תכלית קיומנו בעוה"ז. **143. ויקר.** וגודל חשיבות. **144. אין התכלית מגיע.** אין המטרה מושגת במלואה. **145. אלא מכח וכו' להגיעו.** אלא ע"י שהאדם ירכז ויאסוף את כל האמצעים העומדים לרשותו וישתמש בכולם. **146. כח האמצעים ושימושם.** איכות האמצעים והשימוש בהם. **147. כן יהיה התכלית.** באותה מידה תושג התוצאה. **148. הפרש.** שינוי. **149. תבחן תולדתו.** יהיה אפשר להבחין בתוצאתו. **150. בבירור ודאי.** באופן ברור ומוחלט. **151. בתכלית הדקדוק.** עד קצה היכולת, שיהיו שלמים בכל חלקיהם ופרטיהם,

מסילת ישרים — פרק א

יַדְקְדְּקוּ שׁוֹקְלֵי הַזָּהָב וְהַפְּנִינִים [152]לְרֹב יָקְרָם, [153]כִּי תּוֹלַדְתָּם נוֹלֶדֶת [154]בִּשְׁלֵמוּת הָאֱמִתִּי וְהַיְקָר הַנִּצְחִי שֶׁאֵין יָקָר לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ.

נִמְצֵינוּ לְמֵדִים, כִּי עִקַּר מְצִיאוּת הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה הוּא רַק לְקַיֵּם מִצְוֹת [155]וְלַעֲבֹד [156](יב)וְלַעְמֹד בְּנִסָּיוֹן, וַהֲנָאוֹת הָעוֹלָם אֵין רָאוּי שֶׁיִּהְיוּ לוֹ אֶלָּא לְעֵזֶר וּלְסִיּוּעַ בִּלְבָד לְשֶׁיִּהְיֶה לוֹ [157]נַחַת רוּחַ [158]וְיִשּׁוּב דַּעַת לְמַעַן יוּכַל לְפַנּוֹת לִבּוֹ אֶל הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת הַמֻּטֶּלֶת עָלָיו. [159]וְאָמְנָם רָאוּי לוֹ שֶׁתִּהְיֶה כָּל פְּנִיָּתוֹ רַק לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְשֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ שׁוּם [160]תַּכְלִית אַחֵר בְּכָל מַעֲשֶׂה שֶׁיַּעֲשֶׂה אִם קָטָן וְאִם גָּדוֹל אֶלָּא לְהִתְקָרֵב אֵלָיו יִתְבָּרַךְ וְלִשְׁבֹּר כָּל הַמְּחִצּוֹת הַמַּפְסִיקוֹת בֵּינוֹ לְבֵין קוֹנוֹ, הֵן הֵנָּה כָּל [161]עִנְיְנֵי הַחָמְרִיּוּת

ביאורים

ללא שום פגם וחסרון הן במעשה והן בכוונה. **152. לרוב יקרם.** בגלל שווים הכספי הרב. **153. כי תולדתם נולדת.** תוצאות קיום המצוות והעבודה של האדם תהא ניכרת בעוה"ב. **154. בשלמות האמיתי.** דביקותו בבוראו בעוה"ב. **155. ולעבוד.** את הבורא. **156. ולעמוד בנסיון.** להתגבר על הנסיונות שיצרו מעמיד כנגדו. **157. נחת רוח.** רוגע נפשי. **158. ויישוב דעת.** דעה צלולה ומיושבת בהיותה פנויה מדאגות וטרדות. **159. ואמנם ראוי וכו'.** עד כאן נתבאר מה חובתו בעולמו, ומכאן ועד סוף הפרק יתבאר "למה צריך שישים מגמתו" וכו'. **160. תכלית אחר.** מטרה אחרת. **161. עניני החומריות.** אף המותרים והכשרים ('יושר מסילה'). ויש שפירשו, "כל עניני החמריות" היינו כל עניני היצרים החומריים שהם המידות הרעות ששורשם בארבעה היסודות שהם אש, רוח, מים, עפר, שגוף

עיונים

יב. ולעמוד בנסיון. יש לעיין, היאך אנו מתפללים ומבקשים שלא תביאנו לידי נסיון? אלא נראה שאין כוונתו שלא נעמוד בנסיון כלל, אלא כשם שנתבאר שהנסיון הראשון שנותן הקב"ה לאדם הוא נסיון לפי כוחותיו שיכול להתגבר על זה, ורק בעת שנכשל בנסיון זה מנסהו השי"ת בנסיונות קשים יותר שיש לו מקום לטעות. על זה אנו מבקשים, אל נא תביאנו לידי נסיון קשה שיש בו מקום לטעות, אלא העמידנו בנסיונות שנוכל לעמוד בהם ('אור יחזקאל').

מסילת ישרים — פרק א

יג. מתחילת הדבר ועד סופו. שלמה המלך החכם מכל האדם אמר במשלי (טו, כד):

[162]וְהַתְלוּי בָהֶם, עַד שֶׁיִּמָּשֵׁךְ אַחֲרָיו יִתְבָּרַךְ מַמָּשׁ כַּבַּרְזֶל אַחַר [163]אֶבֶן הַשּׁוֹאֶבֶת. [164]וְכָל מַה שֶּׁיּוּכַל לַחְשֹׁב שֶׁהוּא [165]אֶמְצָעִי לַקָּרְבָה הַזֹּאת, יִרְדֹּף אַחֲרָיו וְיֹאחַז בּוֹ וְלֹא יַרְפֶּה. וְכָל מַה שֶּׁיּוּכַל לַחְשֹׁב [166]שֶׁהוּא מְנִיעָה לָזֶה, יִבְרַח מִמֶּנּוּ כְּבוֹרֵחַ מִן הָאֵשׁ, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סג, ט): [167]דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תָּמְכָה יְמִינֶךָ, כֵּיוָן שֶׁבִּיאָתוֹ לָעוֹלָם אֵינָהּ אֶלָּא לַתַּכְלִית הַזֶּה, דְּהַיְנוּ, לְהַשִּׂיג אֶת הַקָּרְבָה הַזֹּאת בְּמַלְּטוֹ נַפְשׁוֹ מִכָּל [168]מוֹנְעֶיהָ וּמַפְסִידֶיהָ.

וְהִנֵּה אַחַר שֶׁיָּדַעְנוּ וְהִתְבָּרֵר אֶצְלֵנוּ אֲמִתַּת [169]הַכְּלָל הַזֶּה, יֵשׁ לָנוּ לַחְקֹר עַל פְּרָטָיו לְפִי מַדְרֵגוֹתֵיהֶם (יג)מִתְּחִלַּת הַדָּבָר וְעַד סוֹפוֹ, כְּמוֹ שֶׁפִּרְסְמוּ רַבִּי

ביאורים

האדם מורכב מהם. **162. והתלוי בהם.** הם הדברים המשמשים בעקיפין את הנטיות החומריות, כגון הרדיפה אחר פרנסה או אחר מעמד חברתי, וכן אלו הנובעים מחומריותו של האדם, כגון המידות הרעות המושכות את האדם לעולם הגשמי: האנוכיות, העצלות וכיוצא בהן ('שמחת מרדכי'). ויש שפירשו, "והתלוי בהם" היינו התולדות היוצאים מאותן המידות הרעות של ד' יסודות שגוף האדם מורכב מהן, והן תאוות הגשמיות - כאכילה ושתיה יתירה וכדו', ותאוות הרוחניות - כגאוה, כעס, שיחה בטילה, חנופה, שקר, לשון הרע, חמדה, קנאה, עצלות, כמו שביאר בספר "שערי קדושה" (ח"א שער ב). **163. אבן השואבת.** המגנט, אשר בטבעה מושכת אליה כל מיני מתכות. כמו כן הנשמה שואפת מצד עצמה להתקרב לבוראה ולהידבק באורו. **164. וכל מה שיוכל לחשוב.** כל דבר ומעשה שמשער בשכלו. **165. אמצעי.** הדרך להגיע. **166. שהוא מניעה לזה.** שדבר זה יכול למנוע אותו מדביקות בהשי"ת. **167. דבקה נפשי אחריך וגו'.** על כי דבקה נפשי ללכת אחריך, לזה תמכה בי ימינך לבל אמוט (מצודת דוד). הרי שהנפש מצד עצם טבעה שואפת להידבק בבוראה. **168. מונעיה ומפסידיה.** המדות הרעות והתאוות החומריות המונעים ממנו אפילו בצורה חלקית להגיע לשלימות האמיתית. **169. הכלל הזה.** חובת האדם בעולמו, ותכלית הבריאה - להתענג על ה' ולהתדבק בו.

מסילת ישרים פרק א

עיונים

פִּינְחָס בֶּן יָאִיר בַּמַּאֲמָר שֶׁלּוֹ שֶׁהֵבִאנוּ כְּבָר בְּהַקְדָּמָתֵנוּ, וְהֵם: הַזְּהִירוּת, הַזְּרִיזוּת, הַנְּקִיּוּת, הַפְּרִישׁוּת, הַטָּהֳרָה, הַחֲסִידוּת, הֲעֲנָוָה, יִרְאַת הַחֵטְא, וְהַקְּדֻשָּׁה. וְעַתָּה נְבָאֵרֵם אֶחָד אֶחָד בְּסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא.

"אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה". כאן גילה לנו שלמה המלך סוד נשגב ונפלא באורחות החיים האמיתיים, חיי נצח, חיי התורה הקדושה. ישנם הדיוטות מבני המון-העם שחושבים, כי אמנם ההתעלות במעלות החכמה היא גדולה וחשובה לאלה שזכו לכך, אבל גם מי שמחסיר בעלייתו בסולם-המעלות, אם כי איננו ממלא תפקידו בשלימות כראוי לו, מכל מקום חכם קטן ייקרא, ולמאי נפקא מינה אם יקבל בסעודת לויתן נתח קטן מעט מזה של בעל המעלה? זוהי דרך המחשבה של העצלנים, שאינם רוצים בעמל התורה ויגיעת החכמה, ששכובים סרוחים על ערסותם ואין להם לא דעת ולא תבונה למלט את נפשם מפני כליה רוחנית ר"ל.

אבל הכתוב צווח: "אורח חיים למעלה למשכיל" - תמיד מוכן המשכיל להתעלות כלפי מעלה, פסיעה אחר פסיעה, ללא הפסק וללא ליאות, בידעו כי אם אך יטה עצמו קצת אל דרך לא דרך, הרי סכנת הדרדרות אורבת לו וגיהנום פתוחה לו מתחתיו כמו שנאמר בסיפא של הכתוב: "למען סור משאול מטה", לומר לך, כי בזה אין דרך-ביניים, לאחוז ולעמוד באמצע. זה לא ימצא אלא בשאר הנבראים, ממלאכי השרת ה"עומדים" בשמים ממעל, ועד כל אשר ימצא בארץ מתחת, זולת האדם אשר נוצר משני ההפכים, כמו שנאמר: "וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב, ז), וממילא בהכרח מוכנות ופתוחות לפניו שני דרכים, או שהוא עולה בכוח יצירתו, בחינת "אורח חיים למעלה למשכיל", להתקרב אל צור מחצבתו - נשמת-חיים שהיא חלק א-לוה ממעל, או שהוא יורד ונופל ח"ו לשאול תחתיות, לצד העפר מן האדמה אשר בו (ילב אהרן לרא"י באקשט זצ"ל).

פֶּרֶק ב׳

בְּבֵאוּר מִדַּת הַזְּהִירוּת

הִנֵּה עִנְיַן הַזְּהִירוּת הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם נִזְהָר בְּמַעֲשָׂיו[1] וּבְעִנְיָנָיו, כְּלוֹמַר, [2](א)מִתְבּוֹנֵן וּמְפַקֵּחַ[3] עַל מַעֲשָׂיו וּדְרָכָיו, הֲטוֹבִים הֵם אִם לֹא,

א. מתבונן. יסוד מידת הזהירות היא ההתבוננות בכל המעשים. כתב ה"ספורנו" ב"כוונת התורה": "ובידיעות אלה יקנה המתבונן חיי עולם, בעשותו את שכלו הכחיי, אשר אין לו מציאות בפועל בתולדתו זולתי בכח בלבד, שיקנה בהתבוננותו עצמות שכלי נמצא בפועל ויחיה עוד לנצח לפי טבעו". יש להעמיק בדבר נפלא זה: השכל מטבעו הוא רק "בכח" באדם. כיצד יוצא השכל אל הפועל, היינו שהאדם יהיה בעצמו "שכלי"? זהו כח ההתבוננות, שעל ידה הופכת רוחניות, שכל, למציאות ולעצמו של האדם! דבר נשגב - למתבונן בו!

עוד יותר מצינו בתרגום ירושלמי סוף פרשת תבוא: "ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון - ותטרון ית מילי שבח אורייתא הדא ותעבדון יתהון מן בגלל דתתבוננון ית כל מה דמתעבדין!" הרי תכלית כל התורה כולה - התבוננות בכל המעשים! תכלית תורה: להפוך את האדם, פזיז-המעשים, בהול-התנועות, להיות כולו מתבונן!

כאן הננו עומדים בעבודה החשובה ביותר בחיי-תורה ובחיי-האדם, לכן עלינו להרחיב בביאור. ה"התבוננות" - סוד גדול הוא מסודות התורה. הוא מתבאר ב"דרך עץ חיים" לרמח"ל ז"ל: "וזה תראה, כי שניהם בתכונה אחת נבראו, שֵׂכֶל האדם - והתורה המשכלת אותו. 'ותורה אור' - אור ממש, ולא חכמה לבד. ואף גם זאת נמשלה לאש, כי כל מילותיה ואותיותיה כמו גחלת הם, אשר בהניח אותם כאשר הם, לא יראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומים; ומי שישתדל לעסק בם, אז תתלהב - וכנגד שכל אדם עשויים כן, כי גם יש לו כח השגה רבה אך כאשר יתלהט בכח ההתבוננות. הנה על כן חוב הוא מוטל על האדם לשום עצמו להתבונן".

ולמה נברא השכל ב"כח"? "ואם היתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם, לא היו חוטאים

ביאורים

1. ובעניניו. היינו מדות (עי' ע"ז ו.). או הכוונה, לדרכיו המוליכים אותו למעשים לא טובים. **2. מתבונן.** בשכלו מה הם המעשים הראויים והדרכים הישרות. **3. ומפקח.** בודק האם אכן הוא נוהג נכון.

מסילת ישרים

פרק ב

עיונים

[4]לְבִלְתִּי עֲזֹב נַפְשׁוֹ [5]לְסַכָּנַת הָאֲבַדּוֹן חָס וְחָלִילָה וְלֹא יֵלֵךְ [6]בְּמַהֲלַךְ הֶרְגֵּלוֹ [7]בְּעִוֵּר בָּאֲפֵלָה. וְהִנֵּה [8]זֶה דָּבָר שֶׁהַשֵּׂכֶל יְחַיְּבֵהוּ וַדַּאי. כִּי אַחֲרֵי שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם [9]דֵּעָה [10]וְהַשֵּׂכֶל לְהַצִּיל אֶת עַצְמוֹ וְלִבְרֹחַ מֵאֲבַדּוֹן נִשְׁמָתוֹ, אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיִּרְצֶה לְהַעֲלִים עֵינָיו מֵהַצָּלָתוֹ,

לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם. ולהיות שהקב"ה רצה שאדם יהיה בעל-יצר, שיוכל להיות מנוצח או נוצח בשיקול אחד, לכן יש בהם הידיעה, אך סגורה כגחלת, ושתוכל להתפשט כשלהבת,

והבחירה ביד האדם".

הרי ההכרח להתבוננות הוא מעקרי היצירה, כי זוהי הדרך המביאה לידי הפעלת השכל, וכל אשר יתחזק ויתפשט השכל באדם - מתבטל יותר היצר. והנה לתורה תכונת השכל עצמו, וההתבוננות בה מגלה "אור ממש". ההבחנה בין "אור" ובין "חכמה" היא, כי "אור" היא ידיעה המבטלת את היצר, ו"חכמה" היא ידיעה שאין בכחה לבטל יצרים. הגדרה נפלאה - למתבונן!

זוהי עבודת המוסר: לחדש ההתבוננות, ולהפוך על ידי זה ידיעות - לאורות. אנו יודעים מהשגחה פרטית, אך אין אור בידיעה זו, אנו יודעים מה חובתנו בעולמנו, אך אין אור בידיעה זו. ההתבוננות הופכת ידיעות אלו לאורות, המרחיקים יצר ומבטלים רע ('עלי שור' ח"א עמ' פט).

ביאורים

4. לבלתי עזוב נפשו. כדי שלא יניח לנפשו להגיע. **5. לסכנת האבדון.** כליון הנפש בעוה"ב (רד"ק תהלים קג, ד). [כאשר יש סכנת אבדון נזהרים אפילו מחששות רחוקים ביותר, ולא סומכים על השערות והנחות]. **6. במהלך הרגלו.** ללא התבוננות. **7. כעור באפלה.** שאינו רואה אם ישנם בדרכו חפירות או שאר מכשולות. [מחלקי הזהירות הוא, למיין את כל ההרגלים, לחזק את הטובים ולבטל את הרעים שבהם]. **8. זה דבר שהשכל יחייבהו ודאי.** כלומר, "ההתבוננות והפיקוח על מעשיו ודרכיו" הוא דבר שגם השכל האנושי מחייבו בודאות (מלבד הפסוקים המעוררים על חיובו כדלקמן). **9. דעה.** חכמה להשיג אמיתת טבע הדברים ומצבם [בספר העיקרים (א, טז) מבאר ש"דעה" היא מערכת הידיעות היסודיות שכל אדם שאינו שוטה יודע אותן. מי שאינו יודע את הדברים הפשוטים והיסודיים הללו, נקרא שאינו "בר דעה"]. **10. והשכל.** המסקנות מתוך הידיעות שרכש, להשתמש במה שלמד בדרך נכונה. ["כי הנה האדון ב"ה עשה את האדם בעל שכל נכון וסברא נכונה, לשינהג עצמו על דרך טוב" (לשון רבנו לקמן פ"ט). בספר העיקרים (הנ"ל) ביאר: "שכל" - הוא הכח שיש לכל אדם לאמץ את שכלו ולהגיע להבנה ולהשגה של ענינים רוחניים].

מסילת ישרים

פרק ב

אֵין לְךָ [11]פְּחִיתוּת [12]וְהוֹלְלוּת [13]רַע מִזֶּה וַדַּאי. וְהָעוֹשֶׂה כֵּן הִנֵּה הוּא [14]פָּחוּת מֵהַבְּהֵמוֹת וּמֵהַחַיּוֹת אֲשֶׁר בְּטִבְעָם [15]לִשְׁמֹר אֶת עַצְמָם, וְעַל כֵּן [16]יִבְרְחוּ וְיָנוּסוּ מִכָּל מַה שֶּׁיֵּרָאֶה לָהֶם חֱיוּתוֹ מַזִּיק לָהֶם. וְהַהוֹלֵךְ בְּעוֹלָמוֹ בְּלִי הִתְבּוֹנְנוּת אִם טוֹבָה הַדֶּרֶכוֹ אוֹ רָעָה, הִנֵּה הוּא כְּסוּמָא הַהוֹלֵךְ עַל שְׂפַת הַנָּהָר [17]אֲשֶׁר סַכָּנָתוֹ וַדַּאי עֲצוּמָה [18]וְרָעָתוֹ [19]קְרוֹבָה מֵהַצָּלָתוֹ. כִּי אוּלָם [20]חֶסְרוֹן הַשְׁמִירָה מִפְּנֵי [21]הָעִוָּרוֹן הַטִּבְעִי אוֹ מִפְּנֵי [22]הָעִוָּרוֹן הָרְצוֹנִי דְּהַיְנוּ [23]סְתִימַת הָעֵינַיִם [24]בִּבְחִירָה וָחֵפֶץ, [25]אֶחָד הוּא.

וְהִנֵּה יִרְמְיָהוּ הָיָה מִתְאוֹנֵן עַל רַע בְּנֵי דּוֹרוֹ מִפְּנֵי הֱיוֹתָם נִגּוּעִים בְּנֶגַע הַמִּדָּה

ביאורים

11. פחיתות. גריעות, דרגה נמוכה (הניגוד של 'מעלה'). **12. והוללות.** שגעון, 'טירוף הדעת' (לשון עירבוב כמו 'מהול במים', שדעתו מעורבבת ומטורפת. רש"י קהלת א, יז). **13. רע מזה ודאי.** היא ההוללות הרעה ביותר, מפני שהיא מביאה לאבדון. [לשון הכתוב בספר קהלת (י, יג): "תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה". הרי לנו ששלמה המלך ע"ה ראה את ההוללות כדבר שראוי לקרותו "רע". רבינו אומר, שההוללות שבה אנו עוסקים היא הרעה ביותר, מפני שהיא מביאה לאבדון]. **14. פחות.** גרוע יותר. **15. לשמור את עצמם.** שלא יבואו לידי היזק וסכנה. **16. יברחו וינוסו.** 'יברחו' - מן הסכנה עצמה, 'וינוסו' - להתרחק ממקום הסכנה. או הכוונה, 'יברחו' - מדברים המסכנים אותם, 'וינוסו' - מהרודפים אותם. הספורנו (במדבר כד, יא) מבאר: "בריחה" - מפני סכנה עתידית, "מנוסה" - מפני רודף או מפני סכנה מיידית. **17. אשר סכנתו ודאי עצומה.** כי כל נטיה עלולה להפילו. כמו כן כל שהוא מרוחק מן ההתבוננות והפקוח על מעשיו ודרכיו, הרי הוא מרוחק מן התכלית, וסכנתו גדולה מאד ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **18. ורעתו.** העתידה לבוא עליו, דהיינו נפילתו לנהר. **19. קרובה.** אל הדעת. כלומר, מסתברת יותר מאשר הצלתו. **20. חסרון.** העדר. **21. העיורון הטבעי.** שהוא סומא. **22. העיורון הרצוני.** עיורון הבא מרצונו של האדם. **23. סתימת העינים.** השכליים. כלומר, אי-התבוננות. **24. בבחירה וחפץ.** הבאה מכוח בחירתו וחפצו של האדם. **25. אחד הוא.** שוים הם בתוצאה, שנזקם בלתי נמנע.

מסילת פרק ב ישרים

הַזֹּאת, שֶׁהָיוּ מַעֲלִימִים עֵינֵיהֶם מִמַּעֲשֵׂיהֶם בְּלִי שֶׁיָּשִׂימוּ לֵב לִרְאוֹת מַה הֵם: הַלְהֵעָשׂוֹת אִם לְהֵעָזֵב? וְאָמַר עֲלֵיהֶם (ירמיה ח ו)**: [26]אֵין אִישׁ נִחָם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר מֶה עָשִׂיתִי [27]כֻּלֹּה שָׁב כִּמְרוּצָתָם [28]כְּסוּס שׁוֹטֵף בַּמִּלְחָמָה. וְהֵנָּה, שֶׁהָיוּ רוֹדְפִים וְהוֹלְכִים בִּמְרוּצַת הֶרֶגֶל וְדַרְכֵיהֶם מִבְּלִי שֶׁיָּנִיחוּ זְמַן לְעַצְמָם [29]לְדַקְדֵּק עַל הַמַּעֲשִׂים וְהַדְּרָכִים, וְנִמְצָא שֶׁהֵם נוֹפְלִים בְּרָעָה בְּלִי רְאוֹת אוֹתָהּ.**

וְאוּלָם הִנֵּה זֹאת בֶּאֱמֶת אַחַת מִתַּחְבּוּלוֹת הַיֵּצֶר הָרָע וְעָרְמָתוֹ לְהַכְבִּיד [30]עֲבוֹדָתוֹ בְּתְמִידוּת עַל לִבּוֹת בְּנֵי הָאָדָם עַד שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר לָהֶם [31]רֶוַח [32]לְהִתְבּוֹנֵן וּלְהִסְתַּכֵּל בְּאֵיזֶה דֶּרֶךְ הֵם הוֹלְכִים, כִּי יוֹדֵעַ הוּא שֶׁאִלּוּלֵי הָיוּ שָׂמִים לִבָּם [33]בְּמִעֵט קָט עַל דַּרְכֵיהֶם, [ב]וַדַּאי שֶׁמִּיָּד הָיוּ מַתְחִילִים

ביאורים

26. אין איש נחם וגו'. אין איש מהם מתחרט בחרטה גמורה על הרעה שעשה, ויאמר לעצמו מה עשיתי הלא פגמתי בנפשי. **27. כלה שב במרוצתם.** כולם חוטאים, ואף שהיו שבים אל ה' חזרו מיד לדרכם הרעה - שתשובתם נעשית במהירות ללא ישוב הדעת ורצון אמיתי. **28. כסוס שוטף במלחמה.** כסוס הרודף במלחמה במהירות כנחל השוטף - מבלי כוונה ומחשבה לנצח במלחמה, שכן מרוצתו נובע מחמת הרגלו מיום הוולדו (פירוש כליל תפארת דרוש ו). דברי רבינו כאן מתאימים לפירוש בעל ה'מצודות' שם, שכשם שהסוס במלחמה דוהר קדימה אע"פ שבנפשו הדבר, כך הם רצים בהנהגותיהם, אע"פ שריצתם מובילה אותם לאבדון ('מסילות יהודה'). **29. לדקדק.** לבדוק ולעיין. **30. עבודתו.** רדיפת הממון והתאוות. **31. רווח.** זמן פנוי. **32. להתבונן ולהסתכל.** כלומר, להתבונן מה היא באמת הדרך הנכונה, ואח"כ להסתכל על דרכיהם אם הן אכן טובות ('מסילות יהודה'). עיקר עבודת היצר הוא למנוע ההתבוננות הלזו, שהוא החיוב הכללי והראשי של האדם, וזו היא המלחמה עם היצה"ר היותר גדולה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **33. כמעט קט.** אפילו במידה

עיונים

ב. ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם. יש להתעורר מדברי רבינו על גודל ערכה של שימת-לב קטנה שבקטנות - אם היא ברצינות הראויה! ('שמחת

מסילת פרק ב ישרים

עיונים

מרדכי'). וכמה גדולה ההתבוננות שרבנו בטח בה שזה בודאי משפיע ומיד, וגם לא רק שנעצר מלהמשיך במעשיו הרעים אלא אף מתנחם על מעשיו להתחרט בהם דהיינו שנאחז בדרכי התשובה לתקן העבר גם כן

[34]לְהִנָּחֵם מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וְהָיְתָה הַחֲרָטָה הוֹלֶכֶת וּמִתְגַּבֶּרֶת בָּהֶם [35]עַד שֶׁהָיוּ עוֹזְבִים הַחֵטְא לְגַמְרֵי. וַהֲרֵי זוֹ מֵעֵין עֲצַת פַּרְעֹה הָרָשָׁע שֶׁאָמַר: [36](ג)תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה עַל הָאֲנָשִׁים [וְיַעֲשׂוּ בָהּ וְאַל יִשְׁעוּ בִּדְבָרֵי שָׁקֶר!] (שמות ה', ט)**, שֶׁהָיָה מִתְכַּוֵּן**

('מאור המסילה').

ומאידך, על זה ידוו כל הדווים, כי מי שלא עוזב החטא לגמרי סימן הוא שלא שם לבו על דרכיו אפילו במידה מועטת וקטנה ביותר! ('יושר מסילה').

ואם תאמר, הלא אנו לפעמים מתבוננים מעט על דרכינו, והרי כל אחד ואחד מאתנו לעתים לומד מוסר מתוך התבוננות, ומ"מ אין הדבר משפיע עלינו לעזוב החטא לגמרי, ומיד בעוזבנו את לימוד המוסר שוב אנו חוזרים לדרכינו הרעה, והרי רבנו אומר שבהתבוננות מועטת יעזוב את החטא?

וביאר בספר 'אור יחזקאל', שבעת שמצב האדם הוא ששואף להשיג עוה"ז, וחי בהרגשה ששלו הוא לדור ודור, אף בעת שישים לבו על דרכיו לא יעזרהו, כי הבלבול וחוסר המנוחה יטרידוהו עד אין סוף, וכל דברי הרמח"ל הם בעת שאינו שרוי בבלבול, אזי יועילו המחשבה וההתבוננות.

ג. תכבד העבודה על האנשים. כתב בספר "אור יחזקאל" ('יראה ומוסר', עמ' רלז): פרשיות אלו העוסקות בפרעה וביציאת מצרים, חייבות להיות לנו לדוגמא ולמופת עד היכן מגעת מחלת הנפש. לזאת עלינו לדעת כי כל הפרשה העוסקת בפרעה וביציאת מצרים הוא מלחמת היצר, פרעה הוא היצר הרע, וכמו שהזכיר כאן המסילת-ישרים כי תכבד העבודה על האנשים שאמר פרעה היא עצת היצר הרע.

ואל נא נטעה ונאמר, אף שפרעה מסמל כוחו של הרע, אמנם היינו רק במה שנוגע לפרעה, אולם לנו אין שייכות לאותה מדת הרע שהיתה בפרעה. טעות היא מחשבה זו, אלא כל אשר נעשה ונראה

ביאורים

מועטת וקטנה ביותר (עפ"י מצודת דוד, יחזקאל טז, מז). **34. להנחם.** להתחרט. **35. עד שהיו עוזבים החטא לגמרי.** כלשון רבינו (דרך עץ חיים): "כי ידיעת האמת מחזקת הנשמה ומרחקת ממנה היצר ודאי, ואין דבר מחליש הנשמה לפני היצר כחסרון הידיעה". **36. תכבד וגו'.** הכבידו העבודה על האנשים והם יהיו עסוקים בה ואַל יהיו עוסקים בדברי הבל שאין בהם ממש לאמר נלכה נזבחה.

מסילת ישרים פרק ב

שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ לָהֶם רֶוַח כְּלָל לְבִלְתִּי [37]יִתְּנוּ לֵב אוֹ יָשִׁימוּ עֵצָה נֶגְדּוֹ, אֶלָּא הָיָה מִשְׁתַּדֵּל לְהַפְרִיעַ לָהֶם מִכָּל הִתְבּוֹנְנוּת בְּכֹחַ הַתְּמָדַת הָעֲבוֹדָה הַבִּלְתִּי מַפְסֶקֶת. כֵּן הִיא עֲצַת הַיֵּצֶר הָרָע מַמָּשׁ עַל בְּנֵי הָאָדָם, [38]כִּי אִישׁ מִלְחָמָה הוּא [39]וּמְלַמֵּד בְּעַרְמִימוּת, וְאִי אֶפְשָׁר לְהִמָּלֵט מִמֶּנּוּ אֶלָּא [40]בְּחָכְמָה רַבָּה וְהַשְׁקָפָה גְּדוֹלָה. הוּא מַה שֶּׁהַנָּבִיא צוֹוֵחַ וְאוֹמֵר (חגי א, ה): שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל דַּרְכֵיכֶם. וּשְׁלֹמֹה אָמַר בְּחָכְמָתוֹ (משלי ו', ד-ה): אַל תִּתֵּן

עיונים

בפרעה וביציאת מצרים הוא ללמדנו בינה כדי שנדע ונשכיל לפרש את הדברים במה שנוגע למהלך חיינו. וראה מה שכתב רש"י (שמות ז, ג) על הכתוב "ואני אקשה את לב פרעה" וגו' - "מאחר שהרשיע והתריס כנגדי, וגלוי לפני שאין נחת-רוח באומות לתת לב שלם לשוב, טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו אתם את גבורתי. וכן מדתו של הקב"ה, מביא פורענות על האומות כדי שישמעו ישראל ויראו". נמצא שכל מהלך יציאת מצרים נעשה עבור ישראל למען ילמדו ויקחו מוסר, הכי נמי אף בענין דידן, עלינו להתבונן בפרעה ובכוחותיו הרעים ונדע מהותם של מחלות הנפש.

בספר "שם משמואל" הוסיף, כי הגזירה של פרעה היתה להטריד את כל חושיהם בעבודה, עד שלא ישאר להם פנאי לחשוב מחשבות חוץ לעבודתם. וכנגד הרע, כך גם הטוב ['זה לעומת זה עשה אלקים']. זו גם מהותה של מצות תלמוד תורה, להיות טרוד בה בכל החושים, עד כדי אי שימת לב לכל טרדה וכאב אחר, וכמו המסופר בגמרא (שבת פח.) על רבא, אשר מתוך עיון בלימודו לא שם לב שאצבעותיו אשר היו תחת רגליו נוטפות דם. באהבתה תשגה תמיד... ולקמן (פרק יט) הגדיר רבינו מידת הדבקות, שיהיה לבו של אדם כל כך מתדבק בהשי"ת עד שכבר יסור מלפנות ולהשגיח אל שום דבר זולתו.

ביאורים

37. יתנו לב. למצבם הקשה. **38. כי איש מלחמה הוא.** הבא על האדם בחוזק ובעוצמה, כמו"כ אינו נכנע לעולם במלחמתו עם האדם גם כשהוא מנוצח (עיין חוה"ל, יחוד המעשה פ"ה). **39. ומלומד בערמימות.** ומורגל לפתות את בני האדם לדבר עבירה בתחבולות שונות כאילו חפץ בטובתם (כמבואר לקמן פ"ג). **40. בחכמה רבה והשקפה גדולה.** בידיעת המציאות לאמיתה, ובבירור רב של

מסילת ישרים פרק ב

[41]שֵׁנָה לְעֵינֶיךָ [42]וּתְנוּמָה לְעַפְעַפֶּיךָ, [43]הִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד [וּכְצִפּוֹר [44]מִיַּד יָקוּשׁ].

וַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (מו"ק ה, א): [45]כָּל הַשָּׁם אָרְחוֹתָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכֶה וְרוֹאֶה [46]בִּישׁוּעָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּפָשׁוּט הוּא שֶׁאֲפִלּוּ אִם יִתְפַּקֵּחַ הָאָדָם עַל עַצְמוֹ, אֵין בְּכֹחוֹ [47]לְנָצֵל אֲלוּלֵי (ר) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [48]עוֹזְרוֹ, כִּי הַיֵּצֶר הָרָע תַּקִּיף מְאֹד, וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב (תהלים לז, לב-לג): [49]צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ, ה' לֹא

עיונים

ד. הקב"ה עוזרו. ומידת העזרה תלוי במעשה האדם. כמו שביאר רבינו (ב'דרך השם' ח"ב פ"ג, ד'): "גזר השופט העליון יתברך שמתולדת מעשה האדם עמו יהיה העזרו ממנו יתברך להקל לו השגת שלימותו והנצלו מן המכשולים, כענין שנאמר (שמו"א ב, ט) 'רגלי חסידיו ישמור'. ואולם ודאי שגם בזה מדרגות מדרגות יש, כי ימצא אחד ששורת הדין תתן כפי מעשיו שכבר עשה שיעזרהו הבורא יתברך עזר מעט, ואחֵר, שדינו יהיה שיעזרהו עזר יותר גדול ויקל עליו השגת השלימות קלות רבה, ואחֵר שיהיה ראוי לעזר היותר גדול. וכן בהפך..."

ביאורים

הגישה והמהלכים הנכונים לגבי העימות עם היצר ('שמחת מרדכי'). **41. שינה.** קבועה. **42. ותנומה.** ואף לא בדרך עראי. ורוצה לומר, אל תתעצל בדבר. **43. הנצל כצבי מיד.** הנצל מן היצר הרע כצבי הממהר לברוח מיד האדם החפץ ללכדו (מלבי"ם). **44. מיד יקוש.** הנמלט מן המוקש. **45. כל השם אורחותיו.** כל המחשב דרכיו [שוקל ומעריך את דרכו. "שם" מלשון "שמין", דהיינו מעריכים השווי] לדעת הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (רש"י). **46. בישועתו של הקב"ה.** בישועה שעושה הקב"ה לישראל, לפי שבודאי צדיק גמור הוא ואין חטא בא על ידו (ריטב"א). ולענייננו הכוונה, שהקב"ה יהא בעזרו להצילו מידי היצר הרע, בגדר 'הבא לטהר מסייעין אותו' (מהרש"א). **47. לינצל.** מתחבולות היצר שמטרידו ללא הרף בעסקי העוה"ז כדי שלא יבוא לידי התבוננות אמיתית. [ואע"פ שכבר אמרו חז"ל (ברכות לג:) 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים', מ"מ מכיון שאדם משתדל להיפטר מיצרו מסייעים לו מן השמים. מהרש"א]. **48. עוזרו.** להתגבר על יצרו. **49. צופה רשע לצדיק וגו'.** הרשע, דהיינו היצר הרע, אורב לצדיק להכשילו, ואחר כך מבקש להמיתו

מסילת ישרים פרק ב

[50]**לֹא יַעַזְבֶנּוּ [בְּיָדוֹ]. אַךְ אִם הָאָדָם מְפַקֵּחַ עַל עַצְמוֹ, אָז הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [51]עוֹזְרוֹ וְנִצּוֹל מִן הַיֵּצֶר הָרָע, (ה)אֲבָל אִם אֵינוֹ מְפַקֵּחַ הוּא עַל עַצְמוֹ, וַדַּאי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא יְפַקֵּחַ עָלָיו.**

עיונים

ה. **אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו ודאי שהקב"ה לא יפקח עליו.** במצות טעינה [כשהחמור או השור נפל יחד עם משאו] נאמר בתורה "הקם תקים עמו" (דברים כב, ד). וכתב בספרי (הובא ברש"י שם): "עמו - עם בעליו. אבל אם הלך (הבעלים) וישב לו (במנוחה), ואמר לו 'הואיל ועליך המצוה, אם רצית לטעון טעון' - פטור (לפי שנאמר 'עמו')".

הלכה זו, אומר ה"חפץ חיים" (על התורה) נושאת עמה מוסר השכל לכל עניני האדם: אם הוא מקדש עצמו מלמטה - מקדשים אותו מלמעלה. אם, למשל, בנוסף לבקשתו בתפילה "נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה" האדם גם משתדל לנצור פיו ולשונו, יעזרוהו מן השמים. אולם אם הוא עצמו אינו נשמר, איך יבקש זאת מאת הקב"ה?

כל זה כלול במשמעות של הקם תקים - עמו. הקב"ה מוכן לחוש לעזרתנו להקימנו, לקיימנו ולפרוק עול צווארנו. התנאי הנדרש מאיתנו על מנת לזכות לסיוע הוא - "הבא ליטהר". לאור זה נראית התנהגותו של אדם הפונה אל ה' בתפילה לסייעתא דשמיא בלא כל השתדלות מצדו, מגוחכת ומוזרה ביותר.

ה"חפץ חיים" המחיש רעיון זה במשל. למה הדבר דומה, לאחד שמבקש מחברו להלוות לו איזה סך, והמלוה הסכים, ובקש את הלוה לבוא אליו לביתו ושמה יתן לו את ההלואה. ואם הלוה מתעצל ללכת אין לו להתרעם על המלוה על שלא הלוה לו. כן הדבר בענייננו: מתפללים אנו בכל יום "כן תחננו ותלמדנו... ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע, ללמוד... והאר עינינו בתורתך..."; "חננו מאתך

ביאורים

לעוה"ב. עוד יש לפרש: 'ומבקש להמיתו' - שמבקש להחטיאו, שהחטא עצמו קרוי 'מיתה' (עיין ספר המקנה, קידושין ל:). **50. לֹא יעזבנו בידו.** לא ישאיר אותו בידי היצר הרע אלא יעזרנו. ויש מפרשים: כשהנסיון גדול מאד, והוא מגיע למצב ש"אינו יכול לו" למרות כל מאמציו, רק אז הקב"ה עוזרו (עיין קול אליהו להגר"א סוכה נב: ועיין שפ"א סוכה שם). **51. עוזרו ונצול מן היצה"ר.** בא לעזרתו וממעט כוחו של היצה"ר שלא ישלוט בנפשו (מהרש"א ב"ב טז.) רבנו מדייק מלשון הגמרא הנ"ל "אלמלא הקב"ה עוזרו", שמשמעותו שגם האדם מתאמץ אלא שהקב"ה עוזר לו ('מסילות יהודה'). בספר 'חובת הלבבות' (בטחון פ"ד) כתב, שבעניני עבודת ה' אין להסתפק בבטחון בה', אלא חייב האדם לעשות כל מה שביכלתו, אבל על גמר המעשה יש לבטוח בה'.

מסילת ישרים פרק ב

כִּי אִם הוּא [52]אֵינוֹ חָס, מִי יָחוּס עָלָיו. וְהוּא כְּעִנְיָן מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לג, א): כָּל מִי שֶׁאֵין בּוֹ [53]דֵּעָה [54]אָסוּר לְרַחֵם עָלָיו. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ (אבות פ"א, מי"ד): [55]אִם

עיונים

דעה בינה והשכל..." וכיוצא באלו תחינות ובקשות. אין ספק שהוא יתברך מוכן לחון אותנו בחכמה, בינה והשכל, לתת בלבנו להבין את תורתו הקדושה. מצידו הוא, כביכול, אין אף פעם מניעה. אדרבה, מסייע הוא ידי עושה מצוה ומוכן להשפיע עליו ככל אשר יבקש. אך דבר אחד הוא דורש מאתנו: תבוא אליו לביתו, כלומר - לבית המדרש, ושם לקבוע עתים לתורה.

ברם, בעוונותינו הרבים אין אותן בקשות שבתפילה אלא בקשות מן השפה ולחוץ. בשעה שאנו מתפללים ומשוחחים איתו כביכול, אנו מבקשים ממנו שיתן לנו תורה. אבל משאנו נפנים והולכים מבית הכנסת - אנו משקיעים ראשנו ורובנו בהבלי העולם-הזה, ושוכחים לגמרי את כל מה שבקשנו. זהו שאמר הנביא "קחו עמכם דברים ושובו אל השם" (הושע יד). קחו עמכם אותם דיבורים שאתם מדברים, אל תשכחו אותם! תנו דעתכם היטב על בקשות אלו שאתם מבקשים מלפניו, ואז - "ושובו אל ה'", אזי תהיה תשובה שלמה.

ביאורים

52. אינו חס. על עצמו. **53. דעה.** "דעה" האמורה כאן היא שֶׂכֶל האדם המוטבע בו שהוא יתרונו על בעלי החיים, שבו משכיל את המושכלות הראשונות ומבדיל בין טוב לרע (דרשות ר"א אבן שועיב, אחרי קדושים). **54. אסור לרחם עליו.** הטעם הוא, מפני שהשכל ניתן לאדם כדי שיתבונן על מעשיו וינצל מהרע, ואם הוא אינו חס על עצמו ואינו מנהיג עצמו בדעת, אף אחרים לא יחוסו עליו. ועוד, שהרי אנו מצווים במידת הרחמנות ממה שנאמר (דברים כח, ט) 'והלכת בדרכיו', ודרשו חכמים מה הוא רחום אף אתה רחום, כמו שכתב הרמב"ם (ספר המצוות מ"ע ח), וכיון שהקב"ה אינו מרחם על אדם שאין בו דעה (כדברי רבנו לעיל), אף אנו מצווים ללכת בדרכיו ולא לרחם עליו. ועוד, משום שהרחמנות על איש כזה מעודדו לעמוד בסורו ולהחזיק בטיפשותו, ואין תקוה שיחפוץ לשנות דרכיו לטובה. (מפרשים). **55. אם אין אני לי.** אם לא אדאג לעצמי - לשלימות נפשי, מי הוא זה שיבוא להשתדל לעזרתי ולהצילני מדרכי הרעה. ורבינו מפרש, שזה מתיחס גם לה' יתברך, שיאמר האדם אל לבו דאף הקב"ה לא יבוא לעזרתי ואשאר בלתי מושגח ונעזר מהקב"ה וסכנתי עצומה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). וכתב רבינו יונה: "אם אין אני לי מי לי, אם לא אוכיח את עצמי, שאזרז עצמי במצוות, מי לי להוכיח ולזרזני, כי זרוז האחרים טוב הוא לפי שעה, אבל כשיעורר האדם את

אֵין אֲנִי לִי מִי לִי.

ביאורים

עצמו בכל יום ויום יוסיף לחשוב מחשבתו לעשות מלאכת ה', ואין שכחה לפניו כאשר לבו חפץ והוא דרך ישר לפני איש". עכ"ל.

פֶּרֶק ג׳

בְּבֵאוּר חֶלְקֵי הַזְּהִירוּת

הִנֵּה הָרוֹצֶה [1]לְפַקֵּחַ עַל עַצְמוֹ, שְׁתַּיִם הֵנָּה [2]הַהַשְׁקָפוֹת הַצְּרִיכוֹת לוֹ: [3]הָאַחַת, שֶׁיִּתְבּוֹנֵן מַהוּ הַטּוֹב [4]הָאֲמִתִּי [5]שֶׁיִּבְחַר בּוֹ הָאָדָם, וְהָרַע הָאֲמִתִּי [6]שֶׁיָּנוּס מִמֶּנּוּ. [7]וְהַשְּׁנִיָּה, עַל הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה לִרְאוֹת אִם הֵם מִכְּלַל הַטּוֹב אוֹ מִכְּלַל הָרָע. [8]וְזֶה, בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה וְשֶׁלֹּא בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה. בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה [9]שׁוּם מַעֲשֶׂה מִבְּלִי שֶׁיִּשְׁקֹל אוֹתוֹ בְּמֹאזְנֵי [10]זֹאת הַיְדִיעָה. וְשֶׁלֹּא בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, שֶׁיַּעֲלֶה לְפָנָיו זִכָּרוֹן כְּלַל מַעֲשָׂיו וְיִשְׁקֹל אוֹתָם כְּמוֹ כֵן [11]בְּמֹאזְנֵי הַמִּשְׁקָל הַזֶּה לִרְאוֹת מַה יֵּשׁ בָּם מֵהָרַע לְמַעַן [12]יִדְחֶה אוֹתוֹ, [13]וּמַה מִּן הַטּוֹב לְהַתְמִיד בּוֹ וּלְהִתְחַזֵּק בּוֹ. וְאִם יִמְצָא [14]בָּהֶם

ביאורים

1. לפקח על עצמו. היינו לאחוז במידת הזהירות שענינה התבוננות והשגחה על דרכיו ומעשיו, כפי שהתבאר בתחילת פרק הקודם. **2. ההשקפות.** הסתכלויות, היבטים. **3. האחת.** באופן כללי. **4. האמתי.** כי הטעות במהות הטוב והרע מצויה, כפי שיתבאר להלן. **5. שיבחר בו האדם.** שחייב האדם להשתוקק אליו ולשאוף להשיגו. **6. שינום ממנו.** אין די בזה שלא יבחר ברע, אלא יש לו לנוס ממנו, מפני שהטבע מושך אותו אל הרע, וצריך להפעיל כח נגדי של מנוסה כדי להנצל מהרע. ולעיל (סופ״א) כתב רבינו ״שיברח ממנו כבורח מן האש״, ולכן נאמר (תהלים לד, טו) ׳סור מרע׳, ולא ׳סור מעשות רע׳, דלא די במה שאינו עושה רע, אלא יש לו לסור ולברוח ממנו (מפרשים). **7. והשניה.** הסתכלות פרטית על טיב מעשיו. **8. וזה.** התבוננות זו. **9. שום מעשה.** אף מעשה קטן. או הכוונה אפילו מעשה שבהשקפה ראשונה נראה מצוה גדולה, עיין באריכות בדברי רבינו לקמן פרק כ׳. **10. זאת הידיעה.** ״ויראה ויבין אם טוב הוא ויעשהו ואם רע הוא ויעזבהו״ (כת״י). **11. במאזני המשקל הזה.** של הטוב והרע. **12. ידחה אותו.** מכאן ולהבא. **13. ומה.** יש בהם. **14. בהם.** כלומר, אפילו במעשיו הטובים.

מסילת ישרים — פרק ג

[15]מִן הָרָע, אָז [16]יִתְבּוֹנֵן וְיַחְקֹר בְּשִׂכְלוֹ אֵיזֶה [17]תַּחְבּוּלָה יַעֲשֶׂה [18]לָסוּר מִן הָרַע הַהוּא וְלִטָּהֵר מִמֶּנּוּ.

וְדָבָר זֶה הוֹדִיעוּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאָמְרָם (עירובין יג, ב): "[א]נוֹחַ לוֹ לָאָדָם [19]שֶׁלֹּא נִבְרָא יוֹתֵר מִשֶּׁנִּבְרָא, וְעַכְשָׁו שֶׁנִּבְרָא

עיונים

א. נוח לו לאדם שלא נברא וכו'. במסכת עירובין (יג:) שנינו: "תנו רבנן, שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא. נמנו וגמרו, נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, עכשיו שנברא

יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו".

וצריך ביאור, מהי השייכות בין מה שנמנו וגמרו וכו' למה שאמרו יפשפש במעשיו, הרי אין חולק שצריך האדם לפשפש במעשיו, בין אם נוח לו לאדם שלא נברא ובין אם נוח לו שנברא, ואם כן במה נחלקו תחילה, וכי סברו שאין צורך לפשפש במעשיו?

בספר 'מחשבת מוסר' (ח"ג מאמר התורה אינה דורשת דרגות גדולות) ביאר, דהנה התוספות (שם

ביאורים

15. מן הרע. שיש בהם איזה פניה אשר לא טובה, או שיש בהם תערובת של רע. **16. יתבונן.** בלבו. **17. תחבולה.** התחכמות. כי כנגד הרע יש צורך בתחבולות, כנאמר (משלי כד, ו) "בתחבולות תעשה לך מלחמה", ומבואר מדברי רבינו דמקרא זה קאי בעיקר על ענין דחיית הרע ממעשיו ('פי כהן'). ולא די בהתחזקות גרידא דהיינו להכיר הרע ולהתחרט עליו ולקבל להבא שלא יעשה עוד החטא הזה, אלא צריך להתבונן גם על תחבולה שהחלטתו תתקיים, ע"י עצות שונות שיחזיקוהו יותר וימנעוהו מלהכשל כמקדם (מאור המסילה). **18. לסור מן הרע ההוא ולטהר ממנו.** להתנקות מן החלק הרע שבתוך המעשה הטוב, ומכיון שקשה ההפרדה בין החלקים שבאותו המעשה יותר מאשר דחיית המעשה לגמרי, לכן דרושה התבוננות ויש צורך בתחבולות (מסילות יהודה). ויש מפרשים, שבנוסף על חיובו לטכס עצה להבא, צריך להטהר מן העבר, ע"י תשובה גמורה בחרטה וודוי ותיקון המעשה כמו השבת גזל ובקשת מחילה (מאור המסילה). עוד יש לפרש, לסור - שלא יעשנו, וליטהר - שלא יהיה לו שייכות אליו כלל (פתח המסילה). **19. שלא נברא.** כי קשה ביותר לעמוד בפני פתוי היצר כי תקיף הוא (כדלעיל פ"ב).

מסילת ישרים — פרק ג

עיונים

ד"ה נוח) כתבו שמה שאמרו "נוח לו לאדם שלא נברא" מדובר "בסתם בני אדם, אבל צדיק - אשרי לו ואשרי לדורו", עכ"ד. והנה מוטל על כל אדם לשאוף ולהגיע עד קצה היכולת הרוחנית ולהיות כולו קודש, ומכולם נדרש שיגיעו לגדלות עצומה ולשיא השלמות, אלא שהוא דבר בלתי אפשרי שכל כלל ישראל יגיע לדרגות כה

[20]יְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו, וְאִיכָּא דְּאָמְרֵי יְמַשְׁמֵשׁ בְּמַעֲשָׂיו". וְתֵרָאֶה שֶׁשְּׁנֵי הַלְּשׁוֹנוֹת הֵם שְׁתֵּי [21]אַזְהָרוֹת טוֹבוֹת [22]וּמוֹעִילוֹת מְאֹד. כִּי הִנֵּה הַפִּשְׁפּוּשׁ בַּמַּעֲשִׂים הוּא לַחְקֹר עַל כְּלַל הַמַּעֲשִׂים וּלְהִתְבּוֹנֵן בּוֹ, הַנִּמְצָא בָּהֶם מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ אֲשֶׁר אֵינָם הוֹלְכִים עַל פִּי מִצְוֹת ה' וְחֻקָּיו, כִּי כָל אֲשֶׁר יִמְצֵא מֵאֵלֶּה יְבַעֲרֵם מִן הָעוֹלָם. אַךְ הַמִּשְׁמוּשׁ הוּא הַחֲקִירָה אֲפִלּוּ בַּמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים

גבוהות, ורק מיעוט מסוגל להגיע לשלמות הראויה.

ובזה נחלקו בתחילה, מה כדאי יותר, האם נוח לאדם שנברא כדי שיצאו המעטים שיגיעו לגדלות ולדרגה גבוהה, ואף על פי שהרבים לא יהיו גדולים כל כך, או שטוב יותר שלא נברא, כי אין זה טוב שיהיה מצב שהרבים אינם מגיעים לשלמות הנדרשת. ועל זה נמנו וגמרו שנוח לו לאדם שלא נברא משנברא, כיון שאי אפשר שהכלל כולו יהיה בשלמות, ואינו כדאי שכולם יבראו כאשר מוטל עליהם להיות גדולים ורובם אינם יכולים להגיע לכך.

אבל עכשיו שנברא יפשפש וימשמש במעשיו, וחדשו בזה, שבאמת התורה אינה דורשת להגיע בפועל לשלמות ולדרגות גבוהות בדוקא, אלא התורה דורשת שעבודת האדם תהיה באופן שיהיה מפשפש במעשיו, והיינו שיעבוד על עצמו להיות נקי, לנסות להתעלות ולגדול, וכמו שכתוב (משלי טז כו) 'נפש עמל עמלה לו', ואילו התוצאה - שתהיה לו גדלות ושלמות - היא כפי שה' יעזור לו לגדול. עליו מוטלת העבודה ולא התוצאה, ואם יעשה כן - כדאי הוא לו שנברא, כיון שקיים את העבודה המוטלת עליו.

ביאורים

20. יפשפש במעשיו. "שעשה כבר" (רש"י, עירובין יג:). "פשפוש" - לשון חיפוש. **21. אזהרות.** דבהעדר קיומם האדם מוטל בסכנה רוחני (פי כהן). רבינו מבאר, ששתי הלשונות אינן חולקות זו על זו, אלא כל אחת מדגישה דרך מדרכי ה"זהירות" (שמחת מרדכי). **22. ומועילות מאד.** לאדם לפקח היטב על מעשיו ודרכיו.

מסילת — פרק ג — ישרים

עַצְמָם, לַחְקֹר וְלִרְאוֹת חֵישׁ בְּעִנְיָנָם אֵיזֶה [23]פְּנִיָּה אֲשֶׁר לֹא טוֹבָה אוֹ אֵיזֶה
[24]חֵלֶק רַע שֶׁיִּצְטָרֵךְ [25]לַהֲסִירוֹ וּלְבַעֲרוֹ. וַהֲרֵי זֶה כִּמְמַשְׁמֵשׁ בְּבֶגֶד לִבְחֹן הֲטוֹב
וְחָזָק הוּא אוֹ חַלָּשׁ וּבָלוּי, כֵּן יְמַשְׁמֵשׁ בְּמַעֲשָׂיו לִבְחֹן תְּכוּנָתָם בְּתַכְלִית
הַהַבְחָנָה עַד שֶׁיִּשָּׁאֵר [26]זַךְ וְנָקִי. [27]כְּלַל הַדָּבָר, יִהְיֶה הָאָדָם מְעַיֵּן עַל מַעֲשָׂיו
כֻּלָּם וּמְפַקֵּחַ עַל כָּל [28]דְּרָכָיו שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ לְעַצְמוֹ [29]הֶרְגֵּל רָע [30]וּמִדָּה רָעָה,
[31]כָּל שֶׁכֵּן עֲבֵרָה וָפֶשַׁע.

ביאורים

23. פניה אשר לא טובה. כוונה שאינה רצויה, כגון להשיג שבח מבני אדם או להרויח ממון (כדלקמן פט"ז). **24. חלק רע.** היינו במעשה עצמו, כגון מעשה טוב שעלול לצאת ממנו נזק בעתיד או שיש בו הפסד לזולת וכדומה (כדלקמן פי"ג). **25. להסירו ולבערו.** להסירו ממעשיו ולבערו מן העולם שלא יהיה לו שום שייכות לזה (עיין לעיל מס' 18). **26. זך ונקי.** מעשה זך הוא שנעשה מתוך כוונה אך ורק לשם שמים בלי עירוב כוונות אחרות [שמן זית "זך" הוא ללא תערובת שמרים]. דבר "נקי" הוא שלא נדבק בו שום לכלוך חיצוני, כן הוא מעשה נקי שהמניע הראשוני לעשייתו היה נקי ללא צירוף פניות (מסילות יהודה). **27. כלל הדבר וכו'.** בסדר ויכוח הנוסח כאן הוא: "נמצא כלל המדה הזאת", ולפי"ז כוונתו לסכם כאן את כללות מדת הזהירות, ולא רק את הקטע הקודם. **28. דרכיו.** מדותיו (עי' ע"ז ו.). או הכוונה, הדרכים המובילות אותו אל מעשיו שהם השרשים והמניעים אשר מהם יצמחו המעשים. ולכן לענין 'מעשיו' כתב לשון 'מעיין' ואילו לענין 'דרכיו' שינה לשונו לכתוב 'ומפקח', כי על המעשים עצמם די בעיון לבד כדי לראות אם הם מעשים טובים או להיפוך ח"ו, אבל לחתור לשורש המעשים ומניעיהם, צריך שיהא מפקח עליהם ולא די בעיון לחוד (פי כהן). **29. הרגל רע.** הנהגה חיצונית שאינה רצויה, מחמת תוצאותיה, או מחמת שאינו מוצא חן בעיני הבריות. הרגל הוא מה שלא מצד טבע מזגו אלא עי"ז שהרגיל עצמו ונהג כן, ומדה היא מה שבטבעו ותכונתו, וכדברי הגר"א במשלי (ד, כו) שהבאנו בעיונים סוף פרק זה (מאור המסילה). **30. ומדה רעה.** כי לולא הזהירות, ימצא עצמו במדות רעות, כמו שנאמר (איוב יא, יב) "ועיר פרא אדם יולד". **31. כל-שכן עברה ופשע.** שנדרש מן האדם לפקח שלא יגיע לידי זה, מאחר ויותר קל להזהר מעבירה במעשה מאשר ממידות ומהרגלים רעים [אבל אין הכוונה לומר, כ"ש עבירה ופשע - שהם חמורים יותר מהמידות ומההרגלים הרעים] (שמחת מרדכי).

מסילת — פרק ג — ישרים

עיונים

כ. שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו. ז"ל רבינו בספרו "דרך עץ חיים": "הלא האדם רוב שנות ימיו עומד לחשוב חשבונות עסקיו, עסקי חיי שעה, ולמה לא ישים אל לבבו אפילו שעה אחת גם לזאת לחשוב מחשבת ממש: מה הוא? ולמה בא לעולם? או: מה מבקש ממנו מלך מלכי המלכים הקב"ה? ומה יהיה סוף כל ענייניו? זאת היא התרופה היותר גדולה וחזקה שתוכל להמציא נגד היצר, והיא קלה, ופעולתה גדולה, ופריה רב! שיעמוד האדם בכל יום לפחות שעה אחת פנוי משאר כל המחשבות, לחשוב רק על הענין הזה שאמרתי. ויבקש בלבבו: מה עשו הראשונים אבות העולם שכך חשק ה' בהם? מה עשה משה רבינו ע"ה? מה עשה דוד משיח ה', וכל הגדולים אשר היו לפנינו? ויעלה בשכלו מה טוב לאדם כל ימי חייו לעשות כן גם הוא וטוב לו".

וְהִנֵּנִי רוֹאֶה [32]צֹרֶךְ לָאָדָם (ב)שֶׁיִּהְיֶה מְדַקְדֵּק
וְשׁוֹקֵל דְּרָכָיו דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּפּוֹחֲרִים
[33]הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר [34]יְפַלְּסוּ תָּמִיד כָּל עִסְקֵיהֶם
לְמַעַן [35]לֹא יִתְקַלְקְלוּ, וְיִקְבַּע [36]עִתִּים וְשָׁעוֹת לָזֶה
שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִשְׁקָלוֹ עֲרַאי, אֶלָּא בְּקִבְיעוּת גָּדוֹל,
[37]כִּי רַב הַתּוֹלָדָה הוּא.

ביאורים

32. צורך לאדם. לתיקון נפשו. [עיין במס"י מכת"י עמ' טו ותוכן דבריו: האדם שלא יקבע זמן חשבון לנפשו אשר בו ישגיח על ענייניה וידקדק בהם ככל הדקדוקים אשר ידקדק הסוחר הגדול על עסקיו - בשום אופן לא יוכל להמלט מרשתות היצר, והוא נופל לבאר שחת מבלי דעת. כי איננו רואה הרעה הבאה אליו אלא אחרי שהוא כבר אבוד ח"ו]. **33. הגדולים.** השולטים על נכסים רבים. וכוונתו לומר, שעסקיו הרוחניים של האדם הם כה רבים ומורכבים, כמו עסקיהם של סוחרים גדולים ביותר, אשר מחייבים ניהול חשבונות יום-יומי. משום כך, דקדוק הבדיקה ועומק שיקול הדעת צריכים להיות גדולים מאד, עד כדי כך שבכל יום ויום יהיה צורך בשעה שלימה כדי לחשבנם (מסילות יהודה). **34. יפלסו.** יישרו במאזני הפלס ויבדקו הפסד מול רווח. **35. לא יתקלקלו.** לא יגיעו לידי תקלה והפסד. **36. עתים ושעות.** ר"ל דנוסף על זה שיהא בכל יום ויום, צריך שיהא בכל יום בעת מסוים (בחלק מסוים מהיום) ובמשך שיעור זמן קבוע, ורק עי"ז נפיק מכלל 'משקל עראי'. **37. כי רב התולדה הוא.** כי רבות וגדולות הן תוצאותיה הטובות מבדיקת המעשים והדרכים דבר יום ביומו, וכל חיזוק או רפיון בקביעות זו ישפיעו על עתידו.

מסילת ישרים

פרק ג

וַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוֹרוּנוּ בְּפֵרוּשׁ צוּרַךְ הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ב עח, ב)**: "'עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמּוֹשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן'** (במדבר כא, כז)**, עַל כֵּן יֹאמְרוּ [38]הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם, [39]בֹּואוּ וְנַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, [40]הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וְשָׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ וכו'". [41]וְזֶה, כִּי הָעֲצָה [42]הָאֲמִתִּית הַזֹּאת, לֹא יוּכְלוּ לָתֵת אוֹתָהּ וְלֹא [43]לִרְאוֹת אֲמִתָּתָהּ אֶלָּא אוֹתָם שֶׁכְּבָר יָצְאוּ מִתַּחַת יַד יִצְרָם וּמָשְׁלוּ בּוֹ, כִּי מִי שֶׁהוּא עֲדַיִן חָבוּשׁ [44]בְּמַאֲסַר יִצְרוֹ, אֵין [45]עֵינָיו רוֹאוֹת [46]הָאֱמֶת הַזֹּאת וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַכִּירָהּ, כִּי הַיֵּצֶר מְסַמֵּא אֶת עֵינָיו מַמָּשׁ, וְהִנֵּה הוּא כַּהוֹלֵךְ בַּחֹשֶׁךְ שֶׁיֵּשׁ לְפָנָיו מִכְשׁוֹלוֹת וְאֵין עֵינָיו רוֹאוֹת אוֹתָם.**

ביאורים

38. המושלים ביצרם. הצדיקים נקראים "מושלים", כמו שנאמר (משלי טז, לב): "טוב ארך אפים מגבור, ומושל ברוחו מלוכד עיר". וכן נאמר (שמואל-ב כג, ג): "צדיק מושל יראת אלהים" (רשב"ם). **39. בואו ונחשב וכו'.** רבינו מפרש שהמושלים ביצרם נותנים עצה זו לאחרים שעדיין לא מושלים ביצרם [ולפי"ז מיושבת קושית הנצי"ב (ב'הרחב דבר', במדבר כא, ל) שאם הם מושלים ביצרם מדוע צריכים לעשות חשבון, הרי גם בלי חשבון ראוי למשול ביצר ולא לעבור את פי ה']. **40. הפסד מצוה וכו'.** יש לשקול את ה"הפסד" הזמני הנגרם לאדם על ידי שמתבטל מלהרויח מפני שעוסק במצוה, או על ידי שמחסר מממונו לצדקה, כנגד השכר המרובה לעתיד. וכמו כן יש לשקול את ה"שכר" הרגעי של העבירה, כנגד הפסדה המרובה לעתיד (רשב"ם). **41. וזה.** בא לבאר מדוע דווקא ה"מושלים ביצרם" הם הנותנים עצה זו. **42. האמתית הזאת.** לחשב חשבונו של עולם. **43. לראות אמתה.** להכיר באמיתותה ובתועלת שבה. **44. במאסר יצרו.** תחת שלטון יצרו. והם הרשעים, שנאמר עליהם (ברכות סא:) "רשעים, יצר הרע שופטן", כלומר מנהיגן. **45. עיניו.** עיני-שכלו. **46. האמת הזאת.** הצורך לחשב חשבונו של עולם.

מסילת ישרים

פרק ג

עיונים

ג. תשת חשך ויהי לילה זה העולם הזה שרומה ללילה. כל אדם הוא דיין בענינו הוא. כאשר הוא צריך לשקול כיצד להתנהג הוא צריך גם כן לשקול את הצדדים ולשפוט עם איזה צד האמת. ומה נעשה שאנו משוחדים מהמידות והיצרים שלנו המטים את השיקול לצד הנוח להם, ואין לך שוחד גדול מזה? חייבים אנחנו להוועץ עם ההלכה על כל צעד שאנחנו עושים וממנה אין לזוז. אך לא לכל שאלה נמצאת הלכה פסוקה בענינינו היום-יומיים. ענין הנגיעות תופס מקום רחב בתורת המוסר. לא נראה שום דרך להחלץ מכל הנגיעות המקיפות אותנו מלבד לימוד מוסר שהוא הוא הפותח עינינו להכיר את הנגיעות שלנו.

גם בלי נגיעות אין אדם יכול להיות בטוח שהוא עומד על האמת, עד כמה שהוא יגע במחשבתו, ואין אדם יכול להתפאר בחכמתו, וכבר אמר איוב (יב, כ): "מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח", ומה רבים החכמים שטעו ולא עמדו על האמת. על זה כתב רמח"ל במס"י פ"ג: "תשת חושך ויהי לילה... מעשיהם הרעים".

טעויות כאלו מצויות בכל שטחי המחשבה, והעצה להמלט מטעויות היא רק שהאדם לא יסמוך על חכמתו ויציע מסקנותיו לחכמים וישמח על כל ביקורת. וכתב החזון איש נ"ע כי חכם אמיתי יהנה מ"מיתיבי" יותר מ"תנא דמסייע", כי ע"י הקושיא הוא עומד יותר על האמת וניצול מהשקר ('עלי שור' ח"ב עמ' תקלז).

וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"מ פג, ב)**:**

"'[47](ג)תָּשֶׁת חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה' (תהלים קד, כ)**, זֶה הָעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁדּוֹמֶה לְלַיְלָה". וְהֵבֵן כַּמָּה נִפְלָא הַמַּאֲמָר הָאֲמִתִּי הַזֶּה לְמִי שֶׁמַּעֲמִיק לְהָבִין בּוֹ. כִּי הִנֵּה חֹשֶׁךְ הַלַּיְלָה שְׁנֵי מִינֵי טָעֲיוֹת אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיִּגְרֹם לְעֵין הָאָדָם, אוֹ יְכַסֶּה אֶת הָעַיִן עַד שֶׁלֹּא יִרְאֶה מַה שֶּׁלְּפָנָיו כְּלָל, אוֹ שֶׁיַּטְעֶה אוֹתוֹ עַד שֶׁיִּרְאֶה עָמוּד כְּאִלּוּ הוּא אָדָם וְאָדָם כְּאִלּוּ הוּא עָמוּד. כֵּן חֲמְרִיּוּת וְגַשְׁמִיּוּת הָעוֹלָם הַזֶּה הִנֵּה הוּא [48]חֹשֶׁךְ הַלַּיְלָה [49]לְעֵין הַשֵּׂכֶל, וְגוֹרֵם לוֹ שְׁתֵּי**

ביאורים

47. תשת. כאשר תשים. **48. חושך.** כמו חושן. **49. לעין השכל.** שכלו של האדם אינו מזהה שזהו מצב של חושך רוחני מוחלט. לכאורה, יש מצב של קצת אור כביכול, של אפשרות לזהות דברים

טָעֻיּוֹת, הָאֶחָד, אֵינוֹ מַנִּיחַ לוֹ שֶׁיִּרְאֶה הַמִּכְשׁוֹלוֹת שֶׁבְּדַרְכֵי הָעוֹלָם, וְנִמְצָאִים [50]הַפְּתָאִים הוֹלְכִים [51]לָבֶטַח וְנוֹפְלִים וְאוֹבְדִים מִבְּלִי שֶׁהִגִּיעָם פַּחַד תְּחִלָּה, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ד, יט): "דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה [52]לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ", וְאוֹמֵר (שם כב, ג): "[53]עָרוּם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר [54]וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ", וְאוֹמֵר (שם יד, טז): "[55]וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ", כִּי לִבָּם [56]בָּרִיא לָהֶם כָּאוּלָם, וְנוֹפְלִים טֶרֶם יֵדְעוּ מֵהַמִּכְשׁוֹל כְּלָל.

וְהַטָּעוּת הַשֵּׁנִי, וְהוּא קָשֶׁה מִן הָרִאשׁוֹן, הוּא שֶׁמַּטְעֶה רְאִיָּתָם עַד

ביאורים

ולעמוד על טיבם. ולכן שייכים בו שני סוגי המכשולים. ישנם מכשולים שאינם מזוהים כלל, וישנם כאלה שמזוהים בטעות כדברים חיוביים (מסילות יהודה). **50. הפתאים.** המתפתים ע"י יצרם ואינם בודקים המצב לאשורו. **51. לבטח.** ללא מורא, ושמחים בהנאות העוה"ז כפי דמיונם הכוזב. **52. לא ידעו במה יכשלו.** שאין ביכלתם להתבונן במעשיהם ואינם יודעים ממה להזהר, ולפיכך בודאי יכשלו לבסוף. **53. ערום ראה רעה ונסתר.** האיש החכם והפקח רואה את הרעה קודם בואה, ומושך ידו מן העבירה. **54. ופתיים עברו ונענשו.** ואולם המתפתים ע"י יצרם, שלא נותנים לבם להשכיל לבדוק מצב לאשורו, עברו במקום הרעה ושם השיגם ההפסד והעונש (רלב"ג). **55. וכסיל מתעבר ובוטח.** השוטה מתגרה וכועס על שונאיו ובוטח בעצמו - לשונא - שלא יאונה לו מהם שום רעה. בשני הפסוקים מפורטים שני סוגים של רשעים: הפתי, שאינו חושב כלל על מעשיו, ועושה הכל מתוך שנמשך אחרי יצרו ותאוותיו. והכסיל, שהוא אדם חכם וחושב אלא שמתוך עוצם תאוותיו הוא מסלף את הדברים ומנצל את חכמתו לרעה. וכעין זה מפרש המלבי"ם על משלי (ט, יג) בחלק ביאור הענין וז"ל: "ויש הבדל בין הכסילות ובין הפתיות, שהפתיות הוא בחסר דעת וערמה, והוא כיונה פותה, אבל הכסילות הוא הסר מן החכמה בעבור המית תאותו, והכסיל יודע חקי החכמה והוא לפעמים חכם גדול, רק יצר תאותו מוליכהו שולל". עכ"ל. ולפי"ז הפתי נכשל מתוך חוסר התבוננותו, ואילו הכסיל נכשל בגלל התעקשותו לאמר לרע טוב ולטוב רע (מסילות יהודה). **56. בריא להם כאולם.** הרגשת בטחונם איתנה וחזקה כבנינו של אולם, שהוא מבנה גדול וחזק

שֶׁרוֹאִים הָרַע כְּאִלּוּ הוּא מַמָּשׁ טוֹב וְהַטּוֹב כְּאִלּוּ הוּא רָע, וּמִתּוֹךְ כָּךְ מִתְחַזְּקִים וּמַחֲזִיקִים מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים. כִּי אֵין דַּי שֶׁחֲסֵרָה מֵהֶם רְאִיַּת הָאֱמֶת לִרְאוֹת הָרָעָה אֲשֶׁר נֶגֶד פְּנֵיהֶם, אֶלָּא שֶׁנִּרְאֶה לָהֶם לִמְצֹא [57]רְאָיוֹת גְּדוֹלוֹת [58]וְנִסְיוֹנוֹת מוֹכִיחִים לְסִבְרוֹתֵיהֶם הָרָעוֹת וּלְדֵעוֹתֵיהֶם הַכְּזוֹבוֹת, וְזֹאת הִיא הָרָעָה הַגְּדוֹלָה [59]הַמְלַכְלֶכֶת אֶתְכֶם וּמְבִיאָתָם אֶל [60]בְּאֵר שָׁחַת. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיה ו, י): [61]הַשְׁמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה [62]וְאָזְנָיו הַכְבֵּד [63]וְעֵינָיו הָשַׁע [64]פֶּן יִרְאֶה בְעֵינָיו [65]וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע [66]וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ", [67]וְכָל זֶה מִפְּנֵי [68]הֱיוֹתָם תַּחַת הַחֹשֶׁךְ וּכְבוּשִׁים הֵמָּה תַּחַת [69]מֶמְשֶׁלֶת יִצְרָם.

ביאורים

(עפ"י רש"י תהלים עג, ד). **57. ראיות גדולות.** מן התורה וממאמרי חז"ל, או מדרכי החכמה והשכל. **58. ונסיונות מוכיחים.** הוכחות מהעובדות שבמציאות, מתוך הנסיון כביכול. **59. המלכלכתם.** נכרכת ונקשרת סביבם בחזקה, כי העבירה קשורה בהם ככלב, וכמו שאמר הכתוב (איוב ו, יח) "ילפתו אורחות דרכם". בספר "ראשית חכמה" (פרק ח) פירש: "מלפפתו' - שיתלפף בכולו, ותעשה לו לבוש לנשמתו, להכניסו לגיהנם עד יעכל הכיעור והחשך ההוא שבנשמה. והוא ענין הלבושים צואים שפירש רשב"י (זוהר פנחס ריד) שמלבישים את הנשמה להכניסה לגיהנם". **60. באר שחת.** גיהנום, שהיא עמוקה. כי באופן זה ימשיכו בתמידות בטעותם ולא יסוגו ממנה. **61. השמן לב העם הזה.** לבם אטום ומכוסה שומן. **62. ואזניו הכבד.** לבלתי שמוע אל מצוות ה'. **63. ועיניו השע.** יימָנעו מלראות את חטאיהם ומלהכיר את האמת כאילו יטוחו עיניהם בשעיית (-מריחת) טיט עליהן ואינם יכולים לראות. **64. פן יראה בעיניו.** יתבונן בעיני שכלו. **65. ובאזניו ישמע.** את ציווי התורה. **66. ולבבו יבין.** שלא נהג כהוגן כשחטא כלפי השי"ת, ואז 'ושב ורפא לו' - יעשה תשובה. ולמה מנע הקב"ה מאותם הרשעים את דרך התשובה, שכן הבא לטמא פותחין לו והבא לטהר מסייעין לו (שבת קד.). **67. וכל זה.** הסיבה לשתי הטעויות שהזכרנו. **68. היותם תחת החושך.** שהם נמצאים תחת תאוות חומריות המחשיכים את עינם השכלית - כטעות הראשון. **69. ממשלת יצרם.** כטעות השני.

מסילת — פרק ג — ישרים

אַךְ אוֹתָם שֶׁכְּבָר יָצְאוּ[70] מִן הַמַּאֲסָר הַזֶּה, הֵם רוֹאִים הָאֱמֶת לַאֲמִתּוֹ וְיכוֹלִים לְיַעֵן שֶׁאָר בְּנֵי אָדָם עָלָיו. הָא לְמַה זֶּה דּוֹמֶה? לְגַן הַמְּבוּכָה[71], הוּא הַגַּן הַנְּטוּעַ[72] לְצָחוֹק, הַיָּדוּעַ אֵצֶל הַשָּׂרִים,[73] שֶׁהַנְּטִיעוֹת עֲשׂוּיוֹת כְּתָלִים כְּתָלִים, וּבֵינֵיהֶם שְׁבִילִים רַבִּים[74] נְבוֹכִים וּמְעֹרָבִים, כֻּלָּם דּוֹמִים זֶה לָזֶה,[75] וְהַתַּכְלִית בָּם הוּא לְהַגִּיעַ[76] אֶל אַכְסַדְרָה אַחַת שֶׁבְּאֶמְצָעָם. וְאָמְנָם הַשְּׁבִילִים הָאֵלֶּה מֵהֶם יְשָׁרִים וּמַגִּיעִים בֶּאֱמֶת אֶל הָאַכְסַדְרָה, וּמֵהֶם[77] מַשְׁגִּים אֶת הָאָדָם וּמַרְחִיקִים אוֹתוֹ[78] מִמֶּנָּה. וְאָמְנָם הַהוֹלֵךְ בֵּין הַשְּׁבִילִים הוּא לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וְלָדַעַת כְּלָל אִם הוּא בַּשְּׁבִיל הָאֱמִתִּי אוֹ בַכּוֹזֵב, כִּי כֻלָּם[79] שָׁוִים וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם לָעַיִן הָרוֹאָה אוֹתָם, אִם לֹא שֶׁיֵּדַע הַדֶּרֶךְ בִּבְקִיאוּת וּטְבִיעוּת עַיִן[80] שֶׁכְּבָר נִכְנַס בָּם וְהִגִּיעַ אֶל הַתַּכְלִית שֶׁהוּא הָאַכְסַדְרָה. וְהִנֵּה הָעוֹמֵד כְּבָר עַל הָאַכְסַדְרָה הוּא רוֹאֶה כָּל הַדְּרָכִים לְפָנָיו וּמַבְחִין בֵּין הָאֱמִתִּיִּים וְהַכּוֹזְבִים, וְהוּא יָכוֹל לְהַזְהִיר אֶת הַהוֹלְכִים בָּם, לוֹמַר: זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ! וְהִנֵּה, מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהַאֲמִין לוֹ, יַגִּיעַ לַמָּקוֹם הַמְיוּעָד. וּמִי שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְהַאֲמִין וְיִרְצֶה לָלֶכֶת אַחַר[81] עֵינָיו, וַדַּאי שֶׁיִּשָּׁאֵר[82] אוֹבֵד וְלֹא יַגִּיעַ אֵלָיו.

ביאורים

70. מן המאסר הזה. שכבר נשתחררו לגמרי משלטון היצר, והם "המושלים ביצרם". **71. לגן המבוכה.** גן העשוי בצורת מבוך. **72. לצחוק.** למטרת משחק ושעשוע. **73. שהנטיעות עשויות כתלים כתלים.** העצים הנטועים שם עשויים כחומות גבוהות מימין ומשמאל המונעים את הראיה. **74. נבוכים ומעורבים.** מפותלים ומסובכים זה בזה. חלקם ישרים וחלקם בחצי עיגול. **75. והתכלית בם.** מטרת השבילים ויעדם. **76. אל אכסדרה אחת שבאמצעם.** אל מבנה פתוח ומוגבה מעל לשבילי הנטיעות הנמצא באמצע הגן. **77. משגים.** מתעים. **78. ממנה.** מן האכסדרה. **79. שוים.** במראיתם. **80. שכבר נכנס בם.** בעבר ומבחין - על פי פרטים שקלטו עיניו - בין השבילים האמיתיים לכוזבים. **81. עיניו.** ראות עיניו ושכלו. **82. אובד.** בתוך סבך השבילים.

מסילת — פרק ג — ישרים

עיונים

ד. אך המושלים ביצרם... שכבר יצאו מן השבילים ורואים כל הדרכים לעיניהם בבירור, הם יכולים ליעץ. כתב רבי יצחק בלאזר זצ"ל (כוכבי אור כ"ח): אחר העיון מצאנו כי יש ג' בחינות: א. בורח מן העבירה - זהו בורח מיצרו. ב. כובש את יצרו - כמאמרם איזהו גבור הכובש את יצרו. ג. מושל ביצרו - מי שכבר תיקן את כל כוחות נפשו, כמש"כ (משלי ט"ז): "ומושל ברוחו מלוכד עיר".

והנה חשבון הפסד מצוה כנגד שכרה, הוא בחינה קטנה של פרוש מאהבה פרוש מיראה, שזהו שלא לשמה, והמושלים ביצרם בודאי הגיעו לבחינת שלא ע"מ לקבל פרס, ומאי ענין בואו חשבון הלזה? אולם זהו הענין, כי האדם צריך לילך בהדרגה מקל אל הכבד, בתחילה להשריש בלבו אהבת השכר ויראת העונש, ואח"כ להגיע לבחינת לשמה. ע"כ המושלים ביצרם שעומדים על ראש הפסגה סוף השלימות, הם מלמדים את העם דעת לבל יהינו לעלות בפעם אחת למדרגה גדולה, רק מתחילה בואו חשבון כו', הפסד מצוה כנגד שכרה. ועיין במס"י (פ"ג) על הגמרא הנזכר משל אל גן נאה שהעומד תוך האכסדרה כבר ידע כל השבילים המוליכים אל הגן וכו' ע"ש, אבל אינו מפרש שם הנמשל. ולדברינו זהו הנמשל, שהמושלים ביצרם ידעו כל השבילים המובילים למדרגה זו - אשר מתחילה צריך דוקא בחינה זו של בואו חשבון וכו'.

כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, מִי שֶׁעֲדַיִן לֹא מָשַׁל בְּיִצְרוֹ, הוּא[83] בְּתוֹךְ הַשְּׁבִילִים, לֹא יוּכַל לְהַבְחִין בֵּינֵיהֶם. (ה)**אַךְ** הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם שֶׁכְּבָר הִגִּיעוּ אֶל[84] הָאַכְסַדְרָה, שֶׁכְּבָר יָצְאוּ מִן הַשְּׁבִילִים וְרָאוּ כָּל הַדְּרָכִים לְעֵינֵיהֶם בְּבֵרוּר, הֵם יְכוֹלִים לְיַעֵן לְמִי שֶׁיִּרְצֶה לִשְׁמֹעַ, (ה)**וַאֲלֵיהֶם**[85] צְרִיכִים אָנוּ לְהַאֲמִין.

ביאורים

83. בתוך השבילים. דומה לאותו אדם הנמצא בתוך שבילי המבוך. **84. האכסדרה.** היעד והמטרה. **85. צריכים אנו להאמין.** בכדי להגיע למידת הזהירות צריך אמונת חכמים, כי רק אם יאמין בתמימות בדברי חז"ל, יגיע להכרה הזאת שרק ע"י ה"בואו ונחשוב חשבונו של עולם" יגיע אל הטוב, ורק אז יקיים מאמרם בשלימות, וכפי האמונה הברורה בדבריהם כן יהא קיומו את דבריהם ('פי כהן').

ואליהם צריכים אנו להאמין. כתב בספר "חיי עולם" (בהקדמתו): ולזאת, מיסודי האמונה בתורתינו הקדושה הוא "אמונת חכמים", [והוא אחד מארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם, כדתניא בפרק שנו חכמים (אבות פ"ו מ"ו)] שכמו בהוראת איסור והיתר ודיני ממונות וכיוצא בזה

מסילת ישרים — פרק ג

וְאָמְנָם מַה הִיא הָעֵצָה [86]שֶׁהֵם נוֹתְנִים לָנוּ, 'בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן', בּוֹאוּ וְנַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כִּי כְּבָר הֵם נִפּוּ וְרָאוּ וְיָדְעוּ [87]שֶׁזֶּה לְבַדּוֹ הוּא הַדֶּרֶךְ הָאֱמִתִּי לְהַגִּיעַ הָאָדָם אֶל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר הוּא [88]מְבַקֵּשׁ [89]וְלֹא זוּלַת זֶה.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, צָרִיךְ הָאָדָם לְהִיוֹת מִתְבּוֹנֵן בְּשִׁכְלוֹ [90]תָּמִיד בְּכָל זְמַן וּבִזְמַן קָבוּעַ לוֹ בְּהִתְבּוֹדְדוֹ, מַה הוּא הַדֶּרֶךְ הָאֱמִתִּי לְפִי חֹק הַתּוֹרָה שֶׁהָאָדָם צָרִיךְ לֵילֵךְ בּוֹ, וְאַחַר כָּךְ יָבוֹא לְהִתְבּוֹנֵן עַל מַעֲשָׂיו אִם הֵם עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה אִם לֹא, [91]כִּי עַל יְדֵי זֶה וַדַּאי שֶׁיִּהְיֶה לוֹ נָקֵל [92]לְטַהֵר מִכָּל רַע [93]וּלְיַשֵּׁר כָּל דְּרָכָיו. וּכְמוֹ שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר (משלי ד, כו):

עיונים

לאו כל אדם מסוגל להורות ולהחליט על ספיקותיו ועליו לסמוך על גדולי הדורות, כמו כן בכל עניני האמונה והדת עלינו להשען על רבותינו הקדושים, וככל שיכיר יותר רום גאון קדושת רבותינו תהא אמונתו [בה'] יותר שלמה, ובזה יובן היטב הא דתנן באבות (פ"ג מי"ג) "ומורא רבך כמורא שמים" כי הא בהא תליא.

ביאורים

86. שהם נותנים לנו. כדי לצאת מן הסבך של עניני העוה"ז. **87. שזה.** העצה של חשבון הנפש. **88. מבקש.** מבואר בדברי רבינו, שבטבעו של כל אדם חקוקה השאיפה לטוב האמיתי, ועל האדם רק לגלותה ולהוציאה מכח אל הפועל ('פי כהן'). **89. ולא זולת זה.** ואין דרך אחרת. **90. תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו.** אעפ"י שרבינו כתב לעיל "ויקבע עתים ושעות לזה" - אין הכוונה, שרק בזמנים אלה יתבונן, אלא "תמיד בכל זמן" יחיה בתודעה זו, אך נוסף לכך יקבע זמנים להתבוננות מרוכזת ומתוכננת ('שמחת מרדכי'). **91. כי על ידי זה ודאי שיהיה לו נקל וכו'.** כלומר אחרי ההתבוננות ועמידה על האמת יהיה נקל לו הטהרה וההישרה, אבל ההתבוננות עצמה עבודה קשה היא ועמוקה מאד ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **92. ליטהר מכל רע.** מלבד מה שלא יעשה רע בפועל, אף לבו לא יתאווה לדבר עבירה. עוד יש לבאר דנגד ה'פשפוש' שהזכיר רבינו לעיל, שהוא ביעור מעשיו הרעים - כתב 'ליטהר מכל רע' (פי כהן). **93. וליישר כל דרכיו.** הנהגותיו ומדותיו. או הכוונה, דרכיו המוליכים אותו למעשים לא טובים. עוד יש לבאר, דכנגד ה'משמוש' שהזכיר רבינו לעיל, דהיינו

מסילת ישרים — פרק ג

עיונים

ו. פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו. הגר"א (משלי) מבאר בפסוק זה, שיש מדות שהם בטבע האדם, ויש מדות שמקורם בהרגל שהאדם הרגיל את עצמו. מה שבטבעו נקרא "דרכו", ומה שבהרגל נקרא "רגל". ועל ידי שישמור ויפלס הרגליו לישרם ולהעבירם מעט מעט, ולא לאחוז תיכף קצה האחרון, עד שירגיל עצמו בטובה ויהיה לו כמו טבע, על ידי זה גם מה שבטבעו ממילא יהיה שמור.

הג"ר יוסף לייב בלוך זצ"ל בספרו 'שעורי דעת' (ח"א עמ' 19) ביאר, וז"ל: אחרי שנתבאר לנו כי הבנת דברי התורה תלויה ב"שעור קומה" של האדם. נדע ונבין כי כשם שאם לא יעמול בתורה במדה הדרושה ולא יתייגע להבין סודה, אז לא יבינם לאמתתם אפילו לפי מדרגתם התחתונה, ויתעה ויטעה בהם, ועליו אמרו חז"ל (שבת פח:): "למשמאילים בה סמא דמותא", כמו כן אם יתעמק האדם יותר מכפי יכלתו וישתדל להבינם במעלה שהיא יותר מכפי מדרגתו ויתאמץ להתרומם להבנת סודותיה ששיעור קומתו לא הגיע עדיין אליהם, עלול הוא שיטעה ויגלה פנים בתורה שלא כהלכה.

נמצא שהאדם צריך למוד את מדתו ולפלס את מעגל דרכו, כדי שלא להפחית את מדת הבנתו וערך קומתו בהבנת התורה, וגם שלא יפריז על המדה הראויה לו, אלא שהתעלותו בדברי התורה תלך בהדרגה, שיתעלה הוא ביחד עם דברי התורה שהגיע עדיהם, ויכנס בעולמות ההם שהוא דן בהם.

ביאורים

התיקון במעשיו הטובים - כתב 'וליישר' כל דרכיו', דהיינו שאפילו מעשיו הטובים יישרם (שם). **94. פלס מעגל רגלך.** "שקול דרכך, הפסד-מצוה כנגד שכרה ושכר-עבירה כנגד הפסדה" (רש"י). **95. וכל דרכיך יכונו.** "ואז יהיו כל דרכיך נכונים" (מצודת דוד). **96. נחפשה דרכינו.** נבדוק את מעשינו האם נעשו כראוי, וזהו רמז על פשפוש במעשים. **97. ונחקורה.** נעמיק במעשינו הטובים עצמם האם היה מעורב בהם איזה פניה וכדומה, וזהו רמז על משמוש במעשים (חידושי מרן ריי"ז הלוי עה"ת). **98. ונשובה עד ה'.** ועי"ז נגיע לידי דביקות בהשי"ת.

[94](ו)פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָּ [95]וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ", וְאוֹמֵר (איכה ג, מ): "[96]נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ [97]וְנַחְקֹרָה [98]וְנָשׁוּבָה עַד ה'".

פֶּרֶק ד׳

בְּדֶרֶךְ קִנְיַת הַזְּהִירוּת

הִנֵּה מַה שֶּׁמֵּבִיא אֶת הָאָדָם [1]עַל דֶּרֶךְ כְּלָל אֶל הַזְּהִירוּת, הוּא [א]לִמּוּד הַתּוֹרָה. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי פִּנְחָס בְּתְחִלַּת הַבָּרָיְתָא: "[2]תּוֹרָה מְבִיאָה לִידֵי זְהִירוּת". אָמְנָם [3]עַל דֶּרֶךְ פְּרָט הַמֵּבִיא לָזֶה הוּא הַהִתְבּוֹנְנוּת עַל [4]חֹמֶר הָעֲבוֹדָה אֲשֶׁר חַיָּב בָּהּ הָאָדָם [5]וְעִמֻּק הַדִּין עָלֶיהָ. וְיֵצֵא לוֹ זֶה מִן [6]הָעִיּוּן בַּמַּעֲשִׂים הַכְּתוּבִים [7]בְּסִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ וּמִן [8]הַלִּמּוּד בְּמַאֲמְרֵי הַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַמְעוֹרְרִים עַל זֶה. וְהִנֵּה יֵשׁ בַּהִתְבּוֹנְנוּת הַזֶּה [9]הָעֲרוֹת הֶעָרוֹת בְּהַדְרָגָה: לִשְׁלֵמֵי הַדַּעַת,

תורה מביאה לידי זהירות". עכ"ל.

ביאורים

1. על דרך כלל. כלומר, גם ללא כוונה מיוחדת לקניית הזהירות. **2. תורה מביאה לידי זהירות.** פירש רש"י (ע"ז כ:): "תורה ע"י שעוסק בה, ועוד שרואה ומבין אזהרות שבה ונשמר". **3. על דרך פרט המביא לזה.** הדרך בה יגיע לידי זהירות בצורה מכוונת. **4. חומר העבודה.** חשיבותה וגודל חובתה. **5. ועומק הדין עליה.** הדקדוק הרב בדין שמים על העדר שמירתה. **6. העיון במעשים הכתובים.** כדי להוציא מתוכם את הלקח הטמון בהם - דרוש עיון והעמקה. **7. בספרי הקודש.** תורה נביאים וכתובים. **8. הלימוד במאמרי החכמים.** העוסקים ישירות בנושאים אלו ומעוררים עליהם - יספיק הלימוד לשם השגתם (מפרשים). **9. הערות הערות בהדרגה.** אופנים שונים של התעוררויות

וְלַפְּחוּתִים מֵהֶם, וּלְכָל הֶהָמוֹן כָּלוֹ.

לִשְׁלֵמֵי הַדַּעַת [10]תִּהְיֶה לָהֶם הַהֶעָרָה בְּמַה שֶּׁיִּתְבָּרֵר לָהֶם כִּי רַק [11]הַשְּׁלֵמוּת הִוא הַדָּבָר הָרָאוּי [12]שֶׁיִּחָמֵד מֵהֶם [13]וְלֹא זוּלַת זֶה, וְשֶׁאֵין רַע גָּדוֹל מֵהֶסְרוֹן הַשְּׁלֵמוּת וְהַהַרְחָקָה מִמֶּנּוּ. כִּי הִנֵּה אַחַר שֶׁיִּתְבָּאֵר זֶה אֶצְלָם וְיִתְבָּאֵר לָהֶם כְּמוֹ כֵן הֱיוֹת [14]הָאֶמְצָעִים אֵלָיו הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים וְהַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וַדַּאי הוּא [15]שֶׁלֹּא יִתְרַצּוּ מֵעוֹלָם לְהַמְעִיט מֵאֵלֶּה הָאֶמְצָעִים אוֹ [16]לְהָקֵל בָּהֶם. כִּי כְּבָר נִתְבָּאֵר אֶצְלָם שֶׁאִם אֶמְצָעִים אֵלֶּה יִמְעָטוּ לָהֶם, אוֹ אִם הָאֶמְצָעִים יִהְיוּ חַלָּשִׁים וְלֹא בְּכָל הַחֹזֶק הַמִּצְטָרֵךְ בָּהֶם, הִנֵּה לֹא יַשִּׂיגוּ בָהֶם [17]שְׁלֵמוּת אֲמִתִּי אֶלָּא יִגָּרַע מֵהֶם [18](ב)כְּפִי מַה שֶּׁגָּרְעוּ הֵם בְּהִשְׁתַּדְּלוּתָם, וְנִמְצָאִים חַסְרֵי הַשְּׁלֵמוּת, מַה שֶּׁהוּא לָהֶם [19]צָרָה גְּדוֹלָה וְרָעָה

ביאורים

להשגת מידת הזהירות, כל אחד לפי גודל הבנתו ובהתאם לדרגתו. **10. תהיה להם ההערה.** תגיע להם התעוררות. **11. השלימות.** האמיתי - הדביקות בבורא יתברך, כמבואר לעיל בפרק א'. **12. שיחמד מהם.** שישתוקקו לזה [ולא בשאיפה בעלמא. ('פי כהן')]. **13. ולא זולת זה.** ולא לשום תשוקה אחרת בעולם. **14. האמצעים אליו.** להגיע אליו. **15. שלא יתרצו מעולם.** לא יסכימו בשום אופן שבעולם. **16. להקל בהם.** באיכותם או באופן קיומם. **17. שלמות אמיתי.** שהוא הדביקות בו יתברך. **18. כפי מה שגרעו.** באותה המידה שהחסירו. **19. צרה גדולה.** "סכנת האבדון" (שהוא כליון

א. למוד התורה. לקמן ריש פ"ה כתב רבינו: "וכבר זכרנו שהיא (-התורה) המצטרכת יותר לאדם לשיגיע אל הזהירות כו' תורה מביאה לידי זהירות". ובמס"י מכת"י (עמ' סז) כתב: "ראשית הכל הוא עסק התורה כמו שזכרתי, כי בלעדיו הנה האדם רחוק מאוד מהשלמות ואיננו מוכן אליו כלל, וכשכבר קנה לו המדרגה הזאת הנה ימצא עצמו מוכן לזהירות". ובסדר הויכוח (עמ' ע"ז) כתב רבנו: "הנה היסוד הראשון הוא לימוד התורה, שזולתה אי אפשר ודאי להגיע אל שום מעלה טובה, והוא מה שאמר רבי פנחס בברייתא

ב. כפי מה שגרעו הם בהשתדלותם. רבינו הרחיב הדברים ב"דרך ה'" (ח"א פ"ד י') וז"ל: "ואולם סיבת כל מצבי האדם חשכתו ובהירותו, הנה היא הארת פניו יתברך שמו אליו או התעלמו ממנו וכו'. האדון ברוך הוא מאיר תמיד למי שיתקרב אליו, ואין מניעת טוב מצדו כלל, אלא מי שלא יתקרב אליו יחסר הארתו, והמניעה מצד המקבל לא מצד השם יתברך. והנה גזרה החכמה העליונה, שהעושה אותם הענינים שצוה, דהיינו כלל כל המצוות וכו' בכל מעשה

מסילת ישרים — פרק ד

רַבָּה. עַל כֵּן לֹא יִבְחַרוּ אֶלָּא [20]לְהַרְבּוֹת בָּהֶם [21]וּלְהַחְמִיר בְּכָל תְּנָאֵיהֶם, וְלֹא יָנוּחוּ וְלֹא יִשְׁקְטוּ [22]מִדְּאָגָה מִדָּבָר פֶּן יֶחְסַר מֵהֶם [23]מַה שֶּׁיַּגִּיעַ אוֹתָם אֶל הַשְׁלֵמוּת אֲשֶׁר הֵם חֲפֵצִים. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כח, יד): "אַשְׁרֵי אָדָם [24]מְפַחֵד תָּמִיד", וּפֵרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ס, א): "הַהוּא [25]בְּדִבְרֵי תוֹרָה כְּתִיב".

[26]סוֹף זֹאת הַמַּדְרֵגָה הוּא הַנִּקְרָא [27]יִרְאַת חֵטְא, שֶׁהִיא [28]מִן הַמְשֻׁבָּחוֹת שֶׁבַּמַּדְרֵגוֹת, וְהִיא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָרֵא תָּמִיד וְדוֹאֵג פֶּן יִמְצֵא בְּיָדוֹ אֵיזֶה שֶׁמֶץ חֵטְא שֶׁיִּעְכְּבֶהוּ מִן הַשְׁלֵמוּת אֲשֶׁר הוּא חַיָּב לְהִשְׁתַּדֵּל בַּעֲבוּרוֹ. וְעַל זֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כ"ב עה, א) עַל דֶּרֶךְ הַמָּשָׁל: "מְלַמֵּד

עיונים

מהן שיעשה וכו' תגיע לו ע"י זה מדרגה־מה ממדרגות הארת פניו... ותתעצם בו מדרגה מן השלימות שהיא תולדת מדרגת ההארה ההיא. והיפך זה העבירות: כל מעשה מהן שיעשה האדם ח"ו, הנה יתרחק ע"י ממנו ית"ש מדרגה-מה, ויתוסף עליו ע"ז מדרגה ממדרגות העלם הארתו ית"ש, והסתר פניו, ויתעצם בו ע"ז מדרגה מן החסרון, שהיא תולדת מדרגת ההעלם ההוא".

ביאורים

הנפש בעוה"ב. רד"ק תהלים קג, ד) - כדברי רבינו לעיל ריש פרק ב'. **20. להרבות בהם.** באמצעים אלו. **21. ולהחמיר.** להתאמץ בכל פרטיהם. **22. מדאגה מדבר.** עקב דאגתם וחששם פן יחסר וכו'. **23. מה שיגיע.** דבר שיקרב. **24. מפחד תמיד.** חושש ודואג. **25. בדברי תורה.** בענינים רוחניים. **26. סוף זאת המדרגה.** הקצה העליון, שיא המעלה של פחד ודאגה על אי-השגת השלימות (שמחת מרדכי). **27. יראת חטא.** שייכת גם בביטול מצות עשה, כי עצם אי העשיה היא ג"כ חטא ('ישר מסילה'). עוד י"ל, שנזהר וירא להיות בעל חסרון, שתיבת "חטא" מלשון חסרון וכמש"כ רש"י (בראשית לא, לט), כלומר, שהוא ירא ממצב של חסרון שלימות (מפרשים). **28. מן המשובחות שבמדרגות.** בסולם עלייתו של האדם, והיא מנויה בברייתא של רבי פינחס בן יאיר כמדריגה אחת לפני העליונה ביותר, ראה להלן פרקים כד-כה. (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים — פרק ד

[ג]שֶׁכָּל אֶחָד [29]נִכְוֶה [30]מֵחֻפָּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ". [ד]כִּי אֵין זֶה מִטַּעַם הַקִּנְאָה אֲשֶׁר תִּפֹּל רַק [31]בְּחַסְרֵי הַדַּעַת, כְּמוֹ [32]שֶׁאָכְתֹּב עוֹד בְּסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא, אֶלָּא מִפְּנֵי רְאוֹתוֹ עַצְמוֹ חָסֵר מִן הַשְׁלֵמוּת מַדְרֵגָה שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהַשִּׂיגָהּ [33]כְּמוֹ שֶׁהִשִּׂיגָהּ חֲבֵרוֹ. וְהִנֵּה עַל פִּי הַהִתְבּוֹנְנוּת הַזֶּה וַדַּאי שֶׁלֹּא יִמְנַע הַשָּׁלֵם בְּדַעְתּוֹ לִהְיוֹת זָהִיר בְּמַעֲשָׂיו.

עיונים

ג. **שכל אחד נכוה מחופתו של חבירו.** הלשון ש"כל אחד" נכוה מחופתו של חבירו, לפי שכל אחד, אפילו הצדיק הגדול ביותר, יכול למצוא בחבירו מעלות או דרגות מסויימות החסרות לו (מהרש"א). ועוד, שדרגת השכר למצוות השונות ולכל צדיק משתנה לא רק בכמות אלא גם באיכות, ומי שקיים מצוה שעלתה לו בטורח מרובה או שעמד בנסיון גדול - יכול לקבל שכר ותענוג רוחני שונה ממי שהוא יותר צדיק ממנו אלא שלא עמל בה, כך שיכול הגדול להיכוות ולהתבייש מפני הקטן ממנו שחופתו זוהרת מסוגים מסויימים של שכר שהוא לא זכה לקבל (כוכבי אור, עמודים טז-יז).

ד. **כי אין זה מטעם הקנאה אשר תפול רק בחסרי הדעת.** כתב החפץ חיים ("שם עולם" ח"ב פ"ד): "והגם ששם [בעוה"ב] אין שייך קנאה לקנא בחבירו, אלא כל אחד מתמרמר על עצמו, הלא גם הוא היה לו דעת כמו פלוני ופלוני, ואיה היה שכלו ודעתו שלא הזמין לעצמו דבר.

וזה הכל נכלל במה שאמרו חז"ל (ב"ב עה.) שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו, רוצה לומר נכוה מעצמו ומתמרמר מאד [בזה] שלא יכול להביט באור חופת חברו שמבהיק מאד, ועל כן החכם עיניו בראשו בעודו בזה העולם שלא יעסוק הרבה אודות הפרוזדור, ויסתפק בפרוזדור קצר, ועיקר עסקו ומחשבתו תמיד יהי אודות תורה ומצוות איך להשיגם, ואז יאר ה' בהדרו עליו לנצח".

ביאורים

29. נכוה. מאש הבושה (רשב"ם). **30. מחופתו של חברו.** עקב מעמדו המכובד של חברו בעוה"ב הנמשל לחופה (אפיריון) הנעשית לציון כבוד ומעלה (ראה ישעי' ד, ה). **31. בחסרי הדעת.** שענינה כאב על שיש לזולת דבר שאין לו. **32. שאכתוב עוד.** להלן בפרק יא: "הקנאה היא אינה אלא חסרון ידיעה וסכלות, כי אין המקנא מרויח כלום לעצמו, וגם לא מפסיד למי שהוא מתקנא בו, ואינו אלא מפסיד לעצמו". **33. כמו שהשיגה חבירו.** השוה לו בכוחותיו. כלומר, "חופתו של חבירו" היא אך הוכחה על חסרונו שלו, כי כשיראה את דרגותיו של חברו יוכל להבחין כמה הוא החסיר, והחסרון של עצמו הוא המצערו ולא המעלה שיש לחבירו ('שמחת מרדכי').

מסילת ישרים — פרק ד

אַךְ לַפְּחוּתִים מֵאֵלֶּה [34]תִּהְיֶה הַהֶעָרָה לְפִי הַבְחָנָתָם, וְהוּא לְפִי עִנְיָן [35]הַכָּבוֹד אֲשֶׁר הֵם מִתְאַוִּים [36]לוֹ. וְזֶה, כִּי זֶה פָּשׁוּט אֵצֶל כָּל [37]בַּעַל דַּעַת, (ה)שֶׁאֵין הַמַּדְרֵגוֹת מִתְחַלְּקוֹת בָּעוֹלָם הָאֲמִתִּי שֶׁהוּא הָעוֹלָם הַבָּא, אֶלָּא לְפִי הַמַּעֲשִׂים. וְשָׁלֹא [38]יִתְרוֹמֵם שָׁם אֶלָּא מִי שֶׁהוּא רַב הַמַּעֲשִׂים מֵחֲבֵרוֹ, וַאֲשֶׁר הוּא מְעַט הַמַּעֲשִׂים הוּא יִהְיֶה הַשָּׁפָל. אִם כֵּן, אֲפוּא, אֵיךְ יוּכַל הָאָדָם לְהַעֲלִים עֵינָיו מִמַּעֲשָׂיו אוֹ לְמַעֵט הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ בָּזֶה [39]אִם אַחַר כָּךְ וַדַּאי [40]יֵצֵר לוֹ [41]בִּזְמַן שֶׁלֹּא יוּכַל לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עִוָּתוֹ.

עיונים

ה. **שאין המדרגות מתחלקות בעולם האמיתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים.** ז"ל רבינו ב"דרך ה'" (ח"ב פ"ב ז'): "הנה בקיבוץ השלמים שזכרנו שיהיה לעתיד לבא, אין הכוונה שיהיו כולם במדרגה אחת ובמעלה אחת וישיגו השגה אחת. אך הדבר הוא, שהנה שיערה החכמה העליונה עד היכן יכול להגיע הקצה האחרון, פירוש - השיעור היותר פחות שבהתדבקות בו יתברך וההנאה בשלימותו, וכנגד זה סידרה שכל מי שמעשיו יגיעו אל השיעור הקטן ההוא - כבר יוכל לימנות בקבוץ הזה שזכרנו, ויהיה מן הנשארים לנצחיות להתענג בו. ואמנם כל מי שיזכה יותר הנה יהיה בקבוץ עצמו יותר גדול ויותר עליון... האדם עצמו לא די שלא יזכה לטוב אלא אחר שהשיגו בעמלו, אלא אפילו פרט החלק שיותן לו, לא יהיה אלא כפי מעשיו בדקדוק. ונמצא שלא יהיה האדם במדרגה, זולת מה שבחר ושם הוא עצמו את עצמו בה, וכבר ימצאו בקיבוץ ההוא עליונים ותחתונים גדולים וקטנים, אבל לא יהיה לגובה מעלת האדם ושפלותה לגדלה ולקטנותה

ביאורים

34. תהיה ההערה לפי הבחנתם. כלומר, הם צריכים לעורר את עצמם ל'זהירות' על-פי מה שהם מבחינים ומעריכים כדבר החשוב ביותר בעולם (שמחת מרדכי). **35. הכבוד.** רוח גבוהה - הרצון והתשוקה להתנשא על הזולת. **36. לו.** וכל שכן שאינם רוצים להתבזות בעיני הבריות. **37. בעל דעת.** המאמין בשכר ועונש בעולם-הבא, ומבין שהכל לפי מעשי האדם. **38. יתרומם.** יינשא במעלות הגבוהות. **39. אם אח"כ.** אם הוא יודע מראש באופן ברור שאח"כ כאשר יהיה בעוה"ב. **40. יצר לו.** יהיה בצרה ובצער. **41. בזמן שלא יוכל לתקן.** לאחר פטירתו.

מסילת ישרים — פרק ד

עיונים

סיבה אחרת אלא הוא עצמו, באופן שלא יהיה לו תרעומות על אחר כלל".

ו. **כי היא קנאת איש מרעהו.** נראה מדבריו ז"ל כי עצם הקנאה מקורה היא ממעלה נפשית עליונה שאין אדם יכול לראות עצמו חסר ממדרגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חברו, אך פחיתות הקנאה מחסרון הדעת הוא שהם מקנאים גם במעלות מדומות, ולכן בעולם העליון שמכירים המעלות האמיתיות יהיה צער הקנאה גדול מאד, ונמצא שגורם הערה זו הוא ג"כ חסרון השלמות אלא שמגיע לה ע"י ענין הכבוד בעוה"ז ולכן הוא רק מן הפחותים ולא מן ההמון ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

וְהִנֵּה יֵשׁ [42]מֵהַפִּתָּאִים הַמְבַקְּשִׁים רַק הָקֵל מֵעֲלֵיהֶם, שֶׁיֹּאמְרוּ לָמָּה נִיגַּע עַצְמֵנוּ בְּכָל כָּךְ [43]חֲסִידוּת וּפְרִישׁוּת, הֲלֹא דַי לָנוּ שֶׁלֹּא נִהְיֶה מֵהָרְשָׁעִים הַנִּדּוֹנִים בַּגֵּיהִנֹּם, אֲנַחְנוּ לֹא נִדְרֹשׁ עַצְמֵנוּ לִכְנֹס בְּגַן עֵדֶן לִפְנֵי וְלִפְנִים, אִם לֹא יִהְיֶה לָנוּ חֵלֶק גָּדוֹל יִהְיֶה לָנוּ חֵלֶק קָטָן. אָנוּ דַי לָנוּ בָּזֶה וְלֹא נַכְבִּיד עַל מַשָּׂאֵנוּ בַּעֲבוּר זֹאת. אָמְנָם שְׁאֵלָה אַחַת נִשְׁאַל מֵהֶם: הֲיוּכְלוּ כָּל כָּךְ עַל נְקֻלָּה לִסְבֹּל בָּעוֹלָם הַזֶּה הַחוֹלֶף לִרְאוֹת אֶחָד מֵחַבְרֵיהֶם מְכֻבָּד וּמְנֻשָּׂא יוֹתֵר מֵהֶם וּמוֹשֵׁל עֲלֵיהֶם, כָּל שֶׁכֵּן אֶחָד מֵעַבְדֵיהֶם אוֹ מִן הֶעָנִיִּים הַנִּבְזִים וּשְׁפָלִים בְּעֵינֵיהֶם, וְלֹא יִצְטַעֲרוּ וְלֹא יִהְיֶה דָּמָם רוֹתֵחַ בְּקִרְבָּם? לֹא, וַדַּאי! כִּי הִנֵּה עֵינֵינוּ הָרוֹאוֹת, כָּל עָמַל הָאָדָם לְהִנָּשֵׂא עַל כָּל מִי שֶׁיּוּכַל וְלָשִׂים מְקוֹמוֹ בֵּין הָרָמִים יוֹתֵר, (ו)כִּי הִיא קִנְאַת אִישׁ מֵרֵעֵהוּ, וְאִם יִרְאֶה חֲבֵרוֹ מִתְרוֹמֵם וְהוּא נִשְׁאָר שָׁפָל, וַדַּאי שֶׁמַּה [44]שֶׁיִּסְבֹּל [45]הוּא מַה שֶּׁיִּכְרַח לְסָבְלוֹ, כִּי

ביאורים

42. מהפתאים. מן המתפתים ע"י יצרם. **43. חסידות ופרישות.** תוספת השתדלות בעבודת-ה' והימנעות מהנאות העוה"ז. על מנת לפטור את עצמם, גם זהירות בסיסית נחשבת בעיניהם כחסידות ופרישות ('שמחת מרדכי'). **44. שיסבול.** זה עתה במצב הנוכחי. **45. הוא מה שיוכרח**

מסילת ישרים — פרק ד

עיונים

[46]לֹא יוּכַל לִמְנֹעַ, וּלְבָבוֹ [47]יִתְעַשֵּׁשׁ בְּקִרְבּוֹ. מֵעַתָּה, אִם כָּךְ קָשֶׁה עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת שְׂפָלִים מִזּוֹלָתָם בַּמַּעֲלוֹת הַמְדֻמּוֹת וְהַכּוֹזְבוֹת, שֶׁאֵין הַשִּׁפְלוּת בָּם אֶלָּא [48]לַפָּנִים, וְלֹא [49]הַהִנָּשֵׂא אֶלָּא [50]שָׁוְא וָשֶׁקֶר, אֵיךְ יוּכְלוּ לִכְבֹּל שֶׁיִּרְאוּ עַצְמָם שְׂפָלִים יוֹתֵר מֵאוֹתָם הָאֲנָשִׁים עַצְמָם אֲשֶׁר הֵם עַתָּה שְׂפָלִים מֵהֶם, וְזֶה בִּמְקוֹם הַמַּעֲלָה הָאֲמִתִּית [51]וְהַיְקָר הַנִּצְחִי, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁעַכְשָׁו אֵין מַכִּירִים אוֹתוֹ וְאֶת עֶרְכּוֹ, עַל כֵּן לֹא יָחוּשׁוּ [52]אֵלָיו, אֲבָל [53]בִּזְמַנּוֹ - וַדַּאי שֶׁיַּכִּירוּהוּ לַאֲמִתּוֹ [54]לְצַעֲרָם [55]וּלְבָשְׁתָּם, וַדַּאי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם זֶה אֶלָּא [ז]צַעַר גָּדוֹל [56]וְנִצְחִי.

ז. **צער גדול ונצחי.** כתב הגר"א (מובא בספר 'דברי אמת' בהקדמתו): "בעת שמוליכין את האדם מביתו לקברו אז תפקחנה כל חושיו ורואה מה שלא היה יכול לראות בעת חיותו ומראין לו עונשי הגיהנם ותענוגי הגן עדן, ורואה איך כלו ימיו בהבל וכל כספו וזהבו אשר עמל עליהם הם לצנינים ולחוחים בעיניו כי בעבורם קנה לנפשו עונשי הגיהנום גם הפסיד תענוגי הגן עדן, ויתבונן אז בשכלו הזך כמה תענוגי גן עדן הפסיד בעוה"ז כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב וכמה שעות היו בכל ימי חייו אשר הלכו בבטלה אשר בכל שעה ושעה היה יכול להרויח גן עדן בתענוגים נפלאים אשר עין לא ראתה. ומחמת גודל התשוקה

ביאורים

לסבלו. כלומר, מה שלא יוכרח לסובלו, יעשה הכל כדי לא לסבלו, דהיינו להשפיל את חברו או לרומם את עצמו (מסילות יהודה). **46. לא יוכל למנוע.** את כבוד חבירו וגם להמנע מבזיון עצמו, כמו שנאמר (תהלים עה, ח) "כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים". **47. יתעשש.** יהיה נמק מרוב צער וכאב. **48. לפנים.** לפי המראה החיצוני [-מדומות]. **49. ההנשא.** ההתנשאות והשררה. **50. שוא ושקר.** הבל ואחיזת עיניים [-כוזבות]. **51. והיקר הנצחי.** הכבוד הנצחי. כלומר, בעוה"ב. **52. אליו.** אלא מוכנים לוותר על השגת מדריגה גבוהה בו. **53. בזמנו.** כשיגיעו לעוה"ב - עולם הנצח. **54. לצערם.** על המעלות שהפסידו. **55. ולבשתם.** כאשר יראו את חבריהם במעלה גדולה משלהם. **56. ונצחי.** כי הבושה לעתיד לבוא היא נצחית כמו שהשכר בגן עדן הוא נצחי, להבדיל מעונש הגיהנום שהוא מוגבל לזמן ('עיונים').

מסילת ישרים — פרק ד

עיונים

[57]חֲרֵי לְךָ, שֶׁאֵין [58]הַסַּכְלָנוּת הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵם דּוֹרְשִׁים לְעַצְמָם לְהָקֵל מֵהֶם חֹמֶר הָעֲבוֹדָה, אֶלָּא פִּתּוּי כּוֹזֵב [59]שֶׁמְּפַתֶּה יְצָרָם אוֹתָם, וְלֹא דָּבָר אֲמִתִּי כְּלָל. [60]וּכְבָר לֹא הָיָה מָקוֹם לְפִתּוּי זֶה לָהֶם לוּלֵי הָיוּ רוֹאִים אֲמִתַּת הָעִנְיָן. אֲבָל לְפִי [61]שֶׁאֵין מְבַקְּשִׁים אוֹתוֹ וְהוֹלְכִים וְשׁוֹגִים לְרָצוֹנָם, הִנֵּה [62]לֹא יוּסַר מֵהֶם פִּתּוּיָם [63]עַד הַזְּמַן אֲשֶׁר לֹא יוֹעִיל לָהֶם, [ח]כִּי לֹא יִהְיֶה עוֹד בְּיָדָם לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר שִׁחֲתוּ.

אשר הוא רוצה להתעדן שם והוא אינו יכול ליכנס שם מחמת שהוא מלוכלך מצואת עוונותיו, הוא מרוצה להענש בגיהנם בעונשים קשים ומרים רק לבוא אח"כ לתענוגי הגן עדן. ואין בכח אדם לצייר גודל שברת לבו וחרטתו, ואם היה לאדם בעוה"ז אחד מאלף אלפים חלק מהצער שיש לו שם בעוה"ב יהיה מוכרח למות מחמת שלא היה יכול לסבול גודל הצער, רק בעוה"ב נותן לו הקב"ה כח שיוכל לסבול זה הצער, ואז גודל תשוקתו שיתנו לו רשות לחזור לביתו ולעסוק בתורה ועבודה כל ימי חייו וממרט שערות ראשו וקורע את בשרו ואומר אוי לי איך החלפתי עולם התענוגים נצחיים על עולם חושך, והצער הזה קשה לו מכל יסורי גיהנום" עכ"ד.

ח. **כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו.** בשיר השירים (ג, א) נאמר: "על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו". וביאר החפץ חיים ("שם עולם" ח"א פ"ז): [תיבת] לילה מרמז על הקבר. והנה בעת שאדם חי בעולם הזה כל תשוקתו ואהבתו הוא למלאות כל חפצי הגוף, ועל עניני הנפש אינו חושב כלל. אבל בעת שיפרד מן הגוף ומתבונן כי כל ימיו עלו בתוהו, ובקרוב יובא לפני כסא הכבוד ליתן דין וחשבון על כל ימי חייו - כמה צרה ויגון יש לו, ומתחיל להתבונן לבקש תחבולה להציל עצמו מכוחות הדין במה שיבקש כעת אחר הדברים שאהבה נפשו דהיינו תורה ומצוות, אבל לא ימצא אז, דכיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצוה (שבת קנא:).

ביאורים

57. הרי לך. היוצא מכל דברינו. **58. הסכלנות הזה.** שמוכנים - לדבריהם - לסבול להיות במדריגה נמוכה בגן עדן. **59. שמפתה יצרם אותם.** ליהנות בעוה"ז ולא לחשוש ממיעוט חלקם בגן עדן. **60. וכבר.** ובאמת. **61. שאין מבקשים אותו.** אינם מתעניינים לדעת את הטוב האמיתי. **62. לא יוסר מהם פתוים.** כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכים אותו והבא ליטמא פותחים לו (ע"ז נה.). **63. עד הזמן.** זמן פטירתם מן העולם.

מסילת ישרים פרק ד

וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ט, י): "[64]כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין [65]מַעֲשֶׂה [66]וְחֶשְׁבּוֹן [67]וְדַעַת [68]וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ שָׁמָּה". וְהַיְנוּ, כִּי מַה שֶּׁאֵין הָאָדָם עוֹשֶׂה [69]עַד שֶׁהַכֹּחַ מָסוּר בְּיָדוֹ מְבוֹרָאוֹ, הוּא הַכֹּחַ הַבְּחִירִי הַמָּסוּר לוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו שֶׁהוּא בָהֶם [70]בְּחִירִי וּמְצֻוֶּה לַעֲשׂוֹת, הִנֵּה לֹא יוּכַל לַעֲשׂוֹתוֹ עוֹד בַּקֶּבֶר וּבִשְׁאוֹל, שֶׁאֵין הַכֹּחַ הַזֶּה עוֹד בְּיָדוֹ, כִּי מִי שֶׁלֹּא הִרְבָּה מַעֲשִׂים טוֹבִים בְּחַיָּיו, [71]אִי אֶפְשָׁר לוֹ לַעֲשׂוֹתָם אַחֲרֵי כֵן. וּמִי שֶׁלֹּא חִשֵּׁב חֶשְׁבּוֹן מַעֲשָׂיו, (ט)לֹא יִהְיֶה לוֹ זְמַן לְחַשְׁבּוֹ אָז.

עיונים

ומי יוכל לשער גודל הצער והיגון שיש לו להנפש אז וכו', ועל כן צריך האדם להתבונן בכל יום מימי חייו שלא ילך זמן חייו לבטלה.

וזהו "על משכבי בלילות" - היינו לאחר פטירתו בקבר שאז דומה ללילה, "בקשתי את שאהבה נפשי" - היינו לתורה ומצוות שזה היא תשוקת הנפש בעצם, כי הורגלה בזה בבית אביה קודם שנתחברה עם החומר, "בקשתיו ולא מצאתיו" - כי הנפש בעצמה אינה יכולה לתקן כי אם בעודה עם הגוף.

ט. לֹא יִהְיֶה לוֹ זְמַן לְחַשְׁבּוֹ אָז. לכאורה צ"ע מהו ההפסד שיפסיד האדם עי"ז שלא יוכל לחשוב חשבונו אחר המות, הרי אין מטרת החשבון אלא כדי שיוכל לתקן מעשיו, ואם שם אין מעשה

ביאורים

64. כל אשר וגו'. כל מה שתוכל לעשות רצון בוראך בעוד אתה בכוחך - בעודך בחיים (רשב"ם) - השתדל לעשות. וכמו שאמרו במסכת שבת (קנא:) "תניא רשב"א אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך". ופירש רש"י "עודך בידך, עודך ברשותך קודם שתמות". **65. מעשה.** אפשרות לעשות מצוות. **66. וחשבון.** לחשב מעשיו הטובים מול מעשיו הרעים. ורש"י פירש, מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין. **67. ודעת.** כיצד להוסיף מצוות. **68. וחכמה.** להתבונן על טיב המעשים בכדי לתקנם ולשפרם כראוי. **69. עד.** כל זמן. **70. בחירי ומצוה.** הבחירה היא בעצם היכולת לעשות או לחדול, אבל לאמיתו של דבר הוא מצווה ועומד. **71. אי אפשר לו לעשותם אחרי כן.** זה לשון רבינו ב"דרך ה'" (ח"א פ"ג, ג): "גזר טובו ית"ש שיהיה גבול להשתדלות הזה המצטרך לאדם להשיג השלימות, וכשהשלים השתדלותו, ישיג שלימותו וינוח בהנאתו לנצח נצחים. ע"כ הוחקקו לו שני זמנים, אחד זמן העבודה ואחד זמן קיבול השכר". וכפי שכתב רבנו שלמה אבן

מסילת ישרים פרק ד

עיונים

וּמִי [72]שֶׁלֹּא הִתְחַכֵּם בָּעוֹלָם הַזֶּה, לֹא יִתְחַכֵּם בַּקֶּבֶר, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ שָׁמָּה".

אַךְ [73]הַהֶעָרָה לְכָל הֶהָמוֹן, הִנֵּה הִיא בְּעִנְיַן הַשָּׂכָר וְעִנְּשׁ עַצְמָם בִּרְאוֹת [74]עֹמֶק הַדִּין עַד הֵיכָן מַגִּיעַ, אֲשֶׁר בֶּאֱמֶת רָאוּי [75]לְהִזְדַּעְזֵעַ וּלְהִתְחָרֵד

- מה יועיל לו החשבון? ומה מפסיד אם אינו יכול לחשוב? אכן יש ללמוד מדברי קהלת שהחשבון בא לא רק לתקן מעשיו, ואינו רק הכשר לתיקון המעשים, אלא החשבון עצמו - שהוא ההכרה וההערכה הנכונה של המעשים, הוא מעשה טוב בפני עצמו אף אם לא יבוא ע"י חשבונו לידי תיקון המעשים. וראיה לזה גם מחז"ל מלבד הראיה מהכתוב כנ"ל, כי שם בגמרא בב"ב גרסינן: שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חברו, ופירש הרשב"ם שזה קאי אלמעלה, והיינו שהבלתי מחשב יהיה נכוה מהמחשב, ולא עוד, אלא שכל מדרגות הצדיקים בגן עדן תלוי רק במדת החשבון, וכמאמרם (ב"ב עח:) שתצא אש מהמחשבין ותאכל את שאינן מחשבין וכו'. והרי מוכרח כי החשבון כשהוא לעצמו הוא מעלה נשגבה כל כך שכל קנאת איש מרעהו בעולם העליון היא רק במעלת החשבון, שכל הקטן מחברו בחשבון נכוה מחופתו שזכה לה חברו הגדול ממנו בחשבון, והיא ראיה ברורה ומפורשת.

ונמצאנו למדין כי לימוד המוסר שעיקרו בא לחשבון המעשים, וכמ"ש רבינו בפ"ג ובכמה מקומות, הוא מעשה טוב גם כשהוא לעצמו, אף במקרה שלא יביא לו לימודו לתיקון מעשיו. ועל האדם לדאוג מאד על שיעדר ממנו בשאול אשר הוא הולך שמה, כהדאגה על כל המעשים הטובים ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ביאורים

גבירול בחיבורו "כתר מלכות": "אתה בראת שני עולמים ושמת ביניהם גבול, הראשון למעשים והשני לגמול". **72. שלא התחכם בעוה"ז.** לא הפעיל כוח תבונתו שחננו השי"ת לעשות תחבולות האיך להינצל מפיתויי היצר ולהוסיף מצוות ומעשים טובים. **73. ההערה לכל ההמון.** ההתעוררות לרוב הציבור - פשוטי העם. **74. עומק הדין.** הדקדוק וההחמרה בענשי שמים. **75. להזדעזע ולהתחרד.** להזדעזע בגופו ולהיות נפשו בחרדה ובפחד תמידי, כנאמר (משלי כח, יד) "אשרי אדם מפחד תמיד".

מסילת ישרים פרק ד

תָּמִיד, כִּי מִי יַעֲמֹד בְּיוֹם הַדִּין [76](י)וּמִי יִצְדַּק לִפְנֵי בוֹרְאוֹ בַּאֲשֶׁר [77]הַשְׁקָפָתוֹ מְדַקְדֶּקֶת עַל כָּל דָּבָר קָטָן אוֹ גָּדוֹל. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ה, ב): "[78]וּמַגִּיד לְאָדָם מַה שִּׂחוֹ" (עמוס ד, יג), אֲפִלּוּ [79]שִׂיחָה קַלָּה שֶׁבֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ מַגִּידִים לוֹ לָאָדָם [80]בִּשְׁעַת הַדִּין".

עוֹד אָמְרוּ (יבמות קכא, ב): "[81]וְסִבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד" (תהלים נ, ג), מְלַמֵּד שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [82](יא)מְדַקְדֵּק עִם [83]חֲסִידָיו [83]בְּחוּט הַשַּׂעֲרָה".

אַבְרָהָם, הוּא אַבְרָהָם הָאָהוּב לְקוֹנוֹ עַד שֶׁהַכָּתוּב [שֶׁהֵכִתִיב] אָמַר עָלָיו (ישעיה מא, ח): "אַבְרָהָם אֹהֲבִי", [84]לֹא פָלַט מִן הַדִּין מִפְּנֵי דְּבָרִים קַלִּים [85]שֶׁלֹּא דִּקְדֵּק בָּהֶם. [86](יב)עַל שֶׁאָמַר "בַּמָּה אֵדָע" (בראשית טו, ח), אָמַר

עיונים

י. ומי יצדק לפני בוראו. לזכות לרצון והתקרבות להשי"ת, כי יתכן שאף אם יצא זכאי בדין מ"מ אינו זוכה להתקרבות להשי"ת ואין הבורא חפץ בו, כמו שמצינו ד' כתות שאין מקבלים פני שכינה, שאף שזוכין לעוה"ב, מ"מ אינם מקבלים פני שכינה ואינם לרצון לפני השי"ת (אור יחזקאל).

וז"ל רבינו יונה ("שערי תשובה" שער א' אות מ"ב): "כי יתכן להיות העוון נסלח ונפדה מן היסורים ומכל גזרה, ואין לה' חפץ בו, ומנחה לא ירצה מידו, ותאות הצדיקים [להשיג] מן ההצלחות [האמתיות, והוא] להפק רצון מהשם [למצוא חן בעיני השם] ושיחפוץ בהם [-שיחפוץ השם בקיומם. או פרושו, שיהיה לה' חפץ (-ענין) בהם]. ורצונו - [כלומר, רצון ה' בדבר הוא האושר וההצלחה הכי גדולה, כי הזוכה לרצון זוכה ל]החיים הקיימים והאמתיים והאור הגדול הכולל כל הנעימות, כענין שנאמר (תהלים ל, ו): "חיים ברצונו", ונאמר (שם פ, כ): "ה' אלוהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה", ואמרו רבותינו ז"ל (מדרש תהלים פ'): אין לנו אלא הארת פניך [-שתראה לנו פנים שוחקות, וזה אות על שלימות הרצון. וכדמיון המיטיב לחברו - אם עושה לו הטובה בפנים שוחקות, אות הוא כי מיטיב הוא לו ברצון גמור ובנפש חפצה באהבה וחיבה. אך אם מיטיב לו בפנים זועפות, אות הוא כי לבו בל עמו], והוא ענין הרצון".

ביאורים

76. ומי יצדק לפני בוראו. מי הוא זה שבכוחו להצדיק ולתרץ מעשיו לפני ה' הגדול והנורא. **77. השקפתו מדקדקת.** הבורא רואה בודק ומקפיד על כל פרט. **78. ומגיד לאדם מה שיחו.** הקב"ה עתיד לתבוע את האדם אפילו על שיחותיו. **79. שיחה קלה שבין איש לאשתו.** בגמרא שם הגירסא: "שיחה יתירה", כלומר, יותר מן הצורך לשם הריצוי והקירוב הראויים. המהרש"א מבאר, שהיה צריך לומר "ומגיד לאדם שחו". על כן דרשו מהמלה המיותרת "מה", שמשמעו "דבר קטן", שאפילו על שיחה מיותרת כלשהי נידון האדם. **80. בשעת הדין.** בשעה שנידון על מעשיו. **81. וסביביו**

מסילת ישרים פרק ד

עיונים

יא. מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. וטעם הדבר משום טובת השי"ת ורחמיו על ברואיו, כי צריך לשוב אל בוראו זך ונקי כמלאך, ואוי לו למי שבא וחטאיו בידו. ולכן מיטיב הקב"ה עם חסידיו ומדקדק עמם ותובע מהם חטאם בעוה"ז כדי שתשוב הנפש נקיה אל בוראה, ומשו"ה אינו מוותר אף על חוט השערה כדי שתהיה הנפש נקיה לגמרי (אור יחזקאל, ד' רנ"ז).

יב. על שאמר במה אדע אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך ידע תדע. נפלאים מבינתנו חטאיהם של האבות, דקים עד אין נבדקים. שהרי בגמרא (ברכות ז:) אמרו: מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו אדון, עד שבא אברהם אבינו וקראו אדון, שנאמר "ויאמר א-ד-נ-י אלהים במה אדע כי אירשנה". בדיבור זה היתה המלכה מיוחדת של הקב"ה, קבלת עול מלכות שמים שכמוה לא היתה מיום שברא הקב"ה את העולם (עיין מהרש"א ומהר"ל נדרים לב.). הרי לנו ששעה זו היתה לא רק שעתו הגדולה של אברהם אבינו אשר באותה עת המליך את הקב"ה וקרא אותו אדון, דבר שלא עשה קודם לכן. היתה זו שעה גדולה לכל האנושות, שכן המלכה שכזו טרם היתה עוד.

דוקא בשעת קבלת עול מלכות שמים שכזו, בדרגתה הגבוהה ביותר, שאל אברהם אבינו "במה אדע כי אירשנה", שאלה הנחשבת לעוון. אם נשאלה שאלה שכזו, במעמד נשגב ואיום

ביאורים

נשערה מאד. פסוק זה נאמר על הקב"ה. על פי פשוטו "נשערה" הוא מלשון סער, היינו שהקב"ה נראה לסובבים אותו כרוח סערה [להנקם מאויבי עמו] (השווה לתהלים פג, טז). מאחר שבפסוק זה נכתבה המלה "נשערה" עם האות שׂ במקום ס', דרשה הגמרא מלשון "שיער" - "כחוט השערה" (מהרש"א). **82. חסידיו.** הקרובים אליו - הנמצאים סביביו. **83. כחוט השערה.** שהוא דבר דק ביותר. כלומר, מדקדק עמהם אפילו על פגם כל שהוא. **84. לא פלט מן הדין.** לא ניצול מן העונש. **85. שלא** דקדק **בהם.** שלא הקפיד עליהם. **86. על שאמר במה אדע.** כשה' הודיע לאברהם שזרעו יירש את

מסילת ישרים — פרק ד

עיונים

לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, [87]חַיֶּיךָ, [88]יָדֹעַ תֵּדַע [89]כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ (שם יג, ילקו"ש רמז עז). וְעַל שֶׁכָּרַת [90]בְּרִית עִם אֲבִימֶלֶךְ [91]בְּלֹא צִוּוּיוֹ שֶׁל מָקוֹם אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ-בָּרוּךְ-הוּא חַיֶּיךָ שֶׁאֲנִי מַשְׁהֶא [92]בְּשִׁמְחַת בָּנֶיךָ שִׁבְעָה דוֹרוֹת (שם נר, ד).

שכזה, הרי שלבטח אין אנו יורדים לעומק משמעות השאלה ולהבנה מושלמת של דקות החטא ('תורה אור').

יַעֲקֹב, עַל [93]שֶׁחָרָה אַפּוֹ בְּרָחֵל שֶׁאָמְרָה לוֹ "הָבָה לִי בָנִים" (בראשית ל, א),

ביאורים

ארץ ישראל, שאל אברהם "במה אדע כי אירשנה", והיינו שביקש אות וסימן מהקב"ה שיירש את ארץ ישראל, והיה בשאלה זו כעין משמעות של פקפוק בקיום הבטחת ה' לו את הארץ. [אף על פי שהמפרשים מבארים שאברהם היה סבור שמתנת הארץ תלויה בצדקתו ובצדקת זרעו, ושאל רק איך ידע שלא יחטאו ובכך יפסידו את המתנה (וכמבואר במסכת תענית כז: - ראה רש"י וגור אריה לבראשית שם, ומהרז"ו לעין יעקב נדרים לב.), מכל מקום מִשְׁאֵלתו השתמע שדברי ה' צריכים אות ואישור, ועל פגם זה של חוסר אמונה נתבע אברהם (ראה מהר"ל גבורות ה' תענית שם)]. **87. חייך.** מבטיח אני לך. **88. ידוע תדע.** נתבשר באותה מטבע לשון על גלות צאצאיו במצרים, לרמז שגלות זו באה גם כעונש על התבטאות זו ('שמחת מרדכי'). **89. כי גר יהיה זרעך.** במס"י בכת"י (עמ' מד) הוסיף: "הלא כמה יצטער הזקן ההוא ויתאבל על בניו בראותו את עוניים ואכזריות החימה העתידים ליעשות בהם במצרים". **90. ברית עם אבימלך.** מלך פלשתים. אברהם כרת עמו ברית שלום ולחיזוק הברית העמיד לפניו שבע כבשות לעדות (בראשית כא, כד-לב). **91. בלא צוויו של מקום.** מבלי שנטל רשות מהקב"ה על כך. "אמר לו הקב"ה: אתה נתת לו שבע כבשות בלי רצוני, חייך שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות". **92. בשמחת בניך שבעה דורות.** גאולת בני-ישראל ממצרים נדחתה שבעה דורות: אברהם, יצחק, יעקב, לוי, קהת, עמרם, משה ('שמחת מרדכי'). אמנם המהר"י כ"ץ (בפירושו על מד"ש פי"ב) מפרש כוונת המדרש על השמחה של מתן תורה לישראל שהיא נדחתה שבעה דורות בשל כך, ולא על גאולת מצרים, שבלאו הכי נגזר עליהם להיות בגלות ארבע מאות שנה. **93. שחרה אפו.** כנאמר במקרא (בראשית ל, ב-ג) "ויחר אף יעקב ברחל, ויאמר: התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן".

מסילת ישרים — פרק ד

עיונים

יג. **ולפי שנתן את דינה בתיבה כדי שלא יקחה עשו.** ולכאורה, הרי בודאי היה צריך יעקב אבינו למנוע אותה מלהנשא לעשו, שאם אמרו "כל הנותן בתו לעם הארץ כאילו כופתה לפני אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (כ"ר עא, ז), זֶה לְשׁוֹנָם: "אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּךְ עוֹנִים אֶת [94]הַמְּעוּקוֹת, [95]חַיֶּיךָ [96]שֶׁבָּנֶיךָ עוֹמְדִים לִפְנֵי [97]בָּנָהּ". (יג)וְלִפְי [98]שֶׁנָּתַן אֶת דִּינָהּ בַּתֵּבָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקָּחֶנָּה עֵשָׂו, הארי" (פסחים מט:) על אחת כמה וכמה אותו רשע שכבר בהיותו בן ט"ו שנים עבר חמש עבירות חמורות, וגם כעת בא להרוג את אחיו, והיאך אפשר להבין שיעקב נענש על זה שלא נתנה לעשו? וביאר מרן הגרא"מ שך זצ"ל, שבלי כל ספק היה אסור ליעקב לתת את דינה לעשו הרשע, ולא זו בלבד אלא גם עשה כהוגן וכנדרש שסגר אותה בתיבה כדי שלא יתן בה עשו את עיניו. אלא מאי, על אף שמצד המעשה בפועל לא היתה עליו שום תביעה, אך, צדיקים הקב"ה מדקדק עמם כחוט השערה, ובפרט יעקב אבינו, בחיר האבות, פני אדם שבכסא הכבוד, וא"כ התביעה עליו היתה מדוע לא העלה במחשבתו איזושהי אפשרות רחוקה שאולי אם היה עשו נושא אותה לאשה היתה מחזירתו למוטב, אפילו שיקול קלוש, "הוה אמינא" דחוקה, גם זה לא היה לו. פגם דק זה - כחוט השערה ממש - שלא עלה בדעתו צד כזה כלל גרם לו להענש, אף שהתוצאה בודאי היתה נכונה.

בעלי המוסר היו מתבטאים, שכאשר יעקב אבינו הכניסה לתיבה וסגר עליה מפני עשו הרשע, היה צריך לסגור את התיבה בעדינות, מתוך צער והרגשת כאב: חבל שאני נאלץ לעשות כך ואיני יכול להשיאה לעשו, אולי בכל זאת היתה מחזירה אותו למוטב. "המכה" של סגירת התיבה לא היתה צריכה להיות בכל העוצמה, הדפיקה לא היתה צריכה להיות חזקה כל כך...

ביאורים

94. המעוקות. הנתונות במועקה ובצער. **95. חייך.** מבטיח אני לך. **96. שבניך.** שיהיו לך משאר נשיך. **97. בנה.** של רחל - מתוך הכנעה ופחד, והכוונה לעמידת בני יעקב לפני יוסף, המשנה למלך מצרים ("ויעמדו לפני יוסף" - בראשית מג, טו). ויש מבארים, שיתחננו לפני יוסף, כשהוא ברום המעלה והם בתחתית השפלות, שלא ישיב להם רעה על מה שמכרוהו למצרים. והוא יאמר לאחיו (באותה מטבע לשון שאמר יעקב לרחל): "כי התחת אלהים אני" (בראשית נ, טו-יט). **98. שנתן.** לקראת פגישתו עם עשו, נתן יעקב את דינה בתו בתיבה ונעל בפניה כדי שלא יתן בה עשו הרשע את עיניו וירצה לקחתה לאשה.

מסילת ישרים — פרק ד — עיונים

אַף עַל פִּי שֶׁכָּוָּנָתוֹ הָיְתָה וַדַּאי לְטוֹבָה, אַךְ לְפִי שֶׁמָּצַע חֶסֶד מֵאָחִיו, אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (שם עו, ט): "אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, [99]'לַמָּם מֵרֵעֵהוּ חָסֶד' (איוב ו, יד), [100]לֹא בְקַשְׁתָּ לְהַשִּׂיאָהּ [101]לְמָהוֹל, הֲרֵי הִיא נְשֵׂאת [102]לְעֶרֶל, לֹא בְקַשְׁתָּ לְהַשִּׂיאָהּ דֶּרֶךְ [103]הֶתֵּר, הֲרֵי הִיא נְשֵׂאת דֶּרֶךְ [104]אִסּוּר".

יוֹסֵף, [יד]לְפִי שֶׁאָמַר לְשַׂר הַמַּשְׁקִים, "כִּי אִם זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ" (בראשית מ, יד), נִתּוֹסְפוּ לוֹ [105]שְׁתֵּי שָׁנִים, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ר פט, ג).

יד. לפי שאמר לשר המשקים 'כי אם זכרתני אתך' נתוספו לו שתי שנים. שנתיים נוספות נאלץ יוסף להשאר בבית האסורים, כעונש על שתי פעמים שביקש משר המשקים - "כי אם זכרתני... והזכרתני אל פרעה". פעם שאל הגר"ח מבריסק זצ"ל את הג"ר שמעון שקאפ זצ"ל, מה היה קורה אילו היה מבקש רק פעם אחת, כלום היה נענש אז רק בשנה אחת מאסר? והשיבו, שאכן היה נענש רק על שנה אחת. אמר לו הגר"ח שאין הדבר כן, אלא אילו היה אומר רק פעם אחת - לא היה נענש כלל, כי גם ההשתדלות חיוב הוא [אלא שאין לבטוח ולסמוך על זה אלא על ה', ומה שמשתדל הוא מפני חובו שנצטוה להשתדל בדבר], אלא שמצד השתדלות הרי היה מספיק פעם אחת, וכיון שהוסיף לבקש עוד פעם, הרי זה הוכיח כי גם פעם הראשונה לא היה מדין השתדלות [כלומר, התברר שגם בפעם הראשונה לא בטח דיו על ה' אלא על השתדלותו], ומעתה נענש לא רק על ההשתדלות האחרונה אלא גם על הראשונה.

ביאורים

99. למם מרעהו חסד. מנעת מן אחיך חסדך ["למס" לשון המסה וביטול, כלומר מניעה], בכך שמנעת את בתך מלהנשא לו, והיה ראוי לך להניח לדינה להינשא לו, שמא על ידי זה תחזירנו למוטב (רש"י בראשית לב, כג). **100. לא בקשת.** לא רצית. **101. למהול.** לאחיך עשו שהוא מהול. **102. לערל.** לשכם בן חמור, שהיה ערל כשנשאה. **103. התר.** לעשו אחיך כדת וכדין. **104. איסור.** באונס - לשכם בן חמור. **105. שתי שנים.** בבית-הסוהר, כנגד שני אמירות של זכירה - 'זכרתני' 'והזכרתני'. כדי שידע שלא השתדלותו של שר המשקים תושיעהו אלא חסדי ה' בלבד.

מסילת ישרים — פרק ד

[106]יוֹסֵף עַצְמוֹ, עַל [107]שֶׁחָנַט אֶת אָבִיו [108]בְּלִי רְשׁוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם, [109]אוֹ לְפִי [110]שֶׁשָּׁמַע "עַבְדְּךָ אָבִינוּ" (בראשית מד, לא) [111]וְשָׁתַק, [112]לְמָר כִּדְאִית לֵהּ וּלְמָר כִּדְאִית לֵהּ, [113]מֵת לִפְנֵי אֶחָיו (ב"ר ק, ג).

דָּוִד, לְפִי שֶׁקָּרָא לְדִבְרֵי תוֹרָה "[114]זְמִירוֹת" (תהלים קיט, נד), נֶעֱנַשׁ, [115]שֶׁנִּכְשַׁל

ביאורים

106. יוסף עצמו. לימוד נוסף ממנו. **107. שחנט את אביו.** לאחר מותו. חניטה היא תערובת מרקחת-בשמים, שסכין ושורין בו את המת לשמור את גופו שלא ירקיב וליתן בו ריח טוב (רש"י בראשית נ, ב. השרשים, תוה"ש). **108. בלי רשותו של מקום.** מבלי שנטל רשות על כך מהקב"ה. וז"ל המדרש: "אמר לו הקב"ה: [ליוסף: וכי] לא הייתי יכול לשמור את צדיקי [מן הרקבון והרימה, שהיית צריך לחנוט אותו, וכי] לא כך אמרתי לו: 'אל תיראי תולעת יעקב' - אל תראי תולעת את יעקב", כלומר, אני מונע מן התולעת לראות את פני יעקב. וכיון שחשש יוסף ביעקב אביו שמא ירקב גופו, נענש הוא למות בטרם עתו. **109. או.** חטא אחר שהיה בידו. **110. ששמע.** את יהודה אחיו כשירד אליו למצרים, אומר לו על יעקב אביהם. **111. ושתק.** החריש ולא מיחה על כבוד אביו, שהיה לו להעיר ליהודה שלא יכנהו לפניו בשם עבד, והיה בשתיקתו מעין זלזול בכבוד אביו. **112. למר כדאית ליה וכו'.** לרב פלוני כסברתו ולרב פלוני כסברתו שנחלקו בדבר סיבת עונשו של יוסף. **113. מת לפני אחיו.** נענש בקיצור ימים של עשר שנים (פרקי דר"א פל"ח) שמת בן מאה ועשר שנים, ושבטי יה חיו מאה ועשרים שנה, ומת לפני כל אחיו (בר"ר ק, ג). **114. זמירות.** כאמור בתהלים (קיט, נד): "זמירות היו לי חוקיך" [ולמרות שכוונתו היתה לשבח דברי-תורה שהם לו לעונג ולנועם, מכל מקום נתבע על ביטוי זה העלול להתפרש גם כזלזול בדברי-תורה (מפרשים)]. **115. שנכשל בדבר עוזה.** שעל ידו בא עוזה לידי מיתה כשהביא את הארון מקרית יערים לירושלים במצות דוד המלך. ועונש הוא לדוד שיארע לו כן [ראה מ"ב תרג, ד]. יתירה מזאת מתבאר במדרש, שגם עצם חטאו של עוזה נגרם על ידי דוד המלך. כי דוד הרכיב את הארון על עגלה, שהוא דבר שאינו כדין (כמבואר בגמרא שם), ומשום כך אירע ששמטו הבקר (ב"ר ד, כ; וראה רד"ק, שמואל-ב ו, ו). שמיטת הבקר הביאה לכך שאחז עוזה בארון ונתחייב מיתה. דוד נענש במדה כנגד מדה, על שקרא לדברי תורה "זמירות", שפגם משהו בכבוד התורה, מת עוזה שפגם בכבוד התורה באחיזתו בארון העדות.

מסילת ישרים

פרק ד

בִּדְבַר עֲזָה [116]וְנִתְעָרְבְּבָה שִׁמְחָתוֹ (סוטה לה, א).

[117]מִיכַל, לְפִי [118]שֶׁהוֹכִיחָהּ אֶת דָּוִד [119]בְּמַה שֶׁרָקַד בַּחוּץ לִפְנֵי הָאָרוֹן (ש"ב ו, כ), נֶעֶנְשָׁה שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ [120]וָלָד אֶלָּא [121]בְּמוֹתָהּ (שם, כג).

[122]חִזְקִיָּהוּ, לְפִי שֶׁהֶרְאָה [123]אֶל שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת [124]בֵּית נְכֹתֹה (מ"ב כ, יג), נִגְזַר עַל בָּנָיו לִהְיוֹת [125]סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל (שם יח). וְרַבִּים כְּאֵלֶּה מְאֹד.

וּבְפֶרֶק הַכֹּל חַיָּבִין (חגיגה ה, א) אָמְרוּ: "רַבִּי [יוֹחָנָן] [126]כַּד הֲוָה מָטֵי לְהַאי קְרָא הֲוָה בָּכֵי: וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט [127]וְהָיִיתִי עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים

ביאורים

116. ונתערבבה שמחתו. נתבלבלה ונשתבשה שמחת הבאת הארון בכך שאירעה בה מיתת אדם (הרי"ף על עין יעקב). ונשתבשה ונתמעטה שמחתו של דוד, כמו שנאמר (ש"ב ו, ח): "ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזה". **117. מיכל.** בת שאול. **118. שהוכיחה את דוד.** שלא כדין, כי דוד נהג כראוי, כפי שפירש לה בעצמו (ש"ב ו, כא-כב). **119. במה שרקד בחוץ לפני הארון.** ואמרה לו הנך כאחד הריקים, וביזתה את דוד שהקל בכבודו כדי לכבד את ארון ה'. **120. ולד.** מאותו זמן ואילך (סנהדרין כא.). **121. במותה.** שמתה בעת לידתה (ש"ב ו, כ. סנהדרין שם). **122. חזקיהו.** המלך. **123. אל שרי מלך בבל.** בעת שהגיעו לבקרו בחליו. **124. בית נכותו.** בית אוצרותיו, וחטא בזה כי היה בכך משום גאות-הלב (עי' רד"ק שם). [שרי בבל באו לחזקיהו לחקור אחרי המופת שנעשה לו ששב הצל עשר מעלות אחורנית, ונתבע חזקיהו שבמקום להגדיל כבוד ה' הגדיל כבוד עצמו בזה שהראה להם אוצרותיו. בדברי הימים (ב, לב) נאמר: "ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים"]. **125. סריסים.** שרים וממונים. **126. כד הוה מטי להאי קרא הוה בכי.** כאשר היה מגיע (בלימודו) לפסוק זה היה בוכה. **127. והייתי עד ממהר.** הקב"ה אומר שהמשפט

מסילת ישרים

פרק ד

וּבַמְנַאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר שָׂכִיר [אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי גֵּר וְלֹא יְרֵאוּנִי אָמַר ה' צְבָאוֹת] (מלאכי ג, ה), עֶבֶד [128]שֶׁשּׁוֹקְלִים עָלָיו [129]קַלּוֹת כַּחֲמוּרוֹת, [130]תַּקָּנָה יֵשׁ לוֹ? וּבְוַדַּאי שֶׁאֵין כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר שֶׁיִּהְיֶה הָעֹנֶשׁ עַל שְׁתֵּיהֶן אֶחָד, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [131]אֵינוֹ מְשַׁלֵּם אֶלָּא [132]מִדָּה [133]כְּנֶגֶד מִדָּה (סנהדרין צ, א). אָמְנָם הָעֹנֶן הוּא, שֶׁלְּעֹנֶן [134]מִשְׁקַל הַמַּעֲשִׂים כָּךְ עוֹלוֹת בַּכַּף הַקַּלּוֹת כְּמוֹ הַחֲמוּרוֹת, כִּי לֹא יַשְׁכִּיחוּ הַחֲמוּרוֹת אֶת הַקַּלּוֹת, וְלֹא יַעֲלִים [135]הַדַּיָּן עֵינוֹ [136]מֵהֶם כְּלָל כַּאֲשֶׁר לֹא יַעֲלִים מֵהַחֲמוּרוֹת, אֶלָּא עַל כֻּלָּם [137]יַשְׁגִּיחַ וְיִפָּקַח [138]בְּהַשְׁוָאָה אַחַת, לָדוּן כָּל אֶחָד מֵהֶם וּלְהַעֲנִישׁ אַחַר כָּךְ עַל כָּל אֶחָד כְּפִי מַה שֶּׁהוּא. וְהוּא מַה שֶּׁשְּׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אוֹמֵר (קהלת

ביאורים

לעתיד לבוא יהיה במהרה ללא חקירת עדים, והטעם, כי אני בעצמי אהיה העד. **128. ששוקלים עליו.** במאזני המשפט. **129. קלות כחמורות.** עבירות קלות כעבירות חמורות, שהשווה הכתוב את העושק שכר שכיר שהוא בלא תעשה שאין בו עונש מיתה, למכשפים ולמנאפים שעונשם במיתה, כלומר, שמענישים את עושקי שכר שכיר באותה מידה שמענישים את המכשפים והמנאפים. [וביאר המהרש"א, שאין לפרש שהפסוק עוסק באדם אחד שעשה את כל החטאים המנויים כאן, שאם כן לא היה מזכיר את העבירות הקלות אחרי שכבר הזכיר את העבירות החמורות. אלא הפסוק מדבר באנשים שונים שכל אחד מהם עשה אחד מן החטאים האלה, ולכך הזכירם הכתוב כולם ביחד כדי להשוות את עוברי העבירות הקלות לעוברי העבירות החמורות]. **130. תקנה יש לו.** להנצל מן המשפט. **131. אינו משלם.** לאדם שכר או עונש. **132. מדה כנגד מדה.** כלומר, במידה הראויה לפי חומרת העבירה, ובודאי שיש הבדל בין עונש החמורות לעונש הקלות. **133. כנגד מדה.** במס"י בכת"י (עמ' מו) ביאר עוד: "כי איך אפשר שיעניש הקב"ה עונש אחד על הקלות ועל החמורות, זה דבר נגד השכל ונגד מה שלימדונו החכמים ז"ל עצמם (סוטה ח:) במדה שאדם מודד בה מודדין לו". **134. משקל המעשים.** שקילתם והעלאתם בכף המאזניים. **135. הדיין.** הקב"ה. **136. מהם.** מן הקלות. **137. ישגיח ויפקח.** ישגיח - כשנעשו, ויפקח - להביאם לדין ולהעניש עבורם. **138. בהשואה אחת.** בהתיחסות שוה.

מסילת ישרים פרק ד

יב, יד): "כִּי אֶת כָּל מַעֲשֶׂה הָאֱלֹקִים יָבִא בְּמִשְׁפָּט [עַל כָּל נֶעְלָם אִם טוֹב וְאִם רָע]". כִּי כַּאֲשֶׁר אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [139]מַנִיחַ מִלְשְׁכֹּר כָּל מַעֲשֶׂה טוֹב קָטָן כְּמוֹת שֶׁהוּא, כֵּן לֹא יַנִיחַ [140]מִלְשְׁפֹּט [141]וּלְהוֹכִיחַ כָּל מַעֲשֶׂה רַע קָטָן כְּמוֹת שֶׁהוּא, וּלְהוֹצִיא מִלֵּב הָרוֹצִים [142]לְהִתְפַּתּוֹת וְלַחֲשֹׁב שֶׁלֹּא יַעֲלֶה הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא בְּדִינָיו [143]הַדְּבָרִים הַקַּלִּים וְלֹא [144]יִקַּח חֶשְׁבּוֹן עֲלֵיהֶם, אֶלָּא כְּלָלָא הוּא, "(טו)כָּל הָאוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא

עיונים

טו. כל האומר הקב"ה ותרן יותרו מעוהי. רבנו כתב בריש ספרו: "שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו וכו' הוא הדבקות בו יתברך". וכיון שתכלית העונג זה הדבקות בהשי"ת ולכן בעת אשר נמצא פגם ומום לא יתכן דבקות, ולכן מעניש הקב"ה את ישראל כדי שיזדככו ויתנקו ויוכלו להגיע אל הדבקות. נמצא שאין העונש רק דין בעלמא אלא חסד ורחמים לאין שיעור, שכל מטרת העונש לזכך את ישראל כדי שיוכלו להגיע לדבקות, ולכן כל זמן שלא נענשו ולא זככו עצמם לא יגיעו לשלמות, ומשו"ה "כל האומר הקב"ה ותרן יותרו מעוהי" (ב"ק נ) משום שהויתור אינו מעלה ושבח, אלא להיפך - חסרון ועונש, כי כאשר יוותר לא יגיע האדם לשלימות ודביקות וכמשנ"ת (אור יחזקאל, ג' רי"ג).

כתב ה"משך חכמה" עה"פ "הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד" (ויקרא י, ג): "פירוש, כי מיתתם [של נדב ואביהוא שהקריבו אש זרה], היה הכרחי עבור [להוציא מלבם של ישראל] שכל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו מעוהי (ב"ק נ.).

[והיינו] דישראל חטאו בעגל ונצלו [והסירו] עדים (שמות לג, ו), והוסר הענן ובטלה כל מעלתם, ואחרי תפילת משה והבאתם זהב למשכן [נתכפר להם עוון חטא העגל], חזרו ענני כבוד, ושכינה שורה ביניהם, והקימו כהנים ולויים, ואש יצאה מן השמים. אם כן יאמר ישראל, הקב"ה נוח לרצות וכרגע חיש קל יתנחם על הרעה והקב"ה ויותרן הוא. לכן היה צריך להראות כי לא מחשבותם מחשבות השי"ת, ולהראות בענין קל מאד אשר ביום חתונתו והוקמו לכהנים לשרת בבית ה', עבור דבר אחד

ביאורים

139. מניח מלשכור. שוכח (-עוזב) מלתת שכר טוב. **140. מלשפוט.** להעלות בדין. **141. ולהוכיח.** להעניש. **142. להתפתות.** לרמות עצמם. **143. הדברים.** המעשים הרעים. **144. יקח חשבון.** יתבע

מסילת ישרים פרק ד

עיונים

אשר לא צוה נשרפו [נדב ואביהוא] לפני ה', ולהראות כמה גדול כוחה של עבירה, והקב"ה יחשוב במאזני צדק ומשפט [אפילו] על עון קל. וזה שאמר "בקרובי אקדש", ואז "על פני כל העם אכבד" אראה כבודי לישראל, אבל לולא זה לא אוכל להראות כבודי לבני ישראל, למען לא ידמו כי בן אדם הוא ונושא פשע בלי משפט, חלילה מאלהי משפט לא יעשה משפט, וכיון שהגיד לו [משה לאהרן] שזה סיבה להשראת השכינה בישראל, "וידם אהרן", וזה שאמר "ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה'", כי בגללם נשרפו עבור חטא העגל ובסבתו".

[145]וַתְּרָן הוּא, [146]יוֹתְרוּ מֵעוֹהִי" (ב"ר סז, ד; ועיין ב"ק נ, א). וְכֵן אָמְרוּ (חגיגה טז, א): "אִם אוֹמֵר לְךָ יֵצֶר הָרָע [147]חֲטָא [148]וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹחֵל לְךָ - [149]אַל תִּשְׁמַע לוֹ.

וְזֶה דָּבָר [150]פָּשׁוּט וּמְבֹרָר, כִּי הִנֵּה [151]אֵל אֱמֶת

ביאורים

עונש. **145. ותרן.** מוותר ומתעלם מן העוונות. **146. יותרו מעוהי.** יופקרו בני-מעיו, כלומר אבריו הפנימיים הנותנים לו חיות. [בגמרא שם הגירסא: "יותרו חייו", כלומר חייו וגופו יהיו הפקר [בידי שמים], הואיל והוא מורה בכך לבריות לחטוא (רש"י)]. **147. חטא.** ואח"כ תעשה תשובה, שבודאי הכל מבינים שבלי תשובה אין הקב"ה מוחל (מהרש"א, חגיגה טז.). ויש מפרשים שהיצר הרע טוען שאפילו בלי תשובה לא יעניש אותו הקב"ה, שהרי הוא זה שברא את היצה"ר, ואינו יכול להתלונן על אדם שקבל את דבריו (הרי"ף בעין יעקב). **148. והקב"ה מוחל לך.** ואין לך הפסד מהחטא. **149. אל תשמע לו.** שתי הטענות של היצה"ר (המובאות לעיל בהערה 147), כוזבות הן: אע"פ שתשובה מועילה לחוטא להנצל מן העונש, הרי זה דוקא כשאינו אומר מתחילה "אחטא ואשוב" אח"כ, אבל החוטא מתחילה על מנת לעשות תשובה אח"כ, אין מספיקים בידו [-לא יזמינו לו מן השמים את האפשרות, כלומר, הקב"ה אינו עוזרו] לעשות תשובה (מהרש"א, עפ"י משנה יומא פה:). ואין אדם יכול לפטור את עצמו מן העונש בטענה שה' הוא זה שברא את יצרו הרע, שבודאי הבחירה מסורה ביד האדם שלא לשמוע לעצת היצר ולא לחטוא, וכל תכלית בריאת האדם היא שיבחר בטוב ויגבר על היצר הרע, ולצורך זה נברא היצר, ומי שמשתמש ביצר באופן שונה מזה שהורהו ה', אין לו שום הצדקה למעשיו הרעים. **150. פשוט ומבורר.** פשוט - עפ"י הסברא הישרה, ומבורר - מן המקראות ומדברי-חז"ל ('שמחת מרדכי'). **151. אל אמת ה'.** כל מעשה ה' ישרים

מסילת ישרים

פרק ד

ה', וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (דברים לב, ד): "[152]הַצּוּר [153]תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי [154]כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט [155]אֵל אֱמוּנָה [156]וְאֵין עָוֶל [157]צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא]", [158]כִּי כֵיוָן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [159]רוֹצֶה בְּמִשְׁפָּט, הִנֵּה [160]כָּךְ הוּא עֲבֹר עַל הַמִּשְׁפָּט, הַעֲלֵם אֶת הָעַיִן מִן הַזְּכוּת כְּמוֹ מִן הַחוֹבָה. עַל כֵּן אִם [161]מִשְׁפָּט הוּא רוֹצֶה, צָרִיךְ שֶׁיִּתֵּן לְכָל אִישׁ כִּדְרָכָיו [162]וְכִפְרֵי מַעֲלָלָיו בְּתַכְלִית הַדִּקְדּוּק, בֵּין לְטוֹב [163]בֵּין לְמוּטָב, וְהַיְנוּ, "אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא", שֶׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית יא, א): "[164]לַצַּדִּיקִים וְלָרְשָׁעִים", כִּי כָּךְ הִיא הַמִּדָּה, וְעַל הַכֹּל הוּא דָּן וְעַל כָּל חֵטְא הוּא מַעֲנִישׁ, וְאֵין לְהִמָּלֵט.

ביאורים

ונכונים המה. **152. הצור.** הוא כינוי להקב"ה על שם כחו וחָזְקוֹ, כמו סלע איתן. **153. תמים פעלו.** מעשיו בשלימות. **154. כל דרכיו משפט.** כל הנהגותיו בעולמו לפי מאזני משפט צדק. **155. אל אמונה.** נאמן הוא לקיים הבטחתו לשלם שכר לצדיקים בעבור צדקתם לעולם הבא, ואע"פ שהוא מאחר את שכר תגמולם ואינו משלם להם מיד, הרי סופו לְאַמֵּת את דבריו ולקיימם (עפ"י רש"י ורא"ם). **156. ואין עוֹל.** אף לרשעים, אם יש בהם מעט מעשים טובים, משלם להם שכר צדקתם בעולם הזה, ואינו מקפח את שכרם בתורת עונש על עוונותיהם, אלא נותן להם שכר על מעשיהם הטובים, ומענישם בנפרד על מעשיהם הרעים (שם). **157. צדיק וישר הוא.** צדיק - בפי הבריות, וישר הוא הדבר לבריות להצדיקו, כלומר, הכל מכירים בצדקתו ומצדיקים עליהם את הדין (שם). **158. כי כיון וכו'.** כעת מבאר כי גם מצד הסברא הישרה צריך לומר כן. **159. רוצה במשפט.** רצה להנהיג את עולמו על יסוד של משפט-צדק, שהוא דן את בני-האדם על פי בחירתם וגומל להם בהתאם לכך ('שמחת מרדכי'). **160. כך הוא עבר על המשפט - העלם את העין מן הזכות כמו מן החובה.** כשם שהעלמת-עין מן הזכות - כלומר, מלשלם שכר על קיום מצוה - נחשבת לסטיה ממשפט-הצדק ("עבור על המשפט"), כך גם העלמת-עין מן החובה היא סטיה. ועל כן ברור, שלא ייתכן ויתור על עבירה כל-שהיא במשפטו של הקב"ה (שם). **161. משפט.** צדק. **162. וכפרי מעלליו.** רוצה לומר, הדבר הנמשך ממעשיו מה שלא היתה כוונתו עליו, כי גם על זה יבוא במשפט (מצודת דוד, ירמיהו לב, יט) **163. בין למוטב.** בין לרע (בלשון סגי-נהור) - להעניש. **164. לצדיקים ולרשעים.**

מסילת ישרים

פרק ד

וְאִם תֹּאמַר, [165]אִם כֵּן, [166]מִדַּת הָרַחֲמִים [167]לָמָּה הִיא עוֹמֶדֶת, כֵּיוָן [168]שֶׁעַל כָּל פָּנִים צָרִיךְ לְדַקְדֵּק בַּדִּין עַל כָּל דָּבָר? הַתְּשׁוּבָה, וַדַּאי מִדַּת הָרַחֲמִים הִיא קִיּוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁלֹּא הָיָה עוֹמֵד זוּלָתוֹ [169]כְּלָל, וְאַף עַל פִּי כֵן [170]אֵין מִדַּת הַדִּין לוֹקָה. וְזֶה, כִּי לְפִי [171]שׁוּרַת הַדִּין מַמָּשׁ הָיָה רָאוּי שֶׁהַחוֹטֵא יֵעָנֵשׁ מִיָּד תֵּכֶף לְחֶטְאוֹ בְּלִי הַמְתָּנָה כְּלָל, וְגַם (טז)שֶׁהָעָנֶשׁ עַצְמוֹ יִהְיֶה [172]בַּהֲרוֹן אַף, כָּרָאוּי לְמִי שֶׁמַּמְרֶה פִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְשֶׁלֹּא

עיונים

טז. שהעונש עצמו יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה פי הבורא ית"ש. כתב בספר העיקרים (לרבי יוסף אלבו, מאמר ד', לז) כי לפי שורת הדין ראוי היה להעניש עובר עבירה בעונש נצחי. שכן כאשר עובר עבירה, אף שלה' יתברך אין מכך כל נזק, מכל מקום כיון שהחוטא התכוון להמרות את פי ה', ראוי להענישו כפי כוונתו למרוד במלך מלכי המלכים הקיים לנצח, ולהענישו בעונש נצחי. וממידת חסדו של הקב"ה גזר שלא יהא כן, אלא אף מי שעבר עבירה עונשו אינו נצחי אלא קצוב בזמן ולאחר מכן מתכפר לו.

ולפי זה כתב בספר קומץ המנחה (למהרא"ל צינץ) דהוא מה שאמר דוד המלך (תהלים סב, יג) "ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" - תשלום הוא על עונש, והוא שאומר, שאף שמן הדין ראוי היה לשלם לעובר על רצונו יתברך בעונש נצחי, אך מחסד ה' שעונשו יהיה כמעשהו והיינו

ביאורים

ז"ל הגמרא שם: "'אל אמונה ואין עול', 'אל אמונה' - כשם שנפרעין מן הרשעים לעולם הבא אפילו על עבירה קלה שעושין, כך נפרעין מן הצדיקים בעולם הזה על עבירה קלה שעושין. 'ואין עול' - כשם שמשלמין שכר לצדיקים לעולם הבא אפילו על מצוה קלה שעושין, כך משלמין שכר לרשעים בעולם הזה אפילו על מצוה קלה שעושין". **165. אם כן.** שהאדם נידון בתכלית הדקדוק. **166. מדת הרחמים.** שברא הקב"ה להקל במשפט עם ישראל (עיין זוה"ק ח"א, א. ש"ך שמות לד, ה). **167. למה היא עומדת.** מה התועלת בה ומה תכליתה. **168. שעל כל פנים.** שסוף סוף. **169. כלל.** כמו שאמרו חז"ל (בר"ר יב, טו. רש"י בראשית א,א): ראה הקב"ה שאין העולם יכול להתקיים במדת הדין, עמד ושיתף עמה מדת הרחמים. **170. אין מדת הדין לוקה.** אינה מתבטלת או חסרה. **171. שורת הדין.** קו הדין המדוקדק. **172. בחרון אף.** בעוצמה גדולה ובחימה שפוכה מצד המרידה שיש בחטא.

מסילת ישרים פרק ד

יִהְיֶה תִּקּוּן לַחֵטְא [173]כְּלָל. כִּי הִנֵּה בֶּאֱמֶת אֵיךְ יְתַקֵּן הָאָדָם אֶת אֲשֶׁר עִוֵּת וְהַחֵטְא כְּבָר נַעֲשָׂה, הֲרֵי שֶׁרָצַח הָאָדָם אֶת חֲבֵרוֹ, הֲרֵי שֶׁנָּאַף, אֵיךְ יוּכַל לְתַקֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, הֲיוּכַל לְהָסִיר הַמַּעֲשֶׂה הֶעָשׂוּי מִן הַמְּצִיאוּת? אָמְנָם, מִדַּת הָרַחֲמִים הִיא הַנּוֹתֶנֶת הֵפֶךְ הַשִּׁלְשָׁה דְּבָרִים שֶׁזָּכַרְנוּ, דְּהַיְנוּ, [174]שֶׁיִּתֵּן זְמַן לַחוֹטֵא וְלֹא יִכָּחֵד מִן הָאָרֶץ מִיָּד כְּשֶׁחָטָא, וְשֶׁהָעֹנֶשׁ עַצְמוֹ לֹא יִהְיֶה [175]עַד לְכָלָה, וְשֶׁהַתְּשׁוּבָה תִּנָּתֵן לַחוֹטְאִים [176](יז)בְּחֶסֶד גָּמוּר, את זכויותיו... ואמר ר"ל בתוהא על הראשונות". פירש רש"י: "מתחרט על כל הטובות שעשה". ומבואר, דחרטה עוקרת מצוות, ועל כרחך מצד הדין הוא, וא"כ למה לא תועיל חרטה מצד הדין לעקור עוונות?

ותירץ, עפ"י מש"כ רבנו עצמו בספרו דרך ה' (פ"ד) שבכל מצוה ישנם שני דברים: התועלת והתיקון הנעשים מהמצוה, ולקיים ציווי השי"ת. וכן בעבירה ישנם שני ענינים: הנזק והקלקול מהעבירה, ואזהרת הקב"ה.

וחידש הגרא"ו זצ"ל, דהא דאמרינן בתוהא על הראשונות שאיבד מצותיו, היינו החלק השני מה שקיים ציווי השי"ת, אבל התיקון והתועלת שנעשה מכל מצוה שקיים זה לא נאבד כלל ע"י חרטתו ונשאר כאילו מצווה ועושה. וכן הוא לענין עבירה, שהחרטה שמתחרט על העבירה מועלת לעקור - מצד מדת הדין - מה שעבר על ציווי השי"ת, אבל הקילקול וההפסד שיצא מהמעשה עצמו - זה אינו נעקר מצד הדין על ידי חרטה, ורק לפנים משורת הדין נמחק הקלקול וההפסד שיצא מהמעשה,

ביאורים

173. כלל. אפילו עם עשיית תשובה. **174. שיותן זמן לחוטא.** לשוב בתשובה. **175. עד לכלה.** עד שיכרת ח"ו מן העולם, אלא מייסרו מעט מעט ובכך נשלם העונש. **176. בחסד גמור.** דבר שהוא למעלה מהשגתינו.

עיונים

בעונש הקצוב בזמן ולאחר מכן יתכפר חטאו.

יז. בחסד גמור. מבואר מדבריו, שמצד הדין חרטה אינה עוקרת את המעשה, אלא לפנים משורת הדין.

והקשה הג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל (מובא בדוגמאות לביאורי אגדות על דרך הפשט, סוף ספר קובץ הערות, סימן ג') מהא דאיתא ספ"ק דקידושין (מ:): "אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד

מסילת ישרים פרק ד

שֶׁתַּחֲשֹׁב [177]עֲקִירַת הָרָצוֹן [178]כַּעֲקִירַת הַמַּעֲשֶׂה, דְּהַיְנוּ, שֶׁבְּהְיוֹת הַשָּׁב מַכִּיר אֶת חֶטְאוֹ וּמוֹדֶה בּוֹ [179]וּמִתְבּוֹנֵן עַל רָעָתוֹ וְשָׁב וּמִתְחָרֵט עָלָיו חֲרָטָה גְּמוּרָה דְּמֵעִקָּרָא [180]כַּחֲרָטַת הַנֶּדֶר מַמָּשׁ שֶׁהוּא מִתְנַחֵם לְגַמְרֵי וְהָיָה חָפֵץ וּמִשְׁתּוֹקֵק שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא נַעֲשָׂה הַדָּבָר הַהוּא וּמִצְטַעֵר בְּלִבּוֹ צַעַר חָזָק עַל [181]שֶׁכְּבָר נַעֲשָׂה הַדָּבָר וְעוֹזֵב אוֹתוֹ לְהַבָּא [182]וּבוֹרֵחַ מִמֶּנּוּ, הִנֵּה עֲקִירַת הַדָּבָר [183]מֵרְצוֹנוֹ שהעון נמחק לגמרי ע"י תשובה. עכת"ד ועיי"ש עוד.

וכן כתב בספר 'משנת רבי אהרן' (ב' קס"ה) שעצם המחילה על החטא ע"י תשובה אין בזה כ"כ רבותא כמבואר בחוה"ל (שער שביעי פ"ד) שכתב שגם אם יחטא לאיש ויתחרט על מעשהו ויקבל עליו שלא לעשות כן עוד, מדרך העולם שימחול לו, ומכ"ש הבורא ית"ש רב הרחמים והסליחות, אלא שעיקר הרבותא הוא כנ"ל דנמחק לגמרי גוף המעשה שיש בו מציאות ארסית מהרסת ומכלה מצד עצם תכונת עניינה.

ביאורים

177. עקירת הרצון. ההוא שהיה לו בשעת מעשה החטא, וזאת ע"י שמתחרט על מה שחטא. ונראה, שכלול בזה גם עקירת הרצון לחטוא מכאן ואילך, ואם כן, ביטוי זה כולל את שני עיקרי-התשובה היסודיים, חרטה על העבר וקבלה לעתיד. וכן להלן בדברי רבינו: "...והיה חפץ ומשתוקק שמעולם לא נעשה הדבר ההוא... ועוזב אותו להבא" ('שמחת מרדכי'). **178. כעקירת המעשה.** שהעיקר במעשה העבירה הוא הרצון שמאחורי המעשה, [כי האדם יכול לעשות את אותו המעשה ואעפ"כ פעם יהיה נחשב למזיד ופעם לשוגג, לאונס, למתעסק - הכל לפי כוונתו]. נמצא שהרצון והכוונה הם הם הקובעים ומחשיבים את המעשה לעבירה. ואם כי מעשה העבירה היה בעבר, אבל הכוונה והרצון קיימים גם בהווה, וכשמתחרט על רצון העבירה, נחשב לו כעקירת המעשה שהיה בעבר, כי הוא מעשה בלי רצון ('יושר מסילה'). **179. ומתבונן על רעתו.** בעומק ובהיקף הפגם של החטא - בנשמתו, בכל העולמות ובכבוד שמים. **180. כחרטת הנדר.** שהנודר מודיע לחכם שהוא מתחרט על שנדר והיה רוצה שלא היה נודר מעולם, והחכם עוקר את הנדר לא רק מכאן ולהבא אלא גם למפרע. **181. שכבר נעשה הדבר.** וזהו חרטה לשעבר. **182. ובורח ממנו.** עושה לעצמו גם הרחקות וסייגים שלא יגיע שוב לידי החטא. **183. מרצונו.** שאינו רוצה עוד את החטא. או הכוונה, עקירת החטא הבאה מתוך רצון הלב.

מסילת פרק ד ישרים

[184]יֶחְשַׁב לוֹ כַּעֲקִירַת הַנֶּדֶר וּמִתְכַּפֵּר לוֹ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיה ו, ז): "וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר", [יח]שֶׁהָעוֹן סָר מִמָּשׁ מֵהַמְצִיאוּת וְנֶעֱקָר כְּמַה שֶּׁעָכְשָׁו מִצְטַעֵר [185]וּמִתְנַחֵם עַל מַה שֶּׁהָיָה לְמַפְרֵעַ. וְזֶה חֶסֶד וַדַּאי שֶׁאֵינָהּ מִשּׁוּרַת הַדִּין, אַךְ עַל כָּל פָּנִים הִנֵּה הוּא חֶסֶד [186]שֶׁאֵינוֹ מַכְחִישׁ הַדִּין לְגַמְרֵי, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ [187]צַד לְהִתָּלוֹת בּוֹ, [188]שֶׁתַּחַת הָרָצוֹן שֶׁנִּתְרַצָּה בַּחֵטְא [189]וְהַהֲנָאָה שֶׁנֶּהֱנָה מִמֶּנּוּ בָּא עָתָּה [190]הַנֶּחָמָה וְהַצַּעַר.

עיונים

יח. שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר. רבינו במאמר העיקרים (בתורה ומצוות) ביאר כי התשובה מחזירה השפעת הקדושה, וז"ל: "אם יהיה המעשה מחלק הנמנעים (האיסורים), יגרום פגם בכח העליון כפי ענין המעשה הרע ההוא, ויתעלם כנגד זה אורו יתברך ויתרחק, ויתעורר תחת זה אחד מן כוחות הטומאה ההפכי להשפעת הקדושה שנתעלמה, וימשך ממנו משך זוהמא כפי ההתעוררות שנתעוררה. ועל דרך זה בתשובה יסור הפגם, ולא יהיה עוד כח לכח הטומאה לפעול, ותשוב השפעת הקדושה ותימשך כראוי". עוד בענין זה כתב רבינו ב'אדיר במרום' (עמ' פח): "ועוד יש ענין התשובה, שאפילו אחר שיחטא האדם יוכל לתקן. ואפילו אחר ששלטה הסט"א ונתגברה ח"ו על הקדושה, יהיה אפשר לקדושה לחזור ולהתחזק ולהתגבר עליה, ולהעביר האחיזה שכבר ניתנה לה. וימשך מכאן העונשים שיהיו לפי זמן, וע"י יתוקנו הפגמים וכו'".

ביאורים

184. יחשב לו כעקירת הנדר. בסדר הויכוח הגירסא: "יחשב לו כעקירת הפועל, שיעקר החטא מעיקרו כעקירת הנדר". **185. ומתנחם.** ומתחרט. **186. שאינו מכחיש הדין לגמרי.** שאינו סותר את מדת הדין כאילו יש ויתור והעלמת עין לגמרי מן החטא. **187. צד להתלות בו.** מקום להבין איך ניתן למחול לו גם מצד הדין. **188. שתחת.** שבמקום. **189. וההנאה שנהנה ממנו.** מבואר מדברי רבינו, שההנאה שנהנה מעבירה ג"כ הוי בכלל העבירה, שלכן צריך שהתשובה תתקן גם את זה לבד עצם עשיית העבירה. וכן שנינו באבות (ד, ב) "ושכר עבירה עבירה", ופירש הרע"ב וז"ל: "והשכר וההנאה שמגעת לו לאדם בעשיית העבירה, נחשב לו כעבירה בפני עצמה, ולוקה על העבירה שעשה, ועל השכר וההנאה שמקבל בעשייתה" עכ"ל. ועיין מה שכתב עוד בזה בכוכבי אור מאמר ח' ('פי כהן'). **190. הנחמה והצער.** החרטה - כנגד הרצון. והצער (יסורי נפשו על עצם זה שחטא) - כנגד

מסילת פרק ד ישרים

[יט]וְכֵן [191]אַרִיכוּת הַזְּמַן אֵינָנּוּ וְתָרוֹן עַל הַחֵטְא, אֶלָּא סַבְלָנוּת קְצָת לְפִתְחַ לוֹ פֶּתַח תִּקּוּן. וְכֵן כָּל שְׁאָר [192]דַּרְכֵי חֶסֶד, כְּעִנְיַן "[193]בְּרָא מְזַכֶּה אַבָּא" אוֹ "[194]מִקְצַת נֶפֶשׁ כְּכָל הַנֶּפֶשׁ" הַמְּזֻכָּרִים בִּדְבְרֵי הַחֲכָמִים (סנהדרין קד, א; קה"ר ז, כז), דַּרְכֵי חֶסֶד הֵם לְכַבֵּל אֶת [195]הַמֹּעֶט כַּמֶּרְכָּבָה, אַךְ לֹא מִתְנַגְּדִים

עיונים

יט. וכן אריכות הזמן איננו ותרון על החטא אלא סבלנות קצת לפתוח לו פתח תקון. כתב בספר "כד הקמח" (ערך גזל): "ואם אולי יחשוב [האדם] לחטוא ויסמוך על חסדי ה' יתעלה שימחול לו, הנה בזו אין הקב"ה מוחל לו שהרי שנינו (יומא פה:) "האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה", ובזה אין ראוי לבטוח בו שימחול לו כיון שהוא חוטא על סמך וכו'.

כי אע"פ שאין העונש בא מיד, אין מדתו של הקב"ה למהר נקמתו, שאין ראוי [כדבר ה]זה אלא לבשר ודם שהוא מתייירא כי יברח אויבו ממנו ולא יראה ברעתו, וכן אמר הנביא (ירמיה כ, יב) "אראה נקמתך מהם", וכל היום היה דוד מתפלל להקב"ה על נקמת אויביו שנאמר (תהלים יח, לח) "ארדוף אויבי ואשיגם", [וכמו]: "ותבט עיני בשורי" (שם צב, יב) יאמר שיראה הנקמה או ישמע אותה.

אבל הקב"ה אין ראוי לו שימהר נקמתו, שאין אפשר לו לאדם שיברח מפניו ואי אפשר לו להסתר מענשו, ואפילו יסתר בקרקע הים שם יזמין לו הקב"ה ההצלה או הפורענות, כענין שכתוב: "ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם" (עמוס ט, ג), ואם ה' יהיה בעזרו ואפילו ג"כ יהיה בקרקע הים יצילנו מרעתו, כענין יונה בן אמתי שניצל מתהומות הים, וכן כתיב (ירמיה

ביאורים

ההנאה שנהנה מהחטא. **191. אריכות הזמן.** שהקב"ה ממתין לחוטא. **192. דרכי חסד.** שמצינו לעוברי עבירה. **193. ברא מזכה אבא.** הבן יכול לזַכּוֹת את אביו הרשע ע"י מצוות ומעשים טובים שעושה, ונחשב כאילו האב עשאם בעצמו מכיון שחיי הבן תלויים בהוריו (שו"ת הרשב"א ח"ה, מט). **194. מקצת הנפש ככל הנפש.** כלומר, פגיעה קלה וקטנה נחשבת - לפעמים - כעונש גדול. ובמדרש שם מפורט: "...אדם שנכשל בעבירה והוא חייב עליה מיתה לשמים, במה נתכפר לו? מת שורו, אבדה תרנגולתו, נשברה צלוחיתו, נכשל באצבעו הקטנה ויצאה ממנה טיפת דם - מקצת הנפש ככל הנפש". **195. המועט כמרובה.** העונש הקל כאילו נענש עונש חמור, וזהו הנהגת החסד שהעונש לא יהיה כל כך בחוזקה.

מסילת ישרים — פרק ד

עיונים

וּמַכְחִישִׁים מַמָּשׁ מִדַּת הַדִּין, כִּי כְּבָר יֵשׁ בָּהֶם טַעַם הָגוּן [196]לְהַחֲשִׁיב אוֹתָם. אַךְ שֶׁיִּוָּתְרוּ עֲבֵרוֹת [197]בְּלֹא כְלוּם אוֹ [198]שֶׁלֹּא יִשְׁגֹּא עֲלֵיהֶם, זֶה הָיָה נֶגֶד הַדִּין לְגַמְרֵי, כִּי [199]כְּבָר לֹא הָיָה מִשְׁפָּט וְדִין אֲמִתִּי בַּדְּבָרִים, עַל כֵּן זֶה אִי אֶפְשָׁר לְמָצֵא כְלָל. וְאִם אֶחָד [200]מִן הַדְּרָכִים שֶׁזָּכַרְנוּ [201]לֹא יִמָּצֵא לַחוֹטֵא לְמָלֵט, וַדַּאי שֶׁמִּדַּת הַדִּין [202]לֹא תָּשׁוּב רֵיקָם. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי תענית פ"ב ה"א): "[203]מַאֲרִיךְ אַפֵּיהּ וְגָבֵי דִּילֵהּ". [204]נִמְצָא, שֶׁאֵין לָאָדָם הָרוֹצֶה [205]לִפְקֹחַ עֵינָיו פְּתוּי שֶׁיּוּכַל לְהִתְפַּתּוֹת בּוֹ [206]לְבִלְתִּי הִזָּהֵר בְּמַעֲשָׂיו [207]בְּתַכְלִית הַזְּהִירוּת וּלְדַקְדֵּק בָּם [208]תַּכְלִית הַדִּקְדּוּק.

כג, כד) "אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'".

כ. ויקנה בם מדת הזהירות. 'זהירות' אינה רק אמצעי מנע, אף שבודאי נחוצה וחיונית היא מבחינה זו, אלא שיש בה מטרה מצד עצמה.

אצל אליעזר עבד אברהם בהגיעו אל בית רבקה נאמר "ויפתח את הגמלים" (בראשית כד, לב), פירש"י, שהתיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בשדות אחרים. והקשה הרמב"ן, למה היה לו לזממם, הרי גם ללא הזמם לא היו נוגעים בשדותיהם של אחרים, כי בהמותיו של אברהם אבינו המה, ולא יאונה לצדיק כל און. והביא הרמב"ן מהמדרש (ב"ר ס, י) שהקשו, הלא לא גרעו בהמותיו של אברהם אבינו מבהמתו של רבי פנחס בן יאיר, אשר לא הכניסה אל פיה גם דבר שאסור מדרבנן?

והתשובה היא: אברהם אבינו זמם את בהמותיו לא כדי למנען מן הגזל, אלא עשה כן גם אם בטוח היה שלא יבואו לידי גזל. אברהם אבינו הדריך אותנו והורה לנו דרך נכונה בעבודת השם ובתיקון המדות, שעובד השם עליו להיות זהיר, והזהירות מחייבת גם דאגה וחרדה שלא יכשל, וגם את עצם "מעשה" הזהירות. אברהם אבינו אמנם בטוח היה כי בהמותיו לא ירעו בשדות זרים, ואף על פי כן - עבודת הזהירות מחייבת אותו לשים זמם על פיות בהמותיו ('ברכת מרדכי' פרשת קדושים).

ביאורים

196. להחשיב אותם. שהם ישרים על פי כללי המשפט. **197. בלא כלום.** בלא עונש. **198. שלא יושגח עליהם.** שיעלים הקב"ה עיניו מהם. **199. כבר.** הרי אז. **200. מן הדרכים.** להקל בעונשו. **201. לא ימצא לחוטא לימלט.** לא יתאפשר להשתמש בהם כלפי החוטא להצילו מן העונש החמור מכל סיבה שהיא. **202. לא תשוב ריקם.** ולבסוף תפגע בו ר"ל. **203. מאריך אפיה וגבי דיליה.** הקב"ה מאריך אפו וממתין לחוטאים שיעשו תשובה, אך אם לא ישובו בעוד מועד - הוא גובה את שלו, כלומר, מעניש כפי המגיע לחוטא. וז"ל רבינו ב"דרך ה'" (ח"ב פ"ג ו): "וצריך שתדע שגבול ניתן למרשיע עד מתי יניחוהו שיהיה מרשיע והולך בבחירתו הרעה, וכשיגיע לאותו הגבול הנה לא ימתינו לו כלל וישמד מעל פני האדמה וכו'". **204. נמצא.** מאחר שנתבאר בפרקנו, כי השלימות האמיתית של האדם תלויה בזהירות במעשיו, וכי מעמדו ודרגתו בעולם הנצחי תלויים בכך, וכי מצבו בעולם-הזה, לטוב ולרע, נקבע אף הוא לפי מידת ה'זהירות' - הרי בטלו בכך כל הפיתויים העלולים למנוע את ה'זהירות' ('שמחת מרדכי'). **205. לפקוח עיניו.** להתבונן ולראות את האמת. **206. לבלתי הזהר.** שלא להזהר. **207. בתכלית הזהירות.** בעצם המעשים (כעין ה"פשפוש" לעיל בפרק ג'). **208. תכלית**

מסילת ישרים — פרק ד

עיונים

וַדַּאי, [209]אִם בַּעַל נֶפֶשׁ הוּא.

ביאורים

הדקדוק. באיכותם (כעין ה"משמוש" לעיל בפרק ג'). **209. אם בעל נפש הוא.** אם יש לו נפש משכלת למאוס ברע (מצודת דוד, משלי כג, ב).

מסילת ישרים

פרק ה

פֶּרֶק ה׳

בְּבֵאוּר מַפְסִידֵי הַזְּהִירוּת וְהַהַרְחָקָה מֵהֶם

הִנֵּה [1]מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת [2]וּמַרְחִיקֶיהָ הֵם שְׁלֹשָׁה: הָאֶחָד - הוּא [3]הַטִּפּוּל [4]וְהַטִּרְדָּה [5]הָעוֹלָמִית, הַשֵּׁנִי - [6]הַשְׂחוֹק וְהַלָּצוֹן, הַשְּׁלִישִׁי - הַחֶבְרָה הָרָעָה. וְנִדַּבֵּר בָּהֶם אֶחָד לְאֶחָד.

הִנֵּה הַטִּפּוּל וְהַטִּרְדָּה כְּבָר דִּבַּרְנוּ מֵהֶם [7]לְמַעְלָה, כִּי בִּהְיוֹת הָאָדָם [8]טָרוּד בְּעִנְיְנֵי עוֹלָמוֹ, הִנֵּה מַחְשְׁבוֹתָיו [9]אֲסוּרוֹת בְּזִקֵּי הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם, וְאֵי אֶפְשָׁר [10]לָהֶם לָתֵת לֵב אֶל הַמַּעֲשֶׂה. וְהַחֲכָמִים עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם בְּרֹאשָׁם זֶה אָמְרוּ (אבות פ״ד מ״י): [11]״הֱוֵי מְמַעֵט בְּעֵסֶק [12]וַעֲסֹק בַּתּוֹרָה״.

ביאורים

1. מפסידי המדה הזאת. המאבדים ומונעים אותה לגמרי, כלשון רבינו להלן: "שאפילו הרהורי דברים לא יעלו על לבו לבקש האמת". **2. ומרחיקיה.** לשעה. כלומר, במדת־מה ולזמן ידוע. **3. הטיפול.** ההתעסקות המעשית. **4. והטרדה.** המחשבתית. **5. העולמית.** בעניני העולם הזה. **6. השחוק והלצון.** שחוק - שחוק ממש, שאין דעתו מיושבת עליו. לצון - קלות ראש (רש"י שבת ל:). **7. למעלה.** בפרק ב'. וז"ל רבנו שם: "אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו - להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם, עד שלא ישאר להם רווח להתבונן" וכו'. **8. טרוד בעניני עולמו.** בדעתו ובהרהוריו, מעבר לעיסוק הפיזי המוכרח. **9. אסורות בזקי המשא.** קשורות באזיקי המעמסה. **10. להם.** למחשבותיו. **11. הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה.** רבינו מפרש דברי המשנה שהסיפא נמי אירשא קאי, דהיינו, הוי ממעט בעסק כי אז עי"ז תוכל לעסוק בתורה. **12. ועסוק בתורה.** ונכלל בזה גם ענין שימת הלב אל המעשים שהזכיר רבינו לעיל בסמוך, וכ"כ רבינו בסדר הויכוח (עמ' צ"ג): "על כן נצטוינו לקבוע עתים לתורה ובכלל זה לקבוע עתים אל תיקון המעשה". עוד י"ל, שע"י עסק התורה יגיע אל מידת ה'זהירות', כמבואר בהמשך.

מסילת ישרים

פרק ה

עיונים

א. ולא עם הארץ חסיד. יש לעיין, לפי"ז היה לו להתנא לשנות ולא ע"ה זהיר? וי"ל כי רבינו מפרש ולא ע"ה חסיד, כלומר שחסרה לו הזהירות הנחוצה למדת החסידות, כי אינו דומה זהירות הזהיר בלבד להזהירות הנחוצה לחסיד. וכבר כתב רבינו בפרק כ' במשקל החסידות, כי אחד מהדרכים שעל ידם יצליח במשקל הזה הוא, שיהיה מעיין עיון גדול וכו' שהוא גוף הזהירות, הרי שיש זהירות המיוחד לחסידים, וע"ז נאמר ולא ע"ה חסיד, היינו שלא יהיה זהיר כראוי לחסיד. ולפי"ז יפה הביא רבינו ראיה ממשנה זו על הזהירות, שאף שהמשנה אינה שוללת מע"ה אלא זה שאינו חסיד, מ"מ הגורם הוא מפני שחסר לו הזהירות, שגדלותו בתורה היא המביאה לזה, וכל חסרון כל-שהוא בגדולת תורתו מחסר ממנו שלמות במדה זו ובלי שלמותה אינו שלם בחסידות ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

כִּי הִנֵּה הָעֵסֶק [13]מֻכְרָח הוּא לָאָדָם לְצֹרֶךְ פַּרְנָסָתוֹ, אַךְ רִבּוּי הָעֵסֶק אֵינוֹ מֻכְרָח שֶׁיִּהְיֶה כָּל כָּךְ גָּדוֹל עַד שֶׁלֹּא [14]יַנִּיחַ לוֹ מָקוֹם אֶל עֲבוֹדָתוֹ, עַל כֵּן נִצְטַוֵּינוּ לִקְבֹּעַ [15]עִתִּים לַתּוֹרָה, וּכְבָר [16]זְכָרָנוּ שֶׁהִיא הַמִּצְטָרֶכֶת יוֹתֵר לָאָדָם [17]לְשֶׁיַּגִּיעַ אֶל הַזְּהִירוּת, וּכְמַאֲמַר רַבִּי פִּינְחָס ״תּוֹרָה מְבִיאָה לִידֵי זְהִירוּת״, וְזוּלָתָהּ לֹא יַגִּיעַ אֵלָיו כְּלָל. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שָׁם פ״ב מ״ה): ״[18](א)וְלֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד״. וְזֶה, כִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שֶׁבָּרָא הַיֵּצֶר הָרָע בָּאָדָם, הוּא שֶׁבָּרָא הַתּוֹרָה [19]תַּבְלִין לוֹ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ל, ב): ״בָּרָאתִי יֵצֶר הָרָע

ביאורים

13. מוכרח הוא לאדם. לאחר חטא אדם-הראשון, כנאמר (בראשית ג, יט): "בזעת אפך תאכל לחם". **14. יניח לו מקום אל עבודתו.** ישאיר לו זמן לעבודת ה'. **15. עתים לתורה.** שעה מיוחדת ללימוד התורה בכל יום ויום, שאין לוותר עליה אף אם הוא סבור להרויח הרבה (עיין שו"ע או"ח סי' קנה ס"א). **16. זכרנו.** לעיל תחילת פרק ד'. **17. לשיגיע.** כדי שיגיע. **18. ולא עם הארץ חסיד.** כאן הכוונה לאדם שאינו דבוק בתורה, ואף שהוא יודע תורה, מ"מ מכיון שאינו עוסק בה - ימנע ממנו הדרך לחסידות אשר יסודה היא מדת הזהירות (פי כהן). **19. תבלין.** סם רפואה (ראה קידושין ל:).

מסילת ישרים — פרק ה — עיונים

(ב)בָּרָאתִי לוֹ תּוֹרָה תַּבְלִין". וְהִנֵּה פָּשׁוּט הוּא, שֶׁאִם הַבּוֹרֵא לֹא בָרָא [20]לְמַכָּה זוֹ אֶלָּא רְפוּאָה [21]זוֹ, (ג)אִי אֶפְשָׁר בְּשׁוּם פָּנִים שֶׁיֵּרָפֵא הָאָדָם מִזֹּאת

ב. בראתי לו תורה תבלין. כתב רבי שמואל די אוזידה זצ"ל (מתלמידי האר"י זצ"ל, בעל מדרש-שמואל) עה"פ: "אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך" (תהלים קיט, ז). "לבב" בשני יצריך, שאף היצר הרע יהיה ישר ונאמן בלמדי משפטי צדקך. עכ"ל. וראה ברש"י (זכריה ד, יד) שני בני היצהר, יצר טוב, ויצר הרע מתהפך לטוב בזכות התורה.

וכתב המהר"ל (תפא"י פכ"ה, ובנתי"ע נתיב התורה פ"ו, ועוד) וכן ה"כלי יקר" (ויקרא כג, טז): לכן צוה השי"ת להקריב בעצרת זמן מתן תורה, קרבן שתי הלחם שהם של חמץ, כי החמץ מרמז על היצה"ר (עין ברכות יז. "ומה מעכב שאור שבעיסה". וברש"י, יצר הרע שבלבבנו המחמיצנו), ולכן בעצרת שהוא יום מתן תורה מקריבים חמץ להורות שע"י התורה אין היצה"ר יכול להזיק, ועם התורה אין לחוש ממנו ואין צריך להרחיקו, ואם כחו של יצה"ר גדול, כחה של התורה יותר גדול שהתורה מבטלת כחו.

וכתב ה"חזון איש" זצ"ל (אמונה ובטחון פ"ג, ז): העמל בתורה כחו לזכות הנפש ולעשותו עדין ומצוחצח, מושך אליו את הרגש הנעים של טהרה וקדושה, ולטעת בקרב לב עמוק גיעול נפש להוללות ותענוגי הבל.

ובאגרותיו (ח"א, לז): ועיקר סגולת התורה להביא את האדם לרוממות עילאה ולהכיר חובתו בעולמו, באה על ידי עמלה של תורה. וכל שהאדם מוסיף ביגיעתו, מנתק בזה חבלי היצר וממאס בתענוגי ההבלים, ונפשו משתוקקת לרגשי קודש ועונג החכמה ומתק טהרת הלב.

ג. אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה. כתב האור החיים הקדוש (חפץ ה', שבת עה:): "דע דאין שמירה בעולם לנפש היצר אלא ע"י עסק התורה, דאם לא כן, יעשה לו כמו מעשהו והנהגתו, ועל דין עסק התורה אגוני מגנא ואצולי מצלא, כמו שהקופסא היא שמירה לבל יפול על החפץ דבר לכלוך וכדומה, כן התורה שמירה לנשמה לבל יכנס בה לפתותה וללכלכה". וברמח"ל (בספרו "דרך עץ חיים") כתב: אין תרופה למכתנו כי אם בעסק התורה, כי אין לך דבר שמחליש כח הסט"א כי אם עסק התורה וכו'. ולימוד תורתנו הקדושה הוא ליצר הרע ולס"מ סם המות, ולאחינו בית ישראל הוא סם החיים... שעסק התורה הוא ראש לכל התיקונים...".

ביאורים

20. למכה זו. יצר הרע. **21. זו.** תורה.

מסילת ישרים — פרק ה

[22]הַמַּכָּה [22]בִּלְתִּי זֹאת הָרְפוּאָה, וּמִי שֶׁיַּחְשֹׁב לְהִנָּצֵל [23]זוֹלָתָהּ, אֵינוֹ אֶלָּא טוֹעֶה, [24]וְיִרְאֶה טָעוּתוֹ לְבַסּוֹף כְּשֶׁיָּמוּת [25]בְּחֶטְאוֹ. כִּי הִנֵּה הַיֵּצֶר הָרָע בֶּאֱמֶת חָזָק הוּא בָּאָדָם מְאֹד, וּמִבְּלִי יְדִיעָתוֹ שֶׁל הָאָדָם הוֹלֵךְ הוּא וּמִתְגַּבֵּר בּוֹ וְשׁוֹלֵט עָלָיו. [26]וְאִם יַעֲשֶׂה [27]כָּל הַתַּחְבּוּלוֹת שֶׁבָּעוֹלָם וְלֹא יַקַּח הָרְפוּאָה שֶׁנִּבְרֵאת לוֹ שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, [28]לֹא יֵדַע וְלֹא יַרְגִּישׁ [29]בְּתִגְבֻּרַת חָלְיוֹ אֶלָּא כְּשֶׁיָּמוּת [30]בְּחֶטְאוֹ [31]וְתֹאבַד נִשְׁמָתוֹ. הָא לְמַה זֶּה דּוֹמֶה, לְחוֹלֶה שֶׁדָּרַשׁ בָּרוֹפְאִים [32]וְהִכִּירוּ חָלְיוֹ וְאָמְרוּ לוֹ שֶׁיִּקַּח [33]סַם מָוֶת. וְהוּא, מִבִּלְתִּי שֶׁתִּקְדַּם לוֹ יְדִיעָה בְּמְלֹאכֶת הָרְפוּאָה, [34]יַנִּיחַ הַסַּם הַהוּא וְיִקַּח מַה שֶּׁיַּעֲלֶה בְּמַחְשַׁבְתּוֹ מִן הַסַּמִּים, [35]הֲלֹא יָמוּת הַחוֹלֶה הַהוּא [36]וַדַּאי. כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, כִּי אֵין מִי שֶׁמַּכִּיר

ביאורים

22. בלתי זאת הרפואה. מבלעדי עסק התורה. **23. זולתה.** ע"י אמצעים אחרים. **24. ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו.** כלומר, ללא התבלין של לימוד התורה, לא רק שלא יוכל האדם להנצל בשום אופן מן היצה"ר, אלא אף לא יוכל לראות את טעותו בימי חייו, אלא רק לבסוף כשימות בחטאו. **25. בחטאו.** בעוד שהחטא בידו, כלומר, אם לא שב בתשובה. **26. ואם יעשה.** האדם. **27. כל התחבולות שבעולם.** כדי להינצל מן היצר, והיינו אפילו את התחבולה הגדולה אשר במידת הזהירות, הלא היא עצת המושלים המבואר לעיל בפ"ג. **28. לא ידע ולא ירגיש.** לא יחוש בתחילה כשמחלתו עדיין קלה ולא ירגיש אפילו בהתגברות מחלתו. או הכוונה, לא ידע בשכלו ולא ירגיש בלבו. **29. בתגבורת חליו.** בהתגברות היצה"ר עליו. **30. בחטאו.** בעוד חטאו בידו. **31. ותאבד נשמתו.** בעולם הבא ואז מה יועיל לו שיודע. **32. והכירו חליו.** וזיהו את מחלתו. **33. סם מה.** תרופה מסויימת. **34. יניח.** יעזוב. **35. הלא ימות החולה ההוא ודאי.** ר"ל, כי אם בחכמות אחרות יתכן הדבר שיבין האדם את הדברים מדעתו ומסברתו, וכמו בחכמת הטבע או התשבורת, אבל לא כן הדבר בחכמת הרפואה, שבזה לא יתכן לומר סברות בדבר, אלא רק מי שמכיר את המחלה ואת רפואתה יכול לדעת בה, וה"ה ממש בענינינו גבי מחלת הנפש ('פתח המסילה'). **36. ודאי.** הוודאות כאן ברורה, שלא די שאינו עוסק ברפוי מחלתו ע"י נטילת התרופה המתאימה, אלא עוד נוטל תרופות שאינן מתאימות העלולות להכביד את חליו או להביא עליו חולאים אחרים ('נתיב אליעזר').

מסילת ישרים פרק ה

עיונים

בְּחֹלִי הַיְצֶר הָרָע וּבְכֹחוֹ הַמְטֻבָּע בּוֹ אֶלָּא בּוֹרְאוֹ שֶׁבָּרָאוֹ, וְהוּא הִזְהִירָנוּ שֶׁהָרְפּוּאָה לוֹ הִיא הַתּוֹרָה. מִי אֲפוּא יַנִּיחֶהוּ וְיִקַּח מַה שֶּׁיְּקַח זוּלָתָהּ וְיִחְיֶה, וַדַּאי שֶׁחֹשֶׁךְ הַחֲמְרִיּוּת יֵלֵךְ וְיִגְבַּר עָלָיו מַדְרֵגָה אַחַר מַדְרֵגָה, וְהוּא לֹא יָבִין עַד שֶׁיִּמְצָא שָׁקוּעַ בָּרָעָה וְרָחוֹק מִן הָאֱמֶת הָרָחֵק גָּדוֹל, שֶׁאֲפִלּוּ הִרְהוּרֵי דְּבָרִים לֹא יַעֲלוּ עַל לִבּוֹ לְבַקֵּשׁ הָאֱמֶת. אַךְ אִם הוּא עוֹסֵק בַּתּוֹרָה, בְּרִאוֹתוֹ דְּרָכֶיהָ, צִוּוּיֶהָ וְאַזְהָרוֹתֶיהָ, הִנֵּה סוֹף סוֹף מֵאֵלָיו [37]יִתְחַדֵּשׁ בּוֹ הִתְעוֹרְרוּת שֶׁיְּבִיאֵהוּ אֶל הַדֶּרֶךְ הַטּוֹב. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פתיחתא איכ"ר ב): "[38](ד)הַלְוַאי אוֹתִי עָזְבוּ וְתוֹרָתִי שָׁמְרוּ, שֶׁהַמָּאוֹר שֶׁבָּהּ מַחֲזִירָן לְמוּטָב".

ביאורים

37. יתחדש בו התעוררות. בנוסף לזה שהלימוד מקנה את הידיעות המעשיות בקיום המצוות ובמניעת העבירות, העמל בדברי תורה מעורר את פנימיותו, והוא קונה בנפשו קשר עמוק אתם, והם נהפכים מדברים מופשטים ורחוקים - למצוות ומעשים מורגשים וקרובים להווייתו, אשר הוא חש בצורך לקיימם (שפתי חיים מידות ועבודת ה', ב, תיא). **38. הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו.** פירוש בעת שעזבו לעבוד אותי הלואי שהיו שומרים תורתי (מהרז"ו). וכוונת "ותורתי שמרו" הוא עסק התורה כלשון המדרש שם: "מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב".

מסילת ישרים פרק ה

עיונים

וְהִנֵּה בִּכְלַל זֶה גַּם כֵּן קְבִיעוּת הָעִתִּים אֶל חֶשְׁבּוֹן הַמַּעֲשֶׂה וְתִקּוּנוֹ, [39]כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה. וּמִלְּבַד כָּל זֶה מַה [40]שֶּׁיִּשָּׁאֵר לוֹ פְּנַאי מֵעֲסָקָיו, אִם חָכָם הוּא וַדַּאי [41]שֶׁלֹּא יְאַבְּדֵהוּ, אֶלָּא יֹאחֵז בּוֹ מְיֻד וְלֹא יַרְפֵּהוּ, לַעֲסֹק בּוֹ [42]בְּעֵסֶק נַפְשׁוֹ וְתִקּוּן עֲבוֹדָתוֹ. [43]וְזֶה הַמַּפְסִיד, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא [44]הַיּוֹתֵר כְּלָלִי, הִנֵּה הוּא [45]הַיּוֹתֵר קַל לְמִי שֶׁרוֹצֶה לְהִמָּלֵט [46]שֶׁיִּמָּלֵט מִמֶּנּוּ.

כזה אין תרופה למכתו, וגם אם ילמוד בתורה לא תועילנו. ולכך שפיר אמר הפסוק, ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי וגו', ואם מפני שהמאור שבה תחזירנו למוטב, לזה מסיים הפסוק ואתה שנאת מוסר (דרושי הצל"ח, דרוש ט"ו לשבת תשובה).

כתב החפץ חיים (חומת הדת פ"ז) על הפסוק "הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם" (דברים לב, ו): "ולכאורה 'נבל' הוא יותר גרוע מאשר 'לא חכם', והיה לו לומר להפך "עם לא חכם והוא נבל"! אבל באמת ניחא, דידוע מה שאמרו חז"ל על הפסוק אותי עזבו ואת תורתי לא שמרו, הלואי אותו עזבו ואת תורתי שמרו שמתוך שהיו עוסקין בה היה המאור שבה מחזירן למוטב. וזוהי כוונת הכתוב עם נבל ולא חכם, והיינו בתורה, שאם היו חכמים בתורה יש תקוה שהמאור שבה יחזירן למוטב, אבל באין תורה מה תקוה שישוב מנבלותו".

ביאורים

39. כמו שכתבתי למעלה. "והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו וכו' ויקבע עיתים ושעות לזה שלא יהיה משקלו עראי אלא בקביעות גדול". (פ"ג). **40. שישאר לו פנאי.** יש שהקביעות גורמת לביטול תורה, והיינו שאינו שומר אלא על העתים הקבועים לו ולא יותר, ולזה כתב רבינו: "כל מה שישאר לו פנאי" שיזהר אדם מתקלה זו ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **41. שלא יאבדהו.** ולא יסתפק רק בזמנים הקבועים. **42. בעסק נפשו ותיקון עבודתו.** 'עסק נפשו' - להכיר כוחותיה ולנצלן, ואת מגרעותיה ולתקנן. 'ותיקון עבודתו' - להשלים את עבודתו במצוות-ה', מותאמת לאישיותו ולמצבו ושתהיה ללא פגם (שמחת מרדכי). או הכוונה, 'עסק נפשו' בסור מרע, 'ותיקון עבודתו' בעשה טוב (פתח המסילה). **43. וזה המפסיד.** גורם זה המאבד את מדת הזהירות שהוא הטיפול והטרדה בעניני העוה"ז. **44. היותר כללי.** בהיותו מקיף ומצוי יותר. **45. היותר** קל. יחסית למפסידי הזהירות האחרים (שחוק - לצון, וחברה רעה). **46. שימלט ממנו.** שיוכל להנצל ממנו.

מסילת פרק ה ישרים

אַךְ [47]**הַשֵּׁנִי, הִנֵּה הוּא קָשֶׁה מְאֹד, וְהוּא** [48]**הַשְׁחוֹק וְהַלָּצוֹן, כִּי מִי** [49]**שֶׁטּוֹבֵעַ בָּם, הוּא כְּמִי שֶׁטּוֹבֵעַ בַּיָּם הַגָּדוֹל שֶׁקָּשֶׁה מְאֹד לְהַמָּלֵט מִמֶּנּוּ. כִּי הִנֵּה הַשְׁחוֹק הוּא** [50]**מְאַבֵּד אֶת לֵב הָאָדָם עַד שֶׁכְּבָר אֵין** [51]**הַטַּעַם וְהַדֵּעָה מוֹשֶׁלֶת בּוֹ, וַהֲרֵי הוּא** [52]**כְּשִׁכּוֹר אוֹ שׁוֹטֶה אֲשֶׁר אִי אֶפְשָׁר לָתֵת לָהֶם** [53]**עָרְמָה אוֹ לְהַנְהִיגָם, כִּי אֵינָם מְקַבְּלִים הַנְהָגָה, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם** (קהלת ב, ב)**: "**[54]**לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל** [55]**וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עֹשָׂה".** וַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (אבות ג, יז)**: "שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ מַרְגִּילִים אֶת הָאָדָם לְעֶרְוָה". כִּי אַף עַל פִּי שֶׁחֲמוּרָה הִיא הָעֶרְוָה אֵצֶל כָּל בֶּן דֵּת וְלִבּוֹ יָרֵא מִקֹּרֶב אֵלֶיהָ מִכֹּחַ הַצִּיּוּר שֶׁכְּבָר נִצְטַיֵּר בְּשִׂכְלוֹ מֵאֲמִתַּת גֹּדֶל פִּשְׁעָהּ וְרֹב עָנְשָׁהּ, הִנֵּה הַשְׁחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ מַמְשִׁיכִים אוֹתוֹ מְעַט מְעַט וּמַקְרִיבִים אוֹתוֹ הָלוֹךְ וְקָרֵב שֶׁתִּהְיֶה הַיִּרְאָה סָרָה מֵעָלָיו מְעַט מְעַט מַדְרֵגָה אַחַר מַדְרֵגָה, עַד**

ביאורים

47. השני. המפסיד השני למידת הזהירות. **48. השחוק והלצון.** 'שחוק' - התנהגות כללית של קלות-ראש וחוסר יחס רציני לחיים. 'לצון' - הוא הביטול המכוון של ערכים אמיתיים והקלת חשיבותם ע"י ההתלוצצות (שמחת מרדכי). **49. שטובע.** שקוע. **50. מאבד את לב האדם.** שהוא מקום ההרגשות ומקורם. **51. הטעם והדעה.** 'הטעם' - השכל הישר המבחין באופן טבעי בין הטוב והרע. 'הדעה' - החכמה שהאדם קונה ממוריו ומן הנסיון, ותפקידה לכוון, להרחיב ולהעמיק את ההבחנה הטבעית שב"טעם" (שמחת מרדכי). **52. כשיכור או שוטה.** 'שיכור' - שוטה לזמן מועט ומפעם לפעם. 'שוטה' - מוחלט ובאופן קבוע. וז"ל רבינו חננאל (שבת, ריש פרק מי שהחשיך): "והשוטה גרוע בבני אדם, שאין הפרש בין אדם לבהמה אלא הדעת והתבונה, וזה [השוטה] כיון שאין לו דעת - כבהמה חשוב". **53. ערמה.** חכמה. **54. לשחוק אמרתי מהולל.** "אמרתי, כי הנוטה לשחוק - שהוא מהולל" (ראב"ע). כלומר, שהוא נתון במצב של הוללות, שהיא היפך הדעת והחכמה (עפ"י פירוש ראב"ע קהלת א, יז). עוד יל"פ, מהולל - מעורבב, שהשחוק מערבב את השכל ומבלבלו. **55. ולשמחה מה זה עושה.** לשמחה כזו אמרתי, כמה גדול כוחה להפסיד ולהזיק לאדם.

מסילת פרק ה ישרים

עיונים

ה. כן הלצון בפני התוכחה. כתב בספר 'פחד יצחק': ובלי ספק דמקורו הוא מדברי הגמרא (יבמות סה:) דפסקינן, דכשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, וילפינן זה מדכתיב 'אל תוכח לץ'. וחזינן מזה דההיפך של קבלת תוכחה הוא הליצנות. והלא בודאי אפשר לה לתוכחה שלא תהא נשמעת מכמה סיבות, וא"כ למה תלו מניעת קבלת תוכחה בליצנות דוקא? אמנם הם הם הדברים: אין כאן הכוונה למניעת קבלת תוכחה פרטית על דבר פרטי, דפשוט הוא דפרטיותה של כל תוכחה יש לה כמה מניעות ועיכובים להתקבלותה. אבל הכוונה כאן היא לכוחות הנפש של קבלת תוכחה בכלל, דכוח הליצנות בכלל הוא מתנגד לכח קבלת תוכחה בכלל. דכל תוכחה ענינה הוא לעורר את החשיבות של תיקון המעוות, והתעוררות חשיבות זו פוגעת ראשונה בכח הליצנות שבנפש, שאינו סובל שום חשיבות, ומתפרץ הוא להמית את יחס החשיבות תיכף בתחילת התעוררותו. וליצנות האחת הדוחה מאה תוכחות, אין פירושה

שֶׁיַּגִּיעַ אֶל הֶעָוֹן עַצְמוֹ וְיַעֲשֶׂהוּ. וְכָל כָּךְ לָמָּה, לְפִי שֶׁכְּמוֹ שֶׁכָּל מְצִיאוּת הַזְּהִירוּת תָּלוּי בְּשִׂימַת הַלֵּב עַל הַדָּבָר, כֵּן כָּל עַצְמוֹ שֶׁל הַשְׁחוֹק אֵינוֹ אֶלָּא מֵסִיר הַלֵּב מִן הַמַּחְשָׁבוֹת [56]**הַיְשָׁרוֹת** [57]**וְהָעִיּוּנִיּוֹת, וְנִמְצָא** [58]**שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ הָרְהוּרֵי הַיִּרְאָה בְּלִבּוֹ כְּלָל.**

וְתִרְאֶה [59]**קִשְׁי הַלָּצוֹן וְהַשְׁחָתָתוֹ הָרַבָּה, כִּי כְּמוֹ** [60]**הַמָּגֵן הַמָּשׁוּחַ בְּשֶׁמֶן אֲשֶׁר יַשְׁמִיט וְיַפִּיל מֵעָלָיו הַחִצִּים וּמַשְׁלִיכָם לָאָרֶץ וְלֹא יַנִּיחַ אוֹתָם שֶׁיַּגִּיעוּ אֶל גּוּף הָאָדָם,** (ה)**כֵּן הַלָּצוֹן בִּפְנֵי** [61]**הַתּוֹכֵחָה** [62]**וְהַמַּרְדּוּת, כִּי בְּלֵיצָנוּת אֶחָד וּבְשְׂחוֹק**

ביאורים

56. הישרות. הקבועות בלב האדם מטבעו. **57. והעיוניות.** אשר רכש ע"י עיון והעמקה. **58. שלא יבואו.** כלומר, אם בכח השחוק להסיר מלבו היראה שהיתה לו, כ"ש שלא יבואו בלבו הרהורי יראה חדשים. **59. קושי הלצון והשחתתו.** נזקו הרב ותוצאותיו ההרסניות. **60. המגן המשוח וכו'.** כאשר יוצאים למלחמה לוקחים מגן ומורחים עליו שמן כדי שהחיצים אשר האויב יורה יחליקו מן המגן ויפלו לארץ. **61. התוכחה. שאחרים מוכיחים אותו. 62. והמרדות.** רדוי והכנעה, כלומר, מוסר השכל שהאדם משים על לבו בעצמו (רש"י ברכות ז. ד"ה מרדות).

מסילת פרק ה ישרים

עיונים

קָטָן יַפִּיל הָאָדָם מֵעָלָיו [63]רִבּוּי גָּדוֹל מִן הַהִתְעוֹרְרוּת וְהַהִתְפַּעֲלוּת מַה שֶּׁהַלֵּב מִתְעוֹרֵר וּמִתְפַּעֵל בְּעַצְמוֹ מִדֵּי רְאוֹתוֹ אוֹ שָׁמְעוֹ עִנְיָנִים שֶׁיְּעוֹרְרוּהוּ אֶל הַחֶשְׁבּוֹן וְהַפְשְׁפּוּשׁ בְּמַעֲשִׂים, וּבְכֹחַ הַלֵּיצָנוּת יַפִּיל הַכֹּל לָאָרֶץ וְלֹא יַעֲשֶׂה בּוֹ רֹשֶׁם כְּלָל. [64]וְלֹא מִפְּנֵי חֶלְשַׁת הָעִנְיָנִים וְלֹא מִפְּנֵי חֶסְרוֹן הַבָּנַת הַלֵּב, אֶלָּא מִפְּנֵי כֹּחַ הַלָּצוֹן הַהוֹרֵס כָּל עִנְיְנֵי הַמּוּסָר וְהַיִּרְאָה. וְהִנֵּה הַנָּבִיא יְשַׁעְיָה הָיָה צוֹוֵחַ עַל זֶה [65]כִּכְרוֹכְיָא, כִּי הָיָה רוֹאֶה [66]שֶׁזֶּה הָיָה מַה שֶּׁלֹּא הָיָה מַנִּיחַ מָקוֹם לְתוֹכְחוֹתָיו שֶׁיַּעֲשׂוּ רֹשֶׁם וְהָיָה [67]מְאַבֵּד תִּקְוָתָם שֶׁל הַחוֹטְאִים, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר (ישעיה כח, כב): "וְעַתָּה אַל תִּתְלוֹצָצוּ [68]פֶּן יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם". וּכְבָר גָּזְרוּ אָמֹר חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע"ז יח, ב) [69]שֶׁהַלֵּיץ מֵבִיא הַיִּסּוּרִין עָלָיו, וְהוּא מַה שֶּׁהַכָּתוּב עַצְמוֹ מְבָאֵר בְּפֵרוּשׁ (משלי יט, כט): "[70]נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים", כִּי זֶה הוּא דָּבָר [71]שֶׁהַדִּין נוֹתֵן אוֹתוֹ, כִּי מִי שֶׁמִּתְפַּעֵל [72]מִן הַהִתְבּוֹנְנוּת וּמִן הַלְּמוּדִים אֵינוֹ דוקא שהאדם שהוכיחו אותו מתלוצץ בפועל מתוכחת המוכיח, אלא שהענין הוא הרבה יותר עמוק, כח הליצנות שבנפש דוחה את קבלת התוכחה שבנפש.

ביאורים

63. רבוי גדול. כמאמר החכם: "ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות". **64. ולא מפני חולשת הענינים.** הסיבה שאינו מתעורר ע"י ענינים אלו אינה מחמת קלותם וחוסר חשיבותם. **65. ככרוכיא.** מין עוף (הנקרא "עגור") שקולו גבוה (רש"י, קידושין מד. ד"ה כי כרוכיא). **66. שזה.** הליצנות של בני דורו. **67. מאבד תקותם.** שלא היה להם סכוי לחזור בתשובה ולהנצל מהעונש עקב ליצנותם. **68. פן יחזקו מוסריכם.** יתגברו ייסוריכם. וראב"ע פירש מלשון מוסרות - מושכות - המונעות מן הסוס להשתולל, כך היסורים מונעים את האדם מן החטא. **69. שהלץ מביא היסורין עליו.** מאחר והוא סוגר בפני כל אפשרות אחרת של התעוררות. [היסורים ללץ הוא מדה כנגד מדה: הוא פורק מעליו עול יראת שמים, לפיכך באים לו היסורין כדי להכניע את לבו (ר"ן, ע"ז ה: ד"ה כל המתלוצץ)]. **70. נכונו ללצים שפטים.** מזומנים ללצים מכות ועונשים קשים. **71. שהדין נותן אותו.** ההגיון מחייב כך. **72. מן**

מסילת פרק ה ישרים

עיונים

ו. **אין להם תקון אלא השפטים.** בדומה לזה כתב הגר"א עה"פ (משלי יט, כה) "לץ תכה", וז"ל: לץ הוא המדבר דברים בטלים, ליצנות ושאר דברים, ואינו נהנה מזה כלל, ויודע שאין לו תועלת מזה אף לגופו. ולכן התוכחה והמוסר שיתנו לו לא יפרידו אותו מליצנותו, כי גם הוא יודע שאין תועלת לו מדבריו המגועלים, ורק כשיראה שמליצנותו בא לידי יסורים, יעזוב את דרכו הרעה. נמצא שהדרך היחידי שיפעל על הלץ לעזוב את ליצנותו, הוא רק על ידי יסורים הבאים עליו.

צָרִיךְ שֶׁיִּתְיַסֵּר בְּגוּפוֹ, כִּי כְּבָר יָשׁוּב מֵחַטֹּאתָיו בְּלִי זֶה מִכֹּחַ הִרְהוּרֵי תְּשׁוּבָה שֶׁיִּוָּלְדוּ בְלִבּוֹ עַל יְדֵי מַה שֶּׁיִּקְרָא אוֹ שֶׁיִּשְׁמַע מִן הַמּוּסָרִים וְהַתּוֹכָחוֹת. אַךְ הַלֵּצִים שֶׁאֵינָם מִתְפַּעֲלִים מִן הַתּוֹכָחוֹת מִפְּנֵי כֹּחַ לֵיצָנוּתָם, [1]אֵין לָהֶם תִּקּוּן אֶלָּא [73]הַשְׁפָטִים, [74]שֶׁאֵלֶּה לֹא יִהְיֶה כֹּחַ בְּלֵיצָנוּתָם לְדָחוֹתָם מֵעָלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יִדְחוּ הַמּוּסָרִים. [75]וְהִנֵּה כְּפִי [76]חֹמֶר הַחֵטְא וְתוֹלְדוֹתָיו, הֶחְמִיר הַשּׁוֹפֵט הָאֲמִתִּי בְּעָנְשׁוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁלִּמְּדוּנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע"ז שם): "[77]קָשָׁה הַלֵּיצָנוּת[78] שֶׁתְּחִלָּתוֹ יִסּוּרִין[79] וְסוֹפוֹ כְּלָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה שם): 'פֶּן יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם [80]כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי [מֵאֵת ה' אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַל כָּל הָאָרֶץ]'".

[81]**וְהַמַּפְסִיד** הַשְּׁלִישִׁי הוּא הַחֶבְרָה, דְּהַיְנוּ, חֶבְרַת [82]הַטִּפְּשִׁים וְהַחוֹטְאִים,

ביאורים

ההתבוננות ומן הלימודים. ההתבוננות מעצמו והלימודים מאחרים. או הכוונה, ההתבוננות בדברי שכל וחכמה, והלימודים בדברי התורה וחז"ל (פתח המסילה). **73. השפטים.** היסורים. **74. שאלה.** שאת היסורים האלה. **75. והנה.** מלבד כל זאת, באים יסורים על הליצים מצד עונש על חטאם. **76. חומר החטא ותולדותיו.** חומרת החטא עצמו, דהיינו הליצנות, וגם התוצאות של הליצנות, שעי"ז אינו מתעורר לתשובה. **77. קשה הליצנות.** חמור הוא עוון הליצנות. **78. שתחלתו יסורים.** תחילת עונשו יסורים, כדי לעוררו לתשובה. **79. וסופו כליה.** כליון גמור אם אינו חוזר בתשובה. **80. כי כלה ונחרצה שמעתי.** כי מאת ה' שמעתי שיבוא כליון וכריתה על כל יושבי הארץ. **81. והמפסיד השלישי.** הגורם השלישי המאבד ומונע את מידת הזהירות. **82. הטפשים והחוטאים.** 'הטפשים' - שכל ענינם

מסילת ישרים

פרק ה

וְהוּא מַה שֶּׁהַכָּתוּב אוֹמֵר (משלי יג, כ): "[83]וְרֹעֶה כְּסִילִים יֵרוֹעַ". כִּי הִנֵּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים פְּעָמִים רַבּוֹת אֲפִלּוּ אַחַר [84]שֶׁנִּתְאַמֵּת אֵצֶל הָאָדָם [85]חוֹבַת הָעֲבוֹדָה וְהַזְּהִירוּת בָּהּ, [86]יִתְרַפֶּה מִמֶּנָּה אוֹ יַעֲבֹר עַל אֵיזֶה דְּבָרִים מִמֶּנָּה כְּדֵי [87]שֶׁלֹּא יִלְעֲגוּ עָלָיו חֲבֵרָיו אוֹ כְּדֵי [88]לְהִתְעָרֵב עִמָּהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁשְּׁלֹמֹה מַזְהִיר וְאוֹמֵר (שם כד, כא): "[89](וְ)עִם שׁוֹנִים אַל תִּתְעָרָב". כִּי אִם יֹאמַר לְךָ אָדָם "לְעוֹלָם תְּהֵא דַעְתּוֹ שֶׁל אָדָם [90]מְעֹרֶכֶת עִם הַבְּרִיּוֹת" (כתובות יז, א), אַף אַתָּה אֱמֹר לוֹ, בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים, בִּבְנֵי אָדָם שֶׁעוֹשִׂים מַעֲשֶׂה אָדָם, אַךְ לֹא בִּבְנֵי אָדָם שֶׁעוֹשִׂים מַעֲשֶׂה בְּהֵמָה. וּשְׁלֹמֹה מַזְהִיר עוֹד (משלי יד, ז): "[91]לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל". וְדָוִד הַמֶּלֶךְ אָמַר (תהלים א, א): "אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב, וּכְבָר פֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע"ז יח,

ביאורים

הוא רק בהבלי העולם הזה ואינם משכילים בדעתם מהי תכליתם בעוה"ז אלא נגררים אחרי תאוות לבם. 'והחוטאים' - עוברי עבירות (יושר מסילה). **83. ורועה כסילים ירוע.** הנעשה ריע - חבר - לטפשים ['כסילים' היינו טפשים וגם חוטאים, כי אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות (מפרשים)], גם הוא 'ירוע' שנעשה רע כמותם. או הכוונה 'ירוע' סופו להשבר עמהם, כאשר הקב"ה יביא עליהם אידם גם הוא ירוע ('ירוע' מלשון כלי רעוע). (עפ"י רש"י ראב"ע והגר"א). **84. שנתאמת.** שנתברר בידיעה גמורה. **85. חובת העבודה והזהירות בה.** חובת עבודת האדם, והיותו שלם במדת הזהירות שעל ידה יגיע למלא חובתו. או הכוונה 'העבודה' קיום מצוות עשה ו'הזהירות' במצוות לא תעשה (מפרשים). **86. יתרפה ממנה או יעבור על איזה דברים ממנה.** יתעצל בה באופן כללי, או שלא יקפיד על שמירת מצוות מסוימות. או הכוונה, יתרפה - מלקיים מצוות עשה, או יעבור על מצוות לא תעשה (מפרשים). **87. שלא ילעגו עליו חבריו.** על שמתנהג בצדקות יתירה. **88. להתערב עמהם.** להיות מעורב בחברתם. **89. עם שונים אל תתערב.** אל תהיה מעורב בין אנשים ששונים במעשיהם הרעים ממך. **90. מעורבת.** רבינו מפרש 'מעורבת' מלשון 'מעורב' [ודלא כרש"י שפירש: 'מעורבת - לעשות לאיש ואיש כרצונו', מלשון מאכל עָרֵב]. **91. לך מנגד לאיש כסיל.** לך ממולו - בצד השני של הרחוב, כלומר, התרחק ממנו, וכ"ש שלא תתחבר עימו.

מסילת ישרים

פרק ה

עיונים

ז. ואם עמד סופו לישב. במסכת ע"ז (יח:) נוסף: "ואם ישב סופו ללוץ, ואם לץ עליו הכתוב אומר (משלי ט, יב) 'אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא'".

וז"ל החינוך (מצוה ט"ז): ואל יבטיחך יצרך לומר, אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלהים מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות וכיוצא באלו הדברים, שאין מביאים עליהם חטאות ואשמות, הלא גם לי לבב כמותם, וקטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכוני הם אחריהם? אל בני, השמר מפניהם פן תלכד ברשתם, רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם, ואתה את נפשך תציל וכו', עכ"ל.

ה"חפץ חיים" ('נפוצות ישראל' פ"א), כותב כנגד אותם האנשים הטוענים שלא יזיק להם לנסוע למקומות שקשה להיות שם יהודים יראים, וטענתם היא, שהרוצה להיות יהודי יכול להיות גם שם, ומי שלא ירצה ח"ו אזי גם פה אין לו מונעים מזה.

מקדים ה'חפץ חיים' את דברי הרמב"ם (דעות ו, א) הידועים, ש'טבע האדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו', ומבאר כי במשך הזמן, לאחר שיראה אותו אדם את חבריו שהיו זהירים כאן בקיום מצוות, ובהיותם שם נעשה הדבר ללעג בעיניהם, יאבד גם הוא את הרצון ללכת בדרכי ה', באומרו לנפשו וכי אני צדיק יותר מהם, ואט אט מתחיל הוא ללכת בדרכיהם עד שלבסוף נעשה לו הדבר כהיתר.

למה הדבר דומה - ממשיל ה'חפץ חיים' - לכת של שיכורים שהלכו לבית משתה היין, וכאשר התחזק עליהם היין, אזי בתוקף הוללותם התחילו אחדים לפשוט מלבושיהם ולרקוד ערומים, עד שנעשה הדבר ישר בעיני כולם ועשו גם הם כך. כן הדבר בענייננו ממש, כאשר נמצא האדם בין יראים ושלמים, הוא איננו שיכור ואין באפשרותו לדמיין כיצד ייעשו מצוות התורה הפקר עליו, ולכן חושב הוא שלא יזיק לו הדבר לנסוע. אך עליו לדעת, כי כשם שהאדם בשעת פיכחונו אינו מסוגל לתאר כיצד יתנהג כאשר ראשו יהיה סחרחר עליו מרוב שתיית יין, כן הדבר ממש בענין זה. עכ"ד.

ביאורים

92. הלך. בהעברה בעלמא (רש"י). **93. לעמוד.** ולהתעכב ביניהם מעט (רש"י). **94. לישב.** בקביעות. **95. לא ישבתי עם מתי שוא.** לא התעכבתי עם אנשים ההולכים בדרכי שוא ושקר. **96. ועם נעלמים.** עִם רשעים הנחבאים לעשות עבירות במקום נעלם ונסתר.

מסילת ישרים — פרק ה

[97]קֹהֶל מְרֵעִים וְעֵם רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב". אֵין לוֹ לָאָדָם אֶלָּא [98]לִטָּהֵר וּלְנַקּוֹת עַצְמוֹ, וְלִמְנֹעַ רַגְלָיו מִדְּרֵכֵי הֶהָמוֹן הַשְּׁקוּעִים בְּהַבְלֵי הַזְּמַן, [99]וְיָשִׁיב רַגְלָיו אֶל חֲצֹרוֹת ה' וְאֶל מִשְׁכְּנוֹתָיו. הוּא שֶׁדָּוִד עַצְמוֹ מְסַיֵּם וְאוֹמֵר (שם, ו): "[100]אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ ה'".

וְאִם יֵאָרַע לוֹ שֶׁיִּמָּצֵא בְּחֶבְרַת מִי שֶׁיִּלְעַג [101]עָלָיו, לֹא יָשִׁית לִבּוֹ אֶל הַלַּעַג הַהוּא, [ח]אַדְרַבָּה, יִלְעַג עַל מַלְעִיגָיו [102]וְיבַזֵּם, וַיַּחְשֹׁב בְּדַעְתּוֹ כִּי

עיונים

ח. אדרבה, ילעג על מלעיגיו ויבזם. כתב הרמ"א (או"ח א' א') בשם הטור: ולא יתבייש בפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת ה' יתברך. ובמ"ב (שם סק"ה) כתב בשם הבית-יוסף: ואף על פי כן לא יתקוטט עמהם, כי העזות מגונה מאד, ואין ראוי להשתמש ממנה כלל אפילו בעבודת ה' יתברך, כי יקנה קנין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו יתברך. ובביאור הלכה שם כתב: דע דהבית-יוסף לא איירי כי אם במצוה שהוא עושה לעצמו ובני אדם מלעיגים עליו, אז בודאי אין לו לחוש כלל ללעגם ולא יתקוטט עמהם. אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בעניני העיר, ועל ידי זה יעבירו את העם מרצון ה', ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו, בכגון זה לא דבר הב"י מאומה, ומצוה לשנאותם ולהתקוטט עמהם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל, ודוד המלך ע"ה אמר, הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים וגו'. עכ"ל.

וב'מאור המסילה' כתב, דמה שכתב רבינו 'ילעג על מלעיגיו ויבזם' אין זה סתירה לדברי הב"י הנ"ל, די"ל דכוונתו לבזותו בלבו ולא שיתקוטט עמהם עי"ז. א"נ באופן שבלי זה לא יוכל להפטר מהם. א"נ

ביאורים

97. קהל מרעים וגו'. שעושים רע [-לבריות], ועם רשעים [-לשמים] לא אשב. **98. לטהר ולנקות עצמו.** להגיע למדת הזהירות גם בטהרת הלב וגם בנקיון המעשים. **99. וישיב רגליו אל חצרות ה' ואל משכנותיו.** ילך להסתופף בבתי כנסיות ובתי מדרשות אשר שם נמצאים עובדי ה'. **100. ארחץ וגו'.** אטהר ידי מגזל ולכלוך העברות, ואז אוכל להקיף עם קרבנותי את מזבחך. והכוונה שהתנאי לזכות בתורה הוא ההתרחקות מדרך חטאים וממושב לצים (ע"פ פירוש רבינו יונה משלי א, י).

101. עליו. על שלימותו בקיום התורה והמצוות. **102. ויבזם.** בלבו (ועי' עיונים אות ח').

מסילת ישרים — פרק ה

עיונים

בינו לבין חבירו, שיסביר שפלותם, קטנותם ורשעתם.

[103]לוּלֵי הָיָה לוֹ לְהַרְוִיחַ [104]מָמוֹן הַרְבֵּה, [105]הֲהָיָה מַנִּיחַ מַה שֶּׁהָיָה צָרִיךְ לָזֶה מִפְּנֵי חֲבֵרָיו שֶׁלֹּא יִלְעֲגוּ, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְאַבֵּד נִשְׁמָתוֹ [106]מִפְּנֵי לַעַג. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה הִזְהִירוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ה, מ"כ): "הֱוֵי [107]עַז כַּנָּמֵר וְכוּ' לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם". וְדָוִד אָמַר (תהלים קיט, מו): "[108]וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ", שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁרֹב הַמְּלָכִים עִסְקָם וְדִבּוּרָם בִּדְבְרֵי [109]גְּדוּלוֹת וַהֲנָאוֹת, וְדָוִד שֶׁהָיָה גַּם כֵּן מֶלֶךְ, לִכְאוֹרָה תִּהְיֶה לוֹ לְחֶרְפָּה אִם בִּהְיוֹתוֹ בְּחֶבְרָתָם יִהְיֶה הוּא מְדַבֵּר בִּדְבְרֵי מוּסָר וְתוֹרָה תַּחַת סַפְּרוֹ מִן הַגְּדוּלוֹת וּמִתַּעֲנוּגוֹת בְּנֵי אָדָם כְּמוֹהֶם, הִנֵּה לֹא חָשׁ לָזֶה כְּלָל וְלֹא הָיָה לִבּוֹ נִפְתֶּה בַּהֲבָלִים הָאֵלֶּה אַחֲרֵי שֶׁכְּבָר הִשִּׂיג הָאֱמֶת, אֶלָּא מְפָרֵשׁ וְאוֹמֵר: "וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא

ביאורים

103. לולי היה לו. אילו היתה לו הזדמנות. **104. ממון הרבה.** ע"י השקעה מסוימת. **105. ההיה.** האם היה עוזב היגיעה והמאמץ הנצרכים לזה רק כדי שלא ילעגו עליו ?! **106. מפני לעג.** וכך אמרו (עדיות פ"ה מ"ו) "מוטב לי להקרא שוטה כל ימי, ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום", כלומר, עדיף לאדם להחשב לשוטה בעיני הבריות כל חייו, מאשר לעשות מעשה רֶשַׁע אחד כנגד רצון ה', הן מצד עצם הדבר שלהמרות פי ה' גרוע יותר אלף מונים ממעמד חברתי רעוע בעיני הבריות, ואפילו להחשב שוטה בעיניהם, והן מחמת שבעולם הזה הבושה זמנית ומוגבלת ואילו מי שהוא רשע אפילו שעה אחת לפני המקום יתבייש לפני השי"ת בעולם הנשמות בושה נצחית (שפתי חיים). **107. עז כנמר.** ז"ל הטור (או"ח סי' א'): "והתחיל (התנא באבות) ב"עז כנמר", לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך, לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגין עליו, ועל כן הזהיר שתעיז פניך מפני המלעיגין ואל תימנע מלעשות המצוה". הנמר עז מאד, אינו מתפעל ואינו נרתע מלהלחם גם עם האריה החזק ממנו, כך על האדם להתנהג בעבודת הבורא - לא להתפעל מן הלועג לו ומבזה אותו. **108. ואדברה וגו'.** ואדבר בגלוי בדברי תורה ומוסר לפני מלכים ולא אתבייש מהם. **109. גדולות.** עניני המלוכה ודברי חשיבות, או הכוונה נפלאות העולם הזה.

אֵבוֹשׁ". וְיִשַׁעְיָה כְּמוֹ כֵן אָמַר (ישעיה נ, ז)**: "[110]עַל כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָמִישׁ וָאֵדַע כִּי לֹא אֵבוֹשׁ".**

ביאורים

110. על כן וגו'. משמע שרבינו מפרש: על ידי התחזקותי בעניני האמת כחוזק הסלע, ידעתי כי לא אתבייש מפני המלעיגים עלי (שמחת מרדכי).

א. זריזים מקדימים למצוות. כדי להתגבר על היצר הרע, המשתדל למנוע מן האדם עשיית המצוות ולאבדם ממנו כמש"כ רבינו בסמוך, עליו לעשות את ההיפך, דהיינו לא רק לעשות המצוה בזמנה, אלא אדרבה להקדימה, ועל דרך מה שכתב רש"י בסנהדרין (קיא:): "מרגיז יצר טוב על יצר הרע, אם היצר הרע אמר לו עשה עבירה זו, לא דיו שנמנע

פֶּרֶק ו׳

בְּבֵאוּר מִדַּת הַזְּרִיזוּת

אַחַר הַזְּהִירוּת יָבוֹא הַזְּרִיזוּת, כִּי הַזְּהִירוּת [1]סוֹכֵב [2]עַל ה׳לֹא תַעֲשֶׂה׳ וְהַזְּרִיזוּת [3]עַל ה׳עֲשֵׂה׳, וְהֵינוּ "[4]סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב" (תהלים לד, טו). וְעִנְיָנוֹ שֶׁל הַזְּרִיזוּת [5]מְבֹאָר, [6]שֶׁהוּא הַהַקְדָּמָה לַמִּצְוֹת וּלְהַשְׁלָמַת עִנְיָנָם. וְכַלָּשׁוֹן הַזֶּה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים ד, א): "[7](א)זְרִיזִים מַקְדִּימִים לַמִּצְוֹת". וְזֶה, כִּי כְּמוֹ שֶׁצָּרִיךְ [8]פִּקֵּחוּת גָּדוֹל וְהַשְׁקָפָה רַבָּה לִנָּצֵל מִמּוֹקְשֵׁי הַיֵּצֶר וּלְמָלֵט מִן הָרָע שֶׁלֹּא יִשְׁלֹט בָּנוּ [9]לְהִתְעָרֵב

ביאורים

1. סוכב. מתיחס. **2. על ה׳לא תעשה׳.** להזהר מלעשותו. **3. על ה׳עשה׳.** לעשותו בזריזות. **4. סור מרע ועשה טוב.** הזהירות - סור מרע, והזריזות - עשה טוב. ומכיון שבדרך כלל אדם לא יהיה זריז אם לא יהיה זהיר בתחילה [כפי שביאר רבינו הטעם להלן סוף פ"ט עיי"ש], לכן הזהירות קודמת לזריזות. **5. מבואר.** בחז"ל. **6. שהוא ההקדמה למצוות ולהשלמת ענינם.** כנגד שני עניני הזריזות שכתב רבינו להלן (פרק ז'): הזריזות שקודם התחלת המעשה [שבהגיע זמנה של המצוה או בהזדמנה לפניו, ימהר לעשותה], וענין הזריזות שלאחר התחלת המעשה [שכיון שהתחיל במצוה ימהר לגומרה ולעשותה בשלימות הכוונה ודקדוק הדין]. 'ההקדמה למצוות' היא הזריזות שקודם המעשה, 'ולהשלמת ענינם' היא הזריזות שלאחר התחלת המעשה. **7. זריזים מקדימים למצוות.** משמע שבזה נכלל ב' הענינים הנ"ל, שגם השלמת המצוה נכלל במה שאמרו "מקדימים למצוות". ונראה לבאר דעל כל חלק וחלק של המצוה הם מקדימים לקיימה, עד שיגמר קיומה בשלימות ('פי כהן'). **8. פקחות גדול והשקפה רבה.** 'פקחות' - הכרת האמת מחד ומה הם תחבולותיו של היצה"ר מאידך, 'והשקפה' היינו תשומת לב, התבוננות ועיון במעשים. **9. להתערב במעשינו.** בשני אופנים:

מסילת ישרים — פרק ו

בְּמַעֲשֵׂינוּ, כֵּן צָרִיךְ פְּקֻחוּת גָּדוֹל [10]וְהַשְׁקָפָה לָאֱחֹז בַּמִּצְוֹת וְלִזְכּוֹת בָּהֶם וְשֶׁלֹּא תֹּאבַדְנָה מִמֶּנּוּ.

כִּי כְּמוֹ [11]שֶׁמְּסַבֵּב וּמְשְׁתַּדֵּל הַיֵּצֶר הָרָע בְּתַחְבּוּלוֹתָיו [12]לְהַפִּיל אֶת הָאָדָם בְּמִכְמוֹרוֹת הַחֵטְא, כֵּן מִשְׁתַּדֵּל לִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ עֲשִׂיַּת הַמִּצְוֹת [13]וּלְאַבְּדָם מִמֶּנּוּ, וְאִם [14]יִתְרַפֶּה וְיִתְעַצֵּל וְלֹא [15]יִתְחַזֵּק לְרָדְפָ אַחֲרֵיהֶם [16]וְלִתְמֹךְ בָּם, יִשָּׁאֵר [17]נָעוּר וָרֵיק מֵהֶם בְּוַדַּאי.

ביאורים

א. בעשיית מעשים רעים. **ב.** לערב במעשים הטובים עצמם "פניה לא טובה או חלק רע" כמבואר לעיל ריש פ"ג באריכות (שמחת מרדכי). **10. והשקפה.** רבינו לא כתב כאן כמו שכתב לענין הזהירות 'השקפה רבה', משום שלאחר שכבר השיג מדת הזהירות נקל הוא לזכות במידת הזריזות כמש"כ רבינו להלן (סוף פרק ט'), וכן מבואר מדברי רבינו בספר אוצרות הרמח"ל עמוד של"א ('פי כהן'). **11. שמסבב ומשתדל.** 'מסבב' מייצר סיבות ע"י ערמתו הגדולה, 'כי איש מלחמה הוא ומלומד בערמימות' (לעיל פ"ב), 'ומשתדל' - ברוב כוחו 'כי היצה"ר תקיף מאד' (שם). (פתח המסילה). **12. להפיל את האדם במכמורות החטא.** כמו שאין הדג יודע ורואה את המכמורת (רשת העשויה לדוג דגים) ואינו שם לבו עליה כלל עד שנלכד בה, כן הוא בענין החטא, וכמש"כ רבינו בפ"ג שהיצר מסמא את עיניו ממש עד שאוסר אותו במאסרו, ובפ"ה כתב שמבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו והוא לא יידע ולא ירגיש בתגבורת חליו אלא כשימות בחטאו ותאבד נשמתו ח"ו עיי"ש. **13. ולאבדם ממנו.** אף לאחר שהתחיל לעשותם משתדל היצר הרע שלא יגמרם. **14. יתרפה ויתעצל.** יתרפה בנפשו וממילא יתעצל גם בגופו ובמעשיו. **15. יתחזק.** יתגבר ויתאמץ. **16. ולתמוך בם.** להחזיק בהם עד שיסיימם. **17. נעור וריק.** גם שני הביטויים האלה מרמזים על שני חלקי ה'זריזות': "ריק" משמעו שאין בו דבר, דהיינו שלא יזכה אפילו להתחיל במצוות. "נעור" משמעו שהיה בו דבר אלא שניערו אותו ממנו, והוא כנגד המתחיל במצוה, אך מאחר שאינו משלימה כאילו נוֹעַר ורוֹקֵן ממנה. ולפי זה היה לו לומר "ריק ונעור", אלא שרבינו נקט לשון הכתוב בנחמיה (ה, יג): "וככה יהיה נעור וריק" (שמחת מרדכי). ויש לפרש, דבדוקא נקט רבינו כסדר הזה, משום שהיצה"ר עובד בהדרגה, בתחילה מנסה למנוע ממנו רק את גמרה ושלמותה של המצוה, ושוב יכביד העצלות עליו עד שישאר ריק מהם לגמרי (פי כהן).

עיונים

מן העבירה, אלא הולך ועושה מצוה" (פי כהן).

מסילת ישרים — פרק ו

עיונים

ב. ותראה כי טבע האדם. הגר"י סלנטר זצ"ל (באגרת המוסר) ביאר שיש שני סוגים של יצר הרע: האחד - יצה"ר רוחני (-סיטרא אחרא) שהוא מעין מלאך בעל הכרה המסית את האדם לעשות רע, גם כאשר אין סיבה טבעית לחטא זה, וכל תפקידו ותכליתו להעמיד את האדם בנסיון ולהרחיקו מעבודת ה'. והשני - יצה"ר גשמי (-טבעי) המושרש בתוך האדם בטבעו ובתכונותיו, ובעצם מהותו

(ב)וְתִרְאֶה כִּי [18]טֶבַע הָאָדָם כָּבֵד מְאֹד, [19]כִּי עֲפְרִיּוּת הַחָמְרִיּוּת גַּם, עַל כֵּן לֹא יַחְפֹּץ הָאָדָם [20]בְּטֹרַח וּמְלָאכָה. וּמִי שֶׁרוֹצֶה לִזְכּוֹת לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, צָרִיךְ שֶׁיִּתְגַּבֵּר נֶגֶד טִבְעוֹ עַצְמוֹ וְיִתְגַּבֵּר וְיִזְדָּרֵז, שֶׁאִם הוּא מַנִּיחַ עַצְמוֹ בְּיַד כְּבֵדוּתוֹ, וַדַּאי הוּא שֶׁלֹּא יַצְלִיחַ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַתַּנָּא (אבות פ"ה, מ"כ)**: "הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר, וְקַל כַּנֶּשֶׁר, רָץ כַּצְּבִי וְגִבּוֹר כָּאַרְי, לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם". וְכֵן מָנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (ברכות לב, ב) **[21]בַּדְּבָרִים הַצְּרִיכִים**

מושכו להעדיף את עניני הגוף ולעשותם עיקר ותכלית.

קרוב לומר, שרבינו מתיחס בדבריו על הצורך הרב בזריזות אשר על ידה יעמוד מול שני סוגי היצר. לעיל דיבר על היצה"ר הרוחני "שמסבב ומשתדל בתחבולותיו להפיל את האדם במכמורות החטא... ולמנוע ממנו עשיית המצוות", ואילו מכאן הוא פונה ליצר הטבעי-הגופני של האדם ומתאר את תכונתו ואת השפעותיו (מפרשים).

ביאורים

18. טבע האדם כבד מאד. תכונה יסודית באדם היא הכבדות [כחפץ כבד הקבוע במקומו שקשה מאד להניעו משם], ולכן בטבעו להיות עצל. **19. כי עפריות החמריות גם.** החומר מורכב מארבעה יסודות: עפר, מים, רוח (אויר) ואש. המרכיב העפרי שבחומר-האדם ("עפריות החומריות") הוא "גס" - כלומר כבד, עבה ומגושם, והוא הגורם לכבידותו הטבעית, המתבטאת ברפיון ובאי-נטיה לשינוי ולתנועה, וזוהי העצלות המונעת פעילות ונקיטת-יוזמה (שמחת מרדכי). **20. בטורח ומלאכה.** טורח המצוות ומלאכת שמים. או הכוונה, 'טורח' - מאמץ פיזי או נפשי, 'ומלאכה' - יצירת דבר-מה אע"פ שאין בה טורח ומאמץ, גם לזה טבע העצלות מתנגד מחמת חשיבותה של המלאכה (מפרשים).

21. בדברים הצריכים חיזוק. בין ארבעת הדברים עליהם נאמר שהם צריכים חיזוק.

מסילת ישרים — פרק ו

[22]חִזּוּק - "תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים". וּמִקְרָא מֻלָּא הוּא (יהושע א, ז): "[23(ג)]חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד [24]לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי", כִּי [25(ד)]חִזּוּק גָּדוֹל צָרִיךְ לְמִי שֶׁרוֹצֶה [26]לִכְפּוֹת הַטֶּבַע אֶל הֶפְכּוֹ.

עיונים

ג. חזק ואמץ מאד לשמור לעשות. 'לשמור' היינו תורה, ו'לעשות' היינו מעשים טובים, כמו שמצאנו בקידושין (לז.) 'אשר תשמרון זו משנה, לעשות זו מעשה'. ולכן דרשו חז"ל 'חזק ואמץ' לשני דברים אלו - תורה ומעשים טובים - שהם צריכים חיזוק (מהרש"א).

אך נמצא לפ"ז שבפסוק נאמר 'חזק' רק על תורה, ועל 'מעשים טובים' נאמר 'ואמץ', ואילו בברייתא נאמר 'חיזוק' גם על מעשים טובים ["ארבעה צריכין חיזוק, ואלו הן תורה ומעשים טובים..."]?

מבאר מהרי"ל דיסקין בשם אביו רבי בנימין (קובץ תורה מציון ניסן תרנ"ח, סי' יג), ש'חיזוק' עניינו, להוסיף חוזק יותר ממה שהיה עד עתה. ו'אומץ' עניינו, שיתאמץ אדם להשאר במעלתו ולא לרדת ממנה. במעשים טובים יתכן שיגיע אדם לתכלית המעלה, ולכך שייך לומר עליהם לשון 'אומץ', היינו שאחר שיגיע לתכלית המעלה לא ירד ממנה. אך לתורה אין חקר ותכלית, ולעולם על האדם להוסיף ולהתחזק בה. ולכך אמר ה' ליהושע שישתדל בדבר שנאמר עליו 'אומץ' בצדיקים הגדולים, היינו במעשים טובים, ובמה שנאמר עליו 'חיזוק', היינו בתורה. אמנם הברייתא, גם על מעשים טובים אמרה לשון 'חיזוק', מפני שאנשים כערכנו לא הגיעו לתכלית המעלה במעשים טובים, ואף בהם אנו צריכים להוסיף ולהתחזק בכל עת.

ד. חיזוק גדול צריך למי שרוצה לכפות הטבע אל הפכו. כתב רבינו ב"דרך ה'" (ח"א פ"ד ב-ג):

ביאורים

22. חיזוק. שיתחזק אדם בהן תמיד בכל כחו (רש"י). **23. חזק ואמץ וגו'.** הגמרא שם דורשת "חזק" בתורה "ואמץ" במעשים טובים. ואפשר לפרש גם: 'חזק' - לאחוז במצוות, 'ואמץ' - לא להרפות מהן (מלשון 'ויהי הקשר אמיץ'. שמואל-ב ט, יב). ובמלבי"ם שם כתב: התחלת התעוררות גבורה תקרא בלשון חיזוק, והתמדה שהוא אומץ הלב תקרא בלשון אמוץ. עוד יש לפרש, כנגד שני הדברים שכתב רבינו: 'חזק' - להתגבר כנגד טבעו ולברוח מן העצלות, 'ואמץ' - להתגבר ולהזדרז (מפרשים). **24. לשמור לעשות ככל התורה.** רבינו מפרש שרק ע"י חזק ואמץ יצליח לשמור לעשות כל התורה, אבל בלא זה לא יזכה להצליח כלל (פי כהן). **25. חיזוק גדול.** התאמצות מרובה. **26. לכפות הטבע אל הפכו.** לאלץ את הנטיה הטבעית שהיא העצלות להשתנות להנהגה הפוכה של זריזות.

מסילת ישרים — פרק ו

עיונים

"החמריות ראשוני בו [באדם] ותולדותיו חזקות בו מאד. כי הנה מיד אחר לידתו כמעט כולו חומרי ואין השכל פועל בו אלא מעט, וכפי התגדלו ילך השכל הלוך וחזק בכל אחד כפי ענינו, ועכ"פ לא יסור החומריות ממשול בו

וְהִנֵּה שְׁלֹמֹה [27]שָׁנָה מְאֹד בְּאַזְהָרָתוֹ [28]עַל זֶה בִּרְאוֹתוֹ אֶת רֹעַ הָעַצְלָה וְהַהֶפְסֵד הַגָּדוֹל הַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנָּה וְאָמַר (משלי ו, י-יא): "[29]מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חִבֶּק יָדַיִם לִשְׁכָּב, [30]וּבָא כְמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מָגֵן". כִּי הִנֵּה

ומהטות אותו אל ענייניו, אלא שאם יגדל בחכמתו וילמד בה ויתחזק בדרכיה הנה יתאמץ לכבוש את טבעו וכו', ויתעצם ללכת בהליכות השכל וכו', ונמצא שבין מצד גופו של האדם בין מצד עולמו ובין מצד עסקו הוא טבוע בחומר ומשוקע בחשכו, ועמל גדול והשתדלות חזקה יצטרך לו להתעלות אל מצב זך מזה והוא מוכרח בטבעו בענינים החומרים האלה".

המלחמה הפנימית להפוך את טבע הכבדות ולהיות זריז, אינה מלחמה חד פעמית שאם התגבר פעם אחת על רפיונו כבר קנה בנפשו את מידת הזריזות, אלא מאבק תמידי נגד הטבע מדי יום ביומו, ובמשך כל היום. ב"עיונים" (להגר"י סרנא זצ"ל) ביאר כי טבע כל אדם הוא להיות כבד מאד, ולא שישנם בני אדם עצלים ובני אדם זריזים, אלא שיש עצל יותר ויש עצל פחות מעט, אבל כל אדם צריך ללחום נגד טבעו, ולפיכך נצטוה גם יהושע בציווי מיוחד על הזריזות. עכ"ד. וכדברים האלו כתב רבינו יונה (אבות ב, טו) על הא דתנן שם "והפועלים עצלים" וז"ל: "אלו בני אדם שמתעצלין ללמוד תורה, כי גם החכמים הזריזין מתעצלין הם, כי טבע האדם הוא להתעצל ואין אדם ניצל הימנה, יש מרבה ויש ממעיט". עכ"ל.

ביאורים

27. שנה מאד. כפל פעמים רבות. **28. על זה.** על מידת העצלות. **29. מעט שנות וגו'.** אל תאמר אישן מעט ואחר זה אתנמנם עוד זמן מועט, ואחר זה כשאתעורר לגמרי אשכב במטתי לזמן נוסף בחיבוק ידיים (כדרך השוכב לחבק ידיו זה בזה), כלומר, אשאר עוד קצת לשכב באפס מעשה. **30. ובא כמהלך וגו'.** שכן יופיעו במהירות (כאדם המהלך מהר) דלות ועוני עליך ('רישך' מלשון רש ועני), והמחסור (דבר המחסר עושרך) יתקוף אותך מהר כמהירותו של איש המלובש במגן לרדת אל המלחמה, שאין דרכו להתעכב בדרך מהלכו (מצודת דוד). והמלבי"ם פירש, הריש (העניות) תבוא בלא כח רק כהלך, ואתה לא תרגיש בו כלל. אבל המחסורים שיבואו אחר הריש יבואו בחרב ובחנית ובחוזק יד כאיש מגן, כי אתה תלחם נגד המחסור אשר יציק לך, אבל הוא ילבש מגן עד

מסילת ישרים

פרק ו

הֶעָצֵל אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה רַע בְּקוּם עֲשֵׂה, הִנֵּה הוּא מֵבִיא אֶת הָרָעָה עָלָיו [31]בַּשֵּׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה שֶׁלּוֹ. וְאָמַר (שם יח, ט): "גַּם מִתְרַפֶּה בִּמְלַאכְתּוֹ, [32]אָח הוּא לְבַעַל מַשְׁחִית". כִּי אַף עַל פִּי שֶׁאֵינֶנּוּ הַמַּשְׁחִית הָעוֹשֶׂה אֶת הָרָעָה בְּיָדָיו, לֹא תַחְשֹׁב שֶׁהוּא רָחוֹק מִמֶּנּוּ, אֶלָּא אָחִיו הוּא [33]וּבֶן גִּילוֹ הוּא.

וְאָמַר עוֹד לְבָאֵר רָעַת הֶעָצֵל בֵּאוּר צִיּוּרִי, מַה שֶּׁיִּקְרֶה וְיִוָּלֵד לְעֵינֵינוּ יוֹם יוֹם (שם כד ל-לד): "[34]עַל שְׂדֵה אִישׁ עָצֵל עָבַרְתִּי וְעַל כֶּרֶם אָדָם חֲסַר לֵב, [35]וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְשֹׁנִים כָּסּוּ פָנָיו חֲרִלִים וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה, [36]וָאֶחֱזֶה אָנֹכִי אָשִׁית לִבִּי, רָאִיתִי לָקַחְתִּי מוּסָר. [37]מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חִבֶּק

ביאורים

שלא תוכל לנצחו עוד. **31. בשב ואל תעשה שלו.** בזה שאינו עושה כלום. **32. אח הוא לבעל משחית.** דומה הוא לאיש הורס ומחבל. במדרש האתמרי (לבעל שבט מוסר, דרוש כז אות יג) מפרש, לא מבעיא המתרפה במלאכת שמים, אלא גם המתרפה במלאכתו - חבר הוא לבעל משחית, שהעצלות מביאה אותו לעניות, וסופו שמתחבר עם הרשע ומלסטם את הבריות. והמלבי"ם מבאר בזה"ל: מי שהוטל עליו לעשות מלאכה (כגון לבנות בנין) למלכות, ואחד בנה את הבנין והשחיתו, ואחד ישב ולא בנה כלל, עונש שניהם שוה, כי בין כך וכך לא בנו הבנין המוטל עליהם. והמתרפה ולא עשה - הוא אח ודומה עם בעל המלאכה (ר"ל שעשאה) והשחית. וכן אין הבדל בין מי שעשה מצוות ו(גם) עשה עבירה שמכבה מצוה והשחית, ובין היושב ואינו עושה כלל לא מצוה ולא עבירה, שניהם לא עשו את המוטל עליהם. **33. ובן גילו.** דומה ושוה לו. **34. על שדה וגו'.** ליד שדה של איש עצלן עברתי, וליד כרם של אדם חסר-רגש ובינה. **35. והנה עלה וגו'.** וראיתי כי צמחו על כל השדה קוצים דוקרים, והתכסו פני השדה בחוחים עוקצניים (במקום הפירות הרצויים), וגדר האבנים שסביב לשדה נהרסה. **36. ואחזה אנכי וגו'.** ואחר שראיתי את העזובה [היינו ענין ההתבוננות], נוכחתי למה גרמה העצלות [היינו ענין ראיית גודל הרע שבו], ולמדתי מזה מוסר השכל לעזוב את דרך העצלות. **37. מעט שנות וגו'.** ראה לעיל בביאורים 30-29.

מסילת ישרים

פרק ו

עיונים

ה. ופורץ גדר ישכנו נחש. רבינו יונה (שע"ת ג, ה-ו) העיר, מדוע החמירו כל כך בפורץ גדרן של חכמים שחייב מיתה, מה שלא מצינו כן במי שעובר על מצות עשה או מצות לא תעשה מהתורה. וביאר, שאדם שעובר על איסור תורה הרי זה מחמת התגברות היצר, ולכן אחרי שחטא - נפשו מרה עליו ומתחרט על שיצרו הצליח להשיאו לחטוא. אולם העובר על איסור דרבנן אין סיבת חטאו משום שהתגבר עליו יצרו, אלא מחמת שמצוות דרבנן קלים בעיניו וחסרה בו האמונה בדברי חז"ל, וממילא חטאו חמור יותר, וכמי שרוצה לפרוק עול דברי חז"ל מעליו, והרי זה דומה לזקן שממרה את פי החכמים שעונשו במיתת בית דין. ועוד ביאר, שכיון שהחטא קל בעיניו, הוא רחוק מלעשות תשובה, ויחזור וישנה בחטא זה, ועונשו של החטא הקל מרובה מהחמור מחמת שנכשל בו פעמים רבות.

ה"חפץ חיים" (שם עולם פ"ו) ביאר הטעם שעונשו של הפורץ גדר הוא נשיכת נחש, משום שנשיכת נחש דומה בפעולתה לאדם הפורץ גדר, שהרי כאשר נשאל את מי שפורץ גדר מדוע עושה זאת, ודאי ישיב שאין זה חמור הואיל ואינו עובר על איסורי תורה. אבל באמת אינו כן, שכל הגדרים

יָדַיִם לִשְׁכָּב, וּבָא מִתְהַלֵּךְ רֵישֶׁךָ וּמַחְסֹרֶיךָ כְּאִישׁ מָגֵן". וְהִנֵּה מִלְּבַד פְּשׁוּטוֹ אֲשֶׁר הוּא אֲמִתִּי כְּמַשְׁמָעוֹ שֶׁהוּא מַה שֶּׁקּוֹרֶה אֶל שְׂדֵה הֶעָצֵל מַמָּשׁ, הִנֵּה דָּרְשׁוּ בּוֹ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִדְרָשׁ נָאֶה, זֶה לְשׁוֹנָם (ילקו"ש רמז תתקכא): "'וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְשֹׁנִים', שֶׁמְּבַקֵּשׁ פֵּרוּשׁ שֶׁל פָּרָשָׁה [38]וְאֵינוֹ מוֹצֵא. 'כָּסּוּ פָנָיו חֲרִלִים', מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא עָמַל בָּהֶם, הוּא יוֹשֵׁב [39]וּמְטַמֵּא אֶת הַטָּהוֹר וּמְטַהֵר אֶת הַטָּמֵא, וּפוֹרֵץ גְּדֵרָן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. מָה עָנְשׁוֹ שֶׁל זֶה? שְׁלֹמֹה פֵּרְשׁוֹ (קהלת י, ח): "[40](ה)וּפֹרֵץ [41]גָּדֵר יִשְׁכָּנֵהוּ נָחָשׁ". וְהַיְנוּ, כִּי רָעַת הֶעָצֵל אֵינָהּ

ביאורים

38. ואינו מוצא. הרי לנו רעת העצלות עצמה. **39. ומטמא את הטהור וכו'.** הרי לנו ההפסד הגדול הנמשך ממנה. **40. גדר.** סייג של חכמים לעבור על דבריהם (רש"י). **41. ישכנו נחש.** פירוש, שיענש במיתה בידי שמים [ולאו דווקא בנשיכת נחש]. ולפי שדיבר הכתוב בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש, שהנחש דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים (רש"י).

מסילת ישרים — פרק ו

בָּאָה בְּבַת אַחַת, אֶלָּא מְעַט מְעַט, בְּלֹא שֶׁיֵּדַע וְיַרְגִּישׁ בָּהּ, כִּי הִנֵּה הוּא נִמְשָׁךְ [42]מֵרָעָה אֶל רָעָה עַד שֶׁיִּמְצָא [43]טָבוּעַ בְּתַכְלִית הָרָעָה. הִנֵּה בַּתְּחִלָּה אֵינוֹ אֶלָּא [44]מַחְסִיר הַטֹּרַח אֲשֶׁר הָיָה רָאוּי לוֹ, וּמִזֶּה נִמְשָׁךְ שֶׁלֹּא יִלְמַד בַּתּוֹרָה כְּכָל הַצָּרֵךְ. וּמִפְּנֵי חֶסְרוֹן הַלִּמּוּד, כְּשֶׁיָּבוֹא אַחַר כָּךְ לִלְמֹד תֶּחְסַר לוֹ הַהֲבָנָה. וְהִנֵּה אִלּוּלֵי הָיְתָה גּוֹמֶרֶת רָעָתוֹ בָּזֶה, כְּבָר [45]הָיְתָה רַבָּה. אַךְ עוֹד מִתְרַבָּה וְהוֹלֶכֶת בְּמַה [46]שֶּׁבִּרְצוֹתוֹ עַל כָּל פָּנִים לְיַשֵּׁב הַפָּרָשָׁה וְהַפֶּרֶק הַהוּא, הִנֵּה [47]יִגָּלֶה בָּהּ פָּנִים שֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה, וַיִּשְׁחִית הָאֱמֶת וַיַּהַפְכָהּ, וְיַעֲבֹר עַל [48]הַתַּקָּנוֹת וְיִפְרֹץ אֶת [49]הַגְּדָרִים, וְסוֹפוֹ כְּלָיָה בְּמִשְׁפַּט כָּל פּוֹרֵץ גָּדֵר. אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי כד, לב): "וָאֶחֱזֶה אֲנִכִי אָשִׁית לִבִּי", הִתְבּוֹנַנְתִּי עַל הַדָּבָר הַזֶּה וְרָאִיתִי גֹּדֶל הָרָע שֶׁבּוֹ שֶׁהוּא כָּאֳרֶם הַהוֹלֵךְ וּמִתְפַּשֵּׁט מְעַט מְעַט, וְאֵין פְּעָלָתוֹ נִכֶּרֶת עַד הַמִּיתָה. וְזֶהוּ "מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכַּב וּבָא מִתְהַלֶּכְךָ רֵישֶׁךָ וּמַחְסֵרֶיךָ כְּאִישׁ מָגֵן".

עיונים

שגדרו חז"ל הם מפני שראו בעינם הגדולה שאילולי זה יבוא האדם לבסוף לידי איסור תורה. והנה גם נשיכת הנחש היא כך, שהרי אנו רואים שאע"פ שהנחש נושך את האדם רק בעקב, ואילו היו חותכים לאדם את העקב בלבד לא היתה סכנה לחייו, אעפ"כ ע"י נשיכת הנחש האדם מת, משום שהארס אינו נשאר בעקב בלבד, אלא מתפשט והולך בכל חלקי גופו עד הראש, וכך הוא גם הפורץ גדר, שמתחיל באיסורים דרבנן ומסיים באיסורי תורה.

ביאורים

42. מרעה אל רעה. כלומר, מצבו הולך ומחמיר. **43. טבוע בתכלית הרעה.** שקוע בה ואי אפשר לו להחלץ ממנה. **44. מחסיר הטורח.** ממעט במאמציו אף שעדיין הוא טורח בלימודו. **45. היתה רבה.** שהפך לעם הארץ. **46. שברצותו על כל פנים ליישב הפרישה.** כדי להבינה, וגם מפני שרוצה להוכיח לעצמו שהעצלות אינה מזקת לו כלל, וממילא יוכל להמשיך בעצלותו. **47. יגלה בה פנים.** יבאר בה הסברים ופירושים. **48. התקנות.** שתקנו חכמים בעניני הלכה. **49. הגדרים.** שחז"ל גדרו כסייג

מסילת ישרים — פרק ו

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּעֵינֵינוּ כַּמָּה וְכַמָּה פְּעָמִים שֶׁכְּבָר לִבּוֹ שֶׁל הָאָדָם יוֹדֵעַ [50]חוֹבָתוֹ [51]וְנִתְאַמֵּת אֲצִלּוֹ [52]מַה שֶּׁרָאוּי לוֹ לְהַצָּלַת נַפְשׁוֹ [53]וּמַה שֶּׁחוֹבָה עָלָיו מִצַּד בּוֹרְאוֹ, (ו)וְאַף עַל פִּי כֵן [54]נִיחֲהוּ, לֹא מֵחֶסְרוֹן הַכָּרַת הַחוֹבָה הַהִיא וְלֹא לְשׁוּם טַעַם אַחֵר, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁכְּבֵדוּת הָעַצְלָה מִתְגַּבֶּרֶת עָלָיו, וַהֲרֵי הוּא אוֹמֵר, אֹכַל קְמָעָא, אוֹ אִישַׁן קְמָעָא, אוֹ קָשֶׁה עָלַי לָצֵאת מִבֵּיתִי, [55]פָּשַׁטְתִּי אֶת כָּתָנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה,

עיונים

ו. ואף על פי כן ניחהו. אחת מתחבולות היצר למנוע את האדם מקיום מצוה היא, שאינו מסיתהו לא לקיימה כלל, שאז לא ישמע לו, אלא לדחותה ליום מחר, וכשבא המחר דוחהו למחרתיים עד שמבטלה כליל.

מדה זו - אומר הגרי"ח זוננפלד זצ"ל - היא מדת עמלק, אשר על ידי תחבולה זו מקרר את התלהבותו של האדם למצוה. ורומז על כך הכתוב (שמות יז, ט) "וצא הלחם בעמלק - מחר", כלומר שצריך האדם להלחם בעמלק זה הדוחה כל מעשה טוב למחר ('חכמת חיים' עמוד קיח).

כתב בספר "שבט מוסר" (פרק כז אות כח): "עוד אלמדך דרך בעשותך איזה מצוה שלא ימצא יצרך מקום לעכבך ולמונעך ממנה. והוא, בבוא המצוה לידך, מיד קום רוץ לעשותה בלי שתחשוב עליה כלל. שאם תתעכב רגע לחשוב בה, יש לו מקום לבלבלך במחשבות ועצות המונעות עשייתם, מה שאין כן כשמיד קמת ורצת על עשייתה, דכיון שנכנסת על עשייתה, שוב אינו יכול לך, דהבא ליטהר מסייעין לו מן השמים, דמיד שבא לטהר מסייעין אותו, אף על פי שעדיין לא עשה".

ביאורים

לתורה. **50. חובתו.** מהו תפקידו בעולם הזה. **51. ונתאמת אצלו.** ברור לו בוודאות. **52. מה שראוי לו להצלת נפשו.** מה צריך לעשות כדי להנצל מאבדון (זה מכוון לעושים שלא לשמה). **53. ומה שחובה עליו מצד בוראו.** כלומר, זה שעיקר עבודתו אינו מצד הבנתו אלא מצד בוראו, "לשמה"! גם בדרגה זו יש המניחים עבודתם מפני העצלות!! וכלשון רבינו יונה (אבות ב, ט) "כי גם החכמים הזריזין מתעצלין הם" (אמרי אפרים). **54. ניחהו.** יעזבהו. **55. פשטתי את כותנתי איככה אלבשנה.** קשה עלי לצאת מביתי כי כבר פשטתי את כותנתי כדרך ההולכים לישן וקשה לי לחזור ולהתלבש. וזו מליצת הכתוב בשיר השירים (ה, ג) הבאה לציין את הרתיעה מטורח הכרוך בשינוי מצב (עפ"י רש"י

מסילת ישרים

פרק ו

[56]חַמָּה עַזָּה בָּעוֹלָם, הַקָּרָה רַבָּה אוֹ הַגְּשָׁמִים, וְכָל שְׁאָר [57]הָאֲמַתְלָאוֹת וְהַתּוֹאֲנוֹת אֲשֶׁר פִּי הָעֲצֵלִים מָלֵא מֵהֶם. וּבֵין כָּךְ וּבֵין כָּךְ [58]הַתּוֹרָה מֻנַּחַת, וְהָעֲבוֹדָה מְבֻטֶּלֶת, וְהָאָדָם עוֹזֵב אֶת בּוֹרְאוֹ. הוּא מַה שֶּׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר (קהלת י, יח): "[59]בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְקָרֶה [60]וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת". וְאוּלָם אִם תִּשְׁאַל אֶת פִּי הֶעָצֵל, יָבוֹא לְךָ בְּמַאֲמָרִים רַבִּים מִמַּאֲמְרֵי הַחֲכָמִים וְהַמִּקְרָאוֹת מִן הַכְּתוּבִים וְהַטְּעָנוֹת מִן הַשֵּׂכֶל, אֲשֶׁר כֻּלָּם יוֹרוּ לוֹ לְפִי דַּעְתּוֹ הַמְשֻׁבָּשֶׁת [61]לְהָקֵל עָלָיו וּלְהַנִּיחוֹ בִּמְנוּחַת עַצְלוּתוֹ. וְהוּא אֵינֶנּוּ רוֹאֶה שֶׁאֵין [62]הַטְּעָנוֹת הָהֵם וְהַטְּעָמִים הָהֵם נוֹלָדִים לוֹ מִפְּנֵי שִׁקּוּל דַּעְתּוֹ, אֶלָּא מִמְּקוֹר עַצְלוּתוֹ הֵם נוֹבְעִים, אֲשֶׁר בִּהְיוֹתָהּ הִיא גּוֹבֶרֶת בּוֹ, מַטָּה [63]דַּעְתּוֹ וְשִׂכְלוֹ אֶל הַטְּעָנוֹת הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל [64]הַחֲכָמִים [65]וְאַנְשֵׁי הַדֵּעָה הַנְּכוֹנָה. הוּא מַה שֶּׁשְּׁלֹמֹה צוֹחֵחַ וְאוֹמֵר (משלי כו, טז): "[66]חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם".

ביאורים

ומצודת דוד). **56. חמה עזה בעולם.** שמש חזקה בחוץ ולכן קשה לו לצאת מביתו. **57. האמתלאות והתואנות.** התירוצים והסיבות. **58. התורה מונחת והעבודה מבוטלת והאדם עוזב את בוראו.** נראה לבאר דירידתו הוא בהדרגה כדברי רבינו לעיל, ולכן בתחילה רק התורה מונחת בזה שאינו לומדה כראוי, ובהעדרה של התורה המביאה לידי מעשה ממילא עבודתו בטלה, ושוב עוזב לגמרי את בוראו רח"ל (פי כהן). **59. בעצלתים ימך המקרה.** כשאדם מתעצל ואינו מתקן פירצה קטנה שבתיקרת הבית - יִשָּׁפֵל (יפול) הגג הַמְקָרֶה את הבית (רש"י). **60. ובשפלות ידים.** שמשפיל ידיו למטה ואינו מרים אותם לעשות בהם מלאכת תיקון הגג (מצודת דוד). **61. להקל עליו.** ממה שמחוייב לעשות. **62. הטענות ההם והטעמים ההם.** כנגד מש"כ לעיל שבא מכח טענות מן השכל וראיות מן הכתובים (פי כהן). **63. דעתו ושכלו.** 'דעתו' כנגד מה שמביא ראיות מן הכתובים, 'ושכלו' כנגד מה שבא מכח טענות מן השכל (שם). **64. החכמים.** בעלי ידע. **65. ואנשי הדעה הנכונה.** בעלי שיקול דעת. ויש לפרש שהם כנגד מש"כ לעיל שהעצל מביא ראיות מן הכתובים וטענות מן השכל (מפרשים). **66. חכם עצל וגו'.** העצל הוא חכם בעיני עצמו יותר משבעה רואי-פני-המלך (כלומר, יועציו, עפ"י

מסילת ישרים

פרק ו

כִּי הָעֲצֵלָה אֵינֶנָּה מַנַּחַת לוֹ שֶׁיִּהְיֶה אֲפִלּוּ [67]חָשׁ לְדִבְרֵי הַמּוֹכִיחִים אוֹתוֹ, אֶלָּא יַחְשֹׁב הַכֹּל [68]לְתוֹעִים וְשׁוֹטִים וְהוּא לְבַדּוֹ חָכָם.

וְהִנֵּה תֵּדַע כִּי זֶה [69]כְּלָל גָּדוֹל מְנֻסֶּה [70]בִּמְלֶאכֶת הַפְּרִישׁוּת, [71]שֶׁכָּל קָלָּא צְרִיכָה בְּדִיקָה. כִּי אַף עַל פִּי [72]שֶׁיְּכוֹלָה לִהְיוֹת יְשָׁרָה וּנְכוֹחָה, אָמְנָם [73]קָרוֹב הַדָּבָר שֶׁתִּהְיֶה מֵעֲצַת הַיֵּצֶר וּמִרְמוֹתָיו, עַל כֵּן צָרִיךְ לִבְדֹּק אַחֲרֶיהָ בַּחֲקִירוֹת וּדְרִישׁוֹת רַבּוֹת, וְאִם אַחַר כָּל אֵלֶּה תִּצְדַּק, [74]וַדַּאי שֶׁהִיא טוֹבָה.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, [75]חִזּוּק גָּדוֹל צָרִיךְ הָאָדָם [76]לְהִתְחַזֵּק וּלְהִתְגַּבֵּר בִּזְרִיזוּת

ביאורים

אסתר א, יד) היודעים להשיב טעם על כל דבר אשר ישאלום, כי בעבור העצלות יתחכם למצוא טעם על ביטול המלאכה (הטורח והמאמץ) (מצודת דוד). **67. חש.** חושש ומרגיש רתיעה מדרכו, וכל שכן שאינו מקבל את דבריהם (שמחת מרדכי). **68. לתועים ושוטים.** 'תועים' - חסרי ידע, 'ושוטים' - חסרי השכל. **69. כלל גדול מנוסה.** רבינו ניסה זאת בעצמו כמו שכתב במס"י מכת"י (עמוד נז): "כלל גדול נסיתי בחכמת הפרישות, כל קולא...". **70. במלאכת הפרישות.** בעבודת ה' בחלק 'סור מרע', לפרוש מן החטא. **71. שכל קולא.** כל נטיה להקל. **72. שיכולה להיות ישרה ונכוחה.** שיש צד שהיא אמיתית, ויתכן והקולא נכונה לגמרי. **73. קרוב הדבר שתהיה מעצת היצר.** יש סכוי גדול יותר שקולא זו היא עצת היצר המשתמש בערמתו לרמות את האדם ולהטותו לרע גם בסברא "ישרה ונכוחה", על כן צריך לבדוק אחר כל קולא בחקירות ודרישות רבות כמו שחוקר הדיין אחרי העדים כדי לעמוד על האמת ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **74. ודאי שהיא טובה.** ז"ל חובות הלבבות (הקדמה): "מן הזהירות שלא תרבה להזהר", כלומר, שלאחר שבדק אחריה בדרישות וחקירות ונוכח לדעת שקולא זו צודקת ונכונה, עליו להיות בטוח שהיא טובה, ולא להרבות בחקירות ודרישות יותר מן הראוי. **75. חיזוק גדול.** התאמצות יתירה. **76. להתחזק ולהתגבר.** כאן רומז רבינו לשני חלקי הזריזות: 'להתחזק' - להתעורר להחזיק במצוה, 'ולהתגבר' - על הנטיה שיש לו להניחה ולעוזבה לפני השלמתה (שמחת מרדכי). או: להתחזק נגד העצלות הטבעית, ולהתגבר להזדרז בפועל (פי

מסילת ישרים פרק ו

לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת,[77](ו) בְּהַשְׁלִיכוֹ מֵעָלָיו כֹּבֶד הָעֲצָלָה הַמְעַכֶּבֶת עַל יָדוֹ. וְתִרְאֶה[78] שֶׁהַמַּלְאָכִים נִשְׁתַּבְּחוּ בַּמִּדָּה הַטּוֹבָה הַזֹּאת, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (תהלים קג, כ): "גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ". וְאוֹמֵר (יחזקאל א, יד): "[79]וְהַחַיּוֹת רָצוֹא וָשׁוֹב כְּמַרְאֵה הַבָּזָק". וְהִנֵּה הָאָדָם הוּא אָדָם וְלֹא מַלְאָךְ, עַל כֵּן אִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיַּגִּיעַ לִגְבוּרָתוֹ שֶׁל הַמַּלְאָךְ. אַךְ וַדַּאי שֶׁכָּל מַה שֶּׁיּוּכַל לְהִתְקָרֵב בְּמַדְרֵגָתוֹ אֵלָיו, רָאוּי שֶׁיִּתְקָרֵב.[80] וְדָוִד הַמֶּלֶךְ הָיָה מְשַׁבֵּחַ עַל חֶלְקוֹ

עיונים

ז. **בהשליכו מעליו כובד העצלה המעכבת על ידו.** על האדם לדעת כי "החשבונות הרבים" שיש לו, ממקור העצלות הם נובעים. ומצינו בגדולי עולם שחישבו חשבונות של טעם ואעפ"כ גילה הכתוב כי בעומק כל החשבונות היה טמון שורש של עצלות, וכן הובאו ברש"י (שמות לה, כז) דברי חז"ל: "והנשאם הביאו וגו' ["והנשאם" חסר יו"ד], לפי שנתעצלו הנשיאים בהבאת נדבתם למשכן לפיכך נחסרה אות אחת משמם". ואף כי טעם גדול היה להם בעיכוב תרומתם, וכמו שאמרו "יתנדבו ציבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין" וכמפורש שם, אעפ"כ "לפי שנתעצלו" נענשו ונחסרה אות משמם בתורה, והיינו שבשורש הנהגתם זו היתה טמונה מידת העצלות. וביאר הגרי"ז מבריסק זצ"ל, למדך הכתוב שכאשר מוטלת עליך מצוה לעשות, בטלו כנגדה כל החשבונות שבעולם, ואין לך אלא לעשות בזריזות רצון בוראך, וכיון שנדבת המשכן מצוה היתה, לא היה להם כל טצדקי לעכבה ולהשהות נדבתם.

ובעל "חובות הלבבות" בהקדמתו כתב, שהיו לו כמה טעמים שלא לחבר את חיבורו, אך חשד את עצמו שמידת העצלות הביאתו לכך, ולכן ביטל את כל חשבונותיו וכתב את חיבורו הק'.

ביאורים

כהן). **77. בהשליכו מעליו כובד העצלה.** מעשה הזריזות בא כאחד עם השלכת העצלות, כי אין דרך אמצעית, אלא שניהם תלויים זה בזה (פתח המסילה). **78. שהמלאכים נשתבחו במידה הטובה הזאת.** של הזריזות, שהכתוב משבח את זריזותם וגבורתם, להורות לאדם שזוהי דרך של שלימות עליונה (שמחת מרדכי). **79. והחיות רצוא ושוב.** חיות הקודש (מלאכים בדמות חיות) מתקדמות במרוצה וחוזרות אחורה למקומן כהבזק של ברק. ואמרו חז"ל שלא עמדו החיות במנוחה, מפני שרצות לעשות שליחותו של מקום. **80. ודוד המלך היה משבח על חלקו.** במס"י מכת"י (עמו' נח) נוסף: כאשר כבר קנה לו המדה הזאת.

מסילת ישרים פרק ו

וְאוֹמֵר (תהלים קיט, ס): "[81](ח)חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ".

ח. **חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצוותיך.** פירש ב"אהל יעקב", שיש זריז שמזדרז מיד ועושה המצוה כראוי, ויש עצל שמדחה כל זמן שיש זמן, ואומר עדיין יש זמן, וכשמגיע הרגע האחרון, מתחיל לרוץ. ועל זה קאמר דוד המלך ע"ה: חשתי, ולא מפני שהתמהמהתי תחילה (אורחות יושר).

ביאורים

81. **חשתי ולא התמהמהתי.** חשתי בעצם המצוה לעשותה בזריזות, ולא התמהמהתי לעכב זמנה, כלומר עשיתי תכף וגם בזריזות (עפ"י מלבי"ם).

מסילת ישרים

פרק ז

פֶּרֶק ז׳
בְּבֵאוּר חֶלְקֵי הַזְּרִיזוּת

חֶלְקֵי הַזְּרִיזוּת שְׁנַיִם, אֶחָד קֹדֶם הַתְּחָלַת [1]הַמַּעֲשֶׂה, וְאֶחָד [2]אַחֲרֵי כֵן. קֹדֶם הַתְּחָלַת הַמַּעֲשֶׂה הוּא [3]שֶׁלֹּא יַחְמִיץ הָאָדָם אֶת הַמִּצְוָה, אֶלָּא [4]בְּהַגִּיעַ זְמַנָּהּ אוֹ [5]בְּהִזְדַּמְּנָהּ לְפָנָיו אוֹ [6]בַּעֲלוֹתָהּ בְּמַחְשַׁבְתּוֹ [7]יְמַהֵר יָחִישׁ מַעֲשֵׂהוּ לְאֶחָז בָּהּ וְלַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ, [8]וְלֹא יַנִּיחַ זְמַן לִזְמַן שֶׁיִּתְרַבֶּה בֵּינָתַיִם, כִּי אֵין [9]סַכָּנָה כְּסַכָּנָתוֹ, אֲשֶׁר הִנֵּה כָּל רֶגַע [10]שֶׁמִּתְחַדֵּשׁ, יוּכַל לְהִתְחַדֵּשׁ אֵיזֶה [11]עִכּוּב [12]לַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב. וְעַל אֲמִתַּת זֶה הַדָּבָר הֶעִירונוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״ר עו, ב): בְּעִנְיַן [13]הַמְּלָכַת שְׁלֹמֹה שֶׁאָמַר דָּוִד לִבְנָיָהוּ (מ״א א, לג-לו): ״וְהוֹרַדְתֶּם אֹתוֹ [14]אֶל גִּיחוֹן״, וְעָנָה בְּנָיָהוּ: ״אָמֵן [15]כֵּן יֹאמַר ה׳״, אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ״רַבִּי פִּינְחָס

ביאורים

1. **המעשה.** המצוה. 2. **אחרי כן.** דהיינו כשהתחיל. 3. **שלא יחמין.** שלא ישהה ולא ידחה את עשייתה. 4. **בהגיע זמנה.** של מצוה התלויה בזמן כגון קריאת שמע או תפילה. 5. **בהזדמנה לפניו.** כגון צדקה או עזרה לזולת. 6. **בעלותה במחשבתו.** כגון לימוד תורה וכדו׳ שיכול לקיימה מיד כשעולה במחשבתו. 7. **ימהר יחיש מעשהו.** ימהר בזמן - ללא שהייה, ויעשנה בזריזות - ולא באיטיות (עפ״י מלבי״ם ישעיה ה, יט). ויש שפירש: ׳ימהר יחיש מעשהו׳ - כנגד ׳בהגיע זמנה׳, ׳לאחוז בה׳ - כנגד ׳בהזדמנה לפניו׳, ׳ולעשות אותה׳ - כנגד ׳בעלותה במחשבתו׳. 8. **ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתים.** רצה לומר, שאם יניחנה זמן מועט, זה יגרום שיתרבה העיכוב זמן רב. 9. **סכנה.** של ביטול המצוה. 10. **שמתחדש.** שמתווסף. 11. **עכוב.** לא צפוי. 12. **למעשה הטוב.** שחפץ לעשותו. וכמאמר המשנה (אבות ב, יד): ״אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה״, מאחר וטרדות העולם אינן פוסקות, עלולה המצוה להתבטל לגמרי או בחלקה מחמת אותו העיכוב. 13. **המלכת שלמה.** בהגיע העת להמליך את שלמה על ישראל. 14. **אל גיחון.** אל נחל גיחון, שכן היה הדרך למשוח את המלכים על יד הנחל. 15. **כן יאמר ה׳.** התפלל ובירך שיתקיים הדבר.

עיונים

א. ושמרתם את המצות, מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. לשון הכתוב הוא: ״ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים״ (שמות יב, יז). וע״ז דרשו במכילתא: ״רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד״. הקשה ה״כתב סופר״, אם נקרא כפי הדרש - ״ושמרתם את המצוות״ - איך יתפרש המשך הפסוק

בְּשֵׁם רַבִּי חָנָן דְּצִפּוֹרִי, וַהֲלֹא [16]כְּבָר נֶאֱמַר (דבהי״א כב, ט): ׳הִנֵּה בֵן נוֹלַד לָךְ [17](ו)הוּא יִהְיֶה אִישׁ מְנוּחָה׳ [18]אֶלָּא הַרְבֵּה [19]קְטַגּוֹרִין יַעַמְדוּ [20]מִכָּאן וְעַד גִּיחוֹן״. עַל כֵּן הִזְהִירוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא בא ט): ״[21](א)וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת׳ (שמות יב, יז), [22]מִצָּוָה הַבָּאָה לְיָדְךָ [23]אַל תַּחְמִיצֶנָּה״, וְאָמְרוּ (נזיר כג, ב):

ביאורים

16. **כבר נאמר.** לדוד מאת ה׳ ע״י נתן הנביא. 17. **והוא יהיה איש מנוחה.** והמשך הפסוק: ״והניחותי לו מכל אויביו מסביב וגו׳, והכינותי כסא מלכותו על ישראל עד עולם״. כלומר, הרי דוד המלך הובטח בדבר ה׳ אליו ששלמה בנו ימלוך תחתיו מתוך מנוחה ושלום, וא״כ מה מקום לתפילה ולבקשה (שתתקיים הבטחת ה׳) שבפי בניהו? אלא מוכח, שאפילו בדבר המובטח עלולים להופיע עיכובים (פירוש מהרז״ו שם). 18. **אלא.** אמר בניהו בלבו. 19. **קטגורין יעמדו.** מפריעים ומכשולים עלולים לעמוד. 20. **מכאן ועד גיחון.** מבית המלוכה ועד נחל גיחון, ועל אף שהדרך קרובה והשעה קצרה. [ומכיון שרואים אנו, שאפילו בדברי הנביא יש חשש שלא יתקיימו מחמת העיכוב, על אחת כמה וכמה שמחשבותיו של האדם ותכניותיו עלולות להתבטל אם לא יזדרז לקיימן (מסילות יהודה)]. 21. **ושמרתם את המצות.** היזהרו שבצק המצות לא יגיע לידי חימוץ. 22. **מצוה וכו׳.** זה לשון המכילתא בשלימותו ובביאור קצר: ״׳ושמרתם את המצות׳, אל תקרא כן (-׳הַמַּצּוֹת׳, כלומר, רק כקריאתו הפשוטה בניקוד זה), אלא (יש כאן רמז להוראה רחבה יותר, בניקוד שונה): ׳ושמרתם את המצוות׳ - כדרך שאין מחמיצין את המצה, כך אין מחמיצין את המצוה, אלא אם באה מצוה לידך - אל תחמיצנה״. הזריזות למהר ולהקדים עשיית המצוה נקראת בלשון הכתוב שמירת המצוות (״ושמרתם את המצות״), כיון שיסוד ענין ההקדמה למצוות הוא כדי שלא יתחדש איזה עיכוב שימנע ממנו המעשה הטוב, ובזה שמזדרז לעשות המצוה, שומר הוא את המצוה שלא תאבד ממנו (פי כהן)]. 23. **אל תחמיצנה.** אל תשהה את עשייתה. (ביטוי של חז״ל, הַשָּׁאוּל מקלקול של יין או של מאכל שהחמיצו ע״י הַשְׁהָיָתָם).

מסילת ישרים פרק ז

עיונים

"לְעוֹלָם [24]יַקְדִּים אָדָם לְדַבַּר מִצְוָה, שֶׁלְפִי [25]שֶׁהַקְּדִימָה בְּכִירָה לַצְּעִירָה, זָכְתָה וְקָדְמָה [26]אַרְבָּעָה דוֹרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל [27]לַמַּלְכוּת". וְאָמְרוּ (פסחים ד, א): "[ב]זְרִיזִים מַקְדִּימִים לַמִּצְוֹת". וְכֵן "כי בעצם היום הזה הוצאתי" וכו' שמדבר על יציאת מצרים? ומתרץ, דהנה ידוע מה שמובא בשם האר"י הק' שאם היו ישראל נשארים במצרים עוד רגע אחד לא היתה להם תקומה כי היו נשקעים בשער הנו"ן של טומאה, ונמצאנו למדים כמה חשיבותו של רגע אחד. מכאן אמרו רבותינו "ושמרתם את המצוות" ואם יש בידך לעשות מצוה אל תחמיצנה אלא תעשנה מיד, שאין אתה יודע מה יהיה ברגע הבא, כמאמר חז"ל "אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה", ומהיכן תלמד זאת - "כי בעצם היום הזה הוצאתי" וכו' - התבונן ביציאת מצרים ומשם תלמד מהו חשיבותו של רגע.

הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו, ח"ג עמו' 19-20) ביאר ענין "מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה": הקב"ה נותן מצוות, ומכניסן כביכול לתוך ידו של אדם. אם ימהר ויחטפן הרי הן שלו, ואם לאו, המקטרגים והמזיקים (כמו החיידקים הממלאים את החלל ומקלקלים כל דבר השוהה באויר יותר מהראוי) באים ומפסידים גם את המצוות שהחמיצן האדם במיעוט זריזותו.

ב. זריזים מקדימים למצוות. במסכת פסחים (ד.) נלמד דבר זה מאברהם אבינו שבעת שבא לקיים מצות עקדת יצחק נאמר בו: "וישכם אברהם בבוקר" (בראשית כב, ג). והנה אצל בלעם כאשר הלך אל בלק במטרה לקלל את עם ישראל נאמר בו: "ויקם בלעם בבוקר ויחבוש את אתונו..." (במדבר כב, כא). וכתב רש"י: "ויחבוש וכו' - שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה: רשע, כבר קדמך אברהם אביהם, שנאמר (בראשית כב, ג): 'וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו'".

משמעות "כבר קדמך אברהם" - אומר ה"נחלת אליעזר" - אינה מצטמצמת רק בציון הקדימה בזמן, אלא בהדגשת עדיפותה האיכותית של זריזותו של אברהם על פני הזריזות של בלעם.

זריזותו של בלעם לא נבעה מאותו מקור המזרז את אנשי המעלה, אשר זריזותם בוקעת ועולה מן האש הפנימית הבוערת בתוכם כתוצאה מדביקותם ברצון העליון. זריזותו של בלעם נובעת ממידותיו השפלות - רוח גבוהה, עין רעה, נפש רחבה. זריזות כזו הינה למעשה עצלות ורשלנות, העדר רצון וכח נפשי להתגבר על המידות הרעות המושרשות באדם וכובשות אותו, עד שהוא נמשך אחריהן בלא שליטה ומעצור.

שונה לחלוטין היתה זריזותו של אברהם אבינו. אצלו היתה ההשכמה כדי לעקוד את בנו יחידו ולמלא בכך את רצון בוראו, פעולה הרחוקה לגמרי מטבע האדם, ומנוגדת לכוחות החומר שבו. על כן היתה זו זריזות אמיתית, כמו שכתב הט"ז (או"ח א, א): "יתגבר כארי - עיקר גבורה כנגד היצר הרע, שאמרו איזהו גיבור הכובש את יצרו". מדבריו אנו למדים כי רק ההתגברות על היצר הרע ראויה להקרא "גבורה", כל זולת זה אינו אלא חולשה של האדם הנדחף על ידי יצרו ורצונותיו ואינו יכול להתגבר עליהם. למעשה רואים אנו שהעולם כולו אץ-רץ בזריזות, הכל ממהרים למלא את רצונם, אך אין זו זריזות הנובעת מגבורה, זוהי זריזות המונעת מתוך אי יכולת לעמוד כנגד היצר.

אמרו חז"ל: "כל מעשיהם של צדיקים בזריזות: 'וימהר אברהם', 'ותמהר רבקה'. אבל לא כן במעשי הרשעים". ואף על פי שרואים אנו שהעולם החומרני אינו נח לרגע, אין זאת אלא קנאת איש ברעהו. זריזות אין כאן!

ביאורים

24. יקדים אדם לדבר מצוה. לקיימו מיד כשבא לידו. **25. שהקדימה בכירה לצעירה.** שתי בנות לוט נתכוונו לשם מצוה על מנת להבטיח את המשך קיום המין האנושי, והבכירה קדמה לצעירה במעשה זה בלילה אחד. **26. ארבעה דורות בישראל.** כלומר, רות שבאה ממואב (בן הבכירה) - נתגיירה ארבעה דורות לפני נעמה שבאה מעמון (בן הצעירה). וכתבו התוספות (נזיר כד. ד"ה ארבעה): "ארבעה דורות בישראל - עובד בן רות, ישי, דוד, שלמה [שנולדו מרות המואביה], ואילו צעירה לא הות (היתה) בישראל עד רחבעם בן שלמה, שבא מנעמה העמונית". משמע שלא נתגיירה אלא בדורו של שלמה. **27. למלכות.** דוד ושלמה המלך מצאצאי רות נמשחו למלכות קודם שמלך רחבעם בן נעמה העמונית. [עובד וישי לא מלכו בישראל, אך הגמרא קוראת להם "מלכות", מכיון שהיו אבות משפחת המלוכה].

מסילת ישרים פרק ז

עיונים

אָמְרוּ (ברכות ו, ב): "לְעוֹלָם יָרוּץ אָדָם לְדַבַּר מִצְוָה [28]וַאֲפִלּוּ בְּשַׁבָּת". וּבַמִּדְרָשׁ אָמְרוּ (ויק"ר יא, ט): "[29]הוּא יְנַהֲגֵנוּ [30]עַל מוּת' (תהלים מח, טו), בְּזְרִיזוּת, כְּאִלֵּין עֲלֵמְתָא, כְּמָא דְאַתְּ אָמַר (שם סח, כו):

ביאורים

28. ואפילו בשבת. שאפילו דבר משונה קצת כגון לרוץ, ואפילו בשבת שריצה אסורה בה שנאמר (ישעיה נח) 'אם תשיב... מעשות דרכיך' שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול (רמב"ם הל' שבת כד, ד-ה), אעפ"כ התירו לדבר מצוה. **29. הוא.** הקב"ה. **30. על מות, בזריזות כאלין עולימתא.** שתי המילים 'על-מות' נדרשות כמילה אחת 'כַּעֲלָמוֹת' (נערות צעירות) הללו שכוחם בתוקפם ומעשיהם בזריזות. וכוונת המדרש ללמדנו, שהקב"ה יסייע בידינו שנאחז במידת הזריזות.

מסילת ישרים

פרק ז

עיונים

[31]בְּתוֹךְ עַלְמוּת תּוֹפֶפוֹת״. כִּי הַזְּרִיזוּת הִיא מִדַּת [32]שְׁלֵמוּת גָּדוֹל אֲשֶׁר טִבְעוֹ שֶׁל הָאָדָם מוֹנְעָהּ מִמֶּנּוּ [33]עַתָּה. וּמִי שֶׁמִּתְגַּבֵּר [34]וְתוֹפֵשׂ בָּהּ כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל, (ג)הִנֵּה [35]לֶעָתִיד לָבוֹא יִזְכֶּה לָהּ [36]בֶּאֱמֶת,

ג. הנה לעתיד לבוא יזכה לה **באמת.** יש לעיין, הרי לעתיד לבוא אין לאדם עבודת-בחירה המזקיקה לזריזות, אלא קבלת שכר בלבד, ולשם מה צריך שם למדת הזריזות?

יש לומר, שבכלל שכרו תהיה הידמותו למלאכים שהם בעלי מידה זו בפעולותיהם. ועוד יתכן שימהר להשיג ההשגות שתתגלנה אליו בעוה"ב (שמחת מרדכי).

ויש לבאר עוד, דהנה כמו שעל האדם להשלים את עצמו במצוות ובמעשים טובים בעולם הזה, כן שומה עליו לעמול לתקן את מידותיו כדי להשלים נפשו במידות טובות ולהסיר ממנה המידות הרעות. אותן המידות שקנה לעצמו בעולם הזה - ישארו עמו לעולם הבא ולנצח נצחים. וזאת עפ"י המבואר במסכת גיטין (נו-נז) במעשה עם אונקלוס שכאשר חפץ להתגייר העלה את בלעם באוב ושאל אותו איזו אומה חשובה בעולם האמת, ענה לו בלעם - ישראל, חזר ושאלו מהו לידבק בהם, ענה לו - לא תדרוש שלומם וטובתם כל הימים. כלומר, על אף שבלעם כבר נמצא בעולם האמת ורואה ויודע שישראל חשובים שם, ואומר זאת במפורש לאונקלוס, עדיין מידותיו הרעות טבועות בו בכל העוצמה כפי שהיה כאן בעוה"ז ובתוך כדי דיבור חוזר ואומר לו "לא תדרוש שלומם וטובתם" כיון שאינו יכול להפרד מרשעותו ומשנאתו לישראל. (עפ"י לב אליהו סו"פ בלק, מכתב מאליהו ח"א עמ' 51-50, ועוד).

ועפי"ז מובן, שאמנם בעולם הבא אין ביטוי מעשי לזריזות בקיום המצוות בפועל, אך בודאי ראוי לו להוסיף ולהתעלות להשלמת נשמתו במידות טובות ונאצלות, וזוהי ההבטחה שיזכה למדת הזריזות בשלימות כשכר על אשר התאמץ לקנותה בעולם הזה.

ביאורים

31. בתוך עלמות תופפות. בקרב הנערות המכות בתוף אשר בידם. ומכאן ש'עלמות' משמעו נערות. **32. שלימות גדול.** בתיקון הנפש. כי מלבד מה שהזריזות מסייעת לקיום המצוות, יש בה עצמה מעלה רבה. **33. עתה.** בעולם הזה - מצד עפריות החומריות שבו (כדלעיל פ"ו). **34. ותופש.** ואוחז. **35. לעתיד לבוא יזכה לה.** ודרשו גם זאת (ויק"ר שם) מפסוק זה: "הוא ינהגנו על מות" - בשני עולמות, העוה"ז והעוה"ב. **36. באמת.** בשלימותה, שאז כבר לא יהיה רק בגדר "תופס בה", אלא אז יזכה לה באמת, ויהיה כמלאך ממש (מפרשים).

מסילת ישרים

פרק ז

אֲשֶׁר הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ יִתְּנָהּ לוֹ שְׂכָרוֹ [37]חֵלֶק מַה [38]שֶּׁהִשְׁתַּדֵּל אַחֲרֶיהָ [39]בִּזְמַן עֲבוֹדָתוֹ.

אַךְ הַזְּרִיזוּת אַחַר הַתְּחָלַת הַמַּעֲשֶׂה הוּא, שֶׁכֵּיוָן [40]שֶׁאָחַז בְּמִצְוָה יְמַהֵר לְהַשְׁלִים אוֹתָהּ, [41]וְלֹא לְהָקֵל מֵעָלָיו כְּמִי שֶׁמִּתְאַוֶּה לְהַשְׁלִיךְ מֵעָלָיו מַשָּׂאוֹ, אֶלָּא מִירֵאָתוֹ פֶּן לֹא יִזְכֶּה [42]לִגְמֹר אוֹתָהּ. וְעַל זֶה הִרְבּוּ לְהַזְהִיר זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְאָמְרוּ (ב"ר פ' פה): כָּל הַמַּתְחִיל בְּמִצְוָה וְאֵינוֹ גּוֹמֵר אוֹתָהּ, [43]קוֹבֵר אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו. וְאָמְרוּ (שם תנחומא עקב ו): אֵין הַמִּצְוָה נִקְרֵאת אֶלָּא [44]עַל שֵׁם גּוֹמְרָהּ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כב, כט): [45]״חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בְּמַלַאכְתּוֹ [46]לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצָּב, [47]בַּל יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים״. וַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם

ביאורים

37. חלק. תמורת. **38. שהשתדל אחריה.** כלומר, כיון שהתאמץ בה עד לקצה גבול היכולת בעוה"ז, משלים לו הקב"ה בעוה"ב את מה שלא יכל להשיג בעצמו. **39. בזמן עבודתו.** במשך ימי חייו. **40. שאחז במצוה.** שהתחיל במעשה המצוה. **41. ולא להקל מעליו וכו'.** כלומר, המהירות להשלים המצוה אינה נובעת מתוך רצונו להפטר מן המעמסה של המצוה. **42. לגמור אותה.** שהרבה עיכובים עלולים להתרחש בעת קיום המצוה שימנעו ממנו לגומרה. **43. קובר אשתו ובניו.** מדה כנגד מדה, באשר אשתו ובניו הם המשלימים את מציאותו בעולם אשתו - בהווה, אשר בלעדיה הוא מעין "פלג גופא" (עי' זוהר ג', פא, ב); ובניו - לאחר מותו, שמשלימים וממשיכים את מציאותו גם לאחר פטירתו (מהרש"א) **44. על שם גומרה.** שעל ידו היא נקראת 'מצוה', "כי בכל דבר התכלית הוא עיקר" (לשון המהרש"א סוטה יג:). **45. חזית איש מהיר במלאכתו.** "וביאור הענין, כאשר מוטלת עליו מלאכה לעשות לא ישקוט האיש כי אם כלה [סיים] הדבר לעשותו, והמהירות במלאכה כוללת ההקדמה אליה, שלא יאחרנה ליום מחר, והעסק בה בלא בטול והפסק בעצלתיים" (רבינו יונה). **46. לפני מלכים יתיצב.** דע כי סופו יעמוד לפני מלכים לשמשם (מצודת דוד). "כי המלכים שואלים ודורשים על איש אשר כזה, והוא הראוי לפעלם ולעבודתם" (רבינו יונה). **47. בל יתיצב לפני חשוכים.** לא נאה לו לעמוד לשרת את הפחותים והבזויים.

מסילת ישרים פרק ז

לְבָרְכָה (סנהדרין קד, ב) [48]יִחַסּוּ לוֹ הַשַּׁבָּח הַזֶּה [49]עַל שֶׁמִּהֵר בִּמְלֶאכֶת בִּנְיַן הַבַּיִת וְלֹא נִתְעַצֵּל בָּהּ [50]לְאַחַר אוֹתָהּ, וְכֵן [51]דְּרָשׁוּהוּ (שמו"ר יא, א) עַל מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם, עַל שֶׁמִּהֵר [52]בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. וְכֵן תִּמְצָא (ר)כָּל מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים [53]תָּמִיד

עיונים

ד. כל מעשיהם של צדיקים **תמיד במהירות.** בספר "ארחות חיים" להרא"ש (אות ק') כתב: "אל תבהל מעשיך". ופירש התוספות יו"ט: "עשה את עבודתך או את מעשיך במתינות בלי שום מהירות ובהלה".

ומאידך מצינו בתנ"ך ובחז"ל שהפליגו בשבח מעלת הזריזות והמהירות. ויש לעיין, כיצד שתי מדות אלו - הזריזות והמתינות - עולות בקנה אחד?

וביארו המפרשים, שאכן לפני כל מעשה שחושב אדם לעשות, עליו להתבונן היטב אם וכיצד לעשות זאת. אמנם לאחר שבא לכלל הכרעה עפ"י תורה לעשותו ויודע את הדרך ילך בה, אזי יזדרז להוציא הדבר מן הכח אל הפועל. וכך היה ה'חפץ חיים' זצ"ל אומר: "אף שאין לאדם להיות נמהר במעשיו, אך אם לאחר ששקל הדבר במאזני השכל הישר מצאו לנכון וישר, אז בל יחמיץ הדבר ויזדרז לעשותו בלא דיחוי זמן כלל" (ח"ח עה"ת עמו' ע"ז בהגה"ה).

יסוד זה כבר מובא בספר "משנת חכמים" למהר"ם חאגיז זצ"ל (המעלה הי"ב, אות ש"ס), וז"ל: "כתוב (משלי כט, כ): "חזית איש אץ בדרכיו תקוה לכסיל ממנו". וכתוב (שם כב, כט) "חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתייצב", דנראה דסתרי קראי זה לזה. ליישב המקראות צריך לומר כך, דיש חילוק גדול בין התחלת מלאכה לגמר מלאכה, דהואיל דכל הדברים יגעים והתחלתן קשה, אם כן מן הראוי הוא שקודם שיגמור בדעתו לעשות שום דבר ילך במתון ויטול עצה ומזקנים יתבונן, ואם לא כן יעשה אלא שיהיה אץ בדרכיו ותיכף שעלה בדעתו איזה דבר לעשות יתחיל לעשותו - ודאי איש אץ כזה תקוה לכסיל ממנו, כי כל דבר צריך ישוב ועצה מחכם הרואה את הנולד.

ביאורים

48. יחסו לו. לשלמה המלך עצמו. **49. על שמיהר במלאכת בנין הבית.** שהשלים את בניית בית המקדש בתוך שבע שנים. **50. לאחר אותה.** כפי שהתעצל בבניית ביתו ("בית יער הלבנון") שבנאו שלש עשרה שנה, הגם שהיה ביתו קטן הרבה יותר מבית המקדש ופחות נאה הימנו, ולכך נקרא "איש מהיר במלאכתו". המהרש"א מבאר ש"מלאכתו" הכוונה מלאכתו של הקב"ה. **51. דרשוהו.** לכנותו בשם "איש מהיר". **52. במלאכת המשכן.** שבתוך שלשה חדשים השלים את כל מלאכת המשכן. **53. תמיד במהירות.** כי הם צועדים תמיד אל השלימות במהירות בלי עצלתיים (פירוש

מסילת ישרים פרק ז

עיונים

אמנם אחר שהתחיל והסכימו בעלי העצה כי טוב הדבר ונכון מעם ה' יתברך לעשותו, אזי ימהר ויחיש את מעשהו ואל יתמהמה פן יקדמנו אחר, ואל תאמר כשאפנה אגמור מלאכה זו שהתחלתי בה שמא לא

בִּמְהִירוּת. אַבְרָהָם [54]כָּתוּב בּוֹ (בראשית יח, ו-ז)**:** **"[55]וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל שָׂרָה [56]וַיֹּאמֶר מַהֲרִי", "[57]וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר וַיְמַהֵר". [58]רִבְקָה, "וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל הַשֹּׁקֶת"** (שם כד, כ)**. וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ** (במדב"ר י, ה)**: "[59]וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה**

תפנה. ואיש כזה שהוא מהיר במלאכתו לגומרה ולהוציאה מן הכח אל הפועל - ראוי להתייצב לפני מלכים ולעמוד לשרת לפניהם, יען כי כל דברי המלכות אינן נגמרים כי אם אחר גמר עצה עמוקה, ואחר גמר זה, ראוי לו שלא יהיה עצל בקיומה". עכ"ל.

ונסיים בדברי רבינו יונה בפירושו למשלי (כא, ה) עה"פ "מחשבות חרוץ אך למותר": "אין המהירות מדין החריצות והזריזות, אבל מחשבות החרוץ שיקדים המחשבה והמתון למעשה - הוא מעיקר הזריזות. ואע"פ שבטל מקצת שעותיו לחשוב מחשבות, לעולם ימצא מותר במדה הזאת. "וכל אץ אך למחסור" - כי ישיגהו המקרה במעשה וכעין שאמר מחברי המוסר 'כי פרי כל המהירות חרטה'".

ביאורים

מ"כ ויק"ר י, יז). **54. כתוב בו.** בשעה שהתעסק בהכנת צרכי הסעודה לאורחים (המלאכים) אשר הגיעו לבקרו ביום שלישי למילתו. **55. וימהר אברהם.** היינו הזריזות קודם קיום המצוה. **56. ויאמר מהרי.** "שלש סאים קמח סולת לושי ועשי עוגות, ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב". וכתב הרמב"ן (בראשית יח, ז): "וטעם 'ואל הבקר רץ אברהם' [פירוש, למה הוצרך לרוץ? ולמה עשה כל זה לבדו ולא ציוה דבר לבני ביתו?], להגיד רוב חשקו בנדיבות, כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלש מאות איש שולף חרב, והוא זקן מאד וחלוש במילתו, הלך הוא בעצמו אל אוהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם, ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבַקַר [כלומר, לברור] משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו, ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו". **57. ויתן אל הנער וימהר.** נתן את הבקר אל ישמעאל (וי"מ אל אליעזר) להביאו לביתו, ואברהם מיהר לעשות אותו (ע"פ עץ יוסף תנחומא וירא ג'). והיינו המהירות שבשעת קיום המצוה. **58. רבקה.** כן מצינו אצל רבקה, כשאליעזר ביקש ממנה הגמיאיני נא מעט מים. **59. ותמהר האשה.** אשת מנוח, אם שמשון, רצה למנוח לקרוא לו לשמוע את הוראות המלאך: "מה נעשה לנער היוּלד" (שופטים יג, ח).

מסילת — פרק ז — ישרים

וַתָּרֶן וַתַּגֶּד לְאִישָׁהּ" (שופטים יג, י), מְלַמֵּד [60]שֶׁכָּל מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים בִּמְהִירוּת, אֲשֶׁר לֹא יִתְּנוּ [61]הֶפְסֵק זְמַן לֹא אֶל הַתְּחָלַת הַמִּצְוָה וְלֹא אֶל הַשְׁלָמָתָהּ. [62]וְתִרְאֶה שֶׁהָאָדָם אֲשֶׁר תְּלַהֵט נַפְשׁוֹ בַּעֲבוֹדַת בּוֹרְאוֹ, וַדַּאי שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל בַּעֲשִׂיַּת מִצְוֹתָיו, אֶלָּא תִּהְיֶה [63]תְּנוּעָתוֹ [64]כִּתְנוּעַת הָאֵשׁ הַמְּהִירָה, [65]כִּי לֹא יָנוּחַ [66]וְלֹא יִשְׁקֹט עַד אִם כְּלָה הַדָּבָר לְהַשְׁלִימוֹ.

וְאָמְנָם הִתְבּוֹנֵן עוֹד, שֶׁכְּמוֹ שֶׁהַזְּרִיזוּת הוּא [67]תּוֹלֶדֶת הַהִתְלַהֲטוּת הַפְּנִימִי,

ביאורים

60. שכל מעשיהם. נראה שרבינו מפרש כל המעשה שלהם מתחלתו ועד סופו הוא בזריזות ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **61. הפסק זמן.** שהייה ועיכוב. **62. ותראה וכו'.** בא להוסיף, שענין הזריזות הוא גם ענין מחוייב מעצמו (ולא רק בגלל העצלה וסכנת הזמן), כי הזריזות היא תולדת התלהטות הנפש. וכן משמע בסדר הויכוח (לפני "ותראה") וז"ל: אמר החכם, ודאי הסברא מחייבת האמת הזה, כי ההמתנה היתירה אינה אלא חולשת הסיבה הפועלת, ואם הסיבה תפעול בכח ולא יהיה לה מונע, ודאי שתשלים פָּעֳלָהּ במהרה. אמר החסיד: כן הוא שהאדם אשר תלהט נפשו... **63. תנועתו.** החיצונית. **64. כתנועת האש המהירה.** שכן טבע האש שממהרת במרוצתה ואינה שוקטת עד לאחר שהיא שורפת ומכלה את הכל. כאן הזכיר רבינו עוד אחת מתכונות מעשי הזריז - שהעשיה עצמה תהיה במהירות. ונראה שהוא ענף מהחלק השני של ה'זריזות', הנוגע להשלמת המעשה (שמחת מרדכי). [הסיבה שתנועת האש מהירה כ"כ, זהו מפני שהיא רוחנית ואינה מגושמת, וכך הם גם אלו הצדיקים שנזדככו מן החומר ומתקרבים למעלת המלאכים (פתח המסילה)]. **65. כי לא ינוח ולא ישקוט.** לא ינוח בגופו (במעשיו), ולא ישקוט בלבו ובנפשו אף בשעה שאינו יכול להתעסק בפועל מאיזה טעם שיהיה. **66. ולא ישקוט עד אם כלה הדבר להשלימו.** כנאמר על בעז, "כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום" (רות ג, יח), וכבר בבוקר מיד עלה לבית הדין והושיב שם עשרה זקנים על מנת לעשות הדבר מיד, ואז הקב"ה הביא את הגואל לשם, ולמרות שלא היה דרכו להיות שם, כי אחרי שטרח והזדרז בכל כוחו גם משמים עזרוהו לגמור מעשיו בזריזות (נתיב אליעזר). **67. תולדת.** תוצאת.

מסילת — פרק ז — ישרים

כֵּן מִן הַזְּרִיזוּת יִוָּלֵד הַהִתְלַהֲטוּת. וְהַיְנוּ, כִּי מִי [68]שֶׁמַּרְגִּישׁ עַצְמוֹ בְּמַעֲשֵׂה הַמִּצְוָה, כְּמוֹ שֶׁהוּא מְמַהֵר תְּנוּעָתוֹ [69]הַחִיצוֹנָה, כֵּן הִנֵּה הוּא גּוֹרֵם שֶׁתִּבְעַר בּוֹ [70]תְּנוּעָתוֹ הַפְּנִימִית כְּמוֹ כֵן, [71]וְהַחֵשֶׁק וְהַחֵפֶץ [72]יִתְגַּבֵּר בּוֹ וְיֵלֵךְ. אַךְ אִם יִתְנַהֵג בִּכְבֵדוּת בִּתְנוּעַת אֵיבָרָיו, גַּם [73]תְּנוּעַת רוּחוֹ [74]תִּשְׁקַע וְתִכְבֶּה. וְזֶה דָּבָר שֶׁהַנִּסָּיוֹן [75]יְעִידֵהוּ. וְאָמְנָם כְּבָר יָדַעְתָּ שֶׁהַנִּרְצָה יוֹתֵר בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא [76]חֵפֶץ הַלֵּב וּתְשׁוּקַת הַנְּשָׁמָה. וְהוּא מַה שֶּׁדָּוִד הַמֶּלֶךְ [77]מִתְהַלֵּל [78]בְּחֶלְקוֹ הַטּוֹב וְאוֹמֵר "[79]כְּאַיָּל [80]תַּעֲרֹג עַל אֲפִיקֵי מָיִם כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים, צָמְאָה נַפְשִׁי [81]לֵאלֹהִים [לְאֵל חָי מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים]".

ביאורים

68. שמרגיש עצמו במעשה המצוה. שעושה אותה בהתרגשות ובהתפעלות. **69. החיצונה.** הגופנית. **70. תנועתו הפנימית.** התלהבותו הפנימית. **71. והחשק והחפץ.** החשק של הנשמה והחפץ של הלב. **72. יתגבר בו וילך.** יתוסף ויתחזק בקרבו רוח חדשה ורוח חיים רוחני (ראשית חכמה שער האהבה פרק יא, ז), והיינו שימשיכנו מעט מעט בפנימיותו הבלתי מסור לו כל כך (כלשונו של רבינו לקמן פרק כג בביאור קניית הענוה). **73. תנועת רוחו.** התלהבותו הפנימית. ואף אם זכה במדת-מה לזריזות הלב - גם אותה יאבד. **74. תשקע ותכבה.** ויעשה כל פעולותיו ללא חשק ורצון אלא כמצות אנשים מלומדה. **75. יעידהו.** יוכיח אותו. [החידוש בדבריו של רבינו הוא, שאת הפעולות החיצוניות כדאי לעשות בזריזות, אע"פ שבפנימיותו עדיין אין הוא אוחז בדרגה כזו של זריזות. וזאת, משום שבטבעה של הזריזות החיצונית לעורר גם את הזריזות הפנימית (מסילות יהודה)]. **76. חפץ הלב ותשוקת הנשמה.** חפץ הלב זהו כלפי רצון האדם לעשות את מעשי המצוות, ותשוקת הנשמה זהו כלפי מה שהוא משתוקק להתקרב ולהתדבק עי"ז בבוראו וכמבואר בסוף פ"ט עיי"ש, והמדריגה הזו היא המדריגה העליונה שבזריזות, שכבר אין צריך האדם לעורר את עצמו בכל פעם ופעם כבתחילה, אלא כבר מעצמו מתעורר לזה (פתח המסילה). **77. מתהלל.** משתבח. **78. בחלקו הטוב.** שזכה להתאוות ולהשתוקקות נשמתו לחי העולמים. **79. כאיל תערוג על אפיקי מים.** כאיל אשר ישתוקק ויתאוה מצמאון אל מקור מים. **80. תערוג.** תתאוה ותבקש (ת"י וראב"ע). **81. לאלהים.** לקרבת אלהים. ומבואר בפסוק זה, שמחמת שנפשו עורגת לבוראו - מזה נולד שגם

מסילת ישרים פרק ז

עיונים

(תהלים מב, ב-ג), "[82]נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה'" (שם פג, ג), "צָמְאָה לְךָ נַפְשִׁי [83]כָּמַהּ לְךָ בְּשָׂרִי" (שם סג, ב). וְאוּלָם הָאָדָם אֲשֶׁר אֵין הַחָכְמָה הַזֹּאת לוֹחֶטֶת בּוֹ כָּרָאוּי, עֵצָה טוֹבָה הִיא לוֹ [84]שֶׁיְּזַדְּרֵז בְּרְצוֹנוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּמָּשֵׁךְ מִזֶּה שֶׁתִּוָּלֵד בּוֹ הַחָכְמָה בַּמֶּטַבַּע, [ה]כִּי הַתְנוּעָה הַחִיצוֹנָה מְעוֹרֶרֶת הַפְּנִימִית, וּבְוַדַּאי שֶׁיּוֹתֵר [85]מְסוּרָה בְּיָדוֹ הִיא הַחִיצוֹנָה מֵהַפְּנִימִית, אַךְ אִם יִשְׁתַּמֵּשׁ [86]מִמַּה שֶּׁבְּיָדוֹ, [87]יִקְנֶה גַּם מַה שֶּׁאֵינוֹ בְיָדוֹ בַּהֶמְשֵׁךְ, [88]כִּי תּוֹלִיד בּוֹ

ה. **כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית.** בספר החינוך (מצוה ט"ז) האריך בענין זה, וז"ל: "ועתה בני, אם בינה שמעה זאת, והטה אזנך ושמע, אלמדך להועיל בתורה ובמצוות. דע, כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד יטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית את היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצוות, אם יעסוק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות, ישוב

ביאורים

צמאה נפשו לעבודת בוראו במעשיו בפועל, ולא להיפך שמעשיו היו מעוררים את נפשו. **82. נכספה וגם כלתה.** חָמְדָה ונתאוותה (רש"י). **83. כמה.** לשון תאוה (רש"י). **84. שיזדרז ברצונו.** שיתנהג בזריזות בקיום המצוות מתוך רצון וביוזמתו. **85. מסורה בידו.** ניתנת לכוח בחירתו. **86. ממה שבידו.** כלומר, בתנועה החיצונה. **87. יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך.** זהו סוד גדול להצלחה בעליה, שאם עובד את קונו בכל מה שיש לו, הרי הוא מקבל עוד כלים לעבודתו, אף שמתחילה היו למעלה מדרגתו, ועל זה אמרו "הבא ליטהר מסייעין אותו" (נתיב אליעזר). **88. כי תוליד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה.** כי בתחילה תוולד בו השמחה הפנימית, והנה אז הלא בודאי שיתעורר עי"ז להרבות ולחזק את אותה השמחה, וכאשר שוב יחזור וימשיך להזדרז בתנועתו החיצונה - בצירוף השמחה שכבר יש בו - ע"י כל זה יוולד בו אח"כ החפץ, ושוב תוולד בו עי"ז אח"כ גם החמדה, כי החמדה היא מדריגה יותר מן החפץ (פתח המסילה).

מסילת ישרים פרק ז

עיונים

לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו. ועל כן אמרו חכמינו ז"ל (מכות כג:) "רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות", כדי להתפיס בהן כל מחשבותינו ולהיות בהן כל עסקינו, להיטיב לנו באחריתנו, כי מתוך הפעולות הטובות אנחנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עד. ורמזו זכרונם לברכה על זה באמרם (מנחות מג:) כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפלין בראשו מובטח לו שלא יחטא, לפי שאלו מצוות תמידיות, ונפעל בהן תמיד".

ו. ונדעה נרדפה לדעת את ה'. כתב בספר "ברכת פרץ" (פרשת ויקרא): הנה ממה שציותה התורה על מצות אהבת ה' יתברך, [והמצוות הלא ניתנו לכל אחד ואחד מישראל] מזה מוכח ומוכרח שביד כל אדם להשיגה. ולכאורה, האיך אפשר לחייב על דברים שבלב שלכאורה אינו ביד אדם להשיגה, דמה יעשה מי שלבבו אינו בוער באהבתו יתברך שמו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו, דבשלמא מצוות מעשיות בידו לעשותן, אבל מצוות שבלב הא אינו בידו, [ואמנם רבותינו הקדמונים ז"ל ביארו דרכים כיצד יגיע לאהבת הבורא יתברך: הרמב"ם ז"ל בפ"ב מיסודי התורה מבאר שהאהבה באה על ידי התבוננות ברוממותו יתברך עיי"ש לשונו הקדוש, והחסיד בחוה"ל מבאר שיסוד האהבה באה ע"י התבוננות בטובו יתברך ורוב חסדיו עמנו. אבל מה יעשה אדם שיש לו טמטום הלב ואינו מתעורר לאהבה אפילו כשלומד בענינים אלו כהנה וכהנה].

אולם כבר כתב המס"י (פ"ז) לענין מדת הזריזות, דכמו שההתלהטות הפנימית מביאה לידי זריזות הגוף, כמו כן הוא בהיפך, שהתנועה החיצונית מעורר את הפנימית, כי ע"י זריזות בפועל מעורר בעצמו באמת התלהטות ושמחה פנימית, וזהו שכתוב "ונדעה נרדפה לדעת את ה'", עיי"ש. וככל החזיון הזה הוא גם כן בענין אהבה להשי"ת ולתורתו [וכן בשאר מדות], שכמו שאהבה פנימית מביאה לידי התנדבות להיות מוותר משלו למען כבודו יתברך, כמו כן ע"י פעולת התנדבות להיות

ביאורים

89. ברצון. כלומר שהוא רוצה ומכוון בתנועתו אל התכלית הזו, לקנות ולהשיג דרגות אלו של השמחה, החפץ והחמדה (פתח המסילה). **90. ונדעה נרדפה לדעת את ה'.** נדע את הדרך לידיעת ה' (הפנימית) ע"י מעשה הרדיפה החיצוני. חז"ל למדו מפסוק זה שמצוה לרוץ לבית הכנסת. הריצה היא פעולת זריזות חיצונית אשר תוצאותיה הם - ידיעת ה' ואהבתו.

הַשִּׂמְחָה הַפְּנִימִית וְהַחֵפֶץ וְהַחֲמָדָה מִכֹּחַ מַה שֶּׁהוּא מִתְלַהֵט בִּתְנוּעָתוֹ [89]בְּרָצוֹן. וְהוּא מַה שֶּׁהָיָה הַנָּבִיא אוֹמֵר (הושע ו, ג)**: "[90](ו)וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת**

מסילת פרק ז **ישרים** **עיונים**

אֶת ה'", וְכָתוּב (שם יא, י): "[91]אַחֲרֵי ה' יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג".

מוותר משלו [במה שלדעתו אינו מחוייב בדבר] לשם שמים בשביל כבודו יתברך, כן יתעורר בלבו אהבה באמת והתקשרות להשי"ת ולתורתו. ולפי ערך ריבוי ההתנדבות, כן יעורר לעומתו ניצוצי אהבת השי"ת. ואין חילוק בעניני ההתנדבות באיזה דרך הוא עושה [כי הרבה דרכים להתנדבות לעבודת הבורא יתב"ש, יש מתנדב לש"ש להרבות ביגיעת התורה, ויש בתפילה במסי"נ, ויש ברבוי צדקה וחסד, ויש בדקדוק עצום בכל דיני התורה, ויש בזיכוי הרבים, וכן כמה וכמה דרכים במילי דחסידותא, והכל הולך אל מקום אחד], כי לפי ריבוי הוויתור משלו למען השי"ת כמו כן יתעורר לעומתו הרגשת אהבה והתקשרות לבורא ב"ה, וזה בדוק ומנוסה, ונמצא שגם מצוות הלבבות יש היכולת ביד האדם לקיימם לקנותם ע"י פעולות במעשה מתוך התנדבות למען שמו.

ביאורים

91. אחרי ה' ילכו כאריה ישאג. נראה שרבינו מפרש ש"כאריה ישאג" הוא תיאור העוצמה בה ילכו ההולכים אחרי ה', ומוכיח מכאן את הצורך בעשיית דבר ה' בעוצמה ובזריזות חיצונית (שלא כמפרשי המקרא שביארו שהביטוי "כאריה ישאג" מתיחס לה' ולא להולכים אחריו) (שמחת מרדכי). [מפסוק זה למדו חז"ל שמצוה לרוץ לשמוע דבר הלכה].

פֶּרֶק ח׳

בְּדֶרֶךְ קְנִיַּת הַזְּרִיזוּת

הִנֵּה [1]הָאֻמְצָעִים [2]אֲשֶׁר נִקְנֶה בָּם הַזְּרִיזוּת, הֵם הֵם אוֹתָם אֲשֶׁר נִקְנֶה בָּם הַזְּהִירוּת, [3]וּמַדְרֵגוֹתֵיהֶם כְּמַדְרֵגוֹתֵיהֶם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי [4]לְמַעְלָה, [5]כִּי עִנְיָנָם קָרוֹב זֶה לָזֶה מְאֹד, וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם אֶלָּא [6]שֶׁזֶּה בַּעֲשִׂין [7]וְזֶה בַּלָּאוִין. וְכַאֲשֶׁר [8]יִתְאַמֵּת אֵצֶל הָאָדָם [9]גֹּדֶל עֵרֶךְ הַמִּצְוֹת וְרֹב חוֹבָתוֹ בָּהֶם, וַדַּאי [10]שֶׁיִּתְעוֹרֵר לִבּוֹ אֶל הָעֲבוֹדָה וְלֹא יִתְרַפֶּה מִמֶּנָּה.

ביאורים

1. האמצעים. הדרכים. **2. אשר נקנה בם הזריזות.** והיינו, על דרך הכלל - לימוד התורה, ועל דרך הפרט - "ההתבוננות על חומר העבודה שחייב בה האדם ועומק הדין עליה", וזאת ע"י העיון במעשים הכתובים בספרי הקודש, והלימוד במאמרי חז"ל המעוררים על זה, כלשון רבינו בתחילת פרק ד'. **3. ומדרגותיהם כמדרגותיהם.** האמצעים לקניית מדת הזריזות והסיבות שיעוררו את האדם אליה מדורגים לפי סוגי בני-אדם [שלימי הדעת, הפחותים מהם, והמון העם], כדרך שמדורגים לקניית מדת הזהירות. **4. למעלה.** בפרק ד'. **5. כי ענינם קרוב זה לזה מאד.** באשר שניהם עוסקים בקיום מצוות התורה בשלימות. ובשניהם שורש ענינם הוא הפיקוח וההשקפה המוכרחים לאדם בכדי להנצל מתחבולות היצר המשתדל להכשילו בעבירות ולאבד ממנו את המצוות, כמבואר כל זה בתחילת פרק ו'. **6. שזה בעשין.** מידת הזריזות היא להזדרז במצוות עשה. **7. וזה בלאוין.** מידת הזהירות היא להזהר ממה שנצטוינו בלא תעשה. **8. יתאמת אצל האדם.** ע"י האמצעים הנ"ל, דהיינו ע"י העיון והלימוד הראויים לכך (היינו ע"י ההתבוננות בכתבי הקודש ובמאמרי החכמים ז"ל וכדלעיל בפ"ד). **9. גודל ערך המצוות ורוב חובתו בהם.** 'גודל ערך המצוות' - מצד עצמן, גם אם לא היה מחויב בעשייתן, 'ורוב חובתו בהם' - גם אם לא היו בעלי ערך כה גדול מצד עצמן ומצד המצוָה עליהן (שמחת מרדכי). **10. שיתעורר... ולא יתרפה.** רבינו רומז כאן לשני חלקי ה'זריזות' (שביארם בפרק ז'): 'שיתעורר לבו אל העבודה' היינו קודם התחלת המעשה, שיזדרז להתחיל את העבודה, 'ולא יתרפה ממנה' - אחר התחלת המעשה, שלא יתרפה מלהשלים אותה (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים — פרק ח

עיונים

וְאָמְנָם, מַה שֶּׁיּוּכַל לְהַגְבִּיר הַהִתְעוֹרְרוּת הַזֶּה הוּא [11](א)**הַהִסְתַּכְּלוּת** [12]**בְּרֹב הַטּוֹבוֹת שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִם הָאָדָם בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה,** [13]**וְהַנִּפְלָאוֹת הַגְּדוֹלוֹת** [14]**שֶׁעוֹשֶׂה עִמּוֹ מֵעֵת הַלֵּדָה עַד הַיּוֹם הָאַחֲרוֹן, כִּי כָל מַה שֶּׁיְּרַבֶּה** [15]**לְהִסְתַּכֵּל וּלְהִתְבּוֹנֵן בִּדְבָרִים אֵלֶּה,** (ב)**הִנֵּה יָרֶבֶּה**

א. ההסתכלות ברוב הטובות. והחסיד רבינו בחיי יסד על זה שער מיוחד והוא שער הבחינה, והאריך בזה בשער חשבון הנפש וגם בשער הכניעה, ואף כי רבינו השוה את הזריזות להזהירות כמעט בכל, וכתב בסוף הפרק שכלל פה בדבריו שלשת המדריגות אשר חילקם בזהירות, בכל זאת לא כתב חשבון הבחינה בזהירות אלא רק בזריזות, מפני שההסתכלות בטובותיו של הקב"ה שעושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, היא דרך ישרה ומכוונת להביא את האדם לידי להט הנפש הבאה רק מחפץ הלב שהוא המוליד את הזריזות במעשים וכמו שנתבאר, ולכן הסתכלות זו צריכה היא ביחוד למעלת הזריזות, ולפיכך ביאר זה רבינו כאן, אבל הוא הדין ודאי שישתמשו בה שלימי הדעת גם להשגת מעלת הזהירות, כי המכיר טובתו של הקב"ה עליו, ודאי שיהיה זהיר ביותר שלא להמרותו ולא לעבור על רצונו אפילו עבירה קלה ולא לנטות אף נטיה כל שהיא. ומכאן גם מקום ללמוד על אופן קיצורו של רבינו, כי שער הבחינה שהוא שער גדול בספרו הענקי של רבינו בחיי שהיה מן הראשונים ז"ל הידועים בקצורם, ריכז רבינו בשורות ספורות ויצא בהם ידי חובת הבחינה המחויבת כ"כ לעבודת ה'... ומכאן שהספר הזה הוא ספר של כללים ולא של פרטים. ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ב. הנה ירבה להכיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו. כתב בספר "מכתב מאליהו" (ח"א עמוד 50): "עבודת האל בנויה על יסוד הכרת הטוב. הלא כה מפורש הוא בכל ספרי הקודש, אשר על האדם להודות לה' הטוב על כל הטובות אשר יעשה לו, וכי בשבילם עליו לקיים את כל המצוות והחוקים והתורות. גם ירמוז על דבר היסוד הזה בראשון לעשרת הדברים, אשר גילה האל ב"ה גילוי גמור לכל

ביאורים

11. ההסתכלות. ההתבוננות. **12. ברוב הטובות.** בטובות הרבות. **13. והנפלאות.** החסדים המכוסים והנסתרים שעושה עמנו השי"ת שאין אנו מרגישים בהם ['לא נפלאת היא ממך' (דברים ל, יא). פירש רש"י: "לא מכוסה היא ממך, כמו שנאמר (שם יז, ח) 'כי יפלא' 'ארי יתכסי'"]. **14. שעושה עמו.** ביצירת האדם ובקיומו. **15. להסתכל ולהתבונן.** להכיר את עצם העובדות ולהבין את גודל ערכן ומעלתן.

מסילת ישרים — פרק ח

עיונים

העם במעמד הר סיני, והוא: "אנכי ה' א' אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים". הרי שהזכיר "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", וגם הוסיף "מבית עבדים", לעורר את

לְהַכִּיר לְעַצְמוֹ חוֹבָה רַבָּה אֶל הָאֵל הַמֵּטִיב לוֹ, [17]**וְיִהְיוּ אֵלֶּה אֲמִצָּעִים לְשֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל** [18]**וְיִתְרַפֶּה מֵעֲבוֹדָתוֹ, כִּי הֲרֵי הוֹאִיל וְאֵינוֹ יָכוֹל** [19]**לִגְמֹל לוֹ טוֹבָתוֹ יִתְבָּרַךְ,** (ג)**לְפָחוֹת**

רגשות הכרת הטובה.

הן יוכל האדם לעבוד את בוראו גם מיראת העונש, שיירא ויפחד שלא יושב לו כרעתו, ויקיים בזה את המצוות והחוקים, זו היא תחילת המדריגות בעבודתו ית', אבל עבודת הלב, עבודה שיש בה מן השלימות, תהיה רק בהרגשת ההודאה... וכאשר יודה האדם לאלוהיו, וירגיש בכל לבבו ונפשו כי חייב הוא בתשלומי כל הטובות הרבות אשר עשה לו האל, אז יביע לו התודה הזאת, אם בקרבן או בתפלה אשר יגישם לפניו יתברך. בעשותו ככה, והיה האדם כמו נותן, והקב"ה - כביכול - כמקבל, ויזכה האדם בזה למדרגה הכי גדולה, הדביקות בו יתברך, כאשר ידבק הנותן במקבל, שהיא האהבה הגמורה. על כן תגדל מדריגת אהבת השי"ת, אשר תכבד לקנותה, וימעטו מאד אשר יקיימו את המצוה הראשונה בקריאת שמע, "ואהבת את ה' א' וכו'". כי עד שיגיע האדם לקנין כח הנתינה, והכרת הטוב הבאה ממנו, לא ישיג את האהבה כלל. הרי התבאר בזה שורש אהבת האל ב"ה, שהוא - כח הנתינה". עכ"ל.

ועיקר הדרך לאהבת השי"ת ביארו החסיד ב"חובות הלבבות" על יסוד הכרת הטוב, וסולם העבודה שלו בנוי בעיקרו על חיוב הכרת הטוב עיין שער הבחינה עבודת האלוקים וחשבון הנפש.

ונסיים בדברי הרמב"ן (סוף פרשת בא): "וכוונת כל המצוות, שנאמין באלוקינו ונודה לו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו וכו'.

ג. לפחות יודה לשמו ויקיים מצותיו. הכרת הטוב מחייבת עבדות! וכן כתב החובות הלבבות (שער

ביאורים

16. להכיר לעצמו חובה רבה. להבחין כמה חייב הוא להקב"ה, מתוך מידת הכרת-הטוב הטבועה בנפש האדם. **17. ויהיו אלה.** ההסתכלות וההתבוננות בנפלאות וטובות ה' עליו, וההכרה ברוב חובתו כלפי הקב"ה. **18. ויתרפה.** ושלא יתרפה. **19. לגמול לו טובתו יתברך.** להשיב להשי"ת אפילו מעט מזעיר על ריבוי חסדיו שגמל אתו [כפי אשר מידת הכרת-הטובה מעוררת את האדם לזה], הן מחמת רוב הטובות וגודלן, והן משום שאין לו את האפשרות לגמול להקב"ה שום טובה.

מסילת ישרים — פרק ח — עיונים

[20]יוֹדֶה לִשְׁמוֹ וְיַקֵּים מִצְוֹתָיו. וְהִנֵּה אֵין לְךָ אָדָם חשבון הנפש חשבון ז'). וברמב"ן (שמות כ, יז) עה"פ 'כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים' כתב: "ועל דעתי הוא נסיון ממש. יאמר, הנה רצה האלוקים לנסותכם התשמרו מצותיו כי הוציא מלבבכם כל ספק, ומעתה יראה הישכם אוהבים אותו ואם תחפצו בו ובמצותיו... ויתכן שיהיה הנסיון הזה בטובה, כי האדון פעם ינסה עבדו בעבודה קשה לדעת אם יסבלנה לאהבתו, ופעם ייטיב עמו לדעת אם יגמול אותו בטובה אשר עשה עמו להוסיף לאדוניו עבודה וכבוד...".

והנה בתפילת שמו"ע אומרים "מודים אנחנו לך" וכו', וכתב הט"ז (סימן קי"ג סק"ד) שתיבת מודים יש לו ב' פירושים, האחד דרך שבח והלל, והב' דרך הכנעה וזה מצינו בגמ' באמרם פלוני מודה לפלוני דרך הכנעה כלומר בזה מכניע עצמו החולק עליו במקום אחר, עיי"ש. וכתב בספר 'ימלא פי תהלתך': הנה להודות הביאור להודות על האמת וגם לשון שבח, וההודאות של מודה על האמת היינו לכופף עצמו להאמת, מפני שיש נטיה שלא להודות, וכדכתיב (שמות י, ג) "עד מתי מאנת לענת מפני", ומפרש התרגום "לאתכנעא", וכל הודאה הוא מין הכנעה להאמת, וע"י הניסים אנו מכירים איך שאנו כפופים להודות על האמת, והמדות לא נותנות לאדם להודות על האמת ומבעט בלבו נגד השתעבדותו לבורא, ועל זה הניסים שיוצאים מדרך הטבע מכריחים אותו להכנע, ובזה עבודתנו להכניע עצמנו ואת כל רצוננו לו יתברך, וכל זמן שאין אנו מכירים בהנס אין לנו הכנעה גמורה.

והנה כל אחד חייב להודות לה' יתברך על רוב חסדיו, ומי שאינו מודע ואינו מרגיש חיוב הודאה, אין זה שאינו בעל מדרגה גדולה, אלא זהו מפחיתות הנפש, לכן כשיש דבר שלא לרצונו הוא ממורמר כאילו מגיע לו ואינו יודע פחיתותו להודות לה' יתברך על הכל, וכדי להחדיר בלבו ולהרגיש חיוב הודאה, כפי כל כמה שיוסיף בשבחים ולתאר את כל הפרטים את חיובו להודות, זה יוסיף בלבו להרגיש ולבטא חיוב הודאתו, ולכן מצינו בברכות הודאה בתפילה ובברכת המזון שמאריכים בה יותר משאר ברכות.

ובמסכת ע"ז (ב.) תנן לפני אידיהן של עכו"ם ג' ימים אסור לשאת ולתת עמהם, ופירש רש"י וכולהו משום דאזיל ומודה לעבודת כוכבים ביום אידו, עכ"ל, הרי עד כמה שגוי מרגיש שצריך להודות על כל דבר קטן, ואע"פ שהם טעו באלילים, מ"מ רואים עד כמה היה להם רגש להודאה, ועל אחת כמה וכמה צריך לתת הודאה לבורא יתברך בכל דבר ממש. עכ"ל.

ביאורים

20. יודה לשמו ויקיים מצוותיו. יודה לשמו - בפה, ויקיים מצוותיו - במעשה, דיבור ומחשבה (שפתי

מסילת ישרים — פרק ח — עיונים

בְּאֵיזֶה מַצָּב שֶׁיִּמָּצֵא, אִם עָנִי וְאִם עָשִׁיר, אִם בָּרִיא וְאִם חוֹלֶה, [21]**שֶׁלֹּא** (ד)**יִרְאֶה נִפְלָאוֹת וְטוֹבוֹת רַבּוֹת בְּמַצָּבוֹ. כִּי הֶעָשִׁיר וְהַבָּרִיא כְּבָר הוּא חַיָּב לוֹ יִתְבָּרַךְ עַל עָשְׁרוֹ וְעַל בְּרִיאוּתוֹ. הֶעָנִי חַיָּב לוֹ, שֶׁאֶפְלוּ בְּעָנְיוֹ מַמְצִיא לוֹ** [22]**פַּרְנָסָתוֹ** [23]**דֶּרֶךְ** גַּם **וָפֶלָא וְאֵינוֹ מַנִּיחוֹ לָמוּת בָּרָעָב. הַחוֹלֶה, עַל** [24]**שֶׁמַּחֲזִיקוֹ בְּכֹבֶד חָלְיוֹ וּמַכּוֹתָיו וְאֵינוֹ מַנִּיחוֹ** [25]**לָרֶדֶת שַׁחַת,** [26]**וְכֵן כֹּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, עַד שֶׁאֵין לְךָ**

ד. יראה נפלאות וטובות רבות במצבו. "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו" (איכה ג, לט), ופירש רש"י במסכת קידושין (פ:): "למה יתאונן אדם חי, למה יתרעם אדם על הקורות הבאות עליו אחר כל החסד שאני עושה עמו שנתתי לו חיים ולא הבאתי עליו מיתה"!! כלומר, מתנת החיים היא כה גדולה עד שלעומתה כל היסורים שבעולם אינם נחשבים למאומה. והגרי"ל חסמן זצ"ל המשיל זאת לאדם שזכה בזכיה הגדולה בגורל, ובאותה שעה נשברה כדו או חביתו, האם חש הוא בצער מועט זה בשעת השמחה הגדולה? הרי האושר שנפל בחלקו מבטל כל רגשי צער קטנים הבאים על האדם בחיי היום יום! כך על האדם להרגיש בחסד החיים שנותן לו הקב"ה. שמחתו ואשרו צריכים להיות לאין קץ ושעור, עד שלא יחוש ולא ירגיש בכל הקורות הבאות עליו, ואפילו יסורים גדולים ועצומים כיסורי איוב, כאין וכאפס יחשבו לעומת הרגשת האושר של עצם החיים.

[והוסיף הגרי"ל זצ"ל לבאר סוף הפסוק: "גבר על חטאיו", שאין הכוונה לחטאים אלא חטא מלשון חסרון, וכענין שנאמר (מלכים-א א, כא): "אני ובני שלמה חטאים", והיינו שעל זה צריך האדם להתאונן, שהוא נוטל את האושר היקר שניתן לו - החיים, ומכלה אותו, מבלה את זמנו לריק ולבטלה, והרי הוא ממית בזמן זה את החיים שניתנו לו].

וזהו הפירוש במה שאמר דוד המלך ע"ה: "יסור יסרני יה ולמות לא נתנני" (תהלים קיח, יח), אף כי

ביאורים

חיים). **21. שלא יראה נפלאות וטובות.** אם ישים אל לבו ויתבונן כראוי. **22. פרנסתו.** כדי קיומו. **23. דרך גם ופלא.** כלומר, מעל לדרך הטבע. **24. שמחזיקו בכובד חליו ומכותיו.** גם בתוקף מחלתו ויסוריו, השי"ת משאירו בחיים ונותן לו כח לסבול את מכאוביו. **25. לרדת שחת.** למות. **26. וכן כל כיוצא בזה.** כגון: מצב של שלוה לעומת מצב של טירדה, מצב של כבוד לעומת מצב של זלזול, מצב של כשרונות מעולים לעומת דלים ועוד (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים פרק ח

עיונים

אָדָם שֶׁלֹּא יַכִּיר עֶצְמוֹ חַיָּב לְבוֹרְאוֹ. וּבְהִסְתַּכְּלוֹ בְּטוֹבוֹת אֵלֶּה[27] שֶׁהוּא מְקַבֵּל מִמֶּנּוּ, וְדַאי שֶׁיִּתְעוֹרֵר לְהַזְדָּרֵז לַעֲבוֹדָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה, כָּל שֶׁכֵּן אִם יִתְבּוֹנֵן הֱיוֹת[28] כָּל טוּבוֹ תָּלוּי בְּיָדוֹ יִתְבָּרֵךְ, וּמַה שֶּׁמִּצְטָרֵךְ לוֹ[30] וּמַה שֶּׁמָּכְרָח אֵלָיו, מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ הוּא וְלֹא מֵאַחֵר, אֲשֶׁר עַל כֵּן וַדַּאי שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל מֵעֲבֹד עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרֵךְ[31] וְלֹא יֶחְסַר לוֹ מַה שֶּׁהוּא מָכְרָח אֵלָיו.

עיונים

יסרני השם ביסורים גדולים, אולם "למות לא נתנני", חי אני ועל כן לא ארגיש ביסורים כלל.

אדם המתרעם ומתאונן על כל הקורות הבאות עליו, ולא חלי ולא מרגיש באושר החיים הגדול שזכה לו, עליו הכתוב אומר: "אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו" (תהלים מט, כא), אדם ביקר - היקר מכל ניתן בידו, ולא יבין, נמשל כבהמה אין חייו נחשבים למאומה ("שיחות מוסר" מאמר כט).

כתב רבי יצחק מאלצאן זצ"ל (בפירושו על התפילה "שיח יצחק" בסוף שמו"ע) "וכל החיים יודוך סלה" - הדגישו אנשי כנסת הגדולה "כל החיים" לומר, דלאו דוקא המאושרים צריכים להודות, רק כל החיים יודו על הטוב של נתינת החיים, כמו שאמרו רז"ל "מה יתאונן אדם חי" - די לו שהוא חי, רצונם לומר דבר גדול ונשגב הוא מה שהבורא יתברך נותן לו חיים.

ביאורים

27. שהוא מקבל ממנו. עתה, מלבד כל הטובות שקיבל מאז ומעולם. **28. כל טובו.** כל הטובות שיש לו לאדם בעוה"ז. **29. ומה שמצטרך לו.** כגון השגת פרנסתו וכל צרכיו, ולהיות מכובד בעיני הבריות וכדו'. **30. ומה שמוכרח אליו.** הדברים ההכרחיים לקיומו. [עוד יש לפרש, שכלל כאן ההערה לשלושת סוגי בני האדם שהזכיר לעיל בפ"ד : 'היות כל טובו תלוי בידו יתברך' - זהו ההערה לשלימי הדעת, והיינו הטוב האמיתי המבואר לעיל בפ"א, להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו ע"י מה שנדבק האדם בהשי"ת, כי רק זהו הטוב האמיתי, 'ומה שמצטרך לו' - היינו העולם הבא וכבודו, וזהו ההערה לבינונים, 'ומה שמוכרח אליו' - היינו חיי העוה"ז וכל צרכיו, וזהו ההערה להמון העם וכמבואר שם (פתח המסילה)]. **31. ולא יחסר לו.** לא יחסיר מעצמו את עבודת ה' המוכרחת לו, כלומר, שהוא חייב בה. או הכוונה, כדי שלא יחסר לו מה שהוא זקוק לקבל מאת השי"ת [עיין רמב"ם במורה נבוכים כי ההכרח מובטח אך לא המותרות (אמרי אפרים)].

מסילת ישרים פרק ח

עיונים

וְהִנֵּה רוֹאֶה, שֶׁכָּלַלְתִּי פֹּה בִּדְבָרַי שְׁלֹשֶׁת הַמַּדְרֵגוֹת אֲשֶׁר חִלַּקְתִּים[32] בַּזְּהִירוּת, כִּי כְּבָר עִנָּנָם אֶחָד, [33]וְהַדָּבָר לָמֵד מֵעִנְיָנוֹ, שֶׁלִּשְׁלֹמֵי הַדֵּעוֹת תִּהְיֶה [34]הַהֶעָרָה [35]מִצַּד הַחוֹבָה וּמִצַּד עֵרֶךְ הַמַּעֲשִׂים וַחֲשִׁיבוּתָם, לַפְּחוּתִים מֵהֶם [36]מִצַּד הָעוֹלָם הַבָּא וּכְבוֹדוֹ שֶׁלֹּא תַּשִּׂיגֵהוּ בּוּשָׁה [37]לְיוֹם הַגְּמוּל בְּרֹאותוֹ הַטּוֹבָה שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהַשִּׂיג וְאִבְּדָהּ, [38](ה)וְלֶהָמוֹן מִצַּד [39]הָעוֹלָם

ה. ולהמון מצד העולם הזה **וצרכיו.** כמה רחוקים אנו מהמדרגה השלישית - שהיא להמון עם - ההתמסרות המוחלטת לעבודת השי"ת כדי שלא יחסר לנו מה שהוא מוכרח לחיי היום יום! התמסרות לעבודת השי"ת כהשתדלות לצרכי החיים (אמרי אפרים).

מבואר בדברי רבינו שההתבוננות להמון כולו [לזכות למדות הזהירות והזריזות] הוא בענין השכר והעונש, וכ"כ רבינו לעיל בפ"ד וע"ש שהאריך בענין עומק הדין. הרי שהעבודה מצד יראת העונש, ובפרט יראת עונשי עוה"ז, היא מדרגה נמוכה מאד. ובפרק כ"ד כתב רבינו שיראה זו ראויה לעמי הארץ ולנשים אשר דעתן קלה.

והדבר צריך ביאור, שהרי ביעודי התורה תופסים מקום גדול עניני שכר ועונש גשמי, והיינו שהעבודה היא עבור זה, ונחשב שהעבודה היא במדרגה נמוכה, והרי התורה אינה מסתפקת במועט ותובעת מהאדם הרבה, לאהבה את ה' ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם, ופעמים הרבה מפורש בתורה הדרישה לאהבה ודביקות ועבודה בכל לב ובכל נפש?

אך ביאור הענין הוא, דהלא ההסרה מדרך התורה היא ע"י נטיית החומר וע"י מדת החמדה שברוח, וע"י יראת העונש מדחה היצר, ואחרי שמדחה היצר ע"י יראת העונש ומתנהג עפ"י התורה, בא עי"ז למעלות יראת הרוממות ויראת החטא ולאהבת השי"ת (כי אחרי שתש יצרו שוב רוצה באמת

ביאורים

32. בזהירות. לעיל בפרק ד' בקניית מדת הזהירות. **33. והדבר למד מענינו.** למדים אנו במידת הזריזות מאותו ענין שכבר למדנו במידת הזהירות. **34. ההערה.** ההתעוררות למדת הזריזות. **35. מצד החובה.** מתוך הרגשת חובתם להגיע לשלימות. **36. מצד העולם הבא וכבודו.** כדי שיקבל שכר וכבוד בעוה"ב. **37. ליום הגמול.** לזמן שבו ישולם השכר. **38. ולהמון.** העם תהיה ההתעוררות למדת הזריזות בקיום המצוות. **39. העולם הזה וצרכיו.** אשר הם מקוים לקבל בו את שכרם, כגון מצוות שהאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, ועוד אופנים שבעבורם יש שכר גם בעולם הזה.

מסילת ישרים פרק ח עיונים

הַזֶּה וּצְרָכָיו, כְּעִנְיַן שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם לְמַעְלָה.

בעבודת השם ולקיים דברי חכמים. עיין רמב"ם פ"ב מגירושין הל"כ). ועוד שע"י היראה הרי זוכר תמיד את השי"ת, וכשהוא מעיין במעשיו שהולך לעשות אם זה אסור או מותר, הרי מתבונן מהו רצון הבורא, ואף דהסיבה היא יראה פשוטה מחמת עונש, אבל למעשה הרי יש בכאן זכירת הבורא והשתעבדות לרצונו, וגם שמשים לבו על דרכיו בכלל להיזהר ממכשול, והרי יש בזה טהרה וקדושה, ומזה יבוא לתיקון פנימיותו ולעליה בהרגשה והכרה ג"כ. ולפי זה גדולה מאד התביעה על העדר יראה פשוטה שהיא היסוד לכל המעלות, ובהעדרה אי אפשר להגיע אף למדרגה פחותה ("משנת רבי אהרן" ח"א עמוד ק"ח).

פֶּרֶק ט׳

בְּבֵאוּר מַפְסִידֵי הַזְּרִיזוּת וְהַהַרְחָקָה מֵהֶם

הִנֵּה [1]מַפְסִידֵי הַזְּרִיזוּת, הֵם הֵם [2]מַגְדִּילֵי הָעַצְלָה. וְהַגָּדוֹל שֶׁבְּכֻלָּם הוּא [3]בַּקָּשַׁת הַמְּנוּחָה הַגּוּפָנִית [4]וְשִׁנְאַת הַטֹּרַח וְאַהֲבַת [5]הָעִדּוּנִים [6]בְּתַשְׁלוּם כָּל תְּנָאֵיהֶם. כִּי הִנֵּה אָדָם כָּזֶה וַדַּאי שֶׁתִּכְבַּד עָלָיו הָעֲבוֹדָה לִפְנֵי בּוֹרְאוֹ כֹּבֶד גָּדוֹל. כִּי מִי שֶׁיִּרְצֶה לֶאֱכֹל אֲכִילוֹתָיו בְּכָל [7]הַיִּשּׁוּב וְהַמְּנוּחָה, וְלִישֹׁן שְׁנָתוֹ [8]בְּלֹא טוֹרֵד, וְיִמָּאֵן לָלֶכֶת אִם לֹא [9]לְאִטּוֹ, וְכֵיוֹצֵא בִּדְבָרִים אֵלֶּה, הִנֵּה יִקָּשֶׁה עָלָיו לְהַשְׁכִּים לְבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת בַּבֹּקֶר, אוֹ לְקַצֵּר בִּסְעוּדָתוֹ מִפְּנֵי תְּפִלַּת הַמִּנְחָה בֵּין הָעַרְבַּיִם, אוֹ [10]לָצֵאת לִדְבַר מִצְוָה אִם לֹא יִהְיֶה [11]הָעֵת בָּרוּר, כָּל שֶׁכֵּן [12]לְמַהֵר עַצְמוֹ לִדְבַר מִצְוָה אוֹ לְתַלְמוּד תּוֹרָה. וּמִי שֶׁמַּרְגִּיל עַצְמוֹ [13]לַמְּנָהֲגוֹת הָאֵלֶּה, [14]אֵינֶנּוּ אָדוֹן בְּעַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת [15]הֶפֶךְ זֶה כְּשֶׁיִּרְצֶה, כִּי כְּבָר [16]נֶאֱסַר

ביאורים

1. מפסידי הזריזות. הדברים המונעים מן האדם את מדת הזריזות ומאבדים אותה ממנו. **2. מגדילי העצלה.** מגבירים את הנטיה לעצלות. **3. בקשת המנוחה הגופנית.** הרצון לנוח ולהתבטל. **4. ושנאת הטורח.** דחיית כל התאמצות ויגיעה. **5. העידונים.** תענוגי עוה"ז. **6. בתשלום כל תנאיהם.** בהשלמת כל פרטיהם, כלומר שלא יחסר לו שום הנאה או תענוג. **7. הישוב והמנוחה.** ישוב הדעת ומנוחת הגוף. **8. בלא טורד.** ללא הפרעה. **9. לאטו.** במתינות ובנחת כפי רצונו (סדר הויכוח). **10. לצאת.** מביתו. **11. העת ברור.** מזג האויר בהיר ונאה. **12. למהר עצמו לדבר מצוה.** ללכת במהירות כדי לקיים מצוה, וכן לעשותה בזריזות. **13. למנהגות.** להנהגות ולהרגלים. **14. איננו אדון בעצמו.** אינו יכול לשלוט על גופו. **15. הפך זה.** כלומר, להזדרז ולמהר. **16. נאסר רצונו במאסר ההרגל.** הרצון שבוי באזיקי ההרגלים ואינו יכול להפעילו בכיוון שהוא היפך הרגלו. [ז"ל רבינו יונה (אבות א, י) עה"פ 'תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות': רוצה לומר, כאשר הוא מרגיל איבריו להתבטל

מסילת ישרים — פרק ט

רְצוֹנוֹ בְּמַאֲסַר הַהֶרְגֵּל [17]**הַנַּעֲשֶׂה טֶבַע שֵׁנִי. וְאָמְנָם צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע הָאָדָם** [18]**כִּי לֹא לִמְנוּחָה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה אֶלָּא** [19]**לֶעָמָל וָטֹרַח,** [20]**וְלֹא יִנְהַג בְּעַצְמוֹ אֶלָּא מִנְהַג הַפּוֹעֲלִים** [21]**הָעוֹשִׂים מְלָאכָה אֵצֶל מַשְׂכִּירֵיהֶם, וּכְעִנְיָן מַה** [22]**שֶּׁהָיָה אוֹמֵר** (עירובין סה, א)**:** [23]**"אֲגִירֵי דְיוֹמָא אֲנַן", וּכְדֶרֶךְ** (א)**יוֹצְאֵי הַצָּבָא** [24]**בְּמַעַרְכוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר** [25]**אֲכִילָתָם בְּחִפָּזוֹן וּשְׁנָתָם**

עיונים

א. יוצאי הצבא במערכותיהם. כי גם האדם בעבודת ה' נמצא תמיד במערכות המלחמה עם יצרו המתגבר עליו תמיד. וכך מפרש רבינו הקרא 'כי אדם לעמל יולד', לא רק לעמל ולא לבטלה, אלא לעמל היותר נמרץ שיש בעולם, והיינו העמל של אנשי הצבא במערכותיהם במלחמה. אמנם, עמלו של האדם הוא גדול הרבה לאין ערוך מן העמל העומדים בו יוצאי הצבא במערכותיהם, שסוף סוף עמלם אינו קבוע, הם אינם יוצאים תמיד במערכה ואינם עומדים בה אלא בזמנים קבועים בלבד, שהרי אין מצב מלחמה במדינה תמיד, וגם בשעת מלחמה ממש הם מפסיקים ונחים, משא"כ עובדי ה' במלחמתם שהיא תמידית, ללא הפוגה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ביאורים

ממלאכה, מאנו ידיו, כי ההרגל שולט עליהם. עכ"ל. וכן כתוב 'עצלה תפיל תרדמה' (משלי יט, טו), ובאורחות צדיקים (שער טז) ביאר פסוק זה, "כי עצלות מביא שינה בטבע האדם", כלומר, אדם שמתרגל במדת העצלות הוא באמת עיף, בזמן שעל פי האמת אין ראוי לו להיות עיף]. **17. הנעשה טבע שני.** הנשרש בקרבו כטבע נוסף, מעבר לטבעו המקורי שנולד עמו, הן לטוב והן למוטב. **18. כי לא למנוחה הוא בעולם הזה.** כי לא יתכן שגם יעבוד את בוראו בזריזות הראויה וגם יבקש את המנוחה הגופנית, מאחר ושני דברים הללו סותרים זה לזה (פתח המסילה). **19. לעמל וטורח.** עמל הנפש וטורח הגוף. **20. ולא ינהג בעצמו.** ולכן לא ינהג בעצמו וכו'. **21. העושים מלאכה אצל משכיריהם.** שאינם מבטלים מזמנם כלל, ולמען פרנסתם מוותרים הם על האכילות הממושכות ועל מנוחה יתירה. **22. שהיה אומר.** רב נחמן בר יצחק בהתייחסו לחשיבות ניצול הזמן. **23. אגירי דיומא אנן.** אנו, לומדי התורה, כשכירי יום אנחנו המקבלים שכרם לפי ימי עבודתם, ויום שלא יעבדו בו - שכרו הולך לאיבוד. **24. במערכותיהם.** כשעורכים מלחמה נגד האויב. **25. אכילתם בחפזון ושנתם עראי.** וזהו עוד פרט בהנהגת ה'זריזות', שגם חלק הנצרך לגוף עליו לצמצם בכמות ואיכות, ולעשותו בחיפזון ועראי, כמש"כ רבינו בפ"א: כי כל עניני העולם אינם אלא עזר וסיוע לתכליתו שהיא תורה

מסילת ישרים — פרק ט

עיונים

ב. כי אדם לעמל יולד. המהר"ל מבאר, שאדם הינו בְּרִיָה גולמית שלא נשלמה צורתה, אבל קיימות בו סגולות אצורות, שאם יַפְתחן יגיע אל שלימות צורתו [ובכך הוא שונה מיתר הברואים כולם, העליונים והתחתונים - ראה תפארת ישראל תחילת פרק ג']. ואם אינו מטפחן, אין טעם לבריאתו. ועל כן מוטל עליו להתייגע כל ימיו כדי להוציא לפועל כוחותיו וסגוליותו ולתת להם ביטוי, וזוהי תכלית יצירתו. ובלשונו של המהר"ל: "כי האדם הוא 'בכח' ולא 'בפועל'... וכל שהוא 'בכח', ראוי אליו העמל, שהוא ה'יציאה אל הפועל', ולפיכך 'אדם לעמל יולד'". [משא"כ שאר הנבראים כבהמה וכדו', כל מה שראוי שיהיה בהם - נמצא בם מיד כשנבראו, שהרי השור נברא לחרוש והחמור לישא משא, וענין זה נמצא בהם מיד בהבראם, ואין דבר בהם בכח שיֵצא אחר כך אל הפועל]. ורמז לזה, שרק האדם נקרא "אדם" על שם האדמה, אף שכולם מן האדמה נבראו, ויש בהם גסות חומר האדמה יותר מן האדם, כי דמיון גמור יש לאדם אל האדמה, ששניהם הם ב"כח" ויוצאים מהם הכל לפועל, האדמה מגדלת צמחים אילנות ופירות וכדו', וכן האדם עליו להוציא שלימותו אל הפועל.

ביאורים

ומצוות (מפרשים). [נראה לבאר כי הג' דברים שכתב כאן הם כנגד הג' דברים שכתב לעיל, דכנגד מש"כ שם 'כי מי שירצה לאכול אכילותיו בכל הישוב והמנוחה', כתב כאן 'אשר אכילתם בחפזון', וכנגד מש"כ שם 'ולישון שנתו בלא טורד', כתב כאן 'ושנתם עראי', וכנגד מש"כ שם 'וימאן ללכת אם לא לאטו', כתב כאן 'ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב' (פי כהן)]. **26. תמיד.** אף לא בעת מלחמה. **27. לעמל יולד.** במסכת סנהדרין (צט:) אמרו: איני יודע אם לעמל פה נברא וכו', כשהוא אומר: "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך" (יהושע א, ח), הוי אומר "לעמל תורה נברא". והיינו דאמר רבא: "כולהו גופי דרופתקי נינהו, טובי לדזכי דהוי דרופתקי דאורייתא" [-כל הגופים נבראו לעמל, אשרי מי שזוכה שיהא עמלו בתורה (רש"י)]. ובמהרש"א: טוביה לדזכי וכו', "דהיינו דזכי לתכלית מה שנברא" [כי הוא מקיים את תכלית בריאתו]. **28. על זה הדרך.** להתרחק מבקשת המנוחה ולהיות מוכן ומזומן לעת קרב - במלחמת היצר. **29. בעצמו.** בטבעו. **30. ההזמנה וההכנה.** ההזמנה של הנפש (-נכונות הרצון) וההכנה של הגוף (-הנהגת אורח חיים באופן שלא תפריע לו להתנער ולצאת

עֲרַאי וְעוֹמְדִים [26]**תָּמִיד מוּכָנִים לְעֵת קְרָב. וְעַל זֶה נֶאֱמַר** (איוב ה, ז)**:** [(ב)]**"כִּי אָדָם** [27]**לְעָמָל יוּלָּד".**

וּכְשֶׁיַּרְגִּיל עַצְמוֹ [28]**עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, יִמְצָא הָעֲבוֹדָה קַלָּה עָלָיו וַדַּאי, כֵּיוָן שֶׁלֹּא יֶחְסַר** [29]**בְּעַצְמוֹ** [30]**הַהַזְמָנָה וְהַהֲכָנָה אֵלֶיהָ. וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָמְרוּ**

מסילת ישרים — פרק ט — עיונים

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ו מ"ד): "[ג]כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, [31]פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל, וּמַיִם [32]בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה, [33]וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן", [34]שֶׁהוּא כְּלַל הַהַרְחָקָה בְּתַכְלִית מִן הַמְּנוּחוֹת וְהָעֲדוּנִים.

ג. כך היא דרכה של תורה. במסכת גיטין (נז:) אמר ר"ש בן לקיש אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהן. וכתב המהרש"א: "שממית גופו ומסלק מותר התאוה". וכ"כ הרמב"ם (הלכ' ת"ת ג, יב): "בממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה". ומבאר המהר"ל ב"דרך החיים", שהתורה היא דבר שכלי והגוף הוא חמרי, והם שני הפכים ומנוגדים זה לזה, ורק אם מסלק שלטון הגוף לגמרי ומשליט השכל עליו אז יש קיום לתורה.

מאיר בזה מרן הגר"א קוטלר זצ"ל: שנינו במסכת אבות (ו, ו) בארבעים ושמונה דברים התורה נקנית, וכולם הם תנאי מוכרח בקנין התורה. כמו שאנו מבינים ש"בתלמוד, בשמיעת האוזן, בבינת הלב, בשימוש חברים" וכו' הם קנינים שבאופן טבעי הם הדרך לקנין התורה, כן צריך להיות ברור לנו ש"במיעוט שינה, במיעוט שיחה, במיעוט תענוג... בקבלת היסורים" הם דברים המוכרחים בדרך הטבע ממש לקנין התורה. "כי מלבד זאת שאין האדם יכול לעסוק בתורה כדבעי אם אינו פורש מהנאות העולם, גם עי"ז שמחשבתו טרודה בגשמיות ובתאוות העולם אין לבו פנוי לתורה, ועוד שתאוות העולם מפריעות ביותר להרגשת מתיקות התורה" (משנת רבי אהרן א, מג).

כתב ה'חתם סופר' ('תורת משה' פרשת שמות) עה"פ 'ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה' (תהלים קלט, יב): "ושמעתי ממורי הגאון בעל הפלאה זצ"ל שרמז לזה, שאנו רואים בעוצם עיניו מהביט אל עניני עולם הזה, אז ישיג יותר החכמה העיונית, על כן אמר "כחשיכה כאורה", כל עוד שמחשיך על עצמו וסותם עיניו, אז יאיר לו אור השכל יותר".

ביאורים

לעבודתו) (מפרשים). **31. פת במלח תאכל.** ללא לפתן ופירות, והוא ההיפך מ"אהבת העידונים בתשלום כל תנאיהם". **32. במשורה.** במדה מצומצמת. **33. ועל הארץ תישן.** והוא ההיפך מ"בקשת המנוחה הגופנית ושנאת הטורח" (פי כהן). **34. שהוא כלל ההרחקה בתכלית וכו'.** כלומר, הנהגות אלו הם ההתרחקות הכוללת והמקסימלית מהמנוחה והתענוגים. רבינו מפרש שעל האדם להתרחק מיוזמתו עד קצה היכולת מהנאות העוה"ז כדי להגיע לתורה, וכמו שפירש ה"מדרש שמואל" שם: "אם אתה עושה כן", מרצונך ומיוזמתך ולא מחוסר ברירה. אמנם ברש"י וברמב"ם ועוד פירשו שם שלא על העשיר דבר הכתוב ולמי שיש בידו היכולת, אלא גם אם תגיע למצב של פת

מסילת ישרים — פרק ט

עוֹד מִמַּפְסִידֵי הַזְּרִיזוּת הוּא, [35]רֹב הַפַּחַד וְגֹדֶל הַמּוֹרָא מִן הַזְּמַן וְתוֹלְדוֹתָיו, כִּי פַּעַם יִרְאֶה מֵהַקֹּר אוֹ מֵהַחֹם, וּפַעַם [36]מֵהַפְגָּעִים, וּפַעַם מִן הֶחָלְאִים, וּפַעַם מִן הָרוּחַ, וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. [37]הוּא הָעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כו, יג): "[38]אָמַר עָצֵל [39]שַׁחַל בַּדָּרֶךְ [40]אֲרִי בֵּין הָרְחוֹבוֹת". וּכְבָר גִּנּוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַמִּדָּה הַזֹּאת וְיִחֲסוּהָ [41]אֶל הַחַטָּאִים, וּמִקְרָא מְסַיְּעָם, דִּכְתִיב

ביאורים

במלח תאכל וכו' אעפ"כ ובתורה אתה עמל. **35. רוב הפחד וגודל המורא.** רוב הפחד - שמרבה לפחד אף במקום שאין לפחד כלל, וגודל המורא - שאף במקום שיש להתיירא, מ"מ יראתו היא יותר משיעור היראה הראויה, ובזה מנמק לעצמו את התרשלותו מעשייה. [כתב המלבי"ם (ישעיהו נא, יג), שהפחד - עיקרו מצד טבע האדם המפחד, ואילו היראה - מצד הדבר המפחיד. ואולי גם כוונת רבינו כאן לרמוז, שהחוששים יותר מהראוי ממזג האויר ("הזמן") - חששם נובע, אם מצד טבעם לפחד מפני כל דבר, ואם מצד שהם מגזימים בגודל סכנתם של הדברים המעוררים יראה (שמחת מרדכי). ויש מפרשים, שפחד הוא מדבר מסויים אשר מזדמן לפניו, ומורא הוא מדבר שאינו מסויים שאולי יזדמן]. **36. מהפגעים.** ברק, רעם, רעש וכדו', וכן ממפגעים שבדרך הנוצרים עקב הגשם, השלג והרוח, וכן מ"סכנות" וממכשולות אחרים. **37. הוא הענין שאמר שלמה.** משמעות הדברים, שאין מדובר כאן בתרוצים שקריים, אלא שהעצל אכן מרגיש פחד ומורא מכל הפגעים הללו. שלמה המלך ע"ה בחכמתו מגלה לנו, שהפחד המוגזם והדמיוני הזה, ויחוס משקל יתר לכל מיני פגעים, נובע מנגיעותיה של העצלות. הרתיעה הפנימית מן העמל והעבודה, מולידה מחשבות מסולפות ודמיוניות, והן - מולידות פחד ומורא בלתי מוצדקים (מסילות יהודה). **38. אמר עצל.** לאותם המזרזים אותו "קום ולך אצל רבך ללמוד תורה". **39. שחל בדרך.** לרוב העצלות יגזים לומר איך אלך, הלא "שחל" - הגדול שבאריות (מלבי"ם) - נמצא בדרך שבין עירי לעיר שהרב נמצא בתוכה ואהיה נטרף על ידו. **40. ארי בין הרחובות.** וכשאומרים לו הרי רבך בעירך, משיב להם: מתירא אני שלא יבוא "ארי" - אריה קטן (מלבי"ם) - בתוך הרחובות שעלי ללכת בהן. ולאמיתו של דבר תשובת העצל היא רק תוצאה של ריבוי פחד הנובע מן העצלות, שכן בעלי החיים הללו שוכנים הרחק ממקום יישוב בני אדם, ביערות ובמדבריות, ולא "בדרך" או "בין הרחובות". **41. אל החטאים.** כלפי החוטאים שאינם בוטחים בה'.

מסילת ישרים — פרק ט

עיונים

(ישעיה לג, יד): "[42](ה)פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים", עַד שֶׁאָמַר אֶחָד [43]מִן הַגְּדוֹלִים אֶל תַּלְמִידוֹ בְּרֹאותוֹ אוֹתוֹ מִתְפַּחֵד, "[44]חַטָּאָה אַתָּ" (ברכות כ, א). אֶלָּא עַל זֶה נֶאֱמַר (תהלים לז, ג): "[45]בְּטַח בַּה' וַעֲשֵׂה טוֹב [46]שְׁכָן אֶרֶץ [47](ה)וּרְעֵה אֱמוּנָה".

ד. **פחדו בציון חטאים.** מבואר שרק החוטא מפחד, מאחר ופחדים אינם אלא מחטאים, הלכך אדם המפחד מגלה על עצמו שהוא חוטא. ובזוהר מבואר יותר, שהפחד בעניני העולם הזה אינו אלא דמיון, שנראה לאדם שמפחד מפני סכנת העולם הזה, אך בקרב לבו האדם מפחד מפני חטאיו. כלומר, הפחד בעניני העולם הזה אינו אלא תחליף לפחד מפני החטא. נצא נא ונחשוב, ונתאר לנו את הפחד אשר יפחד האדם כשחרב חדה של שונאו בנפש מונחת על צווארו, כשברור לו ששונאו רוצה ויכול לרצחו נפש. מכל מקום פחד זה אינו אלא תחליף, ושורש פחדו הוא פחדו מפני עונשי הגיהנם על חטאיו. כי אילו היה שלם בנפשו, בלי שום פגם, לא היה מפחד כלל. הדבק בדבקות גמורה אל ה' יתברך - מה יש לו לפחד? "ה' לי לא אירא, מה יעשה אדם לי!" (מכתב מאליהו ח"ד עמו' 233).

ה. **ורעה אמונה.** בספר "לב אהרן" פירש: אמונה צריכים לרעות, כלומר לפתח אותה ולהעמיקה שתחדור ותמלא את הלב ואת המוח. וכך מגדיר הרמב"ם את מהותה של אמונה: "האמונה אינה הענין הנאמר בפה, אבל הענין המצויר בנפש שיאמין בו כמו שיציווירו". "האמונה היא התאמת

ביאורים

42. **פחדו בציון חטאים.** מדלא כתיב 'פחדו בציון יושביה', אלא 'פחדו בציון חטאים' ש"מ שענין הפחד נמצא רק אצל החוטאים (חטאים - בני אדם החוטאים בתמידות, כמו "ואנשי סדום רעים וחטאים"). המלבי"ם פירש: "פחדו - הנה החוטאים שלא האמינו בה' פחדו בציון מפני סנחריב הנלחם על ציון. והחנפים הצבועים, שבושו מלאמר בפה שהם פוחדים ואין מאמינים בה', מ"מ אחזה אותם רעדת הגוף עד שפחדם היה ניכר לכל ע"י הרעדה". 43. **מן הגדולים.** התנא רבי ישמעאל ברבי יוסי. 44. **חטאה את.** חוטא אתה! המפרשים שם פירשו, שעצם היות האדם ירא מפגעי העולם מורה על היותו חוטא, כי אילו לא היה חוטא לא היה מפחד. רבינו אינו מפרש כן, אלא שהיראה עצמה היא החטא, כי היא נובעת מעצלות, ויש להתגבר עליה (מסילות יהודה). 45. **בטח בה' ועשה טוב.** רבינו מפרש שכוונת הכתוב לומר שרק ע"י הבטחון בה' יוכל האדם לעשות את הטוב - דהיינו המצוות - כראוי בזריזות הראויה, כיון שלא יירא מפגעי הזמן. 46. **שכן ארץ.** תשכון בארץ לאורך ימים. 47. **ורעה אמונה.** שמור אמונה, "כי הרועה כמו שומר" (ראב"ע).

מסילת ישרים — פרק ט

עיונים

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, צָרִיךְ שֶׁיָּשִׂים הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ [48]עֲרַאי בָּעוֹלָם [49]וְקָבוּעַ בָּעֲבוֹדָה, [50](ו)יִתְרַצֶּה וְיִסְתַּפֵּק בְּכָל עִנְיְנֵי הָעוֹלָם בְּמַה שֶּׁמְּזַמֵּן לוֹ, וְיַקֵּח [51]מִן הַבָּא בְיָדוֹ, וְיִהְיֶה רָחוֹק מִן [52]הַמְּנוּחָה [53]וְקָרוֹב [54]לִמְלָאכָה וּלְעָמָל, וְיִהְיֶה נָכוֹן לִבּוֹ בָּטוּחַ בַּה', [55]וְלֹא יִירָא מִתּוֹלְדוֹת הַזְּמַן וּפְגָעָיו.

הדבר במחשבת הלב והצטיירו בשכל" ("שומר אמונים" להר"י אורגס סי' לג). אמונה הבאה רק מן החוץ מבלי שהושקעו בה עמל ויגיעה עצמית, אינה חודרת עמוק בלב.

אברהם אבינו בהיותו בן שלוש שנים התחיל להתבונן ולחפש את בורא העולם והמשיך בזה עד גיל ארבעים שנה, "עד שנגלה אליו הקב"ה ואמר לו אני בעל הבירה".

גם יצחק ויעקב, לא הסתפקו במה שקבלו מאברהם, אלא כל אחד היתה לו דרך מיוחדת משלו להכרת הבורא, ולכן אנו אומרים "אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב".

לעומת זה נאמר על דור המדבר: "עם תועי לבב הם" (תהלים צה, י). פירושה של תעיה זו שהם טולטלו מקצה לקצה, פעם היו בשיא האמונה, ופעם שאלו: "היש ה' בקרבנו אם אין". ואיך זה קרה? משום שהאמונה באה להם במתנה באופן פתאומי. הם נישאו "על כנפי נשרים", לא עמלו עליה בכוחות עצמם, ושכחו את מה שראו ברגע שהועמדו בפני נסיון.

גדול כוחה של אמונה רק כשהיא באה מתוך כוחות פנימיים, מתוך עמל ועבודה. אולם אם היא נשארת רק מתנה מבחוץ, אין לה את הבהירות הדרושה ואין היא מפעילה את הלב.

ו. **יתרצה ויסתפק בכל עניני העולם.** בבראשית (לג, יא) נאמר: "ויאמר יעקב... כי חנני אלקים וכי יש לי כל". מפרש ה"כלי יקר": "כי דרך הצדיקים אפילו כשיש מעט בידם, מסתפקים בו ושמחים בחלקם". ולכן אמר יעקב "יש לי כל", כלומר דבר לא חסר לי, שכן היה שמח בחלקו והסתפק במה שיש לו. ומשום כך חי בהרגשה כי השיג את כל אשר ניתן להשיג, דבר לא חסר לו, ויש לו הכל (חפץ חיים). המפרשים ביארו את הנאמר במסכת פסחים (פט.): "ונמצאו בנים זריזים ובנות שפלים", שההיפך

ביאורים

48. **עראי בעולם.** בעניני העוה"ז. 49. **וקבוע בעבודה.** בעבודת ה' יעמול בקביעות ובתמידות. 50. **יתרצה ויסתפק.** יתרצה במחשבתו ויסתפק למעשה. 51. **מן הבא בידו.** מן המוכן לפניו. 52. **המנוחה.** הגופנית. 53. **וקרוב.** מזומן בתמידות. 54. **למלאכה ולעמל.** בעבודת השי"ת. 55. **ולא יירא מתולדות הזמן ופגעיו.** בצורה מוגזמת, אלא בצורה שקולה כמבואר בהמשך.

מסילת ישרים — פרק ט

שֶׁמָּא תֹּאמַר הֲרֵי מָצִינוּ שֶׁחִיְּבוּ חֲכָמִים בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּשְׁמֹר הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ שְׁמִירָה מְעֻלָּה [56]**וְלֹא יָשִׂים עַצְמוֹ בְּסַכָּנָה אֲפִלּוּ הוּא צַדִּיק** וּבַעַל מַעֲשִׂים, וְאָמְרוּ (כתובות ל, א): **"**[57]**הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם** [58]**חוּץ מִצִּנִּים פַּחִים"**, וּמִקְרָא כָּתוּב (דברים ד, טו): **"**[59](ז)**וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם"**, הֲרֵי העצלות לקיים התורה והמצוות, מפני עצבונו על השגת קניני הבלי העולם הזה או על היסורין הבאים עליו, ואינו שמח בחלקו בשום דבר, גם עינו לא תשבע עושר". עפי"ז כתבו כי התיקון של יסוד העפר הוא להיות שמח בחלקו ושמח במצוות, וממילא על ידם ניתן להשיג מדת הזריזות בעשיית המצוות.

ז. ונשמרתם מאוד לנפשותיכם. כתב ה'חזון איש' זצ"ל ('קובץ אגרות' קלו-קלז): "הנני חושב את ההשתדלות הטבעית במה שנוגע לבריאות למצוה וחובה, וכאחת החובות להשלמת צורת האדם אשר הטביע היוצר ב"ה במטבע עולמו. ומצינו מאמוראים שהלכו אצל רופאים מאוה"ע ומינים להרפא, והרבה מן הצומחים ובעלי חיים ומוצקים שנבראו לצורך רפואה, וגם נבראו שערי חכמה שניתן לכל, לחשוב ולהתבונן ולדעת. אם כי יש דרך בדרכי השי"ת לדלג על הטבע וכש"כ על רוב ההשתדלות בה, מ"מ צריך לפלס מאד, כי שתי הנטיות מקו האמת המדוייק אינן ישרות, אם לבטוח

ביאורים

56. ולא ישים עצמו בסכנה. כגון לא לעבור מתחת קיר רעוע הנוטה ליפול (שבת לב.), וכגון רבי ינאי, טרם עלה לספינה בדק אם אין בה נקבים ורק לאחר מכן נסע בה (שם). **57. הכל בידי שמים.** "מחושות ומכאובות הבאים לאדם, כולם על ידי גזירת שמים" (רש"י ע"ז ג:). **58. חוץ מצינים ופחים.** חוץ ממחלות ונזקים הבאים על האדם ע"י קור וחום, שבאים לפעמים מתוך פשיעת האדם בעצמו (רש"י כתובות ל.) [ובתוספות (שם) כתבו: שצינים ופחים לעולם לא יבואו על האדם באונס אם ירצה ליזהר מהם]. **59. ונשמרתם מאד לנפשותיכם.** ודרשוהו חז"ל (ברכות לב:) לענין חובת האדם לשמור עצמו מְסַכָּנות. וז"ל הרמב"ם (הל' רוצח ושמירת הנפש פי"א ה"ד): "וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה, שנאמר (דברים ד, ט) 'השמר לך ושמור נפשך'" וכו'.

מסילת ישרים — פרק ט

שֶׁאֵין לְהַחְלִיט הַבְטָחוֹן הַזֶּה עַל כָּל פָּנִים, וְהָתָם אָמְרוּ: **"**[61]**וַאֲפִלּוּ** לִדְבַר מִצְוָה". דַּע, כִּי יֵשׁ יִרְאָה וְיֵשׁ יִרְאָה, יֵשׁ יִרְאָה רְאוּיָה וְיֵשׁ יִרְאָה [62]**שׁוֹטָה.** יֵשׁ בְּטָחוֹן [63]**וְיֵשׁ הוֹלֵלוּת.** כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא עָשָׂה אֶת הָאָדָם בַּעַל [64]**שֵׂכֶל** נָכוֹן וּסְבָרָא נְכוֹחָה [65]**לְשֵׁינַהֲג** עַצְמוֹ עַל דֶּרֶךְ טוֹב וְיִשָּׁמֵר מִן הַדְּבָרִים הַמַּזִּיקִים אֲשֶׁר נִבְרְאוּ לַעֲנֹשׁ אֶת הָרְשָׁעִים, וּמִי שֶׁיִּרְצֶה שֶׁלֹּא יִנְהַג עַצְמוֹ בְּדֶרֶךְ הַחָכְמָה וְיַפְקִיר עַצְמוֹ לְסַכָּנוֹת, הִנֵּה אֵין זֶה בְּטָחוֹן אֶלָּא הוֹלֵלוּת, וְהִנֵּה הוּא חוֹטֵא בְּמַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה נֶגֶד רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ [66]**שֶׁרוֹצֶה** שֶׁיִּשְׁמֹר הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ, וְנִמְצָא שֶׁמִּלְבַד הַסַּכָּנָה הַמְּטַבַּעַת [67]**בַּדָּבָר** אֲשֶׁר הוּא עָלוּל [68]**אֵלֶיהָ** מִפְּנֵי חֶסְרוֹן שְׁמִירָתוֹ, [ח]הִנֵּה עוֹד

עיונים

במדרגת הבטחון שהגעתי אליו באמת, ואם להאמין בהשתדלות יותר מדאי.

הדקדוק על אמצעי הבריאות היא עבודה אהובה לפניו יתברך ואשרי האדם שניצל מזרמת ההבל ואשר שם ה' מבטחו".

ח. הנה עוד הוא מתחייב בנפשו בקום עשה בחטא אשר הוא חוטא. כתב בספר "חובת הלבבות" (שער הבטחון פ"ד): "אין ראוי לו לאדם להכניס עצמו בסכנה מתוך שהוא בטוח בגזרת הבורא, שישתה רעלים או

עיונים

של זריזות היא "שפלות" - דהיינו עצבות. וביאור הענין, דהנה חומר האדם מורכב מארבעה יסודות: עפר, מים, רוח (אויר) ואש. ויסוד העפר ביאר רבי חיים ויטאל זצ"ל ('שערי קדושה' פ"ב) בזה"ל: "יסוד העפר שבנפש - ממנו מדת העצבות, ותולדתה היא

ביאורים

60. שאין להחליט הבטחון הזה על כל פנים. שאין לבטוח בצורה מוחלטת בכל האופנים. **61. ואפילו לדבר מצוה.** במסכת פסחים (ח:) אמרו שאע"פ ש"שלוחי מצוה אינם ניזוקין" מ"מ "היכא דשכיח הזיקא - שאני". כלומר, במקום שהנזק מצוי בו, אף שליח מצוה אין לו לסמוך שלא יינזק. **62. שוטה.** טפשית. **63. ויש הוללות.** התנהגות מופקרת ובלתי אחראית. **64. שכל נכון וסברא נכוחה.** שכל נכון - להשיג ולהבין את המציאות לאמיתה. סברא נכוחה - להסיק מסקנות נכונות מן המציאות שהשיג אותה (שמחת מרדכי). **65. לשינהג.** על מנת שינהיג עצמו. **66. שרוצה שישמור האדם את עצמו.** ואין האדם בעלים על גופו, אלא ניתן לו כפקדון, וחייב הוא לשמור עליו בכדי שיוכל לקיים באמצעותו את מצוות ה', כי לכך ניתן הוא לו (יושר מסילה). **67. בדבר.** המסוכן והמזיק. **68. אליה.** להגיע אליה.

מסילת ישרים — פרק ט

עיונים

הוּא מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ [69]בְּקוּם עֲשֵׂה בַּחֵטְא אֲשֶׁר הוּא חוֹטֵא, וְנִמְצָא [70]הַחֵטְא עַצְמוֹ מְבִיאוֹ לֵעָנֵשׁ. [71]וְאוּלַם [72]הַשְׁמִירָה הַזֹּאת וְזֹאת [73]הַיִּרְאָה הַמְיֻסֶּדֶת עַל הַנְּהָגַת [74]הַהָכְמָה וְהַשֵּׂכֶל הִיא הָרְאוּיָה, שֶׁעָלֶיהָ נֶאֱמַר (משלי כב, ג): "[75]עָרוּם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר וּפְתָיִים [76]עָבְרוּ וְנֶעֶנָשׁוּ". אַךְ הַיִּרְאָה הַשּׁוֹטָה הִיא, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם רוֹצֶה לְהוֹסִיף שְׁמִירוֹת עַל שְׁמִירוֹת וְיִרְאָה עַל יִרְאָה, וְעוֹשֶׂה [77]מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתּוֹ בְּאֹפֶן (ט)שֶׁיַּגִּיעַ מִזֶּה [78]בְּטוּל לַתּוֹרָה וְלָעֲבוֹדָה.

הוא, אם השמירה מן ההיזק מוסיפה רוגע לטובת הלימוד, הרי היא באה ממקור טוב, כמאמר חז"ל "שכר מצוה - מצוה". הקב"ה קבע בעולמו שעם כל מצוה שמקיימים נוצרת הזדמנות לקיום מצוה נוספת. וכן כאן, בקיום מצות "ונשמרתם": אם על ידה נוצרה התרוממות לקראת מצוה נוספת של לימוד התורה או חיזוק בתפילה וכיו"ב, סימן שהיא השמירה והזהירות החיובים. אבל אם שמירה זו מובילה את האדם לרשלנות ולביטול התורה והעבודה - זוהי הראיה שאין היא מצד מצות התורה אלא מכוחו של היצה"ר (נתיב אליעזר).

ביאורים

69. בקום עשה. שהולך למקום הסכנה. **70. החטא עצמו.** מה שלא נשמר מהסכנה. **71. ואולם וכו'.** כעת מפרט מהי "יראה ראויה". **72. השמירה הזאת.** האמצעים שעושה כדי להשמר. **73. היראה.** החשש והזהירות מפני הסכנות האמיתיות. **74. החכמה והשכל.** החכמה - הידיעה וההכרה, והשכל - המצאת אמצעי השמירה והתאמתם לנושא (שמחת מרדכי). ויש מפרשים: החכמה - שבאה ע"י לימוד וידיעה, והשכל - ההגיון. **75. ערום ראה רעה.** חכם (בעל עורמה. ראב"ע) ראה את הרעה קודם בואה והסתיר עצמו ממנה. **76. עברו ונענשו.** נענשו על שעברו במקום הרעה, כי גם זה חטא. [לשון "עונש" מורה, שנפגעו לא רק עקב הסכנה הטבעית, אלא גם על שחטאו באי-שמירת עצמם, כדברי רבינו לעיל (שמחת מרדכי)]. **77. משמרת למשמרתו.** שומר ומקפיד על השמירות האלו בתוקף גדול (פתח המסילה). **78. ביטול.** לא מוצדק.

מסילת ישרים — פרק ט

עיונים

וְהַכְּלָל לְהַבְחִין בֵּין שְׁתֵּי הַיִּרְאוֹת הוּא מַה שֶּׁחִלְּקוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאָמְרָם (פסחים ח, ב): "[79]הֵיכָא דְּשָׁכִיחַ הֶזֵּיקָא שָׁאנֵי. כִּי מָקוֹם שֶׁהַהֶזֵּק מָצוּי וְנוֹדָע, יֵשׁ לְהִשָּׁמֵר. אַךְ מָקוֹם שֶׁאֵין הַהֶזֵּק נוֹדָע, [80]אֵין לִירֹא. וְעַל כֵּיוֹצֵא בָּזֶה נֶאֱמַר (חולין נו, ב): [81]"רֵיעוּתָא דְּלָא חָזֵינָן לָא מַחְזְקִינָן, [82]וְאֵין לוֹ לְחָכָם אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת (ע"פ ב"ב קלא, א). הוּא עַצְמוֹ עִנְיַן הַפָּסוּק שֶׁהֵבֵאנוּ שיסכן עצמו בקרב עם הארי והחיות הרעות בלי הכרח. או שישליך עצמו לים או לאש וכיוצא בהם, דברים שאין אדם בטוח בהם מאבדון יסכן נפשו. שלא ימלט בזה מאחד משני הדברים: שיספה, ונמצא שהוא המית את עצמו והוא עתיד ליתן את הדין על כך... אע"פ שמיתתו בכך באה בגזרת הבורא וברשותו... ואם ינצל בכוחו של הקב"ה יקפח זכויותיו ויפסיד שכרו...

אע"פ שאמונתנו ברורה שאין לסיבות כל תועלת בהם אלא אם כן גזר כן הקב"ה".

מדברים אלו עולה, שגם המכניס עצמו לסכנה לא משנה את מה שנגזר עליו, ומה שכתב רבנו כאן שהוא "מתחייב בנפשו בקום עשה" כוונתו שבזה מוסיף לעצמו עוד עוון חמור העלול להכריע את כף המאזניים לחובתו ועי"ז ישתנה דינו למיתה (מפרשים).

ט. שיגיע מזה ביטול לתורה ולעבודה. קנה המדה להבחין אם השמירה היא חיובית או שלילית

ביאורים

הוא, אם השמירה מן ההיזק מוסיפה רוגע לטובת הלימוד, הרי היא באה ממקור טוב, כמאמר חז"ל "שכר מצוה - מצוה". הקב"ה קבע בעולמו שעם כל מצוה שמקיימים נוצרת הזדמנות לקיום מצוה נוספת. וכן כאן, בקיום מצות "ונשמרתם": אם על ידה נוצרה התרוממות לקראת מצוה נוספת של לימוד התורה או חיזוק בתפילה וכיו"ב, סימן שהיא השמירה והזהירות החיובים. אבל אם שמירה זו מובילה את האדם לרשלנות ולביטול התורה והעבודה - זוהי הראיה שאין היא מצד מצות התורה אלא מכוחו של היצה"ר (נתיב אליעזר).

79. היכא דשכיח הזיקא שאני. מקום שהנזק מצוי בו, שונה. כלומר, הגם שההולך לקיים את המצוה אין לו לחוש שמא יִנָּזֵק בהליכתו, מ"מ מקום שהנזק מצוי בו אף שליח מצוה אין לו לסמוך שלא יינזק, שאין סומכים על הנס (מאירי פסחים ח:) כי באופן כזה אין המצוה מגינה. ועיין גם במסכת קידושין (לט:): "וכל היכא דקביע הזיקא, לא סמכינן אניסא". וביאר המאירי (יומא יא:) כי "אין הקב"ה רוצה שיהא [אדם] מוסר עצמו לסכנה ויסמוך על הנס בשביל קיום מצוה". והוסיף (בפסחים שם): ולא אמרו ששלוחי מצוה אין להם לפחד מן הסכנה לפי שאינם ניזוקים, אלא לענין שאין לו לאדם להפקיע את עצמו מן המצוות מפאת דברים שאינם מצויים כל כך, או מתוך רכות הלב. **80. אין לירא.** שמא יתרחש נזק בעתיד. [באחיעזר (אה"ע פ"ג ב') כתב על מה דאיתא בכתובות (לט.) "שומר פתאים ה'" (תהלים קטז, ו), דהיינו באופן דהוה מיעוט קטן ולא ספק פיקוח נפש (מאור המסילה)]. **81. ריעותא דלא חזינן לא מחזקינן.** ביאורו: קלקול שאין אנו רואים אותו אין לחשוש שהוא קיים. (בגמרא שם מדובר לענין טריפות, שכל עוד שלא נתגלה בעוף סימן המטריף אותו, אין לנו לבקש ולחפש אחריו והוא מותר באכילה. ורבינו משתמש במאמר זה לענייננו, שאין לנו לחשוש מפני 'סכנות' שאין מציאותן ידועה). **82. ואין לו לחכם אלא מה שעיניו רואות.** (בגמרא שם

מסילת ישרים — פרק ט

עיונים

לְמַעְלָה "עָרוּם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר", הָא אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בְּנִסְתָּר מִן הָרָעָה אֲשֶׁר רוֹאֶה, לֹא מִמַּה שֶׁיּוּכַל לִהְיוֹת שֶׁיִּהְיֶה אֶפְשָׁרִי שֶׁיָּבוֹא, וְהוּא מַמָּשׁ עִנְיַן הַפָּסוּק שֶׁהִזְכַּרְתִּי לְמַעְלָה "(י)אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ [אֲרִי בֵּין הָרְחוֹבוֹת]".

וַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֵּרְשׁוּ הָעִנְיָן [83]כְּמִין חֹמֶר, לְהַרְאוֹת עַד הֵיכָן מַגַּעַת [84]יִרְאַת הַהֶבֶל לְהַפְרִישׁ הָאָדָם מִן הַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב. וְאָמְרוּ

יא. אמר עצל שחל בדרך. במסכת אבות (ד, ב) אומר בן עזאי: "הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה". מהמשנה נראה, שהעבירה רודפת אחרי האדם והוא צריך לברוח ממנה, והמצוה בורחת ממנו, ולכן הוא צריך לרוץ אחריה.

אם נתעמק בזה נמצא בו אור גדול. מה מושך כל כך את האדם בעבירה עד שהיא "רודפת אחריו"? הוי אומר: כח הדמיון. הוא מצייר לפני האדם הנאות למילוי יצרו בבהירות כה רבה עד שפיתויו כמעט מכריח את האדם לעבור. ואם זה אינו הנאה אלא מנהג ממנהגי העולם, כמו אופנה חדשה, הוא נותן לאדם להרגיש שאם לא ילך אחרי האופנה הוא יהיה האומלל שבבני אדם שכולם ילעגו לו; גם זה הוא פיתוי כה חזק עד שזה נחשב כמושכל ראשון אצל הבריות ללכת אחרי האופנה החדשה.

אין הדמיון מפתה את האדם לעשות מצוות. "אמר עצל שחל בדרך, ארי בין הרחובות" (משלי כו, יג) - זהו ציור שהדמיון המציאו! כדי להרתיע אותו מעשיית המצוה. וכמו כן הדמיון משקיט את המצפון הנרתע מעבירה - "דמיונו מוליכו שובב בדרך לב רצונו בל יחת מהעתיד הודאי, עת ישפוט ה' על כל מפעליו" (אגרת המוסר). הרי העבירה רודפת אחרינו בכח הדמיון, והמצוה בורחת מאתנו - גם כן בגרימת הדמיון. שם הדמיון קוסם, וכאן הוא מרתיע ('עלי שור' ב' מ"ג).

ביאורים

הגירסא: "לדיין") - ושם מדובר, שהדיין יכול וצריך לסמוך על שיקול דעתו לפי ראות עיניו. ורבינו לומד משם לסכנות, שדבר שאין האדם רואה ויודע - אין לו להתיירא ממנו. **83. כמין חומר.** "פירוש נאה" המושך את לב האדם לשמעו (עפ"י רש"י קידושין כב: ד"ה חומר - "צרור המרגליות וצרור הבושם תלוי בצואר לתכשיט"). ותוספות (שם) ביארו בשם רבנו סעדיה גאון: "מעשה", כלומר, פירוש המתאים למעשה [לענין] המתבאר על ידו. **84. יראת ההבל.** היראה הטפשית שאין בה ממש.

מסילת ישרים — פרק ט

עיונים

יא. אלא עצלה גורמת לו שיתירא. אף שלעיל כתב רבינו שהיראה והפחד הם מפסידי הזריזות ומגדילי העצלה וראוי להתחזק בבטחון, ועי"ז בזריזות, וכאן מבואר שהפחד בא מהעצלות, באופן שהזריזות יגרום שלא יפחד. צ"ל דגם זה וגם זה נכון, שחוסר בטחון גורם עצלות, ועצלות גורם תוספת יראה ופחד מופרז עד שלכל דבר יש לו מה לתלות שמפחד ודואג (מאור המסילה).

(רב"ר ח, ו): "[85]שִׁבְעָה דְּבָרִים אָמַר שְׁלֹמֹה [86]בָּעָצֵל. כְּיצַד, אָמְרוּ לָעָצֵל, חֲרֵי רַבְּךָ [87]בָּעִיר, לֵךְ וּלְמַד תּוֹרָה מִמֶּנּוּ, וְהוּא מֵשִׁיב אוֹתָם, מִתְיָרֵא אֲנִי מִן הָאֲרִי [88]שֶׁבַּדֶּרֶךְ. רַבְּךָ [89]בְּתוֹךְ הַמְּדִינָה, אוֹמֵר לָהֶם, מִתְיָרֵא אֲנִי שֶׁלֹּא יִהְיֶה אֲרִי [90]בֵּין הָרְחוֹבוֹת. אוֹמְרִים לוֹ, חֲרֵי הוּא [91]בְּתוֹךְ בֵּיתֶךָ, אוֹמֵר לָהֶם, אִם אֲנִי הוֹלֵךְ אֶצְלוֹ, אֲנִי מוֹצֵא הַפֶּתַח [92]נְעוּלָה וְכוּ'", [93]עַיֵּן שָׁם. [94]הָא לָמַדְתָּ, שֶׁאֵין הַיִּרְאָה גּוֹרֶמֶת שֶׁיִּתְעַצֵּל (יא)אֶלָּא [95]עַצְלָה גּוֹרֶמֶת לוֹ שֶׁיִּתְיָרֵא. וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הַנָּפְיוֹן [96]הַיּוֹמִי [97]יָעִיד עֲלֵיהֶם, [98]מִמַּה שֶׁכְּבָר פָּשׁוּט הוּא וְרָגִיל בִּרְכ הֲמוֹן בְּנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר [99]זֶה דַּרְכָּם כֻּלָּל לָמוֹ.

ביאורים

85. שבעה דברים. רבינו הביא כאן רק ארבעה. **86. בעצל.** על אדם העצל איך הוא מתחכם למצוא אמתלאות ותירוצים שונים לעצלותו שלא לקום ממטתו וללמוד תורה, ומפרט חלקם. **87. בעיר.** פלונית הסמוכה לעירך. **88. שבדרך.** שבין שני הערים. **89. בתוך המדינה.** באותה עיר שהנך גר בה. **90. בין הרחובות.** שעלי ללכת בהם. [ואף שאין שום צד שיהיה ארי בין רחובות העיר, מ"מ העצל אומר שמפחד אף מחשש מופלג ורחוק כזה]. **91. בתוך ביתך.** ואין עליך לצאת מהבית אלא להכנס לחדר רבך. **92. נעולה.** סגורה, ולמה אטרח לשוא. **93. עיין שם.** ההמשך שם: אומרים לו: 'פתוח הוא', וכשלא היה יודע מה להשיב, אומר להם: '(בין אם) הדלת פתוחה או נעולה (אין זה משנה לי, אלא) מבקש אני עוד לישון מעט (וטורח לי לקום ממטתי)'. **94. הא למדת.** מסוף דבריו. **95. עצלה גורמת לו שיתירא.** מידת העצלות המושרשת בלבו היא אשר גורמת לו פחד מוגזם. **96. היומי.** התמידי. **97. יעיד עליהם.** כמה אמת ונכון הדבר. **98. ממה שכבר פשוט הוא ורגיל וכו'.** מצורת החיים המצויה בקרב המון העם. **99. זה דרכם כלל למו.** כן מנהגם להחזיק לעצמם את הכסילות הזאת

מסילת ישרים — פרק ט

[100]וּמַשְׂכִּיל עַל דָּבָר יִמְצָא אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ, "[101]וְדַעַת לְנָבוֹן נָקֶל" (משלי יד, ו). [102]וּכְבָר נִתְבָּאֵר עִנְיַן הַזְּרִיזוּת בְּאוּר שֶׁאֲחִשׁוֹב חֶיּוּתוֹ מַסְפִּיק [103]לְהֶעֱרֵת הַלֵּב, [104]וְהֶחָכָם יֶחְכַּם עוֹד וְיוֹסִיף לֶקַח.

[105]וְהִנֵּךְ רוֹאֶה, כִּי רָאוּי לַזְּרִיזוּת [106]לִהְיוֹת בְּהַדְרָגָה אַחַר הַזְּהִירוּת, כִּי עַל הָרֹב לֹא יִהְיֶה הָאָדָם זָרִיז אִם לֹא יִהְיֶה זָהִיר בַּתְּחִלָּה. כִּי מִי שֶׁלֹּא יָשִׂים לִבּוֹ [107]לְהִזָּהֵר בְּמַעֲשָׂיו וּלְהִתְבּוֹנֵן [108]בָּעֲבוֹדָה וּמִשְׁפָּטֶיהָ, שֶׁזּוֹ הִיא מִדַּת הַזְּהִירוּת, [109]כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, קָשֶׁה שֶׁיִּלְבַּשׁ [110]אַהֲבָה וְחֶמְדָּה אֵלֶיהָ וְיִזְדָּרֵז בִּתְשׁוּקָה [111]לִפְנֵי בוֹרְאוֹ, כִּי הִנֵּה הוּא עוֹדֵנוּ טוֹבֵעַ בַּתַּאֲוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת וְרָץ מְרוּצַת הֶרְגֵּלוֹ הַמַּרְחִיקוֹ [112]מִכָּל זֶה. אָמְנָם, אַחַר שֶׁכְּבָר פָּקַח

ביאורים

(מצודת דוד, תהלים מט, יד). **100. ומשכיל על דבר.** המתבונן בשכלו על כל דבר ודבר. **101. ודעת לנבון נקל.** ולאיש נבון יקל מאד להבין את האמת על בוריה - שאין ליראה הזו מקום. **102. וכבר נתבאר.** ובזה ביארתי. **103. להערת הלב.** לעורר את הלב במדת הזריזות. **104. והחכם יחכם עוד ויוסיף לקח.** ביאור הדברים ע"פ מש"כ רבינו יונה (שע"ת ב' אות כ"ו): 'אם אין אני לי, מי לי', אם האדם לא יעורר נפשו מה יועילוהו המוסרים וכו', אכן צריך האדם בשמעו המוסר לעורר נפשו ולשום הדברים אל לבו ולחשב בהם תמיד ועליהם יוסיף לקח ומלבו יוציא מלין וכו'. עכ"ל. כי עיקר ההצלחה בעבודה אינה אלא כשמתעורר מעצמו (אמרי אפרים). **105. והנך רואה.** מתוך ביאור מהות הזריזות. **106. להיות בהדרגה אחר הזהירות.** שמקומה בסולם המעלות יהיה לאחר מדת הזהירות, כלומר, שיוכל האדם לעמול במדת הזריזות אך ורק לאחר שקנה את מדת הזהירות. **107. ליזהר במעשיו.** להיות סר מרע. **108. בעבודה ומשפטיה.** על חומר העבודה אשר חייב בה האדם ועומק הדין עליה. **109. כמו שכתבתי.** פרק ב' וריש פרק ד'. **110. אהבה וחמדה אליה.** אהבה והשתוקקות לעבודת ה' - שהן הגורמות את הזריזות הראויה, כמבואר בפרק ז': "הזריזות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי". **111. לפני בוראו.** להתקרב אל בוראו ולעובדו, כמבואר לעיל בסוף פ"ז: "שהנרצה יותר בעבודת הבורא ית"ש, הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה". **112. מכל זה.**

מסילת ישרים — פרק ט

עיונים

יב. וישתוקק אל הטוב ויזדרז בו. כתב בספר "אורחות צדיקים" (שער טו): "הזריזות היא מעלה גדולה לתורה ולמצוות, וגם לענין תקנת העולם הזה, והיא מדת הצדיקים, ובדרכי הזריזות מגיעים הצדיקים לעבודת הבורא יתברך וכו'. ומי שעושה מעשיו בזריזות, בזה הוכחה גדולה שהוא אוהב את בוראו, כעבד האוהב את אדוניו ומזרז בעצמו לעשות רצונו. כי הזריזות תלויה בלב האדם, כשאדם מפנה לבו מכל המחשבות האחרות שיש בו ותופס מחשבה אחת, אז הוא מזדרז, ובלי ספק שיצליח".

[113]עֵינָיו [114]לִרְאוֹת מַעֲשָׂיו [115]וְלִזָּהֵר בָּם [116]וְחָשַׁב חֶשְׁבּוֹן הַמִּצְוֹת וְהָעֲבֵרוֹת, [117]כַּאֲשֶׁר זָכַרְנוּ, נָקֵל הוּא לוֹ שֶׁיָּסוּר מִן הָרָע (יב)וְיִשְׁתּוֹקֵק אֶל הַטּוֹב וְיִזְדָּרֵז בּוֹ. וְזֶה פָּשׁוּט.

ביאורים

מאהבה וחמדה לעבודת ה' בזריזות. **113. עיניו.** השכליים. **114. לראות מעשיו.** להתבונן במעשיו. **115. וליזהר בם.** שלא לעשותם. [היינו ענין הזהירות בשעת מעשה שכתב לעיל בפ"ג]. **116. וחשב חשבון המצוות והעברות.** וחישב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה [היינו ענין הזהירות שלא בשעת מעשה שכתב שם]. **117. כאשר זכרנו.** בפרק ג'.

מסילת ישרים

פרק י׳

בְּבֵאוּר מִדַּת הַנְּקִיּוּת

[1]**מִדַּת הַנְּקִיּוּת הִיא, הֱיוֹת הָאָדָם נָקִי לְגַמְרֵי [2]מִכָּל מִדָּה רָעָה [3]וּמִכָּל חֵטְא. לֹא דַי מִמַּה שֶׁהַחֵטְא בּוֹ מְפֻרְסָם וְגָלוּי, אֶלָּא גַּם כֵּן מִמַּה שֶּׁהַלֵּב נִפְתֶּה בּוֹ לְהוֹרוֹת הֶהֵתֵר בַּדָּבָר, שֶׁכַּאֲשֶׁר נַחְקֹר [4]עָלָיו בֶּאֱמֶת נִמְצָא שֶׁלֹּא הָיָה הַהֶתֵּר הַהוּא נִרְאֶה לוֹ אֶלָּא מִפְּנֵי [א]הֱיוֹת הַלֵּב עֲדַיִן נָגוּעַ קְצָת מִן הַתַּאֲוָה, כִּי לֹא טָהַר מִמֶּנָּה מִכֹּל וָכֹל, עַל כֵּן [5]תִּמְשְׁכֵהוּ לְהָקֵל לוֹ. אַךְ הָאָדָם אֲשֶׁר טָהַר [6]מִזֶּה הַנֶּגַע לְגַמְרֵי וְנָקִי מִכָּל [7]רִשְׁם רַע שֶׁמַּשְׁאֶרֶת** כשנתבונן בערך הנגיעות המשפיעות עלינו בדיונים אלה, נמצא שהן תקיפות מאד, כי שוחד המידות מעוור מסנוור ומסמא מלראות נכוחה את האמת. וכמו שכתב רבינו יונה למשלי (כ, יז): והנה הגיד גודל סכלות בני אדם, איך חוטאים בני אדם לבקש הנאה והם יודעים כי בשלה (-בגללה) הצער הגדול להם באחרית, כי התאוה גוברת ועוצמת עיניו מזה, ע"ש בכל דבריו.

עיונים

א. היות הלב עדיין נגוע קצת מן התאוה וכו'. "כי השוחד יעוור עיני חכמים" (שמות כג, ח), וביאר המהר"ל (גור אריה' שופטים): "יעוור עיני חכמים" - שלא תעלה על דעתו הסברה הנכונה, "ויסלף דברי צדיקים" (דברים המוצדקים. רש"י) שאפילו יעוררוהו על הדברים המוצדקים יסלפם". ויותר מזה במכילתא (שופטים) "שונא דברים המוצדקים - אפילו הנאמרים בסיני".

והנה כל אדם הוא דיין על עצמו, כי תמיד מוטל עליו לשפוט על צדק הנהגתו ואמיתת השקפותיו.

ביאורים

1. מדת הנקיות היא. במס"י מכת"י (עמ' סח) נוסף: כי אחר זהירות וזריזות מוכן הוא אל הנקיות. **2. מכל מדה רעה.** המביאה את האדם לידי חטא. ואף שעדיין אינו נקי לגמרי מכל התעוררות ורצון לאלו המידות הרעות כלל, מ"מ יהיה האדם נקי עכ"פ מן התולדות הרעות והמעשים הרעים הנובעים מן המידות הללו. **3. ומכל חטא.** שאינו מורה היתרים לעצמו, וכמבואר בהמשך. **4. עליו.** על שורש ההיתר ההוא. **5. תמשכהו.** התאוה. **6. מזה הנגע.** מהיות הלב "נגוע קצת מן התאוה". **7. רושם רע.** השפעה שלילית.

מסילת ישרים
פרק י׳

עיונים

ב. תכירהו שהוא רע ותרחיקהו ממנו. ענין זה מובא בהרחבה בספר "מכתב מאליהו" (ח"א עמ' 52 בקונטרס "מבט האמת - שורש המוסר") שביאר, כי מי שלא טיהר את לבבו עדיין - אין לו שום סיכוי ולא יוכל לעולם להסיק מסקנות של אמת. אמנם מה הוא המבחן ביד האדם לדעת אם מסקנותיו הם אמיתיות או שמעורב בהם פניות ונגיעות והם אינם לאמיתה של תורה? נקוט כלל זה בידך: דעה או החלטה שתעלה בידו בקושי, מתוך התאמצות להכרת האמת ומתוך מלחמה נגד הנגיעות - רק בה אפשר שתהיה לו תקוה שהיא אמיתית, אמנם דעה או החלטה שעלה בידו ללא קושי ומלחמה פנימית, יחשוד בה ויחפש באיזו פניה הסכימו עמה נגיעותיו.

הַתַּאֲוָה אַחֲרֶיהָ, הִנֵּה [8]רְאִיתִיו תִּהְיֶה בְּרוּרָה לְגַמְרֵי [9]וְהִבְחַנְתִּיו [10]זַכָּה וְלֹא תַטֵּהוּ הַחֶמְדָּה לְשׁוּם דָּבָר, אֲלָא כָּל מַה שֶּׁהוּא חֵטְא, אֲפִלּוּ שֶׁיִּהְיֶה כַּל שֶׁבְּכַלֵּי הַחֲטָאִים, [11](ב)תַּכִּירֵהוּ שֶׁהוּא רַע וְתַרְחִיקֵהוּ מִמֶּנּוּ. וְכַלָּשׁוֹן הַזֶּה אָמְרוּ חֲכָמִים עַל הַשְּׁלֵמִים הַמְּטַהֲרִים מַעֲשֵׂיהֶם טָהֳרָה רַבָּה שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהֶם אֲפִלּוּ [12]נִדְנוּד דָּבָר רָע (סנהדרין כג, א): "[13]נִקְיֵי הַדַּעַת שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם".

וְהִנֵּךְ רוֹאֶה עַתָּה הַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין הַזָּהִיר וְהַנָּקִי, אַף עַל פִּי [14]שֶׁקְּרוֹבִים הֵם זֶה לָזֶה בְּעִנְיָנָם.

ביאורים

8. ראיתו. את הטוב והרע האמיתי. **9. והבחנתו.** במעשיו אם הם מכלל הטוב או הרע. **10. זכה.** ברורה ונקיה. **11. תכירהו.** ראייתו השכלית. **12. נדנוד דבר רע.** נטיה קלה לדבר רע. **13. נקיי הדעת.** שדעתם נקיה ממדות רעות, ואינה מושפעת אלא מהאמת הצרופה ויכולים לשקול ולהגיע להכרעה אמיתית [ולכך נקראים הם "נקיי הדעת", משום שהנקיות במעשים תלוי בנקיות הדעת וכמו שכתב רבינו כאן, וכ"כ בסדר הויכוח (עמ' קח): "מדת הנקיות וכו' היות האדם נקי בדעתו שיוכל לשקול הדברים על אמתם, שלא יוטה מן התאוה להורות היתרים לעצמו" כו' עכ"ל (מפרשים)]. **14. שקרובים הם זה לזה בענינם.** שהרי תכלית הזהירות והנקיות שוים הם, דהיינו להשמר מן החטאים והעבירות. אלא שהזהירות היא שלא יחטא במה שכבר נודע לו ומפורסם אצל הכל, והנקיות היא

מסילת ישרים — פרק י

עיונים

הַזָּהִיר הוּא [15]הַנִּזְהָר בְּמַעֲשָׂיו [16]וְרוֹאֶה שֶׁלֹּא יֶחֱטָא בְּמַה שֶּׁכְּבָר נוֹדַע לוֹ וּמְפֹרָסָם אֵצֶל הַכֹּל חֶיוּתוֹ חֵטְא, אָמְנָם עֲדַיִן [17]אֵינֶנּוּ אָדוֹן בְּעַצְמוֹ שֶׁלֹּא יִמָּשֵׁךְ לִבּוֹ מִן הַהַאֲוָה הַטִּבְעִית, שֶׁלֹּא תַּטֶּהוּ לְהֶרְאוֹת לוֹ הֶהֵרִים בְּאֵיזֶה דְּבָרִים שֶׁאֵין רָעָתָם מְפֹרָסֶמֶת. וְזֶה, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מִשְׁתַּדֵּל [18]לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ [19]וְלִכְפֹּת אֶת הַאֲוָותָיו, לֹא מִפְּנֵי זֶה יִשְׁנֶה אֶת טִבְעוֹ וְלֹא יוּכַל לְהָסִיר מִלִּבּוֹ הַהַאֲוָה הַגּוּפָנִית, אֶלָּא שֶׁיִּכְבֹּשׁ אוֹתָהּ וְיִלָּחֵךְ [20]אַחַר הַחָכְמָה וְלֹא [21]אַחֲרֶיהָ, אַךְ עַל כָּל פָּנִים [22]חֹשֶׁךְ הַחֲמְרִיּוּת עוֹשֶׂה אֶת שֶׁלּוֹ [23]לַהֲסִיתוֹ וּלְפַתּוֹתוֹ. אָמְנָם, אַחַר שֶׁיִּתְרַגֵּל הָאָדָם הֶרְגֵּל [24]גָּדוֹל [25]בַּזְּהִירוּת הַזֶּה עַד שֶׁיִּנָּקֶה [26]נְקִיּוֹן רִאשׁוֹן מִן הַחֲטָאִים הַמְפֹרָסָמִים [ג]וְיַרְגִּיל עַצְמוֹ בָּעֲבוֹדָה וּבְזִרִיזוּתָהּ

ג. וירגיל עצמו בעבודה ובזריזותה. לענין זהירות כתב מקודם "שיתרגל האדם הרגל גדול", אבל לענין זריזות כתב "וירגיל עצמו", ולא כתב "הרגל גדול".

ונראה לבאר לפי מה שכתב רבינו לעיל (סוף פ"ט) וז"ל:

"אמנם אחר שכבר פקח עיניו לראות מעשיו וליזהר בם וחשב חשבון המצוות והעבירות כאשר זכרנו, נקל לו שיסור מן הרע וישתוקק אל הטוב ויזדרז בו". עכ"ל. ולכן מאחר שזכה האדם לזהירות ע"י הרגל גדול, יותר קל לו לזכות במדת הזריזות, ואין צורך להרגל גדול להשיגה (פי כהן).

ביאורים

הזהירות מהוראת היתר. **15. הנזהר במעשיו.** עיקר עיסוקו בזהירות הוא בגוף המעשים עצמם, ואינו עוסק עדיין בנקיות הדעת. **16. ורואה.** נותן אל לבו. **17. אינו אדון בעצמו.** אינו שולט על עצמו. עדיין דעתו מושפעת מהרצונות שאינם טהורים שבלב, והוא מוגדר כעבד לתאוותו. **18. לכבוש את יצרו.** מן העבירות. **19. ולכפות.** ולהכניע. **20. אחר החכמה.** הנוטה לדבקות בהשי"ת. **21. אחריה.** אחר התאוה. **22. חשך החמריות.** הנמצא בתוכו פנימה. [החומריות נקראת 'חשך', מפני שהוא מחשיך את השכל מלהסתכל במבט של אמת (פי כהן)]. **23. להסיתו ולפתותו.** להסיתו - לעבירה, ולפתותו - עם ההיתר. או הכוונה, להסיתו להוראת היתר וגם לפתותו אל התאוות. **24. גדול.** מרובה. **25. בזהירות הזה.** המבואר לעיל בפרקים ב'-ה'. **26. נקיון ראשון.** שטחי והתחלתי, כי עדיין לא החליש את התאוה, רק כובש אותה ונמנע מהעבירות המפורסמות. [עוד י"ל, 'נקיון ראשון' היינו שלא רק שהשיג את מידת הזהירות, אלא יותר מזה, שיגיע כבר לגדר של נקיות בזהירות, והיינו, שלכל הפחות כלפי החטאים המפורסמים כבר יהיה בגדר אדון על עצמו ולא ימשך לבו אליהם (פתח המסילה)].

מסילת ישרים — פרק י

עיונים

[27]וְתִגְבַּר בּוֹ הָאַהֲבָה אֶל בּוֹרְאוֹ וְהַחֶמְדָּה אֵלָיו, הִנֵּה כֹּחַ הַהֶרְגֵּל הַזֶּה יַרְחִיק אוֹתוֹ מֵעֲנְיְנֵי הַחֹמֶר וְיַדְבִּיק דַּעְתּוֹ אֶל הַשְּׁלֵמוּת הַנַּפְשִׁי עַד שֶׁפּוֹךְ סוֹף יוּכַל לְהַגִּיעַ אֶל הַנִּקָּיוֹן הַשָּׁלֵם, [ד]שֶׁכְּבָר יִכְבֶּה אֵשׁ הַתַּאֲוָה הַגּוּפָנִית מִלִּבּוֹ [28]בְּהִתְגַּבֵּר בּוֹ הַחֶמְדָּה הָאֱלֹהִית, וְאָז תִּשָּׁאֵר [29]רְאִיָּתוֹ זָכָה וּבָרָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה, שֶׁלֹּא [30]יִפָּתֶה וְלֹא [31]יִשְׁתַּגֶּה

ד. שכבר יכבה אש התאוה הגופנית מלבו בהתגבר בו החמדה האלוקית. ביאור הדברים, כי אחר שיש לאדם "לב" שחומד ומתאווה תמיד בלי הפסק, בין ברצונו בין בע"כ, אי אפשר בשום אופן שלא יחמוד כלל, אלא העצה היא רק שיהפוך את ה"לב" לטוב.

וכן כתב ב"דעת תורה" (פרשת בלק): מה נואלו האנשים המבקשים להנצל מהרהורי עבירה ומשתדלים הם לגרש המחשבה הרעה מתוך מוחם, לא זו הדרך הנכונה. אדרבה, ידוע הוא שכל מה שאדם עמל שלא לחשוב איזה מחשבה גורמת העצבנות שמחשב בה עוד יותר מבתחילה. והדבר פשוט, כי אחרי שיש לאדם אבר החושב תמיד בלי הפסק אי אפשר בשום אופן שלא יחשוב כלל, אלא העצה היא רק שיהפוך את האבר לאבר טוב, וזה נעשה רק על ידי שיהגה בתורה ובירא ובחכמה (עיין רמב"ם סוף הלכות איסורי ביאה). וראה בחובות הלבבות (שער חשבון הנפש חשבון כ"ה): ישתדל להרחיק מלבו את אהבת העולם הזה ולקיים בו תמיד את אהבת העולם הבא, כי שתי האהבות הללו נוגדות אחת את השניה, כמו שכבר אמר אחד החכמים "כשם שאין המים והאש יכולים להמצא יחד בכלי אחד, כך אין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא יכולות להמצא יחד בלב האדם". ועוד אמרו, "העולם הזה והעולם הבא יהיו בעיניך כאילו יש לך שתי נשים, שאם אתה משביע את רצונה של אחת מהן - השניה רוגזת".

ביאורים

27. ותגבר בו האהבה אל בוראו והחמדה אליו. שהן המעלות העליונות של מדת הזריזות. **28. בהתגבר בו החמדה האלוקית.** שהיא העצה העיקרית לכיבוי אש התאוה הגופנית. **29. ראיתו.** השכלית. **30. יפותה.** מרצונו. **31. ישיגהו.** יגיעהו, יתגבר בו.

מסילת ישרים פרק י

חֵשֶׁק חָמְרִיּוּתוֹ, וְיִנָּקֶה בְּמַעֲשָׂיו מִכֹּל וָכֹל. וְהִנֵּה עַל מִדָּה זוֹ, הָיָה דָּוִד שָׁמֵחַ בְּעַצְמוֹ וְאוֹמֵר (תהלים כו, ו): "[32]אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ ה'". כִּי בֶּאֱמֶת רַק מִי שֶׁינָּקֶה לְגַמְרֵי מִכָּל נִדְנוּד חֵטְא וְעָוֹן, [33]הוּא הָרָאוּי לֶרְאוֹת אֶת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ ה', כִּי [34]זוּלַת זֶה, (ה)[35]אֵין לוֹ אֶלָּא לֵבוּשׁ וְלִכְלֵם מִלְּפָנָיו, עובר כולל שני ענינים: האחד - רעת החוטא שהמרה את רצון ה' יתברך ועבר על ציוויו, והשני - הפגם והחסרון שנוצר ע"י עצם העבירה בנפש האדם. ענין זה מבואר באריכות גם בדברי הרמב"ן בשער הגמול (פ"ב ד"ה ועוד מצינו): הרי שאכל חלב בשוגג נקרא חוטא, ומהו חטאו? - שלא נזהר בעצמו ולא היה ירא וחרד אל דברי המקום ברוך הוא שלא יאכל ולא יעשה דבר עד שיבדוק יפה יפה ויתגלה לו הדבר שהוא מותר וראוי לפי גזירותיו של הקב"ה. ועוד, שכל דבר האסור מלכלך הנפש ומטמא אותה, דכתיב "ונטמתם בם", לפיכך נקרא שוגג חוטא. הא למדת כי שתים הנה הרעות אשר עשה החוטא, הא' שהמרה רצון ה' ועבר על גזירותיו, והב' שפגם בנפשו וטמא ולכלך אותה בזוהמת החטא (אמרי אפרים).

עיונים

ה. אין לו אלא ליבוש וליכלם מלפניו. כתב הרמב"ן (ויקרא ד, ב): "מפני שכל העוונות יולידו גנאי בנפש והם מום בה, ולא תזכה להקביל פני יוצרה רק בהיותה טהורה מכל חטא, ולולי זה היו טפשי העולם זוכים לבא לפניו". ומבואר כי כל חטא שאדם

ביאורים

32. ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'. כלומר, שמחמת שהגעתי אל הנקיות, על כן אני יכול לסובב את מזבחך ה', דהיינו ליראות את פני המלך, וכמו שמבאר רבינו והולך. ורבינו מפרש שהוא ביטוי של שמחה, כלומר, אשרי חלקי שאני ראוי ליראות את פני ה', וסיבת השמחה היא זה גופא שזכה להגיע למידת הנקיות (פתח המסילה). **33. הוא הראוי ליראות את פני המלך ה'.** כמו שאין לבא אל מלך בשר ודם - גם אם אינו מלוכלך כל כך - כל זמן שאינו נקי לגמרי, ככתוב אצל יוסף "ויגלח ויחלף שמלותיו" (בראשית מא, יד), כמו כן וכל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, לבושה יחשב לראות פניו כל זמן שעדיין יש לכלוך של שמץ חטא (מאור המסילה). **34. זולת זה.** מבלעדי מדת הנקיות השלמה. **35. אלא לבוש וליכלם.** כלומר, שלא רק שאיננו ראוי ליראות את פני המלך, אלא עוד ראוי לו ליבוש וליכלם מלפניו. [כתב ב'נתיב אליעזר': "ואילולי שתיקנו לנו חז"ל לבוא ולשפוך שיח לפני מלכנו, הרי היינו בורחים מרוב בושה ממעשינו, וריחוקינו היה גדול, ומרחמיו שנתן לנו את הזכות להתפלל לפניו למרות שפל מצבנו". בסידור 'שיח יצחק' כתב שמה

מסילת ישרים פרק י

עיונים

ו. וכולם באבק לשון הרע. מבואר שאבק לשון הרע הוא חטא שהכל נכשלים בו ואין מי שיכול להמלט ממנו. בתחילת חומש דברים (א, א): "אלה הדברים אשר דבר

וּכְמַאֲמַר עֶזְרָא הַסּוֹפֵר (עזרא ט, ו): "[36]אֱלֹהַי בוֹשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ".

וְהִנֵּה וַדַּאי כִּי [37]מְלָאכָה רַבָּה הִיא לָאָדָם לְהַגִּיעַ אֶל שְׁלֵמוּת הַמִּדָּה הַזֹּאת, כִּי הָעֲבֵרוֹת הַנִּכָּרוֹת וִידוּעוֹת כַּלּוֹת הֵם לִשְׁמֹר מֵהֶם, כֵּיוָן שֶׁרָעָתָם גְּלוּיָה. אַךְ [38]הַדִּקְדּוּק הַזֶּה הַמְצְטָרֵךְ לַנְּקִיּוּת הוּא הַקָּשֶׁה יוֹתֵר, כִּי [39]הוֹרָאַת הַהֶתֵּר [40]מְכַסָּה עַל הַחֵטְא, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי. וְהוּא כְּעִנְיַן מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע"ז יח, א): עֲבֵרוֹת [41]שֶׁאָדָם דָּיֵשׁ בַּעֲקֵבָיו, [42]סוֹבְכוֹת אוֹתוֹ בִּשְׁעַת הַדִּין. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ב קסה, א): [43]רֻבָּם בְּגָזֵל, וּמִעוּטָם בַּעֲרָיוֹת, [44](ו)וְכֻלָּם [45]בַּאֲבַק

ביאורים

שתיקנו אנשי כנסת הגדולה לומר בתחלת תפלת שמו"ע "ה' שפתי תפתח", לפי שצריך האדם להלביש חרדה בבואו לפני מלך גדול ונורא, לכן מבקש מאתו ית': אנא פתח שפתי, כי מרוב פחד ובושה לא אוכל לפתוח שפתי]. **36. בושתי ונכלמתי להרים אלוקי פני אליך.** הרי שאפילו מלהרים את פניו אליו, ראוי לו ליבוש וליכלם. **37. מלאכה רבה.** עמל רב ומאמץ גדול. **38. הדקדוק הזה.** להשמר אף מן העבירות שאין רעתם גלויה ומפורסמת. **39. הוראת ההיתר.** הנובעת מנטיית התאוה. **40. מכסה על החטא.** מעלימה משכלו מלהתבונן על הקלקול. **41. שאדם דש בעקביו.** "שאדם דורסן ברגליו, שאין חשובין בעיניו כלום" (רש"י שם, בל"א), כלומר, עבירות דקות מאד, ולפיכך מורה בהם היתר ונכשל. **42. סובכות אותו בשעת הדין.** כלומר, נמצאות סביבו לקטרג עליו ולהרשיעו בדין. **43. רובם בגזל.** רוב בני אדם חשודים לעבור באיסור גזל משום שמורים לעצמם היתר במשא ומתן לעכב מאדם ריוח הראוי לו, וזהו כעין גזל (רשב"ם). **44. וכולם באבק לשה"ר.** מאחר שאף דיבורים תמימים עלולים לכלול אבק לשון הרע, מסתבר שרבים עוברים על כך בשוגג. [לדעת רבינו אין המאמר הזה בא ללמד על ריבוי החוטאים, אלא על דקות החטא, שריבוי החוטאים בא כתוצאה מזה שמפני רוב דקותו אין מכירים החטא ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל)]. **45. באבק לשון הרע.** דיבור שאינו לשון הרע גמור אלא שמשתמע ממנו לשון הרע. ומכונה 'אבק', כיון שאין זה עיקר האיסור,

מסילת ישרים — פרק י

לָשׁוֹן הָרָע. כִּי מִפְּנֵי רֹב דַּקּוּתוֹ, [46]כָּל בְּנֵי אָדָם נִכְשָׁלִים בּוֹ בְּמַה [47]שֶׁאֵין מַכִּירִים אוֹתוֹ. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פתיחתא דאיכה רבתי ל) שֶׁדָּוִד הָיָה נִזְהָר וּמְנַקֶּה עַצְמוֹ נְקָיוֹן גָּמוּר מִכָּל אֵלֶּה, וְעַל כֵּן הָיָה הוֹלֵךְ לַמִּלְחָמָה [48]בְּבִטָּחוֹן חָזָק, וְהָיָה [49]שׁוֹאֵל (תהלים יח, לח): "אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד כַּלּוֹתָם", [50]מַה שֶּׁלֹּא שָׁאֲלוּ יְהוֹשָׁפָט אָסָא וְחִזְקִיָּה לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ מְנַקִּים כָּל כָּךְ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הוּא עַצְמוֹ בְּתוֹךְ דְּבָרָיו (שם פסוק כא): "[51]יִגְמְלֵנִי ה' כְּצִדְקִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי". וְאָמַר עוֹד

עיונים

משה אל כל ישראל", כתב ה"מגלה עמוקות": נרמז כאן "אלה" ראשי תיבות א'בק ל'שון ה'רע. כאשר בא משה רבינו לדבר על עוון אבק לשון הרע, "אל"ה הדברים", ראה צורך להוכיח את כל עם ישראל, וכמו שאמר הפסוק: "אשר דבר משה אל כל ישראל", מפני שהוא חטא שהכל נכשלים בו.

וכתב המהרש"א, שעבירת לשון הרע שהוא מהדבור הוא עבירה מצד הנשמה (משא"כ גזל הוא מצד ממון וערִיות מצד הגוף), ואמר הכל באבק לשון הרע, כי אין לך אדם ששומר נשמתו הטהורה כמו שנתנה לו נקיה אבל הוא מאבקה באבק לשון הרע.

ביאורים

אלא שיש בו צד איסור של לשה"ר [כלומר, שאפשר לפרשו כלשון הרע] (רש"י סוכה מ: ד"ה כמה). והרמב"ם (דעות ז, ד) מפרש, כגון שאומר: "מי היה מאמין על פלוני שיגיע למדה פחותה כזו", או: "אל תדברו על פלוני, איני רוצה לומר מה אירע עמו". באופנים אלו אין פירוט של המעשים הרעים, אולם מאחר שיש בהם רמז לגנאי הרי הם בכלל אבק לשה"ר. **46. כל בני אדם נכשלים בו.** אך אין הדברים אמורים אלא במי שנוהג על פי טבעו ואינו נותן אל לבו להזהר בזה, אולם השם אל לבו ומשתדל להמנע מדיבורים אסורים - ודאי יכול להינצל אף מאיסור זה (ח"ח שמיה"ל שער התבונה ט"ו). **47. שאין מכירים אותו.** בגלל שאינו נראה להם כאיסור. **48. בבטחון חזק.** בטוח בנצחונו בזכות נקיון מעשיו. **49. שואל.** מבקש מהקב"ה. **50. מה שלא שאלו יהושפט אסא וחזקיה.** שלא העיזו לבקש לכלות את אויביהם בעצמם, אלא ביקשו שהקב"ה יילחם בעבורם, ופחדו לצאת למלחמה בעצמם כי לא היו נקיים כל כך כדוד המלך. **51. יגמלני ה' כצדקי ככור ידי ישיב לי.** שהתגמול הזה הוא מכח מדת הנקיות ['כבֹר ידי' - לשון נקיות, כמו "ובר לבב" (רש"י)], ולא מכח הפרישות או

מסילת ישרים — פרק י

(שם פסוק כה): "וַיָּשֶׁב ה' לִי כְּצִדְקִי כְּבֹר יָדַי לְנֶגֶד עֵינָיו", וְהוּא הַבֹּר וְהַנְּקִיּוֹן הַזֶּה שֶׁזִּכְּרָנוּ. וְאָז חָזַר וְאָמַר: "[52]כִּי בְךָ אָרֵץ גְּדוּד [וּבֵאלֹהַי אֲדַלֵּג שׁוּר] (שם פסוק ל), אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם" (שם פסוק לח). וְהוּא עַצְמוֹ אָמַר עוֹד (שם כד, ג-ד): "מִי יַעֲלֶה בְהַר ה' וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ, [53]נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב".

וְאָמְנָם וַדַּאי שֶׁהַמִּדָּה הַזֹּאת [54]קָשָׁה, כִּי טֶבַע הָאָדָם [55]חַלָּשׁ וְלִבּוֹ [56]נִפְתֶּה עַל נְקָלָה, וּמַתִּיר לְעַצְמוֹ הַדְּבָרִים שֶׁיּוֹכַל לִמְצֹא בָּהֶם [57]כְּדֵי הַטְעָאָה. וּבְוַדַּאי שֶׁמִּי שֶׁהִגִּיעַ לְזֹאת הַמִּדָּה, כְּבָר הִגִּיעַ לְמַדְרֵגָה גְּדוֹלָה, [58]כִּי בִּפְנֵי מִלְחָמָה חֲזָקָה עָמַד וְנִצַּח. וְנָבוֹא עַתָּה לְבָאֵר פְּרָטֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת.

ביאורים

הטהרה או החסידות. **52. כי בך ארוץ גדוד ובאלקי אדלג שור.** "בבטחונך ארוץ למחנה האויב ולא אירא ובעזר אלוקי אדלג על החומה לכבוש העיר" (מצודת דוד). **53. נקי כפים ובר לבב.** הנקיות במעשים נולדת מכח נקיות הלב - שהלב כבר איננו נגוע מן התאוות, וזהו נקי כפים מחמת שהוא בר לבב. עוד יש לפרש, נקי כפים - במעשים, ובר לבב - מהמידות הרעות, וכדברי רבינו בריש הפרק שמידת הנקיות היא היות האדם נקי לגמרי מכל מידה רעה ומכל חטא (פתח המסילה). **54. קשה.** להשיגה באופן הנעלה. **55. חלש.** מלהתגבר על תאוותיו. **56. נפתה על נקלה.** מתפתה בקלות. **57. כדי הטעאה.** כחטא שאינו מפורסם וגלוי, שהלב נפתה בו להורות התר בדבר כנ"ל בריש הפרק. **58. כי בפני מלחמה חזקה עמד ונצח.** כיון שלהגיע למדריגת שלימות מדת הנקיות, דהיינו תיקון הלב והיישרתו, צריך לעמוד בפני מלחמה חזקה נגד פיתוי היצר ולנצח בה, לכן מי שעמד בזה וניצח הגיע למדרגה גדולה.

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

פֶּרֶק י"א

בִּפְרָטֵי מִדַּת הַנְּקִיּוּת

פְּרָטֵי [1]מִדַּת הַנְּקִיּוּת רַבִּים הֵם מְאֹד, וְהִנָּם כְּכָל הַפְּרָטִים [2]שֶׁבְּכָל הַשֶּׁסֶ"ה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. כִּי אָמְנָם עִנְיַן הַמִּדָּה כְּבָר [3]אָמַרְתִּי, שֶׁהוּא לְהִיּוֹת נָקִי [4]מִכָּל עִנְיְנֵי הָעֲבֵרוֹת. וְאוּלָם אַף עַל פִּי שֶׁבְּכָל הָעֲבֵרוֹת מִשְׁתַּדֵּל הַיֵּצֶר הָרָע לְהַחֲטִיא אֶת הָאָדָם, כְּבָר יֵשׁ מֵהֶם [5]שֶׁהַטֶּבַע מְחַמְּדָן יוֹתֵר וּבָהֶן [6]מַרְאֶה לוֹ יוֹתֵר [7]הֶתֵּרִים, אֲשֶׁר עַל כֵּן [8]יִצְטָרֵךְ בָּהֶן יוֹתֵר חִזּוּק לְנַצֵּחַ אֶת יִצְרוֹ וּלְהִנָּקוֹת מִן הַחֵטְא. וְכֵן אָמְרוּ זַ"ל (חגיגה יא, ב): "גָּזֵל וַעֲרָיוֹת נַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם [9](א)מְחַמַּדְתָּן וּמִתְאַוֶּה לָהֶן".

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא רַב בְּנֵי הָאָדָם גַּנָּבִים [10]בְּגָלוּי הֵם,

ביאורים

1. מדת הנקיות. שענינה לא לתת מקום להטעיות היצר המביאות להוראות היתר בדברים האסורים. **2. שבכל השם"ה מצוות ל"ת.** אף שמדת הנקיות שייכת לכל התרי"ג מצוות הכולל גם רמ"ח מצוות עשה - לדקדק בכל פרטי ההלכה, מ"מ רבינו תפס את עיקר פתויי היצר והמכשולים המצויים ביותר, והם איסורי לא תעשה (מאור המסילה). **3. אמרתי.** לעיל בפרק י'. **4. מכל ענפי העברות.** ולא רק משורש האיסור המפורש בתורה. **5. שהטבע.** החומרי שנולד עמו האדם. **6. מראה לו.** היצר הרע. **7. התרים.** צדדים להקל בענפי האיסור - שיודע שבהן נוח לו לאדם להתפתות אחריו. **8. יצטרך.** האדם. **9. מחמדתן ומתאוה להן.** שטבעו של אדם להִמָּשֵׁך אחריהם ביותר, ולפיכך אינו מדקדק היטב באיסוריהם. **10. בגלוי.** במקום שאיסור הגניבה הוא גלוי וברור, כי זה השכל נותן שאסור לעשותו.

א. מחמדתן ומתאוה להן. בעין אליהו ביאר על פי מה שכתב הגר"א (משלי ב, טז) לחלק בין 'חמדה' ל'תאוה', ש'חמדה' הוא בדבר שמבחוץ - שאין בו הנאת הגוף, כגון חמדת הממון וכדומה, ואילו 'תאוה' היא בדבר שהגוף נהנה ממנו, כמו אכילה ושתיה ועריות. ויש לומר דזה מה שנקט כאן 'מחמדתן'

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

ומתאוה', ד'מחמדתן' היינו כנגד הגזל, שהוא הנאה חיצוניית מהממון, ו'מתאוה' היינו כנגד העריות.

ב. לֹא תונו איש את אחיו. בפרשת בהר מצינו שני כתובים סמוכים באיסור אונאה. בפסוק י"ד נאמר: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו", ובפסוק י"ז נאמר: "ולא תונו איש את עמיתו וייראת מאלקיך". את פשר הכפילות מבאר בספר "בינה לעיתים" (ח"ב, דרוש סח): בפסוק י"ד מדובר באיסור אונאה כלפי אדם ישר - "איש את אחיו".

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא רַב בְּנֵי הָאָדָם גַּנָּבִים [10]בְּגָלוּי הֵם,

[11]שֶׁיִּשְׁלְחוּ יָד מַמָּשׁ בְּמָמוֹן חַבְרֵיהֶם לָקַחַת וְלָשׂוּם בְּכֵלֵיהֶם, אַף עַל פִּי כֵן, [12]רֻבָּם טוֹעֲמִים טַעַם גְּנֵבָה [13]בְּמַשָּׂאָם וּמַתָּנָם בְּמַה שֶּׁיּוֹרוּ הֶתֵּר לְעַצְמָם [14]לְהִשְׁתַּכֵּר אִישׁ בְּהֶפְסֵדוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ [15]וְיֹאמְרוּ, [16]"לְהַרְוִיחַ שָׁאנִי". וְאוּלָם [17]לְאוּיִן הָרְבֵּה נֶאֶמְרוּ בָּזֶה: [18]"לֹא תִגְנֹבוּ" (ויקרא יט, יא), "[19]לֹא תִגְזֹל" (שם, יג), "[20]לֹא תַעֲשֹׁק" (שם), "[21]וְלֹא תְכַחֲשׁוּ" (שם, יא), "[22]וְלֹא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ" (שם), "[23](ב)לֹא תונו אִישׁ אֶת אָחִיו" (שם כה, יד - ע"ש),

ביאורים

11. שישלחו יד ממש. שיקחו ללא רשות בכוונה תחילה. **12. רובם טועמים טעם גניבה.** כמו שאמרו במסכת ב"ב (קסה.): "אמר רב יהודה אמר רב, רוב בגזל". מפרש רשב"ם: "רוב בני אדם חשודין על הגזל כעין גזל שמורין להיתרא במשא ובמתן לעכב איש מריוח הראוי לו לחבירו". [בא ליישב שלא יקשה הרי אנו רואים שאין רובם שולחים ידם בממון חבריהם בגלוי? ולזה פירש כעין גזל כגון במשא ומתן וכו' שיש מקום להוראת היתר, וזה כוונת רבנו במש"כ 'טעם גניבה']. **13. במשאם ומתנם.** במסחר. **14. להשתכר איש בהפסדו של חברו.** כלומר לגרום הפסד לזולת שלא כדין ולהרויח מתוך כך (כמו שמפרט להלן). **15. ויאמרו.** בלבם כדי להשקיט מצפונם. **16. להרויח שאני.** לשם רווח - הדבר שונה ומותר הוא! **17. לאוין הרבה נאמרו בגזל.** כל אופן של גזילה נכתב בלאו מיוחד, והולך ומפרטם. **18. לא תגנובו.** איסור לקיחת ממון הזולת בסתר ושלא בידיעתו. **19. לא תגזול.** איסור לקיחת ממון הזולת מידו בכוח ובחזקה. **20. לא תעשוק.** איסור החזקה בממון המגיע לזולת, כגון שכר שכיר או מלוה וכדומה. **21. ולא תכחשו.** איסור כפירה בממון המגיע לזולת, כגון שמופקד בידו ממון חבירו וחבירו תובע ממנו ממון זה והוא מכחיש. **22. ולא תשקרו איש בעמיתו.** איסור להשבע לשקר על ממון שכפר בו. **23. לא תונו איש את אחיו.** "זו הונאת ממון" (רש"י). כלומר משא

מסילת ישרים פרק יא

״[24]לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֶךָ״ (דברים יט, יד). הֵן כָּל אֵלֶּה חִלּוּקֵי דִּינִים [25]שֶׁבְּגָזֵל, כּוֹלְלִים מַעֲשִׂים רַבִּים מִן הַמַּעֲשִׂים הַנַּעֲשִׂים בְּכָל הַמַּשָּׂא וְהַמַּתָּן [26]הַמְּדִינִי, [27]וּבְכֻלָּם אִסּוּרִים רַבִּים. כִּי לֹא הַמַּעֲשֶׂה הַנִּכָּר וּמְפֻרְסָם בְּעֶשֶׁק וּבְגָזֵל הוּא לְבַדּוֹ הָאָסוּר, אֶלָּא כָּל שֶׁפּוֹךְ סוֹף יַגִּיעַ אֵלָיו וְיִגְרֹם אוֹתוֹ, כְּבָר הוּא בִּכְלַל הָאִסּוּר. וְעַל עִנְיָן זֶה אָמְרוּ זַ״ל (סנהדרין פא, א): **״[28](ג)וְאֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא״** (יחזקאל יח, ו), מאלקיך". אף על פי שמפניו אי אתה ירא, לפי שהוא גם הונה אותך, הרי עליך להתייירא מפני אלקיך - "כי אני ה' אלקיכם". אני הוא אלקי שניכם ונתון תתנו לפני את הדין שניכם גם יחד. הוא על אשר הונה אותך, ואתה על אשר הונית אותו.

ג. ואת אשת רעהו לא טמא, שלא ירד לאומנות חברו. פרנסתו של אדם נחשבת לו כ"אשתו", וכמו שלמדו חז"ל מהפסוק בקהלת (ט, ט): "ראה חיים עם אשה אשר אהבת", שכשם שחייב אדם להשיא לבנו אשה, כך חייב ללמדו אומנות (קידושין ל:). והיינו, מפני שהאומנות היא עזרתו של אדם,

ביאורים

ומתן בדרך מרמה הגורמת לחבירו הפסד ממון. כגון, רמאות במכירה: במחיר הסחורה, בכמותה או באיכותה. **24. לא תסיג גבול רעך.** איסור עשיית שינוי בסימנים המציינים את גבולות הקרקעות להגדיל את שדהו על חשבון הזולת, שמזיז את סימני הגבול באופן שהכניס קרקע מתחום חבירו בתוך תחומו [לאו זה הוא מיוחד לאדמת ארץ ישראל, והוא לאו נוסף על 'לא תגנובו']. **25. שבגזל.** שבעוון גזל. **26. המדיני.** הנהוג במדינה בין אנשי המסחר. **27. ובכולם איסורים רבים.** כלומר, בכל לאו ולאו יש אופנים רבים של איסור (יושר מסילה). עוד יש לפרש, שכוונת רבינו לומר, שלא רק עצם מעשה הגזל הוא שנאסר, אלא יש להשמר גם ממעשים שמצד עצמם אינם פוגעים בממון הזולת, אך הם יוצרים מצב העלול להביא לידי כך. ומביא על זה שתי דוגמאות: א. ירידה לאומנות חברו. ב. חלוקת קליות ואגוזים לתינוקות - שבעצם עשייתן עדיין אין נזק לזולת, אך הן עלולות לגרום נזק (שמחת מרדכי). **28. ואת אשת וגו'.** לפי דרשת הגמרא הכתוב מדבר על הנהגות של

עיונים

ואילו בפסוק י"ז חוזרת ומזהירה התורה שאפילו אם הלה "עמיתו" - חברך ודומה לך ברמאות, והוא כבר רימה אותך ויש לך איפוא מקום להוראת היתר להונות אותו כפי שהונה אותך - בכל זאת "ולא תונו". איסור הונאה בעינו עומד. עליך לפנות לבית דין להוציא את ההונאה מתחת ידו.

לכך סיים הכתוב "ויראת

מסילת ישרים פרק יא

עיונים

כשם שהאשה היא "עזר כנגדו". ולפיכך נחשב היורד לאומנות חבירו כאילו הוא מטמא את אשתו (מהרש"א, מהר"ל).

והנה לא פירשו חז"ל המקרא כפשוטו, לפי שהדברים אמורים בצדיק גמור וכמו שפירש רש"י שם [שלא אכל בזכות אבותיו - שלא נצטרך לזכות אבותיו מתוך שהוא חסיד], ולכן פירשוהו על יורד לאומנות חבירו. ואף בזה בודאי אין הדברים אמורים שלא ירד באופן האסור, שהרי חסיד גמור הוא, ומה שבח לו שלא עבר על איסור גמור של יורד לאומנות חבירו? אלא הכוונה שאף באופן המותר גם כן לא ירד, שאומנות חבירו קדוש בעיניו, ומרחיק את עצמו ממנו בכל כוחו. וזה כינה הכתוב "ואת אשת רעהו לא טימא", מכלל שאילו היה יורד לאומנות חבירו באופן זה - היה מתקרא שטימא אשת חבירו.

והדבר מפליא: זה שלא קיים מידת חסידות ולא עשה לפנים משורת הדין, איך יכונה כך? אך נראה שכוונת הדברים הוא על שם סופו, שעלול להגיע לידי כך, שהיום ממון חבירו אינו קודש אצלו, וסופו לירד מטה מטה, עד שהוא עלול להגיע לטמא אשת רעהו, ולכן קרא הכתוב את זה שלא ירד לאומנות חבירו שלא טימא אשת חבירו. שורש קטן של רע הטמון וחבוי בעומק לבו של האדם, עלול להיות שורש פורה ראש ולענה ויגדיל במשך הזמן לאילן גדול עד מאד, ולא עוד אלא שהשורש עובר מן האב לבנו לדורי דורות, ואפילו נשאר אצל האב בבחינת שורש בלבד, הנה אצל הבנים פעמים שיוצא לחוץ וגדל מאד מאד (הגדה של פסח - ראשי ישיבת מיר).

[29]שֶׁלֹּא יָרַד לְאָמָּנוּת חֲבֵרוֹ. וּכְבָר הָיָה רַבִּי יְהוּדָה אוֹסֵר לְחַנָּנִי, שֶׁלֹּא יְחַלֵּק [30]קְלָיוֹת וֶאֱגוֹזִים לַתִּינוֹקוֹת כְּדֵי לְהַרְגִּילָן שֶׁיָּבוֹאוּ [31]אֶצְלוֹ. [32]וְלֹא הִתִּירוּ חֲכָמִים אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁגַּם חֲבֵרָיו יְכוֹלִים

ביאורים

חסידות, שהנזהר בהן ראוי להיקרא "צדיק" ועל ידם הוא זוכה לחיים בעוה"ז ובעוה"ב. אחת מההנהגות שנאמרו בפסוק הוא "ואת אשת רעהו לא טמא", ודרשו חז"ל שהוא משל על מי שלא ירד לאומנות חברו. **29. שלא ירד לאומנות חברו.** להתחרות עמו בפרנסתו. שלא פתח עסק או בית מלאכה במקום שחברו קָדָמוֹ באותו סוג עסק (עיין רמב"ם הלכות שכנים ו, ח וטושו"ע חו"מ קנו, ה). **30. קליות.** שבלים שנתייבשו (קלויים) בתנור, והן נשארות מתוקות לעולם (רש"י כתובות טו:). **31. אצלו.** ולא לחנויות אחרות. [ואף שאינו גוזל ולא מזיק כלום אלא מונע מחבירו ריוח שמיועד לו, גם זה אבק גזל]. **32. ולא התירו חכמים.** כלומר, הסיבה שהתירו חכמים - החולקים על רבי יהודה - לחנוני לחלק קליות ואגוזים לתינוקות היא מפני שגם חבריו - שאר החנונים - יכולים לעשות כן.

מסילת ישרים — פרק יא

[33]לַעֲשׂוֹת כֵּן (ב"מ ס, א). וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"כ פח, ב): "[34]קָשֶׁה [35]גֶּזֶל הֶדְיוֹט [36]מִגֶּזֶל גָּבוֹהַּ, [37](ד)שֶׁזֶּה הִקְדִּים חֵטְא לַמְּעִילָה וְכוּ'". וּכְבָר פָּטְרוּ אֶת הַפּוֹעֲלִים הָעוֹשִׂים אֵצֶל בַּעַל הַבַּיִת [38]מִבִּרְכַּת הַמּוֹצִיא [39]וּמִבִּרְכוֹת אַחֲרוֹנוֹת דְּבִרְכַּת הַמָּזוֹן (ברכות טז, א), [40]וַאֲפִלּוּ בִּקְרִיאַת שְׁמַע, לֹא חִיְּבוּם [41]לְבָטֵל מִמְּלַאכְתָּן [42]אֶלָּא בְּפָרָשָׁה רִאשׁוֹנָה בִּלְבַד (שם). כָּל

עיונים

ד. שזה הקדים חטא למעילה. הכלל הוא, שהסיום מבאר ומפרש את כוונת הפתיחה. ולכן, בגזל הדיוט פתח ב"חטא" לומר שהשוגג

ביאורים

33. לעשות כן. בגמרא שם ביארו טעמם של חכמים, שאומר לו החנוני המחלק קליות לחבירו שאינו מחלק: אני מחלק אגוזים, ואתה, אם ברצונך למשוך לקוחות, הינך יכול לחלק לתינוקות שזיפים. **34. קשה.** חמור הוא. **35. גזל הדיוט.** גזל מאדם רגיל. **36. מגזל גבוה.** מן ההקדש. **37. שזה הקדים חטא למעילה וכו'.** פירש רשב"ם: "גזל הדיוט - הקדים בו חטא למעילה, דכתיב (ויקרא ה, כא): 'נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל - דמיד בהתחלת הגזל קרי ליה חוטא, משעת הכפירה; וגבי הקדש כתיב (שם, טו): "נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה'" וגו' - דאינו נקרא חוטא עד שנהנה". כלומר, בגזל גבוה לא נכתב "חטא", אלא לאחר שצוין בכתוב שהוא מעל ונהנה, ואילו בגזל הדיוט נקרא "חוטא" עוד לפני שנזכר לגביו הביטוי "מעילה". **38. מברכת המוציא.** שכיון שחיוב הברכה לפני האוכל אינו מן התורה, אין מבטלים מלאכה בשבילה (רש"י). [וכוונת רבינו, לאפוקי ממורה-היתר האומר שבסכומים קטנים אין להקפיד, כי הרי זמן אמירת ברכת המוציא הוא פחות משוה פרוטה, ואעפ"כ אומרים לו חז"ל שיאכל בלי ברכה! כי אין הם מתקנים ברכות על חשבון זמנו של בעל הבית (יושר מסילה)]. **39. ומברכות אחרונות דברכת המזון.** ויברכו רק את הברכה הראשונה - ברכת הזן - בשלימותה [חכמים לא רצו לקצר את הברכה הראשונה מכיון שמשה רבינו בעצמו תיקן את נוסחה (ריטב"א)], ואילו את האחרונות יכללו בברכה אחת, כדי שלא יתבטלו ממלאכת בעל הבית שהתחייבו לעשותה. [אמנם בשו"ע או"ח (קצא, ב) נפסק: "והאידנא, לעולם מברכים כל ארבע הברכות, שאין דרך בני אדם עכשיו להקפיד בכך ומסתמא אדעתא דהכי שוכרים פועלים שיברכו כל ארבע ברכות כתקנם"]. **40. ואפילו בקריאת שמע.** שהם חייבים לקרותה מן התורה ויש בה גם קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול מצוות. **41. ליבטל ממלאכתן.** להפסיק את מלאכתם כדי שיהיו קוראים בכוונה. **42. אלא בפרשה ראשונה בלבד.** שהיא צריכה כוונה (רש"י). ואת שתי הפרשיות האחרות יקראו תוך כדי עשיית מלאכתם

מסילת ישרים — פרק יא

וָחֹמֶר בֶּן בְּנוֹ שֶׁל כַּל וָחֹמֶר [43]לְדִבְרֵי הָרְשׁוּת, שֶׁכָּל [44]שְׂכִיר יוֹם אָסוּר [45]בָּהֶן שֶׁלֹּא לְבַטֵּל מְלַאכְתּוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת. וְאִם [46]עָבַר, הֲרֵי זֶה [47]גַּזְלָן. הִגֵּה [48]אַבָּא חִלְקִיָּה, אֲפִלּוּ שָׁלוֹם לֹא הֵשִׁיב לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁנָּתְנוּ לוֹ שָׁלוֹם, שֶׁלֹּא לְבָטֵל [49]מִמְּלֶאכֶת רֵעֵהוּ (תענית כג, א-ב). [50](ה)וַיַּעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם

עיונים

הזה נחשב בעיניו כמזיד - כמעילה, ולעומת זה גזל מן ההקדש פתח ב"מעילה" לומר שהמזיד הזה נחשב בעיניו כשוגג - כ"חטא", לפי שהחמיר הכתוב בחוקי הבריות יותר ממה שהחמיר בחוקו יתברך (ע"פ רבינו בחיי ויקרא ה, ט).

ה. ויעקב אבינו עליו השלום מבאר בפיו ואומר. על הפסוק: "ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן..." (בראשית לא, ו), כתב במדרש תנחומא: "ללמדך שלא היה [יעקב] מתעצל אלא מתייגע בכל כחו". מכאן למד הרמב"ם הלכה למעשה: חייב [הפועל] לעבוד בכל כחו, שהרי יעקב הצדיק אמר "כי בכל כחי עבדתי את אביכן". לפיכך נטל שכר זאת אף בעולם הזה שנאמר "ויפרוץ האיש מאד מאד" (פי"ג משכירות הל' ז).

הטילו חז"ל על הפועל לעשות מלאכתו בזריזות ובנאמנות, בדקדוק הזמן ובניצולו המלא: "כדרך שמוזהר בעל הבית שלא יגזול שכר העני ולא יעכבנו, כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעל הבית ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן ומוציא כל היום במרמה, אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן, שהרי

ביאורים

(עיין בגמרא שם), לאפוקי משאר בני אדם שאסורים בכך. **43. לדברי הרשות.** שאינם דבר מצוה אלא דברים לצורך עצמם. **44. שכיר יום.** פועל שנשכר לבעה"ב לעבוד אצלו למשך שעות היום. [כתב הרמב"ם (שכירות יג, ז): שכיר יום, ששכרו ניתן לו על פי זמן עבודתו (ולא בקבלנות), אינו רשאי להתבטל ממלאכתו אפילו מעט, מפני שגוזל בזה את בעל הבית המשלם לו עבור כל הזמן שהיה אמור לעבוד]. **45. בהן.** לעסוק בדברי הרשות. **46. עבר.** וביטל ממלאכתו, ולבסוף קיבל שכרו בשלימות. **47. גזלן.** נמצא שגזל את בעל הבית. **48. אבא חלקיה.** בזמן עבודתו אצל מי ששכרו. **49. ממלאכת רעהו.** בנמקו לאחר מכן לחכמים ששאלוהו על כך: היות ומשלמים לי שכר עבור יום שלם של עבודה, לא אתבטל ממלאכתי אף לזמן מועט זה של אמירת 'שלום' ולכן לא השבתי לכם שלום. עקב הקפדתו היתירה בענין זה, אומרת הגמרא (מכות כד.) שאבא חלקיה משמש דוגמא לכינוי "פועל צדק" (תהלים טו, ב) - פועל העובד בנאמנות. **50. ויעקב.** שעבד בשכירות אצל לָבָן חָמִיו.

מסילת ישרים — פרק יא

[51]מְבָאֵר בְּפִיו וְאוֹמֵר (בראשית לא, מ): "[52]הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה [53]וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי".

[54]מַה יַּעֲנוּ אֵפוֹא הָעוֹסְקִים [55]בַּהֲנָאוֹתֵיהֶם בִּשְׁעַת מְלָאכָה וּבְטֵלִים מִמֶּנָּה, אוֹ [56]כִּי יַעַסְקוּ בְּחֶפְצֵיהֶם אִישׁ לִבְצָעוֹ.

[57]כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: הַשָּׁכוּר אֵצֶל חֲבֵרוֹ לְאֵיזֶה מְלָאכָה שֶׁתִּהְיֶה, הִנֵּה [58]כָּל שְׁעוֹתָיו

עיונים

הקפידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה (רמב"ם שם).

ולמדו חז"ל (בתנד"א רבה - טו) מהפסוק "חזית איש מהיר במלאכתו" (משלי כב, כט), כי פועל שקיבל על עצמו לעשות מלאכה לבעל הבית, מוטלת עליו החובה לעשותה בטיב ובזריזות כפי שחפץ בעל הבית. ואם אינו עושה בזה רצונו של בעל הבית, עליו הכתוב אומר (ירמיה מח, י): "ארור עושה מלאכת ה' רמיה".

על הפסוק "ויתהלך חנוך את האלוקים" (בראשית ה, כב) אמרו חז"ל (מדרש תלפיות): "חנוך תופר מנעלים היה ועל כל תפירה ותפירה היה מייחד יחודים לקונו". מביא הגרא"א דסלר זצ"ל ('מכתב מאליהו' ח"א עמ' 43) ביאור מעניין בשם הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל, שאין כוונת חז"ל שבשעת תפירתו היה דבק במחשבות עליונות, שהרי זה אסור על פי הדין, כי איך יפנה דעתו לדבר אחר בשעה שעוסק במלאכת אחרים ששכרוהו? אלא תוכן הייחודים שהיה מייחד, שחשב בכל תפירה ותפירה, כי תהיה טובה וחזקה, וכי יהיו המנעלים טובים, למען יהנה מהם אשר ינעלם. כך דבק חנוך במידת קונו להיטיב ולהנות לזולתו, ואלו הייחודים שיחד.

ביאורים

51. מבאר בפיו. מפרש הנהגתו כשהיה שכיר. **52. הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה.** במשך עבודתי בשמירת הצאן גם כשחום היום היה מכלה ומייבש, לא נטשתי את הצאן ושמרתי עליהם באמונה, וגם בלילות כשהצינה היתה מקפיאה, שמרתי את הצאן ולא עזבתים. **53. ותדד שנתי מעיני.** יש שהוצרכתי למנוע את השינה מעיני, כדי לשמור על צאנך (רא"ם). **54. מה יענו אפוא.** ליום הדין. **55. בהנאותיהם.** כגון במנוחה, באכילה, בשיחה ובמשחק וכדו'. **56. כי יעסקו בחפציהם איש לבצעו.** עוסקים בעסקים פרטיים של עצמם לשם רווח כספי, שרבינו מכנהו כאן "בצע" - מלשון גזילה, כי רווח כזה נובע מגזילת זמנו של בעל הבית (שמחת מרדכי). **57. כללו של דבר.** מבאר את ענין גזל הזמן. **58. כל שעותיו מכורות הן לו ליומו.** כל שעות אותו היום שהוא שכירו כאילו מכר אותן

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

ו. **שונא גזל בעולה.** "אדם כי יקריב מכם קרבן לה'" (ויקרא א, ב). כתב רש"י: "אדם למה נאמר? מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו, אף אתם לא תקריבו מן הגזל". ולכאורה תמוה - שאל ה"חפץ חיים" - מדוע זקוקים אנו ללמוד שאין להקריב קרבן מן הגזל מאדם הראשון, הרי האיסור לא להקריב מן הגזל מקרא מפורש הוא: "אני ה'... שונא גזל בעולה" (ישעיה סא, ח)

מְכוּרוֹת הֵן לוֹ לְיוֹמוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ זַ"ל (ב"מ נו, ב): **"[59]שְׁכִירוּת מְכִירָה לְיוֹמָהּ". וְכָל מַה שֶּׁיִּזְקַק [60]מֵהֶן לַהֲנָאַת עַצְמוֹ בְּאֵיזֶה אֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה, אֵינוֹ אֶלָּא גֵּזֶל גָּמוּר. [61]וְאִם לֹא מְחָלוֹ, [62]אֵינוֹ מָחוּל, שֶׁכְּבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל** (יומא פה, ב): **"[63]עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר עַד [64]שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ". וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֲפִלּוּ אִם עָשָׂה מִצְוָה בִּזְמַן מְלַאכְתּוֹ, לֹא [65]לִצְדָקָה תֶּחְשֹׁב לוֹ, אֶלָּא עֲבֵרָה הִיא בְיָדוֹ, [66]שֶׁאֵין עֲבֵרָה מִצְוָה, וְקֹרָא כְּתִיב** (ישעיה סא, ח): **"[67](ו)שֹׂונֵא גָזֵל בְּעוֹלָה", וּכְעִנְיָן זֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (ב"ק צד, א): **"הֲרֵי שֶׁגָּזַל [68]סְאָה חִטִּים**

ביאורים

לחבירו, ואינו רשאי להשתמש בהם שלא לצורך חבירו. **59. שכירות מכירה ליומה.** שנוהג דין אונאה גם בשכירות של מטלטלין כשם שנוהג דין אונאה במכר, אף שלגבי אונאה כתוב (ויקרא כה, יד) "ממכר" - גם שכירות זו נחשבת ביומה כמכירה לאותו יום של השכירות, ונוהג בה דין אונאה. וה"ה בענייננו, שכיר יום אינו כשותף בזמן עם חברו שלשניהם חלק בו, אלא כל אותו הזמן הוא כמכירה מוחלטת לחברו. **60. מהן.** מאותן השעות. **61. ואם לא מחלו.** חברו. **62. אינו מחול.** גם ע"י הקב"ה - כדלהלן. **63. עבירות שבין אדם לחברו.** כגון החובל בחבירו, או המקללו, או הגוזלו, ואפילו המקניטו בדברים (רמב"ם הלכות תשובה ב, ט). **64. שירצה את חבירו.** שיפייס את מי שכנגדו חטא, ויבקש ממנו שימחול לו. **65. לצדקה.** לזכות, ככל העושה מצוה. **66. שאין עבירה מצוה.** שעבירה אינה יכולה להיות מצוה, כיון שמצוה הבאה בעבירה, היינו שקיומה מתאפשר רק ע"י עשיית עבירה, אינה נחשבת מצוה אלא עבירה. **67. שונא גזל.** הפסוק בשלימותו: "כי אני ה' אוהב משפט, שונא גזל בעולה". כלומר, שאף בקרבן עולה (שאין בו חלק הנאכל לבני אדם, אלא כולו עולה על גבי המזבח) הבא לכבוד ה', ה' שונא אותו אם בא מממון גזל (סוכה ל. וברש"י שם). **68.**

מסילת ישרים פרק יא

[69]וּטְחָנָהּ וַאֲפָאָהּ [70]וּמְבָרֵךְ, אֵין זֶה [71]מְבָרֵךְ אֶלָּא [72]מְנָאֵץ, דִּכְתִיב (תהלים י, ג): [73]"וּבוֹצֵעַ בֵּרַךְ נִאֵץ ה'". וְעַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה נֶאֱמַר: "[74]אוֹי לוֹ לָזֶה [75]שֶׁנַּעֲשָׂה סַנֵּגוֹרוֹ קַטֵּגוֹרוֹ". וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם

עיונים

גזל: כאשר אדם נותן ממון מרצונו הטוב ומדעתו, ליהודי שנראה בעיניו כתלמיד חכם וצדיק, ועל כן רוצה הוא להנות אותו מנכסיו, אך באמת אותו יהודי אינו כזה תלמיד חכם וצדיק כפי שנראה. נמצא, שאמנם המקבל אינו ממש גוזל, אך עכ"פ קבלתו היא בבחינת גזל, שכן אילו היה הנותן יודע את האמת שאינו תלמיד חכם ואינו צדיק, הרי לא היה נותן לו.

את זה בא ללמדנו הכתוב "אדם כי יקריב מכם" ולהורות לנו: מה אדם הראשון, כל מה שהקריב לא היה בו גזל, אפילו גזל באופן השני, שהרי הקב"ה יודע הכל ונותן לו, כך על כל אדם להזהר שכל מה שמקבל וכל מה שיש לו, יהיה נקי לגמרי מכל סרך של גזל, כמו אדם הראשון.

בברכת המזון אנו אומרים: "ונא אל תצריכנו ה' אלוקינו לא לידי מתנת בשר ודם וכו', שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד". לכאורה, אין הדברים מובנים. כיצד מתקשר הסיום של "שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד" לנאמר לפני כן - "ונא אל תצריכנו" וכו', הרי הבושה של הנצרכים למתנת בשר ודם היא בעולם הזה דוקא, ומדוע נקט הכתוב כלפיהם את הלשון "לעולם ועד" המוסבת על העולם הבא?

אלא האמת היא, אמר ה"חפץ חיים", שכאשר מקבלים מתנה מבשר ודם,

אפשר ח"ו שיגיע המקבל על ידי זה לבושה נצחית בעולם הבא. ומתי? כאשר יתבעו ממנו על מה שקיבל בתור תלמיד חכם וירא שמים בשעה שבאמת לא היו בו מעלות אלו ("לב אליהו" בראשית עמ' ריא).

ביאורים

סאה. מידת נפח מסויימת. **69. וטחנה.** טחנה ולשה. **70. ומברך.** על הפרשת חלה. **71. מברך.** את ה'. **72. מנאץ.** מגדף את ה' בברכתו. **73. ובוצע ברך נאץ ה'.** שגזלן ("בוצע") המברך על מה שגזל, מנאץ בזה את ה'. ["בוצע" הוא מלשון גזילה, כמו בפסוק (משלי א, יט) "כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח" (רש"י)]. **74. אוי לו לזה שנעשה סנגורו קטגורו.** ביאורו, שמי שיש לו סנגור וכנגדו בא קטגור, יתכן שיד הסנגור תהיה על העליונה ויזכה בדין, אבל אם הסנגור עצמו הוא המקטרג הרי בטלה הסנגוריא. ה"ה כאן, כשהמצוה היא מחייבת בעונש מחמת העבירה שבה, הרי בטלה כל מעלתה ואוי לו (מאור המסילה). **75. שנעשה סנגורו קטגורו.** המצוה שהיתה אמורה להזכיר

מסילת ישרים פרק יא

עיונים

ז. **מה גוזל את החפץ ועושה בו מצוה נעשה סנגורו קטגורו.** כתב בספר "בית הלוי" (תחילת פרשת תרומה): זהירות יתירה נדרשת מהאדם שלא יעשה מצוות מממון שהושג לא בכשרות. לפיכך הקדימה תורה פרשת משפטים לפרשת תרומה, ללמדנו, עד שאתה עושה צדקה - הקפד על ממונך שיהא כשר ונקי מחשש גזל ומרמה. שאם לא כן - מה ערך יש לתרומה שלך, שהיא

לְבָרְכָה (ירושלמי סוכה פ"ג ה"א) בְּעַנְיַן לוּלָב הַגָּזוּל. [76]וְהַדִּין נוֹתֵן, כִּי חֲרֵי גֶּזֶל חֻפָּץ גָּזַל, וְגֶזֶל זְמַן גָּזַל: (ז)מַה גּוֹזֵל אֶת הַחֻפָּץ וְעוֹשֶׂה בּוֹ מִצְוָה נַעֲשֶׂה סַנֵּגוֹרוֹ קַטֵּגוֹרוֹ, אַף גּוֹזֵל אֶת הַזְּמַן וְעוֹשֶׂה בּוֹ מִצְוָה, נַעֲשָׂה סַנֵּגוֹרוֹ קַטֵּגוֹרוֹ. וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ אֶלָּא [77]בֶּאֱמוּנָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים לא, כד): "[78]אֱמוּנִים נוֹצֵר ה'". וְאוֹמֵר (ישעיה כו, ב): "[79]פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבוֹא גּוֹי צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים". וְאוֹמֵר (תהלים קא, ו): "[80]עֵינַי בְּנֶאֱמְנֵי אֶרֶץ לָשֶׁבֶת

מצוה הבאה בעבירה?

ואף ישעיהו הנביא, כאשר בא להזהיר על נתינת הצדקה, הקדים להזהיר על עשיית המשפט: "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה" (ישעיה נו, א). קודם "משפט", ורק אח"כ "צדקה", שכן אם לא יבדוק האדם את ממונו לפני שיתן צדקה, אם נקי הוא מחשש גזל, הרי גם את זכות הצדקה מאבד. ומאידך אומר הנביא ישעיהו במקום אחר: "והסג אחור משפט, וצדקה מרחוק תעמוד" (ישעיה נט, יד). שכן לאחר שלא היה "משפט" ולא היתה הקפדה על הממון, ממילא גם בטל ערכה של ה"צדקה", אשר מרחוק תעמוד.

ולכן, רק לאחר שלמד אדם את פרשת משפטים, ויודע הוא היטב את סדר נזיקין, רשאי הוא להפריש תרומה מממונו למלאכת המשכן.

ביאורים

זכותו - נהפכת למקטרג עליו להזכיר חובתו. **76. והדין נותן.** הסברא מחייבת. **77. באמונה.** באנשים נאמנים וישרים. **78. אמונים נוצר ה'.** השי"ת שומר במיוחד על אנשים נאמנים וישרים. **79. פתחו שערים וגו'.** השי"ת פותח שערי שמים לצדיקים השומרים נאמנותם. **80. עיני בנאמני ארץ.** השי"ת משגיח על הנאמנים ומקרב אותם אליו. [במסכת תמיד (כח.): "ויש אומרים (שהדרך הישרה שיברור לו האדם היא) יחזיק באמונה יתירה (יתנהג במשא ומתן עם בני אדם באמונה, ולא יאנה את הבריות.

מסילת ישרים פרק יא

עֲמָדַי". וְאוֹמֵר (ירמיה ה,ג): "[81]עֵינֶיךָ הֲלֹא לֶאֱמוּנָה".

וְאַף אִיּוֹב הֵעִיד עַל עַצְמוֹ וְאָמַר (איוב לא, ז):
"[82]אִם תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ וְאַחַר עֵינַי הָלַךְ לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק [83]מְאוּם". [84]וְהַבֵּט יְפִי הַמָּשָׁל הַזֶּה, כִּי דְּמָה הַגָּזֵל [85]הַבְּלִתִּי נִגְלָה כְּדָבָר [86]הַמִּתְדַּבֵּק בְּיַד הָאָדָם, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין הָאָדָם הוֹלֵךְ לְכַתְּחִלָּה לִטֹּל אוֹתוֹ וְנִשְׁאָר דָּבֵק מֵאֵלָיו, [87]סוֹף סוֹף בְּיָדוֹ הוּא, כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, שֶׁאַף שֶׁלֹּא יִהְיֶה הָאָדָם הוֹלֵךְ וְגוֹזֵל [88]מַמָּשׁ, קָשֶׁה הוּא שֶׁיִּהְיוּ יָדָיו רֵיקָנִיּוֹת [89]מִמֶּנּוּ לְגַמְרֵי. אָמְנָם, בֶּאֱמֶת, [90]כָּל זֶה נִמְשָׁךְ מִמַּה שֶּׁתַּחַת הֱיוֹת הַלֵּב מוֹשֵׁל בָּעֵינַיִם (ח)שֶׁלֹּא יַנִּיחַ לִהְיוֹת נָעִים לָהֶם אֶת שֶׁל אֲחֵרִים, [91]הָעֵינַיִם

עיונים

ח. **שלא יניח להיות נעים להם את של אחרים.** "לא תחמוד בית רעך" (שמות כ, יד). כתב ה"אבן עזרא": אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה: איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בליבו, כל מה שנחמד למראה עיניו?

ועתה אתן לך משל: דע, כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת המלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו, כי ידע כי זה לא יתכן. ככה כל משכיל צריך שיידע,

ביאורים

המפרש), שנאמר: 'עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הולך בדרך תמים הוא ישרתני'"]. **81. עיניך הלא לאמונה.** הנביא אומר כלפי השי"ת הרי השגחתך ['עיניך'] היא להיטיב לבעלי אמונה (עפ"י רש"י שם). **82. אם תטה וגו'.** כלומר, לא נטיתי מהדרך הישרה ולבי לא הלך אחר מראית עיני ובכפי לא דבק דבר מה מעוון. **83. מאום.** כמו "מום" או מלשון "מאומה" (מצודת דוד). כלומר, שהיה נקי גם מכל ענפי האיסור ולא רק מעצם האיסור. **84. והבט יפי המשל הזה.** התבונן ביופי התאמת משל זה לנמשלו. **85. הבלתי נגלה.** שאינו גלוי לעין במבט ראשון. **86. המתדבק ביד האדם.** מעצמו ללא שיתכוון לכך, [כאמרו 'ובכפי דבק מאום'], כדבר שבעצם אינו רוצה לקחתו ומבלי משים נדבק לידו. **87. סוף סוף בידו הוא.** בכל זאת הגיע לידיו דבר שאינו שלו. **88. ממש.** גזילה הניכרת. [כי איוב בודאי לא משבח את עצמו שלא היה גזלן ממש]. **89. ממנו.** מן הגזל. **90. כל זה נמשך.** הגורם לכך שקשה לאדם להנצל מענפי איסור הגזל הוא. **91. העינים מושכים את הלב לבקש התרים.** וכ"כ רש"י (במדבר טו, לט): "העין רואה, והלב חומד, והגוף עושה את העבירות".

מסילת ישרים פרק יא

עיונים

כי אשה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו ה'. ואמר קהלת: 'ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו', ואמרו חכמים: 'בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא'. ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד, ואחר שידע שאשת רעהו אסרה ה' לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבת המלך בלב הכפרי. על כן, הוא ישמח בחלקו ואל ישים אל ליבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו, כי ידע שה' לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכוחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו,

מוֹשְׁכִים אֶת הַלֵּב [92]לְבַקֵּשׁ הֶתֵּרִים עַל מַה שֶּׁנִּרְאֶה לָהֶם [93]יָפֶה וְנֶחְמָד, עַל כֵּן אָמַר אִיּוֹב, שֶׁהוּא לֹא כֵן עָשָׂה [94]וְלֹא הָלַךְ לִבּוֹ אַחַר עֵינָיו, עַל כֵּן [95]לֹא דָּבַק בְּכַפָּיו מְאוּם.

רְאֵה נָא בְּעִנְיַן הַהוֹנָאָה, כַּמָּה נָקֵל הוּא לָאָדָם [96]לְהִתְפַּתּוֹת [97]וְלִכְשֶׁל כַּאֲשֶׁר לִכְאוֹרָה יֵרָאֶה לוֹ שֶׁרָאוּי הוּא לְהִשְׁתַּדֵּל לְיַפּוֹת סְחוֹרָתוֹ בְּעֵינֵי הָאֲנָשִׁים [98]וּלְהִשְׁתַּכֵּר בִּיגִיעַ כַּפָּיו, [99]לְדַבֵּר עַל לֵב הַקּוֹנֶה לְמַעַן [100]יִתְרַצֶּה לוֹ, [101]וְיֹאמְרוּ עַל כָּל זֶה: "[102]יֵשׁ זָרִיז וְנִשְׁכָּר" (פסחים נ, ב), "[103]וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר" (משלי י, ד). [104]אָמְנָם אִם לֹא

על כן יבטח בודאי שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו".

ביאורים

92. לבקש התרים. לגזול. **93. יפה ונחמד.** יפה מצד עצמו ונחמד מצד חמדתו של החָפֵץ בדבר (שמחת מרדכי). **94. ולא הלך לבו אחר עיניו.** אלא הלב הטהור והנקי שלט על העיניים. **95. לא דבק בכפיו מאום.** אפילו שלא בכוונה - מתוך חוסר זהירות - לא נדבק לכפיו מרכוש הזולת. **96. להתפתות.** להורות לעצמו היתר. **97. וליכשל.** באיסור אונאה. **98. ולהשתכר ביגיע כפיו.** כלומר, כדי להשתכר ביגיע כפיו. **99. לדבר על לב.** או לשכנע בדיבור. **100. יתרצה.** יאות לקנות. **101. ויאמרו על כל זה וכו'.** כלומר, "יבססו" את מעשיהם הרעים על פסוקים ועל דברי חז"ל המשבחים את החריצות בהשגת הפרנסה. **102. יש זריז ונשכר.** פעמים שהאדם מרויח בזכות חריצותו. **103. ויד חרוצים תעשיר.** החרוץ שהוא הזריז במלאכתו והוא עוסק בכל היד ובכחו, ידו תעשיר (מלבי"ם). **104. אמנם.** כלומר, אף שנכונה מחשבתם שצריך האדם להשתדל וליגע כדי

מסילת ישרים — פרק יא

יְדַקְדֵּק וְיִשְׁקֹל מַעֲשָׂיו הַרְבֵּה, הִנֵּה "[105]תַּחַת חִטָּה יֵצֵא חוֹחַ" (איוב לא, מ), כִּי יַעֲבֹר בַּעֲוֹן הַהוֹנָאָה אֲשֶׁר הָזְהָרנוּ עָלֶיהָ (ויקרא כה, יז): "[106]לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ". וְאָמְרוּ זַ"ל (חולין צד, א) (מ)אֲפִלּוּ לְרַמּוֹת אֶת הַגּוֹי אָסוּר, וְקָרָא כְּתִיב (צפניה ג, יג): "[107]שְׁאֵרִית

עיונים

טז. **אפילו לרמות את הגוי אסור.** הגמרא (ב"ק קיג:) מספרת על שמואל האמורא, שפעם קנה אצל נכרי כד של נחושת, ובשעה ששילם לו ארבעה זהובים בעד הכד, הבליע זהוב אחד. והדבר תמוה מאד, מדוע באמת הונה שמואל את הנכרי, ולא עוד אלא שגזל ממנו זהוב אחד? ובעיקר צריך ביאור, לשם מה מספרים לנו חז"ל סיפור זה?

מבאר הנשר הגדול רבי נתן אדלר זצ"ל מפרנקפורט, כי הכוונה שבסיפור היא ממש הפוכה, וחז"ל מספרים לנו את גודל ישרותו וחכמתו של שמואל: שמואל ראה שיש לאותו גוי כד של זהב ששוויו רב, ואף על פי כן הגוי דורש עבורו ארבעה זהובים בלבד. תהה שמואל וחשב, כי הסיבה למחיר הזול היא אחת מהשתים: או שהנכרי אינו יודע שהכד עשוי מזהב וסבור שהינו עשוי נחושת, ואם כן הרי מן היושר להעמידו על טעותו כדי שלא להונות אותו, או שאותו הגוי יודע היטב שהכד הוא מזהב, אלא שהוא גנוב על ידו ולכן מזדרז הוא להפטר ממנו אף במחיר זול מאד. ואם כך הדבר, הרי ממצות השבת אבידה לקנותו במעט ממון על מנת להצילו, לברר מיהו בעליו ולהשיבו לו.

עמד שמואל ועשה בחכמתו מעשה של פקחות: הבליע לו זהוב נוסף, היינו שנתן לגוי בלא שירגיש חמשה זהובים במקום ארבעה שביקש ("מבליע" כמו "מבליע דמי אתרוג בלולב" - סוכה לט.), ובזאת יבחן: אם יחזיר לו הגוי את הזהוב המיותר, הרי זה סימן שהוא אדם הגון, איננו יודע שהכד עשוי

ביאורים

להשיג פרנסתו. **105. תחת חטה יצא חוח.** כי במקום 'חיטה' שהיא צמח מזין ומועיל, יצא 'חוח' צמח קוצני ודוקרני המביא נזק תמורת תועלת. [רבינו משתמש בפסוק זה כמשל, שבעוד האדם מצפה כתוצאה ממעשיו ל"חיטה", כלומר לפרי מְעוּלֶה - אם מצד השגת פרנסתו ואם מצד שהוא סבור שהוא מקיים ע"י עצם חריצותו את מצות התורה; הרי אם ייכשל באיסור הונאה, יעלה בידו "חוח" - קוץ מזיק - במקום הפרי המצופה]. **106. לא תונו איש את עמיתו.** אל תרמו להפסיד אחד לחברו. [נראה, שצ"ל: "אל תונו איש את אחיו" (שם, יד) - שהוא האזהרה לאונאת-ממון; ואלו המקרא המובא כאן, באונאת-דברים מדבר - שהיא נידונה להלן (שמחת מרדכי)]. **107. שארית ישראל לא יעשו עולה.** היינו אפילו השיריים - הפחותים שבישראל - מצטיינים בכך שאינם עושים עוול

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה [108]וְלֹא יְדַבְּרוּ כָזָב וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לָשׁוֹן תַּרְמִית". וְכֵן אָמְרוּ (עיין ב"מ נט, ב - ס,ב): אֵין [109]מְפַרְכְּסִין הַכֵּלִים הַיְשָׁנִים [110]שֶׁיִּרָאוּ כַּחֲדָשִׁים. [111]אֵין מְעָרְבִין פֵּרוֹת בְּפֵרוֹת אֲפִלּוּ חֲדָשִׁים בַּחֲדָשִׁים (תוספתא ב"מ ג, טו), [112]אֲפִלּוּ סְאָה בְּדִינָר (וַאֲפִלּוּ יָפָה דִינָר) [וּסְאָה בְּדִינָר] וּטְרִסִּית, לֹא יְעָרֵב וְיִמְכְּרֵם סְאָה בְּדִינָר. "[113]כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה [114]עָוֶל" (דברים כה, טז), קְרוּי חֲמִשָּׁה שֵׁמוֹת:

מזהב, ולתומתו חושב שהוא עשוי נחושת - או אז יוסיף לו את ההפרש המגיע לו בין כד נחושת לשל זהב. אולם אם הגוי יעלים עיניו וישלשל לכיסו את הזהוב המיותר, הרי זה סימן שכשם שהוא גונב את הזהוב הנוסף שלא דרש, כך גם הכד גנוב עמדו, ואזי מצוה לפדותו במחיר הזול ולהשיבו לבעליו.

מוסר השכל נתכוונו חז"ל לספר לנו בזה, עד כמה היו רבותינו הקדושים נזהרים בדיני אונאה אפילו ביחס לנכרי, וכמה היו נושאים בעול הזולת להשיב אבידה לבעליה, ועד היכן גדולה היתה חכמת תורתם במעשיהם היום-יומיים... (דרך הנשר תורת אמת, עמ' כב).

ביאורים

לזולת. **108. ולא ידברו כזב ולא ימצא וגו'.** אינם מבטיחים הבטחות להיטיב לאחר ובסופו של דבר אינם מקיימים אותם, ולא יעלה על לשונם דבור רמאות. **109. מפרכסין.** "מתקנים וּמְצַפִּים" (רע"ב). **110. שיראו כחדשים.** ויוכל למכרם במחיר גבוה. **111. אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים.** כלומר פירות חדשים משתי שדות שונות, והקונה חפץ בפירות משדה אחת - אין לערב לו פירות שגדלו בשדה אחרת, מאחר והקונה מקפיד לקנות לפי טעמו ורצונו. **112. אפילו סאה בדינר וסאה בדינר וטריסית לא יערב וימכרם סאה בדינר.** כך הגירסא בתוספתא ב"מ (ו, ט). ופירושו: אין לערב חטים חדשים בישנים, כי הישנים טובים יותר לקמח. ומוסיפה הברייתא, שאפילו אם החדשים משובחים ויקרים יותר, כגון שהישנים מחיר סאה מהם דינר בלבד ואילו סאה מהחדשים מחירה בדינר וטריסית (שהוא מעה קטנה - רש"י, שבועות מ.) והוא ימכור את התערובת במחיר הזול - סאה בדינר, מ"מ אסור לערבם, אם הקונה מעונין בישנים. **113. כל עושה אלה כל עושה עול.** תחילת הפסוק שם: "כי תועבת ה' אלוקיך כל עושה אלה" וגו' והוא סיום פרשת המידות והמשקלות: "לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן, גדולה וקטנה" (שם, יג). **114. עול וכו'.** 'עול' - עושה רע, 'שנאוי' - אדם השנאוי למקום, 'משוקץ' - מרוחק ושנאוי (אבן עזרא תהלים כב, כה), 'חרם' - מרוחק באיסור חמור,

מסילת ישרים — פרק יא

עַוָל, שָׁנְאוּי, מְשֻׁקָּץ (מְתֹעָב), חֵרֶם, תּוֹעֵבָה (תו"כ יט, לה). **עוֹד אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (ב"ק קיט, א)**: "כָּל הַגּוֹזֵל אֶת חֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ שָׁוֶה פְּרוּטָה,** [115]**כְּאִלּוּ נוֹטֵל נַפְשׁוֹ מִמֶּנּוּ".** חֲרֵי לְךָ חֹמֶר הָעָוֹן הַזֶּה אֲפִלּוּ בְּשִׁעוּר מוּעָט. **וְאָמְרוּ עוֹד** (תענית ז, ב)**: "**[ו]**אֵין הַנִּשְׁמִים נֶעֱצָרִים אֶלָּא בַּעֲוֹן גָּזֵל".** וְעוֹד אָמְרוּ (ויק"ר לג, ג)**: "**[יא]**קֻפָּה** [116] **מְלֵאָה עֲוֹנוֹת, מִי מְקַטְרֵג בְּרֹאשׁ כֻּלָּם, גָּזֵל".** וְדוֹר הַמַּבּוּל לֹא נֶחְתַּם גְּזַר דִּינָם [117] **אֶלָּא עַל הַגָּזֵל** (סנהדרין קח, א).

עיונים

ו. אין הנשמים נעצרים אלא בעון גזל. יש לבאר זאת כך: ה"גשם" הוא נתינת שפע ברכה ופרנסה מאת השי"ת בדרך טבעית. אבל מי שאינו מאמין ובוטח שאת מה שנגזר לו מאת השי"ת יקבל ביושר, ואינו סומך על הסייעתא דשמיא כאשר ישתדל לפרנסתו בדרכים ישרות ומותרות, אלא חושב שהוא בכח עצמו ישיג את צרכיו בפעולות אסורות - מרמה וגזל, נענש שהשי"ת לא יתן לו את הברכה הטבעית להתפרנס ע"י הגשם. לסיכום: אם אדם נוטל את מה שלא מגיע לו, עונשו הוא שגם מה שניתן לאדם באופן טבעי מדי שנה בשנה - הגשם, השי"ת ימנע ממנו (שפתי חיים).

יא. קופה מלאה עוונות מי מקטרג בראש כולם – גזל. הקשה ה"חפץ חיים" (עה"ת ויקרא יט, יג): מדוע קופץ בראש דוקא הגזל מבין כל שאר העוונות הממלאים את הקופה? וביאר, שהדבר דומה לבעל-חוב שפשט את הרגל, וכל הנושים מתנפלים על רכושו כדי להציל את ממונם. אף כי גדול חפצם להציל את מה שניתן להציל - נמנעים הנושים רובם ככולם מליטול את הכר שמתחת מראשותיו כדי לגבות את חובם. אולם אם יש ביניהם איש חצוף, יש להניח כי גם את הכר או שאר חפצים אישיים יטול, ואחרי ה"נחשון" הראשון יבואו בעקבותיו גם שאר הנושים.

ביאורים

'תועבה' - מי שסולדים ממנו. **115. כאילו נוטל נפשו.** משום שפעמים לא יהיה לו במה לקנות אוכל וימות ברעב (תוס' ב"מ נח: ד"ה זה). פירוש, כי לפעמים "שוה-פרוטה" יש בין חיים למות, כגון שאין לו למזונו אלא זה (עיין ח"א מהרש"א). ובמהר"ל פירש, דכיון דחיותו תלוי בפרנסתו נחשב הממעט כמו שלוקח חלק מנפשו. **116. מלאה עוונות.** שכל עוון ועוון מהם גורם להם עונש, וגם אם יש בהם עוונות חמורים מגזל. **117. אלא על הגזל.** אף שהיו בידם עוד כמה וכמה עוונות חמורים.

מסילת ישרים — פרק יא

וְאִם תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ, וְאֵיךְ אֶפְשָׁר לָנוּ שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּדֵּל בְּמַשָּׂאֵנוּ וּבְמַתָּנֵנוּ [118] **לְרַצּוֹת אֶת חֲבֵרֵנוּ** [119] **עַל הַמִּקָּח** [120] **וְעַל שָׁוְיוֹ? חִלּוּק גָּדוֹל** [121] **יֵשׁ בַּדָּבָר, כִּי כָּל מַה שֶּׁהוּא לְהַרְאוֹת אֶת הַקּוֹנִים** [122] **אֲמִתַּת** [123] **טוּב הַחֵפֶץ** [124] **וְיָפְיוֹ, הִנֵּה הַהִשְׁתַּדְּלוּת הַהוּא** [125] **טוֹב וְיָשָׁר. אַךְ מַה שֶּׁהוּא** [126] **לְכַסּוֹת מוּמֵי חֶפְצוֹ, אֵינוֹ אֶלָּא** [127] **אוֹנָאָה וְאָסוּר. וְזֶה כְּלָל גָּדוֹל** [128] **בֶּאֱמוּנַת הַמַּשָּׂא וְהַמַּתָּן.** [129] **לֹא אֹמַר מֵעַנְיַן** [יב] **הַמִּדּוֹת, שֶׁהֲרֵי בְּפֵרוּשׁ כָּתוּב בָּהֶם** (דברים כה, טז)**: "**[130] **תּוֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה", וְאָמְרוּ**

עיונים

כך הוא גם הענין במשחיתים הנולדים מהעוונות. הם אינם מעיזים לקפוץ בראש כדי לתבוע את החוטא. רק המחבל שנברא מעוון הגזל מתחצף לעשות זאת, כי הוא חצוף ומחוצף עד מאד, משום שנברא ממעשה הגזילה אשר הוא גם כן מעשה חוצפני ונועז. מחבל הנברא מחטא זה קופץ בראש כל המשחיתים שנוצרו מעבירות אחרות ומקטרג כדי לגבות מהבריות את חובו, ובעקבותיו רצים כבר כולם לקטרג ולגבות חובם.

יב. המדות. "לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה" (ויקרא יט,). מהי שייכות "משפט" לגבי מדה ומשקל? (עיין רש"י שם). מבאר ה"משך חכמה": ללמדך בא, אף אם מכיר אתה שפלוני הבא עכשיו לקנות בחנותך גזל פעם ממך דבר, או שחייב לך ממון ולא פרע לך - אל תעשה משפט בעצמך ותנכה לו במשקל כשיעור המגיע לך ממנו. גם שם אין לך רשות לעשות עול במדה ובמשקל, כי אם תתבענו בבית דין.

ביאורים

118. לרצות. לשכנע. **119. על המקח.** על טיב הסחורה. **120. ועל שוויו.** שמחירו הוא כדאי. **121. יש בדבר.** בין ההשתדלות המותרת לבין זאת האסורה. **122. אמיתת.** את מה שהוא אמת, שנעלם מעיני הלוקח. **123. טוב החפץ.** איכותו. **124. ויפיו.** ושוויו. **125. טוב וישר.** הגון ומותר. **126. לכסות מומי חפצו.** להעלים מעיני הקונה חסרונות החפץ הנמכר. **127. אונאה.** שמשקר בחברו במה שאינו. **128. באמונת המשא ומתן.** בהנהגת האדם במסחר באמונה וביושר. **129. לא אומר מענין המידות.** כלומר, איני צריך לדבר על נאמנות ויושר בענין המידות והמשקלות שיהיו מכוונים ומדוייקים. **130. תועבת ה'.** כי הקונה סומך על המוכר ומאמין לו והמוכר מנצל לרעה את

מסילת ישרים — פרק יא

זְכִרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"כ פח, ב): "קְשֶׁה [131]עֲנְשָׁן שֶׁל מִדּוֹת [132]מֵעֲנְשָׁן שֶׁל עֲרָיוֹת וְכוּ'", וְאָמְרוּ (שם, א): "[133]הַסִּיטוֹן [134]מְקַנֵּחַ מִדּוֹתָיו אַחַת לִשְׁלֹשִׁים יוֹם". [135]וְכָל כָּךְ לָמָּה, [136]כְּדֵי שֶׁלֹּא יֶחְסְרוּ בְלֹא דַעַת וְלֹא יֵעָנֵשׁ. כָּל שֶׁכֵּן עָוֹן הָרְבִּית, שֶׁגָּדוֹל הוּא, [יג]כְּכוֹפֵר בֶּאֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל חַס וְחָלִילָה, וְאָמְרוּ

עיונים

יג. ככופר באלוקי ישראל ח"ו. מדוע נאמר בעבירה זו שהוא ככופר בה', יותר משאר עבירות? ביאר המהר"ל (חי' אגדות ב"מ עא.) שכיון שנאמר אצל רבית, 'ויראת מאלוקיך' וזה שמלוה ברבית פורק עול יראתו וכאלו אין לו אלוה. וכתב עוד, שנאמר ברבית 'יציאת מצרים' כי השי"ת הוציא את ישראל ממצרים, וכאשר מלוה לישראל ברבית כופר באלקי ישראל שהוציא את ישראל להיות להם לאלקים והוא כופר כאילו אין השי"ת אלקיהם. ויש מפרשים. שהמלוה בריבית כופר בכך שמזונותיו של האדם קצובים לו מן השמים וכי נגזר על האדם אם יהיה עני או עשיר וכל מה שצריך זה רק להשתדלות, ואילו המלוה בריבית סובר שאם יעשה דבר שאסור ע"פ גדרי ההשתדלות ג"כ ירויח, א"כ הוא תולה הכל בידיו, ולא בכך שהקב"ה זן ומפרנס ומעשיר.

ביאורים

תומתו של הקונה, ולכן הוא תועבת ה' (יושר מסילה). 131. **ענשן של מידות.** אם מרמה את חברו בכלי המדידה ובמשקלות. 132. **מענשן של עריות.** אם נכשל בהן. [במסכת ב"ב (פח:): שזה [עריות] נאמר בהן "אל", דכתיב "את התועבות האל" וזה [במדות] נאמר בהן "אלה", דכתיב "כל עושה אלה כל עושה עול", ו"אלה" קשה מ"אל", דמש"ה הוסיף הכתוב בהן ה' לרבות ולהגדיל הקישוי (רשב"ם). ומבואר שם הטעם שמדות חמור יותר מעריות, כי בעריות מועיל תשובה אם יעשה תשובה מעלייתא, אבל מדות שגוזל את הרבים, אי אפשר לו בתשובה מעולה שהרי תשובתו תלויה בהשבת הגזילה שנאמר "והשיב את הגזילה", והוא אינו יודע למי יחזיר, ואע"ג דאמרינן יעשה בהן צרכי רבים, אין זו תשובה מעליא מאחר שאינו משיב לבעלים אלא שבירורו לו המוטב (רשב"ם שם)]. 133. **הסיטון.** המוכר דברי מאכל ומשקה בכמויות גדולות לחנוונים וכדומה. 134. **מקנח מדותיו.** חייב לנגב את כלי המדה שלו מהשאריות שהצטברו בהם. 135. **וכל כך למה.** מדוע החמירו על המוכר (הסיטון) כל כך לחייבו לנגב המידות לעיתים מזומנות (כל שלושים יום), ולא סמכו עליו שיקנחם בעת הצורך. 136. **כדי שלא יחסרו בלא דעת.** אם לא יקנחם בעיתים מזומנות, עלול להידבק בתוך כלי המידה מן הדבר הנמדד בו ולמעט את נפח הכלי, והסוחר לא יתן דעתו על כך

מסילת ישרים — פרק יא

זְכִרוֹנָם לִבְרָכָה (שמו"ר לא, ו) עַל פָּסוּק: "[137]בְּנָשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח [138]וָחָי לֹא יִחְיֶה" (יחזקאל יח יג), שֶׁאֵינוֹ חַי לְתְחִיַּת הַמֵּתִים, [139]כִּי הוּא וְאָבְקָ שֶׁלּוֹ מְשַׁקֵּץ וּמְתֹעָב בְּעֵינֵי ה'. וְאֵינִי רוֹאֶה צָרֵךְ לְהַאֲרִיךְ [140]בָּזֶה, שֶׁכְּבָר אֵימָתוֹ מֻטֶלֶת עַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל.

אָמְנָם כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כְּמוֹ שֶׁחֶמְדַּת הַמָּמוֹן רַבָּה, כֵּן [141]מִכְשְׁלוֹתָיו רַבִּים. וּכְדֵי שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם נָקִי מֵהֶם בֶּאֱמֶת, [142]עִיּוּן גָּדוֹל וְדִקְדּוּק רַב צָרִיךְ לוֹ. וְאִם נִקָּה מִמֶּנּוּ יֵדַע שֶׁהִגִּיעַ כְּבָר לְמַדְרֵגָה גְּדוֹלָה, [143]כִּי רַבִּים יִתְחַפְּדוּ בַּעֲנָפִים רַבִּים מֵעַנְפֵי הַחֲסִידוּת, [יד]וּבְעִנְיַן שְׁנָאַת [144]הַבֶּצַע לֹא יָכְלוּ לְהַגִּיעַ

עיונים

יד. ובענין שנאת הבצע לא יכלו להגיע אל מחוז השלימות. כתב בספר "קב הישר" (פרק נ"ב): "הכלל הזה נקוט בידך מי שאינו רוצה ליהנות בממון של חבירו, ומכל שכן שאין רוצה בממון של גזל או ממון של גניבה, ומשאו ומתנו הוא באמונה, הוא איש צדיק וישר בודאי. אבל כשהאדם רואה את חבירו נושק התפילין

ביאורים

ולא ירגיש וימכור במידה חסירה, וע"י שחייבוהו חכמים לנקות את כלי מידתו אחת לשלושים יום ינצל מגזל של מכירה במידה חסירה. 137. **בנשך נתן ותרבית לקח.** הִלְוָה הלואה תמורת הגדלת סכום הפרעון (ריבית קצוצה - שקצץ ללוה ריבית בשעת ההלואה), ובשעת החזר ההלואה קיבל את הריבית שקצץ. 138. **וחי.** בתמיהה: וכי יתכן שיחיה?! והנביא משיב: "לא יחיה!" 139. **כי הוא ואבק שלו.** עוון הריבית האסורה מן התורה וגם מה שנאסר משום ריבית מדרבנן כדי לעשות סייג לעיקר איסור ריבית. 140. **בזה.** בעוון זה של ריבית. 141. **מכשלותיו רבים.** כי הוראות ההיתר נובעות מתוך הטעית היצר; וברבות החמדה, מתרבות גם הוראות ההיתר המוטעות (שמחת מרדכי). 142. **עיון גדול ודקדוק רב.** עיון גדול בלימוד ההלכות ודקדוק רב במעשיו. 143. **כי רבים יתחפדו וכו' מענפי החסידות.** יתנהגו בכשרות יתירה ובדקדוק הדין במצוות רבות. [אין כוונת רבינו כאן למידת ה'חסידות' המנויה בדרגות העבודה בברייתא של רבי פנחס בן יאיר והמבוארת להלן בפרקים יח-כ, אלא להוראה הכללית של מונח זה שהיא: מדריגה גבוהה בעבודת ה' (שמחת מרדכי)]. 144. **הבצע.** הגזל.

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

אָל[145] **מְחוֹז הַשְּׁלֵמוּת. הוּא מַה שֶּׁאָמַר צֹפַר** ומתפלל, ואינו עוסק במשא ומתן באמונה, צריך להרחיק ממנו בכל מיני הרחקות, כי עיקר היראה והצידקות הוא בממון, וכל אדם שהוא עומד בצדקתו על ממון - זה הוא צדיק גמור, ועליו נאמר: 'יגיע כפיך כי תאכל (ביושר) אשריך בעולם הזה וטוב לך בעולם הבא'". עכ"ל.

עה"פ "זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקודש" (שמות ל, יג). אמרו חז"ל (תנחומא ט'): הראה לו הקב"ה למשה כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל, ואמר לו: כזה יתנו.

רמז מוסרי נפלא אמר בזה רבי יואל ברנצי"ק מגדולי חכמי ישיבת נובהרדוק: משה התקשה איך מסוגל אדם לעמוד בנסיון כשהמדובר בשקלי כסף, הרי תאות הבצע היא כל כך מושכת? הראה לו הקב"ה כמין מטבע של אש. בהרגשה זו יוכל אדם לעבור את העולם בימי חלדו עלי אדמות מבלי שילכד ברשתה של תאוה מושכת זו, אם יחיה בהרגשה - "מטבע של אש"! נכון "מטבע", אך של "אש", וחייב אתה לברוח ממנו בכל נידנוד וחשש איסור כבורח מן האש... (חיי המוסר).

אמר הגר"א: אין הלומד רואה סימן ברכה בלימודו, אם בביתו תקוע אפילו מסמר אחד שאינו שלו על פי דין תורה. כי אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על פועל צדק (הגה"ח מוילנא, עמ' מו). ומסיבה זו נבין מה דאיתא בזוהר על חכמים שהלכו לשדה וישבו בין האילנות, היות ולא רצו לשבת בבית שנעשה על ידי אדם, שמא יש בו איזה שהוא דבר גזל. וכן רבי חייא שזרע פשתן ועשה רשתות, צד צבאים, עיבד עורות וכתב ספר תורה (ב"מ פה:) - כדי שיהיה מתחילה ועד סוף בפועל צדק ובזה יוכל להעמיד תורה בישראל (הגר"א בראש ביאור לתקוני זוהר).

אם הרויח פרוטה בעוולה, ואף שהיה בטעות ולא מרצונו, יזהר שאותה פרוטה לא תתערב עם יתר מעותיו "פן יספה צדיק עם רשע". כי עלולה פרוטה טמאה זו לכלות את יתר מעותיו (ספר חסידים, שצט). וזהו מה שנאמר (משלי יג): "ויש נספה בלא משפט" (ס"ח, ריג).

כמו כן כותב ה"חפץ חיים" ('שם עולם' ח"א) דברים נוקבים בחומרת הגזל: "ממון שבא ע"י גזל ואונאה, אינו בא מאוצר מלך העולם, כי אם נחשב שהאדם חטף לעצמו. ולכן חל מן השמים על ממון זה כל הנזקים והצרות, ומכלים לא רק את הממון הגזול, אלא גם את ממונו הכשר שיש לו מכבר, כמו דם מקולקל שנתהווה בגוף האדם שמרעיל את הדם הנקי".

ביאורים

145. מחוז השלימות. מטרת השלימות (עפ"י תהלים קז, ל).

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

טו. ומיעוטם בעריות. הרמב"ם כותב (הל' איסורי ביאה פכ"ב הי"ח) שאין דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם לפרוש אלא מן העריות והביאות האסורות, וכפי שאמרו חכמים שבשעה שנצטוו ישראל על העריות בכו וקיבלו מצוה זו בתרעומת ובבכיה שנאמר (במדבר יא, י) "בוכה למשפחותיו" - על עסקי משפחות.

הַנַּעֲמָתִי לְאִיּוֹב (איוב יא, יד טו): "[146]**אִם אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל תַּשְׁכֵּן בְּאָהָלֶיךָ עַוְלָה,** [147]**כִּי אָז תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם** [148]**וְהָיִיתָ מָצָק וְלֹא תִירָא".**

וְהִנֵּה הִרְבֵּרְתִּי עַד הֵנָּה מִפָּרָטֵי [149]**מִצְוָה אַחַת מִן הַמִּצְוֹת,** [150]**וְכִפְרָטֵי חִלּוּקִים אֵלֶּה, וַדַּאי שֶׁנִּמְצָאִים בְּכָל מִצְוָה וּמִצְוָה. אָמְנָם אֵינֶנִּי מַזְכִּיר** [151]**אֶלָּא אוֹתָם שֶׁרְגִילִים רֹב בְּנֵי הָאָדָם לִכָּשֵׁל בָּהֶם.**

וּנְדַבֵּר עַתָּה מִן הָעֲרָיוֹת שֶׁגַּם הֵם [152]**מִן הַחֲמוּדִים** [153]**וְהֵם שְׁנַיִם בְּמַדְרֵגָה אֶל הַגֵּזֶל, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (ב"ב קכה, א) **וְזֶה לְשׁוֹנָם: "**[154]**רֻבָּם בְּגָזֵל** [155](טז)**וּמִעוּטָם בַּעֲרָיוֹת". וְהִנֵּה מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהִנָּקוֹת** [156]**לְגַמְרֵי מִזֶּה הַחֵטְא, גַּם**

ביאורים

146. אם און וגו'. אם דבר שהשגת במרמה נמצא ברשותך - הוצא אותו והחזירהו לבעליו, ואל תשאיר בביתך ממון שרכשת שלא ביושר. **147. כי אז תשא פניך ממום.** הרי אז תזקוף ראשך בהיותך בלי פגם. **148. והיית מוצק ולא תירא.** ומאז והלאה תהיה יציב [-"חזק, כמו מצוקי תבל" (רש"י)] ולא תצטרך לחשוש ולירא מפחד. **149. מצוה אחת מן המצוות.** דהיינו איסור הגזל. **150. וכפרטי חילוקים אלה ודאי שנמצאים בכל מצוה.** כלומר, גם במצוות האחרות יש להבחין בפרטים בהם היצר מתגבר ומטה את הדעת להורות היתר בדברים אסורים. **151. אלא אותם.** מצוות. **152. מן החמודים.** מן האיסורים ש"נפשו של אדם מחמדתם". **153. והם שניים במדרגה אל הגזל.** בגודל חמדת בני-האדם (ומתוך כך גם בשכיחות הכשלון) הם בדרגה שניה לאחר איסור הגזל. **154. רובם בגזל.** רוב בני האדם נכשלים באיסור גזל. **155. ומיעוטם.** ומעט מהם נכשלים באיסורי עריות. **156. לגמרי מזה החטא.** אף מענפיו.

מסילת ישרים — פרק יא — עיונים

לוֹ תִּצְטָרֵךְ [157]מְלָאכָה לֹא מוּעֶטֶת. כִּי אֵין בְּכֹלֶל הָאִסּוּר [158]גּוּפוֹ שֶׁל מַעֲשֶׂה בִּלְבַד, אֶלָּא [159]כָּל הַקָּרֵב אֵלָיו. וּמִקְרָא מְלֵא הוּא (ויקרא יח, ו): [160]"לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה". וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמו"ר טז, ב): "אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַל תֹּאמַר הוֹאִיל וְאָסוּר לִי [161]לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּאִשָּׁה הֲרֵינִי [162]תּוֹפְשָׂהּ וְאֵין לִי עָוֹן, הֲרֵינִי [163]מְנַפֵּפָהּ וְאֵין לִי עָוֹן, אוֹ שֶׁאֲנִי נוֹשְׁקָהּ וְאֵין לִי עָוֹן, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּשֵׁם שֶׁאִם נָדַר נָזִיר שֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת יַיִן, אָסוּר לֶאֱכֹל עֲנָבִים [164]לַחִים ותמהו האחרונים (פרישה אהע"ז סי' כה סק"ב ד"ה ומיעוטן, ובית שמואל שם סק"א ד"ה מאד) שבגמרא (ב"ב קסא.) מבואר שרק מיעוט בני אדם נכשלים באיסורי עריות? ותירצו, שהאנשים הפרוצים המורגלים בעבירות קשה להם לפרוש מזה יותר מאנשים המורגלים בעבירות אחרות. ולכך הביא הרמב"ם את מה שאמרו חכמים שבשעה שנצטוו ישראל על העריות בכו וקיבלו מצוה זו בתרעומת ובבכיה, שהיו צריכים לפרוש ממה שהיו רגילים, אבל רוב העם אינם פרוצים. ועוד תירצו, (פרישה שם, ופתח עינים ד"ה רוב) שאכן רוב העם מתאוים לעריות ואיסור זה קשה עליהם יותר משאר איסורי התורה, שיש בזה צער גדול לכבוש את היצר שמתאוה הוא לזה, ואעפ"כ רוב ישראל נזהרים מלעבור על איסור עריות מיראת ה', ומיעוט בני אדם אינם כובשים את יצרם ונכשלים בזה. וכן משמעות דברי הרמב"ם (שם הי"ט): "ואמרו חכמים גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן, ואין אתה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהם פרוצין בעריות ובביאות אסורות. אמרו חכמים רוב בגזל ומיעוט בעריות", והיינו שאף שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן - רק מיעוטם נכשלים בעריות.

ביאורים

157. מלאכה לא מועטת. עמל ומאמץ רב, מפני ריבוי הענפים שבעבירה זו ונטית לבו של אדם אליהם. **158. גופו של מעשה.** מעשה הביאה עצמו. **159. כל הקרב אליו.** כל דבר חיבה המקרב ועלול להביא למעשה עצמו, כגון חו"נ או יחוד עם אחת מן העריות. **160. לא תקרבו לגלות ערוה.** לא תעשו שום מעשה קריבה המביא לידי גלוי ערוה. **161. להשתמש באשה.** לבוא על אשה האסורה לי. **162. תופשה.** בנגיעה בלבד. **163. מנפפה.** מחבקה. **164. לחים.** טריים - שאפשר לסוחטם.

מסילת ישרים — פרק יא

[165]וְיֵבְשִׁים [166]וּמִשְׁרַת עֲנָבִים [167]וְכָל הַיּוֹצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן (במדבר ו, ג-ד), אַף אִשָּׁה שֶׁאֵינָהּ שֶׁלְּךָ אָסוּר לִגַּע בָּהּ כָּל עִקָּר. וְכָל מִי שֶׁנּוֹגֵעַ בְּאִשָּׁה [168]שֶׁאֵינָהּ שֶׁלּוֹ, מֵבִיא מִיתָה לְעַצְמוֹ וְכוּ'. וְהַבֵּט מַה נִּפְלְאוּ דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר הַזֶּה, כִּי הִמְשִׁיל אֶת [169]הָאִסּוּר הַזֶּה לְנָזִיר, אֲשֶׁר אַף עַל פִּי [170]שֶׁעִקַּר הָאִסּוּר אֵינוֹ אֶלָּא שְׁתִיַּת יַיִן, הִנֵּה אָסְרָה לוֹ תּוֹרָה כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ שַׁיָּכוּת עִם הַיַּיִן. וְהָיָה זֶה לְמוּד שֶׁלְּמָדָה תּוֹרָה לַחֲכָמִים אֵיךְ יַעֲשׂוּ הֵם הַסְּיָג לַתּוֹרָה בְּמִשְׁמֶרֶת שֶׁנִּמְסַר בְּיָדָם לַעֲשׂוֹת [171]לְמִשְׁמַרְתָּהּ, כִּי [172]יִלְמְדוּ מִן הַנָּזִיר [173]לֶאֱסֹר [174]בַּעֲבוּר הָעִקָּר גַּם [175]כָּל דְּדָמֵי לֵהּ. וְנִמְצָא, [176]שֶׁעָשְׂתָה הַתּוֹרָה בְּמִצְוָה זֹאת שֶׁל נָזִיר מַה שֶּׁמָּסְרָה לַחֲכָמִים שֶׁיַּעֲשׂוּ בִּשְׁאָר כָּל הַמִּצְוֹת, לְמַעַן דַּעַת שֶׁזֶּה רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. וּכְשֶׁאוֹסֵר לָנוּ אֶחָד מִן הָאִסּוּרִין, יִלָּמֵד סָתוּם [177]מִן הַמְפֹרָשׁ לֶאֱסֹר [178]כָּל

ביאורים

165. ויבשים. שאין בהן שום לחלוחית. **166. ומשרת ענבים.** מים ששרו בתוכם ענבים ונקלט בהם הטעם. **167. וכל היוצא מגפן היין.** חרצנים וזגים (גרעינים וקליפות הענבים). והחמירה התורה אף בדברים אלו שאינם משכרים, כדי לעשות גדר וסייג לבל יגיע הנזיר לגוף העבירה של שתיית היין. **168. שאינה שלו.** שאינה מותרת לו. **169. האיסור הזה.** עריות. **170. שעיקר האיסור אינו אלא שתית יין.** כלומר, מטרת האיסור היא שינזר מיין המשכר, כמו שאמרו (סוטה ב.) "כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין", ופירש רש"י: "שהיין מביא לידי קלות ראש, והוא גרם לה". **171. למשמרתה.** של תורה לבל יכשלו בעצם האיסור. ולמדים זאת מן הנאמר בסוף פרשת עריות (ויקרא יח, ל): "ושמרתם את משמרתי" ודרשו חז"ל: "עשו משמרת למשמרתי" (מו"ק ה. ויבמות כא.). כלומר, עשו שמירה נוספת על המשמרת שלי - על המצוות שאני צויתי לשומרן, ומכאן למדו חכמים לעשות סייג לתורה (אבות א, א). **172. ילמדו מן הנזיר.** ילמדו החכמים מן איסורי הנזיר את רצון התורה. **173. לאסור.** בכל שאר איסורים. **174. בעבור העיקר.** בשביל שמירת עיקר האיסור. **175. כל דדמי ליה.** כל מה שדומה לעיקר. **176. שעשתה התורה.** גדרים וסייגים. **177. מן המפורש.** בתורה במצות הנזיר. **178. כל הקרוב לו.** כל הדומה לאיסור.

מסילת ישרים פרק יא

הַקָּרוֹב לוֹ. וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ [179]אָמְרוּ בְּעִנְיַן זֶה שֶׁל הָעֲרָיוֹת כָּל מַה שֶּׁהוּא מִמִּינוֹ שֶׁל הַזְּנוּת, אוֹ הַקָּרוֹב אֵלָיו, יִהְיֶה [180]בְּאֵיזֶה חוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה, דְּהַיְנוּ, בֵּין בְּמַעֲשֶׂה, (מז)בֵּין בִּרְאִיָּה, בֵּין בְּדִבּוּר, בֵּין בִּשְׁמִיעָה, [181]וַאֲפִלּוּ בְּמַחְשָׁבָה. וְעַתָּה אָבִיא לְךָ רְאָיוֹת עַל כָּל אֵלֶּה מִדִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

עיונים

טז. בין בראיה. כתב הראב"ד ("בעלי הנפש" שער הקדושה): "והראש לכל הגדרים שישמור האדם עיניו מכל מה שאינו שלו ואף ימעיט ראייתו ממה שהוא שלו ואז יקרא צנוע וביישן...". ובספר "מבחר הפנינים" (שער הסלסול): "אמר החכם: אין דבר החוצץ בפני התאוה כעצימת העינים". ובמהר"ל ("נצח ישראל" פ"ט) כתב: "ודע כי העין הוא התחלה, כי מתחילה הוא רואה ואחר כך עושה, והעין שהוא רואה הוא דבק אל השכל כמו שאמרו רז"ל שוריינא דעינא בליבא תליא עד שבזה הוא דבק בשכלי לגמרי והשכלי יש לו דביקות בו יתברך". עוד כתב (ב"נתיב התשובה" פ"ח): המסתכל בעריות, דבר זה בודאי אדוק ביותר בעבירה, כי עושה עבירה בנפש שהוא מסתכל בעבירה, והחוטא בזנות עצמו החטא הוא בגופו אשר מוכן לחטוא, אבל זה חוטא בנפש להסתכל בערוה, ומעכב את התשובה.

ואמרו במדרש (ילקו"ש משלי כג) שמי ששומר עצמו ועוצם עיניו מראות ברע אומר הקב"ה: "הדין - דידי" [-זהו שלי].

כתב בספר "דרך משה" (נדפס יחד עם ספר הגן): "ואם לחשך אדם לומר מה אני פוגם בראיה אם לא עשיתי מעשה? אני אביא לך ראיה גדולה שהראיה עושה רושם כמעשה עצמו, ו"בת היענה" יוכיח. כל העופות רובצים על הביצים להוליד אפרוחים, ו"עוף היענה" כשרוצה להוליד עומד כנגד הנקבה ורואה ומביט בה, ועי"ז הנקבה מולדת, ואל תקרי "היענה" אלא "העינה", ר"ל בעינים יש כח לאדם להוליד בעו"ה. ומצאתי בספר שומר אמונים (דפוס אופיבאך שנת תפ"ד, פרשת שמיני) "בת היענה", ר"ל בגי' "מלאך המוות" שהוא ג"כ מלא עינים בר מינן (עיין גמ' ע"ז כ:). וכתב בעל ראשית

ביאורים

179. אמרו וכו'. כלומר, התורה אסרה את הקריבות [כמו שכתב רבינו לעיל: "כי... בכלל האיסור... כל הקרב אליו, ומקרא מלא הוא: 'לא תקרבו לגלות ערוה'"], אמנם התורה לא פירשה אותן בפרטות ובאו חכמים ופירשום, אך עצם האיסור הוא מדאורייתא (שמחת מרדכי). עוד י"ל דכוונתו לאיסורי "שניות לערוית" שאיסורם הוא רק מדרבנן. **180. באיזה חוש.** מחמשת החושים שבאדם.

181. ואפילו במחשבה. שהוא מחוץ לחמשת החושים, גם בו יש איסור.

מסילת ישרים פרק יא

בְּמַעֲשֶׂה, דְּהַיְנוּ הַנְּגִיעָה אוֹ הַחִבּוּק וְכַיּוֹצֵא, כְּבָר נִתְבָּאֵר לְמַעְלָה בַּמַּאֲמָר שֶׁזָּכַרְנוּ, וְאֵין צָרִיךְ לְהַאֲרִיךְ.

(יז)בִּרְאִיָּה, אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סא, א): "יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה רָע" (משלי יא, כא), כָּל [182]הַמַּרְצֶה מָעוֹת מִיָּדוֹ [183]לְיָדָהּ כְּדֵי לְהִסְתַּכֵּל בָּהּ, לֹא יִנָּקֶה (יח)מִדִּינָהּ שֶׁל [184]גֵּיהִנֹּם". וְאָמְרוּ עוֹד

עיונים

חכמה, לכך ברא הקב"ה עוף היענה כן להוליד בראיה, ללמוד בני אדם הימנו שלא יפגמו בראיה להסתכל בנשים ובבתולות כמו שאמר איוב "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה" (איוב לא, א).

וז"ל הרמב"ם (הל' תשובה ד, ד): "המסתכל בעריות מעלה על דעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתי אצלה, והוא אינו יודע שראיית העינים עוון גדול שהיא גורמת לגופן של עריות, שנאמר (במדבר טו, לט) 'ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם'".

יז. בראיה. "אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים, ובשעת פטירתו של אדם עומד למעלה מראשותיו וכו', וכיון שרואה אותו החולה מזדעזע... ומת" (ע"ז דף כ':). וקשה, איך ולמה מלאך המות מלא עינים? ותירץ הגאון הקדוש רבי נתן אדלר זי"ע, שעל ידי מה שאדם עובר רח"ל על הלאו של "ולא תתורו... ואחרי עיניכם" ומטמא את עצמו בהסתכלויות אסורות, בזה נותן עינים ליצר הרע שהוא מלאך המות, ומזה נעשה מלא עינים - מעינים אלו שהסתכלו במקומות שאסור להסתכל, ומפני זה מזדעזע - כיון שהוא רואה שהוא גרם את זה בעוונותיו ("חתם סופר" בראשית, בהקדמה).

יח. מדינה של גיהנם. כתב ה"חפץ חיים" (שמיה"ל ח"ב פ"ל): "אם לא היה נזהר בעודו בחייו בזה העולם בכוח הראיה שלו, והיה הפקר אצלו להביט במה שאסרה תורה, ידע בברור כי לעתיד לבא יהיה כמו סומא, ולא יוכל להביט באור ה'. ודוגמת מי שהוא חולה בעיניו, אינו יכול לראות באור השמש. והנה ערך הקלקול בעיניו תלוי לפי ערך הפקרו. וכמה יתמרמר האדם על זה לבסוף, שתחת

ביאורים

182. המרצה מעות. המונה מטבעות. **183. לידה.** של אשה, כדי למצוא אמתלאה להסתכל בה. [כלומר, נותנן לידה אחת אחת כדי להתעכב ולראותה, ולא נותנן כולן בבת אחת ('בניהו' ברכות סא. ד"ה המרצה)]. **184. גיהנם.** שנקרא 'רע', שכן אמרו בנדרים (כב.) אין רעה אלא גיהנם, שנאמר (משלי טז, ד) 'וגם רשע ליום רעה' ('עץ יוסף').

מסילת ישרים

פרק יא

עיונים

(שבת סד, א-ב): "מִפְּנֵי מָה הִצְרִיכוּ [185]יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּאוֹתוֹ הַדּוֹר כַּפָּרָה, מִפְּנֵי [186]שֶׁזָּנוּ עֵינֵיהֶם [187]מִן הָעֲרָוָה וְכוּ'. אָמַר רַב [שֵׁשֶׁת] מִפְּנֵי מָה [188]מָנָה הַכָּתוּב תַּכְשִׁיטִין [189]שֶׁבַּחוּץ עִם תַּכְשִׁיטִין [190]שֶׁבִּפְנִים, לוֹמַר לְךָ, שֶׁכָּל [191]הַמִּסְתַּכֵּל [192]בְּאֶצְבַּע קְטַנָּה שֶׁל אִשָּׁה, כְּאִלּוּ מִסְתַּכֵּל [193]בְּמְקוֹם הַתֶּרֶךְ" (ברכות כד, א).

רגע אחד של הנאה בכל פעם שהלעיטו יצרו בפיתויו, השחית את עיניו והחשיכם במה שהמשיך בכל פעם את רוח הטומאה של רוח הזנונים עליהם".

בספר "בן יהוידע" ביאר הטעם על הא דאיתא בגמרא (ברכות סא. ועירובין יח:) "כל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא": כי עולם הבא אין בו הנאת אכילה ושתיה אלא הנאת ראיה, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות יז.): "העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה... אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, שנאמר (שמות כד, יא) 'ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו'", ולכן זה שעובר אחרי אשה שנהנה בראיה אין לו חלק לעוה"ב שכל מהותו היא הנאת ראיה מזיו השכינה.

ביאורים

185. ישראל שבאותו הדור. בדור המדבר, לאחר הנצחון במלחמת מדין, כשבאו שרי הצבא אל משה ואמרו לו: "ונקרב את קרבן ה'... לכפר על נפשותינו" (במדבר לא, נ). **186. שזנו עיניהם מן הערוה.** שנהנו במראית עיניהם מהסתכלות בבנות מדין בשעת המלחמה ובאו לידי הרהור עבירה. [רש"י מפרש ש"זנו" הוא מלשון מזון, כלומר הזינו ו"השביעו" את עצמם בהסתכלות זו, ובמהרש"א פירש שהוא מלשון זנות]. **187. מן הערוה.** והיות דפגם הראות פוגם ומלכלך נפש האדם ברוחניות, לזה הביאו קרבנות אלו לכפר ולטהר נפשותם שתהיה זכה ונקיה וראויה לעמוד לפני ה' ב"ה ("חפץ ה'" לבעל אוה"ח). [ואע"פ שחסידים היו ורק ע"י אונס המלחמה נכשלו בראיה, מ"מ נזקקו לכפרה על זה]. **188. מנה הכתוב.** האמור במלחמת מדין (במדבר לא, נ). **189. שבחוץ.** שנראים בחוץ לכל אדם, כגון אצעדה וצמיד וטבעת. **190. שבפנים.** "כומז" - המונח על האשה במקום צנוע המכוסה בבגדיה. **191. המסתכל.** ומתכוין ליהנות. **192. באצבע קטנה של אשה.** אפילו באצבע קטנה שהוא מקום ענידת טבעת ודרכה להיות מגולה. **193. במקום התורף.** במקום הערוה (שהוא מקום כומז). וביאר המהרש"א (שבת סד.), שהרי הם הביאו את התכשיטים של בנות מדין נדבה למשכן בכדי לכפר על הרהורי עבירה שנגרמו להם על ידי תכשיטים אלו, וממה שהביאו אף תכשיטי חוץ - כגון צמיד וטבעת - לכפרה, למדה הגמרא שהמסתכל באצבע קטנה (שהוא מקום טבעת) של אשה

מסילת ישרים

פרק יא

וְאָמְרוּ עוֹד (ע"ז כ, א): "'וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דָּבָר רָע' (דברים כג, י), [194]שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּל אָדָם [195]בְּאִשָּׁה נָאָה [196]וַאֲפִלּוּ הִיא פְּנוּיָה, [197]בְּאֵשֶׁת אִישׁ וַאֲפִלּוּ הִיא [198]מְכוֹעֶרֶת".

[199]בְּעִנְיַן הַדִּבּוּר עִם הָאִשָּׁה, בְּהֶדְיָא שָׁנִינוּ (אבות פ"א מ"ה): "כָּל הַמַּרְבֶּה [200]שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה [201]גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ". וּבִשְׁמִיעָה אָמְרוּ (ברכות כד, א): "[202]קוֹל בְּאִשָּׁה עֶרְוָה".

עוֹד [203]בְּעִנְיַן זְנוּת הַפֶּה וְהָאָזֶן, דְּהַיְנוּ, [204]הַדִּבּוּר בְּדִבְרֵי הַזְּנוּת אוֹ הַשְּׁמִיעָה

ביאורים

כאילו מסתכל במקום הערוה. **194. שלא יסתכל.** אף ראיה שטחית (רא"ש כתובות ב, ג, כפי שביאר בו ה'ים של שלמה' שם, אך ראה ספר חסידים לבן אחות הרא"ש, אות צט; תלמידי רבינו יונה, מובא בשיטה מקובצת כתובות יז:). אחרים סוברים שהסתכלות הנאסרת כאן היא דוקא בהבטה בדקדוק ועיון (רמ"ה, מובא בשיטה מקובצת שם; ים של שלמה שם). **195. באשה נאה.** וה"ה אם אינה נאה, אלא שדברו חכמים בהווה (יושר מסילה). **196. ואפילו היא פנויה.** אע"פ שיכול לשאת אותה, אסור לו לראותה אם לא לשם נישואין. **197. באשת איש.** שאיסורה חמור יותר. **198. מכוערת.** שלא יבוא לאיסור ע"י ראייתה (ע"ז כ.). **199. שיחה.** בטילה ודברים שאין בהם ממש (רש"י). **200. גורם רעה לעצמו.** שיצרו שנקרא 'רע' יתגבר עליו (רבינו יונה), לפי ששיחת הנשים מביאה את האדם לידי הרהור עבירה וביטול תורה. ובמדרש שמואל כתב שגורם ללילית הרשעה שתדבק עמו, כי המהרהר ביום בא לידי קרי בלילה (כדאיתא בכתובות מו.). וב"רוח חיים" ביאר: "ידוע שהקליפות הנעשים מעוונות אנשים יקראו "נגע" כמ"ש "נגעי בני אדם", והנעשים מעוונות נשים נקראים "רע". וידוע שדוכרא דסטרא אחרא מפתה לנשים, ונוקבא דסטרא אחרא מפתה לאנשים. וזה פירוש הפסוק (תהלים צא, י) "לא תאונה אליך 'רעה' ו'נגע' לא יקרב באהלך", ו"אהלך" פירוש אשתו כמ"ש חז"ל (מו"ק טו:). וזה שאמר כל המרבה שיחה וכו' גורם 'רעה' לעצמו, והבן". **201. קול באשה.** שמיעת קול זמר של אשה (שו"ע או"ח עה, ג). **202. ערוה.** תאוה הוא לאיש (עי' רש"י). **203. זנות הפה והאוזן.** הדיבור או השמיעה בדברים האסורים ממיני הערוה הם עצמם נחשבים לזנות (יושר מסילה). **204. הדיבור בדברי הזנות.** המנבל ומטנף את פיו בדברי טינופים ומאוסים ומתועבים

לַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, כְּבָר [205]צָוְחוּ כִּכְרוֹכְיָא וְאָמְרוּ (ירושלמי תרומות פ"א, ה"ד): "'וְלֹא יִרְאֶה בְּךָ עֶרְוַת דָּבָר' (דברים כג, טו), עֶרְוַת דִּבּוּר", זֶה נִבּוּל פֶּה. וְאָמְרוּ (שבת לג, א): "בַּעֲוֹן נִבְלוּת פֶּה צָרוֹת מִתְחַדְּשׁוֹת וּבַחוּרֵי [206]שׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל מֵתִים". וְאָמְרוּ עוֹד (שם): "כָּל הַמְגַבֵּל פִּיו [207]מַעֲמִיקִים לוֹ גֵּיהִנֹּם". וְאָמְרוּ עוֹד (שם): "הַכֹּל יוֹדְעִים כַּלָּה [208]לָמָּה נִכְנֶסֶת לַחֻפָּה, [209]אֶלָּא כָּל [210(יט)]הַמְגַבֵּל פִּיו וְאוֹמְרוֹ, [211]אֲפִלּוּ גְּזַר דִּין שֶׁל שִׁבְעִים שָׁנָה לְטוֹבָה, [212]הוֹפְכִים לוֹ לְרָעָה". וְאָמְרוּ: יט. המנבל פיו. רבינו יונה (שע"ת ג, רכט) כתב ע"ז: "ובעבור זאת המנבל את פיו כבד עוון ונתעב ונאלח, כי עזב והניח הבושה והצניעות שהן המידות הידועות לזרע הקודש, והלך על שבילי עזות פנים שהיא מדת הנבלים הרעים. והשנית - כי חילל את קודש ישראל, שנאמר (דברים ד, ו) 'ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה', וזה נהג על דרך הכסלים הנמאסים המרוחקים מדרך השכל שכולו יפה אף נעים, ועלה באשם ותעל צחנתם, וכל חכם ונבון שקץ ישקצם ותעב יתעבם. והנה הוא מחלל כלי השכל אשר הוא יקר מכל כלי חמדה, שנאמר (משלי כ, טו): 'וכלי יקר שפתי דעת'".

ביאורים

כמו בדברי חשק ותאוה (לשון "יד הקטנה"). **205. צווחו ככרוכיא.** צעקו בקול גדול כציפור הנקרא "כרוכיא" [תרגום יונתן על ציפור "עגור" (ישעיה לח, יד)] שצועק בקול רם. **206. שונאיהם של ישראל.** לשון סגי נהור, והכוונה לישראל עצמם. **207. מעמיקים לו גיהנם.** שנאמר: (משלי כב, יד): "שוחה עמוקה פי זרות", פירוש: חפירה (כינוי לגיהנם) עמוקה מוכנה לפה המדבר דברי נבלה (-זרות). **208. למה נכנסת לחופה.** להתיחד עם בעלה לשם חיי אישות. **209. אלא.** אבל. **210. המנבל פיו.** ומפרש את הדבר. **211. אפילו גזר דין של שבעים שנה לטובה.** אפילו אם כבר נגזר עליו שיחיה בטוב ובנעימים שבעים שנה, שהן שנות חייו של אדם בדרך כלל (ראה תהלים צ, י). **212. הופכים לו לרעה.** הופכים את גזר דינו מחמת עוון זה לרעה. הטעם לחומרת העונש על עוון זה הוא, כי מותר האדם מן הבהמה הוא בכח הדיבור שנתן לו הקב"ה, וכאשר האדם פוגם את דיבורו הרי הוא משחית את עיקר מהותו, ולכן מגיע לו עונש חמור כזה (עפ"י חידושי אגדות למהר"ל, שבת לג.).

עוֹד (חגיגה ה, ב): "[213]אֲפִלּוּ שִׂיחָה קַלָּה שֶׁבֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, [214]מַגִּידִים לוֹ לָאָדָם בְּשָׁעַת הַדִּין". וּבְעֵנַיִן [215]הַשְׁמִיעָה הָרָעָה הַזֹּאת גַּם כֵּן אָמְרוּ (שבת שם): "אַף [216]שׁוֹמֵעַ וְשׁוֹתֵק, [217]שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב, יד): 'זְעוּם ה' יִפֹּל שָׁם'". חֲרִי לְךָ שֶׁכָּל הַחוֹשְׁשִׁים צְרִיכִים לִהְיוֹת נְקִיִּים מִן הַזְּנוּת וּמֵעֵנָיְנוֹ. [219]וְאִם לְחָשְׁךָ אָדָם לוֹמַר, שֶׁמַּה [220]שֶּׁאָמְרוּ עַל נִבּוּל פֶּה אֵינוֹ אֶלָּא כְּדֵי [221]לְאַיֵּם וּלְהַרְחִיק אָדָם [222]מִן הָעֲבֵרָה, וּבְמִי [223]שֶׁדַּרְכּוֹ רוֹתֵחַ הַדְּבָרִים אֲמוּרִים, [224]שֶׁמִּדֵּי דַּבְּרוֹ בָּא [225]לִידֵי תַּאֲוָה, אֲבָל מִי שֶׁאָמְרוֹ דֶּרֶךְ שְׂחוֹק בְּעָלְמָא [226]לָאו מִלְּתָא הוּא וְאֵין לָחוּשׁ עָלָיו, אַף אַתָּה אֱמֹר לוֹ עַד כָּאן [227]דִּבְרֵי יֵצֶר הָרָע. כִּי מִקְרָא מָלֵא שֶׁהֻבְיאוּהוּ זַ"ל לִרְאָיָתָם: "[228]עַל כֵּן עַל [229]בַּחוּרָיו [230]לֹא יִשְׂמַח ה' [231]וְאֶת יְתוֹמָיו וְאֶת

ביאורים

213. שיחה קלה. בגמרא שם הגירסא: "שיחה יתירה". ומבואר שם בסוגיא, שהכוונה ליותר מן הנצרך לשם הריצוי והקירוב הראויים (שיחה יתירה זו נחשבת לקלות-דעת שאין בה צניעות ראויה). **214. מגידים לו לאדם בשעת הדין.** כלומר, הוא נתבע על כך בשמים בשעה שנידון על מעשיו. **215. השמיעה הרעה הזאת.** שמיעת דברי נבול. **216. שומע ושותק.** שומע נבלות פה ואינו מוחה בַּמְדַבֵּר להשתיקו, או ששותק ומטה אזנו לשמוע, גם הוא יפול בגיהנם. **217. שנאמר.** בהמשך הכתוב הנ"ל: "שוחה עמוקה פי זרות". **218. זעום ה' יפל שם.** השׂנוּא על ה' היושב לצד דובר הנבלות ומקשיב [שכן יש לפרש "יפול" - יֵשֵׁב, כמו (בראשית כה, יח): "על פני כל אחיו נפל" - שכן, או: חנה] גם הוא יהיה בגיהנם (עפ"י רש"י). **219. ואם לחשך אדם.** הרוצה להקל בעיניך את איסור ניבול פה ולוחש לך טעמים לפתותך לכך [ונקט לשון "לוחש" כביטוי למגלה לך סוד שאינו ראוי להיות גלוי לכל]. (שמחת מרדכי). **220. שאמרו.** חז"ל דברים חמורים כאלה. **221. לאיים.** להטיל מורא. **222. מן העבירה.** מעצם איסור זנות. **223. שדרכו רותח.** שיצרו נוח להתעורר ולהתלהב. **224. שמדי דברו.** שע"י דיבורי נבלה שמדבר. **225. לידי תאוה.** ויכשל בגוף האיסור. **226. לאו מילתא הוא.** אין בכך כלום. **227. דברי יצר הרע.** המרמה את האדם בכדי לפתותו. **228. על כן.** בעבור זה. **229. בחוריו.** בחורי ישראל. **230. לא ישמח ה'.** לא יוכל לשמוח בשמחתם, כי ימותו בצרות ובגזירות (עפ"י רש"י). **231. ואת יתומיו ואת אלמנותיו.** שראוי לרחם עליהם.

מסילת ישרים פרק יא

עיונים

אַלְמְנָתָיו[232] לֹא יְרַחֵם] כִּי כֻלּוֹ[233] חָנֵף[234] וּמֵרַע וְכָל פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה" (ישעיה ט, טז), הִנֵּה לֹא הִזְכִּיר הַפָּתוּב הַזֶּה לֹא עֲבוֹדָה זָרָה וְלֹא גִּלּוּי עֲרָיוֹת וְלֹא שְׁפִיכַת דָּמִים אֶלָּא חֲנֻפָּה וְלָשׁוֹן הָרָע וְנִבּוּל פֶּה, כֻּלָּם[235] מֻחְתָּאת הַפֶּה בְּדִבּוּרוֹ, וַעֲלֵיהֶם[236] יָצְאָה הַגְּזֵרָה "עַל כֵּן עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׂמַח ה' וְאֶת יְתוֹמָיו וְאֶת אַלְמְנָתָיו לֹא יְרַחֵם", אֶלָּא הָאֱמֶת הוּא כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁנִּבּוּל פֶּה הוּא[237] עֶרְוָתוֹ שֶׁל הַדִּבּוּר מַמָּשׁ, [238]וּמִשּׁוּם זְנוּת הוּא שֶׁנֶּאֱסַר[239] בְּכָל שְׁאָר עֲנְיְנֵי הַזְּנוּת, חוּץ מִגּוּפוֹ שֶׁל מַעֲשֶׂה, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין[240] בָּהֶם כָּרֵת אוֹ מִיתַת בֵּית דִּין, אֲסוּרִים הֵם אִסּוּר עַצְמָם, מִלְּבַד (כ)הֱיוֹתָם גַּם כֵּן גּוֹרְמִים וּמְבִיאִים אֶל הָאִסּוּר הָרָאשִׁי עַצְמוֹ, וּכְעִנְיַן

כ. היותם גם כן גורמים ומביאים אל האיסור הראשי עצמו. כאשר אשת פוטיפר ניסתה להכשיל את יוסף הצדיק שיחטא עמה, נאמר בפסוק (בראשית לט, יב): "ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא הגר"א זי"ע מהו "לאמר"? אלא הכוונה כמו שאומרים הספרי יראים שהדיבור הרע שהאדם מוציא מפיו עושה רושם ונותן כח להסטרא אחרא, שיש ליצר הרע שליטה עליו אחר-כך. ולכן החמירו חז"ל בעונשו של דיבור ניבול פה, שעל-ידי זה יבוא בקלות לעשות עבירה בפועל ממש ח"ו.

זו הכוונה בפסוק "ותתפשהו בבגדו לאמר", היינו שביקשה רק שיאמר בפיו המלים "שכבה עמי", שעל-ידי זה בקלות יבא אחר-כך למעשה [ויש שהוסיפו, שמדוקדק דבתחילה נאמר "ותאמר שכבה עמי", וכיון שלא הצליחה לפתותו במעשה, "וימאן", או אז "ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי"]. אמנם "ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה", ולא הוציא שום דיבור בפיו (פנינים משולחן הגר"א).

ובתחילה כאשר ניסתה לפתות את יוסף לחטוא עמה, מיאן יוסף ואמר לה: "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים" (לט, ח-ט). ויש לעיין, כיון שדיבר אל אשת פוטיפר, היה לו לומר "ואיך נעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאנו לאלקים". מדוע, איפוא, דיבר בלשון יחיד? ברם, מובא בספרים, שהיתה זאת מצניעותו הגדולה של יוסף, אשר אפילו בדיבור לא רצה לשתף את עצמו עם אותה מרשעת, ולכן גם כשהתנצל לא דיבר אלא על עצמו בלבד!

ביאורים

232. לא ירחם. שהם יצעקו ולא יֵענו. **233. חנף.** אין תוכם כברם. **234. ומרע. ורשע. 235. מחטאת הפה בדיבורו.** חטאת הפה הבאה ע"י דיבור (כי יש גם חטאת הפה באכילה וכדומה. שמחת מרדכי). ב"מסילות יהודה" ביאר: העובדה שניבול פה נכלל יחד עם חטאי הדיבור - חנופה ולשון הרע, ולא נכלל עם חטא גילוי עריות, מוכיחה שאין איסורו רק משום שהוא מביא לגילוי עריות, אלא שהוא איסור בפני עצמו: איסור ערות הדיבור. וכשם שמי שמדבר לשון הרע חוטא בלשונו אע"פ שאין הדיבור מביאו לידי חטא אחר, כך מי שמנבל את פיו חוטא בלשונו אע"פ שאין הדיבור מביאו לידי חטא של עריות. **236. יצאה הגזרה.** הרי לך עונש חמור על הדיבור עצמו, ולא רק איומים להרחקה בעלמא כדברי "הלוחש". **237. ערותו של הדיבור ממש.** ברית הלשון מכוון כנגד ברית המעור (ספר יצירה). **238. ומשום זנות הוא שנאסר.** על כל אדם, כעיקר האיסור של זנות ולא רק כהרחקה "למי שדמו רותח". **239. ככל שאר עניני הזנות.** עניני הקריבה שנאסרו בתורה כחו"נ וכדו'. **240. בהם.** באיסורי הקריבה.

מסילת ישרים פרק יא

עיונים

הַנָּזִיר שֶׁזָּכְרוּ בַּמִּדְרָשׁ שֶׁהֵבִיאוּ לְמַעְלָה.

בְּעִנְיַן [241]הַמַּחְשָׁבָה, כְּבָר אָמְרוּ בִּתְחִלַּת [242]הַבְּרִיְתָא שֶׁלָּנוּ (ע"ז כ, ב): "'וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע' (דברים כג, י), שֶׁלֹּא יְהַרְהֵר אָדָם בַּיּוֹם וְכוּ'". "וְאָמְרוּ עוֹד (יומא כט, א): "[243](כא)הַרְהוּרֵי עֲבֵרָה קָשִׁים [244]מֵעֲבֵרָה". וּמִקְרָא מָלֵא הוּא (משלי טו, כו):

ביאורים

241. המחשבה. מחשבת עריות. **242. הברייתא שלנו.** היא הברייתא של רבי פנחס בן יאיר, עליה מבוסס ספר זה - "מסילת ישרים". **243. הרהורי עבירה.** מחשבת זנות. **244. מעבירה.** ממעשה

מסילת ישרים — פרק יא

"[245]תּוֹעֲבַת ה' מַחְשְׁבוֹת רָע". וְהִנֵּה דִּבַּרְנוּ [246]מִשְּׁנֵי גּוּפֵי עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת שֶׁשְּׁנֵי אָדָם קְרוֹבִים לְכָשֵׁל בְּעִנְיְנֵיהֶם מִפְּנֵי [247]רֻבָּם שֶׁל הָעֲנָפִים [248]וְרֹב נְטִיַּת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם בְּתַאֲוָתוֹ אֲלֵיהֶם.

וְהַמַּדְרֵגָה הַשְּׁלִישִׁית אַחַר הַגָּזֵל וְהָעֲרָיוֹת לְעִנְיַן הַחֶמְדָּה, הִנֵּה הוּא [249]אִסּוּר הַמַּאֲכָלוֹת, בֵּין בְּעִנְיַן [250]הַטְּרֵפוֹת עַצְמָם בֵּין [251]בְּעִנְיַן תַּעֲרוֹבוֹתֵיהֶן, בֵּין בְּעִנְיַן [252]בָּשָׂר בְּחָלָב אוֹ [253]חֵלֶב וָדָם, וְעִנְיַן [254]בִּשּׁוּלֵי גּוֹיִם וְעִנְיַן [255]גִּעוּלֵי גּוֹיִם, [256]יֵין נְסִיכָם [257]וּסְתָם יֵינָם. [258]כָּל

עיונים

כב. **שהעבירה מטמטמת לבו של אדם.** כתב הרמב"ם (במורה נבוכים) והרמב"ן (ויקרא יא, יג) והאבן עזרא: הטעם שאסרה התורה לאכול דברים טמאים - משום שטבע המאכל נדבק בתכונת האוכל, ובהמות ועופות טמאים אכזרים הם, בהרהור עבירה משכין בתוכו את הסטרא אחרא ח"ו והקדושה בורחת, ואז קשה לו לתקן ביותר.

ויש מבארים, שאדם החוטא בהרהורי עבירה לא עושה תשובה על כך כי לא מחשיב את זה לחטא חמור כמעשה.

ביאורים

העבירה עצמו. **245. תועבת ה'.** מאוסים לפני ה'. **246. משני גופי עבירות חמורות.** גזל ועריות. **247. רובם של הענפים.** פרטי איסורים אלו רבים מאד. **248. ורוב נטית וכו'.** וגם בגלל שנטית הלב להורות לו בהם היתר במקום איסור היא גדולה מאד - מתוך רוב תאותו אליהם. **249. איסור המאכלות.** אכילת מאכלות שאסרה עלינו התורה. **250. הטרפות.** בהמה חיה ועוף שנמצא באבריהם מום או חסרון הפוסל את כשרותם לאכילה. **251. בענין תערובותיהן.** שנתערבו הטריפות (או חלק מבשרם) או נתבשלו יחד עם דברים של היתר. **252. בשר בחלב.** יחדיו. האסורים בבשול, הנאה ואכילה. **253. חֵלֶב.** חלקי שומן של בהמה האסורים באכילה באיסור כרת. **254. בישולי גויים.** גוי שבישל תבשיל של היתר, אפילו בכלי כשר - התבשיל נאסר באכילה מדברי סופרים. **255. גיעולי גויים.** כלים של גויים שבלעו טעם ממאכלות אסורות. אוכל כשר המתבשל בכלי זה - נאסר, כי ע"י הבישול נפלט טעם האיסור הבלוע בכלי וחוזר ונבלע במאכל המתבשל בו כעת. **256. יין נסיכם.** יין שנתנסך (כלומר, שעשו בו פעולת יציקה או שכשוך) לשם עבודה זרה נאסר מדאורייתא אף בהנאה. **257. וסתם יינם.** של עובדי כוכבים, שאין ידוע עליו שנתנסך לעבודה זרה, אף על פי כן חכמים אסרו אותו בהנאה, שמא ניסכוהו בעליו ונעשה "תקרובת עבודה-זרה", ודרכם היה לנסך יין ולא שאר משקין, וכן גזרו עליו משום בנותיהם. כמו כן חכמים החמירו לאסור בהנאה אפילו יין של ישראל שנגע בו עכו"ם, שמא התכוון במגעו לנסך את היין לעבודה זרה. **258. כל אלה.** האיסורים הנ"ל.

מסילת ישרים — פרק יא

אֵלֶּה [259]הַנְּקִיּוּת בָּהֶם צָרִיךְ [260]דִּקְדּוּק גָּדוֹל וְצָרִיךְ [261]חִזּוּק, כִּי יֵשׁ תַּאֲוַת הַלֵּב הַמִּתְאַוֶּה בַּמַּאֲכָלִים [262]הַטּוֹבִים [263]וְחֶסְרוֹן הַכִּים בְּאִסּוּרֵי הַתַּעֲרוֹבוֹת וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, [264]וּפְרָטֵיהֶם רַבִּים בְּכָל דִּינֵיהֶם הַיְדוּעִים וְהַמְבֹאָרִים בְּסִפְרֵי הַפּוֹסְקִים. וְהַמֵּקֵל בָּהֶם בְּמָקוֹם שֶׁאָמְרוּ [265]לְהַחְמִיר, אֵינוֹ אֶלָּא מַשְׁחִית לְנַפְשׁוֹ. וְכָךְ אָמְרוּ בְּסִפְרָא (שמיני יב, ג): "[266]וְלֹא תְטַמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵיתֶם [267]בָּם' (ויקרא יא, מג), אִם מְטַמְּאִים אַתֶּם בָּם, סוֹפְכֶם [268]לְטַמֵּא בָּם", וְהֵינוּ, כִּי הַמַּאֲכָלוֹת הָאֲסוּרוֹת מַכְנִיסִים [269]טֻמְאָה מַמָּשׁ בְּלִבּוֹ וּבְנַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם עַד שֶׁקְּדֻשָּׁתוֹ שֶׁל הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא מִסְתַּלֶּקֶת וּמִתְרַחֶקֶת מִמֶּנּוּ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּשַּׁ"ס גַּם כֵּן (יומא לט, א): "'וְנִטְמֵאתֶם בָּם', [270]אַל תִּקְרֵי וְנִטְמֵאתֶם, [271]אֶלָּא וְנִטַּמְתֶּם", (כב)שֶׁהָעֲבֵרָה [272]מְטַמְטֶמֶת לִבּוֹ שֶׁל

ביאורים

259. הנקיות בהם. להיות נקי מהם. **260. דקדוק גדול.** במעשים. **261. חיזוק.** במוסר. **262. הטובים.** הטעימים. **263. וחסרון הכים באיסורי התערובות.** ההפסד הכספי הנובע מאיסור שנתערב בהיתר ואסר גם אותו. **264. ופרטיהם רבים.** זוהי סיבה נוספת לצורך בדקדוק ובחיזוק (שמחת מרדכי). **265. להחמיר.** אע"פ שאין איסורם אלא מדרבנן. **266. ולא תטמאו בהם.** פסוק זה נאמר בענין איסור אכילת שרצים. **267. בם.** באכילתם. **268. ליטמא בם.** בלבכם ובנפשכם. **269. טומאה ממש.** חומריות וגסות. **270. אל תקרי ונטמאתם.** אל תפרש הכתוב רק כקריאתו, מלשון טומאה. **271. אלא ונטמתם.** ככתבו - חסר א' - לשון טמטום. כלומר, שעוון אכילת מאכלות האסורות מביאה טומאה (חומריות וגסות) לאדם הגורמת לטמטום הלב. [יש ראשונים הגורסים "אלא ונטמטם", וביאר המהרש"א: מאחר שאותיות ט' ות' מתחלפות (כפי הכלל באותיות דטלנ"ת), דרשו את הכתוב כאילו לא נאמר 'ונטמתם' אלא 'ונטמטם', כלומר יטמט לבכם על ידי אכילה זו].

272. מטמטמת. סותמת ואוטמת.

אָדָם, כִּי מְסַלֶּקֶת מִמֶּנּוּ הַדֵּעָה הָאֱמִתִּית וְרוּחַ הַשֵּׂכֶל שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לַחֲסִידִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ב, ו)**: "כִּי ה' יִתֵּן חָכְמָה", וְהִנֵּה**

וטבעם ידבק בגוף אוכלם וע"י אכילת השקצים נפשו תהיה מטונפת ומגועלת.

בירושלמי (חגיגה פ"ב) מנו כמה טעמים מדוע

אלישע בן אבויה רבו של רבי מאיר יצא לתרבות רעה, ופרק מעצמו עול תורה ומצוות עד כדי כך שרכב על סוס ביום הכפורים שחל בשבת. אחד הטעמים הוא, שכאשר היתה אמו מעוברת ממנו, עברה לפני בית עבודה זרה, והריחה ממה שהקריבו לפני העבודה זרה, ורבי נתן אומר שגם אכלה ממנו, והיה אותו הריח והאכילה מפעפע בגופה כארס של נחש, ונעשה מאז גופו בעל תאוה לדבר עבירה.

נורא למתבונן! מה יכולה אכילה אחת להשפיע, ואף שאינה אכילה שלו אלא של אמו. מתלמיד חכם גדול - רבו של רבי מאיר, יוצא לתרבות רעה ופורק מעצמו עול מלכות שמים...

ולכן נפסק להלכה (רמ"א יו"ד סי' פ"א) שאפילו באופן שמותר על פי דין להניק תינוק ישראלי מן העובדת כוכבים, מכל מקום אם אפשר מן הישראלית עדיף יותר, מפני שטבען של ישראל נוח יותר, שרגילים במצוות והם רחמנים וביישנים בטבע, והיונקים מהם מגדלים טבע כיוצא בהם. וכתבו עוד הש"ך (שם ס"ק כ"ה) והט"ז (ס"ק י"ב): ישראלית שאכלה מאכל איסור, אף שהיה בהיתר גמור מפני שהיתה במצב של פיקוח נפש - לא תניק באותה עת, מפני שיזיק לתינוק בגדלותו, שיטמטם לבו ויגרום לו טבע רע.

עוד כתב הש"ך (שם ס"ק כו) אף על פי שהלכה היא שקטן האוכל דברים האסורים מדרבנן אין אביו מצווה להפרישו (כמבואר בשו"ע או"ח סי' שמ"ג), היינו מדינא, אבל מכל מקום יפרישו אביו מפני שמזיק לו בזקנותו שמטמטם הלב וגורם לו טבע רע. הוסיף על דבריו ה"פרי חדש" (יו"ד פ"א, ז') וכתב: כיון שכן, בזמנינו שאין נזהרים בזה - רוב הבנים יוצאים לתרבות רעה, ורובם הם עזי פנים שבדור ואין יראת ה' נוגעת בלבם, ואף אם יוכיחם על פניהם לאו בני קבולי מוסר... ובזוהר הקדוש (שמיני מא:) כתב, שבמאכלות אסורות שורה רוח טומאה, וגורם בלבול השכל.

[יש להדגיש, כי מה שאמרו בגמרא "עבירה מטמטמת לבו של אדם", ופירש רש"י: "אוטמת וסותמת אותו מכל חכמה", אין הכוונה ליכולת חשיבה טכנית ולזיכרון של אוסף ידע ומאגרי אינפורמציה, שכל אלו קיימים גם בגוף מסואב ומשוקץ, כפי שאמרו חז"ל: "חכמה בגויים - תאמין" (איכה רבה ב' יג-מח). אלא הכוונה לתחושות רוחניות בריאות ולרגישויות המיית הלב, היונקות מתוך זוית ראייה נעלית. חכמה זו נמצאת רק אצל מי שנזהר לא להטמא בעבירות ולא להתגעל במאכלות אסורות].

הוּא נִשְׁאָר [273]בַּהֲמִי וְחָמְרִי [274]מְשֻׁקָּע בְּגַסּוּת הָעוֹלָם הַזֶּה. וְהַמַּאֲכָלוֹת הָאֲסוּרוֹת [275]יְתֵרוֹת בָּזֶה [276]עַל כָּל הָאִסּוּרִין, כֵּיוָן שֶׁהֵם נִכְנָסִים בְּגוּפוֹ שֶׁל הָאָדָם מַמָּשׁ [277]וְנַעֲשִׂים בָּשָׂר מִבְּשָׂרוֹ. וּכְדֵי לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁלֹּא הַבְּהֵמוֹת הַטְּמֵאוֹת אוֹ הַשְּׁקָצִים בִּלְבַד הֵם הַטְּמֵאִים אֶלָּא גַּם הַטְּרֵפוֹת שֶׁבַּמִּין הַכָּשֵׁר עַצְמוֹ הֵם בִּכְלַל טֻמְאָה, אָמַר הַכָּתוּב (ויקרא יא, מז)**: "לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר", וּבָא הַפֵּרוּשׁ לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (תורת כהנים)**: "[278]אֵין צָרִיךְ לוֹמַר בֵּין חֲמוֹר לְפָרָה, לָמָּה נֶאֱמַר בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר? בֵּין טְמֵאָה לְךָ וּבֵין טְהוֹרָה לְךָ, בֵּין [279]נִשְׁחָט רֹבּוֹ שֶׁל קָנֶה, [280]לִנְשְׁחָט חֶצְיוֹ. וְכַמָּה בֵּין רֻבּוֹ לְחֶצְיוֹ, מְלֹא הַשַּׂעֲרָה". עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְאָמְרוּ לָשׁוֹן זֶה בְּסִיּוּם מַאֲמָרָם: וְכַמָּה בֵּין רֻבּוֹ וְכוּ', לְהַרְאוֹת [281]כַּמָּה נִפְלָא [282]כֹּחַ הַמִּצְוָה, שֶׁחוּט הַשַּׂעֲרָה מַבְדִּיל בֵּין טֻמְאָה**

ביאורים

273. בהמי וחמרי. בהמי - עם סיפוק יצרים המצויים גם בבהמות, וחמרי - מטפל בטיפוח הגוף (חוזקו ויופיו) ובהשגת רכוש, מעמד ושליטה. **274. משוקע בגסות העולם הזה.** התעניינותו והשגותיו מצטמצמות רק בעניני העולם הזה המגושמים. **275. יתירות.** חמורות. **276. על כל האיסורין.** כלומר, אע"פ שכל האיסורים יש בהם טומאה הגורמת לטמטום הלב, מ"מ באיסורי המאכלות גובר ענין זה ביותר, ומפני כן נכתב פסוק זה בענין מאכלות אסורות (עיון יעקב). **277. ונעשים בשר מבשרו.** הופכים לחלק מגופו של האוכלם, בשונה משאר עבירות ואפילו החמורות שבהן שהינן "חיצוניות" לאדם, פוגמות בנפשו אך אינן הופכות לחלק ממנו. **278. אין צריך לומר בין חמור לפרה.** שההבדל ביניהם ברור ומפורש, לפרה יש סימני טהרה ולחמור אין, אלא 'להבדיל' משמע שצריך הבחנה מיוחדת כדי להבדיל ביניהם. **279. נשחט רובו של קנה.** שאז הבהמה 'טהורה לך' וכשרה לאכילה. **280. לנשחט חציו.** של הקנה שאז היא 'טמאה לך' ואסורה באכילה. **281. כמה נפלא.** בדיוקו ובדקדוקו. **282. כח המצוה.** כי כל מצוה בכוחה לפעול על האדם. כגון, תפילין מקדשות את המוח ואת הלב וכו' וכן כח המצוה של שחיטה שבכחה להפוך טמא לטהור. וכל זה רק כשהמצוה נעשית כהלכתה, אבל אם חותך רק עד מחציתם של הסימנים [קנה וושט בבהמה] הוי נבלה ממש וטמא (יושר מסילה).

מסילת ישרים — פרק יא

לְטָהֳרָה מַמָּשׁ. וְהִנֵּה מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מֹחַ בְּקָדְקֳדוֹ, [283]יַחְשֹׁב אִפּוּרֵי הַמַּאֲכָל כַּמַּאֲכָלִים הָאֲרָסִיִּים אוֹ כְּמַאֲכָל שֶׁנִּתְעָרֵב בּוֹ אֵיזֶה דָּבָר אָרְסִי. כִּי הִנֵּה לוֹ דָּבָר זֶה יֵאָרַע, הֲיָקֵל אָדָם עַל עַצְמוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ אִם יִשָּׁאֵר לוֹ בּוֹ אֵיזֶה [284]בֵּית מֵחוּשׁ, וַאֲפִלּוּ חֲשָׁשָׁא קְטַנָּה? וַדַּאי שֶׁלֹּא יָקֵל! וְאִם יָקֵל, לֹא יִהְיֶה [285]נֶחְשָׁב אֶלָּא לְשׁוֹטֶה גָּמוּר. אַף אִפּוּר הַמַּאֲכָל כְּבָר בֵּאַרְנוּ, (כג)שֶׁהוּא אֶרֶס מַמָּשׁ לַלֵּב וְלַנֶּפֶשׁ. אִם כֵּן מִי אֵפוֹא יִהְיֶה הַמֵּקֵל בִּמְקוֹם חֲשָׁשָׁא שֶׁל אִפּוּר אִם בַּעַל שֵׂכֶל הוּא. וְעַל דָּבָר זֶה נֶאֱמַר (משלי כג, ב): [286]"וְשַׂמְתָּ סַכִּין בִּלְעֶךָ אִם בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה".

עיונים

כג. **שהוא ארס ממש ללב ולנפש.** כתב בספר החינוך (מצוה שסב): "לפי שענין הטומאה ידוע לחכמים שיחליש כח הנפש השכלית ויערבב אותה ויפריד בינה ובין השכל עליוני השלם, ותהי נפרדת עד אשר תטהר, וכמו שכתוב בענין הטומאה 'ולא תטמאו בהם ונטמתם בם', ודרשו ז"ל 'ונטמתם בם', כלומר שמעינות השכל מטמטמים בטומאה".

עוד כתב בספר החינוך (מצוה קנט): "ואל תתמה בני על עניני הטומאה אם הוא נעלם הרבה על כל בריה, כי אפשר שהטומאה תזיק אל הנפש ומחליאה קצת, וכן שמעתי הדבר מפי חכמים, וכעין מה שאמרו ז"ל ונטמתם בם, ונטמתם כתיב, כלומר שמעיינות השכל שהוא הנפש הקיימת מתקלקלים קצת בענין הטומאה.

ואל תתמה בהתקלקל השכל בענינים הגשמיים אף על פי שאינו מינו, כי מפני שיתופה של הנפש עם הגוף יארע לה כן על כל פנים. ואם כן אנחנו בני איש בעניות דעתינו לא נדע הנפש ומהותה, ואיך נלאה לדעת רפואתה או מחלתה מדרך החקירה, הלא לרופאים אין תחבולה ברפואה עד

ביאורים

283. יחשוב. יחשיב. **284. בית מחוש.** מקום לחשש. **285. נחשב.** בעיני הבריות. **286. ושמת וגו'.** חז"ל (חולין ו.) דרשו את המקרא הזה על איסורי המאכלות. ופירש רש"י שם: "בלועך - בלחייך, כלומר התחזק על יצרך ולא תעשה זאת". "אם בעל נפש אתה - אם אדם כשר אתה". [הראב"ד בספר 'בעלי הנפש' מבאר, ש"בעל נפש" הוא זה שהוא "בעלים" על רצונותיו ותאוותיו, ויש בכוחו להמנע מלהוציאם אל הפועל].

מסילת ישרים — פרק יא

הכירם עיקר המחלה, ועל כן בכל הרחקות הטומאה שיבואו בתורה, אין לנו לחטט אחר שרשיהן, עד בואנו אל תכלית הידיעה בעניני הנפש, לדעת מהותה מוצאה ומובאה".

כר. **הונאת הדברים.** על לאו של אונאת דברים אין לוקים עליו, לפי שאין בו מעשה. ברם, יתבונן האדם כמה מלקיות מבלי רצועה

וְנָדַבֵּר עַתָּה עַל הַחֲטָאִים [287]הַמִּדִּינִיִּים הַנּוֹלָדִים [288]מֵחֶבְרַת בְּנֵי הָאָדָם וְקִבּוּצָם, כְּגוֹן [289]הוֹנָאַת דְּבָרִים, [290]הַלְבָּנַת הַפָּנִים, [291]הַכְשָׁלַת הָעִוֵּר בְּעֵצָה, [292]רְכִילוּת, שִׂנְאָה וּנְקִימָה, [293]שְׁבוּעוֹת, דִּבַּר שֶׁקֶר [294]וְחִלּוּל הַשֵּׁם, כִּי מִי יֹאמַר נִקֵּיתִי מֵהֶם, טָהַרְתִּי מֵאָשְׁמָה בָם, כִּי עַנְפֵּיהֶם רַבִּים [295]וְדַקִּים עַד מְאֹד אֲשֶׁר הַהֲזָהֵר בָּם טֹרַח גָּדוֹל.

[296](כד)**הוֹנָאַת** הַדְּבָרִים בִּכְלָלָהּ הוּא [297]לְדַבֵּר בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ לְבַד שֶׁיְּבוֹשׁ מִמֶּנּוּ,

ביאורים

287. המדיניים. החברתיים, שאי אפשר לעבור עליהם ביחידות אלא רק כשנמצא עם עוד אנשים. **288. מחברת בני האדם וקיבוצם.** 'מחברת בני אדם' - מתוך הקשרים שבין איש לרעהו, כלומר בין יחידים. 'וקיבוצם' - מדרך בני האדם להתקבץ לקבוצות, כגון משפחה, שכונה, עיר, מדינה וכדו' (שמחת מרדכי). **289. הונאת דברים.** לומר לחבירו דברים שיש בהם להכעיסו או לצערו. **290. הלבנת הפנים.** לבייש את הזולת במידה כזו, שהולך האודם מפניו והוא מחויר. וכתב רבינו יונה (שע"ת ג, קלט): והנה אבק הרציחה - הלבנת פנים, כי פניו יֶחְוָרוּ ונס מראה האודם ודומה אל הרציחה. **291. הכשלת העִוֵּר בעצה.** כלומר, אדם שיש לו ספק בדבר-מה, ונזקק לעצתך, הרי הוא כ'עיור' לגבי דבר זה, ואסור להכשילו ולתת לו עצה שאינה הוגנת לו. **292. רכילות.** לספר לאדם כך אמר פלוני עליך, כך וכך עשה לך, אע"פ שאותו הדבר אינו גנות, אך גורם שהשומע יקפיד ויכעס על זה שסיפר עליו כך (רמב"ם הל' דעות ז, ב, עפ"י ה"כסף משנה"). **293. שבועות.** שקר להכחיש ממון לחברו. **294. וחילול השם.** לחלל שם שמים בעיני הבריות, כגון אדם גדול שאינו נזהר במעשיו ובני אדם למדים ממנו לזלזל במצוות, ונמצא השם מתחלל, כלומר דברי ה' נעשים חולין (עפ"י רש"י שבת לג:). **295. ודקים עד מאד.** וקשה להבדיל בהם מה מותר ומה אסור. **296. הונאת הדברים בכללה הוא.** ר"ל בכלל הונאת דברים נכלל גם מה שאומר בהמשך (ע"פ סדר הויכוח). **297.**

מסילת ישרים — פרק יא

כָּל שֶׁכֵּן הָאֲמִירָה בְּפֵרוּשׁ דָּבָר שֶׁיֵּבוֹשׁ בּוֹ, אוֹ לַעֲשׂוֹת לוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁיִּגְרֹם לוֹ שֶׁיֵּבוֹשׁ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק הַזָּהָב (ב"מ נח, ב): "[298]אִם הָיָה בַּעַל תְּשׁוּבָה, לֹא יֹאמַר לוֹ [299]זְכֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים וְכוּ'. אִם הָיוּ חֲלָאִים בָּאִים עָלָיו, לֹא יֹאמַר [300]לוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ חֲבֵרָיו לְאִיּוֹב (איוב ד, ז): 'זְכָר נָא [301]מִי הוּא נָקִי אָבָד' [302]וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ]. אִם הָיוּ [303]חֲמָרִים מְבַקְּשִׁים הֵימֶנּוּ תְּבוּאָה, לֹא יֹאמַר לָהֶם, לְכוּ אֵצֶל פְּלוֹנִי שֶׁהוּא מוֹכֵר תְּבוּאָה, וְיוֹדֵעַ [304]בּוֹ [305]שֶׁלֹּא מָכַר תְּבוּאָה מִימָיו. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"מ שם): "[306]גָּדוֹל [307]אוֹנָאַת דְּבָרִים

עיונים

של עור עגל, יש ביד האדון יתברך הַמְצַוֶּה על זה...!
(ספר החינוך, של"ח).

בספר "פלא יועץ" ('אונאה') כתב, שאחת הסיבות שרבים נכשלים בעוון אונאת דברים, כי לא יודעים מה מותר לדבר ומה אסור. לכן נקוט כלל זה בידך: כל דיבור שמצער את זולתך, זהו בכלל "אונאת דברים". וכיצד תדע באלו דברים חברך מצטער? חשוב תמיד: "כל מאן דעלך סני - לחברך לא תעביד"! ויצייר לעצמו, אילו חברו היה מדבר עליו או עושה

לו כן, האם היה מרגיש צער וזלזול?!

ביאורים

לדבר בפני חברו לבד. בסדר הויכוח גורס: "לדבר בפני חבירו דבר שיבוש ממנו". ור"ל, אינו מעליבו בפירוש, אלא זאת בלבד הוא עושה, שמדבר בפניו דברים הגורמים לו בושה בעקיפין כשהוא שומעם. או הכוונה, שמדבר עמו לבדו בלא נוכחות אחרים. **298. אם היה.** חבירו. **299. זכור מעשיך הראשונים.** בהיותך חוטא. **300. לו.** לאותו אדם. **301. זכור נא מי הוא נקי אבד.** כלומר, הרי מי שנקי מעוונות אינו אובד ולא באים עליו חולאים [וכמ"ש חז"ל 'אין יסורים בלא עוון'], אלא בודאי מוכח מחולאיך שאינך נקי. **302. ואיפה ישרים נכחדו.** ובאיזה מקום ידעת שאנשים הגונים נשמדו. **303. חמרים.** סוחרים המשתמשים בחמור להובלת הסחורות שהם קונים ומוכרים. **304. בו.** באותו פלוני. **305. שלא מכר תבואה מימיו.** ואין כוונתו אלא להטרידו ולביישו. או הכוונה, שנמצאו אלה שנשלחו אליו נבוכים ומתביישים על שביקשו תבואה מאדם שאינו עוסק במכירתה (עי' כסף-משנה הלכ' מכירה יד, יד). **306. גדול.** חמור איסור. **307. אונאת.** 'אונאה' הוא לשון צער ומצוק (שע"ת ג, כד, עפ"י ישעיה מט, כו).

מסילת ישרים — פרק יא

[308]מֵאוֹנָאַת מָמוֹן [309]שֶׁזֶּה נֶאֱמַר בּוֹ (ויקרא כה, יז) 'וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ', [310]וְזֶה לֹא נֶאֱמַר בּוֹ 'וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ']. וְכָל שֶׁכֵּן [311]אִם הוּא רַבִּים, שֶׁבְּהֶדְיָא שָׁנִינוּ (אבות פ"ג מי"א): "[כה]הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, [312]אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא". וְאָמַר רַב חִסְדָּא (ב"מ נט, א): "[313]כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעָלוּ [314]חוּץ מִשַּׁעֲרֵי אוֹנָאָה". וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: "[315]הַכֹּל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרָע עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, [316]חוּץ מֵאוֹנָאָה".

עיונים

כה. המלבין פני חברו ברבים. כידוע החמירו חז"ל בעונש המאבד עצמו לדעת, עד שאמרו שאין לו חלק לעולם הבא. והנה במקום שעומדת לפני האדם שתי ברירות: להלבין פני חברו, או להתאבד ולהפיל עצמו לתוך כבשן האש - התירו חכמים לאדם שיאבד עצמו ובלבד שלא יבייש את חברו, אם כי לאמיתו של דבר, עכשיו שהתירו לו חכמים, בעשותו כן לא יאבד את חלקו לעולם הבא, שהרי על דעת המקום ב"ה ועל דעת חז"ל איבד עצמו וקיפח חייו. מכאן נוכל להבין עד כמה חמור הוא עוון הלבנת פנים, הדוחה איסור איבוד עצמו לדעת! (פני יהושע ב"מ נט.).

ביאורים

308. מאונאת ממון. יותר מרמאות בעניני ממון. **309. שזה נאמר בו ויראת.** באונאת דברים נאמר "ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלוקיך" (ויקרא כה, יז). **310. וזה לא נאמר בו.** באונאת ממון לא נאמר אלא: "אל תונו איש את אחיו" (שם כה, יד). **311. אם הוא ברבים.** אם אונאת הדברים נעשית בפרהסיא בפני רבים, שאז הבושה גדולה יותר. **312. אין לו חלק לעולם הבא.** אם אינו מבקש מחילה ואינו עושה תשובה. **313. כל השערים.** של תפילה במרום (רש"י ב"מ נט.). **314. חוץ משערי אונאה.** שהזועק לה' על אונאת דברים שנתאנה, תפילתו נשמעת מהרה, ושערי דמעות לא ננעלו, כמבואר שם לעיל (רש"י שם:). וכעין זה כתב רבינו בחיי (פרשת בהר): לפי שהמתאנה מצטער ביותר, ויש לו חלישות הדעת, אזי לבו נכנע מחמת צרתו, ותפילה הבוקעת מתוך לב דואב נאמרת בכוונה ונשמעת! **315. הכל.** בכל העוונות. **316. חוץ מאונאה.** שהקב"ה עצמו נפרע מן העובר על איסור אונאה ולא מסרה לשליח (רש"י שם). דבר המראה את גודל העבירה בעיני הקב"ה, שהוא עצמו מטפל בעונשה. [כשהקב"ה נפרע ע"י שליח, יש שהעונש מתעכב, אך כשהוא נפרע בעצמו, הוא נפרע מיד (ר"י מלוניל)].

מסילת ישרים — פרק יא

וְאָמְרוּ (שם)**:** [317]**שְׁלֹשָׁה** [318]**אֵין הַפַּרְגּוֹד נִנְעָל בִּפְנֵיהֶם, וְאֶחָד מֵהֶם אוֹנָאָה.** [319]**וַאֲפִלּוּ לִדְבַר מִצְוָה אָמַר הַכָּתוּב** (ויקרא יט, יז)**:** "[320]**הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (ערכין טז, ב)**:** "[321(כו)]**יָכוֹל אֲפִלּוּ פָּנָיו מְשֻׁתָּנוֹת? תַּלְמוּד לוֹמַר** [322]**וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא"". מִכָּל אֵלֶּה הַמַּאֲמָרִים תִּרְאֶה** [323]**עַד הֵיכָן מִתְפַּשְּׁטִים עַנְפֵי הָאַזְהָרָה הַזֹּאת וְכַמָּה עָנְשָׁהּ קָשֶׁה.**

בְּעִנְיַן נְתִינַת הָעֵצָה, שָׁנִינוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (ויקרא יט, יד)**:** [324(כז)]**לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל', סוּמָא בַּדָּבָר. אָמַר לְךָ, בַּת פְּלוֹנִי מַהוּ לַכְּהֻנָּה, אַל תֹּאמַר לוֹ כְּשֵׁרָה וְהִיא אֵינָהּ אֶלָּא** [325]**פְּסוּלָה. הָיָה** [326]**נוֹטֵל בְּךָ עֵצָה, אַל תִּתֵּן לוֹ עֵצָה שֶׁאֵינָהּ הוֹגֶנֶת לוֹ וְכוּ', וְאַל תֹּאמַר לוֹ מְכֹר שָׂדְךָ** [327]**וְקַח לְךָ חֲמוֹר,** [328]**וְאַתָּה עוֹקֵף עָלָיו וְנוֹטְלָהּ מִמֶּנּוּ.** [329]**שֶׁמָּא תֹּאמַר עֵצָה יָפָה אֲנִי נוֹתֵן לוֹ, הֲרֵי הַדָּבָר מָסוּר**

עיונים

כו. **יכול אפילו פניו משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא.** כתב ב'מרגניתא טבא' (ו' בסוף ספר אהבת חסד): אף בשעת תוכחה יוכיח בדברים רכים ובנחת, וישער בנפשו כאילו הוא מוכיח את רבו. ובספר 'פלא יועץ' (אות ד) כתב: המוכיח חברו ברבים אין זו מצוה כי אם עבירה היא בידו, וכאילו שפך דמים במצוה שחשב לעשות. עכ"ד.

כתוב: "אל תוכח לץ פן ישנאך, הוכח לחכם ויאהבך" (משלי ט, ח). השל"ה (פרשת מסעי. וכ"כ החיד"א בספרו 'דברים אחדים' דרוש י"ב בתוספת נופך) למד מכאן כלל גדול בענין מצות תוכחה: כאשר אתה מוכיח את עמיתך, אל תאמר לו רק את חסרונותיו, כי אז ישנאך ולא ישמע לדבריך. והיינו "אל תוכח לץ" - אל תוכיח אותו באופן שתאמר לו שהוא לץ, רק אדרבה, אמור לו חכם אתה, ואם כן חרפה היא לאיש כמוך לעשות כך וכך. וזהו "הוכח לחכם", כלומר תעשנו לחכם, אז יאהבך וישמע לקול דברי התוכחה.

ביאורים

317. שלשה. עוונות. **318. אין הפרגוד ננעל בפניהם.** אין מחיצה המסתירה אותם מעיני הקב"ה, אלא רואה אותם תמיד והם לפניו עד שייפרע מן העוברים עליהם. **319. ואפילו לדבר מצוה.** אפילו בקיום מצות תוכחה הזהיר הכתוב שלא להלבין פני החוטא. **320. הוכח תוכיח.** הרואה בחבירו דבר מגונה חייב להוכיחו. **321. יכול אפילו פניו משתנות.** יכול היה לעלות על דעתנו שצריך להוכיחו אפילו באופן שצבע פניו ישתנה מחמת הבושה. **322. ולא תשא עליו חטא.** אל תוכיח אותו בצורה כזאת שתצטרך לשאת חטא מחמתו משום שביישת אותו. **323. עד היכן מתפשטים ענפי האזהרה הזאת.** מה רבים האופנים בהם יש להשמר מאונאת דברים: ביחס לבעלי תשובה, לחולה, במתן עצה לקניה, במצות תוכחה ובענינים הדומים לאלה.

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

כז. **לפני סומא בדבר.** כתב ה'מנחת-חינוך' (מצוה רל"ב) שמדברי הרמב"ם והחינוך משמע שחז"ל הוציאו את הכתוב מידי פשוטו לגמרי, ופירשוהו על אדם המכשיל את חברו באיסור או בעצה רעה, ואינו מדבר כלל במי ששם מכשול לפני עיור בעיניו. והקשה על כך, הרי קיי"ל "אין מקרא יוצא מידי פשוטו"? וכתב בשם ספר 'קרבן אהרן' שלשון נתינה לא שייך בעיור ממש אלא לשון "שימה". וביתר הרחבה מבאר המלבי"ם, שלשון 'נתינה' מאדם לאדם היינו שיתן לו או לפניו - בידיעתו, אבל על המכין לפניו מכשול שלא בידיעתו, משתמש הכתוב בלשון 'שימה', כמו שנאמר: 'ושם לה עלילות דברים' וכו'. ולכן אם הפסוק היה מדבר מעיור העין, שאסור להכין לו מכשול שלא בידיעתו, היה לו לומר 'לא תשים מכשול'. מזה שלא נאמר כך אלא 'לא תתן מכשול', הוציאו חז"ל לפרש שהפסוק מדבר על עיור השכל, שנותן לו עצה, שעל זה יצדק לשון 'נתינה' כי יתן לו העצה בידיעתו רק המכשול נסתר בְּחֻבּוֹ, כמו: 'ונתתי מכשול לפניו' (יחזקאל ג), ולכן אמר 'ויראת מאלקיך' וכו'.

ביאורים

324. לפני סומא בדבר. כלומר, אין כוונת הכתוב כמשמעותו הפשוטה בלבד, שלא ישים מכשול בדרכו של העיור בכדי להפילו, אלא נאמרה כאן אזהרה על כל נתינת 'מכשול' לפני אדם המסופק בדבר מה ונזקק אליך ולעצתך, והוא כ'סומא' לגבי דבר זה. ולהלן שתי דוגמאות, הראשונה להכשיל באיסור והשניה בעניני מסחר. **325. פסולה.** לכהן, כגון חללה או גרושה, שנמצא מכשילו באיסור. **326. נוטל בך עצה.** מבקש ממך עצה בדבר-מה שמסתפק בו. **327. וקח לך חמור.** במקומה. **328. ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו.** ואילו אתה מתחכם עליו במרמה, משום שיש לך חוב אצלו לגבות ממנו, ומן הקרקע שלו אין אתה יכול לגבות כיון שהיא משועבדת לאחרים, לכך אתה מייעץ לו לקנות חמור, כדי שתוכל ליטלה הימנו בפרעון חובך (מפרשים). **329. שמא תאמר עצה יפה אני נותן לו.** אולי תמצא איזשהו צידוק לתרץ את עצמך שהתכוונת לטובתו.

מסילת ישרים — פרק יא

[330]לַלֵּב, [331]שֶׁנֶּאֱמַר 'וְרֵאֹתָ [332]מֵאֲלֹקֶיךָ'". נִמְצְאנוּ לְמֵדִים, שֶׁבֵּין בְּדָבָר שֶׁיָּכוֹל לִהְיוֹת [333]נוֹגֵעַ בּוֹ, בֵּין בְּדָבָר [334]שֶׁאֵינוֹ נוֹגֵעַ בּוֹ כְּלָל, [כח]חַיָּב אָדָם לְהַעֲמִיד אֶת הַבָּא לְהִתְיָעֵץ בּוֹ עַל הָאֱמֶת [335]הַזַּךְ וְהַבָּרוּר. וְתִרְאֶה שֶׁעָמְדָה תּוֹרָה עַל סוֹף דַּעְתָּם שֶׁל רַמָּאִים, [336]דְּלָאו בְּשֶׁפְטָנֵי עָסְקִינָן, שֶׁיְּעַצּוּ עֵצָה שֶׁרָעָתָהּ מְפֻרְסֶמֶת וְנִגְלֵית, אֶלָּא [337]בַּחֲכָמִים לְהָרַע, אֲשֶׁר יִתְּנוּ עֵצָה לְחַבְרֵיהֶם שֶׁלִּפְעָמִים [338]הַנִּגְלֶה בָּהּ יֵשׁ בָּהּ מִן הָרֶוַח אֶל חֲבֵרוֹ [339]בֶּאֱמֶת, אַךְ סוֹף הָעִנְיָן אֵינוֹ לְטוֹבָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ כִּי אִם לְרָעָתוֹ, וְלַהֲנָאָתוֹ שֶׁל הַמְיַעֵץ. עַל כֵּן אָמְרוּ, "שֶׁמָּא [תֹּאמַר] עֵצָה יָפָה וְכוּ', וְהֲרֵי הַדָּבָר מָסוּר לַלֵּב וְכוּ'". וְכַמָּה נִכְשָׁלִים בְּנֵי הָאָדָם בְּאֵלֶּה הַחֲטָאִים יוֹם יוֹם בִּהְיוֹתָם [340]קְרוּאִים וְהוֹלְכִים לְתִקֶּף חֶמְדַּת הַבֶּצַע. וּכְבָר הִתְבָּאֵר גָּדֵל עָנְשָׁם בַּכָּתוּב (דברים כז, יח):

עיונים

כח. חייב אדם להעמיד את הבא להתייעץ בו על האמת הזך והברור. כתב החינוך (רל"ב): "משרשי המצוה ידוע כי תיקון העולם ויישובו הוא להדריך בני אדם ולתת להם בכל מעשיהם עצה טובה". וז"ל רבינו יונה (שע"ת ג, נד): "וחייב אדם לחשוב מחשבות להועלות עצות הגונות ומתוקנות לחבירו, וזה אחד מעיקרי דרכי גמילות חסדים". ועיין שם עוד (אות י"ג): "חייב אדם

ביאורים

330. ללב. ללבו של עושה הדבר, שהוא לבדו יודע את אמיתת כוונתו. **331. שנאמר.** על הציווי "ולפני עִוֵּר" וגו'. **332. מאלהיך.** המכיר מחשבותיך, ויודע מה היתה כוונתך. **333. נוגע בו.** כגון בעצה של מכירת השדה וקנית החמור. **334. שאינו נוגע בו כלל.** כגון כששואלו "בת פלוני מהי לכהונה". **335. הזך והברור.** 'הזך' - ללא תערובת אפילו מזערית של שקר או תועלת אישית למייעץ. 'והברור' - שהעצה תהיה ברורה, ולא מעורפלת, ולא משתמעת לשתי פנים (מסילות יהודה). **336. דלאו בשופטני עסקינן.** שהרי לא בחסרי דעת אנו עוסקים. **337. בחכמים להרע.** בבני דעת המנצלים את חכמתם כדי לעשות רע לחבריהם מבלי שירגישו בערמתם. **338. הנגלה.** הנראה כלפי חוץ. **339. באמת.** מאחר ויש בעצם עצתו טובה ורווח לחברו. **340. קרואים והולכים לתוקף**

מסילת ישרים — פרק יא

[341]"אָרוּר מַשִּׂיג גְּבוּל רֵעֵהוּ. אַךְ זֹאת הִיא חוֹבַת הָאָדָם הַיָּשָׁר, כַּאֲשֶׁר יָבוֹא אִישׁ לְהִתְיָעֵץ בּוֹ, יְיַעֲצֵהוּ הָעֵצָה שֶׁהָיָה הוּא נוֹטֵל לְעַצְמוֹ מַמָּשׁ, מִבְּלִי שֶׁיַּשְׁקִיף בָּהּ אֶלָּא לְטוֹבָתוֹ שֶׁל הַמִּתְיָעֵץ, [342]לֹא לְשׁוּם תַּכְלִית אַחֵר, [343]קָרוֹב אוֹ רָחוֹק שֶׁיִּהְיֶה. וְאִם יֵאָרַע שֶׁיִּרְאֶה הוּא חֶזֶק לְעַצְמוֹ בָּעֵצָה הַהִיא, אִם יָכוֹל [344]לְהוֹכִיחַ אוֹתָהּ עַל פָּנָיו שֶׁל הַמִּתְיָעֵץ, [345]יוֹכִיחֵהוּ. [346]וְאִם לָאו, יִסְתַּלֵּק מִן הַדָּבָר וְלֹא יְיַעֲצֵהוּ. אַךְ עַל כָּל פָּנִים, אַל יְיַעֲצֵהוּ עֵצָה שֶׁתַּכְלִיתָהּ דָּבָר זוּלַת טוֹבָתוֹ שֶׁל הַמִּתְיָעֵץ, אִם לֹא שֶׁכַּוָּנַת הַמִּתְיָעֵץ [347]לְרָעָה, שֶׁאָז וַדַּאי מִצְוָה לְרַמּוֹתוֹ, וּכְבָר נֶאֱמַר (תהלים יח, כז): "[348]וְעִם עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל", [349]וְחוּשַׁי הָאַרְכִּי יוֹכִיחַ (עיין ש"ב טז-יז).

עיונים

לטרוח בדרישת טוב לעמו, ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חבירו אם דל ואם עשיר, וזאת מן החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם".

ביאורים

חמדת הבצע. נשמעים לקריאתה של חמדת הממון החזקה והולכים אחריה. **341. ארור משגה עור בדרך.** ופירש רש"י: אין כוונת הכתוב רק לעיור בעיניו שאסור לגרום לו לשגות בדרכו ולהכשל, אלא אף כל הסומא בדבר מסויים, שנבוך בו ואינו רואה את האמת, והוא בא ומטעהו בעצה רעה להכשילו, גם הוא בכלל 'ארור משגה עור'. **342. לא לשום תכלית אחר.** שלא תהא מעורבת בה שום מטרה אחרת. **343. קרוב או רחוק שיהיה.** מטרה מיידית ["קרוב"], או לאחר זמן ["רחוק"]. **344. להוכיח אותה.** לברר לו שהעצה הזו שנראית כראויה לעשותה - מזיקה היא לנשאל (שמחת מרדכי). **345. יוכיחהו.** יראה לו שהוא עצמו עלול להיות ניזוק מהענין. **346. ואם לאו.** שלא יכול להוכיח לו, או שלא יקבל ממנו ויעשה על אף הנזק שיגרם למייעץ. **347. לרעה.** שהמתייעץ מבקש עצה לעשיית דבר רע. **248. ועם עקש תתפתל.** עם ההולך בדרך עקומה יש לנהוג כדרכו - בפיתולי רמאות. **349. וחושי הארכי יוכיח.** שנתן לאבשלום (שמרד בדוד אביו) עצה לרעתו שהכשילה אותו מלהצליח במרדו וגרמה למפלתו, ובכך הציל את חייו של דוד מלך ישראל (עי' שמואל-ב' יז, ה-יד).

מסילת ישרים — פרק יא

[350]**הָרְכִילוּת** [351]**וְלָשׁוֹן הָרָע** [352]**כְּבָר חָמְרוּ נוֹדָע** [353]**וְגֹדֶל עָנְשָׁן כִּי רַבּוּ מְאֹד,**
עַד שֶׁכְּבָר [354]**גָּזְרוּ אֹמֶר חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (ב"ב קכה, ב)
בַּמַּאֲמָר [355]**שֶׁכְּבָר הִזְכַּרְתִּי** "[356]**וְכֻלָּם** [357]**בַּאֲבַק לָשׁוֹן הָרָע**". **וְאָמְרוּ** (ערכין טו, ב):
"[358]**הֵיכִי דָּמֵי אֲבַק לָשׁוֹן הָרָע, כְּגוֹן דְּאָמַר** [359]**הֵיכָא מִשְׁתַּכַּח נוּרָא אֶלָּא בֵּי פְּלָנְיָא**", **אוֹ** [360]**שֶׁיְּסַפֵּר טוֹבָתוֹ לִפְנֵי שׁוֹנְאָיו** (עיין שם טז, א), **וְכֹל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, אַף עַל פִּי שֶׁנִּרְאִים דְּבָרִים קַלִּים** [361]**וּרְחוֹקִים מִן הָרְכִילוּת, הִנֵּה בָּאֱמֶת מֵאָבָק**

ביאורים

350. הרכילות. מלשון רוכל, שהוא "קונה ומוכר": קונה (שומע) מאחד דברי גנאי על אחר ומוכר (מספר) לאותו אחר את דברי הגנאי, באומרו לו: שמע מה שפלוני אמר עליך, או כך וכך עשה לך פלוני. בכך מרבה שנאה בין אנשים, כי גורם שהשומע יקפיד ויכעס על זה שסיפרו עליו כך (רמב"ם הל' דעות ז, ב, וכס"מ). **351. ולשון הרע.** "יש עוון גדול מזה (מרכילות) עד מאד והוא בכלל לאו זה [של "לא תלך רכיל בעמך" (ויקרא יט, טז)] והוא לשון הרע. והוא המספר בגנות חברו, אע"פ שאומר אמת" (רמב"ם שם). "והמספר דברים שגורמים - אם נשמעו איש מפי איש - להזיק לחברו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או להפחידו - הרי זה לשון הרע". (רמב"ם שם ז, ה). **352. כבר חומרו נודע.** ידועה חומרת איסורו. **353. וגודל ענפיו.** ומה רבים האופנים הקשורים באיסור זה. **354. גזרו אומר.** קבעו בדבריהם. **355. שכבר הזכרתי.** לעיל פרק י'. **356. וכולם.** כל בני אדם נכשלים. **357. באבק לשון הרע.** כלומר, דיבור שאינו לשון הרע גמור אלא שמשתמע ממנו לשון הרע. ונקרא "אבק", כמו אבק העולה מדבר הנכתש במכתשת שאינו עיקר הדבר אלא טפל לו וקל ממנו. **358. היכי דמי.** איזו אמירה יכולה להיות דוגמא לכך? **359. היכא משתכח נורא, אלא בי פלניא.** אדם שואל, "היכן נמצא עתה אש?" והוא משיב "לא תמצא אש אלא בביתו של פלוני אשר שם מבשלים תמיד בשר ודגים". וכוונתו לרמוז על גנותו של אותו אדם שהוא מרבה באכילה יותר מדאי. כוונה זו ניכרת מתוך הצורה שבה הוא מביע את הדברים, בקולו ובתנועותיו. (עיי' חפץ חיים חלק א' כלל ב' סוף סעיף ד'). **360. שיספר טובתו לפני שונאיו.** שמשבחו בפניהם וגורם שמתוך כך הם יספרו בגנותו. [רבינו יונה (שע"ת ג, רכו) מבאר שאבק לשון הרע הוא כאשר אדם יסבב בדבריו שיספרו בני אדם לשון הרע גמור]. **361. ורחוקים מן הרכילות.** כגון מספר בטובתו לפני שונאו. [רבינו מכנה גם את איסור לשון הרע בשם "רכילות", כי שניהם נאסרו מן הכתוב (ויקרא יט, טז) "לא תלך רכיל בעמך" (שמחת מרדכי)].

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

כט. כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר. רבינו יונה (שערי תשובה, ג, ר-רא) מפרש את הקשר בין לשון הרע ובין כפירה בעיקר בשתי דרכים. הדרך הראשונה: לעיתים קרובות המדבר לשון הרע גורם היזק נרחב לאחרים מבלי להביא כל תועלת לעצמו. אדם המסוגל לעשות מעשה נתעב שכזה לחבירו, מבלי שתהיה לו אפילו ההצדקה של תועלת עצמית, מראה בזה שפרק מעליו לחלוטין עול מלכות שמים.

שֶׁלּוֹ הֵם. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, [362]**הַרְבֵּה דְּרָכִים לַיֵּצֶר.**
אֲבָל כָּל דָּבָר [363]**שֶׁיּוּכַל לְהִוָּלֵד מִמֶּנּוּ נֶזֶק אוֹ בְּזָיוֹן**
לַחֲבֵרוֹ בֵּין בְּפָנָיו בֵּין שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, הֲרֵי זֶה בִּכְלַל
לָשׁוֹן הָרָע הַשָּׁנוּאִי וּמְתֹעָב לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁאָמְרוּ
עָלָיו (שם): "[כט]**כָּל** [364]**הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע כְּאִלּוּ**
כּוֹפֵר בָּעִקָּר", **וְקָרָא כְּתִיב** (תהלים קא, ה): "[365]**מְלָשְׁנִי**
בַּסֵּתֶר רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית" (ועיין ערכין שם).

גַּם הַשִּׁנְאָה וְהַנְּקִימָה קָשֶׁה מְאֹד לְשַׁיְּמְלֵט מִמֶּנָּה
[366]**לֵב הוֹתֵל אֲשֶׁר לִבְנֵי הָאָדָם, כִּי הָאָדָם**
מַרְגִּישׁ מְאֹד בְּעֶלְבּוֹנוֹתָיו וּמִצְטַעֵר צַעַר גָּדוֹל,
וְהַנְּקָמָה לוֹ מְתוּקָה מִדְּבַשׁ, כִּי הִיא [367]**מְנוּחָתוֹ**
לְבַדָּהּ. עַל כֵּן [368]**לְשַׁיְּהֶיהָ בְּכֹחוֹ לַעֲזֹב מַה שֶּׁטִּבְעוֹ מַכְרִיחַ אוֹתוֹ** [369]**וַיַּעֲבֹר עַל**

ביאורים

362. הרבה דרכים ליצר. להכשיל את האדם בלשון הרע באופנים הנראים קלים בעיני האדם. **363. שיוכל להולד ממנו נזק.** אף בלא שיהא בו גנאי, כגון: "הפועל הזה משתדל מאד בעבודתו, אך אינו יעיל כלל" (ראה רמב"ם דעות ז, ה, ובאמ"ח ב, כז), שדיבורו גורם לכך שאנשים לא יעסיקו את אותו אדם ולא תהיה לו פרנסה. **364. המספר לשון הרע.** היינו אדם המורגל בדיבור לשון הרע, הנקרא "בעל לשון הרע". (אדם שדיבר לשון הרע פעם אחת עבר על לאו, אך עדיין אינו נחשב כופר בעיקר. שמיה"ל ב, ט). **365. מלשני וגו'.** המלשין בסתר על רעהו, ה' מצמיתו - כורת אותו (רד"ק). **366. לב הותל.** לב נפתה בפיתויי היצר (עפ"י רד"ק, ישעיה מד, כ). או הכוונה, לב אשר היצר מהתל (משטה ומשחק) בו. **367. מנוחתו לבדה.** רק היא מרגיעה אותו. **368. לשיהיה בכחו לעזוב וכו'.** אם יגיע למדריגה כזו ללכת נגד טבעו ולעבור על מדותיו - אז ברור ש"חזק ואמיץ הוא". **369. ויעבור על מדותיו.** יניח את מדידתו, כלומר, שנמנע מלמדוד מדה כנגד מדה למי שציער אותו.

מסילת ישרים — פרק יא — עיונים

מְדוֹתָיו, וְלֹא יִשְׁנָא מִי[370] שֶׁהֵעִיר בּוֹ הַשִּׁנְאָה, וְלֹא יִקֹּם מִמֶּנּוּ בְּהִזְדַּמֵּן לוֹ שֶׁיּוּכַל לְהִנָּקֵם,[371] וְלֹא יִטֹּר לוֹ, אֶלָּא אֶת הַכֹּל יִשְׁכַּח וְיָסִיר מִלִּבּוֹ כְּאִלּוּ לֹא הָיָה, [372]חָזָק וְאַמִּיץ הוּא. וְהוּא קַל רַק לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת שֶׁאֵין בֵּינֵיהֶם [373]הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ, לֹא אֶל [374]שׁוֹכְנֵי בָּתֵּי חֹמֶר אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדָם. אָמְנָם [375]גְּזֵרַת מֶלֶךְ הִיא, וְהַמִּקְרָאוֹת גְּלוּיִים בַּאֲשֶׁר הֵיטֵב, אֵינָם צְרִיכִים פֵּרוּשׁ: "לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ" (ויקרא יט, יז), "[ל]לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי

הדרך השניה: שונה לשון הרע משאר עבירות בדעת האדם העובר אותן: בנוגע לשאר עבירות, שהחטא הוא במעשה, וכל אחד יודע שהאיברים הם בשליטת הבורא, יודעים החוטאים בבירור כי עושים הם נגד רצון ה', אך נמשכים אחר תאוותם ויצרם המתגבר, וצר להם על זה. מה שאין כן החוטאים בלשון הרע, שמכיון שאין בזה מעשה אומרים הם בלבבם שהלשון ברשותם והם השליטים עליה, וגומרים בדעתם שאין להם לכלוא את שפתם מלדבר ככל העולה על רוחם. בזאת הם כופרים בה' אשר בידו כל תנועה קלה של בריותיו, וכולן משועבדות לעשות רצונו (וע"ע שמה"ל, שער הזכירה פ"ד).

הרמב"ם (סוף הלכות טומאת צרעת) כותב, שהמדבר לשון הרע מגיע לבסוף באופן טבעי לכלל כפירה בעיקר. וכך מתאר הוא את מהלך הדברים: וזה דרך ישיבת הלצים הרשעים: בתחילה מרבים בדברי הבאי... ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים... ומתוך כך יהיה להן הרגל לדבר בנביאים ולתת דופי בדבריהם... ומתוך כך באים לדבר באלהים וכופרין בעיקר.

ל. **לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ.** בספר החינוך (מצוה רמ"א) כתב בטעם איסור נקימה ונטירה,

ביאורים

370. שהעיר. שעורר. **371. ולא יטור לו.** לא ישמור לו שנאה בלבו. **372. חזק ואמיץ הוא.** כמש"כ באבות (ד, א): איזהו גבור הכובש את יצרו. **373. המידות הללו.** הרגישות והצער ביחס לעלבון, ההתעוררות לנטירה ולשנאה והנטיה לנקום. **374. שוכני בתי חומר.** בני האדם, אשר נשמתם האלוקית שוכנת בגוף החומרי העשוי מן העפר. **375. גזרת מלך היא.** כלומר, על אף הקושי הגדול שבקיום מצוות אלה - גזרה התורה אותן עלינו ואין לערער ולהרהר אחריהן. ומזה שנצטוינו עליהן מוכח שיש בנו היכולת לקיים אותן.

מסילת ישרים — פרק יא — עיונים

שזהו כדי שיתברר בלבו שכל דבר רע שעושה לו חבירו זהו רק שליחות מן השמים, והרבה שלוחים למקום, והכל בא לו בגלל עוונות עצמו ולא בגלל מעשיו של חבירו. עיי"ש.

עַמֶּךָ" (שם, יח). וְעִנְיַן הַנְּקִימָה וְהַנְּטִירָה [376]יָדוּעַ, דְּהַיְנוּ: נְקִימָה, לְמָנַע מֵהַיטִיב לְמִי שֶׁלֹּא רָצָה לְהֵטִיב לוֹ אוֹ [377]שֶׁהֵרַע לוֹ כְּבָר. וּנְטִירָה, [378]לְהַזְכִּיר

יוצא אדם לרחובה של עיר ומחפש אחר אדם ששמו ראובן. בדרכו שואל עוברים ושבים היכן יכול למצוא את האיש המבוקש. משיב לו פלוני שילך למקום מסויים בו נוהגים אנשים להתקהל, ויתכן שאותו ראובן נמצא בתוך המתקהלים. הולך האיש למקום ההוא והנה ראובן אינו נמצא שם. האם יעלה על דעתו להתרעם על כל אחד מן הנאספים שם בתואנה מדוע שמו שמעון או לוי, ולא ראובן?! מובן מאליו שבר דעת לא יעלה על מחשבתו כדבר הזה. מיד לאחר שיתברר לו שהאיש המבוקש על ידו אינו נמצא שם, ילך למקום אחר כדי להמשיך ולחפש.

מאותה סיבה, אומר ה"חפץ חיים" ("שם עולם" פ"ג בהג"ה) אל לו לאדם להתרעם על חברו המסרב להיטיב עמו, כי מאת ה' הוא הדבר שהטובה תושפע עליו דרך מקור אחר. ואם-כן כל מה שנותר לו לעשות הוא לפנות אל הכתובת שנועדה לו מאת ה'. כאשר נשקיף בדרך זו על מאורעות החיים - ייעלמו כמאליהם רגשי הנקם ונטירת האיבה בלב.

אשרי אנוש יעשה זאת ויצייר במחשבתו השקפה ברורה זו תמיד בכל יום ובכל עת ובכל שעה, בכל מאורעות החיים, בחייו הפרטיים ובעניני הכלל, בדברים הנוגעים במשאו ומתנו ובמה שנוגע ליחסיו עם מקורביו, ידידיו ואנשי ביתו. אם יזכור תדיר שהכל מכוון מאתו יתברך יהיה לבו בריא ושלם, לא תעלה קנאתו על אחרים ולא יקום ולא יטור.

ביאורים

376. ידוע. לכן עצם ענינם אינם בנקיות אלא בזהירות. [מקודם מגדיר רבינו בקצרה עצם האיסור הידוע, וז"ש: "וענין הנקימה ידוע", ואח"כ מוסיף בו נקודת הנקיות - שלא ישאר אפילו רושם כו'] (מס"י עם הערות וביאורים). **377. שהרע לו כבר.** כלומר, לא רק שלא היטיב עמו, אלא אף עשה לו רעה - מכל מקום אסור לנקום בו. **378. להזכיר.** כתב החפץ חיים בספרו אהבת חסד (ח"א פ"ד ס"ה) שמכל הראשונים מוכח, שאיסור נטירה אינו דווקא כשאומר לחבירו בפה ומזכיר לו איזה זכרון מן הרעה שעשה לו [כגון: "הילך ואיני כמותך" המובא במסכת יומא כג.], אלא גם אם זוכר את הדבר בינו לבין עצמו בלא לומר לו כלום - עובר על איסור נטירה, כי איסור נטירה הוא על שמירת טינה בלב, וכדברי רבינו לעיל: "אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו, כאלו לא היה". [וכן כתב

מסילת ישרים פרק יא

עיונים

בְּעֵת שֶׁהוּא מֵטִיב לְמִי שֶׁהֵרַע לוֹ אֵיזֶה זִכָּרוֹן מִן הָרָעָה שֶׁעָשָׂה לוֹ. וּלְפִי שֶׁהַיֵּצֶר הוֹלֵךְ [379]וּמַרְתִּיחַ אֶת הַלֵּב וּמְבַקֵּשׁ תָּמִיד [380]לְהַנִּיחַ לְפָחוֹת אֵיזֶה רֹשֶׁם אוֹ אֵיזֶה זִכָּרוֹן מִן הַדָּבָר, וְאִם לֹא יוּכַל לְהַשְׁאִיר זִכָּרוֹן גָּדוֹל יִשְׁתַּדֵּל לְהַשְׁאִיר זִכָּרוֹן מוּעָט, יֹאמַר דֶּרֶךְ מָשָׁל לְאָדָם: אִם תִּרְצֶה לִתֵּן לְאִישׁ הַזֶּה אֶת אֲשֶׁר לֹא רָצָה הוּא לָתֵת לְךָ כְּשֶׁנִּצְרַכְתָּ, לְפָחוֹת לֹא תִּתְנַהֵג בְּסֵכֶר פָּנִים יָפוֹת, אוֹ אִם אֵינְךָ רוֹצֶה לְהָרַע לוֹ, לְפָחוֹת לֹא תֵּטִיב לוֹ טוֹבָה גְּדוֹלָה וְלֹא תְּסַיְּעֵהוּ סִיּוּעַ גָּדוֹל, אוֹ אִם תִּרְצֶה גַּם לְסַיְּעוֹ הַרְבֵּה, לְפָחוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה בְּפָנָיו, אוֹ לֹא תָּשׁוּב לְהִתְחַבֵּר עִמּוֹ וְלִהְיוֹת לוֹ לְרֵעַ, אִם מָחַלְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא תֵּרָאֶה לוֹ לְאוֹיֵב, דַּי בָּזֶה, וְאִם גַּם לְהִתְחַבֵּר עִמּוֹ תִּרְצֶה, אַךְ לֹא תֵּרָאֶה לוֹ כָּל כָּךְ חִבָּה גְּדוֹלָה כְּבָרִאשׁוֹנָה, וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה מִמִּינֵי [381]הַחֲרִיצוּת שֶׁבַּיֵּצֶר מַה שֶּׁהוּא מִשְׁתַּדֵּל לְפַתּוֹת אֶת לִבּוֹת בְּנֵי הָאָדָם. עַל כֵּן בָּאָה הַתּוֹרָה [382]וְכָלְלָה כְּלָל שֶׁהַכֹּל נִכְלָל בּוֹ: "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח), '(לא)כָּמוֹךָ' בְּלִי שׂוּם הֶפְרֵשׁ, 'כָּמוֹךָ' בְּלִי חִלּוּקִים, בְּלִי [383]תַּחְבּוּלוֹת וּמְזִמּוֹת, 'כָּמוֹךָ' מַמָּשׁ.

ביאורים

רבינו יונה (שע"ת ג, לח) לענין לאו דלא תטור: "ואין העונש בזה על הדבור, אלא על נטירת הלב". וכן כתב החינוך (מצוה רמב): "שנמנענו מלנטור בלבבנו... ואפילו בזכירת חטאו בלב לבד נמנענו". וכן דייק החפץ חיים ב'באר מים חיים' (פתיחה ח-ט) מהרמב"ם (דעות ז, ח) שכתב 'שהקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העון מלבו ולא יזכרנו כלל']. **379. ומרתיח.** מעורר ומחמם. **380. להניח.** להשאיר. **381. החריצות.** ההשתדלות הנמרצת. **382. וכללה כלל שהכל נכלל בו 'ואהבת לרעך כמוך'.** הכל נכלל בפסוק זה (שהוא המשך של לא תקום וגו'), והוא כלל שהכל נכלל בו, בהיותו כולל כל המדרגות הנ"ל עם כל הדקויות [והוא הבנה חדשה במאמר חז"ל על פסוק זה: "זה כלל גדול בתורה"]. (מס"י עם הערות וביאורים). **383. תחבולות ומזימות.** הערמות ומחשבות לא. כמוך בלי שום הפרש. ה"חפץ חיים" (שמה"ל שער התבונה) מעתיק רעיון

מסילת ישרים פרק יא

עיונים

אוּלָם הַשְּׁבוּעוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁמִּן הַפִּתָּם כָּל שֶׁאֵינוֹ מִן הַהֶדְיוֹטוֹת נִשְׁמָר מֵהוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם מִפִּיו לְבַטָּלָה, [384]כָּל שֶׁכֵּן בִּשְׁבוּעָה, יֵשׁ עוֹד אֵיזֶה עֲנָפִים קְטַנִּים, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם [385]מִן הַחֲמוּרִים יוֹתֵר, עַל כָּל פָּנִים רָאוּי לְמִי שֶׁרוֹצֶה לִהְיוֹת נָקִי לִשָּׁמֵר מֵהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ (שבועות לו, א): "אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, '[386]לְאוֹ' נשגב מה שנמצא שורשו בירושלמי (נדרים פ"ט ה"ד) והביאו הסמ"ג, שאם היה הולך בדרך ונגפה רגל אחת בחברתה, ועל ידי זה נפל לארץ ונפצע גופו וגם הרגל ההיא, מלבד מה שאין עולה בדעתו לנקום מאותה רגל מלרפאותה, אף אין לו שום שנאה על הרגל ההיא, כי מי היא הרגל ומי הוא גופו ופניו?

הכל הלא ענין אחד הוא אך שהוא מתחלק לאיברים, רק יחשוב בדעתו שעוונותיו גרמו לו. כן הדבר אם אירע שלא היטיב עמו חברו באיזה ענין שבקש מאתו, או אפילו אם ציערו וגידפו באיזה דבר, שלא לנקום ולא לנטור השנאה עליו, כי מי הוא חברו ומי הוא, הכל משורש אחד יצאו, ככתוב "מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", וכתיב "כל הנפש הבאה לבית יעקב", ולא כתיב הנפשות, להורות שכל נפשות ישראל למעלה הוא כמו נפש אחת.

וכמבואר במ"ר ויקרא פ"ד: תני רבי שמעון בן יוחאי, משל לבני אדם שהיו באים בספינה. נטל אחד מהם מקדח והחל קודח מתחתיו. אמרו לו חבריו למה אתה עושה כן? אמר להם: מה איכפת לכם, לא תחתי אני קודח?! אמרו לו: מפני שאתה מציף עלינו את הספינה, ע"ש. ולכן על כל אחד ואחד להזהר מלנקום ולנטור לחברו, כי לעצמו הוא נוקם ונוטר, ורק יחשוב כי מן השמים נגזר עליו הצער הזה, ומה לו אם נסבב הצער הזה עליו על ידי איש זה או אחר, וכמו שהשיב דוד המלך ע"ה לאבישי בן צרויה בעת שרצה לנקום עבורו מאת שמעי בן גרא על שחירף את דוד. אמר לו דוד: "ה' אמר לו קלל", ואמרו רז"ל שבעבור זה נמנה בבי"ד של מעלה ומינוהו לדוד שיהא הרביעי מרגלי המרכבה.

ביאורים

להרע הגורמות להקל ב"כמוך" (שמחת מרדכי). **384. כל שכן בשבועה.** שנזהר מלהשבע בשם ה' לשקר (עיין שמות כ, ז, ויקרא יט, יב, וברש"י שם), שהוא פוגם בכבוד המקום על ידי שמשתמש בשם קדשו לשקר. **385. מן החמורים יותר.** מן האיסורים החמורים מאד. **386. לאו שבועה וחן שבועה.** קבלה להמנע ממעשה, בלשון "'לא' אעשה כך וכך", היא שבועה. ומאידך, קבלה לעשות מעשה, בלשון "'כן' אעשה", אף היא שבועה. [מדובר באדם שנתבקש לעשות מעשה או לא לעשותו

מסילת ישרים

פרק יא

עיונים

[387]שְׁבוּעָה וְ׳הֵן׳ שְׁבוּעָה. אָמַר רָבָא, [388]וְהוּא דְּאָמַר לָאו לָאו תְּרֵי זִמְנֵי, וְהוּא דְּאָמַר הֵן הֵן תְּרֵי זִמְנֵי״. וְכֵן אָמְרוּ (ב״מ מ״ט, א): ״[389]וְהֵין צָדָק׳ (ויקרא יט, לו), [390]שֶׁיִּהְיֶה לָאו שֶׁלְּךָ צֶדֶק (לב) וְהֵן שֶׁלְּךָ צֶדֶק״.

וְהִנֵּה דְּבַר הַשֶּׁקֶר גַּם הוּא חֹלִי רַע [391]נִתְפַּשֵּׁט מְאֹד בִּבְנֵי הָאָדָם, וְאוּלָם מַדְרֵגוֹת מַדְרֵגוֹת יֵשׁ בּוֹ. יֵשׁ בְּנֵי אָדָם [392]שֶׁאֱמְנוּתָם מַמָּשׁ הִיא הַשַּׁקְרָנוּת, הֵם הוֹלְכִים וּבוֹדִים מִלִּבָּם כְּזָבִים גְּמוּרִים לְמַעַן הַרְבּוֹת שִׂיחָה בֵּין הַבְּרִיּוֹת אוֹ לְהֵחָשֵׁב מִן הַחֲכָמִים וְיוֹדְעֵי דְּבָרִים הַרְבֵּה, וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (משלי יב, כב): ״תּוֹעֲבַת ה׳ [393]שִׂפְתֵי שָׁקֶר״, וְאוֹמֵר (ישעיה נט, ג): ״[394]שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ שֶׁקֶר, לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶּהְגֶּה״. וּכְבָר

לב. והן שלך צדק. "שפת אמת תיכון לעד, ועד ארגיעה לשון שקר" (משלי יב). פירש הגר"א: "שפת" - הדברים שאומרים מהשפה ולחוץ, ואינם דברי תכלית ועיקר. "לשון" - עיקרי הדברים ותכליתם. אצל אנשי אמת, אפילו "שפתם" - מה שדברו מן השפה ולחוץ ולא היתה להם כוונה - גם היא "תיכון לעד". לעומתם בעלי השקר, אפילו ה"לשון" שלהם שהוא עיקר דיבורם ותכליתו, גם זה "עד ארגיעה" - עד לרגע, כי תיכף יתגלה שקרם.

ביאורים

והשיב "כן" או "לא", וגם במי שמצהיר מעצמו שיעשה דבר מסויים או לא יעשנו]. **387. שבועה.** בתוספות (שבועות לו. ד"ה והוא) כתבו דלא הוי ממש שבועה, אלא יש להזהר וקצת עונש יש בדבר. **388. והוא דאמר לאו לאו תרי זימני וכו׳.** רק אם אמר 'לא לא' שתי פעמים רצופות, או אם אמר 'כן כן' שתי פעמים רצופות. **389. והין צדק.** נאמר בתורה (ויקרא יט, לו): "מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם". כלומר, יש להקפיד על כלי המדות והמשקלות שיהיו מדוייקים וצודקים. "הין" היא מידת נוזלים, ודרשו חז"ל מלשון "הֵן", כלומר "כֵּן", ומתוך כך למדו גם על "לאו" כדלהלן. **390. שיהא לאו שלך צדק והן שלך צדק.** כלומר, כשאתה מדבר הן או לאו, קיים דבריך והצדק אותם (רש"י). **391. נתפשט.** נפוץ. **392. שאומנותם ממש היא השקרנות.** היא המקצוע שלהם, שעוסקים בה בקביעות. **393. שפתי שקר.** שפתיים המדברות תמיד שקר. **394. שפתותיכם דיברו שקר לשונכם עוולה תהגה.** רבינו מפרש את הכתוב: השפתיים והלשון שלכם מדברות והוגות שקר,

מסילת ישרים

פרק יא

גָּזְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה מב, א): ״[395]אַרְבַּע [396]כִּתּוֹת אֵינָן מְקַבְּלוֹת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה״, וְאַחַת מֵהֶם [397]כַּת שַׁקְרָנִים. וְיֵשׁ אֲחֵרִים קְרוֹבִים לָהֶם בַּמַּדְרֵגָה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם כְּמוֹהֶם מַמָּשׁ, וְהֵם הַמְכַזְּבִים בְּסִפּוּרֵיהֶם וְדִבְרֵיהֶם, וְהַיְנוּ, שֶׁאֵין אֱמְנוּתָם בְּכָךְ לְלֶכֶת וְלִבְדּוֹת סִפּוּרִים וּמַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ וְלֹא [398]יִהְיוּ, אֲבָל בְּבוֹאָם לְסַפֵּר דְּבַר מָה, יְעָרְבוּ בָהֶם מִן הַשְּׁקָרִים כְּמוֹ שֶׁיַּעֲלֶה עַל רוּחָם, וְיִתְרַגְּלוּ בָּזֶה עַד [399]שֶׁשָּׁכַב לָהֶם כְּמוֹ טֶבַע, וְהֵם הֵם [400]הַבַּדָּאִים אֲשֶׁר אִי אֶפְשָׁר לְהַאֲמִין [401]לְדִבְרֵיהֶם, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין פט, ב): ״כָּךְ הוּא עָנְשׁוֹ שֶׁל בַּדַּאי, [402]שֶׁאֲפִלּוּ אוֹמֵר אֱמֶת, אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ״, שֶׁכְּבָר הִטְבִּיעוּ בָהֶם הָרָעָה הַזֹּאת שֶׁלֹּא יוּכְלוּ [403]לָצֵאת דִּבְרֵיהֶם נְקִיִּים מִן הַכָּזָב מִתּוֹךְ פִּיהֶם. הוּא מַה שֶּׁהַנָּבִיא מִצְטַעֵר וְאוֹמֵר (ירמיה ט, ד): ״[404]לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֵּר שֶׁקֶר,

ביאורים

כאילו מאליהן, מתוך ההרגל (שמחת מרדכי). **395. כתות.** קבוצות של חוטאים. **396. אינן מקבלות פני השכינה.** כלומר, אף מי שיש בידו תורה ומעשים טובים ויש לו חלק לעולם הבא, אם נכלל באחת הכיתות האלו לא יזכה לראות את זיו השכינה דרך אספקלריא המאירה (יד רמה). **397. כת שקרנים.** מבואר מדברי רבינו, דרק הכת הראשונה הנ"ל שבודים מלבם כזבים גמורים ומורגלים בשקר תמיד (שהם במדריגה החמורה ביותר מהמדרגות של אנשי השקר המתוארות בסמוך), הם בכלל כת השקרנים שאינה מקבלת פני השכינה, אבל מה שהזכיר אח"כ המחליפים קצת דבריהם, אינן בכלל כת השקרנים. אמנם מדברי רבינו יונה (שע"ת ג, קפא) מבואר דגם מחליף קצת דבריו במתכוין הוי בכלל כת זו. **398. יהיו.** נהיו (כ"ה הגי' במקצת מהדורות). **399. ששב להם.** שנעשה אצלם. **400. הבדאים.** השקרנים, הבודים מלבם דברים שלא היו. **401. לדבריהם.** אף לדברי אמת שהם אומרים. **402. שאפילו אומר אמת אין שומעין לו.** רוצה לומר דכיון שהם כ"כ רגילים לדבר שקר עד ששב להם כמו טבע, ממילא אין להם שימת לב ע"ז, ולכן גם אם יאמרו שהקפידו לומר האמת אין מאמינים אותן, דיש לומר שהם אומרים כן בדדמי (פי' שנדמה להם שאומרים האמת), משא"כ הכת שהזכיר אח"כ שאינם קבועים כל כך בשקר, אלא שלא יחושו להתרחק ממנו ואם יזדמן להם יאמרוהו, אינם בכלל מאמר זה (פי כהן). **403. לצאת.** להוציא. **404. לימדו לשונם.** הרגילו את

מסילת ישרים — פרק יא

[405]הַעֲוֵה נִלְאוּ". וְיֵשׁ עוֹד אֲחֵרִים שֶׁחָלְמָם קַל מֵחֲלִי הָרִאשׁוֹנִים, וְהֵם אוֹתָם [406]שֶׁאֵינָם קְבוּעִים כָּל כָּךְ בַּשֶּׁקֶר, אֶלָּא שֶׁלֹּא יָחוּשׁוּ לְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ, וְאִם יְזַהֵּם לָהֶם יֹאמְרוּהוּ, וּפְעָמִים רַבּוֹת יֹאמְרוּהוּ דֶּרֶךְ שְׂחוֹק אוֹ כַּיּוֹצֵא בָּזֶה בְּלֹא כַוָּנָה רָעָה. וְאָמְנָם הֶחָכָם הוֹדִיעָנוּ, שֶׁכָּל זֶה הוּא הֵפֶךְ רְצוֹן הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא [407]וּמִדַּת חֲסִידָיו, הוּא מַה שֶּׁכָּתוּב (משלי יג, ה): "דְּבַר שֶׁקֶר יִשְׂנָא צַדִּיק", וְהוּא מַה שֶּׁבָּאָה עָלָיו הָאַזְהָרָה (שמות כג, ז): "[לג]מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק",

עיונים

לג. מדבר שקר תרחק. עצם האזהרה שלא לדבר שקר כבר מפורשת בפרשת קדושים (ויקרא יט, יא) "ולא תשקרו איש בעמיתו". אלא שכאן הוסיפה והזהירה התורה, שאפילו במקום שעצם השקר מוכרח, וכמו שאמרו (ב"מ פז.) מותר לשנות מפני השלום וכיוצא בזה - אף אז ישתדל לדבר בלשון המשתמעת לשתי פנים, ועל ידי זה יתרחק מן השקר. וכן פירש רש"י את דברי יעקב לאביו (בראשית כז, יט) "אנכי עשו בכורך" - אנכי המביא לך, ועשו הוא בכורך, "עשיתי" - כמה דברים - "כאשר דברת אלי". ועל השאלה (שם פסוק כד) "אתה זה בני עשו" - לא אמר אני עשו, אלא "אני". הרי שאף שהיה צורך לשנות מן האמת לתכלית גדולה, מכל מקום התרחק מדבר שקר ולא אמר בלשון שאי אפשר לפרשה על דרך האמת (אזנים לתורה).

וכן כתב בספר חסידים (סי' תתרס"א) דגם מה שהתירו חכמים לשנות, כגון מפני דרכי שלום (יבמות סה:), ובהני תלת מילי משנו רבנן במסכת ובפוריא ובאושפיזא (ב"מ כג:), אין לומר שקר ממש, אלא לישנא דמשמע לתרי אנפי (לשון המשתמע לשתי פנים), שהשני יטעה בזה. וכן כתב רבנו בחיי בפרשת וישלח ומקורם במדרש רבה (ב"ר פע"ח סי' י"ד): "עד אשר אבא אל אדוני שעירה" - אמר רבי אבהו: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שעיר מימיו. אפשר יעקב אמתי היה ומרמה בו?! אלא, אימתי היה הוא בא אצלו - לעתיד לבא, הדא הוא דכתיב: "ועלו

ביאורים

לשונם (מצודת דוד). **405. העוה נלאו.** יגעו וטרחו לעוות את דרכם (רש"י). 'נלאו' מלשון ליאות - עייפות, שכאילו התעייפו מריבוי העיוותים שנהגו בהם. **406. שאינם קבועים כל כך בשקר.** ר"ל שאינו שב להם כמו טבע, אלא שלא יחושו להתרחק ממנו וכו'. **407. ומדת חסידיו.** כלומר, והיפך מידת חסידיו (הקרובים אל הבורא יתברך).

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו". אף על גב שעשה כדין, כדאמרינן בע"ז (כה:): ישראל שנזדמן לו גוי, שאלו להיכן הולך - ירחיב לו את הדרך, מכל מקום יעקב אבינו שהיה אמתי לא היה אומר שקר ממש, וקאמר שכיון לעתיד לבא רק עשו לא הבין (אורחות יושר, אמת).

וְתִרְאֶה שֶׁלֹּא אָמַר מִשֶּׁקֶר תִּשָּׁמֵר, אֶלָּא מִדָּבָר שֶׁקֶר תִּרְחָק, לְהָעִיר אוֹתָנוּ עַל הַהֶרְחֵק הַגָּדוֹל וְהַבְּרִיחָה הָרַבָּה שֶׁצָּרִיךְ לִבְרֹחַ מִזֶּה. וּכְבָר נֶאֱמַר (צפניה ג, יג): "[408]שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא יְדַבְּרוּ כָזָב וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית", וַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שבת נה, א): "[409]חוֹתָמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֱמֶת", וּבְוַדַּאי שֶׁאִם הָאֱמֶת הוּא מַה שֶּׁבָּחַר בּוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכַוָּנָתוֹ לְחוֹתָם לוֹ, כַּמָּה יִהְיֶה הֶפְכּוֹ מִתְעָב לְפָנָיו.

וְהַזְהִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הָאֱמֶת [410]אַזְהָרָה רַבָּה וְאָמַר (זכריה ח, טז): "דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ". וְאָמַר (ישעיה טז, ה): "[411]וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא [412]וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת", וְאָמַר (שם סג, ח): "וַיֹּאמֶר אַךְ עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא

ביאורים

408. שארית ישראל. שרידי עַם ישראל. **409. חותמו של הקב"ה אמת.** מלך המסכים בגזירה שנגזרה על ידי עבדיו חותם עליה בחותמו. כמו כן, "אמת" הוא החותם שבו מראה הקב"ה כביכול שהוא מסכים (ראה סנהדרין סד. ורש"י שם ד"ה חותמו). "חותם" הוא סימן הזיהוי וההיכר של האדם. מדוע בחר הקב"ה בתיבת "אמת"? כי היא מתחילה בראשונה שבאותיות (א) ממשיכה באמצעית (מ) ומסיימת באחרונה (ת), רמז על הנאמר (ישעיה מד, ו) "אני ראשון ואני אחרון...", וכן (שם מא, ד): "אני ה' ראשון, ואת אחרונים אני הוא" (רש"י שבת נה.). **410. אזהרה רבה.** ריבוי אזהרות. ולכן מביא הרבה פסוקים ומאמרים על זה. **411. והוכן בחסד כסא.** של משיח בן דוד. **412. וישב עליו באמת.** רבינו מפרש, שבזכות מדת האמת (או לשם הנהגת מדת האמת) יוכן כסאו של המלך המשיח, ומוכיח בכך את חשיבותה של מדה זו. [אמנם מפרשי המקרא לא פירשו כן] (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים — פרק יא

יִשַּׁקֵּרוּ״. הָא לְמַדְתָּ, [413]שֶׁזֶּה תָּלוּי בָּזֶה. וְאָמַר (זכריה ח, ג): ״וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלַיִם [414]עִיר הָאֱמֶת״, לְהַגִּיד חֲשִׁיבוּתָהּ. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כד, א): ״[415]וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ״ (תהלים טו, ב), [416]כְּגוֹן רַב סַפְרָא וְכוּ׳״, [417]לְהוֹדִיעֲךָ (לד) עַד הֵיכָן חוֹבַת הָאֱמֶת מַגַּעַת. וּכְבָר אָמְרוּ לְתַלְמִיד חָכָם לְשַׁנּוֹת בְּדִבּוּרוֹ [418]חוּץ מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים (ב״מ כג, ב).

עיונים

לד. **עד היכן חובת האמת מגעת.** בא וראה עד היכן היו חז״ל דבוקים במדת האמת, דאמרינן ביבמות (סג.): רב, הוה קא מצערא ליה דביתהו, כי אמר לה עבידי לי טלופחי - עבדא ליה טלופחי. כי גדל חייא בריה, אפיך לה. אמר ליה: איעליא לה אמך. אמר ליה: אנא הוא דקא אפיכנא לה. אמר ליה: היינו דקא אמרי אינשי: דנפק מינך טעמא מלפך (פירש רש״י: פעמים שהבן מחכים את אביו, אני היה לי לעשות כן) את לא תעביד הכי, שנאמר: ״למדו לשונם דבר שקר״ וגו׳. וקשה, איך לא עלה בדעת רב לעשות כן עד ששמע מבנו, והלא דבר פשוט הוא? וצריך לומר, דרב היה מושרש כל כך במדת האמת, שלא עלה בדעתו כלל שאפשר לשנות מהאמת (אורחות יושר, אמת).

ביאורים

413. שזה תלוי בזה. להיקרא עם ה׳ ובניו - תלוי בזה שאינם משקרים. **414. עיר האמת.** אז תקרא ירושלים עיר האמת, כי אז יעשו אנשיה אמת (מצודת דוד). **415. ודובר אמת בלבבו.** ואינו מדבר אחד בפה ואחד בלב (רש״י). **416. כגון רב ספרא.** שבא אדם לקנות ממנו חפץ והציע סכום תמורתו, אך רב ספרא לא ענה לו כיון שעמד באמצע קריאת שמע. הקונה חשב שרב ספרא אינו רוצה למכור לו בסכום זה והוסיף על המחיר. כשסיים רב ספרא לקרוא קריאת שמע אמר לו שהוא מוכן למכור לו בסכום הראשון שהציע הלה, כיון שמתחילה חשב בלבו למכור תמורת סכום זה, וזהו ׳ודובר אמת בלבבו׳. (ריב״ן במכות שם, בשם שאילתות דרב אחאי פר׳ ויחי שאילתא לו). **417. להודיעך עד היכן חובת האמת מגעת.** אמנם רב ספרא נהג לפנים משורת הדין, אך מגודל הקפדתו ניתן ללמוד על חובת הזהירות במדת האמת (שמחת מרדכי). **418. חוץ משלשה דברים.** ואלו הם: ״במסכתא (יש בידך מסכת פלונית סדורה בגירסא או לא? ואע״ג שסדורה היא, יאמר לו: ׳לאו׳; ומדת הענוה היא - רש״י). בפוריא (׳שימשת מיטתך? יאמר לו: ׳לאו׳; מדת צניעות היא - רש״י) ובאושפיזא״ (שאלוהו על אושפיזו - מְאָרְחוֹ - אם קבלוֹ בסבר פנים יפות יאמר ׳לאו׳; מדה טובה היא, כדי שלא יקפצו בו בני אדם שאינן מהוגנים לבוא תמיד עליו וְיכַלּוּ את ממונו - רש״י). [ובתוספות (שם ד״ה

מסילת ישרים — פרק יא

וְאֶחָד מִן [419]הָעֲמוּדִים [420]שֶׁהָעוֹלָם [421]עוֹמֵד עָלָיו [422]הוּא הָאֱמֶת (אבות פ״א מי״ח), אִם כֵּן מִי שֶׁדּוֹבֵר שֶׁקֶר כְּאִלּוּ [423]נוֹטֵל יְסוֹדוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְהַהֵפֶךְ מִזֶּה, מִי שֶׁזִּהִיר בָּאֱמֶת כְּאִלּוּ מְקַיֵּם יְסוֹדוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּכְבָר סִפְּרוּ אִמָּר זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צז, ב) [424](לה)מֵאוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁהָיוּ זְהִירִים בָּאֱמֶת, שֶׁלֹּא הָיָה מַלְאַךְ הַמָּוֶת שׁוֹלֵט שָׁם, וּלְפִי שֶׁאִשְׁתּוֹ שֶׁל

עיונים

לה. **מאותו המקום שהיו זהירים באמת, שלא היה מלאך המות שולט שם.** הענין מתבאר על פי דברי רבי עקיבא בברייתא ביבמות (מט: נ.), המפרשת את הפסוק ״את מספר ימיך אמלא״ (שמות כג, כו) על ״שני דורות״ - שנים שפוסקין לאדם בעת לידתו (רש״י שם); זכה - משלימין לו, לא זכה - פוחתין לו. ויש אם כן לפרש שזו הנהגה של מדה כנגד מדה: כמו שהוא אינו משנה מדיבורו כך הקב״ה אינו משנה מדיבורו במספר השנים שקצב לו בשעת לידתו, אף אם לא זכה (עיון יעקב). ביאור נוסף: חותמו של הקב״ה אמת (סנהדרין סד.), ועל האמת העולם קיים (ראה אבות סוף פ״א), ואת חותמו חתם ה׳ בתחילת התורה, שכן שלש המלים הראשונות ושלש המלים האחרונות של פרשת הבריאה - בראשית ברא אלוקים ו-ברא אלוקים לעשות - מסתיימות באותיות א-מ-ת. ולכן המשנה בדיבורו הורס את החותם ואת קיומו של העולם, ואפילו אם הורס רק כלשהו - את ה״א״ שבחותם - הרי נשאר ״מת״; ולהיפך, מי שאינו משנה בדיבורו מקיים עצמו ועולמו בחותמה של הבריאה שהוא אמת, ולכן לא מת שם איש לפני זמנו (מהרש״א).

ביאורים

באושפיזא) כתבו, והא דלא חשיב הכא מותר לשנות מפני דרכי שלום וכו׳, משום דהני נמי משום דרכי שלום הן ורגילים יותר מאחרים, ולהכי נקט הני]. **419. העמודים.** אחד משלשת העמודים שעליהם העולם מתקיים, דין אמת ושלום. **420. שהעולם.** ב׳מילי דאבות׳ (א, יח) הביא רמז בתיבה זו ש׳העולם׳ מכוון גם על כל אדם, שהוא ׳עולם קטן׳, וקיומו תלוי באלו שלשת הדברים. **421. עומד.** מתקיים כראוי לישוב בני אדם, ואין זה כמו ״על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים״ ששם פירושו שהעולם נברא בשבילם (עפ״יי רבנו עובדיה מברטנורא). **422. הוא האמת.** כאשר איש אינו משקר באחיו (רע״ב אבות א, יח). **423. נוטל יסודו של עולם.** ומחריבו, ועונשו חמור בהתאם. **424. מאותו המקום.** עיר ששמה קוּשְׁטָא (אמת), ולא היו מחליפים דיבורם לשקר, ולכן לא היה מת אדם משם לפני זמנו.

מסילת ישרים — פרק יא

רַבִּי פְּלוֹנִי [425]שְׁנָתָהּ בִּדְבָרֶיהָ, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה [426]לְכַוָּנָה טוֹבָה, גֵּרְתָה בָּהֶם מַלְאַךְ הַמָּוֶת, עַד שֶׁגֵּרְשׁוּהָ מִשָּׁם בַּעֲבוּר זֶה, וְחָזְרוּ לְשַׁלָּחָם. וְאֵין צָרִיךְ לְהַאֲרִיךְ בְּדָבָר הַזֶּה [427]שֶׁהַשֵּׂכֶל מְחַיְּבוֹ וְהַדַּעַת מַכְרִיחוֹ.

[428](לו)חִלּוּל הַשֵּׁם גַּם כֵּן הֵם רַבִּים [429]וּגְדוֹלִים, לידי עבירות, מאחר שאינו שת ליבו לכבוד ה' שמלא את העולם וחושב את המקום כאילו הוא פנוי ממנו יתברך. וזהו שנאמר כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי השכינה (נפש החיים ש"ג פ"ה). ורבינו בחיי (כד הקמח, ערך חילול השם) כתב: "כי לשון חילול השם הוא מלשן חול, כי המחלל השם בדבורו או במעשיו, סיבה שהבריות השומעים או הרואים יהרהרו אחריו לעשות מן הקדש חול... וזהו שהזכיר הנביא: 'וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים', כי בהיות ישראל בגלות בתכלית השפלות הלא זה סיבה שיחשיבו האומות אמונתם, ויעשו מן הקודש לחול, ולכן יבטיח הקב"ה שיראה לעתיד קדושת שמו הגדול".

עיונים

לו. **חילול השם.** בזוהר (עה"פ "מחלליה מות יומת" שמות לא, יד) פירש לשון חילול השם, שהוא מלשון חלל, כמו מקום ריק וחלול, וזהו שנאמר: "ולא תחללו את שם קדשי", כלומר שהעובר על חילול השם הוא מראה ח"ו כאילו המקום שעומד בו הוא ריק וחלול ופנוי מה' יתברך, וממילא קל לו לבוא

ביאורים

425. שינתה בדבריה. שם בגמרא מספר רבא את אשר שמע מחכם אחד, שסיפר לו שנשא אשה מעיר זו (קושטא). יום אחד אשתו היתה יושבת וחופפת את ראשה, באה שכנתה ודפקה בדלת ורצתה לדבר עם אשתו. חשב אותו אדם שאין זה דרך-ארץ לספר לשכנה שאשתו חופפת את ראשה, ולכן אמר לה "אשתי איננה כאן". כתוצאה מכך ששיקר מתו לו שני בניו. באו אנשי העיר לפניו ואמרו לו מהו זה? כלומר: איך קרה מקרה כזה אצלך? סיפר להם מה שקרה. אמרו לו: בבקשה ממך צא מעירנו, ולא תגרה בנו את מלאך המות. **426. לכוונה טובה.** משום צניעות. **427. שהשכל מחייבו והדעת מכריחו.** "השכל" המעשי - המחשב את תועלת הבריות - מחייבו, כי מבלעדי האמת אין קיום לחברה. "והדעת" - ההכרה המוסרית של האדם - להבחין בין טוב לרע - שהבורא יתברך נטע בנפשו, מכריחה את האדם להכיר במעלת האמת (שמחת מרדכי). **428. חילול השם.** היינו שחוטא באופן שגם גורם לאחרים לחטוא (רש"י יומא פו.). **429. וגדולים.** בחומרתם.

מסילת ישרים — פרק יא

כִּי הַרְבֵּה צָרִיךְ הָאָדָם לִהְיוֹת חָם עַל כְּבוֹד קוֹנוֹ, [430]וּבְכָל מַה שֶּׁיַּעֲשֶׂה צָרִיךְ [431]שֶׁיִּסְתַּכֵּל וְיִתְבּוֹנֵן מְאֹד שֶׁלֹּא יֵצֵא מִשָּׁם מַה שֶּׁיּוּכַל לִהְיוֹת חִלּוּל לִכְבוֹד שָׁמַיִם חָס וְחָלִילָה, וּכְבָר שָׁנִינוּ (אבות פ"ד, מ"ד): "[432]אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד בְּחִלּוּל הַשֵּׁם". וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו, א): הֵיכִי דָּמֵי חִלּוּל הַשֵּׁם, אָמַר רַב, [433]כְּגוֹן אֲנָא [434]דְּשָׁקְלָנָא בִּשְׂרָא וְלָא יָהֲבִינָא דָּמֵי לְאַלְתַּר. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, כְּגוֹן אֲנָא [435]דְּמַסְגֵּינָא [אַרְבַּע אַמּוֹת] [436]בְּלֹא תּוֹרָה וּבְלֹא תְּפִלִּין. [437]וְהָעִנְיָן, שֶׁכָּל אָדָם לְפִי מַדְרֵגָתוֹ [(לז)]וּלְפִי מַה שֶּׁהוּא [438]נֶחְשָׁב בְּעֵינֵי הַדּוֹר, צָרִיךְ שֶׁיִּתְבּוֹנֵן לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת דָּבָר [439]בִּלְתִּי

עיונים

לז. **ולפי מה שהוא נחשב בעיני הדור.** כתב החפץ חיים בספר המצות הקצר (לא תעשה קנה): "אם אדם חשוב עושה פעולה, ונראה בעיני ההמון שהיא עבירה, אף על פי שהמעשה מותר, הנה הוא חילל את השם. ועוון חילול השם חמור מאד - שאין כח

ביאורים

430. וככל מה שיעשה וכו'. היינו בכל פעולה יכול לצאת מזה חילול ה', והוא ענין ש"ענפים רבים". **431. שיסתכל ויתבונן.** 'שיסתכל' במעשה עצמו - בהווה, 'ויתבונן' בתוצאות המעשה - בעתיד (שמחת מרדכי). **432. אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם.** בין אם עבר את אותה עבירה בשוגג ובין אם עבר אותה במזיד, אם היה בעבירה זו חילול השם, הקב"ה נפרע ממנו בגלוי (רמב"ם). ואף שבודאי עונש השוגג קל מן המזיד, מכל מקום לענין זה שנפרעים ממנו בגלוי שוים הם. **433. כגון אנא.** לדוגמא, אני. כלומר, אדם גדול ומפורסם בחסידות (רמב"ם הל' יסודי התורה ה, יא). **434. דשקילנא בשרא וכו'.** שאקנה בשר מן הקצב ולא אשלם לו את דמיו מיד אלא אקחנו בהקפה, זהו חילול השם, וכתב רש"י: "וכשאני מְאַחֵר לפרוע, הוא אומר שאני גזלן ולמד ממני להיות מזלזל בגזל". **435. דמסגינא.** שאני מהלך. **436. בלא תורה ובלא תפילין.** בלי לימוד תורה ובלי תפילין בראשי, זהו חילול השם מפני שלומדים ממני להיבטל מתלמוד תורה שלא כדין. ופירש רש"י: רבי יוחנן היה נחלש לפעמים מחמת לימודו עד שלא היה בכחו ללמוד תורה וללבוש תפילין, אבל לא היו הכל יודעים מחולשתו. **437. והענין וכו'.** הולך ומבאר את ב' העובדות: דרב, ודר' יוחנן. **438. נחשב בעיני הדור.** ואפילו אם הם טועים. **439. בלתי הגון.** שאינו מתאים וראוי [בעיני הבריות, ואפילו אם אין זו עבירה כלל].

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

הָגוּן לְאִישׁ כְּמוֹתוֹ, כִּי כְּפִי רִבּוּת [440]חֲשִׁיבוּתוֹ וְחָכְמָתוֹ כֵּן רָאוּי שֶׁיִּרְבֶּה זְהִירוּתוֹ [441]בְּדִבְרֵי הָעֲבוֹדָה וְדִקְדּוּקוֹ בָּהּ, וְאִם אֵינֶנּוּ עוֹשֶׂה כֵּן, הֲרֵי [442]שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל בּוֹ חַס וְחָלִילָה, כִּי כְּבוֹד הַתּוֹרָה הוּא שֶׁמִּי שֶׁמַּרְבֶּה הַלִּמּוּד בָּהּ [443](לח)יַרְבֶּה כְּמוֹ כֵן בְּיִשּׁוּר וּבְתִקּוּן הַמִּדּוֹת, וְכָל מַה [444]שֶּׁיֶּחְסַר בתשובה ויום הכיפורים לכפר, אלא הן תולין ומיתה מכפרת". ובספרו חפץ חיים כתב לבאר אודות חומר הענין של חילול השם (באר מים חיים, פתיחה, לאוין): "כי ע"י שאדם חשוב עובר על התורה נעשה שם קדשו יתברך ותורתו חולין אצל ההמון". וב'קונטרס ליקוטי אמרים' הקדיש החפץ חיים את הפרק הראשון "מענין זהירות מחילול השם", ובו כתב בין השאר: "כל מה שהאדם גדול ביותר, עליו החיוב יותר ליזהר שלא יצא חילול השם על ידו, ואפילו אם יודע בעצמו שאינו תלמיד חכם כל כך, אך העולם חושבין אותו שהוא תלמיד חכם, אזי יזהר מאד מאד שלא יצא חילול השם על ידו, שבענייני חילול השם לא מיירי איך שהוא באמת, אלא כפי מה שהעולם חושבין אותו".

לח. ירבה כמו כן ביושר ובתיקון המדות. בפרשת לך לך (בראשית יג, יג) נאמר: "ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט, והכנעני והפרזי אז יושב בארץ. ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רועי ובין רועיך, כי אנשים אחים אנחנו". ופירש רש"י: "כי אנשים אחים אנחנו וכו', ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים". וצריך להבין איך הדמיון בקלסתר פנים הוא טעם וסיבה דוקא

ביאורים

440. חשיבותו וחכמתו. קאי על ב' הענינים הנ"ל בסמוך, דכנגד מש"כ שהוא נחשב בעיני הדור, כתב חשיבותו, וכנגד מש"כ לפי מדריגתו כתב וחכמתו (פי כהן). **441. בדברי העבודה.** שייך רק על עובדא דר' יוחנן - תורה ותפילין. **442. שם שמים מתחלל בו ח"ו, כי כבוד התורה כו'.** הולך ומבאר למה דברים הנ"ל נחשבו "לחילול השם", דלכאורה הוא חילול כבוד תורתם. ועל זה חידש, שהוא חילול לשמו יתברך, שנתן לנו את תורתו וצונו לעסוק בה להשיג על ידה שלימותינו, ואם עוסקי התורה אינם בשלימות הרי זה חילול לשמו יתברך. **443. ירבה כמו כן ביושר ובתיקון המדות.** נראה לבאר דקאי על ב' דברים המבואר בדברי הגמרא ביומא שהביא לעיל בסמוך, דיושר היינו הזהירות בעניני בין אדם למקום כנגד הא דקאמר ר"י לילך ד"א בלא תורה ובלא תפילין, ותקון המדות היינו הזהירות בעניני בין אדם לחבירו כנגד הא דקאמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר (פי כהן). **444. שיחסר מזה.** מן היושר ומדות טובות.

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

מִזֶּה לְמִי שֶׁמַּרְבֶּה בְּלִמּוּד [445](לט)גּוֹרֵם בִּזָּיוֹן לַלִּמּוּד עַצְמוֹ, וְזֶה חַס וְחָלִילָה חִלּוּל לִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁנָּתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה וְצִוָּנוּ לַעֲסֹק בָּהּ [446]לְהַשִּׂיג עַל יָדָהּ שְׁלֵמוּתֵנוּ.

להפרד זה מזה? ב'שפתי חכמים' מבאר, שעלול לצאת מזה חילול השם, "כשאתה תלך עם הבהמות שלך לרעות בשדות אחרות, הרואה יסבור שאני הוא". וב'העמק דבר' להנצי"ב כתב מהלך נפלא בכל ענין זה: "ויהיה חילול השם בדבר,

וְהִנֵּה גַּם [מ]שְׁמִירַת הַשַּׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים

שהרי ידעו גדולת וקדושת אברהם וביתו לשם ה', והנה המה הכנעני והפריזי יושבים בלי ריב ומחלוקת, ובין אברהם ולוט יש ריב, ויהא חילול השם לומר דאמונת אברהם מביא לזה, וזה הגיע שלא יכול אברהם לסבול עוד!"

לט. גורם בזיון ללימוד עצמו. "אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה?" וכו' (שבת לא.). כתב בספר "אליהו רבה" בשם זקנו הגר"ש: לכך שואלים תחילה "נשאת ונתת באמונה" לפני "קבעת עתים לתורה", כי אם הוא משקר ומרמה את הבריות, הרי הוא מחלל את השם בתורה שלומד, ומה תועלת בכך? (מובא גם ב"פרי מגדים" שו"ע או"ח סימן קנו).

מ. שמירת השבתות. כתב החפץ חיים: "ראה את חומר העוון שיש באיסור שבת: דהלא ידוע שיש כמה חלקי עונשים על העוונות, יש ענייניים שכשאדם עובר עליהן הוא רק איסור עשה בלבד, חמור מזה העוונות שיש עליהן איסור לאו, חמור מזה העוונות שיש עליהן חיוב כרת, חמור מזה העוונות שיש עליהן חיוב מיתה בידי אדם והוא מיתת חנק, חמור מזה העוונות שיש עליהן חיוב מיתת הרג

ביאורים

445. גורם בזיון ללימוד עצמו. כי הבריות יאמרו שתורתו היא זו שהביאתו למדות מגונות, ונמצא כבוד התורה וכבוד נותנה מחולל על ידו, והרי עוון חילול השם בידו (רש"ש, יומא פו.). ביאור דבריו, מכיון שעיקר עיסוקו בתורה, יאמרו שהיא הגורמת לו מדות אלו. ועוד, שכך דרכם של עמי הארץ, שמבקשים לתלות הרע בלימוד התורה כדי להצדיק את עצמם שאינם לומדים אותה ושאינם מקיימים מצוותיה (מפרשים). **446. להשיג על ידה שלימותנו.** והלומד תורה ונוהג שלא כשורה, שמידותיו ומעשיו מקולקלים, הוא מכחיש בכך את סגולת התורה להשיג על ידה מעלה ושלימות (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים — פרק יא

[447]רַבָּה הִיא, [448]כִּי הַמִּשְׁפָּטִים רַבִּים, וְכֵן אָמְרוּ (שבת יב, א): [449]הַלְכְתָא רַבְּתָא לְשַׁבְּתָא", וַאֲפִלּוּ [450]דִּבְרֵי הַשְּׁבוּת, אַף עַל פִּי שֶׁמִּדִּבְרֵי חֲכָמִים הֵם, [451]עִקָּרִים הֵם, וְכֵן אָמְרוּ (חגיגה טז, ב): "לְעוֹלָם אַל תְּהִי שְׁבוּת קַלָּה בְּעֵינֶיךָ, [452]שֶׁהֲרֵי סְמִיכָה שְׁבוּת הִיא [453]וְנֶחְלְקוּ בָהּ גְּדוֹלֵי הַדּוֹר". וְאוּלָם פְּרָטֵי

עיונים

בסייף, חמור מזה אותן שיש עליהן מיתת שריפה, חמור מכולן עוונות שיש עליהן חיוב סקילה, ועל שבת הלא ידוע שהמחלל אותה הוא חייב סקילה, החמורה שבמיתות" ("שם עולם" פ"א, וכן בהקדמתו למ"ב הלכ' שבת).

רבי יצחק מאלצאן זצ"ל מציין, שאת חשיבותה של מצות שמירת שבת רואים אנו ממה ש"בשמירת השבת נצטוו גם על שביתת הבנים והבנות, העבדים והשפחות והבהמות, מה שלא מצינו כן בשום מצוה". כמו כן, ממה ש"בשנים עשר מקומות בתורה נצטוו ישראל על שמירת השבת", וממה ש"נביאינו הקדושים הרבו להזהיר על שמירת השבת", רואים אנו את חשיבותה של מצות שמירת השבת (תחלת הספר "אזהרת השבת").

ביאורים

447. רבה היא. כלומר, דרושה שמירה רבה שלא ייכשל האדם. **448. כי המשפטים רבים.** וכבר העיד הגאון בעל "אורים ותומים" בספרו "יערות דבש", כי אי אפשר כלל במציאות שינצל האדם מאיסור שבת אם לא ילמוד כל הדינים על בורים היטב היטב (הקדמת המ"ב להלכות שבת). **449. הלכתא רבתא לשבתא.** רבינו מפרש מאמר זה: "הלכות רבות לשבת", אמנם לרש"י ולר"ח פירוש אחר, עיי"ש (שמחת מרדכי). **450. דברי השבות.** מעשים שחייבו חכמים לשבות מהם בשבת וביום טוב. **451. עיקרים הם.** חשובים הם. **452. שהרי סמיכה שבות היא.** סמיכת הידים על ראש הקרבן לפני שחיטתו אסורה ביו"ט מדרבנן, מפני שכשהוא סומך בכל כחו נחשב הדבר כמשתמש בבעל חי, שאסרו חכמים להשתמש בו בשבת וביום טוב, אף על פי שמן התורה הדבר מותר (עיין משנה ביצה לו:). **453. ונחלקו בה גדולי הדור.** בהלכה זו אם מותר לסמוך ידיו על ראש הקרבן ביום-טוב אם לאו, נחלקו בה במשך כמה דורות, כלשון המשנה (חגיגה ב:): "יוסי בן יועזר אומר שלא לסמוך, יוסי בן יוחנן אומר לסמוך. יהושע בן פרחיה אומר שלא לסמוך, נתאי הארבלי אומר לסמוך. יהודה בן טבאי אומר שלא לסמוך, שמעון בן שטח אומר לסמוך. שמעיה אומר לסמוך, אבטליון אומר שלא לסמוך. הלל ומנחם לא נחלקו. יצא מנחם, נכנס שמאי. שמאי אומר שלא לסמוך, הלל אומר לסמוך. הראשונים (מתוך חמשת זוגות אלו) היו נשיאים, ושניים להם אבות בית דין", עכ"ל

מסילת ישרים — פרק יא

הַדִּינִים לְמַחְלְקוֹתָם מְבֹאָרִים הֵם אֵצֶל הַפּוֹסְקִים בְּסִפְרֵיהֶם, [454(מא)]וְכֻלָּם שָׁוִים לְחוֹבָתֵנוּ בָּם וְלַזְּהִירוּת הַמִּצְטָרֵךְ. וּמַה שֶּׁקָּשֶׁה עַל הֶהָמוֹן

עיונים

מא. וכולם שוים לחובתנו בם. את חומר ענין חילול שבת גם בדברים האסורים מדרבנן, ניתן לראות מתוך התבוננות בדברים דלהלן: אמרו חז"ל כי המחלל שבת בפרהסיא, הרי הוא כמומר לכל התורה כולה, ודינו כגוי. ישנן דעות הסוברות שגם המחלל שבת בפרהסיא באיסור דרבנן נחשב כמומר לכל התורה כולה, עיין שו"ע יו"ד ס"ב ס"ה, וב"פתחי תשובה" ובחידושי רעק"א שם.

ברא"ש על מסכת שבת מובא בשם הר"ח לגבי איסור החזרת הקדירה לכירה, שאע"פ שזהו איסור דרבנן, מ"מ: "משום חומרא דשבת חשיבה כשל תורה ואזלינן לחומרא" (פ"ד אות ב').

בנביא ירמיהו מצינו שחורבן בית ראשון נגרם עקב חילולי שבת, ובפירושו של המלבי"ם שם מבואר שמדובר גם על איסורי דרבנן. על חורבן המקום הנקרא "טור שמעון" למדנו בירושלמי (תענית כד:): "טור שמעון הוה מפיק תלת מאוון דגרבין דמרקיע לקייטא כל ערובות שובא (מאה מדות של פתיתי לחם שהיו נותנים כל ערב שבת לעניים - קרבן העדה), ולמה חרב? יש אומר מפני הזנות ויש אומר שהיו משחקין בכדור (בשבת. - מפרשים שם, וכן הוא באיכה רבתי)". וכתבו על כך בספרים, כי הדברים נוקבים ויורדים עד התהום להתבונן עד היכן מגיע כח קדושתה של השבת. כי אפילו לדעת האוסרים שחוק הכדור בשבת, אין בו אלא איסור מוקצה מדרבנן, והעבירה על זה גרמה חורבן ל"טור שמעון", ולא הועילה להם מצות הצדקה. וגם מוכח מזה שהיו שומרים שבת בפרטים אחרים, שהרי היו מחלקים לחם לעניים לכבוד שבת, ומפני עוון מוקצה בא עליהם החורבן. וכל שכן לדעת המתירין שחוק הכדור בשבת, שצריך לומר שנחרב מפני הזלזול בכבוד שבת קודש להוציא זמנו בשחוק.

כמו כן רואים חומר איסורי שבת מדרבנן, ממה שאסרו חכמים לכבות דליקה בשבת, אף שיפסיד את כל רכושו, וגם אם יש שם ממון רב לאין שיעור. והרי כיבוי דליקה היא "מלאכה שאינה צריכה לגופה" כיון שלא עושה בה שום פעולת יצירה (כמו עשיית פחמים או הבהוב פתילה),

ביאורים

המשנה. ומכך שנחלקו בזה במשך זמן רב כ"כ (החל מדורם של יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן עד דורם של הלל ושמאי), דבר זה מוכיח עד כמה ענין זה שאינו אלא "שבות" מדרבנן (ובדרך כלל "אין שבות במקדש") היה חמור בעיניהם. **454. וכולם שוים לחובתנו.** כלומר, כל פרטי הדינים בין שהם מדאורייתא ובין שהם מדרבנן שוים בכך שאנו מחויבים בהם ולהזהר שלא להכשל בהם.

מסילת ישרים — פרק יא

שְׁמִירָתוֹ הוּא הַשְׁבִּיתָהּ מִן הָעֵסֶק וּמְדַבֵּר בְּמַשָּׂאָם וּבְמַתָּנָם, וְאוּלָם הָאִסּוּר הַזֶּה מְבֹאָר בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא (ישעיה נח, יג): "וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ [455]מִמְצוֹא חֶפְצְךָ [456]וְדַבֵּר דָּבָר". וְהַכְּלָל הוּא, שֶׁכָּל מַה שֶּׁאָסוּר בְּשַׁבָּת לַעֲשׂוֹתוֹ אָסוּר [457]לְהִשְׁתַּדֵּל בַּעֲבוּרוֹ אוֹ לְהַזְכִּירוֹ בְּפִיו, וְלָכֵן אָסְרוּ לְעַיֵּן בִּנְכָסָיו לִרְאוֹת מַה צָּרִיךְ לְמָחָר אוֹ [458]לֵילֵךְ לְפֶתַח הַמְּדִינָה לָצֵאת בַּלַּיְלָה מְהֵרָה לַמֶּרְחָץ (עירובין לח, ב-לט, א). וְאָסְרוּ לוֹמַר [459]דָּבָר פְּלוֹנִי אֶעֱשֶׂה לְמָחָר אוֹ סְחוֹרָה פְּלוֹנִית אֶקְנֶה לְמָחָר (שבת קיג, ב; או"ח סי' שז סעיף א), וְכֵן כֹּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.

עיונים

וקיי"ל כרבי שמעון שפטור עליה ואסור רק מדרבנן, ובכ"ז עליו לאבד כל ממונו ולא לעבור על איסור זה. ולא עוד, אלא גם להציל מתוך הדליקה לא התירו כי אם מזון שלש סעודות וכד' שמא יבוא לכבות מתוך שהוא בהול, ומזה התבונן כמה חמור הוא איסור דרבנן.

וְהִנֵּה עַד הֵנָּה דִּבַּרְתִּי מִן קְצָת הַמִּצְוֹת מַה שֶּׁאָנוּ רוֹאִים שֶׁבְּנֵי הָאָדָם נִכְשָׁלִים בָּהֶם עַל הָרֹב, וּמֵאֵלֶּה נִלְמַד לְכָל שְׁאָר הַלָּאוִין. שֶׁאֵין לְךָ אִסּוּר שֶׁאֵין לוֹ עֲנָפִים וּפְרָטִים, מֵהֶם חֲמוּרִים וּמֵהֶם קַלִּים, וּמִי שֶׁרוֹצֶה לִהְיוֹת נָקִי צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה נָקִי מִכֻּלָּם וְטָהוֹר מִכֻּלָּם, וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שהש"ר ו, יב):

ביאורים

455. ממצוא חפצך. היינו שלא יעסוק אדם בעסקיו בשבת, כגון ביקור בשדהו בשבת כדי לבדוק מה צריכים לתקן בה לאחר השבת. [מהמילים "ממצוא חפצך" למדו חז"ל (שבת קיג.): "חפציך אסורים" - ובכלל זה עסקי מסחר]. **456. ודבר דבר.** שלא תדבר בשבת בעניני חול, כגון מקח וממכר וחשבונות. [מהמילים "ודבר דבר" - למדו חז"ל (שבת שם): "שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול]. **457. להשתדל בעבורו.** במעשים. **458. לילך לפתח המדינה.** לקצה העיר, לפני שיצאה השבת. **459. דבר פלוני אעשה למחר.** והוא דבר שבשבת אסור לעשותו (טור ושו"ע או"ח שז, א. ומ"ב שם סק"א), כגון: "מחר אכתוב" וכיוצא בזה.

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

מב. במדות. כתב רבינו חיים ויטאל זצ"ל ('שערי קדושה' ח"א, ב): "הנה ענין המידות הן מוטבעות באדם בנפש השפלה הנקראת יסודית...

"שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים" (שה"ש ו, ו), [460]מָה רָחֵל זוֹ צְנוּעָה כָּךְ יִשְׂרָאֵל צְנוּעִים [461]וּכְשֵׁרִים בְּמִלְחֶמֶת מִדְיָן. רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַב אַחָא אָמַר, [462]שֶׁלֹּא הִקְדִּים אֶחָד מֵהֶם [463]תְּפִלִּין שֶׁל רֹאשׁ לִתְפִלִּין שֶׁל יָד, שֶׁאִלּוּ הִקְדִּים אֶחָד - לֹא הָיָה מֹשֶׁה [464]מְשַׁבְּחָן וְלֹא הָיוּ יוֹצְאִים [465]מִשָּׁם בְּשָׁלוֹם. וְכֵן אָמְרוּ בַּיְרוּשַׁלְמִי (עיין הגהות מיימוניות פ"ז מהלכות תפילה הי"ב): "[466]הַמְסַפֵּר בֵּין יִשְׂתַּבַּח לְיוֹצֵר, עֲבֵרָה הִיא בְּיָדוֹ [467]וְחוֹזֵר עָלֶיהָ מֵעוֹרְכֵי הַמִּלְחָמָה". הֲרֵי לְךָ עַד הֵיכָן צָרִיךְ לְהַגִּיעַ הַדִּקְדּוּק וְהַנְּקִיּוּת הָאֲמִתִּי בַּמַּעֲשִׂים.

וְהִנֵּה, כְּמוֹ שֶׁצָּרִיךְ בַּמַּעֲשִׂים, כָּךְ צָרִיךְ נְקִיּוּת [468](מב)בַּמִּדּוֹת,

ביאורים

460. מה רחל זו צנועה. הכבשה מכסה ומצניעה את ערוותה באליתה הרחבה שבזנבה, כן נהגו ישראל במלחמת-מדין בצניעות בעניני עריות. **461. וכשרים.** נקיים וטהורים מכל עוון. **462. שלא הקדים אחד מהם.** בפעם מן הפעמים בהניחו תפילין. **463. תפילין של ראש.** שיש להניחן רק לאחר שתפילין של יד קשורות על הזרוע (כמו ששנינו במנחות לו:), ואסור לשנות את הסדר. וכוונתו לומר, שאפילו עבירה קלה כזו לא היתה בידי אחד מהם. **464. משבחן.** על רוב טהרתם מכל עוון, לכתוב בתורה (במדבר לא, ו): "וישלח אותם משה... אותם ואת פנחס... לצבא" לומר (כמבואר בספרי, שם) ששקולים הם לו (לפנחס) ושקול הוא להם, וצדיק גמור היה פנחס ששבחו הכתוב על קנאותו קנאת ה' בחוטאים, כאמור שם בענין. **465. משם.** מן המלחמה. **466. המספר.** המפסיק בדיבור. **467. וחוזר עליה מעורכי המלחמה.** שכן אין מוציאים למלחמה אלא איש נקי מעוון, כמו שנאמר בתורה (דברים כ, ח) בסדר היציאה למלחמה: "ויספו השוטרים לדבר אל העם ואמרו, מי האיש הירא ורך הלבב, ילך וישוב לביתו" ודרשו חז"ל (סוטה ח:): "'הירא ורך הלבב' - זהו המתירא מן העבירות שבידו", וכאן הגדירו, שאפילו בעל עבירה קלה כזו הוא בכלל החוזרים. **468. במדות.** המידות הן הרגשות והדחפים שבלב. מקור השם "מידות" הוא מלשון מדידה, כי כוחות הלב הם אלה שמודדים כל מחשבה ומחשבה וכל פעולה ופעולה, אם היא תיעשה וכיצד היא תיעשה, בכמות

מסילת ישרים — פרק יא — עיונים

[469]וְכִמְעַט שֶׁיּוֹתֵר קָשֶׁה הוּא הַנְּקִיּוּת בַּמִּדּוֹת מִמַּה שֶׁהוּא בַּמַּעֲשִׂים, כִּי [470]הַטֶּבַע פּוֹעֵל בַּמִּדּוֹת יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהוּא פּוֹעֵל בַּמַּעֲשִׂים, [471]יַעַן הַמֶּזֶג וְהַתְּכוּנָה

ולפיכך ענין המידות הרעות קשים מן העבירות עצמן מאד. ובזה תבין מה שאמרו חז"ל: כל הכועס עובד עבודה זרה ממש, שהוא היותר שקולה ככל תרי"ג מצוות. וכן אמרו: מי שיש בו גסות הרוח הוא ככופר בעיקר, וראוי לגדעו כאשירה, ואין עפרו ננער כו' וכאלה רבות. והבן זה מאד, כי להיותם עיקרים ויסודות לא נמנו בכלל התרי"ג המצוות התלויות בנפש השכלית, ונמצא כי יותר צריך ליזהר ממידות רעות - יותר מן קיום המצוות עשה ולא תעשה, כי בהיותו בעל מידות טובות בנקל יקיים כל המצוות.

ובזה תבין גם כן דברים מתמיהין שאמרו רז"ל בענין המידות, כי הענוה והשפלות מביאין לידי רוח הקודש, ושורה עליו שכינה, ואמר אליהו זכור לטוב: אין התורה מתפרשת אלא למי שאינו קפדן, וכמ"ש: שלחו מתם איזהו בן העוה"ב, כל שהוא שפל ברך וענותן, וכאלה רבות. לא זכרו בהן קיום המצוות, אלא המידות הטובות. ושים עיניך לדברי אלו ותצליח בכל דרכיך בלי ספק...

נמצא כי בהיות מידות הרעות קבועות באדם, נמנע הוא מלקיים התורה והמצוות, וגם אם יקיימם יהיה שלא לשם שמים ובטורח גדול. ועליו נאמר: "נזם זהב באף חזיר", כי עוד טומאתו בו. וכמ"ש ז"ל: זכה נעשית לו תורתו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם המות. וכאשר יתגבר על יצרו ויסיר מעליו מידותיו הרעות ע"י טורח, ויקיים התורה והמצוות - יקרא צדיק גמור! ירא שמים! גבור הכובש את יצרו! וכאשר יתנהג ויורגל יותר בזה, עד אשר יוסרו מעליו כל מידות הרעות לגמרי, ולא יתאוה להם נפשו כלל, ויקנה מידות טובות בקנין בטבע וכו', אז יתלבשו בו ד' אותיות ההוי"ה, ויהיה כסא קדוש למרכבתו יתברך, וזה האיש נקרא אוהב את המקום מאהבה, ונקרא חסיד גמור השלם בכל מיני השלימות".

ביאורים

ובאיכות. כל פעולה שנעשית מתוך הכרה, בין אם פעולה של חשיבה ובין אם פעולה באיברים החיצוניים, מוכרחה להיות תולדה של איזושהי הרגשה בלב: אהבה, שנאה, פחד, כעס, רחמים וכו' (מסילות יהודה'). **469. וכמעט שיותר קשה וכו'.** כלומר, קרוב לומר שיותר קשה (שמחת מרדכי). **470. הטבע פועל במידות יותר ממה שהוא פועל במעשים.** השפעת הטבע (הגשמי) חזקה יותר על המידות מאשר על המעשים, ולכן יותר קל להימנע מעשיית מעשה רע מאשר מנטיה לרעה, שהיא בנפש (שם). **471. יען המזג והתכונה וכו'.** רבינו מבאר, כיצד הטבע הגשמי המופיע ב"המזג" (דהיינו בהתמזגות הליחות השונות שבגוף), ו"התכונה" (כלומר, טיב הגוף ומבנהו), יש לו השפעה חזקה

מסילת ישרים — פרק יא

הֵם אוֹ מְסַיְּעִים אוֹ מִתְנַגְּדִים גְּדוֹלִים [472]לָהֶם, וְכָל מִלְחָמָה שֶׁהִיא נֶגֶד נְטִיַּת הַטֶּבַע, מִלְחָמָה חֲזָקָה הִיא, וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ בְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ד מ"א): "[473]אֵיזֶהוּ גִבּוֹר [474]הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ".

וְהִנֵּה הַמִּדּוֹת הֵן רַבּוֹת, [475]כִּי כְּפִי כָּל הַפְּעֻלּוֹת שֶׁשַּׁיְכִים לָאָדָם בָּעוֹלָם

ביאורים

על המידות, אם לסייע ואם להתנגד להן, באשר יש קשר אמיץ בין מרכיבי הגוף הטבעי לבין נטיות הנפש שהן המידות (שם). או הכוונה, הרכבת המדות והתכונות גם יחד ('יושר מסילה'). ויש שפירש: 'המזג' - אופי האדם התלוי במזיגת ההרכבה של גופו. מזיגת ההרכבה של האדם תלויה באביו ואמו, וממילא גם באבותיו ואבות אבותיו. המיזוג של כל התכונות הללו יוצר מזיגה חדשה, שהיא מזגו של האדם הזה. 'התכונה' - קוי אופי הבאים מהתנאים הסביבתיים שבהם האדם נמצא, שהם המציבים אותו על מכונו ועל בסיסו. כגון: אויר המקום בו הוא גדל, איכות המים, סוגי המאכלים, האוירה המשפחתית והחברה ('מסילות יהודה'). **472. להם.** למידות. **473. איזהו גבור הכובש את יצרו.** אף שלא מוזכר במשנה ענין מדות דוקא, והרי היצר הוא גם על מעשים רעים או דיבור ומחשבה, וכן מניעת הטוב, מ"מ כתב רבנו מאמר זה בענין המדות שיותר קשה ההתגברות והמלחמה הנצרכת לאדם בשליטה על מדותיו. וגם נראה שמי שכבש את יצרו בענין מדות, קל לו לקיים כל המצוות, מאחר שלבו ברשותו, ועיקר הגורם לחטא הם המדות (מאור המסילה). **474. הכובש את יצרו.** הרע ומכניעו תחתיו. נקט התנא 'הכובש' את יצרו ולא 'המכלה ומאבד' את יצרו, משום שאמרו חז"ל (סוטה מז.) 'יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת', כיון שהיצר נצרך לקיום העולם, שאלמלא היצר לא היה אדם נושא אשה ולא בונה בית ולא נוטע כרם [כמבואר במדרש (ב"ר ט, ז)], אלא שהצדיק מכניע וכובש את היצר תחתיו, ומשתמש בו רק לצורך קיום העולם (רבי יצחק ב"ר שלמה, הו"ד במדרש שמואל). ונקט 'יצרו' ולא 'יצר', לומר שמדבר באותו יצר שהוא מיוחד לו ונתחזק אצלו, והוא היצר הרע שמתחזק באדם יותר מהיצר הטוב, כי טבע האדם נוטה יותר אל היצר הרע (תוספות יו"ט). **475. כי כפי כל הפעולות וכו'.** כפי רוב מנינם של סוגי הפעולות השונים, כן רוב מנין המידות שהן שרשי הפעולות. [וז"ל הגר"א (שה"ש א, ה): "כל עבודת ה' תלויה בתיקון המידות, שהם כמו לבוש למצוות וכללי התורה, וכל החטאים מושרשים במידות, והם עיקר התורה... והם אינם כתובים בתורה מפורש, מפני שהם כללי התורה"].

מסילת ישרים

פרק יא

כְּמוֹ כֵן מִדּוֹתֵיהֶן [476]שֶׁאַחֲרֵיהֶן הוּא נִמְשָׁךְ בִּפְעֻלּוֹתָיו. אָמְנָם, כְּמוֹ שֶׁדִּבַּרְנוּ בַּמִּצְוֹת [477]שֶׁהָיָה הַצֹּרֶךְ בָּם יוֹתֵר, דְּהַיְנוּ, [478]מִמַּה שֶּׁרְגִילוּת בְּנֵי הָאָדָם לִכָּשֵׁל, כֵּן נָדַבֵּר בַּמִּדּוֹת הָרָאשִׁיוֹת [479]בַּאֲרִיכוּת עִיּוּן יוֹתֵר, מִפְּנֵי רְגִילוּתֵנוּ בָּם, וְהֵם: הַגַּאֲוָה, הַכַּעַס, הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה. הֵן כָּל אֵלֶּה מִדּוֹת רָעוֹת אֲשֶׁר רָעָתָם [480]נִכֶּרֶת וּמְפֻרְסֶמֶת, אֵין צָרִיךְ לָהּ רְאָיוֹת, כִּי הִנֵּה הֵנָּה [481]רָעוֹת בְּעַצְמָן [482]וְרָעוֹת בְּתוֹלְדוֹתֵיהֶן, כִּי כֻּלָּן [483]חוֹיִן מִשּׁוּרַת הַשֵּׂכֶל וְהַחָכְמָה, וְכָל אַחַת [484]כְּדַאי לְעַצְמָהּ לְהָבִיא אֶת הָאָדָם אֶל עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת. [485]עַל הַגַּאֲוָה מִקְרָא מָלֵא מַזְהִיר וְאוֹמֵר (דברים ח, יד):

ביאורים

476. שאחריהן הוא נמשך בפעולותיו. כל פעולה נמשכת מרגש מסוים בלב. כל שינוי מזערי במדידת הרגשות, מביא ממילא לשינוי בפעולה היוצאת ממנו. למשל, במידת האהבה שייכות אין סוף דרגות דקות שבדקות, שכל אחת מהן מולידה פעולה שונה ('מסילות יהודה'). **477. שהיה הצורך בם יותר.** כמו שכתב רבינו לעיל: "אמנם אינני מזכיר אלא אותם שרגילים רוב בני האדם ליכשל בהם". **478. ממה.** כלומר, במה וכו'. **479. באריכות.** י"ג: הצריכות. **480. ניכרת ומפורסמת.** 'ניכרת' - עקב התוצאות הרעות הנובעות מהן, ו'מפורסמת' - הן מקובלות כרעות אצל כל בני האדם הישרים עפ"י הרגש המוסרי הנטוע בקרבם (שמחת מרדכי). **481. רעות בעצמן.** כלומר, גם אילו לא היו להן תוצאות שליליות היה צריך להנקות מהן, כי הן רעות במהותן. **482. ורעות בתולדותיהן.** וגם אילו לא היו רעות בעצמותן היה צריך להנקות מהן מחמת תוצאותיהן השליליות. **483. חוין משורת השכל והחכמה.** יוצאות מכלל הנהגת השכל הטבעי והאנושי, מהחכמה הנלמדת מהזולת ומהכרת המציאות. והיינו מש"כ "רעות בעצמן". עוד יש לפרש, שגם בזה כיון רבנו לב' הענינים הנ"ל: ה'שכל' - על עצם המדות שהם רעות בעצמם והם פגם באדם, וה'חכמה' - כעין מה שאמרו (אבות ד, א) 'איזהו חכם הרואה את הנולד', והיינו תולדותיהן, כלומר, שהמדות גורמות לכל מיני עבירות (מפרשים). **484. כדאי לעצמה.** יכולה היא לבדה. **485. על הגאוה וכו'.** כאן מביא רבינו ראיות מדברי חז"ל לדבריו האחרונים, שהמידות האלה גורמות לעבירות חמורות: גאוה - לשכחת ה'; כעס - כאילו עובד עבודה זרה; קנאה ותאוה - מוציאות את האדם מן העולם. [ונראה שרבינו מפרש, שה"הוצאה מן העולם" היא ע"י העבירות שהן תולדה ממידות רעות אלו] (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים

פרק יא

עיונים

מג. ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך. מדת הגאוה היא הקשה שבכל המדות, וכל המחזיק בה נקרא תועבת ה' ('כד הקמח', ענוה). אין לך מדה קשה ממנה, ורוב עבירות שבתורה כלולין בה, ולא עוד אלא שמשכחת הבורא יתברך מלבו של אדם, שנאמר 'ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך' ('רבינו יונה' אבות א, יג). ובשע"ת (א, כז) כתב: "הגאוה מסבבת כמה עבירות, ומגברת יצר לב האדם עליו, שנאמר: "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך" [הרי הגאוה סיבה כללית לכל העבירות, כי על ידי הגאוה בא לשכחת ה' וממילא חוטא]... ובעל הגאוה נמסר ביד יצרו, כי אין עזר ה' עמו אחרי אשר הוא תועבת ה'". עכ"ד. הגאוה היא הגרועה שבמדות (מהרש"א סנהדרין פח). הגאוה היא שורש לכל המדות הרעות (ר"ח ענוה ב'; נפש החיים). הגאוה היא שורש להרבה עבירות, אם בין אדם למקום, ואם בין אדם לחבירו ('שערי קדושה'). ב'שבט מוסר' (ב') כתב: הגאוה שורש לכל העבירות שבעולם, ולכן חזק עצמך שלא להתפתות בקול יצרך להתגאות, ובנצחך אותו בזה - תוכל לנצחו בכל!

על הגאותן אומר הקב"ה: "אין אני והוא יכולים לדור בעולם" (סוטה ה:). מדגיש הגרא"א דסלר זצ"ל ('מכתב מאליהו' א', 123): אין הריחוק בא מצד ה', השוכן אתנו בתוך טומאתינו, אלא אך ורק מצד האדם המתגאה. כי כל המתייהר יהיה מי שיהיה, יחזיק את עצמו למעלה מן הכל, אני ואפסי עוד! וכיון שהוא נמצא כאן אין עוד זולתו, ומצדו קיימת ההרגשה: "אין אני והוא יכולים לדור", וזהו האפיקורסות שבגאוה, והנהו מחוסר אמונה בפנימיותו כי הכל מה' יתברך.

עוד אמרו חז"ל על המתגאה, שכאילו הוא דוחק רגלי השכינה, שנאמר: "מלא כל הארץ כבודו". פירוש: כמה בחינות קיימות בהתגלות ה' בכל העולמות. הקטנה שבכולם נקראת בחינת "רגלים", ואילו הגאה - אפילו את הבחינה היותר קטנה בהכרת עול מלכות שמים ג"כ ידחוק להוציאו מלבו. וזהו שנאמר (תהלים י, ד): "רשע כגבה אפו - אין אלקים כל מזימותיו". אין לו לגאוותן מחשבה אחרת זולת זה: אני, אני, אני, נמצא שאי אפשר לו לקבל עול מלכות שמים.

[מג] וְרָם לְבָבֶךָ [486]וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ". עַל הַכַּעַס אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עיין שבת קה, ב): "כָּל הַכּוֹעֵס יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ [487]כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה". עַל הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה שָׁנִינוּ בְּהָדְיָא (אבות פ"ד מכ"א):

ביאורים

486. ושכחת את ה' אלקיך. כי הוא עסוק רק בעצמו. ועוד, שאין הוא צריך את ה' (יושר מסילה). **487. כאילו עובד עבודה זרה.** היינו שעובד את ה'אל זר' שבתוכו, ואין אלוקים לנגד עיניו. ועוד, שאין לו מגבלות, ולאשר יביאהו כעסו שם ילך, ואפילו לעבודה זרה (שם).

מסילת ישרים — פרק יא

"[488]הַקְּנָאָה [489]וְהַתַּאֲוָה [490]וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִים אֶת הָאָדָם [491]מִן הָעוֹלָם". אָמְנָם הָעִיוּן הַמִּצְטָרֵךְ בָּם הוּא לְהַמָּלֵט מֵהֶם וּמִכָּל עַנְפֵיהֶם, כִּי [492]בְּלֹם כְּאֶחָד [493]סוֹרֵי הַגֶּפֶן נִכְרִיָּה. וְנַתְחִיל לְדַבֵּר בָּם רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן.

הִנֵּה כְּלַל עָנְיַן [494]הַנַּאֲוָה הוּא זֶה, שֶׁהָאָדָם [495]מַחְשִׁיב עַצְמוֹ בְּעַצְמוֹ, וּבִלְבָבוֹ יְדַמֶּה כִּי [496]לוֹ נָאוָה תְּהִלָּה. וְאָמְנָם, זֶה יָכוֹל [497]לְמָשֵׁךְ מִפְּרוֹת רַבּוֹת [498]מִתְחַלְּפוֹת, כִּי [מד]יֵשׁ מִי שֶׁמַּחְשִׁיב עַצְמוֹ [499]בַּעַל שֵׂכֶל, וְיֵשׁ מִי שֶׁמַּחְשִׁיב

ביאורים

488. הקנאה. אדם המקנא בחבירו על עושרו והצלחתו. **489. והתאוה.** אדם הרוצה למלאות תאותו באכילה ושתיה ושאר תענוגות העולם (רע"ב ושאר המפרשים). ורש"י הוסיף שמתאוה לממון הרבה. **490. והכבוד.** אדם האוהב כבוד ושררה, רודף אחריהם ומחפש שיכבדוהו בני אדם. **491. מן העולם.** הזה (מחזור ויטרי ורש"י), משום שהם גורמים רעה לאדם ומכלים את גופו ונפשו, ונחלה ומת בלא עת. 'קנאה' שנאמר (משלי יד, ל) 'ורקב עצמות קנאה'. 'תאוה' שנאמר (שם יג, יב) 'תוחלת ממושכה מחלה לב', ונאמר (קהלת ה, ט) 'אוהב כסף לא ישבע כסף'. 'כבוד' כמו שאמרו (פסחים פז: יומא פו:) שהרשות [-הרבנות] מקברת את בעליה (מפרשים). אולם באבות דרבי נתן (נו"ב פל"ד) כתוב 'מוציאין את האדם מן העולם הזה ומחיי העולם הבא'. וכן משמע ברמב"ם שכתב, שעל ידי מדות אלו בהכרח מפסיד האדם את אמונת התורה, ולא יגיעו לו לא מעלות שכליות ולא מעלות המדות. וכ"כ המאירי והמגן אבות. **492. כולם כאחד.** כלומר, המידות הרעות וענפיהם. **493. סורי הגפן נכריה.** גידולי פרא ממקור זר וגרוע ["סורי" הם ענפים רעים שיש להסירם ובפרט שגדלו מ"גפן נכריה" שהיא זן גרוע (רד"ק, ירמיה ב, כא)] - כן המידות הרעות מקורן בחלק הבהמי שבאדם. **494. הנאוה.** שורש מילת "גאוה" מלשון גאו המים, רוממות וגבהות (מאירי חה"ת א, ה). **495. מחשיב עצמו בעצמו.** מיחס חשיבות לעצמו מצד עצמו, ואינו מיחס את המעלה שיש בו למתנת הבורא שניתנה לו לצורך מילוי תפקידו בעולם. **496. לו נאוה תהילה.** לו ראוי ונאה להלל, ולא לבורא יתברך. **497. לימשך.** להגרם. **498. מתחלפות.** משתנות. **499. בעל שכל.** בעל כשרונות טבעיים מעולים.

מסילת ישרים — פרק יא

עַצְמוֹ נָאֶה, וְיֵשׁ שֶׁמַּחְשִׁיב עַצְמוֹ נִכְבָּד, וְיֵשׁ שֶׁמַּחְשִׁיב עַצְמוֹ [500]גָּדוֹל, וְיֵשׁ שֶׁמַּחְשִׁיב עַצְמוֹ [501]חָכָם. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כָּל אֶחָד מִן הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים שֶׁבָּעוֹלָם אִם יַחְשֹׁב הָאָדָם [502]שֶׁיֵּשְׁנָה בּוֹ, הֲרֵי הוּא מְסֻכָּן מְאֹד לִפֹּל [503]בִּשְׁחַת זֶה שֶׁל גַּאֲוָה. אַךְ אַחֲרֵי שֶׁקָּבַע הָאָדָם בְּלִבּוֹ הֱיוֹתוֹ חָשׁוּב וְרָאוּי לִתְהִלָּה, לֹא תִהְיֶה הַתּוֹלָדָה הַיּוֹצֵאת מִן הַמַּחֲשָׁבָה הַזֹּאת אַחַת בִּלְבָד, אֶלָּא תּוֹלְדוֹת רַבּוֹת [504]וּמְשֻׁנּוֹת תֵּצֶאנָה מִמֶּנָּה וַאֲפִלּוּ [505]הֶכְפֵּיוֹת נִמְצָא בָהֶן, וְנוֹלָדוֹת [506]מִסִּבָּה אַחַת [507]וּשְׁתֵּיהֶן [508]לְדָבָר אֶחָד מִתְכַּוְּנוֹת.

עיונים

(ד, ד): "מאד מאד הוי שפל רוח". לשם מה הכפילות "מאד מאד"? מבאר רבי משה חגיז: ישנם שני סוגי בעלי גאוה, גאוה גופנית וגאוה רוחנית. גאוה גופנית - המתגאה ביופיו, קומתו, גבורתו, בגדיו, עושרו וכו'. גאוה רוחנית - המתגאה בחכמתו, כשרונותיו, מדותיו ומצוותיו. על שני סוגי הגאות מזהירנו התנא: "מאד מאד הוי שפל רוח", הוי שפל רוח בשניהם (מדרש חכמים).

הִנֵּה יִמָּצֵא גֶּאֶה אֶחָד שֶׁמַּחְשִׁב בְּלִבּוֹ שֶׁכֵּיוָן שֶׁהוּא רָאוּי לִתְהִלָּה וְהוּא מְיֻחָד [509]וְרָשׁוּם בְּמַעֲלָתוֹ כְּפִי מַחְשַׁבְתּוֹ, רָאוּי לוֹ גַּם כֵּן שֶׁיִּתְנַהֵג בְּדֶרֶךְ מְיֻחָד [509]וְרָשׁוּם בְּכָבוֹד רַב, בֵּין בְּלֶכְתּוֹ, בֵּין בְּשִׁבְתּוֹ, בֵּין בְּקוּמוֹ, בְּדִבּוּרוֹ וּבְכָל

ביאורים

500. גדול. עשיר. **501. חכם.** בעל ידיעות מרובות, או בעל חכמת חיים ויודע ליעץ לבריות. **502. שישנה בו.** גם אם זה נכון, וכל שכן אם הוא רק מדמה שישנה בו. **503. בשחת.** בבור. **504. ומשונות.** שונות זו מזו. **505. הפכיות.** דבר והפוכו, כגון מה שכתב להלן, שיש אדם שמחמת תאות הכבוד מתייגע להעשיר כדי שיוכל לאכול מאכלים משובחים ולולי זה כבר היה מתרצה לאכול מה שיוכל, ויש כאלו שמתענים ברעב וישפילו את עצמם להתפרנס מן הצדקה ולא יתעסקו במלאכה שלא תהיה מכובדת בעיניהם פן ימעט כבודם. **506. מסיבה אחת.** מגורם אחד, דהיינו מגאוות הלב. **507. ושתיהן.** שתי התוצאות, על אף שהן הפוכות זו מזו. **508. לדבר אחד מתכוונות.** להביע את חשיבותו העצמית של המתגאה. **509. ורשום.** ניכר ובולט, מצוין.

עיונים

מד. יש מי שיחשיב עצמו בעל שכל... נאה... נכבד... גדול. שנינו במסכת אבות

מסילת ישרים — פרק יא

מַעֲשָׂיו. לֹא יֵלֵךְ אֶלָּא[510] בְּנַחַת גָּדוֹל, [511]עֲקֵבוֹ בְּצַד גְּדֹלוֹ, לֹא יֵשֵׁב אֶלָּא [512]אַפְרַקְדָּן, לֹא יָקוּם אֶלָּא [513]מְעַט מְעַט כְּנֶחָשׁ, לֹא יְדַבֵּר עִם הַכֹּל אֶלָּא עִם נִכְבַּדֵי הָעָם, וְגַם בֵּינֵיהֶם לֹא יְדַבֵּר אֶלָּא מַאֲמָרִים קְצָרִים [514]כְּמַאֲמְרֵי הַתְּרָפִים, וְכָל שְׁאָר מַעֲשָׂיו, בִּתְנוּעוֹתָיו, בִּפְעֻלּוֹתָיו, בְּמַאֲכָלוֹ וּבְמִשְׁתָּיו, בְּמַלְבּוּשָׁיו וּבְכָל דְּרָכָיו יִתְנַהֵג בִּכְבֵדוּת גָּדוֹל כְּאִלּוּ כָּל בְּשָׂרוֹ [515]עוֹפֶרֶת וְכָל עֲצָמָיו אֶבֶן אוֹ חוֹל.

וְיָמֵצֵא גֶּאֶה אַחֵר שֶׁיַּחְשֹׁב שֶׁלְּפִי שֶׁהוּא רָאוּי לְתִהְלָּה וְרַב הַמַּעֲלוֹת צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה [516]מַרְגִּיז הָאָרֶץ וְשֶׁהַכֹּל [517]יִרְעָשׁוּ מִפָּנָיו, כִּי [518]לֹא יָאוּת שֶׁיֵּהֵרְסוּ בְּנֵי הָאָדָם לְדַבֵּר עִמּוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ דָּבָר, וְאִם [519]יַעֲפִילוּ לַעֲלוֹת אֵלָיו [520]יְבַהֲלֵם בְּקוֹלוֹ וּבְרוֹחַ שְׂפָתָיו [521]יְהֻמֵּם בַּעֲנוֹת לָהֶם [522]עֲזוּת, (מה)וּפָנָיו [523]זוֹעֲפוֹת בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה.

ביאורים

510. בנחת גדול. באיטיות. **511. עקבו בצד גודלו.** עקב של רגל אחת בצד אגודל של הרגל השניה. כלומר, בפסיעות קטנות, בצעדים קטנים ומדודים, ולא בהרחבת פסיעותיו כדרך הממהרים. **512. אפרקדן.** נשען על גבו דרך חשיבות. **513. מעט מעט כנחש.** בהדרגה ובאיטיות, כדרך הנחש המזדקף לאיטו מעל הארץ. **514. כמאמרי התרפים.** "דמות שמדבר במְכַשֵּׁפוּת" (רש"י, יחזקאל כא, כו), והיינו פסלים בצורת אדם שהיו מדברים עתידות על ידי כשפים, והיו מדברים רק מילים מועטות ודיבוריהם היו בקיצור וברמז. או הכוונה, ככהנים לע"ז, שהיו עונים לשואליהם תשובות קצרות וסתומות (יושר מסילה). **515. עופרת.** מתכת כבדה ביותר. **516. מרגיז הארץ.** מפחיד ומבהיל את הבריות - יושבי הארץ. **517. ירעשו.** יזדעזעו ויבהלו מרוב פחד. **518. לא יאות שיהרסו.** לא מתאים שיעיזו לגשת (עפ"י מליצת הכתוב, שמות יט, כד). **519. יעפילו לעלות.** יעלו בחוזקה, שלא כחפצו. **520. יבהלם.** יפחידם. **521. יהומם.** ישתקם. **522. עזות.** בצורה קשה. **523. זועפות.** כועסות כדי להזהיר שלא יתקרבו אליו.

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

טילוי סירוי!" (קהלת רבה יב, א). ופירש ב'מתנות כהונה': "כל המתגאה ומתנשא וחכם יחשב בעיניו - הוא כעסן ומדקדק עם כל המתנגד לו". וב'אורחות צדיקים' (שער הגאוה): "הגאוה גורמת שלא יהא סבלן לסבול עול הבריות". ובספר 'דברים אחדים' (להחיד"א, דרוש לא) כתב: "המתגאה יבוא לידי מידת העצבות, כי יחם לבבו על כל דבר קל שבקלים עם בני ביתו ומשרתיו ואוהביו, ומזה יהיה עצוב מאד". וברמב"ם ('פאר הדור', קמ"ב) כתב: "המשתרר, ירבו יגונותיו ועצבונותיו, ושמא יכלימוהו ויביישוהו הגויים ויפול ביד המלוכה, וייסרו אותו וישברו עצמותיו".

בספר 'שבט מוסר' (ב') כתב: נקוט כלל זה בידך: כל המתגאה, כל ימיו במכאובים ודאגות, כי מרוב גאותו כולם כאין נגדו, כולם חייבים לשרתו ולקום לפניו, והוא צריך לישב תמיד בראש. והנה בראותו כי אין איש קם וזע ממנו, ולדבריו אין שומע, הוא מתמלא בכעס דאגה ותוגה כל רגע. ומאורעות אלו תמיד לו, ערב בוקר וצהרים, עד שמרוב צערו הוא נופל על ערש דוי, ואם יקום ממטתו ישוב לשטותו, וחוזר חלילה. עכ"ד.

נסיים בדברי ה"חיי עולם" (ח"א סי' כ"ז): הגאה הזה, גם בשעה שעצביו מתוחים ולבבו כואב, וממורמר וקוצף על רוע מזלו וכו', גם אז גאותו לא תשבות, וירגיש בגופו המוכה והסובל את ה"אני" שלו לעילא ולעילא. יתכן מאד שבהנהגותיו יפעל כעניו ויקבל כל אדם בנחת וסבר פנים יפות והכנעה, אך גם אז גאותו קבורה ומסתתרת בלבו פנימה, שרירה וקיימת... אין מנוס לו לאדם משיעבוד על עצמו לשרש את הגאוה ממנו, וישפוך שיחו לפני קונו.

מסילת ישרים — פרק יא

וְיֵשׁ גֶּאֶה אַחֵר שֶׁיַּחְשֹׁב בְּלִבּוֹ שֶׁכְּבָר הוּא כָּל כָּךְ גָּדוֹל וּמְכֻבָּד עַד שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַכָּבוֹד [524]שֶׁיִּתְפָּרֵשׁ מִמֶּנּוּ [525]וְאֵינוֹ צָרִיךְ לוֹ כְּלָל, וּלְהַרְאוֹת הַדָּבָר הַזֶּה יַעֲשֶׂה מַעֲשִׂים כְּמַעֲשֵׂה הֶעָנִיו [526]וְיַפְרִיז עַל מִדּוֹתָיו לְהַרְאוֹת שִׁפְלוּת גָּדוֹל וַעֲנָוָה עַד [527]אֵין חֵקֶר, וְלִבּוֹ מִתְנַשֵּׂא בְּקִרְבּוֹ לֵאמֹר, אֲנִי כָּל כָּךְ רָם וְכָל כָּךְ נִכְבָּד, שֶׁכְּבָר אֵינִי צָרִיךְ [528]לְכָבוֹד, וְאֵין לִי אֶלָּא לְוַתֵּר עָלָיו, שֶׁכְּבָר רַב הוּא אֶצְלִי.

ביאורים

524. שיתפרש. שיתפרד. **525. ואינו צריך לו.** כלומר, לסימניו החיצוניים. **526. ויפריז.** ירבה יותר מן המדה הרצויה להראות סימני ענוה. **527. אין חקר.** בלי גבולות. **528. לכבוד.** לסימניו החיצוניים.

מסילת ישרים — פרק יא

וְיֵמָצֵא גֵּאֶה אַחַר שֶׁרוֹצֶה לִהְיוֹת[529] נִרְשָׁם הָרִבֵּה[530] בְּמַעֲלוֹתָיו וּלְהִתְיַחֵד[531] בִּדְרָכָיו, עַד שֶׁלֹּא דַּי לוֹ שֶׁיִּהַלְלוּהוּ כָּל הָעוֹלָם עַל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר הוּא חוֹשֵׁב שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, אֶלָּא שֶׁרוֹצֶה שֶׁעוֹד יַרְבּוּ לְהוֹסִיף בִּתְהִלָּתוֹ שֶׁהוּא הֶעָנָו שֶׁבָּעֲנָוִים, וְנִמְצָא זֶה מִתְגָּאֶה בְּעַנְוָתוֹ וְרוֹצֶה בַּכָּבוֹד עַל מַה שֶּׁמַּרְאֶה עַצְמוֹ בּוֹרֵחַ מִמֶּנּוּ. וְהִנֵּה גֵּאֶה כָּזֶה יָשִׂים עַצְמוֹ תַּחַת קְטַנִּים מִמֶּנּוּ הַרְבֵּה אוֹ תַּחַת נִבְזִים[532] שֶׁבָּעָם, שֶׁיַּחְשֹׁב לְהַרְאוֹת בָּזֶה תַּכְלִית[533] הֶעָנָוָה, וּכְבָר לֹא יִרְצֶה בְּשׁוּם תֹּאַר מִתָּאֲרֵי הַגְּדֻלָּה וְיִמָּאֵן בְּכָל[534] הָעֲלוּיִים, וְלִבּוֹ אוֹמֵר בְּקִרְבּוֹ, אֵין חָכָם וְעָנָיו כָּמוֹנִי בְּכָל הָאָרֶץ.

וְאָמְנָם גֵּאִים כָּאֵלֶּה[536], אַף עַל פִּי שֶׁלִּכְאוֹרָה מַרְאִים עַצְמָם עֲנָוִים,[537] לֹא יִבָּצְרוּ מִכְשׁוֹלוֹת לָהֶם, שֶׁבִּלְי יְדִיעָתָם תִּהְיֶה מִתְגַּלֵּית גַּאֲוָתָם בְּלֶהָבָה הַיּוֹצֵאת[538] מִבֵּין הַחֲרָסִים. וּכְבָר מָשְׁלוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדב"ר יח, יז):

ביאורים

529. נרשם. ניכר ובולט, מיוחד. **530. במעלותיו.** הנפשיות. **531. בדרכיו.** המעשיות. **532. נבזים.** פחותים, מזולזלים ושפלים. **533. תכלית הענוה.** קצה הענוה הגדולה ביותר. **534. העילויים.** אותות המעלה והכבוד. **535. ולבו אומר בקרבו.** כאן מרמז רבינו, שיתכן ובסופו של דבר הוא אכן יאמין בלבו שהוא עניו באמת. ולמדנו איך ביכולת האדם לרמות את עצמו ולא רק את זולתו (יושר מסילה). **536. גאים כאלה.** משני מיני בעלי הגאוה אלו הנוהגים כ"ענוים" בחיצוניותם. **537. לא יבצרו מכשולות להם.** לא יימנעו מהם מקרים שיכשילום בהשגת מטרתם להיראות כענוים. ופעמים שהקב"ה יזמן לו מכשולות שכאלו למען הודיע את טבעו האמיתי, ובפרט אם הוא איש ציבור, וכמש"כ במשנה "כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי", וברוך שמסר עולמו לשומרים (יושר מסילה). **538. מבין החרסים.** תנור חרס המוסק ע"י גחלים. ["החרסים" - הם משל לדרכי ה"ענוה" שהגאים הללו מכסים בהם את גאותם הנמשלת ל"להבה" של אש - אך הלהבה פורצת מדי פעם מבין החרסים ומתגלית לכל (שמחת מרדכי)].

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

מו. ושלארבים יחכמו כמוהם. כתב בספר 'אורחות צדיקים' (שער הגאוה): "הגאוה הרעה היא, אשר יבזה בני אדם בלבו ובפיו, וכולם קטנים ופחותים בעיניו, ומהלל ומשבח עצמו שהוא גדול בחכמה, ומתוך כך לא יודה על האמת מרוב גאותו, ולעולם נראה בעיניו חכמתו ועצתו ודבריו ומעשיו שהם משובחים ממעשה וחכמת ועצת חבריו, ומתפאר תמיד בחכמתו ובמעשיו, כי הוא חפץ לקבל שבח וכבוד על דבריו הישרים, ועל זה אמר שלמה (משלי כז, ב) 'יהללך זר ולא פיך'. (כלומר: הנח לאחרים שישבחוך ולא תהלל את עצמך)".

[539]"מָשָׁל לְבַיִת מָלֵא תֶּבֶן וְהָיָה בַּבַּיִת חוֹרִין וְהָיָה הַתֶּבֶן נִכְנָם בָּהֶם, לְאַחַר יָמִים הִתְחִיל אוֹתוֹ הַתֶּבֶן שֶׁהָיָה בְּתוֹךְ אוֹתָם הַחוֹרִין יוֹצֵא, יָדְעוּ הַכֹּל כִּי הָיָה אוֹתוֹ הַבַּיִת שֶׁל תֶּבֶן". כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, שֶׁלֹּא יוּכְלוּ תָּמִיד לְהַסְתִּיר אֶת עַצְמָם, וּמַחְשַׁבְתָּם הָרָעָה תִּהְיֶה נִכֶּרֶת מִתּוֹךְ מַעֲשֵׂיהֶם,[540] אַךְ דַּרְכֵיהֶם הֵם בַּעֲנָוָה פְּסוּלָה וְשִׁפְלוּת מְרֻמָּה.

וְיִמָּצְאוּ גֵּאִים אֲחֵרִים שֶׁתִּשְׁאֵר גַּאֲוָתָם קְבוּרָה בְּלִבָּם, לֹא יוֹצִיאוּהָ אֶל הַמַּעֲשֶׂה, אֲבָל יַחְשְׁבוּ בִּלְבָבָם שֶׁכְּבָר הֵם חֲכָמִים גְּדוֹלִים יוֹדְעֵי הַדְּבָרִים לַאֲמִתָּם[מו] וְשֶׁלֹּא רַבִּים יֶחְכְּמוּ כְּמוֹהֶם, עַל כֵּן לֹא יָשִׁיתוּ לֵב אֶל דִּבְרֵי זוּלָתָם בְּחָשְׁבָם כִּי מַה שֶּׁקָּשֶׁה עֲלֵיהֶם[541] לֹא יִהְיֶה נָקֵל לַאֲחֵרִים, וּמַה שֶּׁשִּׂכְלָם מַרְאֶה לָהֶם - כָּל כָּךְ בָּרוּר הוּא וְכָל כָּךְ פָּשׁוּט עַד שֶׁלֹּא יָחוּשׁוּ לְדִבְרֵי הַחוֹלְקִים עֲלֵיהֶם אִם רִאשׁוֹנִים וְאִם אַחֲרוֹנִים, וְסָפֵק אֵין אֶצְלָם[542] עַל סְבָרָתָם.

ביאורים

539. משל לבית מלא תבן. בית מפואר כהיכל מלך, שהכל סבורים שיש בו אוצרות זהב וכסף, אך מאחר שהיו בו חורים שדרכם יצא התבן החוצה, נתגלה מה יש בו באמת ("שמחת מרדכי" עפ"י פי' "תפארת ציון" למד"ר. ובמדרש מתיחס הנמשל לדואג ולאחיתופל, שלא היה תוכם כברם). **540. אך דרכיהם.** אולי צ"ל: "איך דרכיהם" (שמחת מרדכי). **541. לא יהיה נקל לאחרים.** ועל כן לא ישימו לב לפתרונות שאחרים יציעו לקשייהם. **542. על סברתם.** שהיא אמיתית.

מסילת ישרים פרק יא

כָּל אֵלֶּה[543] תּוֹלְדוֹת הַגַּאֲוָה[544] הַמְּשִׁיבָה הַחֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם מְסַכָּלֶת, מְסִירָה לֵב[545] רָאשֵׁי הַחָכְמָה, [546]וְאַף כִּי תַּלְמִידִים שֶׁלֹּא שִׁמְּשׁוּ כָּל צָרְכָּם, [547]שֶׁכִּמְעַט שֶׁנִּפְקְחוּ עֵינֵיהֶם (מז)כְּבָר חַכְמֵי הַחָכְמִים שָׁוִים לָהֶם בְּלִבָּם. [548]וְעַל כֻּלָּם נֶאֱמַר (משלי טז, ה): "[549]תּוֹעֲבַת ה' כָּל גְּבַהּ לֵב", וּמִכֻּלָּם צָרִיךְ שֶׁיִּנָּקֶה הָרוֹצֶה בְּמִדַּת הַנְּקִיּוּת, וְיֵדַע וְיָבִין כִּי אֵין הַגַּאֲוָה אֶלָּא עִוָּרוֹן מַמָּשׁ אֲשֶׁר אֵין שֵׂכֶל הָאָדָם

עיונים

מז. כבר חכמי החכמים שוים להם בלבם. כתב בספר 'אורחות צדיקים' (שער הגאוה): "והמתפאר בחכמתו ובמעשיו שאין בו, אין מדה רעה כמותה ואין דוגמתה, והלא אמרו חכמים: אם מכבדים את האדם מחמת שסוברים שהוא יודע שתי מסכתות, ואינו יודע רק אחת, יאמר להן שאינו יודע אלא אחת (ירושלמי שביעית פ"י ה"ח) - כל שכן וכל שכן שלא יטעה את העולם שיחזיקוהו בחזקה גדולה שאינו בו". עכ"ד.

במסכת פסחים (קיג.): ארבעה אין הדעת סובלתן [של בריות (רשב"ם). ורש"י פירש: שאפילו הם עצמם מתחרטים לאחר זמן ונבזים הם בפני עצמן], ואחד מהם הוא "דל גאה". כי חטאו מנוגד לטבע האנושי, כי אם אמנם לעשיר יש נסיון של גאוה, אך אם דל הוא - במה יתגאה? הגאוה ללא סיבה היא המאוסה ביותר בעיני אלוקים ואדם ('אור יחזקאל', מדות).

ביאורים

543. תולדות הגאוה. ולא תולדות החכמה, כי אדרבה, מדרך החכמים לחוש לדברי זולתם ולהסתפק תמיד, ו'איזהו חכם הלומד מכל אדם' כדאי' באבות (יושר מסילה). **544. המשיבה החכמים אחור ודעתם מסכלת.** לפי שדרך החכמים להתחכם בכל פעם יותר, אמנם הגאוה גורמת להם שלא יתקדמו בחכמה, אלא ילכו וייטפשו ודעתם תיהפך לכסילות (עפ"י מצודת דוד ישעיה מד, כה). **545. ראשי החכמה.** ראשי אנשי החכמה, ור"ל שגם חכמים גדולים אם ינהגו כך, יבואו לידי טעות. **546. ואף.** וכל-שכן תלמידים צעירים שעדיין לא למדו הרבה ולא שמשו ת"ח נכשלים בזה. **547. שכמעט שנפקחו עיניהם.** שמיד עם תחילת השיגם מעט מן החכמה. **548. ועל כולם.** על כל סוגי הגאותנים הנ"ל. **549. תועבת ה'.** בספר החינוך (קפ"ח) ביאר ענין 'תועבת ה'', וז"ל: "תועבת השם יתברך, כלומר שהעושה אותם ירחק מן הטובה ומסיר מעליו השגחת השם יתברך, וזהו פירוש תעוב השם יתברך בכל מקום לפי מה ששמעתי".

מסילת ישרים פרק יא

רוֹאֶה חֶסְרוֹנוֹתָיו וּמַכִּיר פְּחִיתוּתוֹ, שֶׁאִלּוּ הָיָה יָכוֹל [550]לִרְאוֹת וְהָיָה מַכִּיר הָאֱמֶת, הָיָה סָר וּמִתְרַחֵק מִכָּל הַדְּרָכִים הָרָעִים וְהַמְקֻלְקָלִים הָאֵלֶּה הֶרְחֵק גָּדוֹל. [551]וְעוֹד נְדַבֵּר מִזֶּה בְּסִיַּעְתָּא דִּשְׁמַיָּא בְּבוֹאֵנוּ אֶל מִדַּת הָעֲנָוָה, אֲשֶׁר מִפְּנֵי [552]הַקִּשְׁי הַגָּדוֹל שֶׁיֵּשׁ בְּהַשָּׂגָתָהּ, [553]הוֹשְׁמָה בְּדִבְרֵי רַבִּי פִּנְחָס מִן הָאַחֲרוֹנוֹת.

עיונים

מח. כאילו עובד עבודה זרה. מדוע הכועס נחשב כעובד עבודה זרה? המפרשים ביארו, דהנה מיסוד אמונתנו שאין מקרה בעולם, ולכן אין אפשרות שיקרה לאדם דבר, לטוב או למוטב, בלא שנגזר עליו בשמים על פי מעשיו. מדוע, אם כך, אנו כועסים? כשאדם מזיק לנו, או מבזה אותנו, או עשה לנו דבר שלדעתנו לא צריך היה לעשות, או שלא עשה את מה שלדעתנו כן היה צריך לעשות - במצבים כאלו ודומיהם אנו כועסים. האם דברים אלו מסתדרים עם יסודות אמונתנו? האם יהודי מאמין יכול להעלות על דעתו, שמישהו יכול לעשות לו דבר שלא נגזר עליו בשמים, או שמישהו יכול להיטיב לו יותר ממה שנקצב לו?

בכל כעס אנו מתעלמים מהשגחתו המוחלטת של הבורא, וזוהי בחינה של עבודה זרה ממש. ישנם חושבים שכעס היא "רק" מדה רעה, אבל האמת היא שהכעס הוא ממש כפירה. הכועס מתעלם ומורד בקב"ה כעובד עבודה זרה ממש!

וּנְדַבֵּר עַתָּה מִן הַכַּעַס. הִנֵּה יֵשׁ הָרַגְזָן שֶׁאָמְרוּ עָלָיו (עיין שבת קה, ב): "כָּל הַכּוֹעֵס (מח)כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה", וְהוּא [554]הַנִּכְעָס עַל כָּל דָּבָר [555]שֶׁיַּעֲשׂוּ נֶגֶד רְצוֹנוֹ וּמִתְמַלֵּא חֵמָה עַד שֶׁכְּבָר

ביאורים

550. לראות. חסרונותיו ופחיתותו. **551. ועוד נדבר מזה.** להלן, בפרקים כ"ב-כ"ג. **552. הקושי הגדול.** כלומר, מן הגאוה חייבים להסתלק מכל וכל, אך רכישת מדת הענוה לאמיתה מצריכה עבודה רבה, והיא מן הקשות להשגה (יושר מסילה). **553. הושמה.** נקבעה. **554. הנכעם.** המתמלא בכעס. **555. שיעשו נגד רצונו.** ולכן מדת הכעס היא תולדת מדת הגאוה וכמו שכתב המהרח"ו ('שערי קדושה' ח"א ש"ב), וז"ל: "יסוד האש ממנו נמשכת הגאוה וכו' ובכללם הכעס, כי מפני הגאוה

[556]לִבּוֹ בַּל עִמּוֹ וַעֲצָתוֹ נִבְעָרָה. וְהִנֵּה אִישׁ כָּזֶה [557]כְּדַאי לְהַחֲרִיב [558]עוֹלָם מָלֵא אִם יִהְיֶה יְכֹלֶת בְּיָדוֹ, כִּי אֵין הַשֵּׂכֶל שׁוֹלֵט בּוֹ כְּלָל וְהוּא [559]סָר טַעַם מַמָּשׁ כְּכָל [560]הַחַיּוֹת הַטּוֹרְפוֹת, וְעָלָיו נֶאֱמַר (איוב יח, ד): "[561(מט)]טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ [562]הַלְמַעַנְךָ

מט. טורף נפשו באפו. כתב רבינו חיים ויטאל זצ"ל (שער רוח הקודש): "מורי האריז"ל היה מקפיד בעוון הכעס יותר מכל שאר עבירות. ואפילו כשהוא כועס בשביל מצוה. וכענין משה [שכעס במי מריבה ובמלחמת מדין].

והיה נותן טעם לזה ואומר, כי הרי כל שאר העבירות אינם פוגמים אלא כל עבירה ועבירה פוגמת באבר אחד, אבל מידת הכעס פוגמת כל הנשמה כולה ומחלפת אותה לגמרי.

והענין הוא, כי כאשר יכעוס האדם, הנה הנשמה הקדושה מסתלקת ממנו לגמרי ונכנסת במקומה נפש מצד הקליפה. וזה סוד מה שאמר הכתוב: "טורף נפשו באפו" וגו', כי ממש טורף נפשו הקדושה ועושה אותה טריפה, וממית אותה בעת אפו וכעסו כמבואר בזוהר. ואף על פי שעושה האדם תיקונים לנפשו ותשובה מעולה על כל עוונותיו ומצוות רבות וגדולות, הכל נאבדים ממנו לגמרי! לפי שהרי אותה הנשמה הקדושה שעשתה כל המעשים טובים נתחלפה בטמאה והלכה לה, וצריך שיחזור פעם אחרת לחזור ולתקן כל התיקונים הראשונים שעשה בתחילה, וכן הוא בכל פעם ופעם כשהוא כועס. נמצא כי בעל הכעס אין לו תקנה כלל כי תמיד הוא ככלב שב על קיאו, וכו'".

עוד כתב (שם, וב'נגיד ומצוה' לרח"ו): "מי שהוא בעל כעס, אי אפשר לו כל ימי היותו בעל מידה זו להשיג שום השגה, אפילו אם יהיה צדיק בכל דרכיו. לפי שהוא בונה וסותר את כל מה שבנה ע"י כעסו ומסלק נשמתו הטהורה ועושה את עצמו טריפה".

ביאורים

מתכעס האדם כשאין עושים רצונו". עכ"ל. דאילו העניו לא יחוש לרצונו ולמה שנעשה נגד רצונו (פי כהן'). **556. לבו בל עמו ועצתו נבערה.** אינו מיושב בדעתו וחשיבתו משובשת כְּשֵׂל שוטה (בַּעַר). **557. כדאי.** ראוי, מסוגל. **558. עולם מלא.** כל העולם על יושביו. **559. סר טעם.** מחוסר דעת אנושית-טבעית המנחה את האדם לנהוג באיפוק וביושר (שמחת מרדכי). **560. החיות הטורפות.** כי איתא בזוהר הק' עה"פ "נעשה אדם" (בראשית א, כו) שכל הבריאה כולה נתנה מכוחותיה לאדם. פירוש, שהאדם הוא בעל כל הכוחות שבטבע, כולל תכונותיהן של החיות הטורפות, רק שחכמתו יכולה לרסן כוחות אלו בעזרת יראת ה' (יושר מסילה). **561. טורף נפשו באפו.** אתה איוב הטורף את נפשו ומשחיתה בהראות כעסו מול המקום (מצודת דוד). **562. הלמענך תעזב אריץ.** ר"ל, וכי

תַּעֲזֹב אָרֵיץ", וְהוּא [563]קַל וַדַּאי לַעֲבֹר עַל מִינֵי עֲבֵרוֹת שֶׁבָּעוֹלָם [564]אִם חָמָתוֹ תְּבִיאֵהוּ לָהֶם, כִּי כְּבָר אֵין לוֹ מֵנִיעַ אַחֵר אֶלָּא כַּעֲסוֹ וְאֶל אֲשֶׁר יְבִיאֵהוּ יֵלֵךְ.

וְיֵשׁ כַּעֲסָן רָחוֹק מִזֶּה וְהוּא שֶׁלֹּא עַל כָּל דָּבָר אֲשֶׁר [565]יְבוֹאֵהוּ שֶׁלֹּא כִרְצוֹנוֹ אִם קָטָן וְאִם גָּדוֹל [566]יִבְעַר אַפּוֹ, אַךְ [567]בְּהַגִּיעוֹ לְהַרְגִּיז, יִרְגַּז וְיִכְעַס כַּעַס גָּדוֹל, וְהוּא שֶׁקָּרָאוּהוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ה מי"א): "[568]קָשֶׁה לִכְעֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת". וְגַם זֶה רַע וַדַּאי, כִּי כְּבָר יְכוֹלָה לָצֵאת תַּקָּלָה רַבָּה מִתַּחַת יָדוֹ בִּזְמַן הַכַּעַס, וְאַחֲרֵי כֵן לֹא יוּכַל לְתַקֵּן [569]אֶת אֲשֶׁר עִוָּתוֹ.

וְיֵשׁ כַּעֲסָן פָּחוֹת מִזֶּה, שֶׁלֹּא יִכְעַס עַל נְקֻלָּה, וַאֲפִלּוּ כְּשֶׁיַּגִּיעַ לִכְעֹס יִהְיֶה כַּעֲסוֹ כַּעַס קָטָן וְלֹא יָסוּר מִדַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל, אַךְ עוֹדֶנּוּ [570]יִשְׁמֹר עֶבְרָתוֹ. וְהִנֵּה זֶה [571]רָחוֹק מִן הַהֶפְסֵד יוֹתֵר מִן הָרִאשׁוֹנִים שֶׁזָּכַרְנוּ, וְאַף גַּם זֹאת וַדַּאי

ביאורים

ע"י צעקתך אשר תאמר צדיק אתה ומיוסר על לא חמס, וכי בעבור זה נחליט לומר שהארץ נתונה בידי מערכת השמים, והיוצר נעתק ממקום העולם ולא ישגיח בו (שם). **563. קל ודאי.** עלול בקלות. **564. אם חמתו תביאהו להם.** וזהו ביאור הא דאיתא בברכות (כט:): "אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא: לא תרתח ולא תחטי". והרמב"ן (באגרתו) כתב וז"ל: "ובזה תנצל מן הכעס שהיא מדה רעה להחטיא בני אדם, וכן אמרו רז"ל כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו". עכ"ל. והיינו שמפרש הרמב"ן לשון חז"ל 'כל מיני גיהנם', שהוא מחמת מה שכעס מיוחד לרעה במה שמביא את האדם לכל מיני חטאים, וכן מבואר מדברי הרא"ש (נדרים לח.) בפי' שני שלו (פי כהן). **565. יבואהו.** יקרהו. **566. יבער אפו.** יכעס. **567. בהגיעו להרגיז.** כשיגיע למצב בו יתעורר כעסו ויתרגז. **568. קשה לכעום וקשה לרצות.** אינו נוטה במהרה לכעוס, אולם כשכועס אינו מתרצה בנקל. **569. את אשר עיוותו.** את מה שנתקלקל על ידו מחמת כעסו. **570. ישמור עברתו.** ישמור בלבו כעסו לאורך זמן. **571. רחוק מן ההפסד.** רחוק מתקלות ונזקים הבאים בעקבות הכעס.

שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לִהְיוֹת נָקִי כִּי אֶפְלוּ זָהִיר אֵינֶנּוּ עָדַיִן, כִּי [572]עַד שֶׁהַכַּעַס עוֹשֶׂה בּוֹ רֹשֶׁם, לֹא יָצָא מִכְּלַל כַּעֲסָן.

וְיֵשׁ עוֹד פָּחוֹת מִזֶּה, וְהוּא שֶׁקָּשֶׁה לְכְעֹס וְכַעֲסוֹ לֹא לְהַשְׁחִית וְלֹא לְכַלֵּה אֶלָּא כַּעַס מֻעָט. וְכַמָּה זַעֲמוֹ, רֶגַע וְלֹא יוֹתֵר, דְּהַיְנוּ, מִשָּׁעָה שֶׁהַכַּעַס מִתְעוֹרֵר בּוֹ [573]כַּטֶּבַע [574]עַד שֶׁגַּם הַתְּבוּנָה תִּתְעוֹרֵר כְּנֶגְדּוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם): [575]קָשֶׁה לִכְעֹס וְנֹחַ לִרְצוֹת. הִנֵּה זֶה [576]חֵלֶק טוֹב וַדַּאי, כִּי טֶבַע הָאָדָם מִתְעוֹרֵר לְכַעַס, וְאִם הוּא מִתְגַּבֵּר עָלָיו שֶׁאֲפִלּוּ בְּשָׁעַת הַכַּעַס עַצְמוֹ [577]לֹא יִבְעַר הַרְבֵּה וּמִתְגַּבֵּר עָלָיו, שֶׁאֲפִלּוּ אוֹתוֹ הַכַּעַס הַקַּל [578]לֹא יַעֲמֹד בּוֹ זְמַן גָּדוֹל אֶלָּא יַעֲבֹר וְיֵלֵךְ, וַדַּאי שֶׁרָאוּי לְשַׁבֵּחַ הוּא, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין פט, א): "'תּוֹלֶה אָרֶץ עַל בְּלִימָה' (איוב כו, ז), (נ)עַל מִי [579]שֶׁבּוֹלֵם פִּיו בְּשָׁעַת מְרִיבָה",

ביאורים

572. עד שהכעס עושה בו רושם. כל עוד שהכעס משאיר בו סימן. **573. בטבע.** באופן טבעי. **574. עד שגם התבונה תתעורר כנגדו.** כלומר, לא יעבור רגע, עד שגם השכל יתעורר וישקיט את כעסו. **575. קשה לכעום ונוח לרצות.** אינו נוטה במהרה לכעוס, ואף כשאירע שבא לידי כעס הוא מתרצה מהר לשכך כעסו. **576. חלק טוב.** צ"ע הלא במשנה (אבות ה, יא) נאמר על זה חסיד, ורבנו מסתפק בשבח של "חלק טוב" וראוי לשבח. ובמדרש שמואל כתב שאפשר לומר שהכוונה שסופו להיות חסיד כי הוא פתח תקוה לקנות שלמות החסידות, ולפ"ז אתי שפיר (מאור המסילה). **577. לא יבער.** לא ירגז. **578. לא יעמוד.** לא ישאר. **579. שבולם פיו בשעת מריבה.** סוגר את פיו בשעת מריבה ונמנע מלהשיב לפוגעים בו. וכך נדרש הפסוק: "תולה ארץ על בלימה" - קיום הארץ

ג. על מי שבולם פיו בשעת מריבה. דרש הגרי"ל חסמן זצ"ל: שני מאמרים הציגו חז"ל לפנינו על אנשים גבורי הרוח המקיימים ומחזיקים בזכותם את העולם. א. "כל העולם ניזון אלא בשביל חנינא בני" (ברכות יז). ב. "אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה" (חולין פט.). והנה בעוד שמאמר

וַהֲיֵנוּ, שֶׁכְּבָר נִתְעוֹרֵר טִבְעוֹ בְּכַעַס, וְהוּא [580]בְּהִתְגַּבְּרוּתוֹ בּוֹלֵם פִּיו. אָמְנָם, מִדָּתוֹ שֶׁל הַלֵּל הַזָּקֵן עוֹלָה עַל כָּל אֵלֶּה, שֶׁכְּבָר לֹא הָיָה מַקְפִּיד עַל שׁוּם דָּבָר וַאֲפִלּוּ הִתְעוֹרְרוּת שֶׁל כַּעַס לֹא נַעֲשָׂה בּוֹ. זֶה וַדַּאי הַנָּקִי מִן הַכַּעַס מִכָּל וָכָל.

וְהִנֵּה אֲפִלּוּ לִדְבַר מִצְוָה הִזְהִירוּנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁלֹּא לִכְעֹס, וַאֲפִלּוּ הָרַב עִם תַּלְמִידוֹ וְהָאָב עִם בְּנוֹ, וְלֹא שֶׁלֹּא יְיַסְּרֵם, (נא)אֶלָּא [581]יְיַסְּרֵם וְיַסְּרֵם אַךְ [582]מִבְּלִי כַּעַס, כִּי אִם לְהַדְרִיךְ אוֹתָם

עיונים

הראשון מצריך אדם חסיד וקדוש כרבי חנינא בן דוסא שישא על כתפיו וזכויותיו העצומות הזנת וקיום כל העולם, הרי שבמאמר השני, אין כתוב לא צדיק ולא חסיד, אלא כל אדם יהיה מי שיהיה, שבשעה שמתקוטטים עמו הוא יכבוש את יצרו ויבלום את פיו וישתוק, על אדם זה כבר מתקיים כל העולם כולו! (אור יהל' ב', פר' ויצא).

והנה כשיבוא אדם זה לעולם האמת, וירא כי הוא הוא שנשא את כל העולם על כתפיו, היש לך אושר וסיפוק גדול מזה?! זה החלש והצנום אשר גם את גופו הדל בקושי נשא, לעתיד לבוא יראו עין בעין כי הוא אשר אחז את עמודי העולם והחזיקם שלא יפלו...! (שם ח"ג פר' תשא).

נא. אלא ייסרם וייסרם אך מבלי כעס. על הפסוק "ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו ויאמר לו, לא תקח אשה מבנות כנען" (בראשית כח, א) אומר בעל ה'חפץ חיים': התורה מדגימה לנו בכך דוגמא, שהרוצה להשפיע על בנו ולמנעו מללכת בדרך לא טובה, אל יעשה זאת ברוגזה ובכעס, כי אדרבה, אז משיגים תוצאות הפוכות. אלא כך נהג יצחק, תחילה "ויברך אותו", דיבר אליו רכות וברכו, ורק לאחר מכן פנה אליו כאומר: בני, עשה עמי חסד - "לא תקח אשה מבנות כנען" (הח"ח חייו ופעלו ג', תתשי"ד).

ביאורים

תלוי בזכותם של אלו הבולמים את פיהם ונמנעים מלהשיב למתגרים בהם. **580. בהתגברותו.** כמו שאמרו במסכת אבות (ד, א): "איזהו גיבור הכובש את יצרו". **581. ייסרם.** בדברי מוסר או בעונשים. **582. מבלי כעס.** כעס-הלב. לפי שאז מייסרם כדי לתת פורקן לרוגזו ולא כדי להדריכם בדרך הישרה. אמנם כאשר שולט ברוחו ויודע לחשב היטב איזה עונש מגיע לו ושוקל את טובת הענין לגופו, אז ראוי לייסר, כמש"כ "חושך שבטו שונא בנו" (יושר מסילה). [וז"ל הרמב"ם (הל' דעות ב, ג): "וילמד

מסילת ישרים — פרק יא

בַּדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, וְהַפַּעַם שֶׁיַּרְאֶה לָהֶם יִהְיֶה [583]כַּעַם הַפָּנִים לֹא [584]כַּעַם הַלֵּב, וְאָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ז, ט): "[585]אַל תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעֹס [(נב)כִּי כַּעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ]", וְאוֹמֵר (איוב ה, ב): "[586]כִּי לָאֱוִיל יַהֲרֹג כָּעַס". וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין סה, ב): "[(נג)בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים [587]הָאָדָם נִכָּר, [588]בְּכוֹסוֹ, [589]בְּכִיסוֹ [590]וּבְכַעֲסוֹ".

החכם נקלע לעיתים רחוקות למידה זו, זאת לא סחורה שלו. ואילו אצל הכסילים, הכעס נמצא בחיקם, תמיד בהישג ידם... ('אהל יעקב').

נג. בשלשה דברים האדם ניכר... ובכעסו. בזוהר הק' (פר' תצוה, דף קפב, א) כתב (בתרגום): "במה נדע אם להתקרב אל האדם או להמנע ממנו? הנה בכעס ממש אדם יודע אותו ויכירו מי הוא.

ביאורים

עצמו שלא יכעוס, ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו. ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו או על הציבור, אם היה פרנס ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב, יראה עצמו בפניהם שהוא כועס, כדי לייסרם, ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו, כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס...").

583. כעס הפנים. חיצוני ומדומה. **584. כעס הלב.** פנימי ואמיתי. **585. אל תבהל וגו'.** אל תעורר מהר את נטיתך להתרגז, שהרי מידת הרגזנות אצל הטיפשים דַּרְכָּהּ לשכון. **586. כי לאויל יהרג כעש.** שהרי את השוטה הורג כעסו, מפני שמתרגש ביותר מכעס-הלב שבו. **587. האדם ניכר.** אם הגון הוא (רש"י). **588. בכוסו.** אם דעתו מיושבת עליו ביינו (שם). **589. בכיסו.** כשנושא ונותן עם בני אדם, אם באמונה הוא עושה (שם). **590. ובכעסו.** אם אינו קפדן יותר מדאי (שם). וביאר בספר 'אורחות צדיקים' (שער הכעס): כי בעת הכעס אדם ניכר אם הוא בעל חכמה אם לאו: אם יתגבר כעסו על חכמתו (שכלו - השוקל את המעשים לפי תוצאותיהם, "חכם הרואה את הנולד") ועושה ענינים בעת הכעס בלא הנהגת החכמה - בזה ניכר כעסו (שמאבד את שליטת השכל עליו). ואם תתגבר חכמתו על כעסו ולא ידבר ולא יעשה מעשה מחמת הכעס מה שלא היה עושה בלא הכעס - בזה ניכר חכמתו (ששכלו שולט בו ואינו נותן לכעסו למשול בו).

מסילת ישרים — פרק יא

אם שומר נשמתו הקדושה בשעת כעסו, שלא יעקור אותה ממקומה על ידי כעסו ויבוא לשרות במקומה אל זר, זה הוא אדם כראוי, זהו עבד לרבונו, זה הוא אדם השלם". עכ"ד.

כתב בספר 'שפתי חיים' ('מידות ועבודת ה", מאמר אדם ניכר וכו'): כשרואים אדם כעסן המאבד את שליטת השכל עליו, הסובבים אותו תמהים עליו איך לא הכירו אותו קודם לכן, ונדהמים מה הוא מסוגל לעשות. אך באמת אין זו התחדשות שנוצרה על ידי הכעס. הכעס הוא מבטא את מהותו האמיתית, אלא כל עוד לא בא לכלל כעס, יכול להעמיד את עצמו תחת בקורת ושלטון השכל, וכשכועס משחרר את מהותו ואישיותו משלטון השכל, ואז עושה היכרות אמיתית עם עצמו ועם כוחות הרע הטמונים בו, ונוכח לדעת לָמָּה שהוא מסוגל להגיע בגסות רוחו.

עיונים

נב. **כי כעס בחיק כסילים ינוח.** דרש המגיד מדובנא: דרך החנוני, שאת הסחורות שיש עליהם קונים, הוא מחזיק בסמוך לידו. אבל את הסחורות שאין קופצים עליהם, הוא מחזיק באצטבאות העליונות, וכשנצרך להם לפעמים, עולה הוא בסולם ומורידם. כן הדבר במידת הכעס.

מסילת ישרים — פרק יא

[591](נד)הַקִּנְאָה [592]גַּם הִיא אֵינָהּ אֶלָּא [593]חֶסְרוֹן יְדִיעָה [594]וְסִכְלוּת, כִּי אֵין הַמְקַנֵּא מַרְוִיחַ כְּלוּם לְעַצְמוֹ וְגַם לֹא מַפְסִיד לְמִי שֶׁהוּא מִתְקַנֵּא בּוֹ, אֵינוֹ אֶלָּא מַפְסִיד לְעַצְמוֹ, וּכְמַאֲמַר [595]הַכָּתוּב שֶׁזָּכַרְתִּי (איוב ה, ב): "[596]וּפֹתָה תָּמִית קִנְאָה". וְאָמְנָם, יֵשׁ מִי שֶׁסִּכְלוּתוֹ רַבָּה כָּל כָּךְ עַד שֶׁאִם יִרְאֶה לַחֲבֵרוֹ אֵיזֶה טוֹבָה [597]יִתְעַשֵּׁשׁ בְּעַצְמוֹ

עיונים

נד. **הקנאה.** דרש המגיד מדובנא: דרך החנוני, שאת הסחורות שיש עליהם קונים, הוא מחזיק בסמוך לידו. אבל את הסחורות שאין קופצים עליהם, הוא מחזיק באצטבאות העליונות, וכשנצרך להם לפעמים, עולה הוא בסולם ומורידם. כן הדבר במידת הכעס.

ביאורים

591. הקנאה. הרגשת חסרון בשלימות ובשמחת החיים של האדם, כתוצאה מזה שיש לחבירו איזושהי טובה או מעלה (מסילות יהודה). **592. גם היא.** כמו הגאוה והכעס. **593. חסרון ידיעה.** חסרון בידיעה ובאמונה שאין אדם נוגע במוכן לחבירו. **594. וסכלות.** העדר שיקול-דעת והערכה נכונים, בנוסף על 'חסרון הידיעה' (שמחת מרדכי). **595. הכתוב שזכרתי.** לעיל בסמוך: "כי לאויל יהרוג כעש". **596. ופותה תמית קנאה.** הקנאה ממיתה את הפתי המגביר בעצמו מדה זו. **597. יתעשש.** יצטער, ירגיש חולשה וכיהות (עפ"י רש"י תהלים ו, ח).

מסילת ישרים — פרק יא — עיונים

[598]וְיִדְאַג וְיִצְטַעֵר (נה)עַד שֶׁאֲפִלּוּ הַטּוֹבוֹת שֶׁבְּיָדוֹ האדם רוצה להתפאר על חברו, ואינו מוכן שיהיה חסר

מהדברים שחבריו הגיעו אליהם. איש איש לפי מדרגתו ומאוויו, שואף ומקנא בחברו שלא יפחת ממנו בדברים הנחשבים בעיניו. ולכן בן תורה, שהתורה יקרה בעיניו, משתדל לא לפחות מחברו בתורה; ואילו פשוטי עם שעסוקים בדברים גשמיים בלבד, גם שאיפתם נמצאת רק בחומריות. כדי להשביע את רעבון נפשו שנוצר עקב הקנאה, מוכן האדם למסור נפשו ולהתייגע יומם ולילה. הדברים נוקבים מאד, לפי שנמצא שאין באדם כלל אהבת החכמה ושלימותה. כל היסוד לשאיפה הנראית לעינינו הוא מידת הקנאה.

בפשטות נדמה לנו שכח הקנאה המקנן באדם נובע מחמת יצר הרע, אך אין הדברים כן. כל כח המידה מקורו בכוחות הנפש שהוא חלק אלוה ממעל והוא רוחני. מהות כח רוחני זה היא אי השלמה עם ירידה. הואיל והשלימות היא להיות קרובים לה' יתברך, ושלא תהא התרחקות ממנו יתברך, לכן, ככוח מניע לעליה נטע הקב"ה תכונה זו בנפש האדם שאינו יכול לסבול בראותו אחרים הקרובים יותר ממנו לשלימות. אך כיון שניתנה הנפש בתוך החומר הגופני, נתעטפו כחות הנפש על ידי כחות החומר ונעשו כדוגמתם לכחות הרע והחוש (עיין שם שהאריך בענין).

נה. עד שאפילו הטובות שבידו לא יהנוהו מצער מה שהוא רואה ביד חברו. הכתוב אומר (קהלת ה, יא): "מתוקה שנת העובד, אם מעט ואם הרבה יאכל, והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון". לפי פשוטו של מקרא, קהלת משבח בזה את העובד העמל לפרנסתו ולמחיית אנשי ביתו, אשר בערוב היום יכול הוא לישון את שנתו בשלוה ללא דאגות, לעומת העשיר השבע ששנתו נודדת מעיניו מרוב דאגות, כפי שאמרו חז"ל (אבות ב, ז): "מרבה נכסים מרבה דאגה". המסקנא המתבקשת מכך היא שלא כדאי לקנא בעשירים ובהצלחתם המדומה, משום שהאושר והשלוה מהם והלאה.

אכן ה"חתם סופר" מאיר פסוק זה בפירוש נוסף: שנתו של העובד אמורה להיות מתוקה, בין אם יאכל הרבה או מעט. אלא שהשובע שיש לעשיר - איננו מניח לו לעני לישון! הוא כשלעצמו מסוגל היה להסתפק במה שיש לו ולישון שינת ישרים. אולם מה שלשכן יש יותר ממנו, זה טורד את מנוחתו.

ביאורים

598. וידאג ויצטער. 'דאגה' - הרגשת מצוקה מדברים העלולים להגיע בעתיד. 'צער' - הרגשת מצוקה על דברים שכבר קרו בעבר, או שקורים בהוה (מסילות יהודה). ויש לפרש עוד: 'דאגה' - הוא מצד שחסר לאדם, והוא נגד מש"כ שאינו מרויח כלום לעצמו. 'צער' - מצד הטובה שיש לחבירו, וכלשון רבינו להלן: מצטער מה שרואה ביד חבירו.

מסילת ישרים — פרק יא — עיונים

נו. ורקב עצמות קנאה. הגמרא בשבת (קנב:) לומדת מפסוק זה: "כל מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבים, וכל שאין לו קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבים". ביאור הדבר: הקנאה היא ביטוי לאיבוד עצמיותו של המקנא. כל זמן שהאדם מרגיש בייחודו ובתפקידו הפרטי - בבחינת "בשבילי נברא העולם" - אין מקום לקנאה. רק כאשר האדם רואה את עצמו אחד מני רבים, הוא מודד את עצמו ביחס לאחרים, מתבטל כלפיהם ומקנא בהם. העצמות הן עיקר הגוף, אומר ה"אבן עזרא" (בראשית יח, כז). מי שיש בו קנאה - הוי אומר שבחייו לא ביטא את עצמו ומיצה את כחותיו אלא חיקה אחרים - גם במותו לא תתקיים עצמיותו. עצמות שהן עיקרו של גוף ירקבו בקרקע עולם - "רקב עצמות קנאה" ('יצפן לישרים תושיה').

רעיון נפלא מובא בשם הגר"ח ברלין זצ"ל על הפסוק בו מבקש יוסף מאחיו: "והעליתם את עצמותי מזה" (בראשית נ, כה). כך אמר להם יוסף: בעוד מספר שנים תווכחו לראות שלא היה בלבי כל קנאה ושנאה כלפיכם. וזאת כאשר ימצאו האחים את עצמותיו של יוסף כשהם שלמים, ולא שלט בהם "רקב עצמות קנאה"...

מסילת ישרים — פרק יא

לֹא יְהַנּוּהוּ מִצַּעַר מַה שֶּׁהוּא רוֹאֶה בְּיַד חֲבֵרוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר עָלָיו [599]הֶחָכָם (משלי יד, ל)**: "[600](נו)וְרֵקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה".**

אָמְנָם יֵשׁ אֲחֵרִים שֶׁאֵינָם מִצְטַעֲרִים וְכוֹאֲבִים כָּל כָּךְ, אַף עַל פִּי כֵן יַרְגִּישׁוּ בְּעַצְמָם אֵיזֶה צַעַר, וּלְפָחוֹת [601]יִתְקָרֵר רוּחָם בִּרְאוֹתָם אֶחָד עוֹלֶה אֵיזֶה מַעֲלָה יְתֵרָה אִם לֹא יִהְיֶה מֵאוֹהֲבָיו [602]הַיּוֹתֵר דְּבֵקִים לוֹ, כָּל שֶׁכֵּן [603]אִם מֵאוֹתָם אֲשֶׁר אֵין לוֹ אַהֲבָה רַבָּה עִמּוֹ הוּא, כָּל שֶׁכֵּן אִם יִהְיֶה גֵּר

ביאורים

599. החכם. שלמה המלך. **600. ורקב עצמות קנאה.** הקנאה היא סיבה להביא רקבון בעצמותיו של המקנא, בגלל דאגתו המתמדת (עפ"י מצודת דוד). **601. יתקרר רוחם.** ירגישו חוסר-רצון ואי-נוחות (שמחת מרדכי). **602. היותר דבקים לו.** הקרובים אליו ביותר, כגון בנו ותלמידו, שאף אם יגדלו ממנו אין עינו צרה בהם ואינו מתקנא בהם (כמבואר במסכת סנהדרין קה:). **603. אם מאותם.** אם אותו אחד בעל-מעלה הוא מאותם אנשים אשר אין לו אהבה רבה עמו.

מסילת ישרים — פרק יא

מֵאֵרִין אַחֲרִית.[604] וְתִרְאֶה שֶׁבְּפִיהֶם אֶפְשָׁר שֶׁיֹּאמְרוּ דְּבָרִים מְשֻׁמָּחִים אוֹ[605] מוֹדִים עַל טוֹבָתוֹ, אַךְ[606] לִבָּם רָפֶה בְּקִרְבָּם. וְהוּא דָּבָר יֵאָרַע[607] עַל הָרֹב בְּרֹב בְּנֵי הָאָדָם, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יִהְיוּ בַּעֲלֵי קִנְאָה מַמָּשׁ, אָמְנָם, לֹא נִקְּוּ מִמֶּנָּה לְגַמְרֵי,[608] כָּל שֶׁכֵּן אִם[609] בַּעַל אָמְנוּתוֹ מַצְלִיחַ בָּהּ, שֶׁכְּבָר כָּל אֶמֶן[610] סָנֵי לְחַבְרֵהּ (ב״ר לב, ב), וְכָל שֶׁכֵּן אִם מַצְלִיחַ בָּהּ יוֹתֵר מִמֶּנּוּ. וְאָמְנָם לוּ יֵדְעוּ וְלוּ יָבִינוּ כִּי אֵין אָדָם[611] נוֹגֵעַ בַּמּוּכָן לַחֲבֵרוֹ אֶפְלוּ[612] כִּמְלֹא נִימָא (יומא לח, ב), (נז)וְהַכֹּל בַּאֲשֶׁר לַכֹּל מֵה׳ הוּא כְּפִי

עיונים

נז. והכל כאשר לכל מה׳ הוא כפי עצתו הנפלאה וחכמתו הכלתי נודעת. הגר״א ז״ל (בביאורי אגדות יומא ט:) כתב: ״כל הקנאה והשנאה הוא מחוסר הבטחון״. ה׳אבן עזרא׳ (שמות כ, יד) הקשה על ציווי התורה ״לא תחמוד״, איך אפשר לאדם לשלוט על חמדתו שלא יתאוה? ומיישב, שכשמברר לעצמו שהשגת הדבר היא מן הנמנע, אז תלך חמדתו, כמו שאין הכפרי מתאוה לבת מלך. אמנם הגרא״א דסלר זצ״ל (מכתב מאליהו א׳ עמ׳ 136) כתב ליישב, שהאדם השואף לרוחניות רואה את כל קניני העולם רק בתורת כלים לעבודתו, והכלים ניתנים לו מאותו המין ובאותה המדה המסוגלים לחלקו בעבודה. ואם חפץ פלוני ניתן לחברו, בידוע שמתאים לעבודת חברו ולא לשלו. וכמו שמשקפיים וכדו׳ שנעשו לחברו לא יהיו לו לתועלת כלל [וכמו שלא יתרעם החולה על הרופא אשר לו נותן סם זה ולחברו סם אחר, יען כי הרופא מכיר טבע כל אחד ומחלתו ונותן לכל אחד סם הצריך לו לרפאותו

ביאורים

604. ותראה. את צביעות המקנאים. **605. מודים על טובתו.** מסכימים שמגיע לו טובה זו. או הכונה, מודים לה׳ על הטובה שעשה עם אותו אדם. **606. לבם רפה בקרבם.** לבם ירגיש חלישות-דעת על הטובה שיש לו. **607. על הרוב ברוב בני האדם.** כלומר, הרגשה זו מצויה ברוב המקרים (-ברוב משך החיים), אצל רוב בני האדם (מפרשים). **608. כל שכן.** שמקנא בבעל אומנותו. **609. בעל אומנותו.** אדם העוסק באותו מקצוע בו עוסק המקנא. **610. סני לחבריה.** שונא את חברו שהוא בעל אותו מקצוע כשלו (עקב מצב התחרות שביניהם). **611. נוגע במוכן לחבירו.** יכול לקחת במה שמוכן לפרנסת חבירו מן השמים ולהחסיר ממנו. **612. כמלוא נימא.** כמלוא עוביה של שערה; כלומר, אפילו מעט שבמעט.

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

(׳בית הלוי׳)], כך כל הכלים יועילו רק למי שנתנו עבורו. על כן המגיע למבט זה בלבו, ממילא אין לו מה לחמוד. עכ״ד.

נח. ושמחים בחלקם. במסכת אבות (ד, א) אמרו: ״איזהו עשיר השמח בחלקו״. החפץ חיים (בספרו ׳מחנה ישראל׳ ח״ב פ״א), עומד על כך הכיצד יכול אדם שיש לו רק לחם צר ומים לחץ להיות שמח בחלקו? ועוד, מדוע אמר התנא ׳השמח בחלקו׳ ולא אמר ׳השמח במה שיש

[613]עֲצָתוֹ[614] הַנִּפְלָאָה[615] וְחָכְמָתוֹ[616] הַכְּלָתִי נוֹדַעַת, הִנֵּה לֹא הָיָה לָהֶם[617] טַעַם לְהִצְטַעֵר בְּטוֹבַת רֵעֵיהֶם כְּלָל, וְהוּא מַה[618] שֶּׁיֵּעָד לָנוּ הַנָּבִיא עַל הַזְּמַן הֶעָתִיד, שֶׁלְּמַעַן תִּהְיֶה טוֹבַת יִשְׂרָאֵל שְׁלֵמָה, יַקִּדִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהָסִיר מִלְּבָבֵנוּ הַמִּדָּה הַמְּגֻנָּה הַזֹּאת, וְאָז לֹא יִהְיֶה צַעַר לְאֶחָד בְּטוֹבַת הָאַחֵר, וְגַם לֹא יִצְטָרֵךְ הַמַּצְלִיחַ לְהַסְתִּיר עַצְמוֹ[619] וּדְבָרָיו[620] מִפְּנֵי הַקִּנְאָה, וְהוּא מַה שֶּׁכָּתוּב (ישעיה יא, יג): ״[621]וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ, אֶפְרַיִם לֹא יְקַנֵּא אֶת יְהוּדָה [וִיהוּדָה לֹא יָצַר אֶת אֶפְרָיִם]״, הוּא הַשָּׁלוֹם וְהַשַּׁלְוָה אֲשֶׁר לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, אֲשֶׁר כֻּלָּם שְׂמֵחִים בַּעֲבוֹדָתָם אִישׁ אִישׁ[622] עַל מְקוֹמוֹ וְאֵין אֶחָד מִתְקַנֵּא בַּחֲבֵרוֹ כְּלָל, כִּי כֻלָּם יוֹדְעִים[623] הָאֱמֶת לַאֲמִתּוֹ וַעֲלֵזִים עַל הַטּוֹב אֲשֶׁר בְּיָדָם (נח)וּשְׂמֵחִים בְּחֶלְקָם.

ביאורים

613. עצתו. תכנית הנהגתו, מטרתו. **614. הנפלאה.** הנפלאת ונסתרת מבינתנו. **615. וחכמתו.** האמצעים בהם המטרה מושגת (שמחת מרדכי). **616. הכלתי נודעת.** שאי אפשר לבן אדם להשיגה. **617. טעם.** סיבה. **618. שיעד.** שניבא. **619. ודבריו.** ענייניו, מעלותיו וקניניו. **620. מפני הקנאה.** של אחרים המקנאים בו. **621. וסרה קנאת אפרים.** פירש המלבי״ם: תחלה אפרים היה מקנא את יהודה בעת היה כל המלכות ליהודה בחשבו שמגרע ממנו חלק המלוכה המגיע אליו, ויהודה היה צר את אפרים על שמרד במלכות דוד. ועתה ידעו כי המלוכה מגיע לבית דוד ולא יקנאו זה את זה. **622. על מקומו.** כי המלאכים נבדלים אלו מאלו בגדלותם, בחשיבות עבודתם ובקרבתם לבורא (יושר מסילה). **623. האמת לאמתו.** מה תפקידו ולשם מה נוצר.

וְתִרְאֶה כִּי [624]אֲחוֹת הַקִּנְאָה הִיא [625]הַחֶמְדָּה וְהַתַּאֲוָה, הֲלֹא הִיא [626]הַמְיַגַּעַת לֵב הָאָדָם עַד יוֹם מוֹתוֹ, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קה"ר א, יג)**: אֵין אָדָם מֵת [627]וַחֲצִי תַאֲוָתוֹ בְּיָדוֹ. וְאָמְנָם [628]עִקַּר הַתַּאֲוָה פּוֹנָה לִשְׁנֵי רָאשִׁים: הָאֶחָד הוּא [629]הַמָּמוֹן וְהַשֵּׁנִי הוּא**

עשירות - אך אין אדם שאין הקב"ה מנסה אותו.

על האדם לדעת, כי כל פרט ופרט המזדמן לו בימי חייו, הוא ענין השייך לנפשו לבדה, לפי ענין התיקון הנדרש ממנה. ואם היו מעמידים אותו במצב של אדם אחר, היה צומח לו מזה כמה דברים רעים, וכל מצב שיש לו לאדם בעוה"ז הוא רק לנסיון בלבד. לכן צריך האדם לשמוח 'בחלקו', היינו במצב המיוחד שבו מעמידו הקב"ה, שכן הוא החלק המיוחד של נשמתו בעולם הזה, ואף אם מזונו דל, עליו לשמוח ביודעו כי זהו תיקון נפשו כאן בעולם, כדי לזכותה בחיי נצח.

ביאורים

624. אחות הקנאה. מידה הקרובה לה בשורשה, כי אלולא חמדת הממון והכבוד בלב האדם - לא היה מקום לקנאה, שהרי אין אדם מקנא אלא ביחס לדברים שהם חשובים בעיניו ('שמחת מרדכי'). **625. החמדה והתאוה.** מלשונו של רבינו שלא כללן בלשון רבים, אלא כינה את שתיהן יחד בלשון יחיד "אחות", וכן בהמשך הדברים: "היא המיגעת" - משתמע שהחמדה והתאוה הן שני חלקים של מידה אחת. ביאור זה הוא לכאורה כדעת הרמב"ן (בראשית ג), שהחמדה היא החפץ שנולד במח, והתאוה היא החשק שנולד בלב, ושתיהן יחד מביאות את הרצון לדבר (מסילות יהודה). **626. המיגעת.** לא נותנת מנוחה לאדם. [ואע"פ שנדמה לו שכאשר תסופק תאוותו הוא ירגע וינוח, אין המציאות כן, אלא להפך: סיפוק התאוה מוליד תאוה חדשה, חזקה יותר מן התאוה המסופקת, וכך מתמשך הדבר עד יום מותו (מסילות יהודה)]. **627. וחצי תאותו בידו.** אין אדם מת כשכבר חצי תאוותו לה בימי חייו - מצוי בידו (אלא פחות מכך). כלומר, האדם לעולם אינו מגיע אפילו למחצית הדברים שהוא מתאוה להשיגם. **628. עיקר התאוה.** רבינו עוסק כאן בתאוות החברתיות ולא בתאוות הבהמיות של זימה ואכילה - שבהן כבר דן בפרק זה לעיל (שם). **629. הממון.** תאוה לממון לשם ממון, ולא לשם התועליות שאפשר להפיק ממנו. אוהב הממון לו'? אלא ידוע הוא, שכל הנפשות ירדו לעולם הזה כדי לעמוד בנסיון, והקב"ה אלקי הרוחות לכל בשר, יודע לְמה זקוקה כל נפש ונפש כדי לנסותה בעוה"ז, להביאה לשלימותה ותיקונה. יש שנסיונו הוא ע"י עוני ושאר מצוקות הזמן, ויש ע"י

[630]הַכָּבוֹד, שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד [631]רָעִים מְאֹד וְגוֹרְמִים לָאָדָם רָעוֹת רַבּוֹת.

הִנֵּה חֶמְדַּת הַמָּמוֹן הִיא [632]הָאוֹסֶרֶת אוֹתוֹ בְּמַאֲסַר הָעוֹלָם וְנוֹתֶנֶת עֲבוֹתוֹת הֶעָמֶל וְהָעֹסֶק עַל זְרוֹעוֹתָיו, כְּעִנְיַן הַכָּתוּב (קהלת ה, ט)**: "אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף", [633]הִיא הַמְסִירָה אוֹתוֹ מִן הָעֲבוֹדָה, כִּי הִנֵּה [634]כַּמָּה תְּפִלּוֹת נֶאֱבָדוֹת [635]וְכַמָּה מִצְוֹת נִשְׁכָּחוֹת מִפְּנֵי רֹב הָעֹסֶק וְיִגִיעַת הַמָּמוֹן הַפְּחוֹרָה, כָּל שֶׁכֵּן תַּלְמוּד תּוֹרָה. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (עירובין נה, א)**: "לֹא מֵעֵבֶר לַיָּם [636]הִיא"** (דברים ל, יג)**, [637]בְּאוֹתָם שֶׁהוֹלְכִים מֵעֵבֶר לַיָּם בְּסְחוֹרָה. וְכֵן שָׁנִינוּ** (אבות פ"ב מ"ה)**: "[638]לֹא כָל הַמַּרְבֶּה בְּסְחוֹרָה מַחְכִּים".**

ביאורים

נהנה מעצם צבירת הממון, ואדרבה, צר לו להשתמש בממון לצרכים אחרים (מסילות יהודה). **630. הכבוד.** הכבוד המדובר כאן אינו מענין גאוה (-מחשיב את עצמו ומבקש תהלה), אלא מענין תאוה - תאב וחומד למעמד חברתי להיות מכובד בעיני הבריות, וכמ"ש להלן (מפרשים). **631. רעים מאד.** מצד עצמם, כי שניהם חוץ לשורת השכל, כי תאות הממון אינה לצורך קניה וכדו' אלא שהוא מתאוה לעצם הממון. וכן הכבוד אינו נותן לאדם שום ענין ממשי (יושר מסילה). **632. האוסרת אותו במאסר העולם.** משעבדת אותו לטרוח בעניני העולם הזה. **633. היא המסירה אותו מן העבודה.** חמדת הממון מונעת אותו מעבודת ה'. ורצונו לומר דזה לבד הוי ניגוד לעבודה מה שלבו אסור בחמדת הממון, שלכן לבו בל עמו להיות צמא להתקרב אל האלקים ע"י המצוות, כיון שכל חמדת לבו לעולם היא לכסף (פי כהן). **634. כמה תפילות נאבדות.** ממנו בכך שאינו מתפלל אותם בכוונה הראויה, או מאחר זמנן, ולפעמים אף מבטלן לגמרי מתוך עיסוקו להרויח ממון. **635. וכמה מצוות נשכחות.** מלקיימן, או שמאחר זמנן, או שאינו מדקדק בהן כפי הצורך מחמת טרדתו. **636. היא.** התורה. **637. באותם שהולכים מעבר לים בסחורה.** כלומר, הכתוב מלמדך שהתורה לא תימצא בסוחרים ובתגרים שנוסעים מעבר לים לצורך מסחרם. **638. לא כל המרבה בסחורה מחכים.** מי שמרבה להתעסק בסחורה יותר מהנצרך לקיום גופו, אינו נעשה חכם בחכמת התורה, לפי שעושה סחורתו קבע ותורתו עראי, ומרוב טרדותיו אין לבו פנוי ללמוד כל צרכו

מסילת ישרים

פרק יא

[639]הִיא הַמּוֹסֶרֶת אוֹתוֹ לְסַכָּנוֹת רַבּוֹת וּמַתֶּשֶׁת אֶת כֹּחוֹ [640]בְּרֹב הַדְּאָגָה אֲפִלּוּ אַחֲרֵי הַשִּׁיגוֹ הַרְבֵּה. וְכֵן שָׁנִינוּ (שם מ"ז): "[641]מַרְבֶּה נְכָסִים מַרְבֶּה דְאָגָה". הִיא [642]הַמַּעֲבֶרֶת פְּעָמִים רַבּוֹת עַל מִצְוֹת הַתּוֹרָה [643]וַאֲפִלּוּ עַל חֻקּוֹת הַשֵּׂכֶל הַטִּבְעִיִּים.

[644]יְתֵרָה עָלֶיהָ חָמְדַּת הַכָּבוֹד, [645]כִּי כְּבָר הָיָה אֶפְשָׁר שֶׁיִּכְבֹּשׁ הָאָדָם אֶת יִצְרוֹ עַל הַמָּמוֹן וְעַל שְׁאָר הַהֲנָאוֹת, אַךְ [646]הַכָּבוֹד [647]הוּא הַדּוֹחֵק, כִּי אִי אֶפְשָׁר לוֹ לְכָבֵד וְלִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ [648]פָּחוּת מֵחֲבֵרָיו, וְעַל דָּבָר זֶה

ביאורים

(רבינו יונה, אבות ב, ו). **639. היא המוסרת אותו לסכנות רבות.** חמדת הממון גורמת לאדם להכניס עצמו בסכנות רבות. **640. ברוב הדאגה.** שדואג תמיד היכן לשמרו מפני הגניבה, וכיצד להרויח ממנו עוד ועוד. **641. מרבה נכסים מרבה דאגה.** אדם המרבה את רכושו ומדמה שעל ידי נכסים ועושר יבלה ימיו בטוב ובנעימים, מרבה עליו דאגה - משום שחושש תמיד שמא יגזלוהו או שמא יבואו עליו לסטים ויהרגוהו, ועל זה אמר שלמה (קהלת ה, יב): "מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל, והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון" (ע"פ מגן אבות רבינו יונה ורע"ב). **642. המעברת פעמים רבות על מצוות התורה.** שמחמתה עובר על איסורי תורה. וז"ל שערי קדושה לרח"ו ז"ל (מובא באבן שלמה פ"ג הג"ה ב'): החמדה אב הטומאה, כי מביאה לשנאה ומביאה לידי גזל ושבועת שקר ולידי רציחה, והיא העשירית שבעשרת הדברות שקולה ככולם כו' והוא כופר בהשגחה וכו'. **643. ואפילו על חוקות השכל הטבעיים.** כלומר, היא מביאה אותו גם להנהגות מנוגדות לשכל הישר [כגון, הנהגתו עם בני ביתו, וכן בצרכי גופו כאכילה שתיה ומנוחה]. **644. יתירה עליה.** חזקה ממנה (מחמדת הממון). **645. כי כבר היה אפשר וכו'.** כלומר, מצד עצמו יכול האדם לכבוש וכו'. **646. הכבוד.** חמדת הכבוד. **647. הוא הדוחק.** את שכלו של האדם יותר מכל ההנאות והתאוות. [וטעם שהכבוד הוא דוחק לב האדם יותר משאר ההנאות, נראה דהיינו משום דיתר ההנאות הם דברים חיצוניים, אבל ענין הכבוד הרי הוא דבר פנימי בנימי נפשו של האדם, כמש"כ הרמב"ם בפיהמ"ש ריש פ' חלק (פי כהן)]. **648. פחות מחבריו.** מבואר שיסודה של תאות הכבוד הוא ג"כ קנאה, שרואה אחרים שהם למעלה ממנו, אשר לכן תאות הכבוד היא אחות הקנאה וכמש"כ רבינו

מסילת ישרים

פרק יא

עיונים

נט. **אמר לו מי בראש, אמר לו בן ישי בראש.** נשאלת השאלה: מדוע נאמר לירבעם שבן ישי יהיה בראש? הרי מתחילה הזכיר הקב"ה את ירבעם לפני בן ישי? התשובה היא שאכן ירבעם היה ראוי להיות בראש, כפי משמעות דברי הקב"ה בתחלה. אך כששאל על כך בפירוש הפסיד כבוד זה, כי הוכיח בזה שאין תשובתו שלימה. הקב"ה רצה שישוב מאהבה, בלי לצפות לגמול, ואילו באמת היה עושה כן, אכן היה ראוי להיות בראש. אבל כשהראה שתשובתו היא על מנת לקבל פרס, איבד סיכוי זה (ערוך לנר, סנהדרין קב. כלי יקר מלכים-א יג, לג).

אלא שעדיין יש לשאול: מדוע ירבעם שאל על כך? וכי לא שמע את דברי הקב"ה שיטייל עמו לפני בן ישי?! אלא שבעלי גאוה תאבים לשמוע את שבחם מאחרים. הלכך, אף שודאי הבין ירבעם את הרמז שיהיה בראש, גאוותו לא הניחה לו להסתפק בכך והוצרך לשמוע מה' בפירוש שיהיה בראש. מדה רעה זו היא שגרמה שישיב לו ה' שבן ישי יהיה בראש, ועל כך השיב ירבעם שאם כן אין הוא רוצה בכך (שיחות מוסר' תשלב, כט).

[649]נִכְשְׁלוּ רַבִּים וְנֶאֱבָדוּ. הִנֵּה [649]יָרָבְעָם בֶּן נְבָט לֹא נִטְרַד מֵהָעוֹלָם הַבָּא אֶלָּא בַּעֲבוּר הַכָּבוֹד, [650]הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ"ל (סנהדרין קב, א): תְּפָסוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּבִגְדוֹ, אָמַר לוֹ, חֲזֹר בְּךָ וַאֲנִי וְאַתָּה [651]וּבֶן יִשַׁי [652]נְטַיֵּיל בְּגַן עֵדֶן. (נט)אָמַר לוֹ מִי רָאשׁ, אָמַר

ביאורים

לעיל. **649. ירבעם בן נבט.** מלך ישראל, החטיא את ישראל בעגלי הזהב שעשה ובמניעת העלייה לירושלים [ירבעם מרד במלך רחבעם בנו של שלמה המלך, ויסד את מלכות עשרת השבטים. כדי שלא יעלו העם לבית המקדש בירושלים וישובו לסור למרותם של מלכי בית דוד, עשה ירבעם שני עגלי זהב, אחד בבית אל ואחד בדן, ואמר להם "רב לכם מעלות ירושלים, הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים" (מלכים-א' יב, כה-לג)]. **650. הוא מה שאמרו ז"ל.** על הכתוב (מלכים-א' יג, לג): "אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה" ושאלו שם: אחר איזה דבר? ומשיב ר' אבא: "אחר שתָּפְשׂוֹ הקב"ה" וכו'. **651. ובן ישי.** דוד המלך. [דוד היה בעל תשובה מפורסם, לאחר המעשה של בת שבע (שמואל-ב פרק יב). משום כך, כלל אותו הקב"ה בקבוצה "שיטיילו בגן עדן". כעת הקב"ה הזמין את ירבעם להיות כדוד, לחזור בתשובה ולקבל גמול דומה (רי"ף בעין יעקב; עיון יעקב)]. **652. נטייל בגן עדן.** ביטוי להנאה מזיו השכינה באופן ישיר ומיידי, שזהו הגמול הגדול ביותר שאליו יכול אדם לצפות (יד רמה).

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

לוֹ בֶּן יֹאשׁ. אָמַר לוֹ, [653]אִי הָכִי לֹא בָּעֵינָא. מִי גָּרַם לְקֹרַח שֶׁיֹּאבַד הוּא וְכָל עֲדָתוֹ עִמּוֹ, אֶלָּא מִפְּנֵי הַכָּבוֹד, וּמִקְרָא מָלֵא הוּא (במדבר טז י): "[654]וּבַקַּשְׁתֶּם גַּם [655]כְּהֻנָּה". וַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִגִּידוּ לָנוּ (במדב"ר יח, ב) כִּי כָל זֶה נִמְשָׁךְ מִפְּנֵי שֶׁרָאָה [656]אֱלִיצָפָן בֶּן עֻזִּיאֵל נָשִׂיא [657]וְהָיָה רוֹצֶה לִהְיוֹת הוּא נָשִׂיא בִּמְקוֹמוֹ. [658]הוּא שֶׁגָּרַם לְפִי דַּעַת חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֶל הַמְרַגְּלִים שֶׁיּוֹצִיאוּ דִבָּה עַל הָאָרֶץ וְגָרְמוּ מִיתָה לָהֶם וּלְכָל דּוֹרָם (ס)מִירַאתָם פֶּן יִמְעַט כְּבוֹדָם בִּכְנִיסַת הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא יִהְיוּ הֵם נְשִׂיאִים לְיִשְׂרָאֵל [659]וְיַעַמְדוּ אֲחֵרִים בִּמְקוֹמָם. עַל מָה הִתְחִיל שָׁאוּל [660]לָאֶרֹב אֶל דָּוִד, אֶלָּא מִפְּנֵי הַכָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א יח, ז-ט): "[661]וַתַּעֲנֶינָה הַנָּשִׁים

ביאורים

653. אי הכי לא בעינא. אם כן, איני רוצה בכך, והמשיך בדרכו הרעה. **654. ובקשתם גם כהונה.** משה רבינו מראה בדבריו שסיבת מחלוקתם של קורח ועדתו היא שלא הספיק להם כל המעלות שקיבלו אלא ביקשו גם כהונה. **655. כהונה.** שררה. כמו שנאמר (ש"ב ח, יח) "ובני דוד כהנים היו" (יושר מסילה). **656. אליצפן.** את אליצפן. **657. והיה רוצה להיות הוא נשיא במקומו.** כך אמר קורח: הואיל ואני בנו של יצהר בן קהת בן לוי, ואַחֵי אבי היו ארבעה, שנאמר: "ובני קהת, עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל" (שמות ו, יח). עמרם הבכור זכה שנטלו שני בניו (הם משה ואהרן) גדולה, אחד מלך ואחד כהן גדול; מי ראוי ליטול את הגדולה השניה (שהיא הנשיאות על בני קהת), וכי לא אני שאני בן יצהר שהוא בן שני לעמרם?! והוא (משה) לא עשה כן אלא מינה לנשיא את בן אחיו הקטן מכולם (אליצפן בן עוזיאל), לפיכך אני בא וחולק עליו ומבטל את דבריו ומערער על כלל כהונת שבט לוי. **658. הוא שגרם.** כלומר, הכבוד. **659. ויעמדו אחרים במקומם.** שבארץ ישראל שאוירה מחכים ועיני ה' אלקיך בה, ומעלתה וקדושתה גדולה, בודאי בני ישראל יתעלו למדרגה רוחנית גבוהה יותר, והם לא יהיו ראויים להיות נשיאים עליהם אלא אחרים, גדולים מהם (עיין בספר 'אור יהל'). **660. לארוב אל דוד.** לרדוף את חיי דוד. **661. ותענינה וגו'.** כאשר נכנסו לעריהם חיילי ישראל עם דוד לאחר שהרג את גלית, קדמו את פניהם הנשים מכל ערי ישראל לשבח על הנצחון, הרימו קולן הנשים המשמחות

מסילת ישרים — פרק יא

עיונים

ס. מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל ויעמדו אחרים במקומם. הנה קל להבין שנגיעה גורמת לאדם שיעשה מעשה שאינו כל כך טוב, אך כאן הנגיעה גרמה שימנעו מכל כלל ישראל להכנס לארץ ישראל! להסכים בדעתם שכולם יתייגעו בהליכה במדבר ולא יבואו אל המנוחה ואל הנחלה, הכל כדי שלא ירדו מהנשיאות! האם אפשר להאמין עד כמה נגיעה גורמת?! היתכן שיעשו נזק לעם שלם עבור נגיעה?! אבל למעשה כך עשו. וצריך להבין פתרון הענין. והנה אין נראה שהיו מזידים, בגדר המכיר את בוראו וממרה דברו, אבל הרי גם לא היו סתם שוגגים, ואם כן מה אירע כאן ומה גרם למכשול זה? והביאור הוא, דההחסרון היה בשטחיות ההבנה ובהוראת ההיתר שנבעה מכך. דמכח הנגיעה שהיתה להם נגרם שכאשר שמעו שהקב"ה אומר שישלחו מרגלים לרגל את הארץ סברו, שאם שולחים מרגלים לברר אם לכבוש את הארץ או לא, אם כן יש כאן שני צדדים, יש צד שיכנסו לארץ ישראל ויש צד שלא יכנסו. ומתוך שחשבו בשטחיות ולא התעמקו בדבר, הבינו שגם להקב"ה יש צד שלא להכניסם לארץ, והורו היתר שאפשר לומר שהארץ אינה טובה ולא נלחם עבורה, ואין זה כנגד הקב"ה, שהרי זו המטרה של שילוח מרגלים לברר אם להכנס. ואמנם הם ידעו שהקב"ה הבטיח שיכנסו לארץ ישראל, אך מכח הנגיעה שרצו להשאר נשיאים לא התעמקו בזה, כי הנגיעה מעוורת את העינים שלא לראות ולהבין, כאילו לא שמעו את ציווי ה' ואת הבטחת ארץ ישראל. במצב כזה לא רואים את מעלת ארץ ישראל ולא מתפעלים ממה שכלל ישראל יצטרכו ללכת ולסבול במדבר. זה ביאור הפסוק (שמות כג, ח) "כי השוחד יעור פקחים", שאינו רואה כלום, הנגיעה היא שוחד שמעוורת את העינים, וכאשר הכל שטחי - לא רואים ולא מבינים, ואמנם אם מתבוננים לעומק יכולים לראות, ואילו התבוננו היו רואים ומבינים מה שאמר משה רבינו, ושהקב"ה ציוה שיכנסו לארץ ישראל ('מחשבת מוסר' ח"א שיחה ס"ג).

ביאורים

את הקהל וכך אמרו: הרג שאול אלפי פלשתים ודוד הרג עשרות אלפי פלשתים. מאותו היום ואילך החל שאול לרדוף את דוד. **662. עוין את דוד.** מביט, מעיין ומחשב בדוד בעין רעה. **663. שאמר לו דוד.** לעמשא, ועל כן נתקנא בו יואב. **664. אם לא שר וגו'.** בעונש יגמול לי ה' ויענישני כהנה וכהנה אם לא אמנה אותך לשר הצבא שלי לתמיד במקום יואב.

מסילת ישרים — פרק יא

הַמְשַׂחֲקוֹת וַתֹּאמַרְנָה הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָיו וְגוֹ', וַיְהִי שָׁאוּל [662]עוֹיֵן אֶת דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה". מִי גָּרַם לוֹ לְיוֹאָב שֶׁיָּמִית אֶת עֲמָשָׂא אֶלָּא הַכָּבוֹד, [663]שֶׁאָמַר לוֹ דָּוִד (ש"ב יט, יד): "[664]אִם לֹא שַׂר צָבָא תִּהְיֶה לְפָנַי כָּל הַיָּמִים".

מסילת ישרים

פרק יא

עיונים

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, הַכָּבוֹד הוּא הַדּוֹחֵק אֶת לֵב הָאָדָם [665]יוֹתֵר מִכָּל הַתְּשׁוּקוֹת וְהַחֶמְדּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם. וְלוּלֵי זֶה, כְּבָר הָיָה הָאָדָם מִתְרַצֶּה לֶאֱכֹל [666]מַה שֶּׁיּוּכַל, לִלְבֹּשׁ מַה שֶּׁיְכַסֶּה עֶרְוָתוֹ, וְלִשְׁכֹּן בְּבַיִת שֶׁתַּסְתִּירֵהוּ מִן הַפְּגָעִים, וְהָיְתָה פַּרְנָסָתוֹ קַלָּה עָלָיו וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְהִתְיַגֵּעַ לְהַעֲשִׁיר כְּלָל, [667]אֶלָּא שֶׁלִּבְלִבְּתִי רְאוֹת עַצְמוֹ שָׁפָל וּפָחוּת מֵרֵעָיו מַכְנִים עַצְמוֹ [668]בָּעֲבִי הַקּוֹרָה הַזֹּאת וְאֵין קֵץ לְכָל עֲמָלוֹ. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ד מכ"א): "הַקִּנְאָה (פא)וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם". וְהִזְהִירוּנוּ (שם פ"ו מ"ד): "[669]אַל תְּבַקֵּשׁ

סא. והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. הטעם שהכבוד מוציא את האדם מן העולם, ביאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר' מאמר פג) שהוא משום שאין בידו של האדם לספק את תאות הכבוד כלל, כי ככל שיזכה בכבוד ירצה עוד ועוד, וכשיחסר לו מעט ירגיש כי כל אשר יש לו איננו שוה לו, ונמצא שהוא משועבד לתאותו זו שעבוד גמור, באופן שלעולם לא יוכל להשתחרר ממנה, ודבר זה מוציאו מן העולם.

ועל דרך זה יש לבאר גם מה שבכח ה"תאוה" להוציא את האדם מן העולם. דהנה פירש רש"י (אבות ד, כא): "שמתאוה לממון הרבה, שנאמר, "אוהב כסף לא ישבע כסף" (קהלת ה, ט), וכיון שלעולם אין הוא מסתפק בממון אשר לו, וכמו שכתב הרמב"ם (הלכ' דעות פ"א ה"א) שהאוהב כסף הוא בעל נפש רחבה שלא תשבע נפשו מכל ממון שבעולם, הרי תאוה זו מוציאתו מן העולם, שהרי הוא תאב לדבר שלעולם לא יוכל לבוא על סיפוקו ולמלאות רצונו.

ביאורים

665. יותר מכל התשוקות וההחמדות שבעולם. כלומר, חמדת הכבוד חזקה יותר מן החמדה לדברים אחרים. ולא עוד אלא שהיא השורש לחמדות אחרות, כי אף שחמדת הממון תאוה גדולה היא בפני עצמה, מ"מ שורש רדיפה זו היא הכבוד, שלא יחשב לאחד מן הפחותים, ואף רואים שאדם מוציא ממון רב בשביל כבוד, ומזה משמע שהרדיפה לכבוד הוא יותר מהרדיפה לממון (מאור המסילה). **666. מה שיוכל.** להשיג לפי מצבו ללא מאמץ. **667. אלא שלבלבתי ראות עצמו וכו'.** כדי שלא יראה את עצמו שפל בחברה. **668. בעובי הקורה.** לכובד המשא (עפ"י ברכות סד.). **669. אל תבקש גדולה.**

מסילת ישרים

פרק יא

גְּדֻלָּה [670]וְאַל תַּחְמֹד כָּבוֹד". כַּמָּה הֵם שֶׁמִּתְעַנִּים בָּרָעָב [671]וַיַּשְׁפִּילוּ אֶת עַצְמָם [672]לְהִתְפָּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה וְלֹא יִתְעַסְּקוּ בִּמְלָאכָה שֶׁלֹּא תִּהְיֶה מְכֻבֶּדֶת בְּעֵינֵיהֶם מִיְּרָאָתָם פֶּן יִמְעַט כְּבוֹדָם. חַיִּישׁ לְךָ [673]הוֹלְלוּת גָּדוֹל מִזֶּה?! וְיוֹתֵר יִרְצוּ בְּבַטָּלָה הַמְּבִיאָה לִידֵי [674]שִׁעֲמוּם וְלִידֵי [675]זִמָּה (כתובות נט, ב) [676]וְלִידֵי גָּזֵל וְלִידֵי כָּל גּוֹפֵי עֲבֵרוֹת שֶׁלֹּא לְהַשְׁפִּיל מַעֲלָתָם וּלְהַבְזוֹת כְּבוֹדָם הַמְּדֻמֶּה. וְאָמְנָם חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֲשֶׁר [677]הוֹרוּנוּ וְהִדְרִיכוּנוּ תָּמִיד בְּדַרְכֵי הָאֱמֶת אָמְרוּ (אבות פ"א מ"י): "[678]אֱהוֹב אֶת הַמְּלָאכָה [679]וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת", וְאָמְרוּ עוֹד (פסחים קיג, א): "[680]פְּשׁוֹט נְבֵילָתָא בְּשׁוּקָא וְלָא תֵּימַר גַּבְרָא רַבָּא אֲנָא, כַּהֲנָא אֲנָא", וְאָמְרוּ

ביאורים

אל תחפש שררה. **670. ואל תחמוד כבוד.** ואף בלבך אל תחמוד להתכבד בתורתך, כי החמדה בלב תביאך לרדוף אחר הכבוד במעשה (מילי דאבות). **671. וישפילו את עצמם וכו'.** שפלות זו אינה ענוה, אלא אדרבה, מקורה בתאות הכבוד כמו שממשיך לבאר. **672. להתפרנם מן הצדקה וכו'.** וז"ל הרמב"ם (מתנ"ע פ"י הי"ח): לעולם ידחוק אדם עצמו ויגלגל בצער ואל יצטרך לבריות ואל ישליך עצמו אל הציבור וכו', ואפילו היה חכם ומכובד והֶעָנִי, יעסוק באומניות ואפילו באומנות מנוולת, ולא יצטרך לבריות. עכ"ל. **673. הוללות.** טירוף הדעת (רש"י, קהלת א, יז). **674. שעמום.** שגעון (רש"י, כתובות נט:). **675. זמה.** פריצות. כי מחשבת הזימה נמצאת בלב הפנוי מן החכמה ומן דרך-ארץ, כמ"ש (אבות ב, ב) "שיגיעת שניהם משכחת עוון". (וע"ע רמב"ם הל' איסו"ב פכ"ב הכ"א). **676. ולידי גזל.** כי מתוך שאינו עושה מלאכה נאלץ הוא לגזול כדי לספק לעצמו מאכל ומשתה. **677. הורונו והדריכונו.** 'הורונו' - עיונית 'והדריכונו' - מעשית (יושר מסילה). **678. אהוב את המלאכה.** הֱיֵה מחבב מלאכת כפים, ואף אם יש לך במה להתפרנס ואינך חסר ממון (רבינו בחיי, רע"ב וחסד לאברהם), ואפילו אם היא מלאכה בזויה, כדי שלא תהיה יושב בטל, שהבטלה מביאה לידי שעמום (רע"ב). **679. ושנא את הרבנות.** ומאחר שאתה צריך למלאכה, אל תאמר בנפשך אין המלאכה ראויה לי משום גדולתי וגנאי הוא לי לעסוק במלאכה, אלא "שנא את הרבנות" - תתעב את הגדולה והשררה, ותעסוק במלאכת כפים (רבינו יונה, מאירי, רע"ב). **680. פשוט נבילתא וכו'.** הפשט עורה של נבילה בשוק לעיני כולם וטול שכר על מלאכתך, אם זקוק אתה לפרנסה [כלומר: התפרנס ביושר מעשיית מלאכה, אף אם זו מלאכת כפיים מגונה ואף נעשית בשוק לעין כל, ואין

עוד (ב"ב קי,א): "לְעוֹלָם יַעֲבֹד אָדָם עֲבוֹדָה[681] שֶׁהִיא זָרָה לוֹ[682] וְאַל יִצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת".

כְּלַל הַדְּבָרִים, הַכָּבוֹד הוּא מִן הַמִּכְשׁוֹלוֹת הַיּוֹתֵר גְּדוֹלִים אֲשֶׁר לָאָדָם, [683](סב)וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ לִהְיוֹת עֶבֶד נֶאֱמָן לְקוֹנוֹ כָּל זְמַן שֶׁהוּא חָס עַל כְּבוֹד עַצְמוֹ, כִּי עַל כָּל פָּנִים יִצְטָרֵךְ לְמַעֵט בִּכְבוֹד שָׁמַיִם מִפְּנֵי[684] סִכְלוּתוֹ. זֶה הוּא מַה[685] שֶׁאָמַר דָּוִד מה שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו, יאכל ויישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה'. כענין שאמרו והנה טוב מאד זו שינה, וכי שינה טובה היא, מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה" עכ"ל. וכ"כ הרד"ק (יהושע א) וז"ל: עבד ה', מי ששם כל כחו וכוונתו וכל השגחותיו בשם יתברך, ואף בהתעסקו בעניני העולם מתכוין לעבודת האל יתברך, הוא יקרא עבד ה', כמו אברהם עבדי, דוד עבדי, עבדי הנביאים, שהם כמו העבד לאדונו. עכ"ל. וכ"ז צריך לעורר את האדם, דכל עוד שהוא חס על כבוד עצמו, הרי הוא מטיל דופי בכל עיקר עבודתו את ה' (פי כהן).

ביאורים

כאן חלול ה' כלל (רשב"ם, ב"ב קי.)], ואל תאמר "כהן אני, ואדם גדול אני, ושנאוי הדבר שאתגנה בשוק" [משום שעשיית מלאכה לצורך פרנסה לעולם אינו נחשבת כדבר מגונה (רשב"ם, שם)]. **681. שהיא זרה לו.** ואינו לפי כבודו. [ופירש רשב"ם: "שהיא זרה לו - הוא חשוב והמלאכה נמבזה ומכוערה, אלא שאין בה איסור"]. **682. ואל יצטרך לבריות.** ולא יתפרנס מן הצדקה. **683. ואי אפשר לו וכו'.** כי מי שאינו מתחנך בוויתור על כבודו, הנגיעה והשוחד הגדול מחמדת הכבוד מפתים אותו ומעקמים השכל, כי השוחד יעור עיני חכמים וגו', לכן על האדם להתחנך להיות בורח מן הכבוד, ואז יחוס על כבוד שמים כראוי (מאור המסילה). **684. סכלותו.** טפשותו - ממנה נובעת חמדת "הכבוד המדומה והכוזב" (כדלהלן). **685. שאמר דוד.** למיכל אשתו שגערה בו על שהקל בכבוד עצמו בהיותו "מפזז ומכרכר לפני ה'" (שם, פסוק טז) בזמן הבאת ארון ה' לירושלים.

הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ש"ב ו, כב): "[686]וְנִקַּלְתִּי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי". וְהַכָּבוֹד הָאֱמִתִּי אֵינוֹ[687] אֶלָּא יְדִיעַת הַתּוֹרָה בֶּאֱמֶת, וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ו, מ"ג): "[688]אֵין כָּבוֹד אֶלָּא תּוֹרָה", שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג, לה): "[689]כָּבוֹד חֲכָמִים יְנַחֲלוּ", וְזוּלָתָהּ אֵינוֹ אֶלָּא כָּבוֹד[690] מְדֻמֶּה וְכוֹזֵב, [691]הֶבֶל וְאֵין בּוֹ מוֹעִיל. וְרָאוּי הַנָּקִי לְהִנָּקוֹת וּלְהִטַּהֵר מִמֶּנּוּ טָהֳרָה גְּמוּרָה, אָז יַצְלִיחַ.

ביאורים

686. ונקלותי עוד וגו'. מוכן אני לזלזל בעצמי עוד יותר ממה שעשיתי ולהיות שפל בעיני עצמי להקל בכבודי עוד יותר, ובכך אהיה מכובד בעיני העם, הואיל ועשיתי זאת לכבוד הארון. וכתב הרמב"ם (הל' לולב פ"ח הט"ו): "כל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו - חוטא ושוטה, ועל זה הזהיר שלמה ואמר "אל תתהדר לפני מלך". וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו - הוא הגדול המכובד העובד מאהבה". **687. אלא ידיעת התורה באמת.** נראה לבאר, שתוספת הביטוי "באמת" באה, כדי לכלול ב"כבוד האמיתי" גם את קיומה של התורה יחד עם ידיעתה, כי רק הקיום מוכיח שהוא מאמין באמיתתה ורק בכך נקראת "ידיעה" באמת (כי אם יודע את תוכנה של התורה ומעשיו מוכיחים שהוא סבור שאין היא אמת המחייבת אותו - חסר לו עיקר ידיעתה!) וראה דברי השו"ע יו"ד רמג, ג: "ותלמיד חכם המזלזל במצוות ואין בו יראת שמים - הרי הוא כקל שבציבור". (שמחת מרדכי). ויש מפרשים מה שכתב 'באמת', דבא לאפוקי במי שלימודו הוא ג"כ בשביל כבוד, שהוא אינו מחפש דוקא האמת, דרק מי שמשתוקק לידיעת התורה באמת, הוא יזכה לידע את התורה באמת, ויהא עי"ז נכבד אמיתי (פי כהן). **688. אין כבוד אלא תורה.** אין אדם ראוי לכבוד אלא על שעוסק בתורה. וביאר ב'תפארת ישראל', שבכל ענין אחר אין הכבוד לאדם אלא לעצם הדבר, ולמשל, כאשר מכבד אדם בעבור גבורתו הרי הוא מכבד את הגבורה ולא את האדם, שאין הגבורה חלק מן האדם. שונה הדבר בלימוד התורה, שכאשר עוסק אדם בתורה נעשית כעצם מעצמיו, ונמצא שמכבדים את האדם עצמו. **689. כבוד חכמים ינחלו.** את הכבוד - החכמים (בתורה) ישיגו. וז"ל המלבי"ם: "החכמים הם הנוהגים בחוקי החכמה - ינחלו כבוד, כי כבוד הנפש מאיר בם להתרומם מן הקלון שהיא התאוה שהיא פחיתת הנפש ובזיונה". **690. מדומה וכוזב.** 'מדומה' - בעוה"ז 'וכוזב' - לעתיד לבוא (יושר מסילה). **691. הבל ואין בו מועיל.** 'הבל' - בעוה"ז 'ואין בו מועיל' - לעוה"ב (שם).

מסילת ישרים פרק יא

וְהִנֵּה כָּלַלְתִּי עַד הֵנָּה רַבִּים מִפְּרָטֵי הַנְּקִיּוּת, וְזֶה [692]בִּנְיַן אָב לְכָל שְׁאָר הַמִּצְוֹת וְהַמִּדּוֹת כֻּלָּם, "[693]יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֵף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקָּנֶה" (שם א, ה). וְהִנֵּה אֵינֶנִּי יָכוֹל לְהַכְחִישׁ (סג)שֶׁיֵּשׁ קְצָת טֹרַח לָאָדָם לְהַגִּיעַ אֶל הַנְּקִיּוּת הַזֶּה. אַף עַל פִּי כֵן אוֹמֵר אֲנִי שֶׁאֵין צָרִיךְ [694]כָּל כָּךְ כְּמוֹ שֶׁנִּרְאֶה לְכְאוֹרָה, [695]וְהַמַּחֲשָׁבָה [696]בַּדָּבָר הַזֶּה קָשָׁה [697]מִן הַמַּעֲשֶׂה, כִּי [698]כַּאֲשֶׁר יָשִׂים הָאָדָם בְּלִבּוֹ וְיִקְבַּע בִּרְצוֹנוֹ בְּקִבְיעוּת לִהְיוֹת מִבַּעֲלֵי הַמִּדָּה הַטּוֹבָה הַזֹּאת, הִנֵּה בְּמַעַט הֶרְגֵּל שֶׁיַּרְגִּיל עַצְמוֹ בָּזֶה,

עיונים

סג. **שיש קצת טורח לאדם** להגיע **אל הנקיות הזה וכו' במעט הרגל תשוב לו קלה הרכה יותר ממה שהיה יכול לחשוב.** לכאורה דברי רבנו סותרים את דבריו שבפרק י' שכתב שם: שבודאי מלאכה רבה היא לאדם להגיע אל שלמות המדה הזאת (הנקיות) וכו'. ועוד שם בסוף הפרק כתב: ודאי שהמדה הזאת קשה, כי טבע האדם חלש ולבו נפתה על נקלה וכו' ובודאי מי שהגיע לזאת המדה כבר הגיע למדרגה גדולה, כי בפני מלחמה חזקה עמד ונצח. וצ"ע כיצד כתב כאן שיש קצת טורח?

ונראה דמדוייק בלשון רבנו במה שכתב לעיל מלאכה רבה, היינו שצריך הרבה להתעסק בזה ולתת מזמנו לעבוד על עצמו ולשים לבו. וכאן הזכיר הטורח, דטירחה ויגיעה אין כל כך אלא קביעות

ביאורים

692. בנין אב. מלמד. **693. ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה.** גם החכם כשישמע אותם יתוסף לו לימוד וידע, ואיש נבון מוסיף על ידיעת חכם שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו, וירכוש לעצמו דברים עמוקים בעיון רב בדקות המחשבה. [עוד יש לבאר עפ"י מש"כ באבן שלמה (ד, כב), וז"ל: "בדרכי ה' צריך לדרוש אצל החכמים, אבל במלחמת היצר אין די לו בעצה לבד, רק לעשות תחבולות מעצמו", עכ"ל. ולפי זה מבואר היטב: "ישמע חכם ויוסף לקח" - שישמע חכם ויקבל הדרכה מרבו ויוסיף עוד לימוד החכמה בשימוש חכמים לדעת הדרך ילך בה ולדחות כל הוראת היתר, "ונבון תחבולות יקנה" - ולענין מלחמת היצר צריך תחבולות, וזה מעצמו כפי תבונתו להבין דבר מתוך דבר מה גורם לו מכשול, להבין העצות להמנע מהם (מאור המסילה)].
694. כל כך. טורח. **695. והמחשבה.** כלומר, מידת העמל והטורח העולה בהשערת המחשבה.
696. בדבר הזה. היאך להשיג הנקיות. **697. מן המעשה.** ממה שצריך לעשות בפועל. **698. כאשר**

מסילת ישרים פרק יא

עיונים

ותשומת לב. ומה שכתב במעט הרגל תשוב קלה הרבה יותר ממה שהיה יכול לחשוב, לא כתב שזה קל, אלא יותר ממה שחושבים. לפי זה, אע"פ שצריך קביעות עתים והחלטה להתרגל, על ידי זה אינו כל כך קשה, וגם אינו טירחה גדולה אלא עבודה מתמדת שבמשך הזמן יתרגל ויקנה המדה הקדושה הזאת בס"ד (מאור המסילה).

ביאורים

ישים האדם בלבו ויקבע ברצונו בקביעות להיות מבעלי המדה הטובה הזאת. כך היא שורשה של הזכייה במדת הנקיות (פי כהן). **699. תשוב לו קלה.** תהפוך להיות לו קלה.

[699]תָּשׁוּב לוֹ קַלָּה הַרְבֵּה יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהָיָה יָכוֹל לַחְשֹׁב. זֶה הַדָּבָר שֶׁהַנְּפָיוֹן יוֹכִיחַ אֲמִתּוֹ.

מסילת ישרים

פרק יב

עיונים

פֶּרֶק י"ב

בְּדַרְכֵי קְנִיַּת הַנְּקִיּוּת

הִנֵּה הָאֱמְצָעִי [1]הָאֲמִתִּי לִקְנוֹת הַנְּקִיּוּת הוּא הַתְמָדַת הַקְּרִיאָה בְּדִבְרֵי הַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, אִם בְּעִנְיְנֵי [2]הַהֲלָכוֹת וְאִם בְּעִנְיְנֵי [3]הַמּוּסָרִים. כִּי הִנֵּה [4]אַחַר שֶׁכְּבָר הִתְאַמֵּת אֵצֶל הָאָדָם חוֹבַת הַנְּקִיּוּת [5]וְהַצָּרֵךְ בּוֹ, אַחַר שֶׁכְּבָר הִשִּׂיג [6]הַזְּהִירוּת וְהַזְּרִיזוּת בְּמַה שֶּׁנִּתְעַסֵּק בְּדַרְכֵי קְנְיָתָם וְהִתְרַחֵק מִמַּפְסִידֵיהֶם, הִנֵּה לֹא יִשָּׁאֲרוּ לוֹ עֲתָה עִכּוּבִים לִקְנוֹת הַנְּקִיּוּת [א]אֶלָּא יְדִיעַת הַדְּקְדּוּקִים אֲשֶׁר בַּמִּצְוֹת, כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לְהִזָּהֵר

א. **אלא ידיעת הדקדוקים אשר במצוות כדי שיוכל להזהר בכולם.** כתוב במשנה (אבות פ"א מ"ב): 'על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים'. כשנתבונן בפסוקי התורה נגלה, כי הראשון בעולם שעסק ב"עבודה" היה אדם הראשון שהקריב קרבן. הראשון שעסק בגמילות חסדים היה נח, שבזמן ששהה בתיבה, מבוקר עד ערב היה עסוק רק בגמילות חסדים. התורה ניתנה אלפיים שנה לאחר מכן, מדוע סדרה המשנה את ה'תורה' לפני עבודה וגמילות חסדים?

רבי חיים מוולוז'ין בספרו 'רוח חיים' לומד ממשנה זו יסוד גדול: אחר מתן תורה, אין העבודה וגמילות חסדים של קודם מתן תורה כלום. הקרבנות (שיקריבו חוץ למקדש כמו שהיו מקריבים קודם מתן תורה) יהיו שחוטי חוץ, ויתחייב עליהם כרת. וכן גמילות חסדים שקודם מתן תורה, הנה להלוות ברבית גם כן טובה היא, וכמו שכתב הט"ז ביו"ד (סי' ק"ס סק"א), וקודם מתן תורה נחשבת היא לגמילות חסדים. אכן, לאחר מתן תורה נחשבת היא לעבירה, גם אם ילוה בריבית מזערית לאורך זמן והלווה מתחנן ומבקש ממנו ללוות בריבית כזו, ועונשו שלא יעמוד בתחיית המתים.

ביאורים

1. האמיתי. היחיד. **2. ההלכות.** זהו לגבי הנקיות במצוות ובאיסורים. **3. המוסרים.** זהו לגבי הנקיות במידות, וכדלהלן. **4. אחר שכבר התאמת וכו'.** עפ"י המבואר בפרקים י' ו-י"א לעיל. **5. והצורך בו.** כי ללא מידת ה'נקיות' אין אפשרות לשמור את המצוות בשלימות עקב הטעית היצר. **6. הזהירות והזריזות.** שענייניהם מבוארים לעיל בפרקים ב'-ט'.

מסילת ישרים

פרק יב

עיונים

בְּכֻלָּם. וְעַל כֵּן הִנֵּה צָרִיךְ לוֹ בְּהֶכְרַחַ יְדִיעַת הַהֲלָכוֹת עַל בֻּרְיָם, לָדַעַת עַנְפֵי הַמִּצְוֹת [7]עַד הֵיכָן הֵם מַגִּיעִים. וְגַם לְפִי שֶׁהַשִּׂכְחָה מְצוּיָה בַּדְּבָרִים הַדַּקִּים הָאֵלֶּה, הִנֵּה תִּצְטָרֵךְ לוֹ הַתְמָדַת הַקְּרִיאָה בַּסְּפָרִים הַמְבָאֲרִים אֵלֶּה הַדִּקְדּוּקִים לְמַעַן חַדֵּשׁ בְּשִׂכְלוֹ זִכְרָתָם, וְאָז וַדַּאי [8]שֶׁיִּתְעוֹרֵר לְקַיְּמָם.

[9]וְכֵן בְּעִנְיַן הַמִּדּוֹת [10](ב)מְכְרַחַת לוֹ קְרִיאַת מַאֲמְרֵי

עבודה ומה נקרא חסד, ולא הרגשות הטבעיים!

"ויקרא בהם שמי ושם אבותי" (בראשית מח, טז). הקדים יעקב שמו לשם אבותיו. אברהם אבינו הוא עמוד החסד, יצחק אבינו - עמוד העבודה, יעקב אבינו - עמוד התורה. מקודם צריך להיות בקי בעמוד התורה, כדי לעבוד את ה' ולעשות חסד. "כי באור פניך נתת לנו ה' אלוקינו תורת חיים" - ורק אח"כ "ואהבת חסד".

ב. **מוכרחת לו קריאת מאמרי המוסר לקדמונים או לאחרונים.** כתב בספר 'פלא יועץ' (ערך 'מוסר'): "ואפילו מי שחננו ה' דעת, ושם חלקו מיושבי בית המדרש ועוסק בנגעים ואהלות, יותר ויותר צריך ללמוד ספרי מוסר, כי לא המדרש עיקר אלא המעשה, וכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו".

"חכמה ומוסר אוילים בזו" (משלי א, ז). תמה רבי שמחה זיסל זיו (הסבא מקלם): מוסר, מובן שאויל יבזהו, אבל חכמה איך יתכן שמישהו יבזה? אלא: חכמה הצמודה למוסר - אוילים בזו, ויטענו שהמוסר מחליש את החכמה. ברם שלמה מלמדנו, כי רק איולתם הטעתם שלא ידעו כי "ראשית חכמה יראת ה'" והם תלויים זה בזה ומוסיפים כח זה לזה! (ממכתביו, תנועת המוסר ב, 80).

ביאורים

7. עד היכן הם מגיעים. ענפי המצוות מגיעים גם לשטחים ולענינים הנראים לבני אדם כהיתר וכרשות - ובאמת אינם כן (שמחת מרדכי). **8. שיתעורר לקיימם.** לכשיגיע זמנם. **9. וכן בענין המידות.** לגביהן כתב רבינו לעיל (בפרק י"א): "והנה כמו שצריך במעשים - כך צריך נקיות במידות". **10. מוכרחת לו קריאת מאמרי המוסר.** כלומר, כי בעניני ההלכות - לימוד המוסר רק מסייע לו לקיימן, אבל

מסילת — פרק יב — ישרים

הַמּוּסָר לַקַּדְמוֹנִים אוֹ לָאַחֲרוֹנִים, כִּי פְּעָמִים רַבּוֹת אֲפִלּוּ אַחַר [11]שֶׁיִּקְבַּע הָאָדָם בְּעַצְמוֹ לִהְיוֹת מִן הַמְדַקְדְּקִים הַנְּקִיִּים, אֶפְשָׁר לוֹ [12]שֶׁיֵּאָשֵׁם [13]בַּפְּרָטִים, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִגִּיעָה יְדִיעָתוֹ בָהֶם, כִּי אֵין אָדָם נוֹלָד [14]חָכָם וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ [15]לָדַעַת אֶת הַכֹּל, אַךְ בִּקְרִיאַת הַדְּבָרִים יִתְעוֹרֵר בְּמַה שֶּׁלֹּא [16]יָדַע וְיִתְבּוֹנֵן בְּמַה שֶּׁלֹּא [17]הִשְׂכִּיל [18]מִתְּחִלָּה. וַאֲפִלּוּ בְּמַה שֶּׁלֹּא יִמְצָא בַּסְּפָרִים עַצְמָם, כִּי בִּהְיוֹת שִׂכְלוֹ [19]נֵעוֹר עַל הַדָּבָר, הוֹלֵךְ [20]וּמַשְׁגִּיחַ הוּא עַל כָּל הַצְּדָדִין [21]וּמַמְצִיא [22]עִנְיָנִים חֲדָשִׁים [23]מִמְּקוֹר הָאֱמֶת.

ביאורים

בעניני המידות מוכרחת לו קריאת מאמרי המוסר, כי שם הרי מצויות ההלכות בעניני המידות (יושר מסילה). **11. שיקבע האדם בעצמו להיות מן המדקדקים הנקיים.** ע"ד מש"כ רבינו לעיל (סוף פי"א) לענין שורשה של זכיית מדת הנקיות וז"ל: "כאשר ישים האדם בלבו ויקבע ברצונו בקביעות להיות מבעלי המדה הטובה הזאת". **12. שיאשם.** מפני שהיה לו ללמוד ולא למד. **13. בפרטים.** וא"כ שוב יחסר את מדת הנקיות שעיקרה שלימות. **14. חכם.** בענינים התלויים בעומק הדברים והבנתם. **15. לדעת את הכל.** בענינים התלויים בידע. **16. ידע.** כלומר, ידיעת עצם הדבר והכרתו (שמחת מרדכי). **17. השכיל.** הבנת הדבר בגדריו (שם). **18. מתחילה.** ראה ב'חובות הלבבות' (שער חשבון הנפש פ"ג חשבון כ"ד): אל תנוח דעתך ממה שנצטייר בלבך בתחלת למודך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות, אבל ראוי לך להתחיל בעת חוזק שכלך והכרתך לעיין בספר תורת האלקים וספרי נביאיו כמי שלא למד מהם וכו' ע"ש דבריו הנפלאים. **19. נעור על הדבר.** ערני ומתבונן. **20. ומשגיח.** שם לבו. **21. וממציא.** מחדש הלכות. [וז"ל רש"י (קהלת א, ט) "אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמים כענין שנאמר (משלי ה) 'דדיה ירווך בכל עת', מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם, וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר רבי אליעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה". עכ"ל. כך גם מי שהוגה תמיד בעבודת הבורא, ימצא דרכים חדשות להתקרב אליו (נתיב אליעזר)]. **22. ענינים חדשים.** הנצרכים לו לפי מצבו הפרטי. [וז"ל רבינו יונה (שע"ת ב, כו): "אכן צריך האדם בשמעו המוסר לעורר נפשו ולשום הדברים אל לבו, ולחשוב בהם תמיד, ועליהם יוסיף לקח, ומלבו יוציא מילין..." (פירוש, צריך לחדש ולהוסיף דבר-מה על המוסר ששמע)]. **23. ממקור האמת.** מתוך ההלכות שלמד. כלומר, מדמה מילתא למילתא ומבין דבר מתוך

מסילת — פרק יב — ישרים

וְאָמְנָם מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת הִנֵּה הֵם [24]כָּל מַפְסִידֵי הַזְּהִירוּת, וְנוֹסָף עֲלֵיהֶם חֶסְרוֹן הַבְּקִיאוּת בִּידִיעַת הַדִּינִים אוֹ הַמּוּסָרִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ב מ"ה): "[25](ג)וְלֹא עַם הָאָרֶץ [26]חָסִיד", כִּי מִי שֶׁלֹּא יֵדַע, אִי אֶפְשָׁר לוֹ לַעֲשׂוֹת. [27]וְכֵן אָמְרוּ (קדושין מ, ב): "תַּלְמוּד גָּדוֹל [28]שֶׁמַּבִּיא לִידֵי מַעֲשֶׂה".

עיונים

ג. ולא עם הארץ חסיד. כתב בספר 'מסגרת השולחן' (סוף ח"א): "אמרו חז"ל (שבת סג.): 'עם הארץ חסיד אל תדור בשכנותו'. אין הכוונה דוקא עם הארץ גמור שאינו עוסק בהלכות, אלא אפילו מי שעוסק בלימוד הפוסקים, אך לא עסק בספרי מוסר המבארים דרכי יראת ואהבת ה' ותיקון המידות, הרי אינו יכול להיות חסיד. ואם ירצה להתחסד בהם - יטעה בכל דרכיו, ויכניס כל כוחו לתפוס ענינים קלים וטפלים ואפילו עניני שטות שלדעתו נדמה לו שהמה עיקרי היסודות ויעשם לעיקר, ואת העיקר האמיתי לא יעשהו אף לטפל, ויבוא לקילקולים בעניני המידות. ואם הוא מוחזק לתלמיד חכם, הרי זה מחלל ה' במידותיו הרעות וכו'".

ביאורים

דבר. **24. כל מפסידי הזהירות.** המבוארים לעיל בפרק ה' והם: "האחד - הטיפול והטירדה בעסקי העולם; השני - השחוק והלצון; והשלישי - החברה הרעה", עיין שם בהרחבה. **25. ולא עם הארץ חסיד.** עם הארץ, שאינו בעל תורה, לא יתכן שיהיה חסיד. ["עם הארץ" - אדם שאינו נוהג במידת דרך ארץ, ומואס בדרכי היראה והמוסר (ליקוטי הגר"א מכי"ק, תשכ"ג)]. **26. חסיד.** אדם העושה לפנים משורת הדין [ועיין לעיל פ"ה בעיונים אות א']. **27. וכן אמרו.** חז"ל בתשובתם על השאלה: "תלמוד גדול או מעשה גדול?" **28. שמביא לידי מעשה.** וז"ל תוס' ר"י הזקן: כלומר, שמי שיודע התורה, עושה המצוות וירא מן החטאים בשלימות.

מסילת ישרים

פרק ג׳

בְּבֵאוּר מִדַּת הַפְּרִישׁוּת

הַפְּרִישׁוּת הוּא תְּחִלַּת הַחֲסִידוּת. וְתִרְאֶה שֶׁכָּל מַה שֶּׁבְּאָרְנוּ[1] עַד עַתָּה הוּא מַה שֶּׁמִּצְטָרֵךְ אֶל הָאָדָם לְשֶׁיִּהְיֶה [2]צַדִּיק, וּמִכָּאן וּלְהָלְאָה הוּא לְשֶׁיִּהְיֶה [3]חָסִיד. וְנִמְצָא הַפְּרִישׁוּת עִם הַחֲסִידוּת הוּא כְּמוֹ הַזְּהִירוּת עִם הַזְּרִיזוּת, שֶׁזֶּה בְּסוּר מֵרָע וְזֶה בַּעֲשֵׂה טוֹב.

וְהִנֵּה כְּלַל הַפְּרִישׁוּת הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות כ, א): "[4(א)]קְדֵשׁ עַצְמְךָ בַּמֻּתָּר לָךְ", וְזֹאת הִיא [5]הוֹרָאָתָהּ שֶׁל הַמִּלָּה עַצְמָהּ 'פְּרִישׁוּת', רוֹצֶה לוֹמַר, לִהְיוֹת פּוֹרֵשׁ וּמֵרָחִיק עַצְמוֹ [6]מִן הַדָּבָר וְהַיְנוּ שֶׁאוֹסֵר עַל עַצְמוֹ דְּבַר הֶתֵּר, [7]וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְשֶׁלֹּא יִפְגַּע בָּאִסּוּר עַצְמוֹ. וְהָעִנְיָן, שֶׁכָּל דָּבָר [8]שֶׁיּוּכַל לְהִוָּלֵד מִמֶּנּוּ גְּרָמַת רָע, אַף עַל פִּי שֶׁעַכְשָׁו אֵינוֹ גּוֹרֵם לוֹ וְכָל שֶׁכֵּן [9]שֶׁאֵינֶנּוּ רַע מַמָּשׁ, יֵרָחֵק וְיִפְרֹשׁ מִמֶּנּוּ.

ביאורים

1. עד עתה. דהיינו מדת הזהירות הזריזות והנקיות. **2. צדיק.** המקיים את כל המצוות שהוא מחוייב בהן. **3. חסיד.** העושה את רצון ה' גם לפנים משורת הדין. **4. קדש עצמך במותר לך.** כלומר, מוטל עליך לפרוש ולהמנע גם מדברים המותרים לך מן הדין, כדי שלא תבוא להכשל באיסורי תורה. **5. הוראתה.** משמעותה. **6. מן הדבר.** האסור. **7. והכונה.** המטרה. **8. שיוכל.** שעלול, אפילו בספק (מאור המסילה). **9. שאינו רע ממש.** איסור גמור מדאורייתא או מדרבנן. [למדנו, שיש בהתרחקות

עיונים

א. קדש עצמך במותר לך. "כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים" וגו' (ויקרא יא, מה). "תנא דבי רבי ישמעאל, אמר הקב"ה: אלמלי לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים כמו מצרים וכנענים - דיים" (ב"מ סא:). ע"כ. והרי הדברים ק"ו, אם רק עבור שלילה זו שאין ישראל מטמאין עצמן בשרצים, שבטבע ישראל קדושים נמאסים עליהם

מסילת ישרים

פרק ג׳

וְהִתְבּוֹנֵן וְתִרְאֶה שֶׁיֵּשׁ כָּאן שָׁלֹשׁ מַדְרֵגוֹת: יֵשׁ [10]הָאִסּוּרִים עַצְמָם, וְיֵשׁ [11]סְיָגוֹתֵיהֶם וְהֵם הַגְּזֵרוֹת וְהַמִּשְׁמָרוֹת שֶׁגָּזְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְיֵשׁ הָרְחֵקִים שֶׁמָּטָל עַל [12]כָּל פָּרוֹשׁ וּפָרוֹשׁ לַעֲשׂוֹת, לִהְיוֹת כּוֹנֵם בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ (ב)וּבוֹנֶה גְּדֵרִים לְעַצְמוֹ, דְּהַיְנוּ [13]לְהַנִּיחַ מִן הַהֶתֵּרִים עַצְמָם שֶׁלֹּא נֶאְסְרוּ לְכָל יִשְׂרָאֵל וְלִפְרֹשׁ מֵהֶם כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה מֵרָחֵק מִן הָרָע הֶרְחֵק גָּדוֹל.

עיונים

השרצים, ואין צורך להם בטרחה מרובה להנזר מהם, ואפ"ה די להם זכות זה להיות נגאלים ממצרים מתחת עול שעבודם הנורא שהיו נתונים בו, א"כ הנמנעים ונוזרים את עצמם מאיסורי מאכלות המתוקים וטעימים לחיך - עאכו"כ שכרם כפול ומכופל להיותם ראויים להוושע מכל צרה וצוקה, וק"ו בן בנו של ק"ו אם אדם מונע את עצמו מלמלא תאות לבו ורצונו בדבר היתר שאין באכילתו שום איסור, ורק בכוונה לשם שמים לקדש ולטהר עצמו לעלות אורח חיים למעלה להשכיל. הנה ראינו עצה נאמנה, שאם נמצא האדם ח"ו בצרה, ידור נדר להפליא להמנע מלהשביע תאות נפשו בדבר המותר לו, והרי מובטח לו זכות גדול בזה להוושע ולהגאל מכל צער ויגון כאמור. וזהו מה שסיים הכתוב "והייתם קדושים כי קדוש אני", כי יסוד הקדושה היא הפרישות וההתבדלות מהבלי העולם, וכמו שאמרו חז"ל "קדש עצמך במותר לך" (אור יהל' ג' קנ"ד).

ב. ובונה גדרים לעצמו. "ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על שפת הים" (מלכים-א' ה', ט'). "רבי לוי אמר, מה חול גדר לים, כך היתה חכמה גדורה לשלמה" (במד"ר טז,

ביאורים

מן הרע שלש מדריגות: א. דבר האסור בעצמו - שההרחקה ממנו היא מענין ה'זהירות'; ב. דבר הקרוב לגרום לדבר רע - שההרחקה ממנו היא מענין ה'נקיות' (עי' לעיל פרק י"א, בענין איסור גזל: "כל שסופו יגיע אליו ויגרום אותו, כבר הוא בכלל האיסור"); ג. דבר מותר, שיתכן שיוולד ממנו דבר הגורם רע - שהרחקתו היא מענין ה'פרישות' (שמחת מרדכי)]. **10. האיסורים עצמם.** שאסורים מן התורה כגון "לא תבשל גדי בחלב אמו". **11. סייגותיהם.** דהיינו ענינים של הרחקה שהם בגדר סייג, שחז"ל נצטוו לעשות משמרת למשמרת, דהיינו גדר לאיסורי תורה כדי שלא יכשלו בהם, והם איסורי דרבנן, כגון איסור אכילת עוף בחלב, או שלא לאכול יחד בשר וחלב שלא נתבשלו (יושר מסילה). **12. כל פרוש ופרוש.** לפי מדרגתו וענינו, ובמה שמשער שהוא עלול להכשל בו. **13. להניח.** לעזוב.

מסילת ישרים — פרק יג

וְאִם תֹּאמַר, [14]מִנַּיִן לָנוּ לִהְיוֹת מוֹסִיפִים וְהוֹלְכִים בְּאִפּוּרִים, וַהֲרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ירושלמי נדרים פ"ט ה"א)**: "לֹא דַיֶּךָּ מַה שֶּׁאָסְרָה תוֹרָה, שֶׁאַתָּה בָּא לֶאֱסֹר עָלֶיךָ דְּבָרִים אֲחֵרִים", וַהֲרֵי מַה שֶּׁרָאוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּחָכְמָתָם שֶׁצָּרִיךְ לֶאֱסֹר וְלַעֲשׂוֹת [15]מִשְׁמֶרֶת כְּבָר עָשׂוּהוּ, וּמַה שֶּׁהִנִּיחוּ לְהֶתֵּר הוּא מִפְּנֵי שֶׁרָאוּ חֶיּוּתוֹ [16]רָאוּי לְהֶתֵּר וְלֹא לְאִסּוּר, וְלָמָּה [17]נִתְחַדֵּשׁ עַתָּה גְּזֵרוֹת אֲשֶׁר [18]לֹא רָאוּ הֵם לְגָזֹר אוֹתָם. וְעוֹד, [19]שֶׁאֵין גְּבוּל לַדָּבָר הַזֶּה, וְנִמְצָא אִם כֵּן הָאָדָם [20]שׁוֹמֵם וּמְעֻפֶּה [21]וְלֹא נֶהֱנֶה מִן הָעוֹלָם כְּלָל, וַהֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ** (ירושלמי קדושין פ"ד הי"ב)

בזהירות במצוות ('עלי שור' א' צ"ה).

עיונים

ג). נפלא מאד, כי כל חכמתו העצומה שימשה לו לגדר את עצמו, אשר על זה נאמר "הן יראת ה' היא חכמה - הן בלשון יוני אחת" (שבת לא:). כל גדר קטן שאדם זוכה להגדר בו, התעלות גדולה היא לו, והוא מרגיש את ההתעלות. המצליח לרסן את עצמו, פעם מפליטת פה מזיקה, פעם מהתפרצות בכעס או בשחוק, יכול תיכף להבחין רחבת דעת פנימית שהתוספה לו. כך נבחנת היראה. משאת נפשו של אדם-התורה היא להיות גדור בהליכותיו. זהו החינוך ליראה, לקבוע לעצמו גדרים, הן בדרך ארץ והן

ביאורים

14. מנין לנו. שרשאים אנו. **15. משמרת.** סייגים למצוות התורה. **16. ראוי להיתר.** כי אין לחוש שיבואו להכשל בעקבותיו. **17. נחדש עתה גזירות.** פרטיות, כמו שכתב רבינו לעיל בסמוך: "להניח מן ההיתרים שלא נאסרו לכל ישראל ולפרוש מהם". **18. לא ראו.** לא מצאו לנכון. **19. שאין גבול לדבר הזה.** כי כל דבר היתר יכול להביא - במדת מה - איזה איסור בגרמתו, וא"כ צריך לפרוש מהכל (יושר מסילה). **20. שומם.** עצוב ובודד (עפ"י רד"ק ורלב"ג שמואל-ב' יג, כ). **21. ולא נהנה מן העולם כלל.** והרי על האדם לעבוד את ה' מתוך שמחה ונחת רוח, כמו שביאר רבינו בפרק א': "הנאות העולם... לשיהיה לו נחת רוח ויישוב הדעת למען יוכל לפתוח את לבו אל העבודה הזאת (עבודת ה') המוטלת עליו" (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים — פרק יג

[22](ג)שֶׁעָתִיד אָדָם לִתֵּן דִּין לִפְנֵי הַמָּקוֹם עַל כָּל מַה [23]שֶּׁרָאוּ עֵינָיו וְלֹא רָצָה לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה [24]מֻתָּר לוֹ [25]וְהָיָה יָכוֹל, [26]וְאַסְמְכוּהָ אַקְרָא (קהלת ב, י)**: "[27]וְכָל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי [28]לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם".**

הַתְּשׁוּבָה הִיא, כִּי הַפְּרִישׁוּת וַהֲאִי צָרִיךְ וּמֻכְרָח וְהִזְהִירוּ עָלָיו חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (ספרא א, א)**: "[ד]קְדֹשִׁים תִּהְיוּ"** (ויקרא יט, ב)**– פְּרוּשִׁים תִּהְיוּ. עוֹד אָמְרוּ** (תענית יא, א)**:**

עיונים

ג. שעתיד אדם ליתן דין וכו'. יש להקשות, הא זה ברור שאין שום חיוב על האדם שיאכל מה שרואה, וא"כ מדוע נתבע על זה? וביאר ב'מאור המסילה' עפימש"כ ב'חובות הלבבות' (שער חשבון הנפש, חשבון י"ג) שהאדם נתבע לפי הכרתו, גם על מה שלא נצטוה עפ"י דין, אלא כל מה שראוי והגון לעשות לפי חכמתו. וא"כ באופן שזה מעלה שיאכל לחזק גופו או לברך את ה' - יתן דין וחשבון על מה שנמנע. עוד הביא דברי המ"ב שכתב (סי' רכה, ס"ק יט) בזה"ל: "כתבו האחרונים בשם הירושלמי, דמצוה לאכול מעט מכל מין חדש בשנה, והטעם כדי להראות שחביב עליו בריאתו של הקב"ה".

ד. קדושים תהיו - פרושים תהיו. האמת היא, שאפשר לקיים כל הסייגים וחומרות רבות ועדיין להיות רחוק מאד מכל הבנה ורגש של קדושה. והענין יתבאר כשנקדים את דברי הרמב"ן (ויקרא יט, ב) שפירש, שעל אף שהתורה אסרה כמה איסורים, הרי נשארו כמה אופנים של היתר שבהם האדם יכול לספק תאוותיו, ויתכן להיות שטוף בזימה וסובא יין וזולל בשר, והוא נבל ברשות התורה. על כן ציותה התורה שנהיה קדושים דהיינו פרושים מן המותרות, למעט מהענינים הגופניים ולקדש

ביאורים

22. שעתיד אדם ליתן דין. כי העולם נברא לשימוש האדם לצורך עבודת ה', כנ"ל, ועל האדם להשתמש בכל מה שה' יתברך מזמין לו למען עבודתו (שם). **23. שראו עיניו.** והיה יכול להועילו. **24. מותר לו.** מצד הדין ומצד בריאותו. **25. והיה יכול.** היה באפשרותו ובהישג ידו. **26. ואסמכוה אקרא.** והסמיכו את מאמרם על המקרא. (אמנם צ"ע, שבדברי חז"ל הנ"ל לא הוזכר המקרא הזה. 'שמחת מרדכי'). **27. וכל אשר שאלו עיני.** וכל דבר שחשקתי ממה שראו עיני. **28. לא אצלתי מהם.** "לא הבדלתי [-מנעתי] את עצמי מהם" (מצודת דוד).

מסילת ישרים — פרק יג

עיונים

"כָּל [29]הַיּוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית [30]נִקְרָא קָדוֹשׁ, [31]קַל וָחֹמֶר מְנָזִיר". עוֹד אָמְרוּ (פסיקתא דרב כהנא פ' את קרבני לחמי): "[32]צַדִּיק אוֹכֵל לְשׂוֹבַע נַפְשׁוֹ" (משלי יג, כה), זֶה חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה שֶׁהָיוּ מַעֲלִים לוֹ עַל שֻׁלְחָנוֹ

ה. יתפלל על אכילה ושתיה שלא יכנסו בתוך מעיו. מקיני התורה - "מיעוט תענוג" (אבות ו, ה). שאין דברי תורה מתקיימין... באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהן" (רמב"ם הל' ת"ת ג, יב). הרי שאדם השקוע בתענוגות, אינו יכול לזכות לכתרה של תורה.

דבורינו, ולכן סיים הכתוב "כי קדוש אני ה'" לומר שאנחנו נזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים. ע"כ תמצית דבריו.

מתבאר מזה, דעל ידי זהירות מכל האיסורים בעולם לא יהיה האדם מעצמו קדוש כל זמן שלא יטכס עצות לנפשו וינקוט צעדים מיוחדים להיות כונס לתוך שלו בכדי לצמצם התפשטות התאוה. דוקא על ידי כפיית היצר בדבר המותר לו מתגבר השכל. וכבר אמר החכם "תאוה נהיה תערב לנפש" (משלי יג, יט), ופירש רבינו יונה (שע"ת א, לא) "כי כאשר ישבר אדם תאותו גם בדברים המותרים, בזה תצליח הנפש, והמדה הזאת תערב לה, כי ירים השכל ידו וגבר". ובלשון 'חובות הלבבות' (פ"ה מיחוד המעשה): "מי שאין לו תוספת אין לו חובה ואין התוספת מתקבלת עד שתיפרע החובה".

אולם יפלא למה אמרה התורה "קדושים תהיו" בשעה שהכוונה שנהיה פרושים כמו שדרשו בתו"כ? אבל הענין יתבאר במה שאמרה תורה "והתקדשתם והייתם קדושים" (ויקרא יא, מד) ולפי דרשת חז"ל [שדרשו: "אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה, מלמטה - מקדשין אותו מלמעלה, בעולם הזה - מקדשין אותו לעולם הבא" (יומא לט.)] פירושו הוא שעל ידי זה שנקדש את עצמנו שכרנו יהיה - "והייתם קדושים". והיינו שאין הפרישות מטרה בפני עצמה כדי שיצער את עצמו ויתנזר מתענוגי העולם, אלא אמצעי הוא לזרוק מעליו שליטת התאוות המבלבלים את דעתו ומדריכים את מנוחתו. רק בזה שישלוט על זרם התאוה יוכל להשיג את הקדושה ולהתעלות. על כן לא אמרה תורה "פרושים תהיו" שהיה מורה על שלילת התענוגים בלבד, אלא "קדושים תהיו" - שעיקר כונת התורה שנתרומם למדריגות גבוהות, אבל הדרך לזה אך על ידי פרישות (שלשון "קדושה" מורה גם על החיוב וגם על השלילה). וזה מה שפירש הרמב"ן שמטרת הקדושה שנזכה לדביקות בו יתברך ('המוסר והדעת' ג' קפ"ב).

ביאורים

29. היושב בתענית. שאינו חייב בה מצד הדין. **30. נקרא קדוש.** כי מתוך כך עוונותיו מתכפרים (רש"י). **31. קל וחומר מנזיר.** "ומה זה (הנזיר), שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד (יין) - נקרא קדוש, המצער עצמו מכל דבר (כלומר, המתענה כדי לכפר על עוונותיו) על אחת כמה וכמה (שנקרא קדוש)!" **32. צדיק אוכל לשובע נפשו.** "אינו חפץ במעדנים, רק בדבר המשביע את הנפש" (מצודת דוד).

מסילת ישרים — פרק יג

עיונים

[33]שְׁתֵּי לִטְרִין שֶׁל יָרָק וְכוּ'. עוֹד אָמְרוּ (כתובות קד, א) [34]בָּרְבִּנוּ הַקָּדוֹשׁ, שֶׁבְּשָׁעַת מִיתָתוֹ זָקַף עֶשֶׂר אֶצְבְּעוֹתָיו וְאָמַר, גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ שֶׁלֹּא נָהֲנֵיתִי מִן הָעוֹלָם הַזֶּה אֲפִלּוּ בְּאֶצְבַּע קְטַנָּה שֶׁלִּי. עוֹד אָמְרוּ: עַד שֶׁאָדָם מִתְפַּלֵּל עַל דִּבְרֵי תוֹרָה [35]שֶׁיִּכָּנְסוּ בְּתוֹךְ מֵעָיו, (ה)יִתְפַּלֵּל עַל [36]אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה [37]שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ בְּתוֹךְ מֵעָיו (מובא בתוספות שם

משה רבינו זועק בדברי פרידתו מן העולם: "וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית" (דברים לב, טו). ופירש הספורנו: "הנה אתה ישורון, קהל תופשי התורה ובעלי העיון, פנית אל התענוגים הגשמיים, ובזה עבית מהבין דקות האמת... ולפיכך נטש ההמון אלוה עשהו...".

כתב בתנא דבי אליהו רבה (פכ"ו): "ואם לא זכה האדם לבקש רחמים על דברי תורה שיכנסו לתוך מעיו, מכל מקום יבקש רחמים על אכילה ושתיה יתירה שלא יכנסו לתוך מעיו...". וביאר שם בפירוש 'מאורי אש': "בא להורות שרבוי המאכל גורם להפסדת התורה, כי כח היצר מתגבר על ידי זה, וגם נטמטם יצרי מוחו ושכלו. ולכן אם יראה כי אין שכלו חזק בדברי תורה, יבקש רחמים שיוכל להמנע מרבוי תאות המאכל, כי על ידי זה יטהר נפשו, ויזכה באחרית להבין דברי תורה, כי על ידי טהרת הנפש יתגלה השכל גם כן מעט מעט והבן מאד".

כתב החזו"א (באגרותיו א, כ): "ליזהר מאד מאכילת תענוג, ואם בטומאת הגוף יש ראשון לטומאה

ביאורים

33. שתי ליטרין של ירק. ההמשך שם: "וליטרא של בשר... והיו ישראל מלעיגין ואומרים: זה מלך?!" (ועיין רש"י ישעיה ח, ו שכתב: "שרצו למרוד בחזקיהו, שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים, אלא אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה, עליו נאמר 'צדיק אוכל לשובע נפשו'"). **34. ברבינו הקדוש.** רבי יהודה הנשיא. **35. שיכנסו בתוך מעיו.** כלומר, שיקנה אותם על אמיתתם ויתאחד עמהם, כפי שהמאכל נבלע במעיים ובונה את גוף האדם (שמחת מרדכי). **36. אכילה ושתיה.** יתירה (תדא"ר פכ"ו). או: מעדנים (תוספות כתובות קד. ד"ה לא). **37. שלא יכנסו בתוך**

ד"ה לא נהניתי, ועיין ילקו"ש ואתחנן רמז תתל). הֵן כָּל אֵלֶּה מַאֲמָרִים מוֹרִים בְּפֵרוּשׁ צָרָךְ הַפְּרִישׁוּת וְהַחוֹבָה בּוֹ. אָמְנָם עַל כָּל פָּנִים צְרִיכִים אָנוּ לְתָרֵץ [38]הַמַּאֲמָרִים הַמּוֹרִים הֵפֶךְ זֶה. אַךְ הָעִנְיָן הוּא, כִּי וַדַּאי חִלּוּקִים רַבִּים וְעִקָּרִים יֵשׁ בַּדָּבָר: יֵשׁ פְּרִישׁוּת שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ בּוֹ, וְיֵשׁ פְּרִישׁוּת שֶׁהֶחָזַרְנוּ עָלָיו לְבִלְתִּי הִכָּשֵׁל בּוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ז, טז): "[39]אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה".

וּנְבָאֵר עַתָּה הַפְּרִישׁוּת הַטּוֹב. וְנֹאמַר, כִּי הִנֵּה אַחַר שֶׁהִתְבָּאֵר לָנוּ הֱיוֹת כָּל [40]עִנְיְנֵי הָעוֹלָם נִסְיוֹנוֹת לָאָדָם, וּכְמוֹ [41]שֶׁכָּתַבְנוּ בְּבָר לְמַעְלָה וְהוֹכַחְנוּהוּ [42]בְּרִאָיוֹת, וְהִתְאַמֵּת לָנוּ [43]גַּם כֵּן רֹב [44]חֶלְשַׁת הָאָדָם [45]וְקִרְבַת דַּעְתּוֹ אֶל כָּל [46]הָרָעוֹת, [47]יִתְבָּרֵר בְּהַכְרֵחַ שֶׁכָּל מַה שֶּׁיּוּכַל הָאָדָם

ביאורים

מעיו. כדי שלא יתגשם על ידם ויטה טבעו לטבע הבהמה. **38. המאמרים.** שהובאו לעיל. **39. אל תהי צדיק הרבה.** אל תגזים ותפליג בצידקות יתירה. (עיין ראב"ע שם ורמב"ם הל' דעות ג, א שפירשו בדרך זו את המקרא. שמחת מרדכי). **40. עניני העולם נסיונות לאדם.** צרכי העולם הזה הגשמיים הם נסיון כיצד ישתמש בהם האדם. **41. שכתבנו כבר למעלה.** ראה פרק א'. **42. בראיות.** מהמקראות ומדברי חז"ל. **43. גם כן.** בדרך השכל. **44. חולשת האדם.** להתגבר על יצרו ולכבשו. **45. וקרבת דעתו.** ונטייתו הטבעית. **46. הרעות.** העבירות שיסודן בהנאה ובתאוה (יושר מסילה). וז"ל רבינו לעיל סוף פ"י: "כי טבע האדם חלש ולבו נפתה על נקלה ומתיר לעצמו הדברים שיכולים למצוא בהם כדי הטעאה" וכו' עיי"ש. **47. יתברר בהכרח וכו'.** כלומר, מתוך שתי ההקדמות שהוזכרו: א. ויש אב הטומאה ויש אבי אבות, בטומאת הנפש של מילוי התאוה באכילת תענוג מתאחד ראשון לטומאה ואב הטומאה ואבי אבות הטומאה. דבר זה הוא מן השפלים מאד ומעכבים את הלימוד, וכדאמרו במדרש (והובא בתוספות כתובות קד.): 'עד שאדם מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו...'. ואמרו (גיטין ע.): 'סעודתך שהנאתך הימנה משוך ידך הימנה'. עכ"ד.

לְהִמָּלֵט מִן [48]הָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה רָאוּי שֶׁיַּעֲשֶׂהוּ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נִשְׁמָר יוֹתֵר מִן הָרָעָה אֲשֶׁר [49]בְּרַגְלֵיהֶם. כִּי הִנֵּה אֵין לְךָ [50]תַּעֲנוּג עוֹלָמִי אֲשֶׁר לֹא יִמְשֹׁךְ אַחֲרָיו אֵיזֶה חֵטְא [51]בַּעֲקֵבוֹ. דֶּרֶךְ מָשָׁל: הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה כְּשֶׁנִּקּוּ מִכָּל אִסּוּרֵי הָאֲכִילָה, הִנֵּה מֻתָּרִים הֵם. אָמְנָם, מִלּוּי הַכֶּרֶס [52]מוֹשֵׁךְ אַחֲרָיו פְּרִיקַת הָעֹל, וּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן [53]מוֹשֵׁךְ אַחֲרָיו הַזְּנוּת וּשְׁאָר [54]מִינִים רָעִים. כָּל שֶׁכֵּן שֶׁבְּהֵיוֹת הָאָדָם מַרְגִּיל עַצְמוֹ לִשְׂבֹּעַ מֵאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, הִנֵּה אִם פַּעַם אַחַת יֶחְסַר לוֹ רְגִילוּתוֹ, [55]יִכְאַב לוֹ וְיַרְגִּישׁ מְאֹד, וּמִפְּנֵי זֶה נִמְצָא הוּא מַכְנִים עַצְמוֹ [56]בִּתְקֻף עֲמַל הַפְּחוֹרָה וּיגִיעַת הַקִּנְיָן לְשֶׁתִּהְיֶה שֻׁלְחָנוֹ עָרוּכָה כִּרְצוֹנוֹ, וּמִשָּׁם נִמְשָׁךְ אֶל [57]הֶעָוֶל וְהַגָּזֵל, וּמִשָּׁם [58]אֶל הַשְׁבוּעוֹת וְכָל שְׁאָר הַחֲטָאִים [59]הַבָּאִים אַחַר

ביאורים

ענייני העולם הם נסיונות לאדם. ב. האדם חלש ונוטה אל הרע - מתבקשת המסקנה ההגיונית: לברוח, במידת האפשר, מענייני העולם העלולים לסכנו (שמחת מרדכי). **48. העניינים האלה.** צרכי העולם הזה. **49. ברגליהם.** בעקבותיהם. **50. תענוג עולמי.** הנאה גשמית מענייני העולם הזה. **51. בעקבו.** בעקבותיו, כתוצאה ממנו (שמחת מרדכי). או הכוונה, בצורה נסתרת וזעירה כדבר המסתתר מתחת העקב (יושר מסילה). **52. מושך אחריו פריקת העול.** כמאמר הכתוב (דברים לב, טו): "וישמן ישורון - ויבעט". וכן כתיב (משלי ל, ט): "פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה'". וכן איתא במסכת ברכות (כט:) "לא תרוי ולא תחטי", וכתב שם רבינו יונה לפרש וז"ל: "לא תשבע כדי שלא תבא לידי חטא, כי כשהאדם שבע ונמשך אחר תענוגיו, שוכח עניני הבורא יתעלה" עכ"ל. **53. מושך אחריו הזנות.** מחמת ה'קלות ראש' ששתייתו גורמת (עפ"י רש"י במדבר ו, ב). וכן הוא בגמרא הנ"ל: "לא תרוי ולא תחטי" ופירש רש"י: "לא תרוי - לא תשתכר ביין". עכ"ל. **54. מינים רעים.** סוגי רעות שונות, כגון: פגיעה בכבוד הזולת ובממונו, קללות, חירוף וגידוף ודומיהם. **55. יכאב לו.** יצטער בנפשו. **56. בתוקף עמל הסחורה.** בעמל הקשה והמשעבד של המסחר כדי להשיג ממון. **57. העוול והגזל.** כי לא תמיד מצליח להרויח ביושר. **58. אל השבועות.** בבית דין על תביעות ממון. **59. הבאים אחר זה.** דהיינו כל האיסורים שבין אדם לחבירו.

מסילת ישרים פרק יג

עיונים

זֶה,[60] וּמֵסִיר עַצְמוֹ מִן[61] הָעֲבוֹדָה וּמִן הַתּוֹרָה וּמִן הַתְּפִלָּה, מַה שֶּׁהָיָה [62]נִפְטָר מִכָּל זֶה לוֹ מִתְּחִלָּתוֹ לֹא [63]מָשַׁךְ עַצְמוֹ בַּהֲנָאוֹת אֵלֶּה. וּכְעִנְיָן זֶה אָמְרוּ [64](י)בְּעִנְיַן בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה (סנהדרין עב, א): "עָמְדָה תּוֹרָה עַל סוֹף דַּעְתּוֹ וְכוּ'". וְכֵן עַל עִנְיַן הַזְּנוּת

ו. בעניין בן סורר ומורה. רבנו אברהם אבן עזרא (דברים כא, כ) ביאר את מהות בן סורר: "והנה זה כמו אפיקורס, כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה". ואולי כוונתו, כי זה מוכיח שאינו מאמין בעולם הבא, שלכן שם הוא את כל מעיינו בהנאות העוה"ז ('שיחות מוסר' ג' פ"ז). ב'שפתי חיים' (מועדים ח"א עמ' פז) הביא את הרמב"ן (דברים כא, יח) שביאר את חומרת עונשו של בן סורר על כך שהוא עובר על שני דברים, האחד שהוא מקלה את אביו ואת אמו וממרה בהם, והשני שהוא זולל וסובא ועובר על מה שנצטוינו (ויקרא יט, ב) 'קדושים תהיו', ונאמר עוד (דברים יג, ה) 'ואותו תעבודו ובו תדבקון', וזולל וסובא לא ידע דרך השם. והקשה, כיצד אפשר לדרוש מנער בן י"ג שנה, העומד בתחילת דרכו בחיוב המצוות, ציווים אלו שהם מדרגות נשגבות בעבודת השם,

ביאורים

60. ומסיר עצמו מן העבודה ומן התורה ומן התפילה. את חומר עזיבת עבודת ה' בגלל עניני העולם הזה, מבאר רבינו ב'אוצרות רמח"ל' (עמ' רלב): "מי שמניח זמן תפלה או שאר דברי עבודת המלך בעבור הדברים של זה העולם, לא קיים 'ואהבת את ה' אלוקיך', מיד עול היצר הרע מתחזק עליו ומתחשכת נשמתו, ועוד קושר אותו ס"מ למרכבתו באותם העבותות שלו". **61. העבודה.** ההתענינות במעלות עבודת ה', כגון: הרצון להשיג אהבה ויראה, להשתלם במידות ולהרבות חסד וכדו' (שמחת מרדכי). ב'עיונים' (להגר"י סרנא זצ"ל) כתב: יש עבודה שהיא חוץ מתורה ותפלה וכמ"ש הרמב"ם בספ"ג מהל' דעות: נמצא המהלך בדרך זו כל ימיו עובד את ה' תמיד אפילו בשעה שנושא ונותן ואפילו כו' ע"ש. **62. נפטר מכל זה.** ניצל מירידה רוחנית זו. **63. משך.** הרגיל. **64. בעניין בן סורר ומורה וכו'.** ששנינו עליו (במשנה, סנהדרין עה:): "שהוא נידון על שם סופו", וביאר זאת רבי יוסי הגלילי בברייתא (שם עב.): "וכי מפני שאכל תרטימר (משקל חצי מנה) בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי, אמרה תורה יצא לבית דין ליסקל?! אלא, הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, ש(לאחר שהרגיל את עצמו לזלילה ושביעה) סוף מגמר [-מכלה] נכסי אביו ומבקש לימודו (מה שהורגל בבשר ויין - רש"י) ואינו מוצא (כדי סיפוקו) ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם [-גוזל] את הבריות (ונוטל את ממונם ואת נפשם), אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב".

מסילת ישרים פרק יג

עיונים

ועוד להענישו על כך, הרי אין ביכולתו להיות בעל מעלות אלו?

ותירץ על פי מה שהקדים לבאר שיסוד התשובה והצלחתה היא רק כאשר יש שאיפה גדולה בתחילת הדרך להתחדשות והתקרבות אל ה' ולהגיע לשיא פסגת השלימות. כל אדם צריך לראות בתחילת דרכו את המטרה אליה הוא צריך לשאוף והיעד אליו עליו להגיע, ולאור זה ינתב את כל מעשיו. התביעה על בן סורר היא לא על שאיננו אוחז במדרגות של 'קדושים תהיו', אלא על שאין לו את השאיפה והכיוון למדרגות אלו, וכל תשוקתו מצטמצמת לחומריותו של עולם הזה בלבד, ועל כן נידון על שם סופו.

אָמְרוּ (סוטה ב, א): "(ז)כָּל הָרוֹאֶה סוֹטָה[65] בְּקִלְקוּלָהּ, [66]יְזִיר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן".

וְתִרְאֶה,[67] כִּי זֹאת הִיא הַחִבּוּלָה גְּדוֹלָה לָאָדָם לְמַעַן הִנָּצֵל מִיִּצְרוֹ, כִּי כֵיוָן שֶׁבְּהִיוֹתוֹ

ז. כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. תמהו המפרשים, הרי אדרבא, כיון שראה קלקולה דהיינו את העונש הנורא שהסוטה קיבלה, ממילא הוא נזהר שלא יבוא לידי חטא, ומדוע עליו להזיר עצמו מן היין?

ביאר רבי יוסף לייב בלוך מטלז: האמת היא, שראיית העונש לבדה לא רק שאין בה כדי להרתיע, עוד יותר מסוכנת היא לקרב את האדם אל החטא, ויש להזהר מאד לבל תעורר דוקא את נקודות החושך שבאדם לחטוא עוד. משל למה הדבר דומה, לאותו אדם שהיה להוט אחר היין והיי"ש, וכאשר הראו לו שיכור מתגולל בחוצות בתוך קיאו, לא רק שלא השתכנע לשוב ממנהגו, אלא עוד ניגש אליו ושאלו היכן קנה יין כל כך טוב. כך היא המידה גם באדם שנזדמן לו לראות סוטה בקלקולה, אשר אם לא יזיר עצמו מן היין, עלול הוא לחטוא יותר מאשר מקודם.

בדומה לזה הובא מפי בנו רבי אליהו מאיר בלוך: איתא בגמרא, אין אדם עובר עבירה אלא אם כן

ביאורים

65. בקלקולה. "בניוולה ובבושתה, שמנוולים אותה" (רש"י שם) ודואג שלא יבוא אף הוא לידי עבירה כמוה. **66. יזיר עצמו מן היין.** שהיין מביא לידי קלות ראש והוא גרם לה (רש"י). ואיתא במדרש: "ישראל שהיו רואין (את ניוול הסוטה), באין לתוך בתיהם ואומרים, אוי לו לפלוני ולפלונית ששתו יין ונשתכרו ועברו עבירות ומתו, נשבע אני שאיני שותה יין לעולם, שלא יקרה לי כמותו" (הובא בפירוש 'עץ יוסף' על 'עין יעקב' בתחילת מסכת סוטה. שמחת מרדכי). **67. כי זאת.** יזיר עצמו מן היין (כ"ה בסדר הויכוח).

[68]בְּפֶרֶק הָעֲבֵרָה קָשֶׁה עָלָיו לְנַצְּחוֹ וְלִכְבֹּשׁ אוֹתוֹ, עַל כֵּן צָרִיךְ שֶׁבְּעוֹדֶנּוּ רָחוֹק מִמֶּנָּה יַשְׁאִיר עַצְמוֹ רָחוֹק, כִּי אָז יִהְיֶה קָשֶׁה לַיֵּצֶר [69]לְקָרְבוֹ אֵלֶיהָ. הִנֵּה הַבְּעִילָה עִם אִשְׁתּוֹ מֻתֶּרֶת הִיא הֲתֵר גָּמוּר. אָמְנָם כְּבָר תִּקְּנוּ טְבִילָה לְבַעֲלֵי קְרָיִין [70]שֶׁלֹּא יִהְיוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מְצוּיִים אֵצֶל נְשֵׁיהֶם כַּתַּרְנְגוֹלִים (ברכות כב, א), לְפִי שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהַמַּעֲשֶׂה עַצְמוֹ מֻתָּר, אָמְנָם כְּבָר הוּא [71]מַטְבִּיעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁל הָאָדָם הַתַּאֲוָה הַזֹּאת וּמִשָּׁם יָכוֹל לְהִמָּשֵׁךְ [72]אֶל הָאִסּוּר, וּכְמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נב, ב): "אֵבֶר קָטָן יֵשׁ בָּאָדָם, [73]מַשְׁבִּיעוֹ רָעֵב [74]מַרְעִיבוֹ שָׂבֵעַ". וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁאֲפִלּוּ [75]בַּשָּׁעָה הָרְאוּיָה [76]וְהָעֵת הַהֶגְיוֹן אָמְרוּ [77]עַל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (נדרים כ, ב) שֶׁהָיָה "[78]מְגֻלָּה טָפֵחַ וּמְכַסֶּה טְפָחַיִם [79]וְדוֹמֶה לְמִי שֶׁכִּפָּאוֹ שֵׁד", [80]כְּדֵי שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת אֲפִלּוּ בְּשָׁעַת הֲנָאָתוֹ.

ביאורים

68. בפרק העבירה. בעת העבירה; כלומר, בזמן שהוא כבר קרוב לעבור עבירה. **69. לקרבו אליה.** לקרב את האדם אל העבירה. **70. שלא יהיו ת"ח מצויים וכו'.** שעל ידי תקנת הטבילה יהיו "נמנעים מתשמיש (מרובה) מפני טורח טבילה" (עפ"י רש"י שם ד"ה משום). **71. מטביע.** קובע כתכונה טבעית. **72. אל האיסור.** איסורי עריות. **73. משביעו - רעב.** הנענה לתביעות יצרו להשביע את כל רעבונו ומרבה בתשמיש - מעורר ומרבה את תאוותו יותר. **74. מרעיבו - שבע.** שאינו נענה לתביעות יצרו ואינו מרבה בתשמיש (אלא לפי הצורך הראוי) - מרגילו להסתפק במועט, ומתמעטת תאותו. **75. בשעה הראויה.** בלילה. **76. והעת ההגון.** בלילות בהן חלה עליו מצות עונה (שמחת מרדכי). **77. על רבי אליעזר.** שכך היה מנהגו בעת קיום מצות עונה. **78. מגלה** נכנסה בו רוח שטות. "רוח שטות" זו מה היא? ידוע הוא, שכל דבר שאדם רואה בעיניו עושה בו רושם ומשפיע עליו. משום כך הרי אמרו "אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע" (מגילה כח.). מעתה, ברגע שאדם רואה סוטה בקלקולה, אף שהבזיון והעונש לכאורה משפיעים עליו שלא יחטא, בד בבד מסיתו היצר הרע להרהר במתיקות העבירה והתאוה, ועושה עליו רושם יותר גדול מאשר הבזיון והעונש. לכך ראוי שיזיר עצמו מן היין, באשר היין מביא לידי קלות ראש.

טְפָחַיִם [79]וְדוֹמֶה לְמִי שֶׁכִּפָּאוֹ שֵׁד", [80]כְּדֵי שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת אֲפִלּוּ בְּשָׁעַת הֲנָאָתוֹ.

הַמַּלְבּוּשִׁים [81]וְהַקִּשּׁוּטִים לֹא הִזְהִירָה הַתּוֹרָה עַל יָפִים אוֹ עַל [82]תַּבְנִיתָם, אֶלָּא שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהֶם [83]כְּלְאַיִם [84]וְיִהְיֶה בָּהֶם צִיצִית וְאָז כֻּלָּם מֻתָּרִים. אָמְנָם מִי לֹא יֵדַע שֶׁמִּלְבִּישַׁת הַפְּאֵר [85]וְהָרִקְמָה תְּמַשֵּׁךְ הַנַּאֲוָה [86]וְגַם הַזְּנוּת יִגְבַּל בָּהּ, מִלְּבַד הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה [87]וְהָעֹשֶׁק הַנִּמְשָׁכִים מִכָּל מַה שֶּׁהוּא [88]יָקָר עַל הָאָדָם לְהַשִּׂיגוֹ. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ר כב, ו): "כֵּיוָן שֶׁרוֹאֶה הַיֵּצֶר אָדָם [89]שֶׁתּוֹלֶה בַּעֲקֵבוֹ, [90]מְמַשְׁמֵשׁ בְּגָדָיו [91]וּמְסַלְסֵל בְּשָׂעָרוֹ, [92]אוֹמֵר זֶה שֶׁלִּי".

ביאורים

טפח ומכסה טפחיים. כלומר, נוהג בצניעות יתירה. **79. ודומה למי שכפאו שד.** שנוהג באימה וביראה כאילו כפאו שד (שו"ע או"ח ר"מ ח'. עיי"ש פירושים נוספים; אך עיין "כף החיים" שם ס"ק סא, שזהו הפירוש הנכון ביותר). **80. כדי שלא ליהנות.** בסדר הויכוח הנוסח הוא: "כדי שלא ליהנות מן המעשה, הרי זה פרישות גדול עד התכלית שלא ליהנות אפילו בשעת מעשה". **81. והקישוטים.** ממיני הבגדים. **82. תבניתם.** צורתם. **83. כלאים.** "שעטנז - צמר ופשתים יחדיו" (דברים כב, יא). **84. ויהיה בהם ציצית.** בבגדים שיש בהם ארבע כנפות ושאר התנאים המחייבים (כגון: שיעור גודל הבגד, בעלות הלובש וכו'). **85. והרקמה.** בגד מהודר בקישוטים הרקומים בו. **86. וגם הזנות יגבל בה.** גובל עם לבישת ההדר והפאר, באשר הלבוש עלול לשמש כאמצעי לעורר את התאוה (שמחת מרדכי). או כוונתו, 'יגבל בה' - מתערב ונבלל עמה (פתח המסילה). **87. והעושק.** הגזל, להשיג ממון כדי לקנות הדברים היקרים. **88. יקר.** כבד וקשה. **89. שתולה בעקבו.** מתקן צעידתו "דרך גאוה, לילך עקב בצד אגודל" (פי' מתנות כהונה שם), וע"י כך הוא "מגביה בגופו" (רש"י על ב"ר). **90. ממשמש בגדיו.** ליפותם. **91. ומסלסל בשערו.** לנאותו. **92. אומר זה שלי.** היצר הרע אומר על אותו אדם, הוא שייך לי ויש לי פתח כניסה אצלו.

מסילת פרק יג ישרים

[93]**הַטִּיּוּל** וְהַדִּבּוּר אִם אֵינוֹ בְּדֶרֶךְ אִסּוּר, וַדַּאי דִּין תּוֹרָה מֻתָּר הוּא, אָמְנָם כַּמָּה בְּטוּל תּוֹרָה נִמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ, כַּמָּה מִן הַלָּשׁוֹן הָרָע, כַּמָּה מִן הַשְּׁקָרִים, כַּמָּה מִן הַלֵּיצָנוּת. וְאוֹמֵר (משלי י, יט): "[94]בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל פָּשַׁע".

כְּלַל הַדָּבָר, כֵּיוָן שֶׁכָּל עִנְיְנֵי הָעוֹלָם אֵינָם אֶלָּא [95]סַכָּנוֹת עֲצוּמוֹת, אֵיךְ לֹא יֶשְׁבַּח מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהִמָּלֵט מֵהֶם וּמִי שֶׁיִּרְבֶּה לְהַרְחִיק מֵהֶם. וְזֶהוּ עִנְיַן [96]הַפְּרִישׁוּת הַטּוֹב, שֶׁלֹּא יִקַּח [97]מִן הָעוֹלָם בְּשׁוּם שִׁמּוּשׁ שֶׁהוּא מִשְׁתַּמֵּשׁ מִמֶּנּוּ אֶלָּא מַה שֶּׁהוּא מֻכְרָח בּוֹ מִפְּנֵי [98]הַצֹּרֶךְ אֲשֶׁר לוֹ בְּטִבְעוֹ אֵלָיו. הוּא מַה שֶּׁהִשְׁתַּבַּח רַבִּי בַּמַּאֲמָר שֶׁזָּכַרְתִּי, [99]שֶׁלֹּא נֶהֱנָה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה אֲפִלּוּ בְּאֶצְבַּע קְטַנָּה, עִם הֱיוֹתוֹ נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל וְשֻׁלְחָנוֹ שָׂלֵחַן מְלָכִים [100]בְּהֶכְרֵחַ לִיקַר נְשִׂיאוּתוֹ, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע"ז יא, א):

ביאורים

93. הטיול. דרכי שעשוע ובידור, ולאו דוקא יציאה-הליכה לצורך הנאה (שמחת מרדכי). **94. ברוב דברים לא יחדל פשע.** בריבוי דיבורים לא יתכן שימנע לחלוטין דיבור אסור. **95. סכנות עצומות.** כי הם מקרבים את האדם לעוונות. וזהו עיקר סיבת בריאתם להיותם נסיונות לאדם, עיין לעיל בפרק א' (פי כהן). **96. הפרישות הטוב.** כיון שרוצה ויכול לנהוג בה, להבדיל ממי שאינו יכול, שזוהי פרישות הרעה כדלקמן (פתח המסילה). **97. מן העולם.** מהנאות העולם. **98. הצורך אשר לו בטבעו אליו.** הצורך שיש לאדם באותו שימוש - על פי טבעו המתיחס אל השימוש ההוא. כלומר, ההכרח נקבע על פי הטבע הפרטי שלו (שמחת מרדכי). או הכוונה, מפני הטבע שהוטבע באדם, וזאת כדי שלא ירגיש חסר או סובל (יושר מסילה). **99. שלא נהנה מן העולם הזה.** כלומר הנאה יתירה בלתי הכרחית. כי אף שהיה הכרח ששולחנו יהיה שולחן מלכים, אין הכרח שהוא יהנה משולחנו יותר מאדם פשוט שאיננו נשיא ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **100. בהכרח ליקר נשיאותו.** כפי הנצרך לכבוד נשיאותו.

מסילת פרק יג ישרים

עיונים

ח. שלא פסק מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות וכו'. והקשו התוספות (ע"ז יא. ד"ה צנון) א"כ היאך השתבח רבי בשעת מיתתו שלא נהנה מן העוה"ז אפילו באצבע קטנה (כמבואר בכתובות קד. והובא לעיל)? ותירצו, שכאן היה זה לאוכלי שולחנו ולא בשביל עצמו.

והטור כתב (או"ח סי' רלא) שראוי שכל מעשיו של אדם יהיו לשם שמים, ואפילו אכילתו ושתיתו לא יהיה להנאת גופו, אלא לחזק גופו בבריאות כדי שיוכל לעבוד את בוראו. ועל דרך זה אמר רבי "שלא נהניתי מהעולם הזה אפילו באצבע קטנה", שאף שאכל ושתה והיה לו צנון וחזרת, לא היתה כוונתו בזה להנאת גופו, אלא לחיזוק גופו כדי שיוכל לעבוד את השי"ת. וראה בשל"ה (עשרה מאמרות סוף מאמר עשרה בהגהה) שבזה בא הטור ליישב קושית התוספות.

"[101]שְׁנֵי [102]גּוֹיִם בִּבְטְנֵךְ" (בראשית כה, כג), זֶה רַבִּי וְאַנְטוֹנִינוּס (ח)שֶׁלֹּא פָּסַק מֵעַל שֻׁלְחָנָם [לֹא חֲזֶרֶת וְלֹא קִשּׁוּת וְלֹא צְנוֹן [103]לֹא בִּימוֹת הַחַמָּה וְלֹא בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים]. [104]וְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה כְּמוֹ כֵן, וּשְׁאָר הַמַּאֲמָרִים שֶׁזָּכַרְתִּי, כֻּלָּם [105]מְקֻיָּמִים וּמוּרִים שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם לִפְרֹשׁ מִכָּל מַה שֶּׁהוּא [106]תַּעֲנוּג עוֹלָמִי לְמַעַן לֹא יִפֹּל בְּסַכָּנָתוֹ.

וְאִם תִּשְׁאַל וְתֹאמַר, אִם כֵּן, אֲפוּא, שֶׁזֶּה דָּבָר מִצְטָרֵךְ וּמַכְרָח, [107]לָמָּה לֹא גָּזְרוּ עָלָיו

ביאורים

101. שני גויים בבטנך. היא נבואה שנאמרה לרבקה בהיותה בהריון של יעקב (אבי ישראל) ועשו (אבי אדום-רומי); וחז"ל דרשו כתוב זה על צאצאיהם, רבי יהודה נשיא ישראל ואנטונינוס קיסר רומי שחיו בעושר וגדולה. **102. גויים.** "אל תקרי 'גויים', אלא 'גֵּיִים' - כמו גאים כלומר גדולים. **103. לא בימות החמה ולא בימות הגשמים.** כלומר, גם בעונות שאין הירקות הללו מצויים אלא בשולחנות של גדולי העשירים. [רבי ואנטונינוס היו כה עשירים, עד שהיה ביכולתם להשיג ירקות אלו אף שלא בעונתם, כגון על ידי גידולם במקומות מיוחדים לכך (מהרש"א)]. **104. וחזקיהו מלך יהודה כמו כן.** היתה לו אפשרות להתענג על מעדני העולם-הזה מצד רוב עושרו וגדולתו, ומכל מקום פרש מהם. **105. מקיימים ומורים.** מאשרים ומלמדים. **106. תענוג עולמי.** הנאה מעניני העולם הזה שאינה הכרחית. **107. למה לא גזרו עליו.** לאוסרו לכל ישראל.

מסילת ישרים פרק יג

עיונים

הֲחֲכָמִים כְּמוֹ שֶׁגָּזְרוּ עַל הַפְּיָגוֹת וְתַקָּנוֹת שֶׁגָּזְרוּ? הִנֵּה הַתְּשׁוּבָה [108]מְבֹאָרֶת וּפְשׁוּטָה, כִּי לֹא גָּזְרוּ חֲכָמִים גְּזֵרָה אֶלָּא אִם כֵּן רֹב הַצִּבּוּר יְכוֹלִים לַעֲמֹד בָּהּ (ב"ק עט, ב), וְאֵין רֹב הַצִּבּוּר יְכוֹלִים לִהְיוֹת [109]חֲסִידִים, אֲבָל דַּי לָהֶם שֶׁיִּהְיוּ [110]צַדִּיקִים. אַךְ [111]הַשְּׁרִידִים אֲשֶׁר בָּעָם הַחֲפֵצִים לִזְכּוֹת לְקִרְבָתוֹ יִתְבָּרֵךְ [112](ט)וּלְזַכּוֹת בִּזְכוּתָם לְכָל שְׁאָר הֶהָמוֹן [113]הַנִּתְלֶה בָּם, לָהֶם [114]מַגִּיעַ לְכַיָּם [115]מִשְׁנַת חֲסִידִים אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ לְכַיָּם הָאֲחֵרִים, הֵם הֵם סִדְרֵי הַפְּרִישׁוּת הָאֵלֶּה [116]כִּי בָזֶה בָּחַר ה', שֶׁכֵּיוָן שֶׁאִי אֶפְשָׁר לָאָמָּה שֶׁתִּהְיֶה כֻּלָּהּ שָׁוָה בְּמַעֲלָה אַחַת, כִּי יֵשׁ בָּעָם מַדְרֵגוֹת

ט. ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון הנתלה בם. כתב הר"ן (דרשות הר"ן דרוש שמיני): "אין ספק שראוי שנאמין, שכמו שבזמן שבית המקדש קיים היה המעון ההוא המקודש מקום מוכן לחול שפע הנבואה והחכמה, עד שבאמצעות המקום ההוא היה שופע על כל ישראל, כן ראוי שיהיו הנביאים והחכמים מוכנים לקבל החכמה והנבואה, עד שבאמצעותם יושפע השפע

ביאורים

108. מבוארת ופשוטה. מובנת היטב ואינה מורכבת, אלא מושגת ללא צורך של לימוד ענין מענין עד שתושג (שמחת מרדכי). **109. חסידים.** העושים את רצון ה' גם לפנים משורת הדין. **110. צדיקים.** המקיימים את כל המצוות שהם מחוייבים בהן. **111. השרידים.** הנשארים לפליטה, כלומר נמלטים ומתעלים מן המדריגה הנמוכה של המון העם (שמחת מרדכי). **112. ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון.** דהיינו, כי אותם היחידים הזוכים לקרבת אלוקים מביאים השראת השכינה לעולם הזה, וממילא זוכים גם שאר ההמון (יושר מסילה). וזה טעם נוסף להנהגת ה'פרישות' - זיכוי העם כולו ע"י שישנם בקרבו אנשים מעולים (שמחת מרדכי). **113. הנתלה בם.** התלוי בהם. **114. מגיע.** ראוי. **115. משנת חסידים.** הנהגה הנובעת ממידת החסידות. **116. כי בזה בחר ה'.** רבינו רומז כאן על מה שכתב להלן בסוף פרק י"ח, שיש ב'פרישות' גם מענין ה'חסידות' - שהוא "לעשות נחת רוח ליוצרו". וזאת, באשר רצונו יתברך שנהיה "קדושים", כלומר פרושים מעניני החומריות, נמצא שבעצם הנהגת ה'פרישות' מקיים את רצון ה' מעבר למה שנצטוה. או הכוונה, שזו היא הדרך שבחר בה ה' שתועיל אפילו לשאר אנשים שאין בכוחם להיות פרושים (מפרשים).

מסילת ישרים פרק יג

עיונים

מַדְרֵגוֹת אִישׁ [117]לְפִי שִׂכְלוֹ, הִנֵּה לְפָחוֹת יְחִידֵי סְגֻלָּה יִמָּצְאוּ אֲשֶׁר יָכִינוּ אֶת עַצְמָם [118]הֲכָנָה גְּמוּרָה, (י)וְעַל יְדֵי הַמּוּכָנִים יִזְכּוּ גַּם הַבִּלְתִּי מוּכָנִים

ההוא על המוכנים מבני דורם גם אם לא ישתתפו עמם, אבל [אלא] מצד המצאה [הימצאותם] בדורם, שהם (-הנביאים והחכמים) עצמם כמו המקדש המקודש... ולפיכך בהמצא לחכמים והחסידים בדורות יהיה השפע שופע עליהם, ובאמצעותם אפשר שיהיה שופע על כל המוכנים מבני דורם, וכ"ש לאותם שהם מתקרבים אליהם ומשתתפים עמהם...".

בספר חרדים (פרק ס"ו סעיף י"ג) כתב: "הואיל ונפש כל ישראל עצם אחד כדאמר "שבעים נפש", בהצדיק אדם נפשו - בכל ישראל יעשה רושם ובו יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל... לכן תתעורר נפשך בכוונה גדולה לשוב בתשובה, ותכוון שעמך ישובו כל זרע ישראל, והיינו "שובה ישראל" בלשון יחיד והדר כתיב "קחו עמכם דברים ושובו"... כי גורם שכולם יהרהרו בתשובה... נמצא מזכה אחרים עמו". עכ"ד.

על מידת ההשפעה של תלמיד חכם על סביבתו בעצם מציאותו, ראוי לציין דברי ה'חזון איש' (קובץ אגרות ח"ג ס"ב): "כשם שאברי האדם מתחלקים לפעולותיהם, עין רואה ואוזן שומעת, וידים עסקניות, כן העם כולו הוא כגוף אחד ואישים נפרדים בו, וכל איש צריך למלא את תעודתו. ואם היו בני תורה עמלים בתורה לאמיתתה, היו מצילים ילדים הרבה ואנשים הרבה מהרהורי עבירה וכפירה וכיוצא בזה, בשפע קדשם בהשתפך רוח טהרה בעולם. ובסביבות בעל תורה אמיתי הדבר ניכר לעיניים, השפעה מרובה על אנשים הרבה, מה שכל השתדלות מעשית לא תשיגנה, וכמו כן יש רשמים על הרחוקים שאין העין הרואה מרגשת בם לדקותם".

י. ועל ידי המוכנים יזכו גם הבלתי מוכנים. בספרו דרך ה' (ח"ב פ"ג ח') האריך רבינו בענין זה, וז"ל: "הנה השקיפה החכמה העליונה על כל מה שהיה ראוי שימצא לתיקון המין [האנושי], שיעשה ממנו קיבוץ השלימים שזכרנו למעלה [דהיינו אלה שיזכו לעוה"ב], וראתה שהיה ענין נאות להם מאד, שיהיה בכח קצתם להועיל לקצתם ולהיטיב להם. פירוש - שלא יוחלט הדבר שרק מי שיגיע בכח שלו עצמו אל השלימות יהיה מן הנמנים בקיבוץ בני העוה"ב, אלא גם מי שכבר יגיעוהו מעשיו שבהתלותו באחר זכאי ממנו יוכל ליהנות בשלימות, הנה יכנס בכלל ההוא, אלא שיהיה במדריגה תחתונה, שהיא מדריגת הנתלה בחבירו. ונמצא שלא ידחה מן השלימות לגמרי אלא מי שלא יהיה

ביאורים

117. לפי שכלו. לפי עומק הכרתו והבנתו. **118. הכנה גמורה.** להיות מתוקנים בשלימות הראויה.

מסילת ישרים — פרק יג

אֶל אַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ וְהַשְׂרָאַת שְׁכִינָתוֹ. וְכָעִנְיָן שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאַרְבָּעָה מִינִים שֶׁמַּלּוּלָב (ויק"ר ל, יב): [119]**"יָבוֹאוּ אֵלָּה וְיכַפְּרוּ עַל אֵלָּה. וּכְבָר מָצָאנוּ לְאֵלְיָהוּ זָכוּר לַטּוֹב שֶׁאָמַר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי** [120]**בְּמַעֲשֶׂה דְעוּלָּא בַּר קוֹשֶׁב (ירושלמי תרומות, פ"ח ה"ד) כְּשֶׁהֶשְׁשִׁיבוֹ "וְלֹא מִשְׁנָה הִיא", אַף הוּא אָמַר לוֹ "וְכִי מִשְׁנַת חֲסִידִים הִיא".**

עיונים

יא. נשמה שנתתי בך החיה אותה. בספר החינוך (מצוה שע"ד) ביאר בזה, שהקב"ה חפץ שתהיה בעולמו בריה משותפת מחומר ושכל, וזהו האדם, וכל מה שיוכל האדם למעט בעבודת החומר ולשים מגמתו לעבודת קונו, אז טוב לו, ובלבד שלא יזניח את גופו לגמרי ויחריבהו, כי גם זה יחשב לו עון, מאחר שהמלך חפץ להיות לו בריה כזו. ועל זה אמר שלמה המלך (קהלת ז, טז) 'אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם', וזו היא קדושת הנזיר ומעלתו שנקרא 'קדוש' (במדבר ו, ה), שעוזב את מלאכת החומר ושובר תאוותיו בדברים שאינם חורבן גמור לגופו.

ראוי ליהנות בו, לא מצד עצמו ולא מצד התלותו בזולתו. ונמצאת על ידי זה ההצלה מרובה, וירבו יותר הנהנים.

ואולם הנהנים ומהנים לאחרים, ודאי שאלו יהיו היותר גדולים בקיבוץ ההוא, והם יהיו הראשים, והצריכים לתלות בם יהיו משועבדים להם וצריכים להם. וכדי שיהיה מקום לתיקון הגדול הזה, קשר מתחלה את האישים זה עם זה, והוא ענין כל ישראל ערבים זה לזה שזכרו ז"ל, כי הנה על ידי זה נמצאים מתקשרים קצתם בקצתם ולא נפרדים איש לעצמו.

ביאורים

119. יבואו אלה ויכפרו על אלה. יבואו בעלי תורה או מעשים טובים המשולים לאתרוג לולב והדס, ויכפרו על אלו שאין בהם תורה ומעשים טובים המשולים לערבה, שזו הסיבה שמינים אלו אגודים יחדיו. **120. במעשה דעולא בר קושב.** כך מסופר שם (בתרגום ע"פ ה"פני משה"): עולא בר קושב נתבע ע"י המלכות למשפט שיש בו חיוב מיתה, ברח ובא לעיר לוד אצל רבי יהושע בן לוי. באו אנשי חיל המלך והקיפו את העיר ואמרו להם: "אם אין אתם נותנים אותו לנו, נחריב את כל העיר!" עלה רבי יהושע בן לוי אליו לשכנעו שיסכים להימסר לאנשי המלכות כדי שלא ימותו כל אנשי העיר בגללו, ונתרצה ומסרו לידי החיילים. אליהו הנביא זכור לטוב, שהיה רגיל להתגלות אל רבי יהושע בן לוי, לא נגלה אליו עוד לאחר מקרה זה. צם רבי יהושע בן לוי צומות רבים, ונגלה אליו אליהו לבסוף. אמר לו אליהו: לאחר מה שעשית הפסקתי להיגלות אליך שכן "וכי למסורות (למוסרים, שמוסרים יהודים לנכרים) אני נגלה?!" אמר לו ריב"ל: "ולא משנה עשיתי?!" (כלומר, וכי לא עשיתי כדין התוספתא (המובא שם לעיל), שאם ייחדו נכרים יהודי אחד בתביעה שימסרוהו להם ואם לא יהרגו את כולם, מותר למסרו להם?!) אמר לו אליהו: "וזו משנת חסידים היא?!" כלומר, אמנם זו הלכה להמון העם, אבל לחסידים יש משנה אחרת (והיה לך לסלק עצמך מענין זה. פני משה).

מסילת ישרים — פרק יג

אַךְ הַפְּרִישׁוּת הָרָע הוּא כְּדֶרֶךְ הַגּוֹיִם הַפְּכָלִים, אֲשֶׁר לֹא דַי שֶׁאֵינָם לוֹקְחִים מִן הָעוֹלָם מַה שֶּׁאֵין לָהֶם הֶכְרֵחַ בּוֹ, אֶלָּא שֶׁכְּבָר יִמְנְעוּ מֵעַצְמָם גַּם אֶת הַמֻּכְרָח וְיַסְּרוּ גּוּפָם בְּיִסּוּרִין וּדְבָרִים [121]**זָרִים אֲשֶׁר לֹא חָפֵץ בָּהֶם ה' כְּלָל, אֶלָּא אַדְרַבָּא, חֲכָמִים אָמְרוּ (תענית כב, ב):** [122]**אָסוּר לָאָדָם שֶׁיְּסַגֵּף עַצְמוֹ. וּבְעִנְיַן הַצְּדָקָה אָמְרוּ (ירושלמי פאה פ"ח סוף ה"ח): "כָּל מִי** [123]**שֶׁצָּרִיךְ לְטַל וְאֵינוֹ נוֹטֵל, חֲרֵי זֶה** [124]**שׁוֹפֵךְ דָּמִים". וְכֵן אָמְרוּ (תענית שם): "לְנֶפֶשׁ חַיָּה' (בראשית ב, ז), (יא)נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתִּי בְךָ** [125]**הַחֲיֵה אוֹתָהּ", וְאָמְרוּ (תענית יא, א): "כָּל הַיּוֹשֵׁב**

עיונים

ביאורים

121. זרים. משונים, הרחוקים מן השכל. **122. אסור לאדם שיסגף עצמו.** בתענית, שמא מתוך חולשתו לא יהיה בו כח להתפרנס מיגיע כפיו ויצטרך לבריות, ואין הבריות מרחמות עליו באמרם שהוא הביא את הצרה על עצמו. ועוד, כי ע"י הסיגופים יפגום ביכולתו לעבוד את ה' כראוי לו. **123. שצריך ליטול.** צדקה, שמעשי ידיו אינם מספיקים לו, ואינו נוטל ומענה את עצמו בחיים רעים [ולשון הרמב"ם סוף הלכות מתנות עניים: "כל מי שצריך ליטול ואינו יכול לחיות אלא אם כן נוטל, כגון זקן או חולה או בעל יסורים, ומגיס דעתו ואינו נוטל"]. **124. שופך דמים.** שאינו מחיה את נפשו ונפש בני ביתו מן הצדקה. וכתב ב"פני משה" שמדובר באדם שאינו יכול לפרנס עצמו אפילו בדוחק. [ולשון הרמב"ם (שם): "הרי זה שופך דמים ומתחייב בנפשו, ואין לו בצערו אלא עוונות וחטאים". ("שחושב שעושה מצוות וחסידות, ואינו אלא חטא ואשם". מהר"י קורקוס)]. **125. החיה אותה.** ואל תענה את נפשך. [שבמקום 'חַיָּה' יש לקרוא 'חַיֵּה', בלשון ציווי, כמו 'בקרב שנים חַיֵּיהוּ'

[126]בְּתַעֲנִית נִקְרָא חוֹטֵא", [127]וְהֶעֱמִידוֹהָ (שם ב) "בִּדְלָא מָצֵי מְצַעֵר נַפְשֵׁהּ". וְהִלֵּל הָיָה אוֹמֵר "גּוֹמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חָסֶד" (משלי יא, יז) עַל [128]אֲכִילַת הַבֹּקֶר, וְהָיָה רוֹחֵץ פָּנָיו וְיָדָיו לִכְבוֹד קוֹנוֹ, כַּל וָחֹמֶר [129]מִדְיוּקְנָאוֹת הַמְּלָכִים (ויק"ר לד, ג).

חֲרֵי לְךָ הַכְּלָל הָאֱמִתִּי, שֶׁכָּל מַה שֶּׁאֵינוֹ מֻכְרָח לָאָדָם בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה רָאוּי לוֹ שֶׁיִּפְרֹשׁ מֵהֶם, וְכָל מַה שֶּׁהוּא [130]מֻכְרָח לוֹ מֵאֵיזֶה טַעַם שֶׁיִּהְיֶה, כֵּיוָן שֶׁהוּא מֻכְרָח לוֹ, אִם הוּא פּוֹרֵשׁ מִמֶּנּוּ חֲרֵי זֶה חוֹטֵא. הִנֵּה זֶה כְּלָל [131]נֶאֱמָן, אַךְ [132]מִשְׁפַּט הַפְּרָטִים עַל פִּי הַכְּלָל הַזֶּה אֵינוֹ מָסוּר אֶלָּא אֶל [133]שִׂקּוּל הַדַּעַת, [134]וּלְפִי שִׂכְלוֹ יְהַלֵּל אִישׁ (משלי יב, ח), כִּי אִי אֶפְשָׁר לְקַבֵּץ כָּל הַפְּרָטִים כִּי רַבִּים הֵם וְאֵין שֵׂכֶל הָאָדָם יָכוֹל לְהַקִּיף

ביאורים

(חבקוק ג, ב). וכתב המאירי (תענית כב:) שמטעם זה הקילו למי שהוא חלש והתענית קשה לו]. **126. בתענית.** שאינו חייב בה. **127. והעמידוה בדלא מצי מצער נפשיה.** קבעו, שמשפט זה אמור לגבי בני אדם שאינם יכולים לסבול את צער התענית, והיא עלולה לפגוע בבריאותם. [ואילו לגבי מי שאין התענית מזיקה לו אמרו שם שהוא "נקרא קדוש", הובא בדברי רבינו לעיל]. **128. אכילת הבוקר.** כי גומל חסד עם גופו. **129. מדיוקנאות המלכים.** צלם דמות פנים של מלכים שמעמידים אותו לכבודו של המלך במדינתו במקומות שרבים מצויים שם, וממרקים ושוטפים אותם שיהיו נאים לכבוד המלכים. והק"ו שם: "אני שנבראתי בצלם ובדמות, דכתיב (בראשית ט, ו): 'כי בצלם אלוקים עשה את האדם' - על אחת כמה וכמה!" **130. מוכרח לו מאיזה טעם שיהיה.** לפי תכונותיו ומצב נפשו, וכמו שמצינו בחז"ל שאמרו על עצמם 'איסטניס אנא' ('עיונים'). **131. נאמן.** ברור, ואפשר לסמוך עליו. **132. משפט הפרטים.** מה מהם הכרחי לו לפי מצבו כעת. **133. שיקול הדעת.** להעריך את מצבו הפרטי כראוי (שמחת מרדכי). **134. ולפי שכלו יהולל איש.** לפי שיעור החכמה שבו כך רגילים לשבח אדם. כלומר, מעלת האדם נמדדת לפי כוח שכלו ולפי מידת השימוש בו לטובה; כך

עַל כֻּלָּם אֲלָא דָּבָר דָּבָר בְּעִתּוֹ.

ביאורים

גם בענין פרטי ה'פרישות' הראויים - על האדם להפעיל את שכלו כדי להתאימן למדריגתו ולמצבו.

מסילת ישרים — פרק יד

פֶּרֶק י"ד

בְּחֶלְקֵי הַפְּרִישׁוּת

חֶלְקֵי הַפְּרִישׁוּת הָרָאשִׁיִּים שְׁלֹשָׁה. כִּי הִנֵּה יֵשׁ פְּרִישׁוּת בַּהֲנָאוֹת, פְּרִישׁוּת [1]בַּדִּינִים, פְּרִישׁוּת [2]בַּמִּנְהָגִים.

הַפְּרִישׁוּת בַּהֲנָאוֹת הוּא מַה שֶּׁהִזְכִּרְנוּ בַּפֶּרֶק הַקּוֹדֵם, דְּהַיְנוּ, שֶׁלֹּא לָקַחַת מִדִּבְרֵי הָעוֹלָם [3]אֶלָּא מַה שֶּׁהַצָּרֵךְ יַכְרִיחַ, וְדָבָר זֶה יָקִיף עַל כָּל מַה שֶּׁהוּא תַּעֲנוּג לְאֶחָד מִן הַחוּשִׁים, וְהַיְנוּ: בְּמַאֲכָלוֹת, בְּבְעִילוֹת, בְּמַלְבּוּשִׁים, [4]בְּטִיּוּלִים, [5]בְּשִׁמּוּעוֹת וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, [6(א)]רַק בַּיָּמִים שֶׁהָעֹנֶג בָּהֶם [7]מִצְוָה.

עיונים

א. רק בימים שהעונג בהם **מצוה.** והיינו שבתות שמצותו עונג. ומזה אנו למדים, כי אף כי הקדושה היא פרישות וכמו שהגדיר רבינו "ההרחקה מן העונג והמותרות", אין זו הכוונה האמתית בבריאת האדם, כי האדם לא נברא אלא להתענג, וכמ"ש ז"ל בב"ר פע"ז: "ויניחהו בגן עדן - לענגו ולעדנו", וכמ"ש חז"ל שעתיד אדם ליתן דין וכו' וכמו שהובא לעיל. אך פרישות זו הכרחית אחר החטא, אבל בשבת קודש מצווה האדם לשוב לצורתו האמיתית, ולכן עיקר מצותו עונג דוקא, ובהיפוך מימות החול שנצטוה להסתפק רק בההכרח כדי לשמור על קדושתו - בשבת קודש אדרבא, מחויב הוא דוקא להתענג מכל, וליתן צורה של עונג לכל תנאי חייו במאכל ובמשתה במלבושו ודבורו וכו'. וז"ש ז"ל (שבת י:) "לדעת כי אני ה' מקדישכם - לך והודיעם", כי הלא היא הדעת במעלות קדושת האדם, שנברא ליהנות ולהתענג מכל מה שנברא בעולם, ולא יחלל את קדושתו בזה, אלא אדרבא העולם יתקדש על ידו, וכמ"ש רבינו בפכ"ו עיי"ש ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ביאורים

1. בדינים. להחמיר בהלכה. **2. במנהגים.** בהתנהגות עם החברה. **3. אלא מה שהצורך יכריח.** בכת"י סדר הויכוח הוסיף: "ואף אלה לא מפני ההנאה שבהם אלא מפני התועלת, וכל שכן שלא ירבה בם התענוג, אלא ישתמש לפי הצורך וימעט בהנאה". **4. בטיולים.** בשעשועים ובשחוק. **5. בשמועות.** דיבורים (יושר מסילה). או הכוונה: בהאזנה לזמר ולנגינה וכן בהשמעתם. ויתכן שבכלל זה גם שמיעת (או קריאת) סיפורים, שירים, דברי מליצה וכיוצא בהם, שענינם שחוק ושעשוע בעלמא (שמחת מרדכי). **6. רק. אלא. 7. מצוה.** שבת ויום טוב שיש ליהנות בהם יותר.

מסילת ישרים — פרק יד

עיונים

הַפְּרִישׁוּת בַּדִּינִים [8]הוּא לְהַחֲמִיר בָּהֶם תָּמִיד, לָחוּשׁ אֲפִלּוּ לְדִבְרֵי יָחִיד בְּמַחֲלֹקֶת אִם טַעֲמוֹ נִרְאֶה אֲפִלּוּ שֶׁאֵין הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ, וּבְתַנַּאי [9]שֶׁלֹּא יִהְיֶה חֻמְרוֹ קָלוֹ, וּלְהַחֲמִיר בַּפְּקוּחוֹת אֲפִלּוּ בְּמָקוֹם שֶׁאֶפְשָׁר [10]לְהֶכֵּל בָּהֶם. וּכְבָר בֵּאֲרוּ לָנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין לז, ב) **מַאֲמַר יְחֶזְקֵאל: "הִנֵּה [11]נַפְשִׁי לֹא מְטֻמְּאָה"** (יחזקאל ד, יד)**, "שֶׁלֹּא אָכַלְתִּי מִבְּהֵמָה [12]שֶׁהוֹרָה בָּהּ חָכָם, וְלֹא אָכַלְתִּי מִבְּשַׂר [13]כּוּם כּוּם". וְהִנֵּה כָּל זֶה מֻתָּר הוּא מִן הַדִּין וַדַּאי, אֶלָּא [14]אֵיהוּ דְּאַחְמִיר אַנַּפְשֵׁהּ. וּכְבָר זָכַרְתִּי**

ביאורים

8. הוא להחמיר בהם תמיד לחוש וכו'. הוא להחמיר בהם, תמיד לחוש וכו'. (כ"ה הפיסוק בכת"י סדר הויכוח). **9. שלא יהיה חומרו קולו.** שלא תצא קולא מתוך הנהגת החומרא, כגון שיחמיר על עצמו למעט בדיבור ומתוך כך יבוא להקל במצות תוכחה המוטלת עליו וכל כיו"ב (שמחת מרדכי). **10. להקל בהם.** כגון, ספק דרבנן או ספק-ספיקא דאורייתא, וכן בהפסד מרובה וכדו' (מפרשים). **11. נפשי לא מטומאה.** כיון דחיוב הפרישות הוא מצוה ד"קדושים תהיו" - "פרושים תהיו", ולכן ההיפך מזה הוא טומאה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **12. שהורה בה חכם.** "שנולד בה ספק (אם טריפה היא אם לא) והוצרך לשאול לחכם להתירה" (רש"י). והפרושים נמנעים מלאוכלה, כי נמצא בה צד לאיסור לפני שהוחלט ע"י חכם מורה-הוראה להתירו עפ"י שיקול דעתו. **13. כום כום.** מבשר בהמה מסוכנת למות שאומרים עליה 'שחוט שחוט מהר לפני שתמות ותיעשה נבילה' (רש"י). ["כוס" פירושו "שחוט" בארמית (ראה אונקלוס בראשית מג, טז)] והפרושים נמנעו מלאכול ממנה, כי היתה קרובה להיות נבילה. **14. איהו דאחמיר אנפשיה.** הוא שהחמיר על עצמו. וז"ל הרמ"א (יו"ד קט"ז ז'): "בהמה שהורה בה חכם מסברא, ולא נמצא הדין בפירוש שהיא מותרת, בעל נפש לא יאכל ממנה". עכ"ל. וז"ל השו"ע (שם י"ז ג'): "גדולי החכמים לא היו אוכלים מבהמה שממהרים ושוחטים אותה כדי שלא תמות ואע"פ שפרכסה בסוף השחיטה. ודבר זה אין בו איסור

מסילת ישרים — פרק יד

[15]לְמַעְלָה [16]שֶׁאֵין לִלְמֹד מִמַּה שֶּׁהַתֹּר עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, לַפְּרוּשִׁים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם לְהַרְחִיק [17]מִן הַכִּעוּר וּמִן הַדּוֹמֶה לוֹ וּמִן הַדּוֹמֶה לַדּוֹמֶה. וְכֵן אָמַר מַר עוּקְבָא (חולין קה, א): [18]״אֲנָא בְּהַאי מִלְתָּא חָלָא בַּר חַמְרָא לְנַבֵּי אַבָּא, דְּאִלּוּ אַבָּא כַּד אָכֵיל בִּשְׂרָא הָאִידְנָא, לָא חֲוָה אָכֵיל גְּבִינָה עַד לְמָחָר כִּי הַשְׁתָּא, וַאֲנָא בְּהַאי סְעָדְתָּא לֹא אָכֵילְנָא בִּסְעָדְתָא אַחֲרִיתִי אָכֵילְנָא. וּבְוַדַּאי שֶׁאֵין פְּסַק הֲהָלָכָה כְּמוֹ שֶׁהָיָה אָבִיו עוֹשֶׂה, שֶׁאִם לֹא כֵּן לֹא הָיָה מַר עוּקְבָא עוֹשֶׂה נֶגֶד זֶה, [ב]אֶלָּא שֶׁאָבִיו מַחְמִיר הָיָה בִּפְרִישׁוּתוֹ, וּלְכָךְ הָיָה מַר עוּקְבָא קוֹרֵא עַצְמוֹ

ב. אלא שאביו מחמיר היה בפרישותו. ומה שלא היה מר עוקבא מחמיר כאביו, הוא מפני שבחומרת הפרישות שהוא ממשנת חסידים צריך כל אחד למדוד בעצמו מדרגתו בזה, וכל שלא הגיע למדריגה זו - אין הפרישות בזה ראויה לו ואין לו להתנהג בפרישות זו [אבל עצם הדבר שאינו ראוי לכך הוא חסרון מעלה, ולפיכך קרא מר עוקבא את עצמו חלא לגבי חמרא] ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). והיינו, שלא מחמת קושי הדבר נמנע מלנהוג בהנהגת אביו, אלא שלא העריך את עצמו לראוי לכך לפי מדריגתו. ונראה, שזה בכלל מה שכתב רבינו להלן (פט"ו): "וממה שצריך האדם ליזהר בקניית הפרישות הוא שלא ירצה לדלג... אלא יהיה פורש והולך מעט מעט". וכבר מבואר ב'אבן שלמה' (פ"ד אות י') שאדם יכול בזה להזיק

ביאורים

אלא כל הרוצה להחמיר על עצמו בדבר זה הרי זה משובח". ורבינו יונה על הרי"ף ריש ברכות (ד"ה והא דאמרינן) כתב, "וזהו מעיקר היראה ליזהר מהספקות" וכו'. **15. למעלה.** בפרק י"ג. **16. שאין ללמוד... לפרושים.** כלומר, אין ללמוד היתר לפרושים ממה שהותר לכל ישראל. **17. מן הכיעור.** מדבר הנראה כעבירה. **18. אנא בהאי מילתא וכו'.** פירוש, אני בדבר זה נחשב כמו חומץ בן יין ביחס לאבא (כלומר, דרגתי גרועה מאבי כגריעות החומץ מן היין שממנו התהווה). באשר אבא, כאשר היה אוכל בשר היום, לא היה אוכל גבינה עד למחר בשעה זו (בה אכל בשר. כלומר, היה ממתין עשרים וארבע שעות), ואילו אני, בסעודה זו (בה אכל בשר) איני אוכל גבינה, אבל בסעודה אחרת (הבאה אחריה באותו יום) - הריני אוכל. כלומר, אביו של מר עוקבא החמיר על עצמו והמתין יותר ממה שמחייבת שורת הדין, ואילו מר עוקבא עצמו נהג רק כפי שמחייב הדין.

מסילת ישרים — פרק יד

לעצמו שגורם שלא יצליח אם מדלג על מדרגות.

ולמדים מכאן יסוד נפלא: חומרא ניתן לעשות רק אם הוא במדריגה המתאימה. לולא כן - אין ביכולתו לחקות את אביו, כי חיקוי גרידא הוא כמעשה קוף בעלמא, ואין בו ערך כלל. וכן מצינו (ב"ר פס"ה, דב"ר פ"א) שרבן שמעון בן גמליאל אמר: "כל ימי הייתי משמש את אבא, ולא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי, ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששמש עשיו את אביו, בא עשיו לשרת את אביו שרתו בבגדים החמודים, ואני לא". עכ"ד. ולכאורה פלא, מדוע באמת לא החליף רשב"ג את בגדיו? אלא, כל עוד שאין כאן התעוררות עצמית אלא חיקוי למעשי עשיו, אין כאן כלום.

"חָלָא בַּר חַמְרָא", לְפִי [19]שֶׁלֹּא הָיָה פָּרוּשׁ כָּל כָּךְ כְּמוֹתוֹ.

וְהַפְּרִישׁוּת בְּמִנְהָגִים הוּא [20]הַתְבּוֹדְדוּת וְהַהִבָּדֵל מִן [21]הַחֶבְרָה הַמְּדִינִית לְפַנּוֹת לִבּוֹ אֶל הָעֲבוֹדָה וְהַהִתְבּוֹנְנוּת בָּהּ כָּרָאוּי, וּבְתַנַּאי שֶׁלֹּא יִטֶּה גַּם בָּזֶה [22]אֶל הַקָּצֶה הָאַחֵר, שֶׁכְּבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות יז, א): [23]״לְעוֹלָם תְּהֵא דַּעְתּוֹ [24]שֶׁל אָדָם [25]מְעֹרֶבֶת עִם הַבְּרִיּוֹת״, וְכֵן אָמְרוּ (מכות י, א): [26]״״חֶרֶב אֶל הַבַּדִּים

ביאורים

19. שלא היה פרוש כל כך כמוהו. דהיינו, לא הרגיש פחד בנפשו מאיסור בשר בחלב כמו שאביו היה מרגיש, ולפיכך לא נהג כאביו בזה (יושר מסילה). **20. התבודדות וההיבדל.** לפרוש מהתערב בפועל בחברה ולהיבדל מהתענינות במתרחש בה (שמחת מרדכי). או הכוונה, התבודדות - שאינו נמצא יחד עם שאר בני אדם, וההיבדל מן החברה המדינית - שאינו מתערב עמהם גם כשנמצא ביניהם. **21. החברה המדינית.** חברת האנשים העוסקים בעניני העולם. **22. אל הקצה האחר.** דהיינו להתרחק מכל בני האדם, כולל האנשים הטובים. **23. לעולם תהא דעתו וכו'.** ומפרש רבינו שאמרם ז"ל "לעולם" היינו שגם אדם שמתוך מטרה להתבונן בעבודת ה' רוצה לפרוש לגמרי מן הבריות ולהתבודד התבודדות גמורה, גם הוא נצטוה שתהא דעתו מעורבת עם הבריות ('עיונים'). **24. של אדם.** גם אדם הנוהג בפרישות, כיון שזהו דבר הנצרך לכל אדם. **25. מעורבת.** רבינו מפרש 'מעורבת' מלשון 'מעורב' (עיין לעיל פ"ה). **26. חרב אל הבדים.** פירוש הפסוק לפי פשוטו הוא, שתבוא החרב

מסילת ישרים — פרק יד — עיונים

[27] וְנֹאַלוּ׳ (ירמיה נ, לו), [28] חֶרֶב עַל שׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים (ג)[29] שֶׁיּוֹשְׁבִים בַּד בְּבַד וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה", אֶלָּא יִתְחַבֵּר הָאָדָם עִם הַטּוֹבִים [30] וְזָמַן מַה שֶּׁמִּצְטָרֵךְ לוֹ (ד)לִלְמוֹדוֹ אוֹ לְפַרְנָסָתוֹ, וְיִתְבּוֹדֵד

ג. **שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה.** לכאורה היה צריך לומר שעוסקים בתורה 'בד בד', דהיינו כל אחד לבד, ולא 'בד בבד'? ותירץ ה'בית יצחק' (רייטבורד, פר' יתרו ד"ה ויסעו) בשם הגר"א, שהנה באמת אין לגנות כל כך למי שיושב לבדו ועוסק בתורה, משום שמצד אחד יש מעלה בשנים הלומדים יחדיו, שאם יטעה האחד יזכיר לו חבירו, ועוד שזה מקשה וזה מתרץ וממילא רווחא שמעתתא, אך לעומת זאת יש בו חסרון, שידברו בדברים אחרים ולא ילמדו. וכן בלומד לבדו יש בו מעלה שאין לו עם מי לדבר, ויש בו חסרון שיוכל לטעות. אמנם, אם שנים יושבים זה אצל זה וכל אחד לומד לבדו, אז יש את שני החסרונות, שאם יטעה האחד לא יזכיר לו חבירו כיון שכל אחד לומד לעצמו, וגם שיבואו לדבר בדברים אחרים. וזו כוונת הגמרא שיושבים בד בבד, דהיינו זה אצל זה ועוסקים בתורה כל אחד לבדו.

ובטעם חובת האדם ללמוד בצוותא עם אחר ולא לבד ביאר המהר"ל (דרך החיים, אבות): כי עיקר התורה על ידי שנים דוקא, כי האדם במה שהוא עצמו בעל חומר ראוי שיוציא השכל אל אחר, ואז הוא שכל נבדל שאינו עומד בגוף האדם. אבל כאשר הוא עוסק בד בבד ואינו מוציא השכל אל אחר להיות שכל נבדל מן הגוף - אינו מתחכם כלל.

ד. **ללימודו או לפרנסתו.** צריך עיון, והרי לכאורה משמע כי הציווי להיות דעתו מעורבת עם הבריות

ביאורים

להרוג את הקוסמים שבודים דברים מליבם ולא ידעו במה ינצלו (מצודת דוד). אמנם הגמרא (ברכות סג:) דורשת מקרא זו בהקשר דלהלן: "...עשו כיתות כיתות ועסקו בתורה, לפי שאין תורה נקנית אלא בחבורה... כדאמר רבי יוסי בר חנינא: חרב". וכו'. **27. ונואלו.** נעשו אוילים [-טיפשים] (עפ"י רש"י במדבר יב, יא). **28. חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים.** לשון סגי נהור, כלומר, ראויים תלמידי חכמים הלומדים כל אחד לבדו להתחייב מיתה. ובטעם הדבר כתב המהרש"א (מכות י. ד"ה כל), שדרך לימוד התורה הוא בחבורה, לפי שמחמת עומק הענינים שבה אין אדם עומד על בוריה ואמיתתה רק על ידי פלפול וחידוד עם חביריו, מה שאין כן בדתי העובדי כוכבים שכל אחד עושה לו דת לעצמו כפי רצונו ודעתו ואין צריך לחברים. ונמצא שהלומד בתורה ביחידות מתנהג עמה כעובד כוכבים הלומד תורה, שעונשו מיתה כמבואר בסנהדרין (נט.), ומיתת עובד כוכבים בחרב (שם נו.). **29. בד בבד.** כל אחד לבדו ['בד' הוא לשון 'יחיד' (רש"י שמות ל, לד)]. **30. זמן מה.**

מסילת ישרים — פרק יד — עיונים

הוא אפילו שלא לצורך עצמו אלא מפני אהבת הבריות וכבודם, וממה שכתב רבינו "ללימודו או לפרנסתו" משמע דוקא לצרכים אלה? ונראה דכוונת רבינו, שאפילו אם יכול למצוא פרנסתו בדרך ההתבודדות - אין לו לעשות כן אלא בדרך התערבות עם הבריות, והוא דומיא דלימודו, שאף כי הוא חושב שיכול ללמוד בעצמו - אין לו לעשות כן רק עם חבר דוקא, ואם לאו עליו נאמר "חרב אל הבדים" וגו', הוא הדין בפרנסתו כן שעל דרך זה יצליח יותר. ודרך אגב למדנו שהחיוב ללמוד עם חבר הוא לא רק מפני שהלימוד מובחר יותר על דרך זה, אלא הוא מפני הציווי שתהא דעתו מעורבת עם הבריות, ואף שאח"כ מוסיפה הגמרא את הטעם של "ולא עוד אלא שמטפשין", היינו שמלבד הציווי גם בלימודו לא יצליח ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

מסילת ישרים — פרק יד

אַחַר כָּךְ לְהִתְדַּבֵּק בֵּאלֹהָיו וּלְהַשִּׂיג [31] דַּרְכֵי הַיּשֶׁר וְהָעֲבוֹדָה הָאֲמִתִּית. [32] וּבְכֹלַל זֶה לְמַעֵט בְּדִבּוּרוֹ [33] וְלִזָּהֵר מִן הַשִּׂיחָה בְּטֵלָה [34] וְשֶׁלֹּא לְהִסְתַּבֵּל חוּץ מֵאַרְבַּע אַמּוֹתָיו וְכָל כֵּיוֹצֵא בָּזֶה מִן הָעִנְיָנִים שֶׁהָאָדָם מַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ בָּהֶם עַד שֶׁנִּשְׁאָרִים לוֹ בְּטֶבַע אֶל תְּנוּעוֹתָיו.

וְהִנֵּה שְׁלֹשֶׁת הַחֲלָקִים הָאֵלֶּה אַף עַל פִּי שֶׁאָמַרְתִּים לְךָ בִּכְלָלִים קְצָרִים, הִנֵּךְ רוֹאֶה שֶׁהֵם כּוֹלְלִים פְּעֻלּוֹת רַבּוֹת מִפְּעֻלּוֹת הָאָדָם, [35] וּכְבָר אָמַרְתִּי לְךָ שֶׁהַפְּרָטִים אִי אֶפְשָׁר לְמָסֵר כִּי אִם לְשִׂכְוּל הַדַּעַת [36] לְהַיְשִׁיר אוֹתָם עַל יֹשֶׁר הַכְּלָל וַאֲמִתּוֹ.

ביאורים

שיעור זמן כפי הנצרך. **31. דרכי היושר.** מידות מתוקנות. **32. ובכלל זה.** בכלל ה'פרישות' במנהגים. **33. וליזהר.** להמנע לגמרי (כראוי לפרושים). **34. ושלא להסתכל חוץ וכו'.** היינו מלבד החיוב של שמירת העינים, יש בזה גם משום חובת ההתבודדות ('עיונים'). **35. וכבר אמרתי לך.** בסוף פרק י"ג. **36. להישיר אותם על יושר הכלל ואמיתו.** להתאים כל פרט מחיי האדם על פי הכלל הישר והנכון של ה'פרישות', המבואר בפרק י"ג: "שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה - ראוי לו שיפרוש מהם" (שמחת מרדכי). ואנו למדים שאף שהענין מסור לשיקול הדעת, אין זה סברא בעלמא, אלא למדוד את הפרטים עפ"י הכלל ואמתו ('עיונים').

פֶּרֶק ט"ו

בְּדַרְכֵי קִנְיַת הַפְּרִישׁוּת

הִנֵּה הַדֶּרֶךְ הַמֻּכְחָר לִקְנוֹת אֶת הַפְּרִישׁוּת הוּא שֶׁיִּסְתַּכֵּל הָאָדָם [1]בִּבְּרִיעוּת תַּעֲנוּגוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה [2]וּפְחִיתוּתָם מִצַּד עַצְמָם [3]וְהָרָעוֹת הַגְּדוֹלוֹת שֶׁקְּרוֹבוֹת לְהִוָּלֵד מֵהֶם. כִּי הִנֵּה מַה שֶּׁמַּטָּה הַטֶּבַע אֶל הַתַּעֲנוּגוֹת הָאֵלֶּה עַד שֶׁיִּצְטָרֵךְ כָּל כָּךְ [4]כֹּחַ וְתַחְבֻּלוֹת לְהַפְרִישׁוֹ מֵהֶם הוּא (א)פִּתּוּי הָעֵינַיִם הַנִּפְתִּים [5]בְּמַרְאֵה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הוּא [6]טוֹב וְעָרֵב

א. פיתוי העינים. הוא קשר הנוצר בהסתכלות כמו שביאר רבינו בספרו "אדיר במרום" (עמ' קכו): "ענין ההסתכלות שהוא התדבקות הרואה בדבר הנראה, כי באמת מבט יוצא מן העין ומחבק את הנושא הנראה, וחוזר ומציירו בעין עצמו". בפרשת שופטים (דברים כ' ה'-ח') נאמר: "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו", ופירשו חז"ל (סוטה מד.) מהו הירא ורך הלבב, "זהו המתיירא מעבירות שבידו". ומבואר שם בגמרא (מד:) שאפילו אם היה צדיק גדול ורק פעם אחת הפסיק בדיבור בין הנחת תפילין של יד לתפילין של ראש, עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה. נמצא א"כ שהאנשים שיצאו למלחמה וניצחו היו קבוצה קטנה של אנשים גדולים וצדיקים.

מיד לאחר מכן נאמר בתורה (שם כא, י-יא): "כי תצא למלחמה על אויבין... וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך לאשה". מדובר כאן באשה גויה שהיא יפת תואר, ואותו אדם צדיק שהזכרנו, עליו התורה אומרת "וחשקת בה ולקחת לך לאשה". וצריך להבין, מה קרה לאדם הצדיק הזה? הרי לפני רגע היה כולו קדוש וטהור, מדקדק על קלה כבחמורה, ומה נשתנה אצלו שרוצה פתאום להתחתן עם גויה?

אלא, מדגישה לנו התורה, "וראית בשביה". הראיה הזאת שהסתכל, העיניים האלה שהביטו בה,

ביאורים

1. בגריעות תענוגות העולם הזה. שאינם לא גדולים, ולא חזקים, ולא נמשכים לאורך זמן (שמחת מרדכי). **2. ופחיתותם.** בהיותם הנאות בהמיות, בעלות דרגה נמוכה וירודה (שם). **3. והרעות הגדולות.** ברוחניות ובגשמיות. **4. כוח ותחבולות.** גבורה נפשית ודרכי חכמה וערמה. **5. במראה.** החיצוני. **6. טוב וערב.** 'טוב' - מצד עצמו, ו'ערב' - מצד הרגשת האדם את נעימותו (שמחת מרדכי).

תופסות אותו ומקשרות אותו למה שראה ועושות אותו אדם אחר לגמרי, ואז הוא שוכח מהמצוות שלו, מהבית שלו, ועלול להגיע להתחתן עם גויה. וכ"כ האלשיך הק' וז"ל: כי אם מיד שהעין רואה - וראית בשביה אשת יפת תואר, מיד ה'לב חומד' יחמדנה - וחשקת בה, ומיד איברים גומרים וזהו ולקחת לך לאשה. רואים מכאן עד כמה גדול כח העין שמקשרת את האדם למה שראה.

ב. היות הטוב ההוא כוזב לגמרי מדומה וכו'. אמרו חז"ל (סוכה נב.) לעתיד לבא מביאו הקב"ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים, צדיקים נדמה להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה. הללו בוכין והללו בוכין, צדיקים בוכים ואומרים היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה, ורשעים בוכים ואומרים היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה...

וצריך להבין, אם היצה"ר הוא הר גבוה, א"כ למה נדמה לרשעים כחוט השערה, ואם הוא חוט השערה למה נדמה לצדיקים כהר גבוה, מה נשתנו אלו מאלו?

מבאר ה"בית הלוי" (פ' בראשית), שכל תשוקת וחמדת העוה"ז, כשיתבונן האדם בהם המה רק דמיון כוזב בלבד. דהנה רואים בחוש שבכל דבר של העוה"ז ההשתוקקות לזה היא מרובה יותר ויותר מעצם התענוג שיש באותו דבר, ובשעה שחומד לדבר נדמה לאדם כאילו הוא דבר טוב ותענוג גדול, מה שבאמת אינו כן, ורק הדמיון והתשוקה הם שמגדילים אותם. וכל חזקו של היצה"ר הוא רק בעת הרצון והחמדה, אבל לאחר שהגיע להדבר, האדם בעצמו רואה שאין בו ממש.

וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל] וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל". אֲבָל כְּשֶׁיִּתְבָּרֵר אֶל הָאָדָם (ב)הֱיוֹת הַטּוֹב הַהוּא [11]כּוֹזֵב לְגַמְרֵי מְדֻמֶּה וּכְלִי שׁוּם [12]הַתְּמָדָה נְכוֹנָה, [13]וְהָרַע בּוֹ אֲמִתִּי אוֹ קָרוֹב לְהִוָּלֵד מִמֶּנּוּ בֶּאֱמֶת, [7]לְכְאוֹרָה. הוּא הַפִּתּוּי שֶׁגָּרַם לַחֵטְא [8]הָרִאשׁוֹן שֶׁיֵּעָשֶׂה, כְּעֵדוּת הַכָּתוּב (בראשית ג,ו): "וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה [9]כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל [10]וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם

7. לכאורה. כי העיניים רואות רק את החיצוניות ולא את מה שיוולד מכך, וכמ"ש 'כי האדם יראה לעיניים' (יושר מסילה). **8. הראשון.** בעולם. **9. כי טוב העץ למאכל.** שערב פרי העץ לאכילה. **10. וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל.** וגם מעורר חשק למביט בו לאכול ממנו, ומסוגלים פירות העץ להתפקח על ידם. **11. כוזב.** שקרי. **12. התמדה נכונה.** קיום יציב. **13. והרע בו.** הרע הטמון בו.

מסילת ישרים — פרק טו

וַדַּאי [14]שֶׁיִּמָּאֵם בּוֹ וְלֹא יִרְצֵהוּ כְּלָל. עַל כֵּן זֶהוּ כָּל הַלִּמּוּד שֶׁצָּרִיךְ [15]שֶׁיִּלַּמֵּד הָאָדָם אֶת שִׂכְלוֹ, לְהַכִּיר [16]בְּחֻלְשַׁת הַתַּעֲנוּגִים הָאֵלֶּה [17]וְשִׁקְרָם, עַד [18]שֶׁמְּאֵלְיו יִמָּאֵם בָּם וְלֹא יִקָּשֶׁה בְּעֵינָיו [19]לְשַׁלְּחָם מֵאִתּוֹ.

הִנֵּה תַּעֲנוּג הַמַּאֲכָל הוּא הַיּוֹתֵר [20]מוּחָשׁ וּמֻרְגָּשׁ, חַיִּשׁ דָּבָר אָבֵד וְנִפְסָד יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, שֶׁהֲרֵי אֵין [21]שְׁעוּרוֹ אֶלָּא [22]כְּשִׁעוּר בֵּית הַבְּלִיעָה, כֵּיוָן שֶׁיָּצָא מִמֶּנָּה וְיָרַד בִּכְנֵי הַמֵּעַיִם אָבַד זִכְרוֹ וְנִשְׁכַּח כְּאִלּוּ לֹא הָיָה, [23]וְכָךְ יִהְיֶה שָׂבֵעַ אִם אָכַל [24]בַּרְבּוּרִים אֲבוּסִים כְּמוֹ אִם אָכַל

ביאורים

14. שימאם בו. מעצמו, וזה עיקר מדריגת ה'פרישות'. **15. שילמד האדם את שכלו.** יאמן את שכלו, ע"י ההתבוננות המתמדת, בה ירכוש דרכי הערכה נכונים ל"טוב" ול"רע" (שמחת מרדכי). **16. בחולשת התענוגים.** בגריעותם ופחיתותם כנ"ל. **17. ושקרם.** שאינם יציבים, אלא עראיים ומאכזבים (שם). **18. שמאליו.** ללא מאמץ מחשבתי מכוון (שם). **19. לשלחם מאתו.** עיין חובות הלבבות (שער הפרישות פ"ה): "ועליך לסגל לעצמך שתתעב ותמאס את כל התענוגות האסורות והתאוות שטבעך משתוקק להם באותה מידה שאתה מתעב את הדברים האסורים שטבעך מתעב וממאס אותם. ועליך להתנהג בפרישות מהתענוגים המותרים לך בכל יכלתך, עד שהתענוגים המותרים לך יהיו שוים בעיניך לתענוגים האסורים לך". **20. מוחש ומורגש.** בהיותו תלוי בחומר הנקלט ע"י החושים והאדם מרגיש בנפשו בקליטה זו בחוזק ומתפעל ממנה (שמחת מרדכי). או הכוונה, מוחש בתענוגו, וגם יותר מורגש לאדם ההבדל בין קודם שאכל והוא עדיין רעב, לבין לאחר שאכל והוא שבע (פתח המסילה). **21. שיעורו.** משך זמן התענוג מן המאכל. **22. כשיעור בית הבליעה.** בכדי מעבר המאכל דרך מקום הבליעה. **23. וכך.** באותה מדה. **24. ברבורים אבוסים.** הם תרנגולים מפוטמים (רש"י

עיונים

ועל כן הצדיק הכובש את יצרו ומתגבר עליו בעת שמפתהו וכובש רצונו שאז היצה"ר חזק מאד - לכן נדמה לצדיקים כהר גבוה, אבל הרשעים שמיד כשבא אליהם היצה"ר והתשוקה הם עושים רצונם ורואים שאין במעשה ההוא ממש והנאה כלל, לכן כשמתבונן לאחר מכאן שלא נהנה - נדמה לו כחוט השערה, ובוכה על אשר בשביל דבר קטן ופחות חטא ולא התגבר על יצרו.

מסילת ישרים — פרק טו

עיונים

ג. החלאים הרבים שיכולים לבא עליו מחמת אכילתו. וכבר כתב הרמב"ם (דעות ד, טו): "ואכילה גסה לגוף כל אדם כמו סם המות, והיא עיקר לכל החלאים. רוב החלאים הבאים על האדם אינן אלא או מפני מאכלים רעים או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה אפילו ממאכלים טובים, הוא ששלמה אמר בחכמתו (משלי כא, כג): "שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו". כלומר, שומר פיו מלאכול מאכל רע או מלשבוע...". עכ"ד. [וכן פירש רבינו יונה (משלי שם) וז"ל: "שומר פיו - מן המאכלים הרעים, כי זה מן המדרגות אשר במדת הפרישות שלא יאכל האדם זולתי לקיום נפשו ולא ימשך אחרי התענוגים, על כן יניח המותרות והמאכלים הרעים". וכ"כ ה'אבן עזרא' (שם בפי' ב'): "שומר פיו - מאוכל"]. ועיין מה שכתב הרמב"ם בצוואתו (שנדפס בס' זכרון לראשונים ולאחרונים ירושלים תרס"ט): "אל תאמינו שרוב המאכל והמשתה יגדיל הגוף וירבה השכל כשק המתמלא מן המושם לתוכו, כי הוא ההיפך, באכול מעט יש כח באצטומכא לקבלו ובחום הטבעי לעכלו, אז יגדל ויבריא ודעתו יתישב. ואם יאכל יותר מדאי - האצטומכא לא יקבלו והחום הטבעי לא יעכלנו, נכחו יצא (ר"ל שיקיא) פגול הוא לא ירצה, גופו ירזה ושכלו יתבזה וכיסו יתרוקן. שנאו המאכלים המזיקים כאשר ישנא איש רעהו השונאו ומבקש המיתו". עיי"ש.

[25]לֶחֶם קִבָּר לוֹ אָכַל מִמֶּנּוּ כְּדֵי שְׂבִיעָה. כָּל שֶׁכֵּן אִם יָשִׂים אֶל לִבּוֹ [ג]הֶחָלָאִים הָרַבִּים שֶׁיְּכוֹלִים לָבוֹא עָלָיו [26]מֵחֲמַת אֲכִילָתוֹ, [27]וּלְפָחוֹת הַכֹּבֶד שֶׁמַּגִּיעֵהוּ אַחַר הָאֲכִילָה [28]וְהָעֲשָׁנִים [29]הַמַּהְבִּילִים אֶת שִׂכְלוֹ, הִנֵּה [30]עַל כָּל אֵלֶּה וַדַּאי שֶׁלֹּא יַחְפֹּץ אָדָם בַּדָּבָר הַזֶּה, כֵּיוָן [31]שֶׁטּוֹבָתוֹ אֵינָהּ טוֹבָה

ביאורים

מלכים-א' ה, ג), והוא דוגמא למאכלי-תאוה שהוגשו על שולחנו של שלמה המלך (ראה מלכים שם). **25. לחם קיבר.** לחם העשוי מקמח שאינו מנופה כל צרכו [שמעורב בו קמח גס וסובין], והוא מאכל עניים. **26. מחמת אכילתו.** מאכלים המזיקים, או בריבוי אכילה אף ממאכלים טובים. **27. ולפחות הכובד.** כלומר, גם אם לא יחלה, על כל פנים יחוש תחושת כובד בלתי נעימה אם יאכל מהם הרבה. **28. והעשנים המהבילים.** ערפול בהירות המחשבה כתוצאה מאכילה מרובה - מתואר כעשן (-אדים) וכהבל המטשטשים את פעולת השכל ומונעים ממנו צלילות הדעת (מפרשים). **29. המהבילים.** בסדר הויכוח הגי': המכהים. **30. על כל אלה.** עקב כל התוצאות הרעות הללו. **31. שטובתו.** המדומה.

מסילת ישרים — פרק טו

וְרָעָתוֹ רָעָה. וּשְׁאָר כָּל הַהֲנָאוֹת שֶׁבָּעוֹלָם כְּמוֹ כֵן, אִלּוּ יִתְבּוֹנֵן בָּהֶם יִרְאֶה שֶׁאֲפִלּוּ הַטּוֹב הַמְּדֻמֶּה שֶׁבָּהֶם אֵינֶנּוּ אֶלָּא לִזְמַן מוּעָט וְהָרַע שֶׁיָּכוֹל לְהִוָּלֵד מֵהֶם קָשֶׁה וְאָרֹךְ עַד [32]שֶׁלֹּא יָאוּת לְשׂוּם בַּעַל שֵׂכֶל לָשׂוּם עַצְמוֹ בַּסַּכָּנוֹת הָרָעוֹת [33]עַל רֶוַח הַטּוֹב הַמּוּעָט הַהוּא. וְזֶה פָּשׁוּט. [34]וּכְשֶׁיַּרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ וְיִתְמִיד בְּעִיּוּנוֹ עַל הָאֱמֶת הַזֹּאת, הִנֵּה מְעַט מְעַט יֵצֵא חָפְשִׁי מִמַּאֲסַר [35]הַסִּכְלוּת אֲשֶׁר [36]חֹשֶׁךְ הַחֹמֶר אוֹסֵר אוֹתוֹ בּוֹ [37]וְלֹא יִתְפַּתֶּה מִפִּתּוּיֵי הַהֲנָאוֹת הַכּוֹזְבוֹת כְּלָל, אָז יִמְאַס בָּהֶן [38]וְיֵדַע שֶׁאֵין לוֹ לָקַחַת מִן הָעוֹלָם אֶלָּא הַהֶכְרֵחִי, [39]וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי.

וְהִנֵּה כְּמוֹ שֶׁהִתְבּוֹנֵן עַל זֶה הַדָּבָר גּוֹרֶם קְנִיַּת הַפְּרִישׁוּת, כָּךְ [40]סִּכְלוּתוֹ [41]מַפְסִיד אוֹתוֹ, [42](ד)וְהַהַתְמָדָה בֵּין הַשָּׂרִים [43]וְאַנְשֵׁי הַגְּדֻלּוֹת הָרוֹדְפִים

ביאורים

32. שלא יאות. אינו מתאים ולא ראוי. **33. על רוזח.** בשביל השגת רווח. **34. וכשירגיל את עצמו וייתמיד בעיונו.** ר"ל שירגיל עצמו בהנהגת הפרישות (הרגל הגוף), וגם יתמיד בעיונו ללמד שכלו (עיון השכל). [כי אם רק ילמד שכלו עניני גנות תאוות העוה"ז אבל בהנהגתו לא ינהג הנהגת פרישות, ויהיה פעלו סותר את משנת עיונו, ממילא שכלו יושפע לרע מכח הנהגתו (פי כהן)]. **35. הסכלות.** הטפשות. **36. חושך החומר.** ז"ל רבינו לקמן (סופי"ז): "הסכלות הטבעי הבא מצד החומר", והיינו שהחומר והסכלות משלימים ועוזרים זה לזה להרע (פתח המסילה). **37. ולא יתפתה.** זהו השלב הראשון, עד שיגיע לתכלית הפרישות שימאס בהן (שם). **38. וידע וכו'.** בשכלו, לאחר שסרו ממנו פיתויי ההנאות המונעים ממנו ההתבוננות (פתח המסילה). **39. וכמו שכתבתי.** לעיל פרק י"ג. **40. סכלותו.** אי ידיעת "גריעות תענוגות העולם-הזה ופחיתותם מצד עצמם והרעות הגדולות שקרובות להיולד מהם" (דברי רבינו בתחילת פרק זה). **41. מפסיד אותו.** את הפרישות. **42. וההתמדה.** הנוכחות הקבועה. **43. ואנשי הגדולות.** בני 'החברה הגבוהה' - בעלי השררה

עיונים

ד. **וההתמדה בין השרים ואנשי הגדולות.** מצינו כי גם צדיקים מושפעים לרעה כאשר הם נמצאים בסביבת הרשעים. דהנה בטעם ציווי הקב"ה לאברהם אבינו "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" וגו' (בראשית יב, א) כתב ב"תורת המנחה" (תלמיד הרשב"א, דרשה ח' וט"ז): "ולמה העיר לבו (של אברהם אבינו ע"ה) לצאת ממקומו, כדי שלא ישתקע בין הרשעים ויכשילוהו

מסילת ישרים — פרק טו

[44]אַחַר הַכָּבוֹד [45]וּמַרְכִּבִים הַהֶבֶל, כִּי בְּרֹאוֹתוֹ אֶת הַיָּקָר הַהוּא וְהַגְּדֻלָּה הַהִיא אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא תִּתְעוֹרֵר תַּאֲוָתוֹ בּוֹ לַחְמֹד אוֹתָם, [46]וַאֲפִלּוּ לֹא יַנִּיחַ אֶת יִצְרוֹ שֶׁיְּנַצֵּחַ אוֹתוֹ, עַל כָּל פָּנִים מִידֵי [47]מִלְחָמָה לֹא יִמָּלֵט, וְהִנֵּה [48]הוּא בְּסַכָּנָה. וּכְעִנְיָן זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ז, ב): "טוֹב לָלֶכֶת

עיונים

הקב"ה לאברהם אבינו "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" וגו' (בראשית יב, א) כתב ב"תורת המנחה" (תלמיד הרשב"א, דרשה ח' וט"ז): "ולמה העיר לבו (של אברהם אבינו ע"ה) לצאת ממקומו, כדי שלא ישתקע בין הרשעים ויכשילוהו בשקריהם ובפחזותם, כי הרבה שכנים רעים עושים, שאף על פי שהיה אדם צדיק שלם ולבו לשמים, רוב ההתמדה בחברת הרשעים הטבע נמשך אחריהם, ואין אדם מרגיש עד שימצא עצמו יצא מדרך צדקותיו ובא לטבע הרשעים. ועל כן יש לכל בעל נפש הרוצה עבודת שמים לידבק באמת ולהתרחק מן השקר, רצוני לומר להתרחק ממתי שקר כדי שלא ימשכוהו אחריהם, וזהו שהעיר ה' יתברך לבב אברהם אבינו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו ולהתרחק מהם כדי שלא ימשך טבעו אחריהם". עכ"ד.

ומצינו אצל יעקב אבינו שהתפלל להקב"ה קודם פגישתו עם עשו: "הצילני נא מיד אחי מיד עשו" (בראשית לב, יב). וביאר ה'בית הלוי': "כי יעקב אבינו התיירא משני דברים: גם מפני שפיכות דמים - אם ילחם נגדו, וגם מפני התקרבות יתירה של עשו - אם יכרות עמו ברית שלום. ומכיון ש"גדול המחטיאו יותר מן ההורגו" ביקש קודם כל: "הצילני נא מיד אחי" - מפני אחוותו של זה, ורק אחר כך "מיד עשו". שכן הפחד שצריך להיות מ"עשו" הוא בראש ובראשונה כאשר הוא "אחי" - כשיש עמו קשרי ידידות ואחוה, וככל שיותר נתרחק מאחוותו של עשו ונתקיים "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי", כן תקטן הסכנה ממנו...".

ביאורים

והעשירים. **44. אחר הכבוד.** וממילא חייבים לערוך סעודות גדולות וללבוש בגדי פאר ורקמה וכדומה (יושר מסילה). **45. ומרכים ההבל.** משתדלים להשיג הרבה מהבלי ותענוגי העולם הזה. **46. ואפילו לא יניח את יצרו שינצח אותו.** כלומר, אפילו אם יתגבר על יצרו בכל פעם ופעם ויפרוש מן ההנאות והתענוגים, מאחר ועדיין הוא מבין בשכלו את השקר והכזב שבזה. **47. מלחמה.** עם היצר. **48. הוא בסכנה.** שמא ההבל ינצח, וגם אם לא - הרי השקפת האמת שבו נחלשת ושוב אין הוא חזק בהכרתה (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים פרק טו

עיונים

אֶל בֵּית אֵבֶל [49]מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה".

[50]וְיָקָר מִן הַכֹּל הוּא [51]הַהִתְבּוֹדְדוּת, כִּי [52]כְּמוֹ שֶׁמֵּסִיר מֵעֵינָיו עִנְיְנֵי הָעוֹלָם כֵּן מַעֲבִיר חֶמְדָּתָם מִלִּבּוֹ, וּכְבָר הִזְכִּיר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ה)בְּשֶׁבַח הַהִתְבּוֹדְדוּת וְאָמַר (תהלים נה, ז-ח):

אחרות ונושאי התעניינות שונים. כיצד איפוא יוכל בעל מידת הפרישות לשלב בין השניים? כלום אין אלו תרתי דסתרי?!

על מדוכה זו עומד הגר"א גרודז'ינסקי זצ"ל ("תורת אברהם" עמודים: קפז-קצא) באריכות. יסוד דבריו נשען ונתמך על דברי הגרי"ס ("אור ישראל", ל). וזו תמצית דבריו: "מידת הפרישות היא מידה נעלה אך ורק במה שנוגע לאדם עצמו. במה שנוגע לזולתו - חובה היא להשתמש בהפכה של הפרישות 'לצאת בשווקים וברחובות-קריה לחפש למלאות טובת חבירו'. ולכן - הוא אומר - נברא האדם מן העליונים ומן התחתונים כדי שיהיה בכוחו לתקן כוחות נפשו: להיות במה שנוגע לעצמו מוכתר

ביאורים

49. מלכת אל בית משתה. המשך לשון הפסוק שם: "באשר הוא סוף כל האדם, והחי יתן אל לבו". כלומר, בבית האבל "החי יתן אל לבו" את אפסות העולם הזה ויתבונן בה, ואילו בבית המשתה הוא עלול להסיח דעתו מכך. **50. ויקר מן הכל.** האמצעי לקניית הפרישות החשוב מכולם. **51. ההתבודדות.** לעיל בפרק י"ד כתב רבינו: "והפרישות במנהגים הוא התבודדות" וכו'; שם מדובר על התרחקות מן החברה - שהיא אחד מחלקי ה'פרישות' - כדי שלא יוטרד ויוכל לפנות לבו לעבודת ה'; ואלו כאן מדובר על דרך לקניית ה'פרישות' מההנאות, שההתבודדות תועיל לה ע"י "שמסיר מעיניו עניני העולם" להעביר "חמדתם מלבו". [ומסתבר, שהתנאי שרבינו קבע שם: "שלא יטה גם בזה על הקצה האחר" אמור הוא גם כאן, וגם הפרוש הנוהג בהתבודדות צריך להיות מעורב בחיי החברה לצורכי מצוה, לימוד ודרך ארץ] (שמחת מרדכי). **52. כמו שמסיר מעיניו עניני העולם כן מעביר חמדתם מלבו.** כלומר, מכיון שההתבודדות גורמת שיראה פחות דברים מעניני העוה"ז, ממילא יחמוד אותם פחות, כי אם אין עין רואה - אין הלב חומד, וכמאמרם ז"ל (סוטה ח.) "אין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות".

מסילת ישרים פרק טו

עיונים

[53]"מִי יִתֵּן לִי אֵבֶר כַּיּוֹנָה [אָעוּפָה וְאֶשְׁכְּנָה] [54]הִנֵּה אַרְחִיק נְדֹד אָלִין בַּמִּדְבָּר סֶלָה". וְהַנְּבִיאִים אֵלְּהוּ וֶאֱלִישָׁע [55]מָצְאנוּ הֱיוֹתָם מְיַחֲדִים מָקוֹם עַל הָהָרִים מִפְּנֵי הִתְבּוֹדְדוּתָם. [56]וְהַחֲכָמִים הַחֲסִידִים

בכל המידות והמעלות, דומה לעליונים, פרוש מכל מחמדי-התבל, ובמה שנוגע לאחרים - להיות דומה לתחתונים, איש מרגיש ויודע, לחזק ידי רבים ולהיות

ה. בשבח ההתבודדות. במסכת אבות (א, טו) אמרו "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות". קבלת כל אדם בסבר פנים יפות מחייבת מעורבות והתמצאות בחיי החברה והעולם, שהרי כל אדם הוא בעל רקע אחר, מחשבות

דעתו מעורבת עמהם, כמאמר חז"ל (ברכות י.): 'לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות'". עכ"ד הגרי"ס.

"הגדרה זו" - מאיר הגר"א גרודז'ינסקי זצ"ל - "נותנת טעם חדש על חלק שבין אדם לחבירו בחכמת המוסר. התמצאות בנעשה בעולם בחיי החברה וברגשי-כבוד וביזיון נחוצה לאדם בשביל חלק התורה שבין אדם לחבירו, וכמו שאמרו: 'הוי מקדים בשלום כל אדם והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות'. וכן אמרו: 'טוב המלבין שיניים לחבירו יותר ממשקהו חלב', כי חיי החברה נעימים המה לאדם וכל אחד נהנה ומהנה לאחרים בזה, בכל שעה ושעה".

ואם ישאל השואל, כיצד מעורבות והתמצאות בחיי החברה והעולם יכולה להשתלב עם מידת הפרישות? על כך עונה הגרי"ס: "צריך האדם לעמול לעשות קנייה בנפשו בכל דבר והיפוכו, ולהרגיל את נפשו, אשר בעת כי ידרוש דבר הנוגע לעצמו - יתעוררו בקרבו מידות הנדרשות, וההיפך יהיה שכוח מנפשו; אבל בעת אשר ידרוש לטובת חבירו - תתעורר בקרבו המידה בהיפוכה ויסוד המידה תישכח לשעתה מנפשו". "נאמר ב'חובות הלבבות' על הפָּרוש (שער הפרישות, פרק ד): 'צהלתו על פניו, ואבלו בלבו'. אבלו הוא על שלפי דעתו הוא עדיין מקצר בעבודת ה' יתברך, את אבלו הוא שומר בלבו. אולם על פניו - צהלה, לשמח את הסובבים אותו. ואין סתירה בין זה לזה, כי שניהם נכנסים למעגל של עבודת ה' יתברך".

ביאורים

53. מי יתן לי וגו'. הלואי והיו לי כנפים כמו ליונה, הייתי עף לשכון במקום שלוה. **54. הנה ארחיק נדוד וגו'.** הרי אפילו למרחקים אנדוד, והייתי לן במדבר לעולם. רבינו מפרש שהחיוב להרחיק נדוד וללין במדבר הוא לאו דוקא כדי לברוח מחברת הרשעים והחטאים ממש, אלא אפילו מרודפי הכבוד ומרבים ההבל הנ"ל. **55. מצאנו היותם מיחדים מקומם על ההרים.** רחוק מיישוב בני אדם. באליהו הנביא נאמר (מלכים-א' יט, ח): "וילך... עד הר האלוקים - חורב", וכן נאמר (מלכים-ב' א, טו): "והנה יושב על ראש ההר". באלישע הנביא נאמר (שם ד, כה): "ותלך (האשה משונם) ותבוא אל איש האלוקים אל הר הכרמל". **56. והחכמים החסידים הראשונים ז"ל הלכו בעקבותיהם.** שלא

מסילת ישרים פרק טו

הָרִאשׁוֹנִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הָלְכוּ בְּעִקְּבוֹתֵיהֶם, כִּי מָצְאוּ לָהֶם זֶה הָאֶמְצָעִי הַיּוֹתֵר מוּכָן לִקְנוֹת שְׁלֵמוּת הַפְּרִישׁוּת, לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יְבִיאוּם הַכְּלֵי חַבְּרֵיהֶם לְהַהְבִּיל גַּם הֵם כְּמוֹתָם.

וּמִמַּה שֶּׁצָּרִיךְ לְזָהֵר בְּקִנְיַת הַפְּרִישׁוּת הוּא, שֶׁלֹּא יִרְצֶה הָאָדָם (ו)לְדַלֵּג וְלִקְפֹּץ אֶל הַקָּצֶה הָאַחֲרוֹן שֶׁבּוֹ רֶגַע אֶחָד, כִּי זֶה וַדַּאי לֹא יַעֲלֶה בְּיָדוֹ, אֶלָּא יִהְיֶה פּוֹרֵשׁ וְהוֹלֵךְ מְעַט מְעַט, הַיּוֹם יִקְנֶה קְצָת מִמֶּנּוּ וּמָחָר יוֹסִיף עָלָיו מְעַט יוֹתֵר, עַד שֶׁיִּתְרַגֵּל בּוֹ לְגַמְרֵי, כִּי יָשׁוּב לוֹ כְּמוֹ טֶבַע מַמָּשׁ.

עיונים

ו. לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון. אף כי באמת בכל המדות כן הוא וכמו שכתב ה'חובות הלבבות' (שער 'אהבת ה'' פ"ז): "והתנהל לאט ובמתון בקנות המדות הטובות, כפי שיסבלהו ענינך. והזהר מן הריבוי וההפלגה מבלי הדרגה פן תאבד, כי רוב השמן בנר היא הסיבה לכהות אורו". וכ"כ ה'אבן עזרא' על הפסוק (הושע יד, ב): "שובה ישראל עד ה' אלהיך", וז"ל: "שובה, מעט מעט עד השם", [וע"ע בביאור הגר"א משלי י"ט, ב'], בכל זאת ראה רבינו להזהיר אזהרה מיוחדת ולצוות ציווי מיוחד במדת הפרישות, מפני שבפרישות הוא מסוכן ביותר "לדלג ולקפוץ עד הקצה האחרון", כי בקפיצה זו טמונה סכנה רבה של נפילה שתהיה קשה התקומה ממנה חלילה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ביאורים

רק בשביל מעלת הנבואה נצרכת ההתבודדות אלא גם לקניית שלימות הפרישות. **57. יִרְצֶה.** אפילו הרצון לזה יכול להזיק. **58. יִקְנֶה.** היינו בשיעור שמרגיש שנעשה הדבר לקנין בנפשו וכבר אין לו בזה מלחמה (פתח המסילה). **59. כְּמוֹ טֶבַע.** עיין לעיל (רפ"ט): "ההרגל הנעשה טבע שני". **60. מַמָּשׁ.** במס"י מכת"י נוסף: כי עד כאן התבאר מדת הפרישות ודרכיה שתלוי כולו במעשה, ואחריו בהדרגה תבוא מדת הטהרה, וענינה כמו ענין של הפרישות אך במחשבה וכונת הלב.

פֶּרֶק ט"ז

בְּבֵאוּר מִדַּת הַטָּהֳרָה

[1]הַטָּהֳרָה הִיא [2]תִּקּוּן הַלֵּב [3]וְהַמַּחֲשָׁבוֹת. וְזֶה הַלָּשׁוֹן מְצָאנוּהוּ אֵצֶל דָּוִד שֶׁאָמַר (תהלים נא, יב): "לֵב [4]טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים". [5]וְעִנְיָנָהּ שֶׁלֹּא יַנִּיחַ הָאָדָם מָקוֹם לַיֵּצֶר בְּמַעֲשָׂיו, אֶלָּא יִהְיוּ [6]כָּל מַעֲשָׂיו [7]עַל צַד [8]הַחָכְמָה וְהַיִּרְאָה וְלֹא [9]עַל צַד הַחֵטְא וְהַתַּאֲוָה. וְזֶה אֲפִלּוּ בַּמַּעֲשִׂים [10]הַגּוּפָנִיִּים וְהַחָמְרִיִּים, שֶׁאֲפִלּוּ אַחֲרֵי הִתְנַהֲגוּ בִּפְרִישׁוּת, דְּהַיְנוּ שֶׁלֹּא יִקַּח מִן הָעוֹלָם אֶלָּא הַהֶכְרֵחִי, עֲדַיִן יִצְטָרֵךְ לְטַהֵר לְבָבוֹ וּמַחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁגַּם בְּאוֹתוֹ הַמְּעַט אֲשֶׁר הוּא

ביאורים

1. הטהרה. סילוק מוחלט של הרע - שהלב זך ונקי מהשפעת היצר. [במס"י מכת"י (עמ' קיא) נוסף: "הטהרה הזאת אשר שנה לנו רבי פנחס אינה טהרה גופנית אלא הטהרה מן הכוונות הרעות והמחשבות הבלתי טובות"]. **2. תיקון הלב.** כלומר, הישרת נטיות-הלב ורגשותיו (שמחת מרדכי). **3. והמחשבות.** שתהיינה מכוונות לעבודת ה'. **4. טהור.** וטהרת הלב הוא שהחומר אין לו נטיה ותאוה אל הרע (מלבי"ם). **5. ועניינה.** של ה'טהרה', כלומר מהות ה"תיקון" שהוזכר לעיל. **6. כל מעשיו.** וכן כל המעשה כולו. **7. על צד החכמה והיראה.** שמעשיו יהיו נובעים מהכרת האמת - היא "החכמה", ומכוונים ע"י יראת-ה' הבנויה על החכמה, כמבואר באריכות לעיל בהקדמה (שמחת מרדכי). **8. החכמה והיראה.** 'צד החכמה' - כלפי טהרת המחשבות, 'והיראה' - כלפי טהרת הלב (מפרשים). **9. על צד החטא והתאוה.** חטא - הוא היפך היראה, והתאוה - היפך החכמה (יושר מסילה). ויש מפרשים חטא מלשון חסרון, כלומר סטיה מן התכלית של עבודת ה' בטהרה (שמחת מרדכי). **10. הגופניים והחמריים.** הגופניים - אכילה ושתיה ושאר צורכי הגוף; והחמריים - כגון עבודת-האדמה, מלאכה ומסחר (שמחת מרדכי). עוד י"ל, הגופניים - אפילו דברים שהם מעשי מצוה, אלא שעכ"פ הגוף נהנה מהם, וכמו שמביא רבינו בהמשך ממעשה דר"א, והחמריים - אלו דברים שאינם מעשי מצוה כלל (פתח המסילה).

עיונים

לוֹקֵחַ לֹא יְכַוֵּן [11]אֶל הַהֲנָאָה [12]וְהַתַּאֲוָה כְּלָל, אֶלָּא תִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ [13]אֶל הַטּוֹב הַיּוֹצֵא מִן הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא [14]עַל צַד הַחָכְמָה וְהָעֲבוֹדָה, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ [15]בְּרַבִּי אֶלִיעֶזֶר (נדרים כ, ב) [16]שֶׁהָיָה "מְגַלֶּה טָפַח וּמְכַסֶּה טְפָחַיִם [17]וְדוֹמֶה לְמִי שֶׁכִּפָּאוֹ שֵׁד", שֶׁלֹּא הָיָה נֶהֱנֶה כְּלָל, וְלֹא הָיָה עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא אֶלָּא [18]מִפְּנֵי הַמִּצְוָה וְהָעֲבוֹדָה. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי ג, ו): "[19](א)בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעֵהוּ [20]וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתָיִךְ".

ביאורים

11. אל ההנאה. היינו טהרת המחשבה, וע"ז כתב מיד בהמשך שיכוין אל הטוב על צד החכמה (פי כהן). **12. והתאוה.** היינו טהרת הלב, וע"ז כתב מיד בהמשך שיכוין אל הטוב על צד העבודה שזה בלב (שם). **13. אל הטוב.** אל המצוה. עוד יש לפרש, שר"ל עפ"י מש"כ רבינו לעיל (פ"א) "כי השלימות האמיתי הוא רק הדביקות בו יתברך, והוא מה שהיה דוד המלך אומר ואני קרבת אלוקים לי טוב וכו' כי רק זה הוא הטוב", וזהו מש"כ אל הטוב היוצא מן המעשה ההוא, שבכל מעשה הוא מכוין אל הדביקות בו יתברך אשר יכול להשיג דרך המעשה הזה שהוא עושה (פי כהן). **14. על צד החכמה והעבודה.** צד החכמה זהו התכלית של המעשים והתועלת הנולדת מהם, וזהו בעיקר כלפי מעשים שאינם מעשי מצוה בעצמותם, וצד העבודה זהו העבודה שיש בעצם המעשה עצמו, וזהו בעיקר כלפי מעשים כאלו שהם עצמם מעשי מצוה, וכמו הדוגמא שרבינו הולך ומביא (פתח המסילה). **15. ברבי אליעזר.** בעת שקיים מצות עונה. **16. שהיה מגלה טפח ומכסה טפחיים.** כלומר, נוהג בצניעות יתירה, "כדי שתהא יראה ובושה על פניו" (פי' הרא"ש שם). **17. ודומה למי שכפאו שד.** "שמתכסה כולו, כאדם שמפחד מפני השד" (רש"י). ויתכן לפרש, שפחדו נבע מהחשש ש"שד" התאוה תתגבר בו ואז תחלש כוונתו הטהורה למצוה ולעבודה (שמחת מרדכי). **18. מפני המצוה והעבודה.** מצות פריה-ורביה ומצות עונה, ועבודת ה' שבמצוות אלו. **19. בכל דרכיך דעהו.** "בכל עניניך דע את ה', רצה לומר: תן דעתך לחשוב לעשות מעשיך למען יבוא בדבר תועלת לקיים דבר ה'" (מצודת דוד). **20. והוא יישר אורחותיך.** "ואז הוא יוליכך באורח מישור ותצליח בה" (שם). [נראה שרבינו הביא את סוף המקרא, כדי להצביע על העזר האלוקי שזוכה לה המשתדל ב'טהרה' (שמחת מרדכי)].

א. בכל דרכיך דעהו. במסכת אבות (ב, יב) אמרו: "וכל מעשיך יהיו לשם שמים". באבות דרבי נתן (פי"ז, ז) נלמד דבר זה מהפסוק (משלי

עיונים

ג, ו) 'בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך'. ופירש רבינו יונה, שאפילו דברים של רשות שאדם עושה, כמו האכילה והשתיה והישיבה והקימה וההליכה והשכיבה והתשמיש והשיחה וכל צרכי הגוף, יהיו כולם לעבודת הבורא יתברך או לדבר הגורם עבודתו, ואין לעשותם להנאת גופו אלא יכוין שעושה כן להשלים גופו כדי שיוכל לעבוד את בוראו.

בשמונה פרקים להרמב"ם (פרק חמישי, אשר נתייחד כולו לענין זה) כותב הרמב"ם: "...שישים הכונה באכילתו, בשתיתו, משגלו, שנתו, יקיצתו, תנועתו ומנוחתו בבריאות גופו לבד. והכונה בבריאות גופו, שתמצא הנפש כֵּלֶיהָ בריאים ושלמים לקנות החכמות ולקנות מעלות המדות ומעלות השכליות, עד שיגיע לתכלית ההיא... ודע שזאת המדרגה היא מדרגה עליונה מאד וחמודה, לא ישיגוה אלא מעט מזער ואחר הרגל גדול, וכשתזדמן מציאות האדם שזה ענינו, אני אומר שהוא למטה מן הנביאים, רצוני לומר, שישמש כחות נפשו כולם וישים תכליתם ידיעת השם יתברך לבד, ולא יעשה מעשה קטן או גדול, ולא ידבר דבר אלא שהפועַל ההוא או הדבר ההוא מביא למעלה או למה שמביא אל עיונים מעלה, והוא יחשוב ויסתכל בכל פעל ותנועה, ויראה אם יביא אל התכלית ההיא או לא יביא, ואז יעשהו. וזהו אשר בקש ממנו יתברך שנכוין אליו, באמרו (דברים ו' ה'), "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" רצונו לומר, בכל חלקי נפשך, שתעשה תכלית כל חלק ממנה תכלית [אחת], והיא לאהבת השם יתברך. וכבר הזהיר הנביא עליו השלום על זה גם כן ואמר (משלי ג' ו'), "בכל דרכיך דעהו", ופירשו חכמינו זכרונם לברכה ואמרו (ברכות ס"ג): "אפילו לדבר עבירה", רצונם לומר, שתשים לפעל ההוא תכלית, והיא האמת, אף על פי שיש בה עבירה מצד אחד. וכבר כללו חכמינו זכרונם לברכה זה הענין כולו בקצרה במלות מועטות, מורה על זה הענין הוראה שלמה מאד, עד כשאתה תבחן קוצר המלות איך ספרו זה הענין הגדול והעצום כולו אשר חברו בו חבורים ולא השלימוהו, תדע שנאמר בכח אלהי בלא ספק, והוא אמרם בצוואותיהם (אבות פרק ד') "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" [וראה עוד להלן עיונים אות ז' בשם הרמב"ן, ובספר החינוך (מצוה תיח) שדבר זה נכלל במצות אהבת ה'].

ב"בית הלוי" (פר' יתרו) הפליג בענין זה וכתב: "...דבהתחלת האדם כשנכנס לקודש לעבודת ה' בלימוד התורה התירו גם ללמוד שלא לשמה משום כבוד וכדומה, וכמו שאמרו (נזיר כג) לעולם ילמוד אדם שלא לשמה שמתוך שלא לשמה הוא בא לשמה. אבל אם האדם עוסק בפרנסתו, והרי גם בזה צריך כוונה לשם שמים כדי שיהיה יכולת בידו לקיים התורה והמצוה, ואם יעסוק בעניני עוה"ז לשם תאוות עוה"ז - הרי לעולם לא יגיע בה למדרגה דלשם שמים, וישאר קשור לתאוות עוה"ז, דרק בתורה באה ההבטחה דמתוך שלא לשמה בא לשמה. וע"כ העוסק בפרנסה, גם בהתחלה צריך להיות נזהר בה לשתף לה כוונה טובה".

מסילת ישרים — פרק טז — עיונים

וְאָמְנָם צָרִיךְ שֶׁתֵּדַע, שֶׁכְּמוֹ שֶׁשַּׁיָּךְ טָהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה בַּמַּעֲשִׂים הַגּוּפָנִיִּים אֲשֶׁר הֵם מִצַּד עַצְמָם קָרוֹבִים לַיֵּצֶר[21] לְשֶׁיִּתְרַחֲקוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יִהְיוּ מְשֻׁלּוֹ, כֵּן שַׁיָּךְ טָהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה בַּמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים הַקְּרוֹבִים לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְשֶׁלֹּא יִתְרַחֲקוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יִהְיוּ מְשֻׁלּ הַיֵּצֶר, וְהוּא עִנְיַן שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ הַמְזֻכָּר בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פְּעָמִים רַבּוֹת. וְאוּלָם כְּבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁיֵּשׁ מִינִים שׁוֹנִים שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ. הָרַע מִכֻּלָּם הוּא שֶׁאֵינֶנּוּ עוֹבֵד לְשֵׁם עֲבוֹדָה כְּלָל, אֶלָּא[22] לְרָמוֹת בְּנֵי הָאָדָם וּלְהַרְוִיחַ הוּא כָּבוֹד אוֹ מָמוֹן. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ בּוֹ (ירושלמי ברכות פ"א ה"ח)**: "נוֹחַ לוֹ[23] שֶׁנֶּהֱפְכָה שִׁלְיָתוֹ עַל פָּנָיו", וְעָלָיו אָמַר הַנָּבִיא** (ישעיה סד, ה)**: "וַנִּמַּגֵנוּ כַּטְּמֵא כָּל[24] וְכִבֶגֶד עִדִּים[25] כָּל צִדְקֹתֵינוּ". וְיֵשׁ מִין אַחֵר שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, שֶׁהוּא** (ב)**הָעֲבוֹדָה עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, וְעָלָיו אָמְרוּ** (פסחים נ, ב)**: "לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא**

עיונים

מאידך, מצאנו בספר "יסודי הדעת" (ח"ב, עמ' יב-יד) לרבי משה רוזנשטיין זצ"ל שמבאר את התפעלותו של הרמב"ם מדברי חז"ל "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" דוקא מזוית שונה: בדברים אלו כללו חז"ל גם את הענינים הרוחניים כמו תורה ותפילה, צדקה וגמילות חסדים, מצוות ומעשים טובים, אשר המה בעצם מהותם דברים נעלים וראוי לעשותם מצד אהבת הטוב, גם מבלי לכוון לעשות רצונו יתברך. לכן הדגישו חכמינו ז"ל: "וכל מעשיך" - גם המעשים הרוחניים - "יהיו לשם שמים". זוהי איפוא התפעלותו של הרמב"ם...

ב. העבודה על מנת לקבל פרס. בין לומדי התורה - אומר הגר"א זצ"ל ("אבן שלמה" פרק ח, טו) - יש הלומדים בשביל פניות של כבוד ועושר, ויש גם כאלה - למצוא חן בעיני בוראם ולקבל שכר טוב בעולם הבא.

לדעתו, אלו ואלו נמנים עם "העבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס". ולכאורה - מקשה ה"אור יהל" (ח"ב, עמ' טז) - מדוע נחשבים האחרונים בכלל "המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס", הרי גם שכרם של הצדיקים לעתיד לבוא הוא "שיושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה", ומה נשתנו אלו מאלו?

והוא מיישב: "לשמה" פירושו שהאדם עושה בגלל ציווי ה', ולקיים את רצונו. העובדה שהעושה לשמה יודע גודל השכר הצפון לו לעולם-הבא, אינה פוגמת ב"לשמה", שכן אין הוא מתנה את עסקו בתורה - בשכר. ואדרבה, ידיעת גודל השכר היא אמצעי חשוב עבורו ל"לשמה". מגודל השכר יודע האדם כמה גדול הוא רצון ה' בקיום מצוותיו. משל למה הדבר דומה? למלך המחלק לנאמניו אותות הצטיינות. האחד מקבל אות עשוי מנחושת. השני - מכסף. השלישי - מזהב. מובן מאליו שהמקבל אות זהב, לא קיבלו כדי שיתווסף לו ממון על ממונו, אלא סימן הוא לחיבובו בעיני המלך. כך ידיעת גודל שכר קיום המצוות, מטרתה היא לחבב עלינו את עבודת ד' אך לא להיות תנאי לה.

יתרה מכך, מוסיף ה"אור יהל" (חלק ג', עמוד רח): לא זו בלבד שידיעת השכר הצפון לעולם-הבא אינה פוגמת ב"לשמה", אלא "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת... שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו" (הקדמת "מסילת ישרים").

ולפי דברים אלו נבין כיצד הבטיח הקב"ה לאברהם אבינו: "אל תירא... שכרך הרבה מאד", וכן משה רבינו קודם שמינה את יהושע הודיעו "מתן שכר פרנסי ישראל לעולם-הבא". הבטחה זו לא נועדה לפתותם בשכר, אלא רק להמחיש להם וליידע אותם את יקרת ערך הגמול הרוחני.

ג. בא לשמה. בספר "נפש החיים" ('פרקים' שאחר שער ג', פ"ג) כתב, דאין הפירוש דוקא שיבוא מזה לשמה עד שאח"כ יעסוק בה תמיד כל ימיו רק לשמה, אלא היינו שבכל פעם שהוא לומד בקביעות זמן כמה שעות רצופות אף שבדרך כלל היתה כוונתו שלא לשמה, עם כל זה, בלתי אפשר כלל שלא יכנס בלבו באמצע הלימוד עכ"פ זמן מועט כוונה רצויה לשמה, ומעתה כל מה שלמד עד הנה

ביאורים

21. לשיתרחקו ממנו. כלומר, כדי שיתרחקו מן היצר ע"י טהרת-המחשבה. **22. לרמות בני האדם.** שיחשבו עליו שהוא עובד ה'. **23. שנהפכה שליתו על פניו.** ראוי היה שתתהפך שלייתו (הקרום שהעובר מונח בתוכו) על פניו בשעת לידתו וימות. **24. וכבגד עדים.** כבגד מאוס ומזוהם שהכל אומרים "הסר"! ['עדים' תרגום של 'הסרה' (רש"י)]. **25. כל צדקותינו.** "כן כל צדקותינו, אפילו

מסילת ישרים — פרק טז — עיונים

לִשְׁמָהּ, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ (ג)**בָּא לִשְׁמָהּ". אַךְ עַל כָּל פָּנִים, מִי שֶׁלֹּא הִגִּיעַ עֲדַיִן מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ אֶל לִשְׁמָהּ, הֲרֵי רָחוֹק הוּא מִשְּׁלֵמוּתוֹ.**

ביאורים

הצדקות שאנו עושים אינן רצויות אלא נמאסות, כי אין אנחנו עושים אותם אלא להתפאר בהם ולהתגדל ולקנאת איש מרעהו" (רד"ק).

מסילת ישרים — פרק טז

אָמְנָם, מַה שֶּׁצָּרִיךְ לָאָדָם יוֹתֵר[26] עִיּוּן[27] וּמְלָאכָה רַבָּה הוּא[28] תַּעֲרֹבֶת הָאִסּוּר, דְּהַיְנוּ, שֶׁלִּפְעָמִים הָאָדָם הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה מִצְוָה לִשְׁמָהּ מִשֻּׁם, שֶׁכָּךְ גָּזַר אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, אָמְנָם לֹא יֶחְדַּל מִלְּשַׁתֵּף עִמָּהּ אֵיזֶה פְּנִיָּה אַחֶרֶת, אוֹ שֶׁיְּשַׁבְּחוּהוּ בְּנֵי הָאָדָם (ד)אוֹ שֶׁיְּקַבֵּל שָׂכָר בְּמַעֲשֵׂהוּ. וְלִפְעָמִים,

עיונים

שלא לשמה נתקדש ונטהר ע"י אותו עת קטן שכיון בה לשמה. עכ"ל.

ד. **או שיקבל שכר במעשהו.** במסכת אבות (א, ג) אמרו: "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס". הקשה הגאון בעל "נתיבות המשפט" (בספרו "מילי דאגדתא", עמודים י-יא): עצם הציווי הינו תמוה, שכן בכל התורה אנו מוצאים הבטחות שכר למקיימי המצוות? ועוד, הניסוח "היו כעבדים... שלא ע"מ לקבל פרס" אינו מחוור, שהרי ידוע שעבודתם של פועלים בחינם היא גרועה, כמו שאמרו בגמרא (ב"ק פה.): "אסיא דמגן - מגן שויא" (-רופא בחינם אינו שווה כלום), והיה לו לומר "עיבדו את הרב שלא ע"מ לקבל פרס"!

מכוח קושיות אלו מתרץ הגאון בעל "נתיבות המשפט" שכוונתו של התנא כך היא: ישנם שני סוגי עבדים. האחד, עובד תמורת שכר עבודה. את מלאכתו אינו עושה מאהבה אלא בהכרח, וכל מטרתו ותקוותו היא השכר שיקבל בסופה. השני, אינו מקבל שכר של ממש אלא תמורת מלאכתו מלמדו האדון את המלאכה. עבודתו של זה נעשית בחשק, ואם המדובר במלאכה המעשרת את בעליה, כגון 'נוקב מרגליות' - יעבוד בחשק ובמרץ רב יומם ולילה, הרבה מעבר לנדרש ממנו.

במצות לא תעשה אמרו חז"ל (ספרא ורש"י ויקרא כ, כו): "אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר, אבל יאמר אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך". האם במצוות עשה גם שייך לומר כן ?! - ודאי שלא! כיון שכל המצוות טובות הן מצד עצמן, ומקרא מפורש הוא (דברים ו, כד): "ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה... לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה". לעומת זאת, בעבירה, שמצד עצמה היא רעה, מחוייב האדם לפרוש ממנה לא בגלל רעתה אלא מצד יראת ה'.

וזה מה שבא התנא ללמדנו: בל נהיה בעבודתנו את ה' כעבדים הללו שאינם עושים מאהבה אלא רק בשביל תקות השכר, אלא כאותם עבדים ששכרם משולם בעצם העבודה. ומדוע? כי קיום המצוות

ביאורים

26. עיון. בדיקת מעשיו וכוונותיו. **27. ומלאכה רבה.** מאמץ רב בעבודת ה'טהרה'. **28. תערובת האיסור.** תערובת פניה ונגיעה הנחשבת לאיסור ביחס אל "לשמה" ('שמחת מרדכי').

מסילת ישרים — פרק טז

עיונים

בעצמו הוא טוב, והוא השכר. משל למה הדבר דומה? למי ששוכר חייט שיתפור לו בגד ובנוסף לזה שנותן לו שכר על התפירה - נותן לו גם את הבגד עצמו. כך אנו: אילולא היה מובטח לנו כל שכר על קיום המצוות - גם כן היה ראוי לקיימן, שהן הן השכר בעצמו, וכמו שאמרו "שכר מצוה מצוה".

אֲפִלּוּ אִם לֹא יִהְיֶה מִתְכַּוֵּן מֵמָּשׁ לְשֵׁשִׁיבָחוּהוּ, בִּשְׁמֹחַ לִבּוֹ עַל הַשֶּׂבַח יָרְבֶּה לְדַקְדֵּק יוֹתֵר, כְּעֵין מַעֲשֶׂה שֶׁל בִּתּוֹ שֶׁל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן[29] שֶׁהָיְתָה פּוֹסַעַת פְּסִיעוֹת יָפוֹת, וְכֵיוָן שֶׁשָּׁמְעָה שֶׁאוֹמְרִים כַּמָּה[30] נָאוֹת פְּסִיעוֹתֶיהָ שֶׁל רִיבָה זוֹ,[31] מִיָּד דִּקְדְּקָה יוֹתֵר (ע"ז יח, א). הֲרֵי[32] הַהוֹסֶפֶת הַזֶּה נוֹלַד מִכֹּחַ הַשֶּׂבַח שֶׁשִּׁבְּחוּהָ. וְאָמְנָם אַף עַל פִּי[33] שֶׁאִסּוּר כָּזֶה[34] בָּטֵל בִּמְעוּטוֹ, עַל כָּל פָּנִים, הַמַּעֲשֶׂה שֶׁתַּעֲרֹבֶת כָּזֶה בְּתוֹכוֹ טָהוֹר לְגַמְרֵי אֵינֶנּוּ, כִּי הִנֵּה כְּשֵׁם שֶׁאֵין עוֹלָה[35] עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ[36] שֶׁלְּמַטָּה אֶלָּא סֹלֶת נְקִיָּה מְנֻפָּה בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה נָפָה (מנחות עו, ב), שֶׁכְּבָר טָהוֹר לְגַמְרֵי מִכָּל[37] סִיג, כָּךְ אִי אֶפְשָׁר לַעֲלוֹת עַל רְצוֹן מִזְבְּחוֹ הָעֶלְיוֹן לִהְיוֹת מַעֲבוֹדַת הָאֵל הַשְּׁלֵמָה וְהַמַּבְחֶרֶת אֶלָּא הַמְּבֻחָר שֶׁבְּמַעֲשִׂים הַטְּהוֹר מִכָּל מִינֵי סִיג. וְאֵינֶנִּי אוֹמֵר שֶׁמַּה[38] שֶׁהוּא זוּלַת זֶה יִהְיֶה נִדְחֶה לְגַמְרֵי, כִּי חֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ[39] מְקַפֵּחַ שְׂכַר כָּל בְּרִיָּה (ב"ק לח, ב) וּמְשַׁלֵּם שְׂכַר

ביאורים

29. שהיתה פוסעת פסיעות יפות. שהליכתה היתה צנועה ביותר. **30. נאות.** צנועות. **31. מיד דקדקה יותר.** לפסוע עוד יותר בתכלית הצניעות. ונענשה על כך משום שתוספת הקפדתה היתה מחמת השבח ששבחוה, והיה בכך חסרון בטהרת המעשה, שהיה בו שמץ שלא לשמה (רבנו מפרש מעשה זה דלא כפירוש רש"י, ועיין שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ זצ"ל שהרחיב בדבריו). **32. התוספת הזה.** הדקדוק הנוסף במצות צניעות. **33. שאיסור כזה.** כינוי לעשיית המצוות שלא לשמה, כנ"ל. **34. בטל במיעוטו.** אינו נחשב, לרוב קטנותו. **35. על גבי המזבח.** לקרבן מנחת העומר. **36. שלמטה.** שבבית המקדש. **37. סיג.** פסולת. **38. שהוא זולת זה.** שאינו בדרגת 'טהרה' זו. **39. מקפח.** מגרע ומחסר.

מסילת ישרים — פרק טז — עיונים

הַמַּעֲשִׂים לְפִי מַה שֶּׁהֵם. אָמְנָם עַל הָעֲבוֹדָה הַתְּמִימָה אֲנִי מְדַבֵּר, הָרְאוּיָה לְכָל אוֹהֲבֵי ה' בֶּאֱמֶת, שֶׁלֹּא יִקָּרֵא [40]בְּזֶה הַשֵּׁם אֶלָּא הָעֲבוֹדָה הַמְּטֻהֶרֶת לְגַמְרֵי, שֶׁלֹּא תִּהְיֶה [41]הַפְּנִיָּה בָּהּ אֶלָּא לַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ וְלֹא לְזוּלָתוֹ, וְכָל מַה שֶּׁיִּתְרַחֵק מִן הַמְּדֻרָּגָה הַזֹּאת, כְּפִי הָרְבּוֹת רִחוּקוֹ כֵּן יִרְבֶּה הַחְפָּרוֹן בָּהּ. הוּא מַה שֶּׁדָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם [42]אוֹמֵר (תהלים עג, כה): [43]"מִי לִי בַשָּׁמַיִם וְעִמְּךָ לֹא חָפַצְתִּי בָאָרֶץ". וְאָמַר כְּמוֹ כֵן (שם קיט, קמ): [44]"צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ", כִּי בֶּאֱמֶת הָעֲבוֹדָה הָאֲמִתִּית צְרִיכָה לִהְיוֹת צְרוּפָה הַרְבֵּה יוֹתֵר מִן הַזָּהָב וּמִן הַכֶּסֶף, [ה]וְהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר עַל הַתּוֹרָה (שם יב, ז): "אִמְרוֹת ה' [45]אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת

ה. והוא מה שנאמר על התורה אמרות ה' אמרות טהורות. אף כי מקרא זה על התורה נאמר, שאמרותיה טהורות, למד מזה רבינו גם על העבודה, כי קיום מצוות התורה צריך להיות על דרך לימודה, שכמו שהאמרה היא טהורה בלימודה כן צריכה להיות טהורה בקיומה, כי ה"לעשות" הוא גמרו של ה"ללמוד" וכמ"ש ז"ל (ברכות ז:) "גדולה שימושה יותר מלימודה", כלומר, שהרואה (אצל החכם שהוא משמשו את) קיום התורה בפועל הוא כמו לימוד ממש, ועוד יותר גדול ממנו. ולפיכך צריך להיות הלימוד על מנת לעשות, כי בלי ה"לעשות" עדיין כאילו לא גמר את לימודו, לפיכך צירף רבינו את כל הפסוקים על התורה אל העבודה, שהיינו הך. וזהו הפירוש של "העושה מצוה כמאמרה", כלומר כטהרת מאמרה, שכמו שמאמרה טהור כך העושה טהור ועושה בטהרה. ושכרו שאין מבשרין אותו וכו',

ביאורים

40. בזה השם. "העבודה התמימה". **41. הפניה בה.** מגמתו וכוונתו בעבודתו. **42. אומר.** בשבחה של עבודת-ה' הטהורה שזכה לה. **43. מי לי בשמים וגו'.** כלומר, אין לי לא בשמים ולא בארץ ענין שאני חפץ בו, אלא כל חפצי "בלתי לה' לבדו" (שמחת מרדכי). **44. צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה.** רבינו מפרש מקרא זה כך: אמרתך - עבודתך ועשיית מצותך - צריכה להיות צרופה ונקיה מכל סיג ופסולת. ואכן דוד מעיד על עצמו - 'ועבדך אהבה', משמע: אהבה שלימה, שאינה מותירה אהבה לדבר אחר (שם). **45. אמרות טהורות.** כלומר, ראוי לקיימן מתוך 'טהרה' ללא סיגים (שם).

מסילת ישרים — פרק טז — עיונים

והוא מדה כנגד מדה, שכמו שהוא אינו מערב שום רע באמרות ה' והן בטהרתן וטובתן בלי שום שמץ רע, כן לא יתבשר באמרות המבשר שום בשורה רעה אך כולו טוב ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ו. **אלא הזך והטהור כראוי.** במסכת עבודה זרה (יח.): "תנו רבנן, כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו. אמר לו, חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה, שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו, ועדיין היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה (והם גזרו על כך. רש"י) ומקהיל קהלות ברבים וספר תורה מונח לך בחיקך! אמר לו, מן השמים ירחמו. אמר לו, אני אומר לך דברים של טעם (שהחריבה את ביתו והרגה את חסידיו ועדיין קיימת. רש"י) ואתה אומר לי מן השמים ירחמו?! תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש. אמר לו, רבי, מה אני לחיי העולם הבא? אמר לו, כלום מעשה בא לידך? (ואשמע איך היית נוהג. רש"י) אמר לו, מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים (ופירש"י: מעות של פורים - שהנחתים לסעודת פורים [שלי] נתחלפו לי וחלקתים לעניים, וסבור הייתי שארנקי של צדקה היא ולא נפרעתי מארנקי של צדקה). אמר לו, אם כן מחלקך יהי חלקי (הואיל והיית וותרן בממונך. רש"י) ומגורלך יהי גורלי...".

והדבר תמוה: רבי חנינא בן תרדיון מוסר נפשו להקהיל קהילות ברבים, והסוף היה שנשרף עבור זה, ועדיין אינו בטוח אם הוא בן עולם-הבא, ורק בשביל מעשה קטן לכאורה שעשה, שנתחלפו לו

ביאורים

46. כסף צרוף בעליל לארץ. כלומר, כמו כסף הנצרף במקום מגולה במעבה האדמה פעמים רבות. **47. בסיגים ובדילים.** רמז לשני סוגי העבודה "שלא לשמה" שתיארם רבינו לעיל: 'סיגים' - הם הפסולת הפשוטה, השונה לגמרי מן המתכת היקרה - הכסף - בה היא מעורבת; והם משל לפניות זרות לגמרי, כגון העושה את המצוות להתכבד בהן בעיני הבריות. ואילו ה"בדיל" הוא מתכת לבנה הדומה לכסף, ומשמש כאן כמשל לעשיית המצוות בכדי לקבל שכר מה' יתברך, שיש בעבודה זו דמיון-מה לעבודת-ה' הטהורה, במה ששתיהן פונות לה', אם כי שונה ממנה שמטרתה היא טובת עצמו (שם).

[46]כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם". וּמִי שֶׁהוּא עוֹבֵד ה' בֶּאֱמֶת, לֹא יִסְתַּפֵּק בָּזֶה בְּמֻעָט וְלֹא יִתְרַצֶּה לָקַחַת כֶּסֶף מְעֹרָב [47]בְּסִיגִים וּבְדִילִים, דְּהַיְנוּ, עֲבוֹדָה מְעֹרֶבֶת בִּפְנִיּוֹת לֹא טוֹבוֹת, [ו]אֶלָּא הַזָּךְ וְהַטָּהוֹר כָּרָאוּי, וְאָז יִקָּרֵא עוֹשֶׂה מִצְוָה

מסילת ישרים פרק טז

כְּמַאֲמָרָהּ, שֶׁעָלָיו אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סג, א): "כָּל הָעוֹשֶׂה מִצְוָה [48]כְּמַאֲמָרָהּ אֵין מְבַשְּׂרִין אוֹתוֹ בְּשׂוֹרוֹת רָעוֹת", וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים סב, א): "[49]עֲשֵׂה דְבָרִים לְשֵׁם פָּעֳלָם [50]וְדַבֵּר בָּהֶם לִשְׁמָן".

[51]וְהוּא מַה שֶּׁבּוֹחֲרִים אוֹתָם שֶׁהֵם [ז]עוֹבְדֵי ה' בְּלֵב שָׁלֵם. כִּי מִי שֶׁלֹּא נִתְדַּבֵּק עַמּוֹ יִתְבָּרַךְ בְּאַהֲבָה אֲמִתִּית, [52]צֵרוּף הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת תִּהְיֶה לוֹ [53]לְטֹרַח וּלְמַשָּׂא גָּדוֹל, כִּי יֹאמַר, מִי יוּכַל לַעֲמֹד בָּזֶה, וַאֲנַחְנוּ בְּנֵי חֹמֶר יְלוּדֵי אִשָּׁה אִי אֶפְשָׁר לְהַגִּיעַ אֶל הַזִּקּוּק וְהַצֵּרוּף הַזֶּה. אָמְנָם אוֹהֲבֵי ה' וַחֲפֵצֵי עֲבוֹדָתוֹ, [ח]הִנֵּה שָׂמֵחַ לִבָּם לְהַרְאוֹת [54]אֱמוּנַת אַהֲבָתָם לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ [55]וּלְהִתְעַצֵּם בְּצֵרוּפָהּ

עיונים

מעות עניים במעותיו וחילק גם את שלו לעניים, הוא מקוה לחלקו בעולם הבא, ועל זה אומר לו רבי יוסי בן קיסמא מחלקך יהא חלקי?! ומבאר בספר "דרכי מוסר" (ענינים, 'טהרת הלב'), כי עבודת ה' לא נמדדת בשמים בכמות אלא באיכות. יש מעשה קטן הנחשב בשמים עד מאד, ויש מעשים גדולים ואינם חשובים למעלה כלל. בשמים מתחשבים בעיקר בטהרת הלב והמחשבה. אפשר לו לאדם למסור נפשו על קידוש ה', ושם חוקרים את לבו עד כמה היו כוונותיו לשם שמים. כל דבר הנעשה בפרהסיה - יש בו חשש לאיזה פניות, ולכן פחד רבי חנינא בן תרדיון אולי אין מסירות נפשו בכל לבבו ומאודו לשם שמים. אבל חלוקת המעות שנתחלפו לו נעשתה בצנעא, וא"כ בודאי עשה זאת לשם שמים, ולכן סמך רק עליו לעולם הבא. ומוסיף עוד משמו של רבו רבי משה רוזנשטיין זצ"ל: אילו נצטוה אברהם אבינו לעקוד את בנו ברשות הרבים לעיני כל - לא היה הנסיון גדול כל כך. עיקר הנסיון היה בזה שאמר לו הקב"ה "והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך", במקום שומם, שאין שם אדם, ועל כן אמר לו אח"כ המלאך "עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה". בשמים לא מביטים על גודל המעשים, אלא על טוהר המעשים כמו שאמר הכתוב "תנה בני לבך לי", וכמו שכתב ב"חובות הלבבות" כי מעט הזך מכריע הרבה שאינו זך. עכ"ד.

ז. עובדי ה' בלב שלם. הרמב"ן (דברים ו, יג) מבאר כיצד טמון ה"לשמה" בעבדות ה', וז"ל: "וראיתי בתנחומא: 'ואותו תעבוד' - שתהא מפנה עצמך לתורה ולמצוות ולא יהיה לך עבודה אחרת...

ביאורים

48. כמאמרה. לשמה (מהרש"א); פירוש אחר: כפי שנאמרה, בשלמות, ללא פגם (מהר"ל, חידושי אגדות). **49. עשה דברים לשם פעלם.** קיים את מצוות התורה לשם הקב"ה שפעל אותם וציוה עליהם (ר"ן). **50. ודבר בהם לשמן.** כל דיבורך בדברי תורה יהיה לשם התורה, לדעת ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול, ולא כדי לקנטר ולהתגאות (ראש). וברש"י כתב: "שתהא כל כוונתך לשמים". **51. והוא מה שבוחרים וכו'.** כלומר דרגה זו של עבודת-ה' היא מגמתם של עובדי-ה' בלב שלם.

מסילת ישרים פרק טז

עיונים

ויהיה פירוש "ואותו תעבוד" לדעתם, שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד, שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי, עד שיבוא מזה מה שאמרו (אבות ב, יב) 'וכל מעשיך יהיו לשם שמים', שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו, יאכל ויישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה', כענין שאמרו (בראשית רבה ט, ו): 'והנה טוב מאד' - זו שינה. וכי שינה טובה היא?! (אלא) מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה".

זוהי הדרך: מי שהתלמד מנעוריו להיות נותן ומוותר ואינו חי "לעצמו", הוא יכול לעשות מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי. בזה יזכה להבחין כי כל היצירה - גילוי אדנות הבורא יתברך וכל החיים הם עבדות. הבונה התנהגותו על כל פרטיה על יסוד זה של אדנות ועבדות - הוא יגיע ל"לשם שמים" ('עלי שור' ח"א עמ' של).

ח. הנה שמח לבם להראות אמונת אהבתם לפניו. המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל היה ממחיש זאת במשל: אילו היה בא הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל ומבקש מאיתנו שנשמשנו שימוש כלשהו, שמחה גדולה היתה מציפה את ליבנו על זכות כה גדולה שנפלה בחלקנו. מבלי להשתהות כלל היינו רצים וממלאים את בקשתו. כל פעולה - קשה ככל שתהיה - תיקל בעינינו לנוכח המטרה הנכספת - לשמש את הגאון! ומי יכול לשער את גודל השמחה שהיתה ממלאת את ליבנו לו היינו מתבקשים

ביאורים

52. צירוף העבודה הזאת. זיכוך וטהרת הלב בדרגה זו. **53. לטורח ולמשא גדול.** "טורח" מתיחס ליגיעה להשיג את הזיכוך הראוי, ו"משא גדול" - לעמידה יציבה וקבועה במדריגה הקשה הזו, אף שכבר הצליח להגיע אליה [וכן משמע מהמשך דבריו] (שמחת מרדכי). **54. אמונת אהבתם.** היות אהבתם נאמנת, כלומר יציבה ואיתנה (שם). ובמס"י מכת"י הגי': "אמיתת אהבתם". **55. ולהתעצם.** להתחזק ולהתאמץ. [וראה דברי רבינו להלן בפרק י"ט (בענין אהבה): "וכל מה שיתגברו עיכובים יאמץ לבם להראות תוקף אמונתם"].

וְטָהֲרָתָהּ, הוּא מַה שֶּׁפִּיֵּם דָּוִד עַצְמוֹ מַאֲמָרוֹ "וְעַבְדְּךָ אֲהֻבָהּ".

וְהִנֵּה בֶּאֱמֶת זֶהוּ הַמִּבְחָן שֶׁבּוֹ [56]נִבְחָנִים וְנִבְדָּלִים עוֹבְדֵי ה' עַצְמָם בְּמַדְרֵגָתָם, כִּי מִי שֶׁיּוֹדֵעַ לְטַהֵר לִבּוֹ יוֹתֵר, הוּא הַמִּתְקָרֵב יוֹתֵר [57]וְהָאָהוּב יוֹתֵר אֶצְלוֹ יִתְבָּרַךְ. הֵם הֵמָּה הָרִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה, אֲשֶׁר [58]גָּבְרוּ וְנִצְּחוּ בַּדָּבָר הַזֶּה, הָאָבוֹת וּשְׁאָר [59]הָרוֹעִים אֲשֶׁר טִהֲרוּ לִבָּם לְפָנָיו. הוּא מַה שֶּׁדָּוִד [60]מַזְהִיר אֶת שְׁלֹמֹה בְּנוֹ (דהי"א כח, ט): "כִּי כָל לְבָבוֹת [61]דּוֹרֵשׁ ה' [62]וְכָל יֵצֶר מַחְשָׁבוֹת (הוּא) מֵבִין. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קו, ב): "[63]רַחֲמָנָא לִבָּא בָּעֵי", כִּי אֵין דַּי לָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא כַּמַּנָּא שֶׁיִּהְיֶה טָהוֹר לְכַוֵּן בָּהּ לַעֲבוֹדָה אֲמִתִּית. [64]וְהִנֵּה הַלֵּב הוּא הַמֶּלֶךְ לְכָל חֶלְקֵי הַגּוּף [65]וְנוֹהֵג בָּם, וְאִם הוּא אֵינוֹ מֵבִיא עַצְמוֹ אֶל עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ, [66]אֵין עֲבוֹדַת שְׁאָר הָאֵבָרִים כְּלוּם, כִּי אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁמָּה [67]רוּחַ הַלֵּב לָלֶכֶת יֵלֵכוּ. וּמִקְרָא מֻתּוּב בְּפִרוּשׁ (משלי כג, כו): "תְּנָה בְנִי לִבְּךָ לִי".

הכל יכול. זו היא המחשבה הנכונה של אדם החי לפי הרגשי נפשו. הנפש משתוקקת לבוראה ויודעת ומבינה כי הקב"ה הוא האב האמיתי, מחוייב המציאות. אין לו, אם כן, תענוג והנאה גדולים יותר מעצם קיום רצונו יתברך, וזהו לו השכר הגדול ביותר.

ביאורים

56. נבחנים. ניכרים. **57. והאהוב יותר אצלו יתברך.** עקב התקרבותו אליו. **58. גברו ונצחו.** הם הגבורים שכבשו את יצרם עד שנצחוהו, ומכבישה לתיקון שלם עד שטהרו לבם לפניו ('עיונים'). **59. הרועים.** רועי ישראל מנהיגי האומה. **60. מזהיר.** בסדר הויכוח: "מצוה". **61. דורש ה'.** דרושים הם לפניו לדעת מה בהם. **62. וכל יצר מחשבות.** "כל פעולת המחשבות" (מצודת דוד). **63. רחמנא ליבא בעי.** הרחמן (כינוי להקב"ה) את הלב מבקש. [הלב - פנימיותו של האדם: רגשותיו, מגמתו ושאיפותיו. שמחת מרדכי]. וז"ל רבינו באגרותיו (מובא באוצרות רמח"ל, עמ' שכח): "ואמרם ז"ל לשמש את הרמב"ם או את אַחַד התנאים... נוסיף ונאמר: לוּ אדם גדול זה היה אבינו בכבודו ובעצמו - תשוקתנו לשמשו היתה גדילה לאין ערוך, לאור הקשר התורשתי. ואם בקשת האב הגדול מבנו מכוּונת היתה לטובת הבן, היעלה על הדעת שהבן יַתְנֶה את שימושו של אביו בקבלת שכר?! הזכות לשמש את האב ולעשות רצונו - היא-היא השכר הגדול.

בדיוק כך על האדם השלם להבין בנוגע לעשיית רצונו של מקום: אַל לו לבקש שכר על המצוות אלא לשמוח שמחה גדולה על הזכות לעשות רצון אביו שבשמים,

הוּא בַּמַּעֲשִׂים לְבַדָּם שֶׁיִּהְיוּ מַעֲשֵׂי מִצְוָה, אֶלָּא הָעִקָּר לְפָנָיו שֶׁהַלֵּב יִהְיֶה טָהוֹר לְכַוֵּן בָּהּ לַעֲבוֹדָה אֲמִתִּית. [64]וְהִנֵּה הַלֵּב הוּא הַמֶּלֶךְ לְכָל חֶלְקֵי הַגּוּף [65]וְנוֹהֵג בָּם, וְאִם הוּא אֵינוֹ מֵבִיא עַצְמוֹ אֶל עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ, [66]אֵין עֲבוֹדַת שְׁאָר הָאֵבָרִים כְּלוּם, כִּי אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁמָּה [67]רוּחַ הַלֵּב לָלֶכֶת יֵלֵכוּ. וּמִקְרָא מֻתּוּב בְּפִרוּשׁ (משלי כג, כו): "תְּנָה בְנִי לִבְּךָ לִי".

ביאורים

רחמנא לבא בעי, לא להקל באו אלא להחמיר מאד מאד". **64. והנה הלב הוא המלך לכל חלקי הגוף ונוהג בם.** וכ"כ בספר היצירה: "לב בנפש כמלך במלחמה" (פי כהן). **65. ונוהג בם.** מנהיג אותם. **66. אין עבודת שאר האברים כלום.** דהיינו, דוקא אדם "שאיננו עובד לשם עבודה כלל, אלא לרמות בני אדם" (לשון רבינו לעיל), אז אין למעשיו כל ערך ואף ראוי הוא לעונש. אך אדם העובד על מנת לקבל פרס, הגם שאין עבודתו מושלמת, וכדברי רבינו (שם): "רחוק הוא משלימותו", מכל מקום אין לומר עליו שאין עבודתו כלום (שמחת מרדכי). או כוונתו, אין עבודת שאר האברים כלום - במעלות העבודה העליונה והשלימה, אף כי מעשה המצוה הם מעשים גמורים שיקבל עליהם שכרו משלם (מפרשים). **67. רוח הלב.** כוונת הלב.

מסילת ישרים

פרק י"ז

בְּדַרְכֵי קִנְיַת הַטָּהֳרָה

הִנֵּה הַדֶּרֶךְ לְהַשִּׂיג הַמִּדָּה הַזֹּאת [1]כָּל הוּא לְמִי שֶׁכְּבָר הִשְׁתַּדֵּל וְהִשִּׂיג הַמִּדּוֹת הַשְּׁנוּיוֹת עַד הֵנָּה. כִּי הִנֵּה [2](א)כְּשֶׁיַּחְשֹׁב וְיִתְבּוֹנֵן עַל פְּחִיתוּת תַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם וְטוֹבוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי [3]לְמַעְלָה, יִמְאַס בָּהֶם וְלֹא יַחְשְׁבֵם אֶלָּא [4]לְרָעוֹת וּלְחֶסְרוֹנוֹת הַטֶּבַע הַחָמְרִי הֶחָשׁוּךְ וְהַגַּס. [5]וּבְהִתְאַמֵּת אֶצְלוֹ

עיונים

א. כשיחשוב ויתבונן על פחיתות תענוגי העולם וטובותיו. רצה לומר, כל שלמות האדם - אפילו במדרגות העליונות ביותר כמו הטהרה שהיא עולה גם על הפרישות - תלויה רק במחשבה והתבוננות על פחיתות תענוגי העולם וטובותיו, כמבואר במסכת בבא בתרא (ע"ח:) שהחיוב לחשב החשבון הפשוט של הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, נלמד מאלו המושלים ביצרם, שנאמר (במדבר כא, כז): "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון" וגו', "המושלים" - אלו המושלים ביצרם, "בואו חשבון" - בואו ונחשב חשבונו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה וכו', ופירש רשב"ם: "המושלים ביצרם - צדיקים כדכתיב וכו' 'צדיק מושל ביראת אלהים'. הפסד מצוה - שמתבטל מריוח בשביל שעוסק במצוה או נתן צדקה ומחסר ממונו כנגד שכרה המרובה לעתיד. ושכר עבירה - שלא להשתכר בעבירה עכשיו כנגד הפסדה שיפסיד יותר לעתיד" ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ביאורים

1. קל הוא. אם כי כל המידות קל להשיגן לאחר שהשיג את המידות אשר לפניהן כמו שאמרו 'זהירות מביאה לידי זריזות' וכן הלאה, מ"מ כאן הוצרך רבינו להדגיש זאת, כי כתב לעיל "ואנחנו בני חומר ילודי אשה אי אפשר לנו להגיע אל הזיקוק והצירוף הזה" (יושר מסילה). **2. כשיחשוב ויתבונן.** יחשוב על פחיתותם ויתבונן בתוצאותיהם "והרעות הגדולות שקרובות להיולד מהם" (לעיל פרק ט"ו). **3. למעלה.** תחילת פרק ט"ו. **4. לרעות ולחסרונות הטבע.** "רעות" - כי הם מעכבים את האדם להשיג את מטרתו האמיתית - הדביקות בה'; והם נובעים מ"חסרונות הטבע" - מצד החסרון שבאדם עקב חומריותו הטבעית (שמחת מרדכי). **5. ובהתאמת אצלו.** כאשר ישתכנע באמיתת הדבר (שם).

מסילת ישרים

פרק י"ז

עיונים

ב. ויתמיד להכיר פחיתות החמריות. יסוד ההצלחה - בהתמדת ההתבוננות. אין לסמוך על מה שכבר השיג, שהרי חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם תפילתם, שלש פעמים ביום, ולא הסתפקו במה שכבר הגיעו למעלת החסידות. ועיין רמב"ם אבות (פרק ב' משנה ג') שכתב: "שהאדם אף על פי שתהיה לו תכונה חשובה בנפש, והתחזקה, לא

הֲיוֹתָם מַמָּשׁ חֲסְרוֹנוֹת וְרָעוֹת, [6]וַדַּאי שֶׁיֵּקַל לוֹ [7]לְהִבָּדֵל מֵהֶם וְלַהֲסִירָם מִלִּבּוֹ. עַל כֵּן כָּל מַה שֶּׁיַּעֲמִיק [ב]וְיַתְמִיד לְהַכִּיר פְּחִיתוּת הַחָמְרִיּוּת וְתַעֲנוּגָיו, יוֹתֵר יִהְיֶה נָקֵל לוֹ לְטַהֵר מַחְשְׁבוֹתָיו וְלִבּוֹ שֶׁלֹּא לִפְנוֹת אֶל הַיֵּצֶר כְּלָל בְּשׁוּם מַעֲשֶׂה מִן הַמַּעֲשִׂים, אֶלָּא יִהְיֶה בַּמַּעֲשִׂים הַחָמְרִיִּים [8]כְּאָנוּס, לֹא זוֹלֵת.

וְאָמְנָם כְּמוֹ שֶׁטָּהֲרַת הַמַּחֲשָׁבָה [9]חִלְקְנוּהָ לִשְׁנֵי חֲלָקִים, הָאֶחָד [10]בְּמַעֲשִׂים הַגּוּפָנִים וְהָאֶחָד [11]בְּמַעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה, כֵּן הָעִיּוּן הַמִּצְטָרֵךְ כְּדֵי לְקִנּוּתָהּ יִתְחַלֵּק לִשְׁנַיִם. כִּי הִנֵּה לְטַהֵר מַחֲשַׁבְתּוֹ בְּמַעֲשֵׂי גוּפָנִיּוּתוֹ, הַדֶּרֶךְ הוּא לְהַתְמִיד הִסְתַּכְּלוּתוֹ עַל פְּחִיתוּת הָעוֹלָם וְתַעֲנוּגָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, וּלְטַהֵר מַחֲשַׁבְתּוֹ בְּמַעֲשֵׂי עֲבוֹדָתוֹ, יַרְבֶּה הִתְבּוֹנְנוּתוֹ עַל [12]תַּרְמִית הַכָּבוֹד וּכְזָבָיו [13]וַיַּרְגִּיל עַצְמוֹ לִבְרֹחַ מִמֶּנּוּ, אָז יִנָּקֶה בְּעֵת עֲבוֹדָתוֹ מִפְּנוֹת אֶל הַשֶּׂבַח וְאֶל הַתְּהִלָּה אֲשֶׁר יְהַלְלוּהוּ בְּנֵי הָאָדָם

ביאורים

6. ודאי שיקל לו. כיון שטבע האדם הוא לבחור בטוב ולמאוס ברע, כאשר ברור לו מהו הטוב ומהו הרע (פי כהן). **7. להבדל מהם.** במעשה, ועל ידי זה יסירם מלבו. **8. כאנוס, לא זולת.** שמוכרח לעשותם מפני טבע גופו ולא מסיבה אחרת. **9. חילקנוה.** בפרק ט"ז. **10. במעשים הגופניים.** גם במעשי המצוות אשר יש בהם הנאת הגוף. **11. במעשי העבודה.** בדברים שאין לגוף שייכות עמהם. **12. תרמית הכבוד וכזביו.** תרמית - בדמותו שזהו מטרה בחייו, וכזביו - שנוחל בזיון במקום כבוד (שמחת מרדכי). או הכוונה, כלשון רבינו לעיל (פי"א): "אינו אלא כבוד מדומה וכוזב, הבל ואין בו מועיל" (פתח המסילה). **13. וירגיל עצמו לברוח ממנו.** ראה להלן פרק כ"ב בהרחבה.

מסילת ישרים פרק יז

וְתִהְיֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ פּוֹנָה [14]בְּיִחוּד אֶל אֲדוֹנָיהּ אֲשֶׁר הוּא תְּהִלָּתֵנוּ וְהוּא כָּל טוּבֵנוּ [15]וּשְׁלֵמוּתֵנוּ וְאֶפֶס זוּלָתוֹ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (דברים י, כא): "[16]הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ".

וּמִן הַמַּעֲשִׂים [17]הַמַּדְרִיכִים אֶת הָאָדָם לָבוֹא לִידֵי מִדָּה זוֹ, הוּא [18]הַהַזְמָנָה לְדִבְרֵי הָעֲבוֹדָה וְהַמִּצְוֹת, וְהֵינוּ, [ג]שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בְּקִיּוּם הַמִּצְוָה בְּפֶתַע פִּתְאֹם שֶׁאֵין דַּעְתּוֹ עָדִין מְיֻשֶּׁבֶת עָלָיו וְיכוֹלָה לְהִתְבּוֹנֵן בְּמַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה, אֶלָּא [19]יַזְמִין עַצְמוֹ לַדָּבָר וְיָכִין לִבּוֹ בְּמִתּוּן עַד שֶׁיִּכָּנֵס בְּהִתְבּוֹנְנוּת, וְאָז יִתְבּוֹנֵן [20](ד)מַה הוּא הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת וְלִפְנֵי מִי הוּא הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת, שֶׁחֲרֵי בְּהִכָּנְסוֹ בָּעִיּוּן

עיונים

יסלק ידו מלכפול עשיית הטוב להוסיף החיזוק, ולא יבטח ויאמר: זאת המעלה כבר עלתה בידי ואי אפשר לה שתסור, שאפשר הוא שתסור, והוא אומרו: ['אל תאמין בעצמך] עד יום מותך'" (אמרי אפרים).

ג. שלא יכנס בקיום המצוה בפתע פתאום. כתב ה"חיי אדם" (כלל ס"ח דין כ"ה): "'שומר מצוה לא ידע דבר רע' (קהלת ח, ה) רוצה לומר שמחוייב כשירצה לעשות איזה מצוה, לא יעשה אותה בחפזון ובפתאום, רק שישמור וימתין (כמו 'ואביו שמר את הדבר'), ויתיישב בדבר איך יעשה וכו'. ונראה לי, שזהו גם כן מה שכתב 'ושמרתם את המצות'. וזהו שיסדו לומר הנני מוכן ומזומן לקיים וכו', ורוצה לומר שכבר אני מוכן ומזומן. וזהו 'הכון לקראת אלקיך ישראל' (עמוס ד, ב), רוצה לומר שתכין עצמך מקודם, ולא בפתע פתאום". ומסיים שם: "וכבר בחנתי בנסיון, שכאשר עשיתי מצוה בפתאום - לא קיימתי כראוי, לכן צריך ליזהר בזה". עכ"ל.

ד. מה הוא הולך לעשות ולפני מי הוא הולך לעשות. ה"חפץ חיים" (בספרו "שם עולם" ח"ב שער

ביאורים

14. בייחוד. באופן בלעדי. **15. ושלמותנו.** הדביקות בו (כמבואר היטב בפרק א'). **16. הוא תהלתך והוא אלקיך.** אין לישראל תהלה אלא הקב"ה (מדרש תהלים קט). **17. המדריכים.** המכוונים. **18. ההזמנה.** ההכנה. **19. יזמין עצמו לדבר.** בתכנון מוקדם ובהכנה במעשה. **20. מה הוא הולך לעשות.** כלומר, יתבונן במצוה עצמה ובאופני עשייתה.

מסילת ישרים פרק יז

הַזֶּה, קֹדֶם הוּא [ה]שֶׁיְּשַׁלִּיךְ מֵעָלָיו הַפְּנִיּוֹת הַחִיצוֹנוֹת וְיִקְבַּע בְּלִבּוֹ הַכַּוָּנָה הָאֲמִתִּית הָרְצוּיָה. וְתִרְאֶה שֶׁהַחֲסִידִים [21]הָרִאשׁוֹנִים [22]הָיוּ שׁוֹהִים שָׁעָה אַחַת קֹדֶם תְּפִלָּתָם וְאַחַר כָּךְ מִתְפַּלְּלִים כְּדֵי שֶׁיְּכַוְּנוּ לִבָּם לַמָּקוֹם (ברכות ל, ב), וּבְוַדַּאי שֶׁלֹּא הָיוּ פּוֹנִים שָׁעָה אַחַת [23]לְבַטָּלָה, אֶלָּא מִתְכַּוְּנִים וּמְכִינִים לִבָּם לַתְּפִלָּה שֶׁהָיָה לָהֶם לְהִתְפַּלֵּל, [ו]וְדוֹחִים מֵעֲלֵיהֶם [24]הַמַּחֲשָׁבוֹת הַזָּרוֹת וּמִתְמַלְּאִים הַיִּרְאָה

עיונים

ההתחזקות פ"י) מבאר, ששתי נקודות אלו נרמזו בכתוב 'וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלוקינו כאשר צונו' (דברים ו, כה). וז"ל: וביאור הדברים, דבמצוה צריך להיות שני דברים: א. שנעשה אותה בכל הפרטים כאשר נצטוינו בתורה ולא נחסר חלק ממנה. ב. שנתבונן בעת עשיית המצוה שאנו עומדים אז לפני השם יתברך לעשות רצונו ועל ידי זה נעשה אותה באהבה ויראה כדת. וזהו כוונת הכתוב 'וצדקה תהיה לנו', דהיינו אימתי יהיה לנו צדקה לפני השם (והיינו 'זכות', כמו שתרגם אונקלוס) - 'כי נשמור לעשות וכו' לפני ה' אלוקינו', דהיינו שנתבונן בעת עשיית המצוה שאנו עומדים לפני ה', וגם נעשה אותה 'כאשר ציונו', ולא נחסר שום פרט ממנה". עכ"ל.

ה. שישליך מעליו הפניות החיצונות, ויקבע בלבו הכונה האמיתית הרצויה. כתב בספר "מעלות התורה" וז"ל: "וצריך ליזהר כשעוסק בתורה ומצוות, שיפנה ויפרוש עצמו מכל המחשבות הטורדות אותו, ולא יערב בתורתו ומצוותיו שום מחשבה אחרת כלל מעניני עולם הזה, לפי שמערב האור עם החושך, וכשמכניס חושך במקום אור, מוכרח האור לדחות ממנו".

ו. ודוחים מעליהם המחשבות הזרות ומתמלאים היראה והאהבה. המהר"ל ב"נתיבות עולם" (נתיב העבודה, פרק ה') מבאר את הגמרא (ברכות ח.): "אמר רב חסדא, לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת. שני פתחים סלקא דעתך?! אלא אימא שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל". ופירוש

ביאורים

21. הראשונים. מדורות הראשונים (שפתי חכמים). **22. היו שוהים שעה אחת.** במקום שבאו להתפלל כדי לטהר לבבם מפנות אל התהלה והשבח, ותהיה מחשבתם פונה ביחוד אל אדוננו אשר הוא תהלתנו, ורק לאחר מכן היו מתפללים ('עיונים'). [ורבינו יונה (מובא ברמ"א או"ח צח, א) מבאר, כדי להתבונן ברוממות ה' לעומת שפלות האדם, ולהסיר מלבם וממחשבותם הבלי עולם הזה]. **23. לבטלה.** לבזבז זמנם לשוא. **24. המחשבות הזרות.** מענינים אחרים.

מסילת ישרים — פרק יז

וְהָאַהֲבָה הַצְּרִיכָה, וְאוֹמֵר (איוב יא, יג): "[25]אִם אַתָּה הֲכִינוֹתָ לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו כַּפֶּיךָ".

וְהִנֵּה מִפְּסִידֵי הַמִּדָּה הֵם חֶסְרוֹן הַהִתְבּוֹנְנוּת עַל הָעִנְיָנִים שֶׁזָּכַרְנוּ, דְּהַיְנוּ, [26]סִכְלוּת פְּחִיתוּת הַתַּעֲנוּגִים, וְרִדִּיפַת הַכָּבוֹד, וּמְעוּט הַהֲכָנָה לָעֲבוֹדָה. כִּי [27]הַשְּׁנַיִם הָרִאשׁוֹנִים הֵם מְפַתִּים אֶת הַמַּחֲשָׁבָה וּמַמְשִׁיכִים אוֹתָהּ אֶל הַפְּנִיּוֹת, [28]כְּאִשָּׁה הַמְנָאֶפֶת אֲשֶׁר תַּחַת [29]אִישָׁהּ תִּקַּח אֶת זָרִים. וּכְבָר נִקְרְאוּ הַמַּחֲשָׁבוֹת הַחִיצוֹנוֹת 'זְנוּת הַלֵּב', דִּכְתִיב (במדבר טו, לט): "[30]וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם [31]אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם". כִּי נִמְצָא

עיונים

זה, שאם יכנס שיעור פתח אחד, אין הפתח האחד מורה רק על הסלוק מבחוץ בלבד, דהיינו שהוא מסלק עצמו מכל עסקי העולם, ואין זו התייחדות גמורה עם השם יתברך, שלזה נחוצים שתי הכנות: האחת - סלוק מכל עניני ה"חוץ", והשניה - להתייחד עם השם יתברך אשר אליו הוא מתפלל ומיחל. ואין זה בלא זה, שאם אין מסלק עצמו מכל הדברים שב"חוץ", אף שפונה להשם יתברך ומתפלל לפניו, מכל מקום יש כאן עירוב המחשבה ומעכב הדביקות, ואם מסלק עצמו מכל דברי

ה"חוץ", עדיין צריך שיתחבר ויתדבק עם השם יתברך, ולפיכך צריך שיכנס שיעור שני פתחים דוקא.

ביאורים

25. אם אתה הכינות לבך וגו'. הרי שדרושה הכנת-הלב לפני פרישת כפיים (תפילה) לה' וכן בשאר מעשי-העבודה (שמחת מרדכי). עוד יש לבאר, שאם הכינות לבך, אז כפיך פרושות רק אליו יתברך, משום שלא יהיו לך פניות אחרות בתפלתך (פי כהן). **26. סכלות פחיתות התענוגים.** אי-ההכרה וחסרון ההבנה בפחיתותם של התענוגים הגשמיים. **27. השנים הראשונים.** דהיינו סכלות פחיתות התענוגים ורדיפת הכבוד. **28. כאשה המנאפת וגו'.** עפ"י המקרא בספר יחזקאל (טז, לב). ומשל הוא לעובד-ה' שבמקום להיות קשור לה' בלבד במחשבתו ובלבו כראוי לו - הוא פונה ומכוון במעשיו ובעבודתו לענינים זרים (תענוגי העוה"ז וכבוד בני-אדם). **29. אישה.** בעלה. **30. ולא תתורו וגו'.** רבינו מפרש שאיסור "לא-תתורו" מתיחס למחשבה ולשאיפות-הלב של האדם, אף אם לא יעשה מעשים אסורים (שמחת מרדכי). **31. אשר אתם זונים אחריהם.** מעבר לפשט הפסוק שהאדם זונה

מסילת ישרים — פרק יז

עיונים

ז. **מבאיש את העבודה בסרחונו.** באבות דרבי נתן (פי"א): אמר רבי עקיבא, כל תלמיד חכם המגביה את עצמו בדברי תורה, דומה לנבלה מושלכת בדרך, כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה והולך, שנאמר (משלי ל) 'אם נבלת בהתנשא'. עכ"ל. הרי שכל גבה לב הוא סרחון ממש כסרחון הנבלה, אלא שחוש הריח שלנו נפגם עד כדי כך שאין אנו חלים ומרגישים להבחין כלל.

ואל תתמה על זה. שהרי אנו רואים גם בטבע שיש כלבים המריחים את ריח האדם אף ממרחק גדול, והרי לכל אדם ואדם יש לו ריח מיוחד, וכמו שפרצופיהם אינן שווין ויש לנו טביעת עין להכיר כל אדם ואדם על פי צורתו המיוחדת, כך אין ריחותיהם שווין, ולמי שיש לו חוש ריח בריא הוא מבחין בזה כאותם הכלבים המבחינים, אלא שחוש הריח שלנו לקוי. ואם הריח הטבעי כך, ריח הנשמה על אחת כמה וכמה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

הַלֵּב פּוֹנֶה מִן הַמַּבָּט [32]הַשָּׁלֵם אֲשֶׁר הָיָה לוֹ לְקָשֵׁר בּוֹ, אֶל [33]הֲבָלִים וְדִמְיוֹנוֹת כּוֹזְבִים, [34]וּמְעוּט הַהֲכָנָה גּוֹרֵם [35]לַסִּכְלוּת הַטִּבְעִי הַבָּא מִצַּד הַחֹמֶר שֶׁלֹּא יְגָרֵשׁ מִתּוֹכוֹ, וַהֲרֵי הוּא [36](ז)מַבְאִישׁ אֶת הָעֲבוֹדָה בְּסִרְחוֹנוֹ.

וּנְבָאֵר עַתָּה מִדַּת הַחֲסִידוּת.

ביאורים

אחר ליבו ועיניו, מפרש רבינו שהלב עצמו זונה (פתח המסילה). **32. השלם.** הנכון. **33. הבלים ודמיונות כוזבים.** תענוגי הגוף וכבוד מדומה, שהוזכרו לעיל כמפסידי הטהרה (שמחת מרדכי). או כוונתו לדברים בטלים הבאים מן החוץ ומושכים אחריהם את המחשבה (יושר מסילה). **34. ומיעוט ההכנה.** הוא המפסיד השלישי שהוזכר לעיל. **35. לסכלות הטבעי.** שהאדם נגרר אחר טבעו הגשמי שלא יתנתק ממנו. **36. מבאיש את העבודה בסרחונו.** מקלקל את טהרת עבודת-ה' בגשמיותו.

פֶּרֶק י"ח

בְּבֵאוּר מִדַּת הַחֲסִידוּת

מִדַּת (א)הַחֲסִידוּת צְרִיכָה הִיא בֶּאֱמֶת לְבֵאוּר גָּדוֹל, כִּי [1]מְנָהֲגִים רַבִּים [2]וּדְרָכִים רַבִּים

א. החסידות. מדוע הציב רבי פנחס בן יאיר את מידת ה'חסידות' אחרי מידת ה'טהרה'? להלן כתב רבינו ששורש ה'חסידות' הוא מה שאמרו ז"ל (ברכות יז.) "אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו", ובפרק הבא (פי"ט) מוסיף רבינו: "ועל זה אמרו (זוהר משפטים) "איזהו חסיד? המתחסד עם קונו". מבואר בדברי חז"ל הללו, כי החסידות הוא מלשון חסד - "המתחסד עם קונו". והמשמעות היא, שכשם שבעל חסד נותן מעצמו לזולתו, כן החסיד עושה מצוות לעשות נחת רוח להקב"ה, בלי שום תקוות שכר או קבלת תועלת. כל כוונתו היא אך ורק נתינה מעצמו כביכול להקב"ה - לעשות נחת רוח ליוצרו, ולהגדיל במעשיו את כבודו יתברך, כלשון רבינו (פרק י"ט): "הכונה בכל מצוה ועבודה שתהיה לעילוי כבודו של מקום במה שבריותיו עושים נחת רוח לפניו".

אמנם, כדי לעשות ולפעול בלי שום רצון לקבל גמול, צריכים להתרומם מעבר לבחינה החומרית והטבעית של הגוף, כמבואר בספר 'שפתי חיים' (מועדים ח"ג עמ' ש"ט): "טבעו של הגוף לפי תכונתו החומרית לקחת ולמשוך אל עצמו. זהו כח המשיכה שרואים גם בטבע: הארץ שהיא גוש חומרי מושכת אליה, הלבנה שהיא חומר יותר קטן - יש לה גם כן כח משיכה אך יותר קטן. אם כן, 'נטילה' היא תולדות כח חומרי, 'נתינה' נובעת מכח רוחני. וזה שאמרו (זוהר שמות קי"ד ע"ב) 'איזהו חסיד המתחסד עם קונו', מעלתו רק נתינה - חסד".

על פי זה נוכל להבין מדוע מידת ה'חסידות' באה אחרי 'טהרה', כי רק מי שטיהר את לבו מכל רצונותיו האנוכיים והחומריים, הוא אשר מסוגל לפעול מעשה חסידות - כדי לעשות נחת רוח ליוצרו. לעומת זאת מי שלא טיהר את לבו, אף אם יסגף את עצמו כל היום בטבילות קרח וצומות וכדומה, כל זה לא יעזור לו להשגת מעלת החסידות. כי בלי 'טהרה', האדם נמשך אחרי הרצונות האנוכיים שבקרבו ופועל מכוח בקשת הכבוד והגדלת ה"אני" שלו עצמו, והרי זה הפך החסידות האמיתית, שענינה - התחסדות ונתינה לה' בלי שום כוונת נטילה לעצמו (במסילה נעלה).

ביאורים

1. מנהגים. הנהגות מעשיות. **2. ודרכים.** אורחות חיים.

[3]עוֹבְרִים בֵּין רַבִּים מִבְּנֵי הָאָדָם בְּשֵׁם חֲסִידוּת, וְאֵינָם אֶלָּא [4]גָּלְמֵי חֲסִידוּת [5]בְּלִי תֹאַר [6]וּבְלִי צוּרָה [7]וּבְלִי תִּקּוּן. [8]וְנִמְשָׁךְ זֶה מֵחֶסְרוֹן [9]הָעִיּוּן וְהַהַשְׂכָּלָה הָאֱמִתִּית אֲשֶׁר [10]לְבַעֲלֵי הַמִּדּוֹת הָהֵם, כִּי [11]לֹא טָרְחוּ [12]וְלֹא נִתְיַגְּעוּ לָדַעַת אֶת [13]דֶּרֶךְ ה' בִּידִיעָה בְּרוּרָה וְיִשָּׁרָה, אֶלָּא הִתְחַסְּדוּ וְהָלְכוּ כְּמֹה שֶׁנִּזְדַּמֵּן לָהֶם לְפִי [14]הַסְּבָרָא הָרִאשׁוֹנָה וְלֹא הֶעֱמִיקוּ בַּדְּבָרִים וְלֹא שָׁקְלוּ אוֹתָם בְּמֹאזְנֵי הַחָכְמָה. וְהִנֵּה אֱלֹהִים הִבְאִישׁוּ אֶת רֵיחַ הַחֲסִידוּת בְּעֵינֵי הֲמוֹן הָאֲנָשִׁים, [15]וּמִן הַמַּשְׂכִּילִים עִמָּהֶם, בַּאֲשֶׁר כְּבָר [16]יַחְשְׁבוּ שֶׁהַחֲסִידוּת תָּלוּי בִּדְבָרֵי הֶבֶל אוֹ דְּבָרִים נֶגֶד הַשֵּׂכֶל וְהַדַּעַת הַנְּכוֹנָה, וַיַּאֲמִינוּ הֱיוֹת כָּל הַחֲסִידוּת תָּלוּי רַק בַּאֲמִירַת [17]בַּקָּשׁוֹת רַבּוֹת וּוִדּוּיִים גְּדוֹלִים וּבְכִיּוֹת וְהִשְׁתַּחֲוָיוֹת [18]גְּדוֹלוֹת וּבַסְּגוּפִים [19]הַזָּרִים שֶׁיָּמִית בָּהֶם הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ, כִּטְבִילוֹת [20]הַקֶּרַח וְהַשֶּׁלֶג וְכַיּוֹצֵא בַּדְּבָרִים

ביאורים

3. עוברים. מתהלכים. **4. גלמי חסידות.** כלומר, אינם מעובדים ומותאמים כראוי. **5. בלי תואר.** בלי יופי, נטולי טעם טוב, וכלשון רבינו להלן בסמוך: "דברים נגד השכל והדעה הנכונה". **6. ובלי צורה.** ללא סדר ותכנון המבוססים על בירור ועיון מעמיקים. **7. ובלי תיקון.** כגון: הכמות והאיכות הראויים, היותם במקום ובזמן המתאימים, ההדגשה הראויה של כל פרט בתוך הכלל, וההתאמה לאדם ולמצבו הרוחני (שמחת מרדכי). **8. ונמשך זה.** הטעות במהות החסידות נגרמת. **9. העיון וההשכלה.** "עיון" - התבוננות. "השכלה" - רכישת הידיעות הנכונות. **10. לבעלי המידות ההם.** כלומר, לבעלי "המנהגים הרבים ודרכים רבים... שאינם אלא גלמי חסידות". **11. לא טרחו.** לאמץ גופם בלימוד, בבקשת החכמה ובויתור על הנאות. **12. ולא נתיגעו.** בריכוז השכל וכוחות הנפש לשם השגת האמת והבנתה (שמחת מרדכי). **13. דרך ה'.** כי החסידות הוא דרך של השי"ת הנקרא "חסיד" ('עיונים'). **14. הסברא הראשונה.** מושכל ראשון הנראה להם. **15. ומן המשכילים עמהם.** וביניהם גם המשכילים מתבונני הדעת. **16. יחשבו.** אותם מתחסדים מדעתם, וגם ההמון הרואה אותם. **17. בקשות רבות ווידויים גדולים.** מעבר למדה הנכונה. **18. גדולות.** ממושכות. **19. הזרים.** המשונים. **20. הקרח והשלג.** בתוך נהרות הקרח והשלג.

מסילת פרק יח ישרים

עיונים

הָאֵלֶּה. וְהִנֵּה לֹא יָדְעוּ כִּי אַף עַל פִּי שֶׁקִּצְּת דְּבָרִים אֵלֶּה צְרִיכִים [21]לְבַעֲלֵי תְּשׁוּבָה, וּקְצָתָם [22]רְאוּיִים לַפְּרוּשִׁים, הִנֵּה לֹא עַל אֵלֶּה נוֹסָד הַחֲסִידוּת כְּלָל, כִּי אִם [23]הַטּוֹב שֶׁבַּמִּנְהָגִים הָאֵלֶּה הוּא רְאוּי [24]לְהִתְלַוּוֹת אֶל הַחֲסִידוּת. אַף [25]מְצִיאוּת הַחֲסִידוּת עַצְמוֹ הוּא דָּבָר עָמֹק מְאֹד לַהֲבִינוֹ עַל נָכוֹן, וְהוּא מֻיָּסָד עַל יְסוֹדוֹת חָכְמָה רַבָּה וְתִקּוּן הַמַּעֲשֶׂה בְּתַכְלִית אֲשֶׁר רָאוּי לְכָל חָכָם לֵב לִרְדֹּף אַחֲרָיו, כִּי רַק [26]לַחֲכָמִים [27]לְהַשִּׂיגוֹ בֶּאֱמֶת, וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ב מ״ה): ״[ב]לֹא [28]עַם הָאָרֶץ חָסִיד״, וּנְבָאֵר עַתָּה עִנְיָן זֶה עַל הַסֵּדֶר.

ב. **לא עם הארץ חסיד.** רבינו יונה פירש ש'עם הארץ' הוא אדם שמעורב עם הבריות במדות חשובות ויש בו מקצת דעות ישרות, ולכך יכול לשמור נפשו מן העבירות, ויכול להיות צדיק ולעשות ולקיים מה שאומרים לו שנצטווה, אבל להשיג מעלת החסידות אי אפשר אלא לגדול בתורה שהיא מדה שצריכה טהרת הלב וזכות הנפש, ללכת לפנים משורת הדין עד לקצה האחרון, ואין חכמה זו ביד עם הארץ.

כתב בספר 'כד הקמח' (ערך בטחון) וז"ל: "וכן תמצא במדות החכמה והחסידות, כי מי שיש בו מדת חסידות היא אות

ביאורים

21. לבעלי תשובה. שיש שהם זקוקים לאמצעים קיצוניים לשם חידוש דרכיהם ותיקון עוונותיהם (שמחת מרדכי). **22. ראויים לפרושים.** המונעים עצמם מתענוגי עוה"ז וזקוקים לאמצעים מיוחדים - "להיות פורש ומרחיק עצמו". (לעיל פי"ג). וראה להלן פרק כג: "על כן מצאו להם החסידים טוב להיות האדם מענה נפשו לפעמים, למען השפיל הגאוה" וכו' (מפרשים). **23. הטוב.** חלק הטוב. **24. להתלוות אל החסידות.** להצטרף אל עיקר דרכי החסידות המבוארות להלן. **25. מציאות.** מהות. **26. לחכמים.** בחכמת התורה. **27. להשיגו.** היכולת והאפשרות להשיג את מציאות החסידות עצמו. **28. עם הארץ.** שאינו יודע את התורה, ואינו משתמש בשכל העיוני לדקדק כל דבר על בוריו אלא מסתפק בפסקי הדברים הנהוגים (רבינו מתתיה היצהרי שם). ונקרא 'עם הארץ' משום שהוא מעורב עם הבריות בדרך ארץ, וגם מפני שרוב הבריות כמותו (רבינו יונה). וברע"ב (אבות פ"ה מ"י) ביאר, שרוצה בתיקונה של הארץ אבל אין בו חכמה להבדיל בתיקונים הראויים.

מסילת פרק יח ישרים

עיונים

הִנֵּה שֹׁרֶשׁ הַחֲסִידוּת הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יז, א): ״אַשְׁרֵי אָדָם שֶׁעָמְלוּ בַּתּוֹרָה וְעוֹשֶׂה נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ״. וְהָעִנְיָן הוּא, כִּי הִנֵּה הַמִּצְוֹת הַמֻּטָּלוֹת עַל כָּל יִשְׂרָאֵל כְּבָר יְדוּעוֹת הֵן וְחוֹבָתָן יְדוּעָה עַד הֵיכָן הִיא מַגַּעַת. אָמְנָם מִי שֶׁאוֹהֵב אֶת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אַהֲבָה [29]אֲמִתִּית, [30]לֹא יִשְׁתַּדֵּל וְיכַוֵּן לְפָטֹר עַצְמוֹ [31]בְּמַה שֶּׁכְּבָר מְפֹרָסָם מִן הַחוֹבָה אֲשֶׁר עַל כָּל יִשְׂרָאֵל בִּכְלָל, אֶלָּא יִקְרֶה לוֹ [ג]כְּמוֹ שֶׁיִּקְרֶה אֶל בֶּן אוֹהֵב אָבִיו,

על החכמה, כי לא הגיע למעלת החסידות אלא בכח החכמה וכמו שאמרו ז"ל 'אין עם הארץ חסיד', ומי שיש בו חכמה אינו אות על החסידות, שאפשר שיהיה חכם ורשע כגון מנשה וחבריו".

ה"אור החיים" (ריש פרשת בחוקתי) ביאר (בפירוש השישי) דברי המשנה 'ולא עם הארץ חסיד', שאסור לעם הארץ להתנהג בחסידות, כלומר לעשות חומרות וגדרים כמנהג החסידים, כי לפעמים מתוך חוסר ידיעה יעשה חומרא בדבר שהוא עבירה, כגון שירצה לקיים מצות עונה רק בימים המקודשים, ויהיה בעיניו למצוה גדולה לקיים את העונה בליל יום כיפור כמו ששמענו שהיה מעשה כן, וכדומה, לזה ציוו חז"ל שאין לעם הארץ להתנהג במדת חסידות, והוא מאמר ה' (ויקרא כו, ג) 'אם בחוקותי תלכו' - שתהיו עמלים בתורה, רק אז 'ואת מצוותי תשמרו', היינו שתעשו להם משמרת גדרים וסייגים ודברי חסידות, אבל מי שאינו עוסק בתורה - לא יעשה לעצמו שמירות וגדרים, ולא יתנהג בדרכי חסידות.

ג. **כמו שיקרה אל בן אוהב אביו... לעשות לו גם את אשר לא אמר לו בפירוש.** איתא במסכת בבא בתרא (י.): "אמר לו (טורנוסרופוס הרשע לרבי עקיבא), אתם קרויים בנים וקרויים עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרויים בנים, ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרויים עבדים". והתמיהה עולה מאליה: מי שאינו עושה רצונו של אדונו, הלזה עבד יקרא?! הלא מיד יגרשנו מעל פניו! ופירשו האחרונים, שלא אמר "ציוויו של מקום", אלא "רצונו של מקום",

ביאורים

29. אמיתית. שאינה תלויה בדבר (עיין לקמן פרק יט). **30. לא ישתדל ויכוין.** לא ישתדל במעשיו וגם לא יכוין בכוונת מעשיו לפטור עצמו וכו', כי החסידות היא בשני החלקים, המעשה והכוונה, וכמבואר להלן בפרק י"ט (פתח המסילה). **31. במה שכבר מפורסם.** באופן קיומן הידוע והמחוייב.

מסילת ישרים

פרק יח

עיונים

כלומר, הבן אינו עושה רק מה שאביו מצוהו אלא מבין מתוך דבריו מה רצונו ומשתדל לקיימו בשלימות כדי לעשות לו נחת רוח. משא"כ עבד, אמנם יעשה את ציוויו של אדונו, אך רק מה שנצטוה ולא יותר, ולא יתאמץ להשלים את רצונו.

אמנם מלבד האהבה צריך הבן גם כן לחכמה יתירה בכדי לעמוד על רצונו האמיתי של אביו ולירד לסוף דעתו, וכמו שהאריך לבאר בזה הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל ("אמת ליעקב", סוף נזיקין ב) וז"ל: "מה היא החסידות? כפי מה שביארו הקדמונים היא מילוי רצון ה' - ולא ציווי בלבד. כלומר, המקיים מצוות ה' הנהו צדיק, והמקיים רצונו אף-על-פי שלא ציווהו זהו הנקרא 'חסיד'. והיינו שכל המצוות הן דרישה מכל אדם, והיינו שאפילו הפחות שבפחותים ובן דעת, רק שאינו שוטה, כבר מחוייב הוא בכל המצוות - שאם לא כן הנהו רשע ופושע. מה שאין כן החסידות שהיא מדריגה ולא כל אדם זוכה לזה, ולפיכך כשאדם מתעלה, עליו לחפש רצונו הפנימי ולקיימו.

כדי להבין ענין זה נצייר נא ציור בפשיטות בענין כיבוד אב, ומזה נלמוד לקיום רצון ה': כשהבן שומע מאביו שאומר לבנו השקיני מים, והבן יודע את טבע האב שהוא מרווה צמאונו בשֵכר, ויתפלא הבן מדוע בפעם הזאת הוא מבקש מים, ויבין שהאב אינו רוצה להטריחו באשר השעה מאוחרת היא ויצטרך הבן לחפש חנות פתוחה בכדי למצוא שֵכר ולפיכך לא רצה להטריחו, אבל רצון האב הפנימי הוא בשֵכר. ולפיכך אם הבן מקיים ציווי האב רק כדי לצאת ידי הבריות או כדי שלא יכעוס האב עליו - מיד יביא לו מים. אבל אם הבן אוהב את אביו ומסור לו בכל לבו - לא יתעצל, ותיכף ילך אל החנות ויקנה שֵכר בעדו, מפני שהוא יודע ומכיר רצונו הפנימי שאביו יהנה יותר משֵכר מבמים.

אבל צריך לזה התחכמות יתירה, כיון שלא אמר האב בהדיא שרוצה שֵכר אלא שהבן צריך להמציא רצונו - אם כן בקל אפשר לטעות. לפעמים אין זו מן החסידות להביא לו שֵכר, כי אפשר שצמאון אביו גדול כל כך ושיהוי זמן של הבאת השֵכר קשה עליו. נמצא שהבן האוהב עבר על רצון אביו וציערו בשעה שנשתהה בחפושו של השֵכר. ולפיכך, הבן הטוב - מלבד האהבה צריך הוא גם כן לחכמה יתירה בכדי לעמוד על רצונו האמיתי ולשקול בדעתו ובתבונתו עד שיעמוד ויֵרד לסוף דעתו של האב" עכ"ל.

אדם שזוכה להשתייך למידה יקרה זו, מעלה את השכינה הקדושה מעפרה, וגורם לתיקונים גדולים ועצומים בבריאה, כדברי בעל יסוד ושורש העבודה הנ"ל, וכדברי רבינו ('גנזי הרמח"ל' פנות המרכבה פנה ראשונה): "ועל סוד זה נאמר 'ונפש כי תקריב מנחה', לעשות נחת רוח ליוצרה... היא השכינה העומדת בעשיה, ומקבלת משם תיקוניה הנעשים 'לשמה'. היא מעלה מהם אור גדול מאד, זך ונקי, הגורם נחת רוח למלך ב"ה. האור הזה עומד לגלות הכוחות העליונים, להנהיג את המרכבה בכוחו השלם"!

מסילת ישרים

פרק יח

שֶׁאִלּוּ יְגַלֶּה אָבִיו אֶת דַּעְתּוֹ [32]גִּלּוּי מְעַט שֶׁהוּא חָפֵץ בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים, כְּבָר [33]יַרְבֶּה הַבֵּן בַּדָּבָר הַהוּא וּבַמַּעֲשֶׂה הַהוּא כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל, וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא אֲמָרוֹ אָבִיו אֶלָּא פַּעַם אַחַת [35]וּבַחֲצִי דִבּוּר, הִנֵּה דַּי [36]לְאוֹתוֹ הַבֵּן לְהָבִין הֵיכָן דַּעְתּוֹ שֶׁל אָבִיו נוֹטָה, לַעֲשׂוֹת לוֹ גַּם אֶת אֲשֶׁר לֹא אָמַר לוֹ בְּפֵרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁיּוּכַל [37]לָדוּן בְּעַצְמוֹ שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר הַהוּא נַחַת רוּחַ לְפָנָיו, וְלֹא יַמְתִּין [38]שֶׁיְּצַוֵּהוּ יוֹתֵר בְּפֵרוּשׁ אוֹ שֶׁיֹּאמַר לוֹ [39]פַּעַם אַחֶרֶת.

וְהִנֵּה דָּבָר זֶה אֲנַחְנוּ רוֹאִים אוֹתוֹ בְּעֵינֵינוּ [40]שֶׁיִּוָּלֵד בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בֵּין כָּל אוֹהֵב וָרֵעַ, בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, בֵּין [41]אָב וּבְנוֹ, כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, בֵּין כָּל מִי שֶׁהָאַהֲבָה בֵּינֵיהֶם עַזָּה בֶּאֱמֶת, שֶׁלֹּא יֹאמַר לֹא נִצְטַוֵּיתִי יוֹתֵר, [42]דַּי לִי בְּמַה שֶׁנִּצְטַוֵּיתִי בְּפֵרוּשׁ, אֶלָּא מִמַּה שֶׁנִּצְטַוָּה [43]יָדוּן [44]עַל דַּעַת הַמְצַוֶּה וְיִשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת לוֹ מַה שֶּׁיּוּכַל לָדוּן שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לְנַחַת.

וְהִנֵּה כַּמִּקְרֶה הַזֶּה יִקָּרֶה לְמִי שֶׁאוֹהֵב אֶת בּוֹרְאוֹ גַּם כֵּן אַהֲבָה [45]נֶאֱמָנָת,

ביאורים

32. גילוי מעט. רמז קטן. **33. ירבה הבן.** יוסיף הבן מצד עצמו. **34. בדבר ההוא ובמעשה ההוא.** הן ריבוי בהרחבת עצם הדבר ההוא כמה שיוכל, והן בריבוי הפעמים שיוכל לעשות את אותו המעשה (פתח המסילה) **35. ובחצי דיבור.** בחצי משפט, ברמז קל. **36. לאותו הבן.** האוהב את אביו. **37. לדון בעצמו.** לשקול ולהכריע בהבנתו. **38. שיצוהו יותר בפירוש.** בכך שהבן דן מעצמו מה להוסיף כדי שיהיה לאביו נחת רוח, מזה גופא יש לאביו נחת רוח, לא פחות מעצם העשיה בפועל (יושר מסילה). **39. פעם אחרת.** פעם נוספת. [וחידש רבינו כי דחית הדברים לזמן מאוחר הוא חסרון במדת חסידות! (אמרי אפרים)]. **40. שיולד.** שיתהווה, שיקרה. **41. אב ובנו.** שהאהבה ביניהם היא בטבע. **42. די לי.** יצאתי ידי חובתי. **43. ידון.** יבין וישקול. **44. על דעת המצוה.** מה היתה כוונתו. **45. נאמנת.** אמיתית

מסילת ישרים — פרק יח — עיונים

[46]כִּי גַּם הוּא מִסּוּג הָאוֹהֲבִים, וְתִהְיֶינָה לוֹ הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוּוִים גָּלוּי וּמְפֹרָסָם לְגִלּוּי דַּעַת לְבָד, לָדַעַת שֶׁאֶל הָעֵנָיַן הַהוּא נוֹטָה רְצוֹנוֹ וְחֶפְצוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְאָז לֹא יֹאמַר דַּי לִי בְּמַה שֶׁאָמוּר בְּפֵרוּשׁ, אוֹ אֶפְטֹר עַצְמִי בְּמַה שֶׁמֻּטָּל עָלַי עַל כָּל פָּנִים, אֶלָּא אַדְרַבָּא, יֹאמַר, כֵּיוָן שֶׁכְּבָר מָצָאתִי רָאיתִי שֶׁחֶפְצוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ נוֹטָה לָזֶה, יִהְיֶה לִי [47]לְעֵינַיִם [48]לְהַרְבּוֹת בְּזֶה הָעֵנְיָן [49]וּלְהַרְחִיב אוֹתוֹ [50]בְּכָל הַצְּדָדִין שֶׁאוּכַל לָדוּן שֶׁרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ חָפֵץ בּוֹ, וְזֶהוּ הַנִּקְרָא 'עוֹשֶׂה נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ'. [51](ד)נִמְצָא כְּלַל הַחֲסִידוּת, הָרְחָבַת קִיּוּם כָּל הַמִּצְוֹת בְּכָל

ד. **נמצא כלל החסידות הרחבת קיום כל המצוות בכל הצדדים והתנאים שראוי ושאפשר.** "ולגד אמר... ויתא ראשי עם, צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל" (דברים לג, כא), כתב השל"ה (פרשת 'וזאת הברכה' דרך חיים תוכחות מוסר): "שמעתי פירושו ש[משה רבינו] משבח את גד בחסידות שעשה לפנים משורת הדין, כי מצד הדין לא היו מחויבים לילך החלוץ בראש, רק ילכו למלחמה בשוה עם ישראל, כמו שאמר משה רבינו ע"ה (במדבר לב, ו) "האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה", והיה די להם מצד המשפט לילך עם ישראל, זהו "ומשפטיו עם ישראל", כך היה קו המשפט לילך עם ישראל.

אבל [בני] גד הוסיפו ועשו בדרך צדקה שהיו הולכים בראש, ובזה עשו הצדקה מעין הצדקה שיעשה ה', כמו שנאמר "וה' בראשם" (מיכה ב, יג), זהו שנאמר (דברים לג, כא) "צדקת ה' עשה...", [וזהו] אשרי אדם המתחסד עם קונו ומקיים מצותיו ומוסיף בהידור מצוה ובזריזות".

ביאורים

וקבועה, ושאינה תלויה בדבר (במה שהבורא מטיב עמו). **46. כי גם הוא מסוג האוהבים.** כלומר, גם אהבת האדם להשי"ת שייכת לסוג הכללי של האוהבים. **47. לעיניים.** למורה דרך. **48. להרבות בזה הענין.** ר"ל להרבות בכמות המעשה, דהיינו לקיימו פעמים רבות (פי כהן). **49. ולהרחיב אותו בכל הצדדין.** ר"ל להרחיב איכות המעשה בכל הצדדין שיוכל לדון שרצונו יתברך חפץ בו (שם). **50. בכל הצדדין.** האופנים והצורות. **51. נמצא כלל החסידות הרחבת קיום כל המצוות וכו'.** נראה הביאור כי תרי"ג מצוות הם השרשים ומהם יוצאים הענפים. פרישות וחסידות הם הם הענפים הנובעים מתרי"ג מצוות שהם הגילויים שגילתה התורה על רצונו יתברך (אמרי אפרים).

מסילת ישרים — פרק יח

הַצְּדָדִים וְהַתְּנָאִים [52]שֶׁרָאוּי וְשֶׁאֶפְשָׁר. [53]וְהִנֵּה רוֹאֶה שֶׁהַחֲסִידוּת מִמִּין הַפְּרִישׁוּת, אֶלָּא [54]שֶׁהַפְּרִישׁוּת בַּלָּאוִין [55]וְהַחֲסִידוּת בַּעֲשִׂין, וּשְׁנֵיהֶם עִנְיָן אֶחָד, שֶׁהוּא לְהוֹסִיף עַל [56]הַמְפֹרָשׁ מַה שֶּׁנּוֹכַל לָדוּן לְפִי הַמִּצְוָה הַמְפֹרֶשֶׁת [57]שֶׁיִּהְיֶה נַחַת רוּחַ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ. וְזֶהוּ גֶּדֶר הַחֲסִידוּת הָאֲמִתִּי. וְעַתָּה נְבָאֵר חֲלָקָיו הָרָאשִׁיִּים.

ביאורים

52. שראוי ושאפשר. לפי התנאים ההלכתיים ולפי יכולת האדם. **53. והנך רואה שהחסידות ממין הפרישות.** שהרי לא יתכן שאדם ישאף לדקדק במצוות ולהרחיבן, בעוד לבו שואף להנאות העולם הזה, או שאינו שם על לב לפרוש מחשש איסור, כי החסידות היא נובעת מאהבת הבורא, ואיך תשכון בלבו אהבת הבורא עם אהבת התענוגים? (נתיב אליעזר). **54. שהפרישות בלאוין.** שמבין מהלאו המפורש בתורה מה שהקב"ה מרחיק ומתעב, ולפיכך מרחיק עצמו אף מהדברים המותרים העלולים להביאו לאיסורים אלו (יושר מסילה). **55. והחסידות בעשין.** שמבין ממצוות-עשה המפורשות בתורה מה שהקב"ה חפץ, ולפיכך מרבה מוסיף ומרחיב בהן. **56. המפורש.** בתורה ובהלכה. **57. שיהיה נחת רוח לפניו.** כאן הרחיב רבינו את גדר ה'פרישות' - שהוא גם לשם עשיית נחת-רוח לה', מה שלא כתב במפורש בפרקי ה'פרישות' (פרקים יג-יז), בהם הגדיר את ענין ה'פרישות' כסייגים פרטיים, לפנים משורת-הדין, וכתוספת שמירה כדי לא להכשל באיסורים עצמם (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים

פרק יט

עיונים

פֶּרֶק י"ט

בְּבֵאוּר חֶלְקֵי הַחֲסִידוּת

חֶלְקֵי הַחֲסִידוּת הָרָאשִׁיִּים שְׁלֹשָׁה: הָרִאשׁוֹן – בַּמַּעֲשֶׂה, הַשֵּׁנִי – בְּאֹפֶן הָעֲשִׂיָּה, הַשְּׁלִישִׁי – בַּכַּוָּנָה. הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן, בַּמַּעֲשֶׂה, אַף הוּא יִתְחַלֵּק לִשְׁנֵי חֲלָקִים: הָאֶחָד – בְּמַה שֶּׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, וְהַשֵּׁנִי – [1]בְּמַה שֶּׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ.

הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן שֶׁבָּרִאשׁוֹן הוּא בַּמַּעֲשֶׂה שֶׁבֵּין אָדָם לְמָקוֹם, וְעִנְיָנוֹ, (א)קִיּוּם [2]כָּל הַמִּצְוֹת [3]בְּכָל הַדִּקְדּוּקִים שֶׁבָּהֶם עַד מָקוֹם שֶׁיַּד הָאָדָם

א. קיום כל המצוות בכל הדקדוקים שבהם. כתב רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו, ח"ג, עמ' 294): "עניין הדקדוקים והחומרות בדינים, הוא בודאי עיקר גדול, אולם יש צורך גדול להזהר לבל יבא לידי נזק. כלל גדול בכוחות הנפש: כל המפליג בערך ענין אחד, קרוב שעל ידי זה יוקטן בעיניו ערך ענין אחר. וסכנה גדולה נשקפת בזה ברוחניות, שעלול היצר להשתמש בתחבולה זו, להשביע את האדם בדקדוקי מצוה אחת, כדי להכשילו ח"ו בעבירות רבות. על כן, נכון הוא להקדים ולהחמיר בדקדוקים בענינים עיקריים, כמו ביטול תורה, לשון הרע וכו', כדי להמלט מן הסכנה שעל ידי דקדוקים צדדיים בהידורי הידורים יסיח האדם ח"ו מהענינים העיקריים, אשר לדאבוננו אנו נכשלים כל כך בהם. הלא ידמה בזה לבן-אדם הבא לפני המלך בעניבה יפה מאד, והוא לבוש בלויי סחבות וסמרטוטים.

ויתר מזה שמעתי בשם הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל, הסבא מסלבודקא, שראה בחור אחד שהיה מכין את עצמו לקראת שבת מוקדם בערב שבת, ומקבל שבת בחצי היום. אמר לו: וכי לאיזה זכות

ביאורים

1. כמה שבין אדם לחבירו. בסדר הויכוח הוסיף: "וכלל זה יהיה בידך: שכל מה שהוא בין אדם לחבירו קשה לישרו יותר מאד ממה שבין אדם למקום". **2. כל המצוות.** הן שחיובם מדאורייתא והן שחיובם מדרבנן. **3. בכל הדקדוקים שבהם.** דהיינו, קיומם בכל פרטי ההידורים האפשריים - אף שאינם מחויבים מצד עיקר הדין, כפי שיפרט רבינו להלן.

מסילת ישרים

פרק יט

עיונים

מַגַּעַת. וְאֵלֶּה הֵם שֶׁקָּרָאוּם חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שִׁירֵי מִצְוָה, וְאָמְרוּ (סוכה לח, א)**: "[4]שִׁירֵי מִצְוָה [5]מְעַכְּבִים [6]אֶת הַפֻּרְעָנוּת". כִּי אַף עַל פִּי שֶׁגּוֹף הַמִּצְוָה נִשְׁלַם זוּלָתָם וּכְבָר יָצָא בָּזֶה יְדֵי חוֹבָתוֹ, הִנֵּה זֶה לְכָל [7]הָמוֹן יִשְׂרָאֵל, אַךְ [ב]הַחֲסִידִים אֵין לָהֶם אֶלָּא [8]לְהַרְבּוֹת בְּהַשְׁלָמָתָם וְלֹא לְמַעֵט בָּהֶם כְּלָל.**

הועיל לך כל זה - אחרי שבודאי הנך מביט על כולנו כעל מחללי שבת ח"ו. עכ"ל.

ב. החסידים אין להם אלא להרבות בהשלמתם. אמנם צריך לכך שימת לב להשלמת דקדוקי מצוות ע"י ידיעת ענינם, וכמו שכתב רבינו הובא ב"שערי רמח"ל" (סדר הויכוח עמ' פא) וז"ל: "אך תראה שאי אפשר לשכלי אנשים לעמוד בדקדוקיהן של מצוות שנראים דברים שאינם כ"כ [חשובים] וכו', ודאי הוא שֶׁלַּכֹּל נתנו חכמים טעמים, אך לבות בני האדם הרוצים להתחכם אינם עומדים על זה. אך חכמת האמת היא המבררת כו' אלה הדברים, ומראה העבודה מה היא, וכל דקדוקיה עד היכן הם מגיעים, ואיך כל הדבר הקטון כאן למטה בארץ - הולך ומתרחב למעלה ומרעיש כל העולמות, אז ישים האדם אליו לבו, ודאי זה כל תועלת החכמה הזאת".

ביאורים

4. שירי מצוה. דברים המהווים אמנם חלק מן המצוה, אלא שאינם מעכבים בקיומה והם כשיריים למצוה, כגון הנענועים של הלולב (שחיובם מדרבנן), ותנופה בקרבן אשם של מצורע (שחיובו מדאורייתא - ויקרא יד, יב), ויוצאים ידי חובה גם אם לא עשאום. **5. מעכבים את הפורענות.** כלומר, אף שאינם מעיקר המצוה, מ"מ כוחם גדול לעכב את הפורענות, כמו שאמרו על תנופת אשם מצורע ועל נענועי הלולב (סוכה לח.): "מוליך ומביא [לארבע הרוחות] - כדי לעצור בעד רוחות רעות [הבאות מכל ארבע רוחות העולם]; מעלה ומוריד - כדי לעצור טללים רעים [הבאים מלמעלה למטה]". **6. את הפורענות.** מדה כנגד מדה, כשם שהוא מקפיד לקיים גם מה שאינו חייב מצד הדין, כמו כן לא תבא עליו הפורענות שנגזרה עליו מצד מדת הדין, וכעין שכתב רבינו להלן בפרק זה לבאר מאמרם ז"ל (שבת קנא:) כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים (פי כהן). **7. המון ישראל.** "המון העם" המקיימים את המצוות מתוך חשבונות של שכר ועונש, ודי להם אם קיימו את גוף המצוה, שבזה הם ניצולים מעונש, ואף יש להם קיבול שכר. **8. להרבות בהשלמתם.** של הדקדוקים וההידורים.

מסילת ישרים — פרק יט

הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי שֶׁבָּרִאשׁוֹן הוּא בְּמַה שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְעִנְיָנוֹ גְּדֶל הַהֲטָבָה [9]שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם לְעוֹלָם מֵטִיב לַבְּרִיּוֹת [10]וְלֹא מֵרַע לָהֶם. וְזֶה, בַּגּוּף, בַּמָּמוֹן וּבַנֶּפֶשׁ. בַּגּוּף, שֶׁיִּהְיֶה מִשְׁתַּדֵּל לַעֲזֹר כָּל אָדָם בְּמַה שֶּׁיּוּכַל וְיָקֵל מַשָּׂאָם מֵעֲלֵיהֶם, וְהוּא מַה [11]שֶּׁשָּׁנִינוּ (אבות פ"ו מ"ו): "[12](ג)וְנוֹשֵׂא בְעֹל עִם חֲבֵרוֹ". וְאִם מַגִּיעַ לַחֲבֵרוֹ אֵיזֶה נֶזֶק בְּגוּפוֹ

עיונים

ג. ונושא בעול עם חברו. כתב הסבא מקלם זצ"ל ("חכמה ומוסר" ח"א צט): בראשית דרכו של משה מספרת התורה (שמות ב, יא): "ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם". ופירש רש"י: "נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם". לא נהג משה כמנהג אנשי העולם המשתתפים בצער הזולת במשך שעה קלה ולאחריה ממשיכים בשלהם, אלא "נתן עיניו", פירוש - עיני השכל לצייר תמיד צערם עד שידאג לבו עליהם כדואג לעצמו. נשיאת העול מקורה בהרגשת הזולת, להצטער בצער חברו כאילו מדובר בצער פרטי שלו, כאילו הוא עצמו נושא בסבלו. המשגיח דמיר זצ"ל בספרו "דעת תורה" מביא לשון מדרש רבה (שמו"ר א, כ"ז): "היה נותן כתפו ומסייע לכל אחד ואחד". וביאר, שהוא לא עשה זאת רק על מנת לסייע בידם, אלא כדי לחוש ולהרגיש יותר בסבלם.

ובספר "אור יחזקאל" (דרכי העבודה עמו' רי"א) כתב: "אין זה מהדברים הקלים לחוש ולהרגיש את חבירו, ולכן חייב לתת "עיניו" תחילה, דהיינו להרגיש ולראות את זולתו בחוש כראיית עיניים, ודרוש לכך חכמה והשכלה, וחייב לחשוב ולצייר כאילו אותו צער היה קורה לו בעצמו, ואח"כ ידמה וירגיש את זולתו. ומשה רבינו ע"ה נתן עיניו ולבו והרגיל עצמו במחשבת נשיאה בעול. הסבא מקלעם זצ"ל היה אומר שמדת הנושא בעול היא אשר זיכתה את משה רבינו ע"ה להיות מנהיג על כלל ישראל ולזכות לקבלת התורה".

מעלה זו של "נושא בעול עם חברו" היא השורש העמוק לכל המצוות שבין אדם לחברו. גם ב"הליכה בדרכיו" היא מידה שורשית. בא וראה: במתן תורה כתיב "ויראו את אלקי ישראל ותחת

ביאורים

9. שיהיה האדם לעולם מיטיב. תמיד יתן דעתו כיצד יוכל הוא להיטיב עם הבריות. **10. ולא מרע להם.** ישתדל שלא יצא - אפילו בשגגה או שלא במתכוון - שום רעה מתחת ידו. **11. ששנינו.** בין ארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם. **12. ונושא בעול עם חבירו.** שיסייע לחברו בכל מה שיצטרך בגופו ובדבריו (אורחות חיים להרא"ש בסופו). "עול" משמע בעניני הגוף (פי כהן).

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר" (שמות כד, י), ופירש רש"י (והוא ממסכת סוטה יז.): "כמעשה לבנת הספיר - היא ['אבן ספיר' - אבן טובה בגוון הדומה לתכלת] היתה לפניו בשעת השיעבוד, לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לְבֵנים. וכעצם השמים לטוהר - [וכמו כן ראו את האבן מוארת כשהיא דומה במראה לרקיע בטהרתו, ש]משנגאלו היה אור וחדוה לפניו". במחזה אלקים בשעת מתן תורה נתגלה להם מידה אחת ויחידה של הקב"ה: שהוא נושא בעול עם הכלל ישראל. בשעת השיעבוד היתה לְבֵנה לפניו יתברך לזכור צרתם תמיד, וכשנגאלו גם כן לא סרה הַלְּבֵנה מלפניו, להעריך כביכול את האור והשמחה לעומת צרת השיעבוד שממנו נגאלו. הרבה מידות היה הקב"ה יכול לגלות לעמו כאשר בא לגלות להם תורתו בנבואה, אך הוא יתברך גילה להם רק מידה זאת, שהוא יתברך נושא בעול עם הכלל ישראל ('עלי שור' ח"ב עמ' רח).

וְהוּא יוֹכַל [13]לִמְנֹעַ אוֹתוֹ אוֹ [14]לַהֲסִירוֹ, [15]יִטְרַח כְּדֵי לַעֲשׂוֹתוֹ. בַּמָּמוֹן, לְסַיְּעוֹ בַּאֲשֶׁר [16]תַּשִּׂיג יָדוֹ וְלִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ הַנִּזָּקִין בְּכָל מַה שֶּׁיּוּכַל, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיַּרְחִיק הוּא כָּל מִינֵי נְזָקִין שֶׁיְּכוֹלִים לָבוֹא מֵחֲמָתוֹ, [17]בֵּין לְיָחִיד בֵּין לָרַבִּים. וַאֲפִלּוּ שֶׁעָתָּה מִיָּד אֵין הַזֶּקֶן מָצוּי, כֵּיוָן שֶׁיָּכוֹל לָבוֹא לִידֵי כָךְ, יְסִירֵם. [18]וְיַעֲבִירֵם. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם פ"ב מי"ב): "[19]יְהִי מָמוֹן חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ". בַּנֶּפֶשׁ,

ביאורים

13. למנוע אותו. שלא יבוא עליו. **14. להסירו.** אם כבר בא עליו. **15. יטרח כדי לעשותו.** כלומר, אף שיש לו קושי וטירחה בעשייתו, שהחסיד עושה "עד מקום שיד האדם מגעת" כמו שכתב רבינו לעיל (פי כהן). **16. תשיג ידו.** כגון לשתפו בעיסקא, או לתת לו הלואה או צדקה (יושר מסילה). **17. בין ליחיד בין לרבים.** שלא יבוא להקל בנזק היחיד באשר אין הדבר נוגע לרבים, ומאידך לא יזלזל בנזק הרבים מחמת שאינו נוגע לאדם מסוים, או יאמר שעל הציבור או הנהגתו מוטל למנוע הנזק (שמחת מרדכי). **18. ויעבירם.** כמו שאמרו (מו"ק יח.) חסיד שורפן [לצפרניים], כדי שלא יזיקו בשום פנים ואופן, ואפילו על צד רחוק ביותר (יושר מסילה). **19. יהי ממון חברך חביב עליך כשלך.** כשם שהנך חס על ממונך, כן תחוס על ממון חברך שלא תגרום לו אבדן או נזק, וכמו שאמר הכתוב (ויקרא יט, יח) 'ואהבת לרעך כמוך'. וכן אמרו (אבות דרבי נתן פי"ז, ב): 'כשם שאדם רואה את ממונו, כך יהא רואה את ממון חבירו, וכשם שאדם רוצה שלא יצא שם רע על ממון שלו, כך יהיה

מסילת ישרים — פרק יט

שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת לַחֲבֵרוֹ כָּל קוֹרַת רוּחַ שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ, בֵּין [20]בְּעִנְיְנֵי הַכָּבוֹד, בֵּין [21]בְּכָל שְׁאָר הָעִנְיָנִים, כָּל מַה שֶּׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁאִם יַעֲשֶׂה לַחֲבֵרוֹ הוּא מְקַבֵּל נַחַת רוּחַ מִמֶּנּוּ, [22]מִצְוַת חֲסִידוּת הוּא לַעֲשׂוֹתוֹ. כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יְצַעֲרֶנּוּ בְּשׁוּם מִינֵי צַעַר כְּלָל, יְהֶיֶה [23]בְּאֵיזֶה אֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה. וּכְלַל [24]כָּל זֶה [25]הוּא גְּמִילוּת חֲסָדִים אֲשֶׁר הִפְלִיגוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּשִׁבְחָהּ [26]וּבְחוֹבָתֵנוּ בָּהּ. וּבִכְלָל זֶה [27]רְדִיפַת הַשָּׁלוֹם, [28]שֶׁהוּא הַהֲטָבָה הַכְּלָלִית בֵּין כָּל אָדָם לַחֲבֵרוֹ.

וְעַתָּה אָבִיא לְךָ רְאָיוֹת עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִן הַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, אַף עַל פִּי שֶׁהַדְּבָרִים פְּשׁוּטִים וְאֵין צְרִיכִים לְחִזּוּק רְאָיָה.

ביאורים

רוצה שלא יצא שם רע על ממון חבירו'. **20. בעניני הכבוד.** להחשיבו בעיני עצמו ובעיני אחרים. **21. בכל שאר העניינים.** כגון לנחמו באבלו ובשאר מקרים רעים, לשמחו בעצבותו, לעודדו ולחזקו בעת רפיון-ידיים, להפיח בו תקוה בעת יאושו, להפיג את בדידותו, לתת עצה והדרכה במבוכתו, לעורר בו אמונה ובטחון וכדומה (שמחת מרדכי). **22. מצות חסידות.** החסידות בכללה, כלומר להיות חסיד, אינו ענין שהוא לפנים משורת הדין, אלא מצות עשה מדאורייתא מכלל המדות של "והלכת בדרכיו", כיון שהחסידות היא דרך מדרכי השי"ת וכמו שנאמר (תהלים קמה, יז): צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **23. באיזה אופן שיהיה.** אפילו אם כוונתו לשם שמים, וכדאמרינן במסכת בבא בתרא (טז.) "פנינה לשם שמים נתכוונה", כלומר, פנינה ציערה את חנה שאין לה ילד כדי שתתפלל להקב"ה על שהיא עקרה, ובכל זאת נענשה על כך במיתת ילדיה (יושר מסילה). **24. כל זה.** כל חלקי ההטבה לבריות: בגופו, בממונו ובנפשו. **25. הוא גמילות חסדים.** אשר עיקרה הוא באמת מצוה מן התורה, וכמו שדרשו בגמרא (ב"מ ל:) מן הכתוב, וכן מצד "והלכת בדרכיו", אלא שהחסיד מרבה בזה יותר ויותר (פתח המסילה). **26. ובחובתנו בה.** כל אדם לפי מעלתו, לצדיק בהתאם למצוות המחויבות ולחסיד לפי "מצות-החסידות" המבוארת כאן. **27. רדיפת השלום שהוא ההטבה הכללית וכו'.** כל מעשה הטבה כללית נקרא רדיפת השלום ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **28. שהוא ההטבה הכללית.** יתכן שרבינו מעורר כאן, שעל החסיד

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

ד. במה הארכת ימים אמר להם מימי וכו'. כתב בספר חסידים (סימן רו): "אם ראית תלמיד חכם שהאריך ימים, דע לך שהוסיף דקדוקים על חבירו דברים שאינם כתובים בתורה, שהרי בפירוש אמרו במסכת מגילה במה הארכת ימים וכו' ואין שם דבר אחד מן התורה, אלא דקדוקים של סברא שאינן של תורה". ובהגהות מקור חסד (שם) כתב: הגם כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט:) ד"מי הקדימני ואשלם" (ויק"ר פכ"ז כ), הנה זהו במצוה חיובית, אבל על מה שהוסיף בהידור מצוה - שכרו אתו גם בעולם הזה, עיין מסכת ב"ק (ט:) עד שליש משלו ואינו נפרע לו בחייו, מכאן ואילך משל הקב"ה, שאוכל פירותיהן בעוה"ז. ולכן אמרו "עשר בשביל שתתעשר" (שבת קיט.) לאשר היה יכול לפטור עצמו מהחיוב בהכניסו דרך גגין, ואם הוא מביא עצמו לידי חיוב מקבל שכר גם בעוה"ז.

ה. **אמא זקנה כו' מכרה כיפה.** לכאורה הרי החסידות היא של אמו? אבל, אלמלי היה מבטל מקידוש **בְּפֶרֶק** בְּנֵי הָעִיר אָמְרוּ (מגילה כז, ב): "שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי זַכַּאי, [29](ד)בַּמֶּה הֶאֱרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם, מִימַי לֹא הִשְׁתַּנְּתִי בְּתוֹךְ אַרְבַּע אַמּוֹת [30]שֶׁל תְּפִלָּה, [31]וְלֹא כִּנִּיתִי שֵׁם לַחֲבֵרִי, וְלֹא בִּטַּלְתִּי [32]קִדּוּשׁ הַיּוֹם. (ה)אִמָּא זְקֵנָה הָיְתָה לִי, [33]פַּעַם אַחַת מָכְרָה כִּפָּה שֶׁבִּרְאשָׁהּ

ביאורים

להשתדל בתיקון החברה בכללותה על ידי השפעה על אוירתה ועל מנהגיה, ולא די בהטבה לבני-אדם יחידים - גם אם הם מרובים (שמחת מרדכי). **29. במה.** "באיזה זכות" (רש"י). **30. של תפילה.** כלומר, של מקום שהתפלל בו מקודם. והחמיר על עצמו גם כשיש היתר גמור כגון ששהה כדי הילוך ארבע אמות (תוספות). ["ראוי לתלמיד חכם לקדש את עצמו אף במותר לו" (לשון המאירי)]. **31. ולא כיניתי שם לחברי.** אף כינוי שאין בו שום גנאי כמבואר להלן. וגם בזה נזהר, כיון שבכל כינוי מראה שאינו מחשיבו לקרותו בשמו (יעב"ץ). **32. קידוש היום.** מלקדש על היין בליל שבת. ואף על פי שהיה עני ולא היו לו מעות לקנות בהן יין, והיה יכול לקדש על הפת (ראה שו"ע או"ח ערב, ט), לא עשה כן, אלא היה לוה וממשכן כדי לקנות יין לקידוש, משום שמצוה מן המובחר לקדש על יין (מאירי, וראה רשב"א). פירוש אחר: אף על פי שהיין היה יקר מאד ולכך לא היו שותים ממנו בחול, אף על פי כן היה מוציא עליו הוצאות גדולות לכבוד שבת (רבנו יהונתן, נמוקי יוסף: אמנם עיין בית יוסף שם, ד"ה במקום). ויש מפרשים שהיה מחזר אחר יין לקידוש אף על פי שלא היה מצוי לקנות (רי"ף בעין יעקב). **33. פעם אחת.** כשלא היה בידי מעות לקנות יין.

מסילת ישרים — פרק יט

[34] וְהַבִיאָה לִי קִדּוּשׁ הַיּוֹם". הֲרֵי לְךָ פֹּה מִן הַחֲסִידוּת בְּמַה שֶׁנּוֹגֵעַ אֶל דִּקְדּוּקֵי הַמִּצְוֹת, כִּי כְּבָר פָּטוּר הָיָה מִן הַדִּין מֵהֲבָאַת יַיִן לְקִדּוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ, עַד שֶׁהָיְתָה צְרִיכָה אִמּוֹ לְמִכֹּר כִּפָּה שֶׁבְּרֹאשָׁהּ, אָמְנָם מִמִּדַּת חֲסִידוּת הָיָה עוֹשֶׂה כֵּן. וּכְמַה שֶׁנּוֹגֵעַ לִכְבוֹד חֲבֵרוֹ, שֶׁלֹּא כִּנָּהוּ אֲפִלּוּ כִּנּוּי שֶׁאֵינוֹ שֶׁל גְּנַאי, [35] וְכִדְפֵרְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם (ד"ה ולא כניתי). [36] וְרַב הוּנָא גַּם כֵּן קָשַׁר גֶּמִי עַל לְבוּשׁוֹ, לְפִי שֶׁמָּכַר הֶמְיָנוֹ לְקָנוֹת יַיִן לְקִדּוּשׁ הַיּוֹם. עוֹד

עיונים

אפילו פעם אחת בחייו - לא היה מניח לאמו שתמכור את הכיפה לקנות יין, וזוהי ההוכחה עד כמה מסר נפשו בכל ימי חייו לקנות יין לקידוש. ויתיישב בזה סיפורו - "אמא זקנה", ולכאורה מה מוסיף זה לגופא דעובדא אם היא זקנה או לא? אלא שהיא היתה זקנה וראתה (שנים רבות) עד כמה מסר נפשו על מצוה זו, ולפיכך מכרה את הכיפה שלה כדי שלא יתבטל מן המצוה גם בפעם הזאת. ושם בגמרא: "כשמתה הניחה לו ג' מאות גרבי יין, וכשמת הוא הניח לבניו שלשת אלפים גרבי יין", ולהשמיענו כי אף שלכאורה מעשה החסידות שלה הוא יותר משלו שהרי היא מכרה את הכיפה שלה, אך באמת אינו כן, כי החסידות של הדקדוק בשמירת המצוה שלו בכל ימי חייו עלה על מעשה החסידות שלה - שהיה רק פעם אחת - עשרת מונים, כי שכרה היה ג' מאות ושכרו ג' אלפים ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ביאורים

34. והביאה לי קידוש היום. וקנתה לי במעות יין בשביל קידוש היום [ועשתה כן משום שידעה שבנה, רבי זכאי, היה מקפיד מאד לא לבטל קידוש-היום על היין (בן יהוידע)]. **35. וכדפירשו התוספות שם.** שהרי אם יש בו גנאי - הוא איסור חמור לכל אדם, כמו שאמרו חכמים (ב"מ נח:) שהמכנה שם לחבירו יורד לגיהנם ואינו עולה משם (תוספות הרא"ש). ולפי התוספות נראה שיש ג' מיני כינוי: הא', של פגם משפחה, וכל המכנה כינוי כזה אין לו חלק לעוה"ב. הב', של גנאי, והוא אסור מן הדין. הג', שאינו של גנאי והוא רק מדת חסידות, שגם בזה יש העדר הכבוד מה שאינו קורהו בשמו החשוב, וכ"כ הגריעב"ץ בהגהותיו ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **36. ורב הונא גם כן קשר גמי.** גם על רב הונא מסופר בגמרא (שם) שחגר את עצמו בחגורה של עשב במקום חגורתו כדי לקנות בדמיה יין לקידוש. (בגמרא מופיע שלוה מעות ומישכן חגורתו לשם כך).

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

ו. **מימי לא עשיתי קפנדריא, ולא פסעתי על ראשי עם קודש.** ב'עיון יעקב' (סוטה לט.) מבאר שהשכר הוא מדה כנגד מדה, לפי שלא חש על אריכות הזמן (בכך שהקיף דרכו בהליכתו חוץ לבית הכנסת) משום כבוד בית הכנסת, לכך מאריכים ימיו. וכן בכך שלא חש על אריכות הזמן והיה מקדים לבית המדרש לילך ראשון כדי לא לפסוע על ראשי עם קדש להגיע למקומו, לכך מאריכים ימיו.

שָׁם: "שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ, בַּמֶּה הֱאֲרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם (ו)מִימַי לֹא עָשִׂיתִי [37] קַפַּנְדַּרְיָא לְבֵית הַכְּנֶסֶת, [38] וְלֹא פָסַעְתִּי עַל רָאשֵׁי עַם קָדֵשׁ". [39] הִנֵּה זֶה הַמִּדּוֹת [40] בְּעִנְיַן כְּבוֹד בֵּית הַכְּנֶסֶת וּבְעִנְיַן כְּבוֹד הַבְּרִיּוֹת שֶׁלֹּא לִפְסֹעַ עַל גַּב מִסְבָּתָן, שֶׁלֹּא לֵרָאוֹת כִּמְבַזֶּה אוֹתָן. עוֹד שָׁם: "שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי פְּרִידָא בַּמֶּה הֱאֲרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם, מִימַי לֹא קִדְּמַנִי אָדָם לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, [41] וְלֹא בֵּרַכְתִּי לִפְנֵי כֹהֵן, וְלֹא אָכַלְתִּי

ביאורים

37. קפנדריא. קיצור דרך, מעבר דרך בית הכנסת כדי לקצר את דרכי ("להיכנס בפתח זה ולצאת בפתח שכנגדו כדי לקצר הילוכו" - רע"ב משנה ברכות ט, ה). [ואף שהוא איסור מן הדין, כמבואר במשנה (ברכות נד. מגילה כח.), רבי אלעזר בן שמוע נמנע מלעשות כן לעולם, אף באופנים המותרים, כגון שהיה שם שביל לפני שבית הכנסת נבנה, או שנכנס לבית הכנסת שלא על מנת לקצר דרכו (מאירי), או כשנכנס לבית הכנסת בכדי להתפלל שאז מותר לעשות קפנדריא (טורי אבן)]. **38. ולא פסעתי על ראשי עם קודש.** כשהיו יושבים התלמידים בבית המדרש על גבי הקרקע, מימי לא הלכתי ביניהם כדי להגיע למקומי (המהלך בין אנשים היושבים על הקרקע נראה כפוסע על ראשיהם. רש"י) - והוא נראה כמבזה אותם (כדלהלן בדברי רבינו). [ואף שדבר זה אסור מן הדין (ראה רמב"ם הל' סנהדרין ה, ב ושו"ע חו"מ ח, ד), אכן רבי אלעזר בן שמוע נזהר בזה אף כשהיה מותר לעשות כן, כגון כשהוא מפסע לצורך העם (מהרש"א וטורי אבן)]. **39. הנה זה המידות וכו'.** כלומר, הרי הנהגה זו מדגימה את המידות הראויות וכו'. אמנם בכתי"ר הגירסא: "הנה זה חסידות בענין" וכו'. **40. בענין כבוד בית הכנסת.** שלא לעשותו קפנדריא. **41. ולא ברכתי לפני כהן.** לא ברכתי ברכת המזון בסעודה שהיה בה כהן, אלא כיבדתי אותו לברך, שנאמר בכהן (ויקרא כא, ח)

מסילת ישרים

פרק יט

מִבְּהֵמָה [42]שֶׁלֹּא הוּרְמוּ מַתָּנוֹתֶיהָ". וְאָמְרוּ עוֹד (שם כח, א): "שָׁאֲלוּ תַלְמִידָיו אֶת רַבִּי נְחוּנְיָא, בַּמֶּה הָאֲרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם מִימַי לֹא נִתְכַּבְּדְתִּי בְּקִלְקוֹל חֲבֵרַי, [43]וְלֹא עָלְתָה עַל מִטָּתִי קִלְלַת חֲבֵרַי". [44]וּמְפֹרָשׁ הָתָם: "כִּי הָא דְּרַב הוּנָא [45]דָּרֵי מָרָא אַכַּתְפֵּיהּ, [46]אָתָא רַב חָנָא בַּר חֲנִילַאי וְקָא דָרֵי מִנֵּיהּ. [47]אָמַר לֵיהּ, אִי רְגִילַת דְּדָרִית בְּמָאתָךְ, דְּרֵי, וְאִי לָא, אִתַּיקּוּרֵי אֲנָא בְּזִילוּתָא דִּידָךְ לָא נִיחָא לִי". חֲרֵי לָנוּ, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁמַּשְׁמָעוּת 'בְּקִלְקוֹל חֲבֵרוֹ' [ז]הוּא הַמִּשְׁתַּדֵּל לְבַזּוֹת חֲבֵרוֹ כְּדֵי שֶׁעַל יָדֵי זֶה יִרְבֶּה כְּבוֹדוֹ, הִנֵּה לַחֲסִידִים לֹא יָאוּת לְקַבֵּל

עיונים

ז. הוא המשתדל לבזות חברו כדי שעל ידי זה ירבה כבודו. נראה שעומק כוונתו כי אע"פ שאינו מרגיש שמבזה על מנת שיתרבה על ידי זה כבודו, בכל זאת מונח בכל מעשה בזיון כונה כזו! (אמרי אפרים). וברמב"ם (פ"ד מהל' תשובה ה"ד) כתב בהגדרת 'מתכבד בקלון חבירו' וז"ל: "ומהן חמשה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן, לפי שהם דברים קלים בעיני רוב האדם ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא וכו', המתכבד בקלון חבירו אומר בלבו שאינו חטא לפי שאין חבירו עומד שם ולא הגיע לו בושת ולא ביישו, אלא ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חבירו או חכמתו, כדי שיראה מכלל שהוא מכובד וחבירו בזוי". עכ"ל.

ביאורים

"וקדשתו", ודרשו (גיטין נט:) "וקדשתו" - לכל דבר שבקדושה, [כגון] לפתוח ראשון (בתורה) ולברך ראשון (בסעודה. רש"י). רבי פרידא נהג לתת לכהן ת"ח שיברך לפניו גם אם לא היה חשוב כמותו - כדי לכבדו (תוספות). **42. שלא הורמו מתנותיה.** שעדיין לא הופרשו ממנה מתנות כהונה - הזרוע, הלחיים והקיבה. ואף שמצד הדין מותר, רבי פרידא החמיר על עצמו כדעת רבי יצחק שאמר: "כל האוכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה - כאילו אוכל טבלים" (מגילה כח.). **43. ולא עלתה על מיטתי קִלְלַת חברי.** כלומר, לא שכבתי לישון כשיש בלבי הקפדה על אדם. ומפרשת הגמרא שהיה נוהג למחול לכל מי שציערו לפני עלותו על משכבו. **44. ומפרש התם.** הגמרא מביאה דוגמא מרב הונא לזהירות מלהתכבד בקלון חברו. **45. דרי מרא אכתפיה.** נשא מעדר על כתיפו. **46. אתא... וקא דרי מיניה.** בא רב חנא וביקש לשאת את המעדר במקומו כדי לכבדו. **47. אמר ליה: אי רגילת ... לא ניחא לי.** אמר לו רב הונא: אם רגיל אתה לשאת על כתפך כלי כזה בעירך, שא את מעדרי (כלומר, הנני

מסילת ישרים

פרק יט

כָּבוֹד, אֲפִלּוּ אִם חֲבֵרוֹ הוּא הַבָּא וּמִתְרַצֶּה בָּזֶה, אִם יִהְיֶה זֶה בְּזִיּוֹן לַחֲבֵרוֹ. וּכְעִנְיָן זֶה אָמַר רַבִּי זֵירָא (שם): "מִימַי [48]לֹא הִקְפַּדְתִּי בְּתוֹךְ בֵּיתִי, [49]וְלֹא צָעֲדָתִי בִּפְנֵי מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנִּי, [50]וְלֹא הִרְהַרְתִּי [51]בַּמְּבוֹאוֹת הַמְּטֻנָּפוֹת, וְלֹא הָלַכְתִּי ד' אַמּוֹת [52]בְּלֹא תוֹרָה וּבְלֹא תְּפִלִּין, וְלֹא יָשַׁנְתִּי בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ [53]לֹא שֵׁינַת קֶבַע וְלֹא שֵׁינַת עֲרַאי, [54]וְלֹא שַׁשְׁתִּי בְּתַקָּלַת חֲבֵרִי וְלֹא קָרָאתִי לַחֲבֵרִי

ביאורים

מסכים שתקחהו ממני); ואם לא (שאינך רגיל לעשות כן, הואיל ואין זה לפי כבודך לשאת מעדר על כתפך בפני בני עירך) - שאתכבד אני על ידי זלזול בך - לא נוח לי! ואינני מסכים שתקחהו ממני. **48. לא הקפדתי בתוך ביתי.** לא כעסתי אפילו בתוך ביתי (וכל שכן מחוץ לביתי. מאירי). ורצונו לומר שאף על פי שבתוך ביתו יש לאדם להטיל קצת אימה [ראה גיטין ו: ז.], מכל מקום לא עשיתי כן בקפידא וכעס (מהרש"א). ומה שזכה לאריכות ימים עקב הנהגה זו היא תוצאה טבעית, שכן הכעס מקצר ימים, כמו שנאמר (איוב יד, א) "קצר ימים ושבע רוגז" (בן יהוידע). **49. ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני.** אלא הקדמתיו שילך לפני. [ללכת לפני מי שגדול ממנו הוא איסור מן הדין, אך כשמהלכים בדרך מותר ללכת בצדו (ראה יומא לז.). רבי זירא נזהר תמיד אף בזה, שלא ללכת לצדו אפילו צעד אחד לפניו (מהרש"א)]. **50. ולא הרהרתי.** דברי תורה (רש"י). **51. במבואות המטונפות.** אף שזה אסור מן הדין (ראה ברכות כד:), אך דעת רבי זירא היא כדעת רבי יוחנן רבו (שם), שרק לעמוד ולהרהר בדברי תורה במקומות אלו אסור, אבל בשעת הליכה מותר, ואף על פי כן החמיר רבי זירא על עצמו שלא להרהר במקומות אלו אף בשעת הליכה (רשב"א, כפי שנתבאר בברכי יוסף או"ח פה, ו). ובמאירי פירש, דאף שלא היה הולך ארבע אמות בלא תורה כדאיתא בסמוך, וגירסתו היתה שגורה כל כך על פיו, בכל זאת נזהר שלא להרהר במבואות המטונפות. ויש מפרשים, שרבי זירא היה נזהר גם בספק רחוק שיש שם טינוף או שלא היה שם טינוף גמור. ו'במרומי שדה' כתב: "ואע"ג דאיכא בזה איסורא, כדאיתא בברכות (כד:), מ"מ כיון שקשה ליזהר בזה - הוי רבותא". **52. בלא תורה.** אלא "גירסתי שגורה בפי תמיד" (רש"י). **53. לא שינת קבע ולא שינת עראי.** כלומר, לא רק שינת קבע האסורה מן הדין בבית המדרש לא ישנתי, אלא אף שינת עראי המותרת [לתלמיד חכם] מן הדין לא ישנתי שם (מהרש"א; ש"ך יו"ד רמו, טו; ביאור הגר"א או"ח קנא, ג). **54. ולא ששתי בתקלת חברי.** ודאי מדה רעה והשחתה היא לשמוח בתקלת חברו, והרי הכתוב אמר (משלי כד, יז): "בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך", אלא שרבי זירא נזהר שלא לשמוח בתקלת

מסילת פרק יט ישרים

[55]בַּחֲנִיכָתוֹ". הֲרֵי לְךָ מַעֲשֵׂי חֲסִידוּת מִכָּל הַדְּרָכִים שֶׁזִּכַּרְנוּ לְמַעְלָה.

וְאָמְרוּ עוֹד זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ק ל, א)**: "אָמַר רַב יְהוּדָה הַאי [56]מַאן דְּבָעֵי לְמֶהֱוֵי חֲסִידָא, [57]לֵיקַיֵּים מִילֵי דִּבְרָכוֹת". [58]וְזֶה לְמַה שֶּׁבִּינוּ לְבֵין קוֹנוֹ. "[59]וְאַמְרֵי לָהּ: [60]לֵיקַיֵּים מִילֵי דִּנְזָקִין", [61]וְזֶה לְמַה שֶּׁבִּינוּ לְבֵין חֲבֵרוֹ. "וְאַמְרֵי לָהּ [62]לֵיקַיֵּים מִילֵי דְּאָבוֹת", שֶׁשָּׁם נִכְלָלִים עֲנָיְנִים מִכָּל הַחֲלָקִים.**

ביאורים

חברו והפסדו אף כשהוא הרויח מזה, כגון שחברו נאלץ למכור לו סחורתו בהפסד (ראה מהרש"א). **55. בחניכתו.** בכינויו. [בכינוי שמסודר ובא לחברו ממשפחתו, אם היה זה שֵׁם דופי לא קראתי לחברי בו (רש"י)]. **56. מאן דבעי למהוי חסידא.** אדם הרוצה להיות חסיד. **57. לקיים מילי דברכות.** שיקיים בדקדוק ובהידור את עניני מסכת ברכות, כגון: "אסור לאדם ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה" (ברכות לה.) וכיוצא בזה (ראה רבינו חננאל, מאירי ב"ק שם). ויש מפרשים שהכוונה למאמרים מיוחדים במסכת ברכות העוסקים בהנהגת החסידות, וכגון מה שאמרו במשנה (ברכות ל:): "חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים" (ראה רשב"א). **58. וזה למה שבינו לבין קונו.** כלומר, עניני ברכות הם מבוא ודוגמא לדברי חסידות שבין אדם למקום. **59. ואמרי לה.** ויש אומרים (בשמועה זו של ההדרכה לחסידות). **60. לקיים מילי דנזקין.** שיקיים בדקדוק ובהידור עניני מסכתות נזיקין. [מסכתות בבא קמא, בבא מציעא ובבא בתרא, הן שלשה חלקים של מסכת אחת גדולה - מסכת "נזיקין"]. מסכת זו עוסקת בענינים שבין אדם לחבירו, כמו דיני נזיקין, גזל, השבת אבידה, אונאה, רבית, שאלה ופקדון, מכירה, מתנה וירושה וכיו"ב. **61. וזה למה שבינו לבין חברו.** כלומר, הם מבוא ודוגמא לדברי חסידות שבין אדם לחבירו. האמורא מלמד שהרוצה להתנהג בחסידות ולנהוג לפנים משורת הדין, עליו לעשות הרחקה יתירה באיסורי גזל ונזיקין וכיוצא בהם (נמוקי יוסף). ויש מפרשים שהכוונה לברייתא במסכת נזיקין שהובאה שם לעיל: "חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם" וכו'. הרוצה להיות חסיד יש לו לנהוג כחסידים אלו, שהיו חוששים אפילו לאפשרות רחוקה של נזק (ראה רשב"א; רבינו יהונתן, הובא בשיטה מקובצת שם). **62. לקיים מילי דאבות.** שיקיים עניני מסכת אבות [מרבינו חננאל משמע שהכוונה לכל מסכת אבות, המורה לנו ארחות חיים ושלימות המעשים. ויש מפרשים שהכוונה למאמרים מיוחדים במסכת זו המלמדים את דרכי החסידות, וכגון (אבות ה, י): "האומר... שלי שלך ושלך שלך, חסיד" (ראה רשב"א)].

מסילת פרק יט ישרים

עיונים

ח. והנה גמילות חסדים הוא עיקר גדול לחסיד, כי "חסידות" עצמו נגזר מ"חסד". לעיל בפרק י"ח (עיונים אות א') התבאר באריכות ההקשר בין ה'חסידות' ל'חסד', שמטרת החסיד היא לעשות נחת רוח להקב"ה ללא תקות שכר או קבלת תועלת, כמו בעל חסד הנותן מעצמו לזולתו. באופן זה מידת החסידות גורמת להרבות בגמילות חסדים. אכן, קיים קשר סיבתי נוסף ביניהם בכוון הפוך, דהיינו שגמילות חסדים מביאה לידי 'חסידות'; כי נראה, שכל המבקש להגיע לדרגת חסיד העושה נחת רוח ליוצרו - עליו להתחזק ולהתמיד בדרכי ה"זולתיות", דהיינו להתרכז בעשיה למען הזולת והעדפתו על אנוכיותו - כדי להשתלם במידה זו גם ביחס לבורא יתברך. זוהי סיבה נוספת לכך ש"גמילות חסדים הוא עיקר גדול לחסיד".

[ח]וְהִנֵּה גְּמִילוּת חֲסָדִים הוּא עִקָּר גָּדוֹל לֶחָסִיד, כִּי חֲסִידוּת עַצְמוֹ נִגְזָר מֵ'חֶסֶד'. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"א מ"ב)**: "[63]עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים [64]הָעוֹלָם עוֹמֵד", וְאֶחָד מֵהֶם גְּמִילוּת חֲסָדִים. וְכֵן מָנוּהוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (פאה פ"א מ"א) **[65]עִם הַדְּבָרִים שֶׁאוֹכֵל [66]פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, וְאָמְרוּ עוֹד** (סוטה יד, א)**: "דָּרַשׁ רַבִּי שִׁמְלַאי,**

ביאורים

63. על שלשה דברים. תורה, עבודה וגמילות חסדים. **64. העולם עומד.** תחילת בריאת העולם לא נעשתה אלא עבור שיקיימו עם ישראל שלשה דברים אלו ('עומד' - שעליהם הושתת יסוד העולם ובעבורם נברא. ראשונים). **65. עם הדברים.** "כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים [בסידורי התפילה הוסיפו: "הכנסת אורחים וביקור חולים והכנסת כלה והלויית המת" מה שלא נמצא במשנה. בשו"ת מהרש"ל סימן ס"ד כתב, שכל אלו הם פירוש של גמילות חסדים], והבאת שלום בין אדם לחבירו, ותלמוד תורה כנגד כולם". במסכת שבת (קכז.) הוסיפו עוד דברים: "הכנסת אורחים וביקור חולים ועיון תפילה והשכמת בית המדרש והמגדל בניו לתלמוד תורה והדן את חבירו לכף זכות". [על רוב המצוות אין קבלת שכר בעולם הזה אלא בעולם הבא בלבד. יצאו מן הכלל מצוות אלו, שעליהן מקבלים שכר גם בעולם הזה (תוספות ב"ב י. ד"ה ואיזהו)]. **66. פירותיהם בעולם הזה.** השכר שמקבל בעולם הזה בלא שמגרע הדבר משכרו בעולם הבא משול לאכילת פירות שהם הריוח היוצא מן האילן, שאין אכילתם מגרעת מגוף האילן (עיין רמב"ם פירוש המשנה, מהדורת קאפח).

מסילת פרק יט ישרים

(ט) **תּוֹרָה**[67] **תְּחִלָּתָהּ גְּמִילוּת חֲסָדִים**[68] **וְסוֹפָהּ גְּמִילוּת חֲסָדִים". וְאָמְרוּ עוֹד** (כלה פ"י): **"דָּרֹשׁ רָבָא, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ מִדּוֹת הַלָּלוּ, בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא** [69] **מִזַּרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ:** [70] **רַחֲמָן, וּבַיְשָׁן, וְגוֹמֵל חֲסָדִים". וְאָמְרוּ** (סוכה מט, ב): **"אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, גְּדוֹלָה** [71] **גְּמִילוּת חֲסָדִים יוֹתֵר מִן הַצְּדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר** (הושע י, יב): **"**(י)**זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה** (וְ)**קִצְרוּ לְפִי**

עיונים

ט. **תורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים.** התורה פותחת ומסיימת בגמילות חסדים, כדי ללמדנו שכל כולה היא חסד (מהרש"א). שכן עיקר כוונת התורה היא טוב וחסד לאדם, להורות לו את הדרך הנכונה. ואף הדין והמשפט שבתורה, כגון מיתות בית דין ועונשי מלקות וכיוצא בהם, אין תכליתם אלא כדי לבער את הרע מן המציאות ולהעלותה אל הטוב המוחלט, ולכן ראוי הוא שתהיה התחלת התורה וגם סופה בענין גמילות חסדים (מהר"ל). "גמילות חסדים" בגימטריא "תורה" (ספר חסידים, קנו).

י. **זרעו לכם לצדקה, קצרו לפי חסד.** דימה הכתוב צדקה לזריעה, וגמילות חסדים לקצירה. והרי

ביאורים

67. תחילתה גמילות חסדים. שנאמר (בראשית ג, כא): "ויעש ה' אלוקים לאדם ולאשתו כָּתְנוֹת עור וילבישם". פירש"י: "הלביש ערומים" (סוטה שם). **68. וסופה גמילות חסדים.** שנאמר (דברים לד, ו): "ויקבור אותו בַּגַּי" [הקב"ה קבר את משה רבינו בַּגַּי] - הרי קבורת המת. **69. מזרעו של אברהם אבינו.** שהיה בו שלש מדות הללו. ושם: "...גומל חסדים, דכתיב (מיכה ז, כ): 'תתן אמת ליעקב חסד לאברהם'" וכו'. וכתב המאירי (יבמות עט.): וכל מי שאין בו שלשה סימנים הללו, ראוי לחוש ולהתרחק ממנו כפי היכולת. ובמסכת כתובות (ח:): אחינו [בני ישראל] גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו. **70. רחמן וביישן וגומל חסדים.** "הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו" (תהלים קיז). אף אם כל הגויים וכל האומים יהללו וישבחו את ה', בכל זאת ישראל מורמים מהם לשבח. ומדוע? -: כי "גבר", ראשי תיבות: גומלי חסדים, ביישנים, רחמנים - "עלינו חסדו" במדות אלו רק אנו ישראל מצטיינים ולא האומות (אגרת הטיול רמז ג; של"ה מס' פסחים קמו, ב דפוס אמסטרדם). **71. גמילות חסדים יותר מן הצדקה.** "צדקה" היינו נתינת דבר בעל ערך לאדם הזקוק לו (עיין שפ"א שם); "גמילות חסדים" היינו כל עשיית טובה שהאדם גומל לחבירו מבלי לצפות לתמורה (פתיחה לאהבת חסד).

מסילת פרק יט ישרים

חֶסֶד". וְאָמְרוּ עוֹד (סוכה שם): **"בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים גְּדוֹלָה גְּמִילוּת חֲסָדִים מִן הַצְּדָקָה:** [72] **שֶׁהַצְּדָקָה בְּמָמוֹנוֹ,** [73] **וּגְמִילוּת חֲסָדִים בְּגוּפוֹ** [וּבְמָמוֹנוֹ], [74] **צְדָקָה לָעֲנִיִּים, גְּמִילוּת חֲסָדִים לָעֲנִיִּים וְלָעֲשִׁירִים,** [75] **צְדָקָה לַחַיִּים, גְּמִילוּת חֲסָדִים בֵּין לַחַיִּים בֵּין** [76] **לַמֵּתִים".**

וְאָמְרוּ עוֹד (שבת קנא, ב): **"**[77]**וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ'** (דברים יג, יח), **כָּל הַמְרַחֵם עַל**

עיונים

קצירה טובה מן הזריעה, כמו שמפרשת הגמרא שם: שכן אם אדם זורע, ספק אוכל מפרי עבודתו ספק אינו אוכל, שיתכן שהתבואה לא תצמח כלל, או שתלקה בשדפון או ברד. אך כאשר אדם קוצר תבואה לאחר גמר גידולה, ודאי אוכל ממנה (רש"י עפ"י הגמרא שם). וביאר ב'עיון יעקב', שהצדקה היא כזריעה, שכן האדם אינו בטוח שהמעות שהוא נותן אכן מגיעות לידי מי שזקוק להן באמת, שיש רמאים המתחזים לעניים ולאמיתו של דבר הם עשירים מופלגים. נמצא, שהנותן צדקה - ספק אוכל מן השכר על מעשיו. מה שאין כן מעשה חסד, מצוה הוא בכל ענין, שהרי גמילות חסדים היא בין לעניים ובין לעשירים. לפיכך דומה לקצירה, שודאי אוכל מפירותיה.

ביאורים

72. שהצדקה בממונו. מצות צדקה מתקיימת רק באמצעות ממונו של אדם. **73. וגמילות חסדים בגופו.** גמילות חסדים נעשית בין בגופו (כגון הספד מת, נשיאתו וקבורתו; לשמח חתן וכלה; לַלַוות חבירו בדרך. רש"י) בין בממונו (כגון הלוואת מעות, השאלת כלים ובהמה. רש"י). **74. צדקה לעניים.** מצות צדקה אינה מתקיימת אלא בנתינה לעניים. **75. צדקה לחיים.** מצות צדקה מתקיימת רק ע"י נתינה לבני-אדם חיים. **76. למתים.** לויה, תכריכים, קבורה, מצבה, הספד, שהם לכבוד המת, וניחום אבלים - שהוא נשיאה בעול עם הנפטר (יושר מסילה). **77. ונתן לך רחמים ורחמך.** מדוע כפל הכתוב ואמר 'ורחמך'? אלא, 'ונתן לך רחמים' - שתרחם על הבריות, ועל ידי כך - 'ורחמך', ללמדך שכל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים. [אמנם לפי זה אינו מובן הלשון 'ונתן'. ויש ליישב, שה' ימציא לך עניים לרחם עליהם כדי שבזכות זה ירחמו עליך מן השמים] (ספרי דבי רב, פיסקא צו).

מסילת ישרים

פרק יט

הַבְּרִיּוֹת מְרַחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם". וְזֶה פָּשׁוּט, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [78]מוֹדֵד מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה (סנהדרין צ, א), וּמִי שֶׁמְּרַחֵם וְעוֹשֶׂה חֶסֶד עִם הַבְּרִיּוֹת, גַּם הוּא בְּדִינוֹ יְרַחֲמוּהוּ וְיִמְחֲלוּ לוֹ עֲוֹנוֹתָיו בְּחֶסֶד, שֶׁהֲרֵי מְחִילָה זוֹ דִּין הוּא, כֵּיוָן שֶׁהִיא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּתוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר"ה י"ז, א): "[79]לְמִי נוֹשֵׂא עָוֹן, לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע". [80]וּמִי שֶׁאֵינוֹ רוֹצֶה לְהַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו אוֹ אֵינוֹ רוֹצֶה לִגְמֹל חֶסֶד, הִנֵּה הַדִּין נוֹתֵן שֶׁגַּם עִמּוֹ לֹא יַעֲשׂוּ אֶלָּא [81]שׁוּרַת הַדִּין. [82]רְאֵה עַתָּה, מִי הוּא זֶה וְאֵיזֶה הוּא [83]שֶׁיּוּכַל לַעֲמֹד אִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִמּוֹ שׁוּרַת הַדִּין, וְדָוִד הַמֶּלֶךְ מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר (תהלים קמג, ב):

ביאורים

78. מודד מדה כנגד מדה. גומל לאדם מעין אותו מעשה שעשה, ומדקדק להביא על האדם שכר או עונש שהוא מתאים ומכוון כנגד המצוה או העבירה שעבר. ואמרו (סוטה ח:): "במדה שאדם מודד (את הנהגתו) בה מודדין לו (גמולו מן השמים)". הטעם שהקב"ה נוהג עם האדם בדרך זו הוא, כדי שיכיר שמה שאירע לו בא לו כשכר או כעונש במשפט ה' עליו ולא בדרך מקרה (מורה נבוכים ג, יז; ועוד). **79. למי נושא עוון למי שעובר על פשע.** בשלש-עשרה מידות הרחמים של הקב"ה (מיכה ז, יח-כ) נסמכו יחד שתי המידות - "נושא עוון ועובר על פשע"; דורשים חז"ל, שה' יתברך "נושא (מוחל) עוון" של אדם כזה שהוא דבק במידת "עובר על פשע" שנעשה נגדו ע"י חבריו. כלומר, לאדם שמעביר על מידותיו ונמנע מלמדוד מדה כנגד מדה למי שפשע כנגדו וציער אותו. ["עובר" מלשון "מניח והולך", וכמו שמצאנו בכמה מקומות: "אין מעבירין על המצוות" (יומא לג.) פירוש, אם באה לידך מצוה - עשה אותה מיד ואל תניחנה ותלך, וכן "אין מעבירין על האוכלין" (עירובין סד:). רש"י]. **80. ומי שאינו רוצה להעביר על מדותיו או אינו רוצה לגמול חסד וכו'.** מבואר מדברי רבינו שבכדי לזכות שירחמו עליו מן השמים, צריך שיקיים ב' הדברים, דהיינו שיעביר על מדותיו, וגם יגמול חסד (פי כהן). **81. שורת הדין.** מדת הדין. הרמ"א (יו"ד רמז, ג) מעיר: יש לאדם לשים לב שהוא מבקש את פרנסתו כל שעה מאת הקב"ה; וכמו שהוא מבקש שהקב"ה ישמע את שועתו, כך הוא ישמע לשועת העניים. בביאור הגר"א מביא לכך מקור מן הפסוק (משלי כא, יג): "אוטם אזנו מזעקת דל, גם הוא יקרא ולא יענה". **82. ראה עתה.** התבונן. **83. שיוכל לעמוד.** בדין ולצאת זכאי.

מסילת ישרים

פרק יט

עיונים

יא. אמנם העושה חסד יקבל חסד. "ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים" (שמות יב, לה). פירש רש"י: "'כדבר משה' - שאמר להם במצרים (שמות יא, ב): 'וישאלו איש מאת רעהו'". ולכאורה, מה הוסיף רש"י בדבריו, והלא מפורש הוא במקרא - "כדבר משה"?

וביאר הגר"א (קול אליהו): דין הוא בגמרא (ב"ק לז:) כי שור של ישראל שנגח שור של נכרי פטור, שהרי אמרה תורה "כי יגח שור איש את שור רעהו", שור רעהו ולא שור של נכרי. ולפי"ז היה קשה לרש"י, כיצד נאמר לעיל "וישאלו איש מאת רעהו", דהיינו המצרים, הרי המצרים אינם בכלל "רעהו"? ועוד יש לתמוה, מה פשר הכתוב "דבר נא", ופרש"י שם אין "נא" אלא לשון בקשה, וכי לשם מה נצרך "לבקש" מהם שישאלו כלי כסף וכלי זהב?

אלא, לאמיתו של דבר לא היה ביכולתם לעשות כדבר הזה ולקחת מן המצרים, אלא רק אם קודם לכן יכפו עצמם ויעשו חסד זה עם זה, "וישאלו איש מאת רעהו", ועל ידי כך תתגבר מידת החסד בעולם, וממילא הדבר ישפיע גם על המצריים שיעשו חסד עם בני ישראל וישאילו להם כלי כסף וכלי זהב. וזהו פשר הכתוב "דבר נא", לשון "בקשה", היינו שיבקש מהם שיעסקו בחסד איש את רעהו. ומעתה יובנו דברי רש"י על הפסוק "ובני ישראל עשו כדבר משה" שאמר להם במצרים "וישאלו איש מאת רעהו", והיינו שבני ישראל עשו חסד איש עם רעהו, והתוצאה היתה: "וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות, וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום".

ביאורים

84. ואל תבוא במשפט. לעשות עמדי כפי גמול ידי. **85. כי לא יצדק לפניך כל חי.** אם תדקדק עמו לפי מידת-המשפט ושורת-הדין. **86. העושה חסד יקבל חסד.** ובכך יוכל לעמוד בדין ולצאת זכאי. וז"ל צוואת רבי אליעזר הגדול: "כל העושה חסד חנם, הקב"ה עושה עמו חסד חנם". פירוש, אפילו שלפי מעשיו אינו ראוי שייטיב ה' עמו (מפרשים). וכתב הגר"א (משלי יא, יז): "מי שגומל חסד לבריות - הוא גומל חסד לעצמו, כי גם אחרים יגמלוהו חסד. וכן הקב"ה ישלם גמולו, ועליו נאמר (משלי שם): 'גומל נפשו איש חסד'". **87. ואני בחלותם לבושי שק עיניתי בצום נפשי.** "כשהיו (רודפי

מסילת ישרים — פרק יט

נַפְשִׁי [וּתְפִלָּתִי עַל חֵיקִי תָּשׁוּב]״, וְאוֹמֵר (שם ז, ה)**:**
״[88]אִם גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע [וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם]״.

וּבְכֹלַל הָעִנְיָן הַזֶּה, שֶׁלֹּא לְצַעֵר לְשׁוּם בְּרִיָּה, אֲפִלּוּ בַּעֲלֵי חַיִּים, [89](יב)**וּלְרַחֵם וְלָחוּס עֲלֵיהֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר** (משלי יב, י)**: ״[90]יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ״. וּכְבָר יֵשׁ שֶׁפּוֹרְרִים צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים [91]דְּאוֹרַיְתָא** (שבת קכח, ב)**, וְעַל כָּל פָּנִים, דְּרַבָּנָן** (שם קנד, ב)**. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, הָרַחֲמָנוּת וְהַחֶמְלָה צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה** [92]**תְּקוּעָה בְּלֵב**

עיונים

יב. ולרחם ולחוס. צ״ע, הרי מה שאסור מצד הדין - אסור לכל ישראל, והוא שייך למידת ה'זהירות' ולא למידת ה'חסידות'? וצריך לבאר שהחסיד נזהר מלצער שום בריה, אפילו במה שלא כלול בגדרי האיסור מצד עיקר הדין (שמחת מרדכי). או הכוונה, להאכילם ולרפאם (יושר מסילה).

ביאורים

ומבקשי-רעתי) חולים, היה לבושי שק והייתי מענה נפשי בצום בעבורם״ (מצודת דוד). **88. אם גמלתי שולמי רע.** ״בעוד שהיה שאול איש שלומי וכי גמלתי אז רעה תחת טובה, כאשר חשב הוא שאני לו אויב״ (שם). והמשך הפסוק שם: ״ואחלצה צוררי ריקם״ - ״הלא אף בעת שהיה צר עלי... הצלתיו בחינם״ (שם). **89. ולרחם ולחום.** לרחם בנפשו על צערו של הזולת, ולחוס - לחשוש להפסדו ולבקש להצילו [״חס״ - שתי אותיות משורש המילה ״חסד״]. **90. יודע צדיק נפש בהמתו.** הצדיק מתנהג על פי חוקי הצדק לא רק עם בני אדם אלא גם עם בהמתו, ויודע תכונת נפשה לתת לה מזונותיה כראוי ובעת הראוי, ולא יכביד מלאכתה יותר על יכולתה (מלבי״ם). **91. דאורייתא.** שדין תורה הוא למנוע צער מבעלי חיים. וזוהי דעת האומר (ב״מ לב:) שטעם ציווי התורה לסייע בפריקת בהמה הרובצת תחת משאה (״עזוב תעזוב עמו״; שמות כג, ה) הוא משום מניעת צער בעלי חיים, ומציווי זה אנו למדים שלא נגרום צער לבעלי חיים שלא לצורך, ושנצילם מצער. [וכתב המלבי״ם (משלי יב): ״וצער בעלי חיים דאורייתא, וזה ילמד מחוקי הצדיק העליון ה' יתברך, כמו שאמרו חז״ל (שבת קנה:) עה״פ ״יודע צדיק דין דלים״ (משלי כט, ז): ״יודע הקב״ה (שהוא צדיקו של עולם) בכלב שמזונותיו מועטין (שאין אדם חס עליו לתת לו מזונות די צרכו. רש״י) לפיכך שוהה אכילתו (מאכלו) במעיו שלשה ימים (עד שתתעכל)״, שזה מחוקי הצדק הכוללים״]. **92. תקועה בלב החסיד לעולם.** ר״ל דלא די במה שעושה מעשי חסד, אלא תהיה ענינה מושרשת בלבו. ועוד שתהא כן

מסילת ישרים — פרק יט

הֶחָסִיד לְעוֹלָם, וְתִהְיֶה [93]**מְנַמָּתוֹ** (יג)**תָּמִיד לַעֲשׂוֹת קוֹרַת רוּחַ לַבְּרִיּוֹת, [94]וְלֹא לְגָרֵם לָהֶם שׁוּם צַעַר וְכוּ׳.**

הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי מִן הַחֲסִידוּת הוּא בְּאֹפֶן הָעֲשִׂיָּה.

וְהִנֵּה [95]**גַּם זֶה נִכְלָל בִּשְׁנֵי עִנְיָנִים, אָמְנָם תַּחְתִּיהֶם נִכְלָלִים פְּרָטִים רַבִּים. וּשְׁנַיִם הָרָאשִׁיִּים הֵם הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה,** [96]**שְׁנֵי עַמּוּדֵי הָעֲבוֹדָה**

עיונים

יג. תמיד לעשות קורת רוח לבריות ולא לגרום להם שום צער. במסכת נדה (לא:) אמרו: ״מפני מה ניתנה מילה בשמיני, כדי שלא יהיו אביו ואמו עצבים והכל שמחין״. לכאורה, לאחר שתיקנו שבעת ימי נקיים בכל אשה, גם ביולדת (ראה רמב״ם הלכ' איסו״ב פי״א), שוב אינו שייך טעם זה, ומדוע נוהגת מצות מילה בשמיני דוקא? ברם, ידוע הוא ששלמה המלך דרש על כל מצוה שבתורה שלשת אלפים טעמים (עי' ערובין כא:), ואף כי בטל טעם אחד, הרי כל השאר לא בטלו. אם כן מדוע בחרו חז״ל להזכיר טעם זה דוקא? ללמדנו, כמה חייב אדם לשאת בעול עם חברו, עד שימנע מלצערו בשעת צרתו אפילו בדבר פעוט, אלא יהיה שמח בשמחתו ומצטער בצערו.

דוגמא נאה להתחשבות שכזאת מצינו בטעם המנהג שבזמן תפילת ״יזכור״ יוצאים מבית הכנסת כל אלה שאינם זקוקים לאמרו. שכן הלכה היא שאם חתן נוכח בתפילה - אסור להזכיר נשמות, משום שיום טוב הוא לו, ואיך יצערוהו ביום חגו. כמו כן הנהיגו ביום חגם של ישראל, להמנע מלצערם בשמיעת ״יזכור״. לפיכך, אלו האנשים המחויבים ב״יזכור״, אשר הם עצמם שמחים להזכיר נשמות יקיריהם בחג, נותרים לאמרו, ואילו כל השאר יוצאים, כדי לאפשר לנשארים הזכרת הנשמות, בלא לצער את זולתם (׳משלחן גבוה׳ ויקרא יב, ג, בשם רבי משה מרדכי אפשטיין זצ״ל).

ביאורים

לעולם, לא רק כאשר מזדמן לו אלא תמיד נותן דעתו על כך איך יוכל להיטיב עם הבריות, וכמש״כ רבינו אח״כ שמחמת כן תהיה מגמתו תמיד לעשות קורת רוח לבריות (מפרשים). ובזה נבדלת דרגת החסיד משאר בני אדם החייבים גם הם בגמ״ח ובצדקה. **93. מגמתו.** שאיפתו. **94. ולא לגרום להם שום צער וכו׳.** כלומר מה שפרט בראש הפרק: דהיינו בגוף, בממון ובנפש (׳עיונים׳). **95. גם זה.** כמו החלק הראשון. **96. שני עמודי העבודה האמיתית.** כי מבלעדיהם העבודה היא מתוך הרגל ושיגרה או מתוך מניעים אנוכיים של שכר ועונש, ואינה נחשבת עבודה באמת. ועיין בספרו של רבינו ״דרך

מסילת פרק יט ישרים

עיונים

הָאֲמִתִּית, [97]שֶׁזּוֹלָתָם לֹא תִכּוֹן כְּלָל. בִּכְלַל הַיִּרְאָה יֵשׁ, הַהַכְנָעָה מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ, [98]הַבּוֹשֶׁת בִּקְרֹב אֶל עֲבוֹדָתוֹ, וְהַכָּבוֹד הַנַּעֲשֶׂה אֶל מִצְוֹתָיו, [99]אֶל שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ וְאֶל תּוֹרָתוֹ. וּבִכְלַל הָאַהֲבָה - הַשִּׂמְחָה, הַדְּבֵקוּת, [100]וְהַקִּנְאָה. וְעַתָּה נְבָאֵרֵם אֶחָד אֶחָד.

הִנֵּה עִקַּר הַיִּרְאָה הִיא [101]יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לַחֲשֹׁב [102]בְּעוֹדוֹ מִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה מִצְוָה כִּי לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הוּא מִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא. וְהוּא מַה שֶּׁהִזְהִיר הַתַּנָּא (ברכות כח, ב): "[103]וּכְשֶׁאַתָּה מִתְפַּלֵּל [104](יד)דַּע לִפְנֵי מִי אַתָּה מִתְפַּלֵּל".

יד. דע לפני מי אתה מתפלל. כתב הרמב"ם ז"ל (הל' תפילה פ"ד הט"ו): "כיצד היא הכוונה? שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה", ומפורש יותר (שם פ"ה ה"ד): "ויהיה לבו פנוי למעלה, כאילו הוא עומד בשמים".

בחדושי רבינו חיים מבריסק זצ"ל מבאר, שישנן שתי כוונות בתפילה: האחת - הכוונה בפירוש המלות, והיא מעכבת רק בברכה ראשונה של שמונה-עשרה. והשנית - שיכוין שהוא עומד בתפילה לפני ה', דאם-לא-כן אין זה מעשה התפילה, וכוונה זו מעכבת בכל השמונה-עשרה [עיי"ש שבזה מתורצת הסתירה בדברי הרמב"ם, וע"ע בהשגות החזו"א לחדושי הגר"ח].

דבריו הקדושים מעמידים אותנו על מהות ענין התפילה: עיקר מעשה התפילה הוא לעמוד לפני ה' יתברך. הכוונה בפירוש המלות היא כוונה משנית לגבי עצם מעשה התפילה. יתכן, אפוא, שאדם אינו יודע פירוש המלות, אבל הוא מכוון שהוא עומד לפני ה' יתברך, ובזה מעשה התפילה בידו. ויתכן שאדם מכוון את פירוש המילות, ואף הוגה בהן, אבל אינו מכוון כלל שהוא עומד לפני ה' יתברך, ואז אין כאן מעשה התפילה, ומחשבותיו בעניני הברכות הן אולי בגדר תורה, אך אינן בגדר תפילה.

לך חזי מה עמא דבר, שימת לבם של רוב בני אדם בתפילה היא לפירושן של תיבות התפילה, בעוד שהכוונה למעשה התפילה אינה ברורה כל כך, ואולי בכלל לא ניתנה הדעת עליה ('עלי שור' ח"ב).

ביאורים

ה"' ח"ד פ"ג (שמחת מרדכי). **97. שזולתם לא תכון כלל.** שמבלעדיהם החסידות לא תושרש כלל בלב האדם. **98. הבושת בקרוב אל עבודתו.** "ויבוש מגדולתו על כל תנועה שהוא בא להתנועע, כל שכן בדברו לפניו בתפילה או בעסקו בתורתו" (לשון רבנו בהקדמה). **99. אל שמו.** כלומר: ואל שמו. **100. והקנאה.** שיהיה האדם מקנא לשמו יתברך (ראה במפורט להלן). **101. יראת הרוממות.** "... שיירא מלפניו כמי שיירא מלפני מלך גדול ונורא" (לשון רבינו בהקדמה, וראה עוד להלן פרק כ"ד). **102. בעודו מתפלל.** מדברי רבינו נמצאנו למדים, שתחילת העבודה של מעלת יראת הרוממות והשגתה היא בשעת התפילה, שבה קל יותר להרגיש שעומדים לפני השי"ת ומדברים עמו, והיא המפתח להכנס להרגשת רוממות ה' בתמידות (שפתי חיים). **103. וכשאתה מתפלל וכו'.** אף כי היא מצוה מחוייבת לכל, וכתבוה במסכת אבות, בכל זאת אפשרות קיומה בשלימות היא רק לחסידים ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). **104. דע לפני מי אתה מתפלל.** מה גדולתו ומה מעלתו (שמחת מרדכי). כדי שיתפלל ביראה ובכוונה (רש"י).

מסילת פרק יט ישרים

וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים צָרִיךְ שֶׁיִּסְתַּכֵּל הָאָדָם וְיִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב כְּדֵי שֶׁיַּגִּיעַ אֶל [105]זֹאת הַיִּרְאָה. הָאֶחָד, שֶׁהוּא עוֹמֵד מַמָּשׁ לִפְנֵי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ [106]וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִמּוֹ, [107]אַף עַל פִּי שֶׁאֵין עֵינוֹ שֶׁל אָדָם רוֹאֵהוּ. וְתִרְאֶה, כִּי זֶה הוּא הַיּוֹתֵר קָשֶׁה שֶׁיִּצְטַיֵּר בְּלֵב הָאָדָם [108]צִיּוּר אֲמִתִּי, [109]יַעַן אֵין הַחוּשׁ עוֹזֵר לָזֶה כְּלָל. אָמְנָם מִי שֶׁהוּא בַּעַל [110]שֵׂכֶל נָכוֹן, בְּמִעַט

ביאורים

105. זאת היראה. יראת הרוממות. **106. ונושא ונותן עמו.** דהיינו יש לו דו-שיח אתו, וגם הקב"ה משתתף ומאזין לדבריו. [וזה גופא מוליד יראה, כי ככל שהוא מדבר יותר עם המלך הוא חושש יותר שלא ייכשל בלשונו וכדומה] (מפרשים). **107. אע"פ שאין עינו של אדם רואהו.** אבל "יראהו בעין שכלו" ('חובות הלבבות' שער ח פרק ג), פירוש, שמצד המחשבה השכלית של הנשמה הוא רואה את בוראו. **108. ציור אמיתי.** דמיון ברור ומשכנע ולא בידיעה בלבד. **109. יען אין החוש עוזר לזה.** וכמו שביאר רבינו בספרו דרך ה' (ח"א, פ"א, ה) על מציאותו יתברך שמו, וז"ל: "כי אין ציורינו ודמיונותינו תופסים אלא ענינים מוגבלים בגבול הטבע הנברא ממנו יתברך שמו, שזה מה שחושינו מרגישים ומביאים ציורו אל השכל... אולם כבר הקדמנו שאמיתת מציאותו יתברך שמו אינה מושגת".

110. שכל נכון. היודע לאמת את הדבר בלבו בלי להשתמש בכח הציור החושי (יושר מסילה).

מסילת ישרים — פרק יט

[111]הִתְבּוֹנְנוּת וְשִׂימַת לֵב יוּכַל לְקַבֵּעַ בְּלִבּוֹ אֲמִתַּת הַדָּבָר, אֵיךְ הוּא בָּא (טו)וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן מַמָּשׁ עִמּוֹ יִתְבָּרֵךְ, וּלְפָנָיו הוּא מִתְחַנֵּן וּמֵאִתּוֹ הוּא מְבַקֵּשׁ, וְהוּא יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ מַאֲזִין לוֹ מַקְשִׁיב לְדִבָּרָיו, כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְרֵעֵהוּ מַקְשִׁיב וְשׁוֹמֵעַ אֵלָיו.

וְאַחַר [112]שֶׁיְּקַבֵּעַ זֶה בְּדַעְתּוֹ, [113]צָרִיךְ (טז)שֶׁיִּתְבּוֹנֵן [114]עַל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרֵךְ, אֲשֶׁר הוּא [115]מְרוֹמָם וְנִשְׂגָּב עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה, [116]עַל כָּל

עיונים

טו. ונושא ונותן ממש עמו יתברך... כאשר ידבר איש אל רעהו. כתב ה"יסוד ושורש העבודה" וז"ל: "כשיאמר 'ברוך אתה' יצייר במחשבתו כאילו ממש אומר ברכה זו כנגד הבורא יתברך ויתעלה לנוכח, כי לשון 'ברוך אתה' מורה על זה. וזה חיוב גדול על כל אדם, בכל התפלות ובכל השבחים והודאות... ומי שאינו מכוין ומצייר במחשבתו כמשמעות הברכה, שאומר נגדו יתברך ממש לנוכח, ברור לכל בר-

שכל שברכה כזו כאילו לא ברך כלל וענשו גדול, שביטל ברכה שתקנו אנשי כנסת הגדולה וגורם העדר הנחת מהבורא יתברך".

טז. שיתבונן על רוממותו יתברך... על שפלות האדם ופחיתותו. כתב הרמב"ם (הל' יסודי התורה, פ"ב ה"א-ב) וז"ל: "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו [של הבורא

ביאורים

111. התבוננות ושימת לב. התבוננות - לפני התפילה; ושימת לב - בשעת התפילה עצמה. (ומדויק כן בהמשך: א. "איך הוא בא" וכו'. ב. "ולפניו הוא מתחנן". שמחת מרדכי). או הכוונה, התבוננות - בשכל; ושימת לב - הלב הוא מקור ומקום הרצונות והשאיפות, ואם יהיה מרוכז כולו ומלא רצון לחוש את מציאות ה' ונוכחותו אזי יוכל לקבוע בלבו אמיתת הדבר ('שפתי חיים', מידות ועבודת ה' א', עמ' תכג). **112. שיקבע זה.** שעומד לפני הקב"ה ומדבר אליו. **113. צריך שיתבונן.** זהו הדבר השני משלושת הדברים המגיעים את האדם אל יראת הרוממות. **114. על רוממותו יתברך... על שפלות האדם וכו'.** כמו שנפסק ברמ"א (או"ח סי' צח) "ויחשוב קודם התפלה מרוממות הא-ל יתעלה ובשפלות האדם". **115. מרומם ונשגב על כל ברכה ותהלה.** יותר מכל מה שאנו מברכים ומהללים אותו בדיבורנו (פתח המסילה). **116. על כל מיני שלמות.** יותר מכל מיני שלמות וכו'.

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

יתברך] וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר, ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי. וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו, ויפחד וידע שהוא בריה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה

מִינֵי שְׁלֵמוּת שֶׁתּוּכַל מַחֲשַׁבְתֵּנוּ לְדַמּוֹת וּלְהָבִין. [117]וְעוֹד צָרִיךְ שֶׁיִּתְבּוֹנֵן עַל [118]שִׁפְלוּת הָאָדָם וּפְחִיתוּתוֹ, [119]לְפִי חָמְרִיּוּתוֹ וְגַסּוּתוֹ, [120]כָּל שֶׁכֵּן לְפִי הַחֲטָאִים שֶׁחָטָא מֵעוֹדוֹ, [121]כִּי עַל כָּל אֵלֶּה אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יֵחָרֵד לִבּוֹ וְלֹא [122]יִרְעַשׁ בְּעוֹדוֹ [123]מְדַבֵּר דְּבָרָיו לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ וּמַזְכִּיר בִּשְׁמוֹ וּמִשְׁתַּדֵּל [124]לְהֻרָצוֹת לוֹ. הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים ב, יא): "עִבְדוּ אֶת ה' בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה", וּכְתִיב (שם פט, ח): "[125]אֵל נַעֲרָץ

אצבעותיך... מה אנוש כי תזכרנו". עכ"ל.

ובפרק ד' הלכה י"ב כתב וז"ל: "בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר את כל הברואים, ממלאך וגלגל ואדם כיוצא בו, ויראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים, מוסיף אהבה למקום, ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא, ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו, כשיעריך עצמו לאחד מהגופות הקדושים הגדולים, וכל שכן לאחת מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים שלא נתחברו בגולם כלל, וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושה וכלימה ריק וחסר". עכ"ל.

ביאורים

117. ועוד צריך שיתבונן וכו'. זהו הדבר השלישי הנצרך להגיע ליראת הרוממות. **118. שפלות האדם ופחיתותו.** "שפלות האדם" מצד עצם יסודו ("עפר מן האדמה" - בראשית ב, ז); "ופחיתותו" - בהיותו חסר שלימות המעלות, כגון החכמה, החסד, היכולת וכדו' (שמחת מרדכי). **119. לפי חומריותו וגסותו.** בהיותו חומרי - בשר ודם הבנוי מיסוד העפר שהוא "גס" - כלומר כבד, עבה ומגושם [השוה לעיל פ"ו: "כי עפריות החומריות גס"]. **120. כל שכן.** שתגדל שפלותו ויגבר חסרונו. **121. כי על כל אלה.** כי ע"י התבוננות בכל שלושת הדברים האלה. **122. ירעש.** יזדעזע. **123. מדבר דבריו.** מתפלל. **124. להרצות לו.** לרַצות ולפייס אותו. או הכוונה, להיות רצוי לפניו, שע"י היראה האדם רצוי לפניו ית"ש. **125. אל נערץ.** יראוי עקב כוחו הגדול (לפי דברי רבינו להלן

מסילת פרק יט ישרים

[126]בְּסוֹד קְדוֹשִׁים רַבָּה [127]וְנוֹרָא עַל כָּל [128]סְּבִיבָיו", כִּי הַמַּלְאָכִים לִהְיוֹתָם יוֹתֵר קְרוֹבִים אֵלָיו יִתְבָּרַךְ מִבְּנֵי הַגּוּף הַחָמְרִי - כַּל לָהֶם יוֹתֵר לְדַמּוֹת שֶׁבַח גְּדֻלָּתוֹ, עַל כֵּן מוֹרָאוֹ עֲלֵיהֶם [129]יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא עַל בְּנֵי הָאָדָם. [130]וְאָמְנָם דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיָה מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר (שם ה, ח): "אֶשְׁתַּחֲוֶה [131]אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ [132]בְּיִרְאָתֶךָ", וּכְתִיב (מלאכי ב, ה): "[133]מִפְּנֵי שְׁמִי [134]נָחַת הוּא", וְאוֹמֵר (עזרא ט, ו): "[135]אֱלֹהַי בֹּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ".

וְאוּלָם [136]הַיִּרְאָה הַזֹּאת צָרִיךְ [137]שֶׁתִּתְגַּבֵּר [138]בַּלֵּב בַּתְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ תֵּרָאֶה [139]פְּעֻלּוֹתֶיהָ גַּם בְּאֵיבְרֵי הַגּוּף, הֲלֹא הֵמָּה [140]כְּלֵי הָרֹאשׁ וְהַהִשְׁתַּחֲוָאָה, שִׁפְלוּת הָעֵינַיִם [141]וּכְפִיפַת הַיָּדַיִם, כְּעֶבֶד קָטָן לִפְנֵי מָלֵךְ רַב, וְכֵן אָמְרוּ בַּגְּמָרָא (שבת י, א): "רָבָא [142]פְּכַר יְדֵיהּ וּמְצַלֵּי,

ביאורים

וכפירוש הראב"ע). **126. בסוד קדושים רבה.** עדת קדושים רבה וגדולה - הם מלאכי מעלה (מצודת דוד). **127. ונורא.** אימתו מוטלת. **128. סביביו.** הם המלאכים המסבבים כסא כבודו (מצודת דוד). **129. יותר ממה שהוא על בני האדם.** למרות שאינם שפלים וחוטאים כבני האדם. **130. ואמנם.** חוזר לבאר יראת הרוממות אצל בני האדם. **131. אל היכל.** אל מול היכל. **132. ביראתך.** כשיִרְאַת הרוממות על פני. **133. מפני שמי.** מחמת כבוד שמי. [או הכוונה, בשעה שמזכיר בשמי (פתח המסילה)]. **134. נחת הוא.** לשון חֲתַת, נתיירא (רש"י). **135. אלוהי, בושתי וגו'.** כן פתח עזרא הסופר את תפילתו-וידויו לפני ה' בדברו על החטאים של שבי-ציון שעלו מבבל. **136. היראה הזאת.** יראת הרוממות. **137. שתתגבר.** שתתעורר. **138. בלב בתחילה.** על ידי ההתבוננות הנ"ל. **139. פעולותיה.** תוצאותיה. רבינו מדבר על שעת-התפילה (שמחת מרדכי). **140. כובד הראש.** הכנעה (רש"י, ברכות ל: ר"ל להיפך מקלות ראש). כלומר, הנהגה כללית של רצינות ויישוב-הדעת. **141. וכפיפת הידים.** זו כלפי זו, כדלהלן. **142. פכר ידיה ומצלי.** חובק ידיו באצבעותיו (כאדם העומד באימה לפני

מסילת פרק יט ישרים

עיונים

יז. שצריך לכבדה ולהדרה. מובא במסכת שבת (לג:) שרבי שמעון בן יוחאי ורבי אלעזר בנו נחבאו במערה שתים עשרה שנה מפני גזירת המלכות שרצו להרגו. לאחר י"ב שנה הודיע להם אליהו הנביא כי הקיסר מת ונתבטלה הגזירה, יצאו וראו בני אדם שהיו עסוקים בחרישה וזריעה, חלשה דעתם ואמרו: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה?! ובכל מקום שהיו נותנין עיניהן מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם,

[143]אֲמַר, [144]כְּעַבְדָּא כַּמֵּי מָארֵהּ".

וְהִנֵּה הִבַּרְנוּ עַד עַתָּה מִן הַהַכְנָעָה וּמִן הַבּוּשֶׁת, וְנְדַבֵּר עַתָּה מֵעִנְיַן הַכָּבוֹד. הִנֵּה כְּבוֹד הַמִּצְוָה וְיִקָּרָהּ כְּבָר הִזְהִירוּנוּ עָלָיו חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְאָמְרוּ (שם קלג, ב): "זֶה אֵלִי [145]וְאַנְוֵהוּ" (שמות טו, ב), הִתְנָאֶה לְפָנָיו בַּמִּצְוֹת, צִיצִית נָאֶה, תְּפִלִּין נָאֶה, סֵפֶר תּוֹרָה נָאֶה, לוּלָב נָאֶה וְכוּ'". וְכֵן אָמְרוּ (ב"ק ט, ב): "[146]הָדוּר מִצְוָה עַד שְׁלִישׁ, [147]עַד כָּאן מִשֶּׁלּוֹ, [148]מִכָּאן וְאֵילָךְ מִשֶּׁל הַקב"ה". הֲרֵי דַּעַת שִׁפְתוֹתֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה [149]בָּרוּר מִלֵּלוּ, שֶׁאֵין דַּי בַּעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה לְבַד, אֶלָּא (יז)שֶׁצָּרִיךְ לְכַבְּדָהּ וּלְהַדְּרָהּ. [150]וּלְהוֹצִיא

ביאורים

רבו) ומתפלל (רש"י). והרמב"ם (הל' תפילה פ"ה ה"ד) מפרש: "ומניח ידיו על לבו כפותין הימנית על השמאלית ועומד כעבד לפני רבו באימה וביראה ופחד". **143. אמר.** נימק. **144. כעבדא קמי מאריה.** כעבד לפני רבו. **145. ואנוהו.** מלשון נוי ויופי. "רבי ישמעאל אומר: וכי אפשר להַנְוֹות קונו (לייפות ולנאות את הקב"ה, שעליו נאמר 'ואנוהו')?! אלא אתנאה לפניו במצוות" (מכילתא). **146. הידור מצוה עד שליש.** כלומר, בעד הידור מצוה ראוי להוסיף עד שליש על הסכום שצריך להוציא במצוה עצמה. **147. עד כאן משלו.** מה שמוסיף להידור מצוה עד שליש, לא יחזירו לו בחייו הוצאה זו, כמו שאמרו במסכת ע"ז (ג.) ששכר מצוה אינו משולם בעולם הזה אלא בעולם הבא (רש"י). **148. מכאן ואילך משל הקב"ה.** מה שיוסיף להידור מצוה יותר משליש, הוא משל הקב"ה, כלומר, יפרע לו הקב"ה בחייו (רש"י). **149. ברור מללו.** שפתותיהם של חז"ל הביעו דעה ברורה - שאין בה מקום לפקפוק (והוא עפ"י מליצת הכתוב באיוב לג, ג). **150. ולהוציא ממי שלהקל על עצמו יאמר.** כלומר, חז"ל באו לשלול דעה מוטעית זו - שאין הקב"ה צריך לכבוד מאיתנו - הנובעת מתוך עצלות

מסילת ישרים

פרק יט

עיונים

מִמִּי שֶׁלְּהָקֵל עַל עַצְמוֹ יֹאמַר, [151]אֵין הַכָּבוֹד אֶלָּא לִבְנֵי הָאָדָם [152]הַמִּתְפַּתִּים בַּהֲבָלִים אֵלֶּה, אַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לָזֶה, כִּי הוּא מְרוֹמָם מִדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְנִשְׂגָּב מֵהֶם, וְכֵיוָן שֶׁהַמִּצְוָה נַעֲשֵׂית [153]לַאֲמִתָּהּ, דַּי בָּזֶה. אָמְנָם הָאֱמֶת הוּא, שֶׁהָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא נִקְרָא 'אֵל הַכָּבוֹד' (תהלים כט, ג), וְאָנוּ חַיָּבִים לְכַבְּדוֹ אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ [154]לְכְבוֹדֵנוּ. [155]וְלֹא כְבוֹדֵנוּ חָשׁוּב וְסָפוּן לְפָנָיו, וּמִי להחריב עולמי יצאתם?! חיזרו למערתכם. חזרו וישבו בה עוד י"ב חודש, ולאחר י"ב חודש יצתה בת קול ואמרה, צאו ממערתכם! יצאו מן המערה, ובכל מקום שהיה ניזוק ע"י שהיה נותן בו רבי אלעזר עיניו - היה רבי שמעון מתקנו, עד שנתיישבה דעתם מפני מעשה שהיה, שפעם אחת בערב שבת בין השמשות ראו לזקן אחד שהיה מחזיק בידו שתי חבילות של הדסים ורץ. שאלו אותו אלו למה לך, אמר להם לכבוד שבת כדי להריח בהם. חזרו ושאלו, ותיסגי לך בחד (מדוע לא מספיק לך אחד?), אמר להם, אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור. אמר לו רבי שמעון לבנו, ראה כמה חביבין מצוות על ישראל, ונתיישבה דעתם.

וביאור הדברים למה נתיישבה דעתם דוקא ממעשה זה, דהנה באמת בדיני כבוד שבת אין הלכה כזו שצריך ליטול הדסים כדי להריח בהם לכבוד שבת, רק מי שהוא מחבב את השבת וזהיר בה, מפני שהשבת חשובה ויקרה אצלו, הוא מחפש מאליו עצות ותחבולות האיך להרבות יותר ויותר בכבוד ועונג שבת, וגם עושהו על צד היותר טוב. ולזה כשראה להההוא סבא שנטל חבילות של הדסים לכבוד שבת, ונטלם על צד היותר מובחר, חד כנגד זכור וחד כנגד שמור, ראה בזה את החביבות של המצוות על ישראל, ואמר לבנו ראה כמה חביבות מצוות על ישראל שמדקדקים אף בדברים שאין חייבים בהם, ובזה נחה דעתו.

בספר "בטוב ירושלים" (פרק י"א, עמו' רצ"ט) כתב, דהגר"א זצ"ל היה אומר, כי מדרגת אהבתו ויראתו של האדם להשי"ת, ניכרת בהידורי המצוה שהוא עושה, כי את המצוה עצמה כולם מחויבים לקיימם מצד הדין, אך בהידורי המצוות כל אחד מקיים לפי גודל אהבתו להשי"ת, ע"כ.

ביאורים

ומתוך רצון האדם להקל על עצמו. **151. אין הכבוד.** צריך להינתן. **152. המתפתים בהבלים אלה.** הנמשכים לתאוות הכבוד המדומה. **153. לאמיתה.** כהלכתה. **154. לכבודנו.** לכבוד שאנו מכבדים אותו. **155. ולא כבודנו חשוב וספון לפניו.** כבוד זה אינו נחשב בעיניו, שאינו מוסיף מאומה

מסילת ישרים

פרק יט

שֶׁמְּמַעֵט [156]בָּזֶה בְּמָקוֹם שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהַרְבּוֹת - אֵינוֹ אֶלָּא חוֹטֵא. הוּא מַה שֶּׁהַנָּבִיא מַלְאָכִי מִתְרַעֵם עַל יִשְׂרָאֵל [157]בִּדְבַר ה' (מלאכי א, ח): "[158]וְכִי תַגִּישׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע [וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה [159]אֵין רָע] [160]הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ". וְאוּלָם הֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִזְהִירוּנוּ לְהִתְנַהֵג הֵפֶךְ זֶה בָּעֲבוֹדָה, וְאָמְרוּ [161]בְּעִנְיַן מַיִם שֶׁנִּתְגַּלּוּ (סוכה ג, א) [162]שֶׁלֹּא יְסַנְּנֵם בִּמְסַנֶּנֶת, מִטַּעַם "[163]אֵימוּר דְּאָמְרֵי לְהֶדְיוֹט, [164]לְגָבוֹהַּ מִי קָאָמַר, [165]לֵית לֵהּ 'הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ'". רְאֵה נָא מַה חִסָּרוֹן יֵשׁ בְּמַיִם שֶׁנִּסְתַּנְּנוּ, וּכְבָר מָתְרִים הֵם לְהֶדְיוֹט, וַאֲפִלּוּ הָכִי אֲסוּרִים הֵם לְגָבוֹהַּ מִשּׁוּם שֶׁאֵינוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד. וְאָמְרוּ עוֹד בְּסִפְרֵי (דברים): "'וְכָל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם' (דברים יב, יא), דְּהַיְנוּ שֶׁלֹּא יָבִיא אֶלָּא [166]מִן הַמִּבְחָר". וּכְבָר מָצָאנוּ כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, הֶבֶל הֵבִיא "[167]מִבְּכוֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵיהֶן", וְקַיִן הֵבִיא מִן הַפִּסֹּלֶת מִפְּרִי הָאֲדָמָה (בראשית ד, ג-ד), כְּפֵרוּשָׁם

ביאורים

בעצמותו ית', אמנם הוא חשוב כלפינו שכבודו יקר בעינינו (שמחת מרדכי). **156. בזה.** בכבוד ה' הנעשה ע"י הידור המצוה. **157. בדבר ה'.** בשם ה'. **158. וכי תגישון וגו'.** וכי תעלה על לבכם להקריב על גבי המזבח קרבן עִוֵּר - בעל מום. **159. אין רע.** ותאמרו שאין בזה פגם?! **160. הקריבהו נא לפחתך.** נסו להביא תשורה כזו לַפֶּחָה (הוא השר המושל על הארץ), האם יקבל מנחה כזאת לרצון, או האם תמצא חן בעיניו?! **161. בענין מים שנתגלו.** שנשארו ללא כיסוי וללא השגחה, ואסורים משום חשש סכנה שמא שתה מהם נחש והטיל בהם ארס. **162. שלא יסננם במסננת.** בשביל לנסכם ע"ג המזבח. **163. אימור דאמרי להדיוט.** דבר זה שסינון מועיל נאמר רק לגבי הדיוט, שמכיון שנסתנן אין בו סכנה ומותר בשתיה. **164. לגבוה מי קאמר.** לשימוש גבוה, לנסכו על גבי המזבח, האם נאמר שמועיל סינון?! (בודאי שלא!). **165. ליה הקריבהו נא לפחתך.** וכי אין לו יסוד זה הנלמד מן הכתוב "הקריבהו" וגו' המורה, שכשם שאין מגישים דורון פחות ערך לפני בשר ודם, כך גנאי הדבר להקריבו להקב"ה?! **166. מן המובחר.** קרבן טוב ומשובח. **167. מבכורות צאנו ומחלביהן.** מהראשונות שהם משובחות שבצאן, ומהשמנות שבהן.

מסילת ישרים פרק יט

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ר כב, ה), [168]וּמָה עָלָה בָהֶם, "[169]וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ, וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה" (בראשית שם, ד), וְאוֹמֵר (מלאכי א, יז): "[170]וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ [171]זָכָר וְנִדָּר וְזֹבֵחַ [172]מָשְׁחָת לַה' [173]כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי". וְכַמָּה דְּבָרִים הִזְהִירוּנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה [174]שֶׁלֹּא יִהְיוּ מִצְוֹת בְּזוּיוֹת עָלֵינוּ. וּכְבָר אָמְרוּ (מגילה לב, א): "[יח]כָּל הָאוֹחֵז [175]סֵפֶר תּוֹרָה עָרֹם [176]נִקְבַּר עָרֹם", מִפְּנֵי בִּזּוּי הַמִּצְוָה.

עיונים

יח. כל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום. פירש רש"י בלא מטפחת סביב ספר תורה. ובשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תשע"א) כתב בדעת הראב"ד ש'ערום' קאי על האיש, והכוונה שלא יאחז ספר תורה כשהאדם האוחז הוא ערום, ויש שפירשו כן בדעת הרמב"ם שכתב (הל' ס"ת פ"י ה"ו) "לא יאחז את הס"ת כשהוא ערום", משמע שהאדם האוחז הוא ערום. ה'חתם סופר' מבאר זאת על דרך המוסר: כל האוחז ס"ת ערום, כלומר, מחזיק בדעתו שהתורה הקדושה היא "ערומה" מבלי מלבוש, שאין בה סודות, אלא היא כפשטה כמו שהיא נראית בעינינו והכל גלוי כמו שהיא כתובה לפנינו - הרי הוא אפיקורס גמור וכופר בעיקר, ונקבר ערום בלא מצוות, כי כל התורה סודות ורמזים

ביאורים

168. ומה עלה בהם. מה היתה תוצאת תשורתם. **169. וישע.** פירוש: וַיִּפֶן - פנה אל המנחה וקִבלה ברצון, שירדה אש מן השמים ולחכה את מנחתו של הבל, ולא את מנחתו של קין (עפ"י רש"י). **170. וארור נוכל וגו'.** ארור המערים לומר שאין בידו יותר מובחר להקרבה ממה שהביא, אבל באמת יש בעדרו זכר מובחר וטוב הראוי לעולה (מצודת דוד). **171. זכר.** איל ההגון לעולה (רש"י). **172. משחת.** בעל מום (רש"י). או, נשחת וכחוש (מצודת דוד). **173. כי מלך גדול אני.** ומהראוי אם כן להקריב לפני מן המובחר (מצודת דוד). **174. שלא יהיו מצוות וכו'.** וטעם האזהרה, שהביזוי הוא היפך הכבוד שנצטוינו עליה ('עיונים'). **175. ספר תורה ערום.** כאשר הספר תורה ערום, והיינו שאוחזו בידיו בלא הפסק מטפחת העוטפתו (רש"י), שזהו זלזול בכבוד הספר. **176. נקבר ערום.** נענש בכך שנקבר ערום (חסר) בלא שכר אותה מצוה שעשה, כגון, אם קרא בתורה באותה שעה שאוחזו בלי מטפחת, אין לו שכר על הקריאה; ואם אחז את הספר כדי לגוללו, אין לו שכר על הגלילה (תוספות).

מסילת ישרים פרק יט

עיונים

אלא שהיא מכוסה במעטה חיצוני שהוא פשט התורה. עוד ביאר, כי אין לפרש את התורה ע"י הקדמות מספרי חכמות חיצוניות, כי אם כל ההקדמות יהיו מדברי התורה עצמה. וזהו "כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו" (שמות כה, לא), הציצים והפרחים שעושים לתורה הכל יהיו ממנה עצמה. וזהו 'כל האוחז ס"ת ערום נקבר ערום בלא מצוות', פירוש, כל האומר שהס"ת ערום וצריך להלבישו עפ"י הקדמות חיצוניות, אותו אדם נוטה לאפיקורסות ונקבר ערום בלא מצוות ולכל הפחות בלא אותה מצוה, שלא יטול שכר על אותו הלימוד.

[177]וְסֵדֶר הַעֲלָאַת בִּכּוּרִים יִהְיֶה לָנוּ לְעֵינַיִם לִרְאוֹת מַה הוּא הַהִדּוּרָן שֶׁל מִצְוֹת. שֶׁכָּךְ שָׁנִינוּ (בכורים פ"ג מ"ג): "[178]הַשּׁוֹר הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם וְקַרְנָיו מְצֻפּוֹת זָהָב וַעֲטָרָה [179]שֶׁל זַיִת בְּרֹאשׁוֹ וְכוּ'". עוֹד שָׁם (מ"ח): "הָעֲשִׁירִים מְבִיאִים בִּכּוּרֵיהֶם [180]בִּקְלָתוֹת שֶׁל זָהָב, וְהָעֲנִיִּים [181]בְּסַלֵּי נְצָרִים וְכוּ'". עוֹד שָׁם (מ"י): "[182]שָׁלֹשׁ מִדּוֹת בַּבִּכּוּרִים: [183]בִּכּוּרִים, [184]תּוֹסֶפֶת בִּכּוּרִים, [185]וְעִטּוּר בִּכּוּרִים וְכוּ'". חֲרֵי לָנוּ [186]בְּהֲדָיָא, כַּמָּה רָאוּי לָנוּ

ביאורים

177. וסדר העלאת ביכורים יהיה לנו לעיניים. הסֵדר הנאה של העלאת הביכורים לירושלים יורה ויבהיר לנו את ענין ההידור. **178. השור.** שלקחו עמהם כדי להקריבו קרבן שלמים (רע"ב). **179. של זית.** כדי להודיע שביכורים אינם באים אלא משבעת המינים. ומה שבחרו דוקא בזית, לפי שאין בכל שבעת המינים אילן נאה ועלהו רענן כמו הזית (רמב"ם). ויש מפרשים, לפי שהוא האילן הסמוך לתיבת "ארץ" בפסוק (דברים ח, ח) המונה את שבעת המינים: "ארץ זית שמן" (הר"ש). **180. בקלתות של זהב.** לפנינו הגירסא: "של כסף ושל זהב". כלומר, סלים המצופים בכסף וזהב. **181. בסלי נצרים.** בסלים של ענפי עץ (ערבה). **182. שלש מדות בביכורים.** פירות ביכורים נחלקים לשלשה סוגים וחלוקים בדינם זה מזה. **183. ביכורים.** עיקר ביכורים, והם הפירות שקרא עליהם שֵם ביכורים וקדשם בשעה שהיו מחוברים, וכדתנן (ביכורים פ"ג מ"א) "יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה וכו' קושרו בגמי ואומר הרי אלו ביכורים". **184. תוספת ביכורים.** הם הפירות שהבעלים מוסיפים בתוך הסל של הביכורים בשעת לקיטת הפירות. **185. ועיטור ביכורים.** הם הפירות הנאים שהבעלים תולים סביב הסל מבחוץ כמין עטרה לנוי ולהידור מצוה. **186. בהדיא.** במפורש.

מסילת ישרים — פרק יט

[187]לְהוֹסִיף [188]עַל גּוּפָהּ שֶׁל מִצְוָה כְּדֵי לְהַדְרָהּ, וּמִכָּאן נִלְמַד לְכָל שְׁאָר מִצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. וְאָמְרוּ (שבת י, א): "רָבָא [189]רָמֵי פַּזְמָקֵי וּמְצַלֵּי, [190]אָמַר, [191]הָכוֹן לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל" (עמוס ד, יב)". עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ר סה, טז) עַל פָּסוּק "בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ [192]הַחֲמוּדוֹת" (בראשית כז, טו): "אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, אֲנִי [193]שִׁמַּשְׁתִּי אֶת אַבָּא וְכוּ', אֲבָל עָשָׂו כְּשֶׁהָיָה מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִיו לֹא הָיָה מְשַׁמֵּשׁ אֶלָּא [194]בִּבְגְדֵי מַלְכוּת". וְהִנֵּה אִם כֵּן לְבָשָׂר וָדָם, כָּל וָחֹמֶר לְמֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהָעוֹמֵד לְפָנָיו לְהִתְפַּלֵּל רָאוּי הוּא שֶׁיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי כָבוֹד [195]וְיֵשֵׁב לְפָנָיו כְּמִי שֶׁיּוֹשֵׁב לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל.

עיונים

יט. שכל המרבה לכבדם ודאי עושה נחת רוח ליוצרו. וז"ל ה"משנה ברורה" (רסב, ט): "כל המרבה לכבדו, הן בגופו, הן בבגדיו, הן באכילה ושתיה - הרי זה משובח".

וְהִנֵּה [196]בִּכְלַל זֶה יֵשׁ כִּבּוּד הַשַּׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים, [יט]שֶׁכָּל הַמַּרְבֶּה לְכַבְּדָם,

ביאורים

187. להוסיף. הן באיכות והן בכמות. **188. על גופה של מצוה.** על עצם החיוב. **189. רמי פוזמקי ומצלי.** היה נועל נעלי בד חשובות ברגליו ומתפלל. **190. אמר.** נימק. **191. הכון לקראת אלהיך ישראל.** הכן עצמך בדרך הידור וכבוד בבואך להתפלל. **192. החמודות.** 'הַנְּקִיּוֹת', כתרגומו 'דכייתא', ונקראו 'חמודות' לפי שהיו נחמדים למראה (רש"י ומפרשים). **193. שמשתי את אבא.** ז"ל המדרש (שם): אמר רבן שמעון בן גמליאל, אני שמשתי את אבא בבגדים מלוכלכים [בכוונה טובה, להראות לפניו עבדות ושפלות, שאני עובדו כעבד], ובשעה שהייתי יוצא לדרך, הייתי יוצא בבגדים נקיים [כדי להבדיל בין שעת העבודה, לשלא בשעת העבודה]. **194. בבגדי מלכות.** הם בגדי אדם הראשון החשובים ביותר, ועשה כן להראות שעבודת אביו חשובה אצלו כנכנס לפני מלך בהידור. ועל זה אמר רבן שמעון בן גמליאל שחקר ומצא שדרך זו נכונה יותר לכיבוד אב (מפרשים). **195. וישב לפניו.** שגם בשעה שיושב לפניו בתפילה או בלימוד תורה או כשיושב בבית הכנסת צריך להיות בכבוד וביראה (מפרשים). **196. בכלל זה.** של כבוד המצוה ויקרה.

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

וכתב הגרא"א דסלר זצ"ל: "נצטוינו לענג את השבת במאכלים ערבים, בבגדים נאים, במטה מוצעת ובנרות דולקים... אין לאדם צורך בכל אלה אלא אך כדי לקיים בהם את השבת - להראות יקרתה ולהביע שמחתו בה. כי מטבע האדם הוא לפאר את שמחתו במאכל ובמשתה ובבגדים נאים, וע"י מעשי כיבוד אלו קובע בעצמו כבוד רוחניותה של השבת. ותנאי אחד יש בדבר, שיכוון באמת בלבו רק לענג את השבת. פירוש: לכבדו, ולא לענג את עצמו... מי שהשבת אצלו מציאות, כל מעדני עולם אינם אלא כלים לפאר ולענג בהם את השבת" ('מכתב מאליהו' ח"ב, עמ' 15-14).

כ. היו החכמים הראשונים עוסקים בהכנות השבת. מדוע לגבי שבת מצאנו חיוב מיוחד של הכנה, ומדוע צריך להכין לכבוד השבת הכנות כה רבות וגדולות? ביאר הגר"ש פינקוס זצ"ל (בספרו "שבת מלכתא" ח"ג פ"ג) בהקדימו בזה"ל: "רואים אנו בדברי חז"ל שמתייחסים הם אל השבת כאל אישיות, וכמאמר חז"ל (בראשית רבה יא, ט): "אמרה שבת לפני הקב"ה" וכו', מה שלא מצאנו כן בשום מצוה אחרת חוץ מהתורה עצמה, שיהיו התפילין מדברים, או המזוזה או השופר. אבל אצל השבת - השבת מדברת, השבת באה, השבת הולכת, קבלת שבת, מלוה מלכה. ישנה "אישיות" הנקראת "שבת", ואותה מקבלים ולכבודה מכינים. וצריך ביאור מי היא ה"אישיות" הזו? האם זאת מצות השבת עצמה? ולמה דוקא בשבת רואים התייחסות בצורה אישית ולא בשאר המצוות?

אבל האמת שה"אישיות" של השבת אינה השבת, אלא השכינה הקדושה, ששבת היא שמו של הקב"ה, ומה שאומרים "בואי כלה" היינו כלפי השכינה הקדושה, ו"קבלת שבת" היא קבלת פני השכינה. והכל כמו שהתבאר בכל הקונטרס הזה, דכל מהות השבת היא שהעולם כולו שובת ע"י גילוי ענין חידוש העולם, ונשאר השם לבדו ביום השבת. וה"אישיות" של שבת הוא השי"ת המשרה שכינתו בתוכנו דרך השבת. נמצא שכאשר נכנסת השבת, יחוד השם יתברך מקיף את כל מציאות העולם. ומעתה גם בענין ההכנה המיוחדת רק לשבת קודש, למה דוקא במצות שבת יש את חיוב ההכנה? והוא גם כן מפני טעם זה, שהשבת היא כביכול אישיות ממשית ולא מצוה ומעשה גרידא. משל לאחד שלפני חג הפסח שכח להכין מצות ויין לליל הסדר, אין ספק שכאשר הולך לשכנו לבקש כמה מצות ובקבוק יין, הוי זה בושה גדולה לו, מפני שלא הכין מקודם, אבל סוף סוף מקיים

ביאורים

מסילת פרק יט ישרים

עיונים

״רַבִּי אַבָּהוּ[197] הֲוָה יָתֵיב אַתַּכְתַּקָּא דְּשִׁנָּא[198] וּמְנַשֵּׁב נוּרָא, רַב סַפְרָא[199] מְחָרֵיךְ רֵישָׁא, רָבָא[200] מְלַח שִׁבּוּטָא, רַב הוּנָא[201] מַדְלִיק שְׁרָגָא, רַב פָּפָּא[202] גָּדֵיל פִּתִּילְתָּא, רַב חִסְדָּא[203] פָּרִים סִלְקָא, רַבָּה וְרַב יוֹסֵף[204] מְצַלְּחוּ צִיבֵי, רַב נַחְמָן[205] מְכַתֵּף וְעַיֵּל

הוא את המצוה, ואין כאן מי שיעלב באופן אישי מפני שכחה זו חוץ ממנו עצמו. אבל אם הודיעו לו זמן ניכר על ביאת אורח חשוב אל ביתו, אם האורח בא ומצא שלא הכינו לכבודו כלום, אפילו אם עכשיו יתרוצצו

בבהלה ובעסק גדול לשכנים ולחנויות לקנות כל מעדני עולם, הוי זה עלבון אישי גדול לאורח שלא השגיחו על בואו, שלא המעדנים היו חסרים לו, שיש לו כיוצא בהם בביתו, אלא זה שלא זכרו את יום בואו, ולא הכינו מה שראוי לפי כבודו. וכן הוא ממש ענין השבת המיוחדת מכל המצוות בחיוב ההכנה, שההכנה היא אות כבוד והערכה כביכול כלפי האישיות הממשית, א-ל חי וקיים, השכינה הקדושה, הבאה בכבודה ובעצמה אלינו אל ביתנו עם כניסת שבת קודש. עכ״ל.

ביאורים

197. הוה יתיב אתכתקא דשינא. היה יושב על כסא העשוי משן של פיל [שנהב]. **198. ומנשב נורא.** ומנפח (מלבה) משם את האש שעליה היו מבשלים צורכי שבת לכבוד שבת [כלומר, היה עושה מעשה זה - שבדרך כלל היה עושהו משרת פשוט - בעצמו, כדי לכבד את השבת (רש״י וחידושי הר״ן), ומשום כך גם ישב על כסא מכובד כזה, כדי לכבד את המצוה (הגרא״מ הורביץ, בן יהוידע). **199. מחריך רישא.** מעביר באש את ראש הבהמה שנשחטה לכבוד שבת להסיר ממנו את השיער ולהכינו לבישול. **200. מלח שיבוטא.** מולח דג גדול ששמו 'שיבוטא' לכבוד שבת. **201. מדליק שרגא.** מדליק נר לכבוד שבת. [רב הונא הדליק נרות אף שאשתו גם הדליקה, משום שהוא עצמו אמר (שבת כג:) שהרגיל בנר זוכה לבנים תלמידי חכמים, ומשמע שגם האיש חייב בנר שבת כמו האשה, וכפי שפירשו שם התוספות (ד״ה ה״ג). (מהרש״א)]. **202. גדיל פתילתא.** קולע ושוזר את הפתילות ומכינם לצורך נרות שבת. **203. פרים סילקא.** מחתך תרדין (סוג ירק) לחתיכות קטנות לכבוד שבת. **204. מצלחו ציבי.** מבקעים עצים להסקה. **205. מכתף ועייל מכתף ונפיק.** בערב שבת היה נושא על כתפיו משאות של כלים ובגדים ומגדים לכבוד שבת ומכניסם לתוך ביתו, וכן היה נושא על כתפיו חפצים שאין מן הראוי שישארו בבית בשבת ומוציאם, ועשה כן כאדם שמארח את רבו ומראה לו שהוא חשוב בעיניו, וחרד לכבודו לטרוח ולהרבות בשבילו (רש״י וכפי׳ הרש״ש).

מסילת פרק יט ישרים

מְכַתֵּף וְנָפִיק, [206]אֲמַר, [207]אִילּוּ מִקַּלְעִין לִי רַבִּי אַמִּי וְרַבִּי אַסִּי מִי לָא מְכַתְּפִינָא קַמַּיְיהוּ (שבת קיט, א). וְתִרְאֶה [208]הֶקֵּשׁוֹ שֶׁל רַב נַחְמָן שֶׁיֵּשׁ לָנוּ מִמֶּנּוּ מְקוֹם לִמּוּד, כִּי הִנֵּה הָיָה מִתְבּוֹנֵן מֶה הָיָה הוּא עוֹשֶׂה לְפִי דַּרְכּוֹ לְאָדָם שֶׁהוּא חָפֵץ לְכַבְּדוֹ, [209]וְכָזֶה עַצְמוֹ הָיָה עוֹשֶׂה בַּשַּׁבָּת. וְעַל דָּבָר זֶה נֶאֱמַר (ברכות יז, א): ״לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם [210]עָרוּם בְּיִרְאָה״, לָדַעַת וּלְהִתְבּוֹנֵן דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר [211]וּלְחַדֵּשׁ הַמְצָאוֹת לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ בְּכָל הַדְּרָכִים שֶׁאֶפְשָׁר לְהַרְאוֹת [212]הֱיוֹת מַכִּירִים גְּדֶל רוֹמְמוּתוֹ עָלֵינוּ, אֲשֶׁר עַל כֵּן [213]כָּל מַה שֶּׁיִּתְיַחֵם לוֹ יִהְיֶה נִכְבָּד עָלֵינוּ כָּבוֹד גָּדוֹל. וְכֵיוָן שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ בְּטוּבוֹ הַגָּדוֹל עִם כָּל שִׁפְלוּתֵנוּ רָצָה בְּעַנְוָתוֹ לַחֲלֹק לָנוּ כָּבוֹד וְלִמְסֹר לָנוּ [214]דִּבְרֵי קְדֻשָּׁתוֹ, לְפָחוֹת בְּכָל כֹּחֵנוּ נְכַבְּדֵם וְנַרְאֶה [215]הַיָּקָר אֲשֶׁר לָהֶם אֶצְלֵנוּ. וְתִרְאֶה שֶׁזֹּאת הִיא הַיִּרְאָה הָאֲמִתִּית שֶׁהִיא יִרְאַת הָרוֹמְמוּת שֶׁזָּכַרְנוּ, שֶׁבָּהּ תָּלוּי [216]הַכָּבוֹד הַמִּתְקָרֵב אֶל חִבּוּב הָאַהֲבָה, וּכְמוֹ שֶׁאָכְתֹּב עוֹד בְּסִיַּעְתָּא דִּשְׁמַיָּא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן [217]יִרְאַת הָעֹנֶשׁ, שֶׁאֵינָהּ הָעִקָּרִית וְאֵין [218]מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת הָאֵלֶּה נִמְשָׁכוֹת הֵימֶנָּה.

ביאורים

206. אמר. הטעים דבריו. **207. אילו מקלעין...** קמייהו. אילו היו מזדמנים לבקרני אנשים חשובים כגון רבי אמי ורבי אסי (שהיו אז גדולי הדור), וכי לא הייתי נושא לכבודם משאות?! ואם כן גם לכבוד שבת יש לי לעשות כן. **208. הקשו.** השוואתו. **209. וכזה עצמו.** וכעין אותו מעשה. **210. ערום ביראה.** חכם ופקח בדרכי יראת הרוממות. **211. ולחדש המצאות.** להמציא רעיונות חדשים ומקוריים. **212. היות.** ״היותנו״. כ״ה הגי׳ במהדורות אחרות. **213. כל מה שיתיחם לו.** כל דבר הקשור לבורא יתברך. **214. דברי קדושתו.** התורה והמצוות. **215. היקר אשר להם אצלנו.** הכבוד והמעמד שלהם בעינינו. **216. הכבוד המתקרב אל חיבוב האהבה.** הכבוד הנובע מיראת הרוממות הוא הגורם והאמצעי לאהבת ה׳ המתבטא ע״י חיבוב המצוות. **217. יראת העונש שאינה העיקרית.** לענין הכבוד והאהבה, אבל עיקרית היא כשלעצמה (׳עיונים׳). **218. מעלות המידות האלה.** הבושה וההכנעה, וכן הכבוד וההידור לענייניו

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

וְנַחֲזֹר לְעִנְיַן הַשַּׁבָּת. הִנֵּה אָמְרוּ (שבת קיט, א)**: "רַב עָנָן לָבִישׁ גּוּנְדָּא", דְּהַיְנוּ, שֶׁהָיָה לוֹבֵשׁ בֶּגֶד**[219] **שָׁחֹר בְּעֶרֶב שַׁבָּת**[220] **כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נִכָּר יוֹתֵר כְּבוֹד הַשַּׁבָּת בְּלָבְשׁוֹ בוֹ בְּגָדִים נָאִים. נִמְצָא שֶׁלֹּא לְבַד**[221] **הַהֲכָנָה לַשַּׁבָּת הוּא מִכְּלַל הַכְּבוֹד, אֶלָּא אֲפִלּוּ**[222] **הֶהֱעֵדֵר,**[223] **שֶׁמִּכֹּחוֹ יָבֹחֶן יוֹתֵר מְצִיאוּת הַכְּבוֹד, גַּם הוּא מִכְּלַל הַמִּצְוָה.**[224] **וְכֵן אָמְרוּ לְקַבֵּעַ סְעוּדָה בְּעֶרֶב שַׁבָּת**[225] **מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת** (גיטין לח, ב)**, וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.**

כא. כיבוד התורה ולומדיה. רבינו יונה (שערי תשובה' ג, קמז) כתב שלשה טעמים שבעבורם צריכים לכבד את חכמי התורה, וז"ל: "כי יש בכיבוד החכמים והישרים תועלות גדולות, ובכיבוד הכסילים והרשעים מכשולים רבים ועצומים, כי בהתהדר החכמים ובתתם עליונים (כלומר, כשהחכמים ברום המעלה וכולם מכבדים ומהדרים אותם), דבריהם נשמעים. וילוו (ויתחברו) עליהם העם כולו, וידמו למועצתם (כלומר, יקבלו את עצתם שהיא עצת התורה וממילא ילכו כולם בדרך התורה). והשנית, בראות בני אדם את כל כבודם, ילמדו לקח לנחול כבוד (ילמדו התורה כדי לקבל כבוד) ותרבה הדעת (ועל ידי זה תרבה דעת התורה). ואמרו חז"ל (כלומר, וענין זה שילמד האדם לשם כבוד הלוא התירו רבותינו ז"ל, באמרם): "לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה, כי מתוך שלא לשמה בא לשמה". והשלישית, רבים מישיני לבבות יעורו משנתם בראותם הדר כבוד התורה, ויכירו מעלתה ויבוא חשקה בלבבם, ויהיה עיסקם בה לשם יתעלה, ולעבדו בלבב שלם".

אמרו חז"ל (שבת קיט:): "לא חרבה ירושלים אלא על שביזו בה תלמידי חכמים". וצ"ע, הרי היו עבירות נוספות בדור החורבן כפי שמובא בחז"ל, ובמה חמור עוון זה יותר משאר עבירות? מבאר החיד"א (בספרו מראית עין): הרי כל הבריאה לכבוד השי"ת ותורתו, וכאשר מכבדים תלמידי חכמים, והמון העם יראים מהם ומכבדים אותם - דבריהם נשמעים. ואז אם רואים התלמידי חכמים במאן דהו שאינו נוהג כהלכה, מוכיחין אותו ושומע לקולם ועי"ז מתמעטין העוונות. לא כן כאשר מבזין את התלמידי חכמים, וממילא לא מקבלים תוכחתם - מוסיפים לחטוא. נמצא עוון ביזוי תלמידי חכמים גורם לכל העוונות שבגינם נחרב בית המקדש.

ביאורים

וְנַחֲזֹר לְעִנְיַן הַשַּׁבָּת. הִנֵּה אָמְרוּ (שבת קיט, א)**: "רַב עָנָן לָבִישׁ גּוּנְדָּא", דְּהַיְנוּ, שֶׁהָיָה לוֹבֵשׁ בֶּגֶד**[219] **שָׁחֹר בְּעֶרֶב שַׁבָּת**[220] **כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נִכָּר יוֹתֵר כְּבוֹד הַשַּׁבָּת בְּלָבְשׁוֹ בוֹ בְּגָדִים נָאִים. נִמְצָא שֶׁלֹּא לְבַד**[221] **הַהֲכָנָה לַשַּׁבָּת הוּא מִכְּלַל הַכְּבוֹד, אֶלָּא אֲפִלּוּ**[222] **הֶהֱעֵדֵר,**[223] **שֶׁמִּכֹּחוֹ יָבֹחֶן יוֹתֵר מְצִיאוּת הַכְּבוֹד, גַּם הוּא מִכְּלַל הַמִּצְוָה.**[224] **וְכֵן אָמְרוּ לְקַבֵּעַ סְעוּדָה בְּעֶרֶב שַׁבָּת**[225] **מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת** (גיטין לח, ב)**, וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.**

וּבְכֹלָּל[226] **הַיִּרְאָה עוֹד** (בא)**כְּבוֹד הַתּוֹרָה וְלוֹמְדֶיהָ.**[227] **וּבְהֶדְיָא שָׁנִינוּ** (אבות פ"ד מ"ו)**: "**[228]**כָּל הַמְכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה,**[229] **גּוּפוֹ מְכֻבָּד עַל הַבְּרִיּוֹת".**

וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קב, ב)**: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִפְּנֵי מָה זָכָה**

ביאורים

של הבורא יתברך. **219. שחור.** פשוט. **220. כדי שיהיה ניכר וכו'.** כשיחליף אח"כ בגדו השחור לבגדים נאים. (עיי"ש ברש"י פירוש אחר). **221. ההכנה.** בפועל, באופן מעשי וחיובי. **222. ההעדר.** המניעה. כגון ההימנעות מלבישת בגדים נאים ומכובדים בערב שבת. **223. שמכוחו ייבחן יותר מציאות הכיבוד.** שבעקבותיו של ההעדר בערב שבת יובחן ויוכר יותר הכבוד שמכבד את השבת בבגדים נאים. **224. וכן אמרו.** כלומר, זוהי סיבת האיסור של קביעות סעודה בערב שבת. **225. מפני כבוד השבת.** שההבחנה בין ערב שבת - שאין קובע בו סעודה - לשבת, שקובע בו סעודה, היא כבוד השבת. אמנם לפי פשוטו - כדי שיכנס לשבת כשהוא מתאוה לאכול (רש"י, רמב"ם, הל' שבת ל, ד). **226. ובכלל היראה עוד כיבוד התורה ולומדיה.** וכמאמרם ז"ל (פסחים כב:) "'את ה' אלהיך תירא' - לרבות תלמידי חכמים", כלומר לכבדם ('עיונים'). **227. ובהדיא.** בפירוש. **228. כל המכבד את התורה.** בכלל זה הוא המכבד את הספרים (מפרשים), וכ"ש ספר תורה, ראה בביאור הגר"א (סי' רפ"ב סק"א). **229. גופו מכובד על הבריות.** הקב"ה מושך עליו חוט של חסד, ויכבדו אותו כולם (מפרשים). והוא מדה כנגד מדה, כמו שהוא מכבד גוף התורה הגוילין והקלף מפני הקדושה

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

אַחְאָב[230] **לְמַלְכוּת עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, לְפִי שֶׁכִּבֵּד אֶת הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה בְּעֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם אוֹתִיּוֹת,**[231] **שֶׁנֶּאֱמַר** (מ"א כ, ב-ט)**:** [232]**"וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל אַחְאָב [וְהָיָה כָּל מַחְמַד עֵינֶיךָ יָשִׂימוּ בְיָדָם וְלָקְחוּ וְגוֹ', וַיֹּאמֶר לְמַלְאֲכֵי בֶן הֲדַד אִמְרוּ**

ביאורים

שעליהן, כך גופו מכובד ונערץ על הבריות ('עיונים'). **230. אחאב.** בן עמרי, מלך-ישראל. **231. למלכות.** למלוך זמן ארוך של עשרים ושתים שנה. **232. שנאמר.** כשצר בן-הדד מלך-ארם על העיר שומרון. **233. וישלח מלאכים אל אחאב וגו'.** בן-הדד שלח אל אחאב מלך-ישראל (ותבע ממנו שיכנע לפניו וגו'), כנאמר שם (פסוקים ג-ד): "ויאמר לו, כה אמר בן-הדד: 'כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם', ויען (אחאב) מלך ישראל ויאמר: 'כדברך אדוני המלך, לך אני וכל אשר לי'". אך כאשר בן-הדד הוסיף על דרישותיו ואמר לו: "והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם והלכו" -

מסילת ישרים

פרק יט

לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ אֶל עַבְדְּךָ [234]בָּרִאשׁוֹנָה אֶעֱשֶׂה], וְהַדָּבָר הַזֶּה לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת" [מַאי מַחְמַד עֵינֶיךָ, [235]לָאו סֵפֶר תּוֹרָה]. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח, א): "[236]הָיָה הוֹלֵךְ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם לֹא [237]יַנִּיחֻנּוּ בְּשַׁק וַיַּנִּיחֻנּוּ עַל הַחֲמוֹר [238]וְיִרְכַּב עָלָיו, אֶלָּא [239]מַנִּיחוֹ בְּחֵיקוֹ וְכוּ'" (עיין רמב"ם פ"י מהלכות ס"ת הי"א). וְאָמְרוּ עוֹד לֵישֵׁב עַל הַמִּטָּה [240]שֶׁסֵּפֶר תּוֹרָה עָלֶיהָ (מו"ק כה, א). וְכֵן אָמְרוּ (עירובין צח, א): [241]"אֵין זוֹרְקִין כְּתָבֵי הַקֹּדֶשׁ, [242]וַאֲפִלּוּ הֲלָכוֹת וְאַגָּדוֹת. וְאָמְרוּ לְהַנִּיחַ נְבִיאִים וּכְתוּבִים [243]עַל גַּבֵּי חֲמָשִׁים (מגילה כז, א). הֵן אֵלֶּה דְּבָרִים שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה [244]לְכָל עֲדַת יִשְׂרָאֵל, וְהֶחָסִיד יֵשׁ לוֹ לִלְמֹד מֵאֵלֶּה וּלְהוֹסִיף עֲלֵיהֶם [245]כָּהֳנָה וְכָהֳנָה לִכְבוֹד שֵׁם ה' אֱלֹהָיו.

ביאורים

סירב אחאב להיענות לו. **234. בראשונה.** שיקח את כספו וזהבו, נשיו ועבדיו. **235. לאו ספר תורה.** בודאי הכוונה לספר התורה, ועל הדבר הזה סירב אחאב, ובכך הראה שמכבד את התורה (רש"י). ובזכות זה זכה לכ"ב שנות מלכות. [בעיון יעקב (ד"ה לפי) ביאר, שעיקר הכיבוד היה בזה שאמר לו 'כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות', והיינו שהסכים לשלוח לו כל כסף וזהב שביקש ממנו אבל לא את ספר התורה, ובזה הראה שהתורה חביבה עליו יותר מכל כסף וזהב שהיה לו]. **236. היה הולך ממקום למקום.** וספר תורה עמו. **237. יניחנו.** את הס"ת. **238. וירכב עליו.** משום שיש בזה דרך בזיון. **239. מניחו בחיקו.** מחזיקו בידו כנגד לבו ורוכב. **240. שספר תורה עליה.** משום בזיון. [איסור זה נוהג גם לגבי ספרי קודש אחרים. רמ"א, יו"ד רפב, ז]. **241. אין זורקין כתבי הקודש.** כאשר רוצה להעבירם לחבירו, כיון שדרך בזיון הוא, אלא ימסרם בנחת ובדרך כבוד. **242. ואפילו הלכות ואגדות.** אף שאין בהם כל כך קדושה כקדושת תורה נביאים וכתובים. **243. על גבי חומשים.** מכיון שקדושת חומשים גדולה מקדושת ספרי נביאים וכתובים. **244. לכל עדת ישראל.** מצד הדין. **245. כהנה וכהנה.** כגון, שיניח את ספרי הקודש במקום נקי ובמקום המובחר שבביתו, ושלא יניח עמהם חלוקו ואין צריך לומר מנעלים ובתי שוקיים, ולא כלי מאכל, ולא יישן סמוך להם וכו'. ולא יהיו הספרים עזובים בביתו ואינו מחזר אחריהם, וינער האבק מעליהם ויצניעם במקום טוב כאילו היו

מסילת ישרים

פרק יט

[246]וּבִכְלַל זֶה, הַנִּקָּיוֹן וְהַטָּהֳרָה הַצְּרִיכָה לְדִבְרֵי תוֹרָה, שֶׁלֹּא לַעֲסֹק בָּהּ אֲפִלּוּ בְּהֶרְהוּר [247]בַּמְּקוֹמוֹת הַמְטֻנָּפִים וְלֹא בְּיָדַיִם שֶׁאֵינָם נְקִיּוֹת, וּכְבָר הִרְבּוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבָּרָכָה לְהַזְהִיר עַל זֶה בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים.

[248]וּבְעִנְיַן לוֹמְדֵי תוֹרָה, הִנֵּה מִקְרָא כָּתוּב (ויקרא יט, לב): "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי [249]זָקֵן", [250]וּמִנָּה יָלְפִינָן לְכָל מִינֵי כִּבּוּד שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת לָהֶם שֶׁרָאוּי וַדַּאי לְחָסִיד שֶׁיַּעֲשֶׂה. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבָּרָכָה (כתובות קג, ב): "[251]וְאֶת יִרְאֵי ה' יְכַבֵּד" (תהלים טו, ד), [252]זֶה יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה, שֶׁכֵּיוָן שֶׁהָיָה רוֹאֶה תַּלְמִיד חָכָם, הָיָה עוֹמֵד מִכִּסְאוֹ וּמְחַבְּקוֹ וּמְנַשְּׁקוֹ וְאוֹמֵר לוֹ, [253]רַבִּי רַבִּי, מוֹרִי מוֹרִי. וְרַבִּי זֵירָא [254]כְּשֶׁהָיָה חָלוּשׁ מִלִּמּוּדוֹ, הָיָה מֵשִׂים עַצְמוֹ

ביאורים

חפצים חשובים. ולא יניח ספר פתוח ויצא, ויאגדן יפה ויקום בפניהם וכ"ש בפני ס"ת, ולכרכה במטפחת יפה, להלבישה ולכסותה בגדי זהב וכסף, וכן שאר הספרים המקושרים לכסותם בעור יפה ונעים (מפרשים). **246. ובכלל זה.** של כבוד התורה. **247. במקומות המטונפים.** ואף שזה איסור מן הדין, מידת חסידות היא להקפיד על זה מאד, שלא יקרה לו הדבר לעולם ואפילו בשגגה - אף שקשה ליזהר בזה, וכמו שהביא רבינו לעיל "מימי לא הרהרתי" וכו' [ועיי"ש בביאורים] (פתח המסילה). **248. ובענין לומדי תורה.** בענין חובת כיבודם. **249. זקן.** אין לשון 'זקן' אלא במי שלמד תורה וקנה חכמה (עיי' קידושין לב:). להלכה נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמד ס"א): מצות עשה לקום בפני כל חכם, אפילו אינו זקן אלא 'יניק וחכים', ואפילו אינו רבו. **250. ומינה ילפינן.** וממנה אנו למדים. **251. ואת יראי ה'.** החכמים, כמו שאמרו (אבות ג, יז): "אם אין יראה אין חכמה" (יושר מסילה). **252. זה יהושפט מלך יהודה.** הכתוב הזה נדרש על יהושפט מלך יהודה, שהקל בכבוד מלכותו ונהג כבוד רב בחכמים. **253. רבי רבי מורי מורי.** לשון חשיבות שהיה מחבבם ומחשיבם מאד. ב'בן יהוידע' מבאר הכפילות - רבי בגירסא ורבי בעיון וסברא. וכן מורי ביראת חטא ומורי באהבת השם, ששלימות העבודה היא בשניהם, בדחילו וברחימו. **254. כשהיה חלוש מלימודו.** כשנחלש מתוך לימוד והיה זקוק למנוחה ורצה בכל זאת לקיים מצוות.

מסילת ישרים — פרק יט

עַל פֶּתַח בֵּית הַמִּדְרָשׁ לַעֲשׂוֹת מִצְוָה [255]כְּשֶׁיָּקוּם מִלִּפְנֵי הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים (ברכות כח, א). כָּל אֵלֶּה דְּבָרִים שֶׁכְּבָר רוֹאִים אֲנַחְנוּ חֻיּוּת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ חָפֵץ בָּם וְגִלָּה דַּעְתּוֹ הָעֶלְיוֹן בָּזֶה, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ הִנֵּה בְּדֶרֶךְ זֶה יֵלֵךְ וְיוֹסִיף לֶקַח בְּתַחְבּוּלוֹתָיו וְלַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ.

[256]וּבְכִלָּל זֶה כְּמוֹ כֵן כִּבּוּד בֵּית הַכְּנֶסֶת וּבֵית הַמִּדְרָשׁ, שֶׁאֵין דַּי [257]שֶׁלֹּא יִנָּהֵג בָּהֶם כָּל מִינֵי [258]כִּבּוּד וּמוֹרָא בְּכָל מִנְהָגָיו וּבְכָל פְּעֻלּוֹתָיו, וְכָל מַה [259]שֶּׁלֹּא הָיָה עוֹשֶׂה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ גָּדוֹל לֹא יַעֲשֶׂה בָּהֶם.

וְנִדְבַּר עַתָּה מֵעִנְיַן הָאַהֲבָה, וַעֲנָפֶיהָ הֵם שִׁלְשָׁה: [כב]הַשְׁמָחָה, הַדְּבֵקוּת,

ביאורים

255. כשיקום מלפני התלמידי חכמים. ומדת החסידות שבדבר הוא שהכניס עצמו במקום שיתחייב בקימה, דאילו הקימה עצמה הרי כבר היה מחויב מן הדין (עיונים'). **256. וכלל זה.** של הכבוד כחלק מן היראה. **257. שלא ינהג בהם קלות ראש.** שזהו איסור גמור ואינו ממידת החסידות. **258. כבוד ומורא.** 'כבוד' בקום עשה ו'מורא' בשב ואל תעשה. **259. שלא היה עושה בהיכל מלך גדול.** מחמת הכבוד שרוחש למלך בשר ודם.

עיונים

כב. השמחה הדביקות והקנאה. כאן מנה השמחה ראשונה, ולהלן בביאורן מנה הדביקות לראשונה. כי השמחה יותר עיקר בחיוב, כי ההיפך גורם לתרעומות הקב"ה על ישראל וכמו שביאר להלן "תחת אשר לא עבדת" וגו'. אבל לענין ביאורן, הדביקות יותר קרוב לאהבה וכמ"ש להלן על הדביקות "והם ממש ענפי האהבה העיקרית" וכו'.

עוד נראה דכאן מונה אותם לפי סגולותיהן, ובזה השמחה יותר מצויה מהדביקות, והדביקות יותר מצויה מהקנאה, כי הקנאה היא רק באנשים יחידי סגולה בלבד. ולהלן מונה אותן לפי מהותן, ובמהותן הדביקות

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

יותר קרובה אל האהבה מהשמחה (עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

וְהַקִּנְאָה. וְהִנֵּה [260]עִנְיַן הָאַהֲבָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם חוֹשֵׁק וּמִתְאַוֶּה [261]לְמַשׁ אֶל קִרְבָתוֹ יִתְבָּרַךְ [262]וְרוֹדֵף אַחַר קְדֻשָּׁתוֹ כַּאֲשֶׁר יִרְדֹּף אִישׁ אַחַר דָּבָר [263]הַנֶּחְמָד מִמֶּנּוּ חֶמְדָּה עַזָּה, עַד שֶׁיִּהְיֶה לוֹ הַזְכָּרַת שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ וְדַבֵּר בְּתַהְלוּתָיו וְהָעֵסֶק בְּדִבְרֵי תּוֹרָתוֹ וַאֲלֹהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שַׁעֲשׁוּעַ וְעֹנֶג לְמַשׁ, כְּמִי שֶׁאוֹהֵב אֶת אִשֶּׁת נְעוּרָיו אוֹ בְּנוֹ יְחִידוֹ אַהֲבָה חֲזָקָה אֲשֶׁר אֲפִלּוּ הַדִּבּוּר בָּם יִהְיֶה לוֹ לְנַחַת וְתַעֲנוּג, וּכְעִנְיַן הַכָּתוּב (ירמיה לא, יט): "[264]כִּי מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד". וְהִנֵּה וַדַּאי שֶׁמִּי שֶׁאוֹהֵב אֶת בּוֹרְאוֹ [265]אַהֲבָה אֲמִתִּית, לֹא [266]יַנִּיחַ עֲבוֹדָתוֹ לְשׁוּם [267]טַעַם שֶׁבָּעוֹלָם, אִם לֹא יִהְיֶה אָנוּס מַמָּשׁ, וְלֹא יִצְטָרֵךְ [268]רְצוּי וּפִתּוּי [269]לָעֲבוֹדָה, אֶלָּא אַדְרַבָּא, לִבּוֹ [270]יִשָּׂאֵהוּ [271]וְיִרְיֵצֵהוּ אֵלֶיהָ אִם לֹא יִהְיֶה [272]עָכוּב גָּדוֹל שֶׁיִּמְנָעֵהוּ. הִנֵּה זֹאת הִיא הַמִּדָּה [273]הַנֶּחְמֶדֶת אֲשֶׁר אֵלֶיהָ זָכוּ הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים קְדוֹשֵׁי עֶלְיוֹן, וּכְמַאֲמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים מב, ב-ג): "[274]כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל אֲפִיקֵי מָיִם כֵּן נַפְשִׁי תַּעֲרֹג אֵלֶיךָ

ביאורים

260. ענין האהבה. השייך למדריגת החסידות. **261. ממש.** בצורה מוחשית ומורגשת. **262. ורודף אחר קדושתו.** מבקש ומתאמץ להדבק בקדושת ה'. **263. הנחמד ממנו.** הנחשק על ידו. **264. כי מדי דברי בו וגו'.** "אשר מתי שאני מדבר בו - לא אפסוק מיד, כי אם אזכרנו זמן רב, כדרך האב המדבר בבנו החביב לו... כי יתענג בזכרון שמו" (מצודת דוד). **265. אהבה אמיתית.** שאינה תלויה בדבר. **266. יניח.** יעזוב. **267. טעם.** סיבה. **268. ריצוי ופיתוי.** לעורר את רצונו ולפתותו ע"י הטובות והמעלות שיזכה בהן (שמחת מרדכי). 'ריצוי' - בדברים, 'ופתוי' - בתגמול (יושר מסילה). **269. לעבודה.** דברים שאינם חיוב גמור. **270. ישאהו.** ימשכהו (מרצונו הפנימי). **271. ויריצהו.** את גופו ואבריו (יושר מסילה). **272. עיכוב גדול.** ולא כתב "אנוס ממש" כדלעיל, כי כאן מדבר רבינו בדברים שאינם חיוב גמור (פתח המסילה). **273. הנחמדת.** הרצויה והמבוקשת. **274. תערוג.** תתאווה (עפ"י ת"י).

מסילת ישרים — פרק יט

אֱלֹהִים, צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי מָתַי אָבוֹא [וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים]", וְאוֹמֵר: "נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה' [לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל חָי]", (שם פד, ג), "[(כג)]צְמְאָה לְךָ נַפְשִׁי [275]כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי [בְּאֶרֶץ צִיָּה וְעָיֵף בְּלִי מָיִם]" (שם סג, ב). כָּל זֶה מִתֹּקֶף הַתְּשׁוּקָה שֶׁהָיָה מִשְׁתּוֹקֵק לוֹ יִתְבָּרַךְ, וּכְעִנְיָן מַה שֶּׁאָמַר הַנָּבִיא (ישעיה כו, ח): "[276]לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת נָפֶשׁ", וְאוֹמֵר (שם ט): "[277]נַפְשִׁי אִוִּיתִיךָ בַּלַּיְלָה [278]אַף רוּחִי בְקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָּ". וְדָוִד עָצְמוֹ אָמַר (תהלים סג, ז): "[279]אִם זְכַרְתִּיךָ עַל יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת אֶהְגֶּה בָךְ", בֵּאֵר הָעִנְיָן וְהַשַּׁעֲשׁוּעַ שֶׁהָיָה לוֹ בְּדַבְּרוֹ בוֹ וּבְשִׂבְחָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְאָמַר (שם קיט, מז): "וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי", וְאָמַר (שם, כד): "[280]גַּם (מִצְוֹתֶיךָ) [עֵדֹתֶיךָ] שַׁעֲשֻׁעָי וְגוֹ'".

וְהִנֵּה זֹאת וַדַּאי, שֶׁאַהֲבָה זֹאת צָרִיךְ שֶׁלֹּא תִּהְיֶה אַהֲבָה הַתְלוּיָה בְּדָבָר, דְּהַיְנוּ שֶׁיֹּאהַב אֶת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ עַל שֶׁמֵּטִיב אֵלָיו וּמַעֲשִׂירוֹ וּמַצְלִיחַ

עיונים

כג. **צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים.** המשיל צמא בנפשו בחשק השי"ת, לצמא למים והוא בארץ מדבר, שכל הרגשותיו בטלות, וכל שאר

ביאורים

275. כמה לך בשרי. לשון תאוה (רש"י). כלומר, משתוקקת ומתאוה אליך אפילו בשרי, כצמא אל המים ההולך במדבר שממה. וי"מ הגם שאָמְצָא בארץ ציה, ששם הבשר והנפש צמאים ומתאוים למים - אני איני צמא למים, רק לך אני צמא ונפשי שוקקה (מלבי"ם, אבן יחייא). **276. לשמך ולזכרך תאות נפש.** תאות כל נפש היתה להזכיר לנו שמך ולומר לנו דבר מאתך (מצודת דוד). **277. נפשי אויתיך בלילה.** נפשי תאוה (=התאותה) לך בלילה - היא עת למחשבת האדם הפנויה ממחשבות הטורדות (שם). **278. אף רוחי בקרבי אשחרך.** כל עוד שרוחי בקרבי אשחר ואדרוש לך (שם). **279. אם זכרתיך על יצועי וגו'.** באמת זכרתיך בהיותי על יצועי ובאשמורות הלילה כשאני מקיץ מהשינה מחשב אני בך (שם). **280. גם עדותיך שעשועי.** לא לבד אשיח בהם דרך עראי כי גם שעשועי

מסילת ישרים — פרק יט

אוֹתוֹ, אֶלָּא כְּאַהֲבַת הַבֵּן לְאָבִיו שֶׁהִיא אַהֲבָה טִבְעִית מַמָּשׁ [281]שֶׁטִּבְעוֹ מַכְרִיחוֹ וְכוֹפֵהוּ לָזֶה, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (דברים לב, ו): "הֲלֹא הוּא אָבִיךָ [282]קָנֶךָּ". וּמִבְחַן הָאַהֲבָה הַזֹּאת הוּא בִּזְמַן הַדְּחַק וְהַצָּרָה, וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נד, א): "'וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ', אֲפִלּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ, 'וּבְכָל מְאֹדֶךָ', [283]בְּכָל מָמוֹנֶךָ".

אָמְנָם כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּהְיֶינָה הַצָּרוֹת וְהַדְּחָקִים [284]קָשֵׁי וּמְנִיעָה אֶל הָאַהֲבָה, יֵשׁ לָאָדָם לְהָשִׁיב אֶל עַצְמוֹ שְׁתֵּי תְּשׁוּבוֹת: הָאַחַת מֵהֶן [285]שָׁוָה לְכָל נֶפֶשׁ, וְהַשְּׁנִיָּה לַחֲכָמִים בַּעֲלֵי הַדֵּעָה הָעֲמֻקָּה.

הָאַחַת הִיא, "[286(כד)]כָּל מַאי דְּעָבְדִין מִן שְׁמַיָּא

עיונים

ענינו הוא שכוח. איננו זוכר כי אם המים. כי הצמא והוא בארץ ציה, הלא חשק הצמא כפול. והפליג עוד באמרו "ועיף", כי אילו לא היה עיף לא יגדל חשקו כל כך, והפליג עוד באמרו "בלי מים", כלומר שאין לו עוד תקוה שיהיה לו מים, שהרי בארץ ציה הוא, ולכך חשק הצמא בו ירבה ויפרוץ ('כד הקמח' לרבינו בחיי).

כד. כל מאי דעבדין מן שמיא - לטב. כתב ה"בית הלוי" (הוספות, עמ' ו): "מגדר הבוטח המעולה, שיהיה לו הבטחון לא רק בידים במיעוט המלאכה ולבו מלא רצונות, דזה אינו בוטח בלב, ועיקר הבטחון תלוי בלב כמאמר הכתוב "בו בטח לבי", ועל כן צריך שגם לבו ורצונו יהיו שקטים ושלוים, ולא יהיה לו שום רצון בלבו. וכל כך יתחזק בבטחונו שבודאי יעשה

ביאורים

(עסקי) המה בכל עת (שם). **281. שטבעו מכריחו.** "שיימשך אחריו יתברך ממש כברזל אחר אבן השואבת" (לעיל פ"א). **282. קנך.** "שָׂמְךָ קנין" (רמב"ן), "למען תהיה קנינו" (ספורנו). **283. בכל ממונך.** גם כשכל ממונך נלקח ממך ("זמן הדוחק והצרה"). **284. קושי ומניעה.** מקשים עליו או מונעים ממנו לגמרי אהבת ה'. **285. שוה לכל נפש.** מתאימה לכל אדם, בכל מדרגה. **286. כל מאי דעבדין מן שמיא לטב.** גירסתנו שם: "כל דעביד רחמנא - לטב". כל מה שעושה הקב"ה, הכל לטובה.

מסילת ישרים — פרק יט — עיונים

(כה)[לְטָבְ״](ברכות ס, ב), וְזֶה, כִּי אֲפִלּוּ הַצַּעַר הַהוּא וְהַדְּחַק הַנִּרְאֶה בְּעֵינָיו רָעָה, אֵינֶנּוּ בֶּאֱמֶת אֶלָּא טוֹבָה אֲמִתִּית, וְכִמְשֻׁלָּל הָרוֹפֵא הַחוֹתֵךְ אֶת הַבָּשָׂר אוֹ אֶת הָאֵבֶר [287]שֶׁנִּפְסָד כְּדֵי שֶׁיַּבְרִיא שְׁאָר הַגּוּף יכולת בשום בריה להיטיב לו רק הבורא. ועל כן ראוי להאדם השלם שימסור רצונו בידי היודע והיכול, וכל מה שיעשה יקבל האדם בשמחה ויבטח כי בודאי עשה כל לטובתו, וזה היה מדרגת התנאים שהיו אומרים 'כל מה דעביד רחמנא לטב עביד'". עכ"ל.

כה. לְטָבְ״. איתא בגמרא (יבמות סד.) "ואמר רב יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים, מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים". וכתב מרן המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל ('קובץ שיחות' 150): הקב"ה יוצר סיבה המביאה למצב של "ויעתר יצחק" - "הרבה והפציר בתפלה" (רש"י). וחייב אדם לנצל את הסיבות הבאות עליו שימלאו את המטרה שלשמה נתנו. ואם האדם מרכך לבו, ממרר בבכי ומתפלל אל ה' - נוצרת עליה, התקרבות, שזהו כל ענין התפילה שאינה רק מצוה של אמירת נוסח מילים, אלא מהותה של תפלה הוא לגבש באדם את ההכרה ש"אין עוד מלבדו". הכל ניתן ע"י ה' ואליו אנו פונים בבקשתנו כיון שרק בו תלוי הכל, וכשפונים אנו אליו בלב טהור ממילא נוצרת התרוממות הנפש וקירבת אלקים וכפי שכותב החוה"ל (בחשבון התשיעי מחשבון הנפש), עיי"ש. [זה לשונו שם: "וראוי לך אחי שתדע כי כוונתנו בתפילה אינה כי אם כלות הנפש אל האלקים... והשלכת כל יהביה עליו"]. וזהו תוכן התפילה להשליך כל יהבינו אליו, שהרי הכל תלוי בו, להודות ולשבח לו על מה שיש לנו שהרי מידו קיבלנו זאת, והכרה זו יוצרת את רוממות הנפש, ובונה את מעלת האמונה באדם. וכן ברמב"ן (סוף פרשת בא) מודגש כי ענין התפלה מטרתו שנאמין באלקינו, ע"ש. ולכן נותן הקב"ה צרות ויסורים שיביאו לתפלה וממילא לחיזוק הכרת האדם ואמונתו בבורא. ולפי זה פשוט הדבר שצריך לשמוח ביסורים, ומי שחייו שוטפים בשקט ובשלוה הוא האומלל, שהרי חסרים לו סיבות לשלמות וקירבת אלקים. ומצינו שדוד המלך ע"ה אמר (תהלים כג, ד): "שבטך ומשענתך המה ינחמוני", שבטך - יסורים, משענתך - תורה, ב' עניינים אלו הם הנוחם והשמירה בהליכה ב"גיא צלמות" והם היוצרים את המצב של "כי אתה עמדי".

ולאור דברים אלה נבין ג"כ מה שלכאורה קשה בעצם ענין התפלה, שמתפללים אנו על מילוי

ביאורים

287. שנפסד. שנחלה, שהתקלקל.

מסילת ישרים — פרק יט — עיונים

בקשותינו לחיים מאושרים בלי כל צרה ופגע ומום. ולכאורה מה שייך לבקש מהבורא שישנה את מצבינו, אם סובלים אנו אין זה ח"ו מקרה אלא רצון ה', וא"כ צריך לקבל את הדברים כמו שהם שהרי רצון ה' הוא זה, ולהאמין כי כל מאי דעבדין מן שמיא לטב, ואע"פ שאין אנו מבינים את צד הטובה שבזה, אולם ודאי שהענין לטובתינו כפי שמבאר ה"מסילת ישרים", וכמש"כ עוד שם שבעלי הדעה האמיתית אינם צריכים אפילו לטעם הזה וכו', ע"ש, וא"כ מה שייך להתפלל על מילוי חסרונותיו, וכיצד התפללו האבות על מומם וכן חנה אשת אלקנה ששפכה את נפשה לפני ה' שיתן לה בן? אמנם לפי מה שנתבאר הרי כל ענין החסרון והמום מטרתו להביא את האדם לתפלה שירגיש בצרתו ויבקש להסירה ממי שבידו הדבר, וזהו רצון ה' ביצירת המום שיביא הדבר להתעוררות וקירבת אלוקים, ואם שימש הדבר כדוחף לעליה - א"כ שוב אין צורך במום! רצון ה' הוא בהתאם למצב החדש שנוצר, מצב שאינו דורש יותר את סיבת המום להתעוררות, ולכן מרפא אותו הקב"ה ממומו.

מסילת ישרים — פרק יט

וְלֹא יָמוּת, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהַמַּעֲשֶׂה אַכְזָרִי לִכְאוֹרָה, אֵינוֹ אֶלָּא רַחֲמָנוּת בֶּאֱמֶת לְהֵיטִיבוֹ בְּאַחֲרִיתוֹ, וְלֹא יָסִיר הַחוֹלֶה אַהֲבָתוֹ מֵהָרוֹפֵא בַּעֲבוּר זֶה הַמַּעֲשֶׂה, אֶלָּא אַדְרַבָּא יוֹסִיף לְאַהֲבָה אוֹתוֹ. כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, כְּשֶׁיַּחְשֹׁב הָאָדָם שֶׁכָּל מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִמּוֹ לְטוֹבָתוֹ הוּא עוֹשֶׂה, בֵּין שֶׁיִּהְיֶה [288]בְּגוּפוֹ בֵּין שֶׁיִּהְיֶה [289]בְּמָמוֹנוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֵינוֹ רוֹאֶה וְאֵינוֹ מֵבִין אֵיךְ זֶה הוּא טוֹבָתוֹ וַהֲבִי טוֹבָתוֹ הוּא, הִנֵּה לֹא תֶחְלַשׁ [290]אַהֲבָתוֹ מִפְּנֵי כָּל דְּחַק אוֹ כָּל צַעַר, אֶלָּא אַדְרַבָּא [291]תִּגְבַּר וְנוֹסָפָה בּוֹ תָּמִיד.

אַךְ בַּעֲלֵי הַדֵּעָה הָאֲמִתִּית [292]אֵינָם צְרִיכִים אֲפִלּוּ

ביאורים

288. בגופו. צער או חולי. **289. בממונו.** הפסד כספי. **290. אהבתו.** אל השי"ת. **291. תגבר ונוספה בו תמיד.** ביודעו בודאות שהכל לטובה. **292. אינם צריכים אפילו לטעם הזה.** כדי לאהוב את ה', אף שטעם זה נכון גם לבעלי הדיעה האמתית, שהרי רבי עקיבא הוא האומר כן, וכן נחום איש גם זו (תענית כ) ('עיונים').

מסילת ישרים — פרק יט

לַמַּעַם הַזֶּה, כִּי חֵרֵי[293] אֵין לָהֶם לְכַוֵּן עַצְמָם כְּלָל, אֶלָּא[294] כָּל תִּפְלָתָם לְהַגְדִּיל כְּבוֹד שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ וְלַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְפָנָיו, (כו)וְכָל מַה שֶּׁיִּתְגַּבְּרוּ[295] עִכּוּבִים נֶגְדָּם עַד שֶׁיִּצְטָרְכוּ הֵם יוֹתֵר כֹּחַ[296] לְהַעֲבִירָם, הִנֵּה[297] יֶאֱמַץ לִבָּם וְיִשְׂמְחוּ[298] לְהַרְאוֹת[299] תֹּקֶף אֱמוּנָתָם, כְּשֵׂר צָבָא[300] הָרָשׁוּם

והיינו כי יצר הרע הוא המפתה את האדם ללכת אחרי חמדת הלב, והזהירנו להיות חשק עבודתו ואהבתו מבזה כל החשקים, כאומרו (שה"ש ח, ז) 'אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו'. והוא מדתו של אברהם אבינו ע"ה, שניתן לו בן בעת זקנותו אחר היותו חשוך בנים, ושנתאוה לו כל ימיו, והיה המעולה שבמין האנושי, ועיקרו בחפץ חסד, ונעשה לו אכזרי לאהבת בוראו, לשחוט אותו בידו, ועזב ושכח אהבת בנו יחידו, אשר אהבו תכלית אהבה, וחשק להיות אהבתו גוברת ומשכחת כל החשקים והתאוות, והוא שנקרא 'אוהב', כאומרו 'זרע אברהם אוהבי'". עכ"ד הרשב"א.

בפרשת כי תצא (דברים כא) נאמרה פרשת בן סורר ומורה. ובמסכת סנהדרין (עא.) אמרו: "בן סורר לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב, דרוש וקבל שכר". ודברים אלו תמוהים, מפני מה הוצרכה התורה לכתוב פרשה שלימה שאינה נוהגת במציאות ולא תהא לעולם? ותירץ רבינו בחיי, כי היה זה מחכמת התורה ללמד את העם עד היכן גדול חיוב אהבת השם יתברך. שהרי אין לך אהבה גדולה בעולם כאהבת האב והאם לבנם, וכיון שעובר הבן על מצות ה' יתעלה, חייבים הם שתגבר בקרבם אהבת השם יתברך על אהבת הבן, עד שהם עצמם צריכים להביאו לבית דין לסקילה. על זה אמרו: "דרוש - מפרשת בן סורר ומרה עד כמה צריך האדם לאהוב את השי"ת - וקבל שכר".

ביאורים

293. אין להם לכוין עצמם. אינם מתכוונים בשום פעולה לטובת עצמם. [בסדר הויכוח הגי': "לכוין לעצמם"]. **294. כל תפילתם.** כל בקשתם ורצונם. ויש גורסים: "כל תכליתם". **295. עיכובים נגדם.** מפריעים ומניעות המקשים עליהם להגיע למטרה הנעלה. **296. להעבירם.** לסלקם. **297. יאמין.** יחזק. **298. להראות.** לגלות לפני ה'. **299. תוקף אמונתם.** אמונתם החזקה. **300. הרשום בגבורה.** המצוין והמפורסם בכוחו הגדול.

עיונים

כו. וכל מה שיתגברו עיכובים נגדם... הנה יאמץ לבם וישמחו להראות תוקף אמונתם. כתב הרשב"א (שו"ת הרשב"א ח"ה סי' נ"ה): "אמר הכתוב 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך' (דברים ו, ה), ואמרו ז"ל (ברכות נד:) 'בכל לבבך' - 'בשני יצריך'.

מסילת ישרים — פרק יט

כז. מתדבק כל כך בשמו יתברך, עד שכבר יסור מלפנות ולהשגיח אל שום דבר זולתו. וכ"כ הרמב"ם בסוף הלכות תשובה, וז"ל: וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה', ונמצא שוגה בה תמיד כאילו חולה חולי האהבה, שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יותר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו 'בכל לבבך ובכל נפשך', והוא ששלמה אמר דרך משל 'כי חולת אהבה אני', וכל שיר השירים משל הוא לענין זה וכו'. דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי, ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה, כמו שצוה ואמר 'בכל לבבך ובכל נפשך' עכ"ל. הרמב"ם מבאר את הכתוב 'בכל לבבך ובכל נפשך', שיהיו לבו ונפשו מלאים אך ורק באהבתו יתברך.

כח. בְּגִבּוֹרָה אֲשֶׁר יִבְחַר לוֹ תָּמִיד בַּמִּלְחָמָה[301] הַחֲזָקָה יוֹתֵר לְהַרְאוֹת[302] תָּקְפּוֹ בְּנִצְחוֹנָהּ. וּכְבָר[303] מֻרְגָּל זֶה הָעִנְיָן בְּכָל[304] אוֹהֵב כָּשֵׁר וָדָם שֶׁיִּשְׂמַח כְּשֶׁיְּזַדַּמֵּן לוֹ[305] מַה שֶּׁיּוּכַל לְהַרְאוֹת בּוֹ[306] אֶל אֲשֶׁר הוּא אוֹהֵב עַד הֵיכָן מַגִּיעַ[307] עֹצֶם אַהֲבָתוֹ.

כט. וְנִבְאַר עַתָּה עִנְפֵי הָאַהֲבָה, הֵם הַשְּׁלֹשָׁה שֶׁזָּכַרְתִּי: הַדְּבֵקוּת, הַשִּׂמְחָה, וְהַקִּנְאָה. הַדְּבֵקוּת הוּא שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ שֶׁל הָאָדָם (כז)מִתְדַּבֵּק כָּל כָּךְ בִּשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, עַד שֶׁכְּבָר[308] יָסוּר[309] מִלְּפָנוֹת[310] וְלְהַשְׁגִּיחַ אֶל שׁוּם דָּבָר זוּלָתוֹ, וְהוּא מַה[311] שֶּׁבָּא

ביאורים

301. החזקה יותר. הקשה יותר. **302. תקפו.** כוחו וגבורתו. **303. מורגל.** מצוי. **304. אוהב בשר ודם.** כי אצל בשר ודם האהבה היא חושית וקל יותר להשיגה (יושר מסילה). **305. מה שיוכל.** דבר שיוכל. **306. אל אשר הוא אוהב.** לאותו אדם שהוא אוהב. **307. עוצם אהבתו.** חוזק אהבתו אליו. **308. יסור.** יימנע. **309. מלפנות.** מלכתחילה. **310. ולהשגיח.** תוך כדי העבודה. **311. שבא עליו המשל בדברי שלמה.** שהמשיל שלמה המלך בדבריו את התורה לאילת אהבים ויעלת חן שאוהבה שוגה בה תמיד.

עיונים

מסילת ישרים — פרק יט

עָלָיו הַמָּשָׁל בְּדִבְרֵי שְׁלֹמֹה (משלי ה, יט): "אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךְ בְּכָל עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד". וּבַגְּמָרָא אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין נד, ב): "[312]אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בַּשּׁוּק הַתַּחְתּוֹן שֶׁל צִפּוֹרִי [313]וְסִדְּרוּ מוֹטָל בַּשּׁוּק הָעֶלְיוֹן שֶׁל צִפּוֹרִי". וְהִנֵּה [314]תַּכְלִית הַמִּדָּה הַזֹּאת הוּא לִהְיוֹת הָאָדָם מִתְדַּבֵּק כָּךְ אֶל בּוֹרְאוֹ בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, אָמְנָם לְפָחוֹת בְּשָׁעַת [315]עֲבוֹדָה, אִם אוֹהֵב הוּא אֶת בּוֹרְאוֹ, וַדַּאי שֶׁיִּהְיֶה לוֹ הַדְּבֵקוּת הַזֶּה. וּבִירוּשַׁלְמִי (ברכות פ"ה ה"א) אָמְרוּ: "רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא הָיָה עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל וּבָא [316]חֲבַרְבָּר וְהִכִּישׁוֹ וְלֹא הִפְסִיק תְּפִלָּתוֹ כו'. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו, רַבֵּנוּ, [317]וְלֹא הִרְגַּשְׁתָּ?! וְאָמַר לָהֶם, [318]יָבוֹא עָלַי, מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה לִבִּי מְכַוֵּן בַּתְּפִלָּה לֹא הִרְגַּשְׁתִּי".

וְעַל הַדְּבֵקוּת [319]הֻזְהַרְנוּ בַּתּוֹרָה פְּעָמִים רַבּוֹת: "לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ [לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ] וּלְדָבְקָה בוֹ" (דברים ל, כ), "וּבוֹ תִּדְבָּק" (שם י, כ), "וּבוֹ

ביאורים

312. אמרו עליו. בדרשתם על סוף הפסוק: "באהבתה תשגה תמיד" - בשביל אהבת התורה תתנהג כשוגג וכפתי, להזניח כל עסקיך ולרוץ אחריה, כגון מה שראינו אצל רבי אלעזר בן פדת. **313. וסדינו.** בגדו העליון שהיה מתכסה בו, נשכח בשוק העליון, ולא הרגיש בדבר מרוב שקיעתו בעסק-התורה. **314. תכלית המדה הזאת.** המדרגה העליונה ביותר של הדבקות בה'. **315. עבודה.** התפילה וקיום המצוות. **316. חברבר.** מין שרץ מסוכן ומזיק [הוא יצור כלאים הבא מנחש וחרדון (מין צב). ירושלמי ברכות ח, ה). ובמסכת ברכות (לג.) נקרא "ערוד" עיי"ש ברש"י]. **317. ולא הרגשת.** שהכישך. **318. יבוא עלי.** לשון שבועה. [כאומר "יבוא עלי פורענות אם אין אמת בדברי"]. **319. הוזהרנו בתורה פעמים רבות.** ומ"מ נכללת במדת החסידות, כי אי אפשר להגיע לשלימות הדבקות בה' אם לא הגיע למידת החסידות (שמחת מרדכי).

כח. חיבב הקב"ה את ישראל. לכאורה צ"ע מדוע הביא רבינו מדרש זה העוסק באהבת ה' את ישראל בשעה שמדבר על חובת האהבה והדביקות של ישראל כלפי ה'? ויתכן, שביטויי אהבת ה' לישראל מחייבים את אותם הדברים מצד ישראל לאביהם שבשמים, כמאמר הכתוב במשלי (כז, יט): כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם" (שמחת מרדכי).

והנה כתיב (מלאכי א, ב): "אהבתי אתכם אמר ה'", וכביכול אצלו יתברך הוא לאין שיעור, כי הוא יתברך הוא אין סוף. ועיין בספר חוט המשולש (תולדות רבי עקיבא איגר ז"ל, דף ס"ב) שכתב להקשות, כיצד זה ציותה התורה לאהוב את ה' - "ואהבת את ה' אלהיך" (דברים ו, ה) - והרי לא יתכן לצוות לאהוב על ידי כפיה? וביאר בשם רבי עקיבא איגר, כי על זה אנו חותמים בברכה קודם קריאת שמע, "הבוחר בעמו ישראל באהבה", ואם השי"ת אוהב אותנו, בהכרח עלינו לאהוב אותו, שהרי "כמים הפנים לפנים כן לב האדם"...

תִּדְבָּקוּן" (שם יג, ה). וְדָוִד אָמַר (תהלים סג, ט): "דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ". וְעַיִן כָּל אֵלֶּה הַפְּסוּקִים אֶחָד, שֶׁהוּא הַדְּבֵקוּת שֶׁהָאָדָם מִתְדַּבֵּק בּוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל [320]לִפָּרֵד וְלָזוּז מִמֶּנּוּ, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ר פ, ז): אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, בְּשָׁלֹשׁ לְשׁוֹנוֹת שֶׁל חִבָּה (כח)חִבֵּב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל, [321]בִּדְבִיקָה, [322]בַּחֲשִׁיקָה, [323]וּבַחֲפִיצָה". וְאָנוּ לְמֵדִים אוֹתָם [324]מִפָּרָשָׁתוֹ שֶׁל שְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר. [325]וְהֵם מַמָּשׁ [326]עִנְפֵי הָאַהֲבָה הָעִקָּרִית, וְהַיְנוּ הַתְּשׁוּקָה שֶׁזָּכַרְתִּי וְהַדְּבֵקוּת וְהַנַּחַת [327]וְהָעֹנֶג הַנִּמְצָא בְּעֵסֶק עִנְיָנָיו שֶׁל הַנֶּאֱהָב.

ביאורים

320. ליפרד ולזוז ממנו. במחשבתו ובהרגשתו. **321. בדביקה.** ככתוב (דברים ד, ד): "ואתם הדבקים בה' אלהיכם". **322. בחשיקה.** ככתוב (שם ז, ז): "לא מרובכם חשק ה' בכם". **323. ובחפיצה.** ככתוב (מלאכי ג, יב): "ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ, אמר ה' צבאות". **324. מפרשתו של שכם.** שביטא את מאוייו לדינה בת יעקב באותן לשונות [בדביקה - 'ותדבק נפשו', בחשיקה - 'שכם בני חשקה נפשו בבתכם', בחפיצה - 'כי חפץ בבת יעקב' (בראשית לד)]. **325. והם.** הדביקה והחשיקה והחפיצה. **326. ענפי האהבה.** המסתעפים מענין הדביקות (שמחת מרדכי). **327. והעונג**

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

[328]**הַשֵּׁנִי הוּא** (כט)**הַשִּׂמְחָה, וְהוּא עִקָּר גָּדוֹל** [329]**בָּעֲבוֹדָה, וְהוּא מַה שֶּׁדָּוִד מַזְהִיר וְאוֹמֵר** (תהלים ק, ב)**: "**[330]**עִבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה** [331]**בֹּואוּ לְפָנָיו בְּרִנָּנָה", וְאוֹמֵר** (שם פח, ד)**: "וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ** [332](ו)**יַעֲלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים** [333]**וְיָשִׂישׂוּ בְּשִׂמְחָה", וְאָמְרוּ: רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה** (שבת ל, ב)**: "אֵין הַשְּׁכִינָה** [334]**שׁוֹרָה אֶלָּא** [335]**מִתּוֹךְ שִׂמְחָה שֶׁל מִצְוָה". וְעַל הַפָּסוּק שֶׁזָּכַרְנוּ לְמַעְלָה "**(ל)**עִבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה", אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ** (שוחר טוב תהלים ק)**: "אָמַר רַבִּי אִיבּוּ, כְּשֶׁתִּהְיֶה עוֹמֵד לְהִתְפַּלֵּל יְהֵא**

ל. עבדו את ה' בשמחה. ה"פלא יועץ" (אות ש' שמחה) מדריך את האדם כיצד לחוש שמחה במצוות, ומדגיש שבידנו הדבר להרבות במחשבות טובות שעל ידיהן יכול איש להפוך את לבו וינהגהו אל המקום אשר צריך לרצות. וז"ל שם: "כמה שמחה היה שמח אם היה מוצא שלל רב, והכל כאין

ביאורים

הנמצא בעסק עניניו וכו'. כלומר, העונג שהאוהב מרגיש בעת שהוא עוסק בעניניו של הנאהב. **328. השני.** הענף השני מענפי אהבת-ה'. **329. בעבודה.** לפני השי"ת. **330. עבדו את ה' בשמחה.** שלא תהא עבודתכם עליכם למשא אלא מתוך שמחה ובטוב לבב (רד"ק). **331. בואו לפניו ברננה.** בואו לפניו בָּעֲזָרָה בהשמעת קול זמר ושבח. **332. יעלצו לפני אלהים.** 'יעלצו' הוא שמחה נפשית (פנימית), ובא לרוב על השמחה בה' (מלבי"ם). **333. וישישו בשמחה.** והשמחה שישמחו בה' תעורר משוש בגלוי [ששון הוא הביטוי החיצוני של השמחה] (שם). **334. שורה.** על האדם. **335. מתוך שמחה של מצוה.** כמו דוד המלך ששרתה עליו שכינה על ידי השמחה מאמירת מזמורי שבח להקב"ה (עי' פסחים קיז.). ובמסכת שבת (ל:) כתב רש"י: כגון דבר שמחה של הכנסת כלה. והטעם, כי אין השכינה שורה על דבר חסר אלא על דבר שלם, ולפיכך כאשר נפשו אינו בשמחה הרי היא בחסרון ואין השכינה שורה עליו (מהר"ל).

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

כט. השמחה. אע"פ שראוי לאדם לעמוד נכנע ושפל רוח, ראוי לו להעמיד עצמו בשמחה לקיים מצוותיו ולמה שיגיעהו מן השלמות, שאין השכינה שורה מתוך עצבות, שהעצבון מטמטם את הלב וסותם שבילי ההכנה, ולא מתוך עצלות שקידה והתבודדות, אלא מתוך שמחת הלב ליושר המזגים, ואף דרך החכמים היה בישיבתם לפתוח במילי דבדיחותא ('בית הבחירה' שבת ל:).

לִבְּךָ שָׂמֵחַ עָלֶיךָ שֶׁאַתָּה מִתְפַּלֵּל לֵאלֹהִים שֶׁאֵין [336]**כַּיּוֹצֵא בּוֹ. כִּי זֹאת הִיא הַשִּׂמְחָה הָאֲמִתִּית שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ שֶׁל אָדָם עָלָיו** [337]**עַל שֶׁהוּא זוֹכֶה** [338]**לַעֲבֹד לִפְנֵי אָדוֹן יִתְבָּרַךְ שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ, וְלַעֲסֹק בְּתוֹרָתוֹ וּמִצְוֹתָיו שֶׁהֵם הַשְּׁלֵמוּת הָאֲמִתִּי וְהַיָּקָר הַנִּצְחִי. וְאָמַר שְׁלֹמֹה** [339]**בְּמִשְׁלֵי הַחָכְמָה** (שיר השירים א, ד)**: "**[340]**מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָרוּצָה** [341]**הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ". כִּי כָּל מַה שֶּׁזּוֹכֶה הָאָדָם לִכְנֵס יוֹתֵר לִפְנִים בְּחַדְרֵי יְדִיעַת גְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ, יוֹתֵר תִּגְדַּל בּוֹ הַשִּׂמְחָה, וְיִהְיֶה לִבּוֹ שָׂשׂ בְּקִרְבּוֹ. וְאוֹמֵר** (תהלים קמט, ב)**: "יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל** [342]**בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן** [343]**יָגִילוּ בְמַלְכָּם". וְדָוִד שֶׁכְּבָר**

קיום המצוות!" עכ"ל. [וע"ע 'מכתב מאליהו' ח"א עמ' 4].

ביאורים

336. כיוצא בו. דומה לו. **337. על שהוא זוכה.** יש לו לאדם להרגיש כי עבודת ה' זכייה היא, ורק עי"ז יעלוז לבו בה (פי כהן). **338. לעבוד לפני אדון יתברך.** עבודת ה' זוהי תפילה, כמבואר במסכת תענית (ב.), ויש בה ענין מיוחד של שמחה כמבואר מדברי המדרש שהביא רבינו (פי כהן). **339. במשל החכמה.** בשיר השירים שהוא כולו משל שכתב שלמה המלך החכם מכל אדם. **340. משכני אחריך נרוצה.** כנסת ישראל אומרת לה': "משוך אותי אליך משיכה מועטת ואני ארוץ אחריך במהירות" (מצודת דוד). **341. הביאני וגו'.** ועל ידי זה שארוץ אחריך - "הביאני המלך חדריו" להשיג גדולתו, ואז "נגילה ונשמחה בך" - כפי גודל ההשגה. **342. בעושיו.** בה' שעשהו לו לעם, כמ"ש 'הוא עשנו ולו אנחנו' (מלבי"ם). **343. יגילו במלכם.** "גיל" - שמחה על דבר חדש (מלבי"ם).

וזה הוכחה לדברי רבינו שככל שיוסיף בידיעת ה' תגדל בו השמחה.

מסילת ישרים פרק יט

הַגִּיעַ אֶל [344]הַמַּעֲלָה הַזֹּאת שִׁעוּר גָּדוֹל, אָמַר (שם קד, לד): "יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּה'", וְאָמַר (שם מג, ד): "וְאָבוֹאָה אֶל מִזְבַּח אֱלֹהִים [345]אֶל אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהָי", וְאָמַר (שם עא, כג): "תְּרַנֵּנָה שְׂפָתַי כִּי אֲזַמְּרָה לָךְ וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ". וְהַיְנוּ, כִּי כָּל כָּךְ הָיְתָה מִתְגַּבֶּרֶת בְּקִרְבּוֹ הַשִּׂמְחָה, שֶׁכְּבָר הַשְׁפָּתַיִם הָיוּ מִתְנַעְנְעוֹת מֵאֲלֵיהֶם וּמְרַנְּנוֹת בִּהְיוֹתוֹ עוֹסֵק בִּתְהִלּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, וְכָל זֶה מִגֹּדֶל הִתְלַהֲטוּת נַפְשׁוֹ שֶׁהָיְתָה מִתְלַהֶטֶת בְּשִׂמְחָתָהּ לְפָנָיו, [346]הוּא מַה שֶּׁסִּיֵּם "וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ".

וּמָצִינוּ [347](לא)שֶׁנִּתְרַעֵם הַקב"ה עַל יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי שֶׁחִסְּרוּ [348]תְּנַאי זֶה [349]בַּעֲבוֹדָתָם. הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח, מז): "[350]תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה [351]וּבְטוּב לֵבָב". וְדָוִד לְפִי שֶׁרָאָה אֶת יִשְׂרָאֵל בְּעֵת

ביאורים

344. המעלה הזאת. של השגת גדלות הבורא. **345. אל אל שמחת גילי.** אל ה' שהוא שמחת גילי. **346. הוא מה שסיים ונפשי אשר פדית.** רבינו מבאר, נפשי שפדית משפלותה ועלתה למעלת ההתלהטות לפניך היא שגרמה שירננו שפתי כי אזמרה לך ('עיונים'). **347. שנתרעם.** שכעס. **348. תנאי זה.** של השמחה. **349. בעבודתם.** בעת לימוד התורה וקיום המצוות, שזהו תנאי בסיסי המחייב את כולם, ועל חסרון זה באה התוכחה. אמנם השמחה בה' בכל עת היא ממידת החסידות. **350. תחת אשר לא עבדת וגו'.** סיבת הקללות שיבואו היא בגלל שלא עבדת וגו'. **351. ובטוב לבב.** ברצון ובאהבה.

עיונים

לא. **שנתרעם** הקב"ה על **ישראל מפני שחסרו תנאי זה בעבודתם.** הרמב"ם (סוף הלכות לולב) כתב: "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת הא-ל שצוה בהן - עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו, שנאמר 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה'".

הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל (במאמר שמחת בית השואבה תש"מ), עמד על הלשון המיוחדת שנקט בה הרמב"ם - "ראוי להפרע

מסילת ישרים פרק יט

עיונים

ממנו". ובאמת הלשון תמוה מאוד, כי אם הרמב"ם סובר שמצות השמחה היא כשאר מצוות עשה, פשיטא שיש עונש על ביטול מצות השמחה כמו על ביטול כל מצוה אחרת, ולא היה לו לפרט את עונשו כאן. ואם נאמר שהרמב"ם סובר כדעת הרמב"ן (שמות כ, ח. ויקרא א, ד) שאין פרעון על אי קיום מצות עשה, רק הפסד שכר, אם כן מדוע יש פרעון על ביטול מצות השמחה? משמע מכאן שהרמב"ם רוצה ללמדנו שיש עונש מיוחד ומופלג על העדר השמחה.

כדי להסביר את ההבדל בין מצות השמחה לשאר המצוות, המשיל הגר"י הוטנר זצ"ל משל נפלא: בעל עסק ביקש להעריך את שווי עסקו. הוא הציע את העסק למכירה, וכאשר הוצע לו סכום נכבד עבור העסק - לא מכר, מכיון שרק רצה לדעת את השווי האמיתי של העסק.

חז"ל אומרים (אבות ה): "לפום צערא אגרא" (כמידת הצער שאדם מצטער בכדי לקיים המצוה, כך יהיה שכרו). שאל הגר"י הוטנר, הרי בורא העולם אינו רוצה בצער האדם, ומפני מה השכר ניתן לפי גודל הצער? והשיב, שבודאי אין ה' נותן שכר על הצער, אלא שהצער הוא אות וסימן למידת נכונותו של האדם להקריב קרבן עבור המצוה. ע"י הצער הוא מגלה את הערכתו למצוה, וכמה המצוה שוה בעיניו. כשם שגודל סכום הכסף שבעל העסק מוכן לותר עליו מעיד על שווי העסק, כך המסירות נפש למצוות מעידה על ערכן של המצוות בעיני היהודי.

כן הדבר בענין השמחה. השמחה מגלה עד כמה האדם מעריך את מצוות ה'. אדם שמח כאשר הוא עושה דבר החשוב בעיניו - "שש אנוכי על אמרתך כמוצא שלל רב". כשם שאוצר שמצא האדם גורם לו לשמחה לפי ערך האוצר, כך האדם המעריך את המצוות ישמח בהם מאד. אם אדם אינו שמח במצוות ח"ו, סימן הדבר שלמצוות אין ערך בעיניו. ולכן, כאשר הוא אינו שמח במצוות, לא זו בלבד שביטל מצוה (מצות השמחה), אלא שהוריד את הערך הכללי של כל המצוות. וכשם שלפום צערא אגרא, כך כפי מיעוט השמחה יורד ערך כל המצוות - "וראוי להפרע ממנו".

ביאורים

352. למעלה הזאת. של השמחה בעבודת ה'. **353. ראיתי בשמחה.** ע"י השמחה ששמחו בעת הנדבה ראיתי והבנתי שהיה לבבם להתנדב לך (מלבי"ם).

הִתְנַדְּבָם עַל בִּנְיַן הַבַּיִת שֶׁכְּבָר הִגִּיעוּ [352]לַמַּעֲלָה הַזֹּאת, הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם שֶׁתִּתְקַיֵּם הַמִּדָּה הַטּוֹבָה בָּהֶם וְלֹא תָּסוּר, הוּא מַה שֶּׁאָמַר (דהי"א כט, יז-יח): "וְעַתָּה עַמְּךָ הַנִּמְצְאוּ פֹה [353]רָאִיתִי בְשִׂמְחָה לְהִתְנַדֵּב לָךְ, ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל

מסילת ישרים

פרק יט

עיונים

אֲבֹתֵינוּ [354](לב)שָׁמְרָה זֹאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ".

[355]הֶעָנָף הַשְּׁלִישִׁי הוּא הַקִּנְאָה, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם [356]מְקַנֵּא לְשֵׁם קָדְשׁוֹ, [357]שׂוֹנֵא אֶת מְשַׂנְאָיו וּמִשְׁתַּדֵּל לְהַכְנִיעָם בְּמַה שֶּׁיּוּכַל, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ [358]נַעֲשֵׂית וּכְבוֹדוֹ מִתְרַבֶּה. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים קלט, כא-כב): "[359]הֲלוֹא מְשַׂנְאֶיךָ ה' אֶשְׂנָא [360]וּבְתַקּוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט, תַּכְלִית שִׂנְאָה שְׂנֵאתִים

לב. שמרה זאת לעולם. ופירש רבינו שהתפלל דוד על כל ישראל שאותה מעלת השמחה שהגיעו אליה בהתנדבם תהיה שמורה בקרבם לעולם ויהיה לבבם מוכן אליו לעבדו בשמחה תמיד. ונראה שלמד דוד כן מהקב"ה שהתפלל כביכול על ישראל שיעמדו במעלתם שהגיעו אליה בשעת קבלת התורה: "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים" (דברים ה, כו), וזהו שאמרו חז"ל (ע"ז ה.) שהיו כפויי טובה על שלא אמרו אתה תן, כלומר שלא הכירו טובת ה' הרבה הצפונה בתפלה זו, שאילו הכירו זה היו ממהרים גם הם להתפלל תפלה זו: אתה תן. ומכאן שראוי לאדם כשמגיע למעלה רוחנית שיתפלל באותה שעה להקב"ה שיהא שמור זאת לו לעולם ויכין לבו אליו, כי אם לא יעשה כן הרי הוא משום שאינו מכיר את ערך המעלה ומזלזל בה, ובמקום מכיר טובה יהיה כפוי טובה, ואין לך פחיתות בנפש מכפיות טובה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ביאורים

354. שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך. "כמו שהיום לבבם [ב]יושר - כן שמרה זאת להם לעולם, שיהיה יצר מחשבתם ולבבם (כלומר, מה שיווצר במחשבת-לבם - השאיפות והרגשות) נכון (מכוון) אליך" (רד"ק). ורבינו מבאר שאותה מעלת השמחה שהגיעו אליה בהתנדבם תהיה שמורה בקרבם לעולם ויהיה לבבם מוכן אליו לעבדו בשמחה תמיד. **355. הענף השלישי.** של אהבת ה'. **356. מקנא לשם קדשו.** מתחמם ומתקצף למען כבוד ה' על דבר רע אשר נעשה כנגדו. **357. שונא את משנאיו.** שונא בלבו את אויבי ה' אפילו אם לא יוכל לעשות להם דבר. **358. נעשית.** ללא הפרעה ועיכוב מצידם של שונאי ה'. **359. הלוא משנאיך ה' אשנא.** וזה סימן האוהב, ששונא את שונאי אוהבו כאילו הם שונאיו (מלבי"ם). **360. ובתקוממיך אתקוטט.** ועם המתקוממים עליך אריב.

מסילת ישרים

פרק יט

[361]לְאֹיְבִים הָיוּ לִי". וְאֵלְיָהוּ אָמַר (מ"א יט, י): "[362]קַנֹּא קִנֵּאתִי לַה' [אֱלֹהֵי] צְבָאוֹת [כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב]". [363]וּכְבָר רָאִינוּ [364]לְמַה זֶּה [365]בַּעֲבוּר קִנְאָתוֹ לֵאלֹהָיו, [366]כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (במדבר כה, יג): "[367]תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו [368]וַיְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וּכְבָר [369]הִפְלִיגוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת נה, ב) לְדַבֵּר [370]בְּמִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת וְאֵינוֹ מוֹחֶה, וְנָזְרוּ דִינוֹ [371]לְתָפֵס בַּעֲוֹן הַחוֹטְאִים עַצְמוֹ. וּבְמִדְרָשׁ אֵיכָה (רבה א, ו [לג]) אָמְרוּ: "'הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים', מָה אַיָּלִים הַלָּלוּ בְּשָׁעַת שָׂרָב [372]הוֹפְכִים פְּנֵיהֶם [373]אֵלּוּ תַּחַת אֵלּוּ, כָּךְ הָיוּ [374]גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל [375]רוֹאִים דְּבַר עֲבֵרָה [376]וְהוֹפְכִים פְּנֵיהֶם מִמֶּנּוּ. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, [377]תָּבוֹא הַשָּׁעָה וַאֲנִי [378]אֶעֱשֶׂה לָהֶם כֵּן".

ביאורים

361. לאויבים היו לי. לאויבים הם נחשבים בעיני וכאילו עשו לי רע (אבן עזרא). **362. קנא קנאתי לה'.** במה שהרגתי את נביאי הבעל המתעים את ישראל. **363. וכבר ראינו למה זכה וכו'.** ומגודל השכר נוכל להבין את גודל חשיבות הדבר (פתח המסילה). **364. למה זכה.** אליהו. כדעת האומר "אליהו הוא פנחס" (מובא ברש"י ב"מ קד: ד"ה לאו). **365. בעבור קנאתו לאלוקיו.** בכך שהרג את זמרי בן סלוא. **366. כמאמר הכתוב.** "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם" (במדבר כה, יג) שזכה לכהונה לו ולזרעו אחריו. **367. תחת אשר.** על אשר. **368. ויכפר על בני ישראל.** שלא יִכְלוּ מחמת חרון אף ה'. **369. הפליגו.** האריכו, הרבו. **370. במי שיש בידו למחות.** בעונשו של אדם שיכול למחות כנגד עוברי עבירה באופן שאפשר שישמעו לו. **371. ליתפס בעוון החוטאים.** שהוא יענש על עוונותיהם כאילו חטא בעצמו. **372. הופכים פניהם.** מסובבים פניהם זה מזה ורצים. **373. אלו תחת אלו.** אל מקור המים ולא פונים זה אל זה בדאגה ובאהבה כשם שעושים בעת רויה ושלוה. **374. גדולי ישראל.** באותו הדור שלפני החורבן. **375. רואים דבר עבירה.** באחד מהם. **376. והופכים פניהם ממנו.** כאילו לא רואים כלל. כלומר, ללא תוכחה ומחאה בחוטאים. **377. תבוא השעה.** בשעת חורבן הבית. **378. אעשה להם כן.** מידה כנגד מידה, כשיהיו בצרה - אהפוך פני מהם ולא אתערב בענינם [על דרך מה שנאמר (דברים לא, יח): "ואנכי הסתר אסתיר פני מהם"].

מסילת ישרים — פרק יט

[379]**וְזֶה פָּשׁוּט, כִּי מִי שֶׁאוֹהֵב אֶת חֲבֵרוֹ אִי אֶפְשָׁר לוֹ לִסְבֹּל שֶׁיִּרְאֶה מַכִּים אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ מְחָרְפִים אוֹתוֹ, וּבְוַדַּאי שֶׁיֵּצֵא [380]לְעָזְרָתוֹ. [381]גַּם מִי שֶׁאוֹהֵב שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ לֹא יוּכַל לִסְבֹּל וְלִרְאוֹת שֶׁיְּחַלְּלוּ אוֹתוֹ חַס וְחָלִילָה וְשֶׁיַּעַבְרוּ עַל מִצְוֹתָיו, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה** (משלי כח, ד)**: "עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה [382]יִתְגָּרוּ בָם". כִּי אוֹתָם שֶׁמְּהַלְלִים רָשָׁע בְּרִשְׁעָתוֹ וְלֹא יוֹכִיחוּ עַל פָּנָיו מוּמוֹ, [383]הִנֵּה הֵם עוֹזְבֵי הַתּוֹרָה וּמַנִּיחִים אוֹתָהּ שֶׁתִּתְהַלֵּל חַס וְחָלִילָה. אַךְ שׁוֹמְרֶיהָ [384]הַמִּתְחַזְּקִים לְהַחֲזִיקָהּ, וַדַּאי שֶׁיִּתְגָּרוּ בָם, [385]לֹא יוּכְלוּ לְהִתְאַפֵּק וּלְהַחֲרִישׁ. וְאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶל אִיּוֹב** (איוב מ, יא-יג)**: "[386]הָפֵץ עֶבְרוֹת אַפֶּךָ וּרְאֵה כָּל גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ, (ו)רְאֵה כָל גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ [387]וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם, טָמְנֵם בֶּעָפָר יָחַד [388]פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוֹן".**

ביאורים

379. וזה פשוט. להבין למה הקנאה הגדולה הזו היא ענף מענפי האהבה, ומה חמורה כל כך העבירה של מי שאינו מוחה (פתח המסילה). **380. לעזרתו.** להגנתו - לתומכו ולהסיר חרפתו. **381. גם.** כמו כן. **382. יתגרו בם.** יריבו עם הרשעים [אמר "בם" בלשון רבים, כי שומרי תורה אין מחניפים להרשעים אפילו כשהם רבים, כי הם בטוחים בה' שלא יעזבם בידם, להבדיל מ"עוזבי תורה יהללו רשע" - שמהללים את הרשע גם כשהוא יחיד ואין להתייירא ממנו (עיון יעקב)]. **383. הנה הם עוזבי התורה.** "כי לולא אשר עזב את התורה, לא הִלֵּל העובר על דבריה ומפר מצוותיה" (שע"ת ג, קפט). **384. המתחזקים.** המתאמצים. **385. לא יוכלו להתאפק ולהחריש.** רבינו מדבר באותם מקרים שבהם אדם פטור מלהוכיח ומלמחות מצד עיקר הדין, כי במקרה שהוא חייב בדבר - אין תוכחתו בגדר מידת חסידות, אלא קיום מצות עשה. מאידך, על החסיד לשקול בכל מצב אם מותר לו להוכיח ולמחות ואם אין בתוכחתו נזק במקום תועלת (שמחת מרדכי). **386. הפץ עברות אפך וגו'.** דברי ה' לאיוב, מהי ההנהגה המצופה מן הצדיק השלם: פזר כעסך על הרשעים - לעונשם. **387. והדך.** רמוס ושבור (ראב"ע, רלב"ג). **388. פניהם חבוש בטמון.** כבוש את פני הרשעים בעפר - כלומר השפילם והכניעם (עפ"י ראב"ע ומצו"ד).

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

לג. **כי זהו תוקף האהבה שיוכל להראות מי שאוהב את בוראו באמת.** אחד החידושים הגדולים של רבינו בפרק זה, הוא השיוך של הקנאה לכבוד ה' למידת האהבה. לקנא לכבוד ה' יכול רק מי שאוהב אותו מאד ואינו יכול לסבול שמחללים את שמו ועוברים על מצוותיו. האהבה הבוערת בקרבו אינה מאפשרת לו להחריש על פגיעה בכבוד השי"ת כביכול וגוררת אותו למעשים של קנאות. נמצאנו למדים מדבריו, כי הקנאות אינה הנהגה מסויימת כשלעצמה, אלא צריכה לבוא מעצמה כפועל יוצא הכרחי ממדת האהבה. רק קנאות כזו משובחת, ובה נשתבח פנחס בן אלעזר הכהן [כדברי הבורא עצמו "פנחס בן אלעזר... השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם"! פנחס - מעיד ה' - קינא ממש את "קנאתי" שלי! המיוחדת אך ורק לי; קנאה שכל-כולה לשם-שמים בלבד, שלא היתה בה כל מחשבה וכוונה צדדית]. קנאות כזו, שכל כולה רצופה אהבה, ואין בה שמץ של טינה אישית. שהרי החסיד, אין כוונתו במעשיו לפניה אישית כל שהיא, אלא רק לכבודו יתברך שמו (מסילות יהודה).

נמצאנו למדים, שאין די בקנאות, אף לא אם תוצאותיה מבורכות. הקנאה חיובית רק אם מניעיה טהורים ונאצלים! ללא שמעורב בה רגשות אישיים.

[389](לג)**כִּי זֶהוּ תֹּקֶף הָאַהֲבָה שֶׁיּוּכַל לְהַרְאוֹת מִי שֶׁאוֹהֵב אֶת בּוֹרְאוֹ בֶּאֱמֶת. וְאוֹמֵר** (תהלים צז, י)**: "[390]אֹהֲבֵי ה' שִׂנְאוּ רָע".**

וְהִנֵּה בֵּאַרְנוּ עַד הֵנָּה הַחֲסִידוּת מַה שֶּׁתְּלוּיוּ בַּמַּעֲשֶׂה, וּבְאֹפֶן הָעֲשִׂיָּה. נְבָאֵר עַתָּה הַתְּלוּיוּ בַּכַּוָּנָה. וּכְבָר הִבַּרְנוּ גַּם כֵּן [391]לְמַעְלָה מֵעִנְיַן לִשְׁמָהּ וְשֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ לְמַדְרֵגוֹתֵיהֶם. אָמְנָם וַדַּאי שֶׁמִּי שֶׁמִּתְכַּוֵּן בַּעֲבוֹדָתוֹ לְטַהֵר נַפְשׁוֹ לִפְנֵי בוֹרְאוֹ לְמַעַן תִּזְכֶּה [392]לָשֶׁבֶת אֶת פָּנָיו בְּכֹלֶל הַיְשָׁרִים וְהַחֲסִידִים [393]לַחֲזוֹת בְּנֹעַם ה' [394]לְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ

ביאורים

389. כי זהו. ההתנגדות לרשעים והשפלתם. **390. אוהבי ה' שנאו רע.** הרי ששנאת הרע היא תוצאה של אהבת ה'. **391. למעלה.** פרק טז, בביאור מידת-ה'טהרה'. **392. לשבת את פניו בכלל הישרים.** על שם הכתוב (תהלים קמ, יד) "ישבו ישרים את פניך", וביאורו: לשבת לפניו יתברך יחד עם הצדיקים. **393. לחזות בנועם ה'.** לחוש בנעימות ומתיקות ה'. **394. לבקר בהיכלו.** להכנס לגן עדן.

מסילת ישרים — פרק יט

וּלְקַבֵּל הַגְּמוּל אֲשֶׁר בָּעוֹלָם הַבָּא, [395]לֹא נוֹכַל לוֹמַר שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָה זוֹ רָעָה, אָכֵן לֹא נוֹכַל לוֹמַר גַּם כֵּן שֶׁתִּהְיֶה [396]הַיּוֹתֵר טוֹבָה, [397]כִּי עַד שֶׁהָאָדָם מִתְכַּוֵּן [398]לְטוֹבַת עַצְמוֹ, סוֹף סוֹף עֲבוֹדָתוֹ [399]לְצֹרֶךְ עַצְמוֹ. אַךְ הַכַּוָּנָה הָאֲמִתִּית הַמְצוּיָה בַּחֲסִידִים אֲשֶׁר [400]טָרְחוּ וְהִשְׁתַּדְּלוּ לְהַשִּׂיגָהּ, הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם עוֹבֵד [אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ] רַק לְמַעַן אֲשֶׁר כְּבוֹדוֹ שֶׁל הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא יִגְדַּל וְיִרְבֶּה. וְזֶה יִהְיֶה אַחַר שֶׁהִתְגַּבֵּר בְּאַהֲבָה אֵלָיו יִתְבָּרַךְ, וְיִהְיֶה חוֹמֵד וּמִתְאַוֶּה אֶל הַגְּדֻלַּת כְּבוֹדוֹ וּמִצְטַעֵר [401]עַל כָּל שֶׁיִּמְעַט מִמֶּנּוּ, כִּי אָז יַעֲבֹד עֲבוֹדָתוֹ לְתַכְלִית זֶה, שֶׁלְּפָחוֹת [402]מִצִּדּוֹ יִהְיֶה כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ מִתְגַּדֵּל, [403]וְיִתְאַוֶּה שֶׁכָּל שְׁאָר בְּנֵי הָאָדָם יִהְיוּ כְּמוֹ כֵן, וְיִצְטַעֵר וְיִתְאַנַּח עַל מַה [404]שֶּׁמְּמַעֲטִים שְׁאָר בְּנֵי הָאָדָם, וְכָל שֶׁכֵּן עַל מַה שֶּׁמְּמַעֵט הוּא עַצְמוֹ [405]בְּשׁוּגֵג אוֹ [406]בְּאֹנֶס אוֹ

ביאורים

395. לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה. כי סו"ס כוונתו לגמול רוחני בעולם הבא, שזוהי תכלית האדם, ולא על מנת לקבל עושר וכבוד בעוה"ז. **396. היותר טובה.** הנעלה ביותר. **397. כי עד.** כי כל עוד. **398. לטובת עצמו.** לקבל שכר בעולם הבא. **399. לצורך עצמו.** ומה שכתב רבינו לעיל בפרק א' שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו, פירוש שזו היתה כוונת השי"ת בבריאת העולם להיטיב עם הבריות, אבל החסיד אין לו לכוין עבודתו למען יזכה לטובה זו, אלא עליו לכוין אך ורק למען הרבות כבוד שמים בעולם, כי כבוד המלך וגדולתו נמדדים עד כמה האנשים מצייתים לו (יושר מסילה). **400. טרחו והשתדלו.** 'טרחו' באימוץ כוחותיהם הגופניים והנפשיים, 'והשתדלו' בפועל ובמעשים להשגת התכלית. להבדיל מאלו השוגים בהבנת החסידות ש"לא טרחו ולא נתיגעו" בה - ראה לעיל פרק י"ח (שמחת מרדכי). **401. על כל שימעט ממנו.** על כל מצב וענין שבגינם מתמעט מכבודו יתברך. **402. מצדו.** ע"י שלימות מעשיו. **403. ויתאוה שכל שאר בני-האדם וכו'.** גם זה מסימני ה'חסיד' ומיתרונו על ה'טהור', שמלבד עבודתו שלו, הוא מתיחס גם לעבודת-ה' של זולתו, חפץ ושמח בריבויה ומצטער במיעוטה (שמחת מרדכי). **404. שממעטים.** בכבוד שמים. **405. בשוגג.** עקב חסרון ידיעה. **406. באונס.** שלא ברצונו. אף ש"אונס רחמנא פטריה", מכל מקום עליו להצטער על שבגינו נתמעט כבוד שמים.

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

לד. ומתאנח על כבודו של הקדוש ברוך הוא. רבינו בספרו 'מאמר הגאולה' ביאר, שע"י חורבן הקדושה, כוחות הטומאה והרע הם השליטים בבריאה יותר ויותר, וע"ז אנו מצטערים ומתאוננים. וכן מצינו במשנה ברורה (סוף סימן תק"פ), וז"ל: "איתא בכתבים שראוי לכל בר ישראל לבכות על שריפת התורה שמכח זה נמסרה התורה לקליפות, המקום יחזירנה לנו במהרה בימינו" עכ"ל.

[407]בְּחֹלְשַׁת הַטֶּבַע, אֲשֶׁר קָשֶׁה לוֹ לִשְׁמֹר מִן הַחֲטָאִים בְּכָל עֵת, כְּעִנְיַן הַכָּתוּב (קהלת ז, כ): "[408][כִּי] אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא". [409]

וְדָבָר זֶה בֵּאֲרוּהוּ בְּתָנָא דְבֵי אֵלְיָהוּ זָכוּר לַטּוֹב (רבה פ"ד), אָמְרוּ: "כָּל חָכָם מִיִּשְׂרָאֵל [410]שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דִּבַּר תּוֹרָה לַאֲמִתּוֹ, (לד)וּמִתְאַנֵּחַ [411]עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְעַל [412]כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל כֻּלָּם, [413]וּמִתְאַוֶּה וּמֵצֵר לְכְבוֹד יְרוּשָׁלַיִם

ובמכתב מאליהו (ח"ג דף ר"ח) כתב, דתוכן הגלות הוא "שכינתא בגלותא" - הקדושה והרוחניות הם בגלות תחת ממשלת הטומאה, נדמה כאילו עניני הרוחניות ועבודת ה' משוללים כל חשיבות,

ביאורים

407. בחולשת הטבע. הגורמת לו להיכשל בדברים שאינם ראויים, ונראה שגם זה הוא בגדר "אונס" (מפרשים). **408. כי אדם אין צדיק בארץ.** אין בכל הארץ אדם צדיק. **409. ולא יחטא.** ולא ישגה בדבר אי פעם. [ויש מפרשים, 'ולא יחטא' - ולא יחסיר. דהיינו, ימעט בכבוד שמים בשוגג או באונס. אבל אין הפשט בפסוק שחייב האדם לעבור עבירות ר"ל (יושר מסילה)]. **410. שיש בו דבר תורה לאמתו.** שזכה לקנינה של התורה באמת; כלומר, שהושפע ממנה בפנימיותו. או הכוונה, שלומד תורה לשמה, כדמבואר בהמשך דבריו (אמרי אפרים). **411. על כבודו.** על חסרון כבודו. **412. כבודן של ישראל.** שנתמעט, שבכך מתמעט גם כבודו של הקב"ה כמו שכתוב (במדבר לא, א-ג) "וידבר ה' אל משה... נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים... וידבר משה... לתת נקמת ה' במדין", מדוע שינה משה? מפני ש"העומד כנגד ישראל כאילו עומד כנגד הקב"ה" (רש"י שם, ועי' מש"כ רש"י (במדבר י, לה) עה"פ ויפוצו אויביך וגו'). **413. ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים וכו'.** כלומר מצטער על חורבנם וסילוק כבודם ומתאוה ומצפה לתקומתם, ושיחזרו לכבודם הראשון.

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

וְלִכְבוֹד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלַיְשׁוּעָה שֶׁתִּצְמַח בְּקָרוֹב[414] וּלְכִנּוּס גָּלֻיּוֹת, [זוֹכֶה] לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ בִּדְבָרָיו וְכוּ'". נִמְצֵאתָ לָמֵד, שֶׁזֹּאת הִיא הַכַּוָּנָה הַמְעֻלָּה שֶׁהִיא רְחוֹקָה לְגַמְרֵי מִכָּל הֲנָאַת עַצְמוֹ, וְאֵינָהּ אֶלָּא לִכְבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם וּלְקִדּוּשׁ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ הַמִּתְקַדֵּשׁ בִּבְרִיּוֹתָיו בְּשָׁעָה שֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ. וְעַל זֶה אָמְרוּ (זוה"ק שמות קיד, ב): "אִיזֶהוּ חָסִיד הַמִּתְחַסֵּד[415] עִם קוֹנוֹ".

וְהִנֵּה הֶחָסִיד כָּזֶה, מִלְּבַד הָעֲבוֹדָה שֶׁהוּא עוֹבֵד בְּמַעֲשֶׂה מִצְוֹתָיו[416] עַל הַכַּוָּנָה הַזֹּאת, הִנֵּה וַדַּאי צָרִיךְ שֶׁיִּצְטַעֵר תָּמִיד[417] צַעַר מַמָּשׁ עַל הַגָּלוּת וְעַל הַחָרְבָּן, מִצַּד מַה שֶּׁזֶּה גּוֹרֵם מִעוּט קְרוֹבִים אֶל הַשְּׁכִינָה וְאֶל הַקְּדוּשָׁה, וְהַקְּלִיפּוֹת הָיוּ נִחְבָּאִים וְדָחוּפִים בְּעֹמֶק תְּהוֹם. מַה שֵּׁאֵין כֵּן עַכְשָׁיו, יִשְׂרָאֵל הֵם מְפוּזָרִים בְּכָל פִּינוֹת וְקְצָווֹת הָאָרֶץ, וְהַלַּיְלִית הָא חַיְכַת וְשׁוֹחֶקֶת וְיֵשׁ לָהּ הַנָּאָה גְּדוֹלָה אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ מְקוּיִים בָּנוּ 'כִּי שָׁחָה לָעָפָר נַפְשֵׁנוּ'. וְאֵיךְ לֹא יְשִׂים אָדָם אֶל לִבּוֹ כָּל מִי שִׁרְאַת אֱלוֹקִים נוֹגֵעַ בְּלִבּוֹ לְכַוֵּן בִּתְפִלָּתוֹ בַּמְקוֹמוֹת הַשַּׁיָּכִים לְגָאוּלַת יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּגְאָלֵנוּ הַקב"ה לְמַעַן שְׁכִינַת כְּבוֹדוֹ...".

ביאורים

414. ולכנוס גלויות. קיבוץ נדחי ישראל מכל ארצות גלותם לארץ ישראל. **415. המתחסד.** מלשון "חסד", שענינו הענקה ונתינה - כן החסיד שואף לתת כבוד וקידוש לשמו יתברך (שם). **416. על הכוונה הזאת.** מתוך הכוונה לכבודו של מקום ועשיית נחת רוח לפניו יתברך. **417. צער ממש.** בישיבה על הקרקע, בבכי ובתעניות.

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

לה. והשבת כבוד שמים לעילוי. ז"ל הח"ח (עה"ת דף מ"ט): "עיקר כל העיקרים היא האמונה בביאת המשיח שאז יהיה ה' למלך על כל הארץ והכל יכירו מלכותו". ואיתא בסוף מסכת אבות "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו", כלומר דמטרת כל הבריאה כדי שיתרבה כבוד שמים. ובזמן שבית המקדש היה קיים ראו כל הגויים בחוש את גדלות ה' ואת כלל ישראל בתפארתו. ואין צריך לומר שכלל ישראל בעצמו שהיה ברוב עוזו ותפארתו בודאי שהיו רואים את גדלותו ורוממותו יתברך, ולעומת זה השקר והטומאה שולטים בכפה, בני אדם מחשיבים את עניני החומריות ומנשאים את המצליחים בהם. זהו עיקר הגלות - גלות הקדושה הנדחקת ומושפלת על ידי הטומאה. ועי"ש שזהו עיקר הנסיון של הגלות.

ובספר 'קב הישר' (פרק צ"ג באמצעו) כתב: "הכלל, כי תדיר צריך האדם להתעורר בלב מר על גלות השכינה כביכול ולהתאנח ולשים אל לבו כי בהיותנו על אדמתנו והשכינה היתה שורה בין הכרובים היינו מקבלים הארה בכל יום והיו ישראל נקראים עם קדוש לה', והיינו קרובים אל השכינה ואל הקדושה, והקליפות היו נחבאים ודחופים בעמקי תהום. מה שאין כן עכשיו, ישראל הם מפוזרים בכל פינות וקצוות הארץ, והלילית הא חייכת ושוחקת ויש לה הנאה גדולה אשר ממש מקויים בנו 'כי שחה לעפר נפשנו'. ואיך לא ישים אדם אל לבו כל מי שיראת אלוקים נוגע בלבו לכוון בתפילתו במקומות השייכים לגאולת ישראל שיגאלנו הקב"ה למען שכינת כבודו...".

418. כביכול. פירושו: אלו היה הדבר אפשרי. כלומר, על-אף שבאמת אין דבר יכול למעט ולפגום בשלימותו האין-סופית של ה' יתברך, מכל מקום מצד כבודו המתגלה בעולם, המצב הזה נראה גורם מיעוט כבודו יתברך (שמחת מרדכי). **419. ספון.** חשוב. **420. המפני תפלתי.** והרי זה תלוי בתפילות כלל ישראל. **421. יכונסו.** יתקבצו. **422. יחידי.** באופן שונה ומיוחד משאר בני אדם, ואין אחד מהם דומה לחבירו (יד רמה, רמב"ם, מאירי). **423. בשבילי נברא העולם.** שמכיון שכל אדם

מסילת ישרים — פרק יט

[418]כְּבִיכוֹל לִכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְיִתְאַוֶּה לַגְּאֻלָּה לְפִי שֶׁבָּהּ יִהְיֶה עֲלוּי לִכְבוֹד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַתָּנָא דְּבֵי אֵלְיָהוּ שֶׁהֵבִיאָנוּ לְמַעְלָה, "וּמִתְאַוֶּה וּמֵצֵר לִכְבוֹד יְרוּשָׁלַיִם וְכוּ'", וְיִתְפַּלֵּל תָּמִיד עַל גְּאֻלַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (לה)וַהֲשָׁבַת כְּבוֹד שָׁמַיִם לְעֲלוּי.

וְאִם יֹאמַר אָדָם, מִי אֲנִי וּמָה אֲנִי[419] סָפוּן שֶׁאֶתְפַּלֵּל עַל הַגָּלוּת וְעַל יְרוּשָׁלַיִם, [420]הַמִּפְנֵי תְּפִלָּתִי[421] יְכֻנְּסוּ הַגָּלֻיּוֹת וְתִצְמַח הַיְשׁוּעָה?! תְּשׁוּבָתוֹ בְּצִדּוֹ, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ (סנהדרין לז, א): "לְפִיכָךְ נִבְרָא אָדָם[422] יְחִידִי, כְּדֵי שֶׁכָּל אֶחָד יֹאמַר[423] בִּשְׁבִילִי נִבְרָא הָעוֹלָם". וּכְבָר נִתַּת רוּחַ

ביאורים

418. כביכול. פירושו: אלו היה הדבר אפשרי. כלומר, על-אף שבאמת אין דבר יכול למעט ולפגום בשלימותו האין-סופית של ה' יתברך, מכל מקום מצד כבודו המתגלה בעולם, המצב הזה נראה גורם מיעוט כבודו יתברך (שמחת מרדכי). **419. ספון.** חשוב. **420. המפני תפלתי.** והרי זה תלוי בתפילות כלל ישראל. **421. יכונסו.** יתקבצו. **422. יחידי.** באופן שונה ומיוחד משאר בני אדם, ואין אחד מהם דומה לחבירו (יד רמה, רמב"ם, מאירי). **423. בשבילי נברא העולם.** שמכיון שכל אדם

הוּא לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שֶׁיִּהְיוּ בָּנָיו [424]מְבַקְּשִׁים וּמִתְפַּלְּלִים עַל זֹאת, וְאַף שֶׁלֹּא תֵּעָשֶׂה בַּקָּשָׁתָם מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִגִּיעַ הַזְּמַן אוֹ [425]מֵאֵיזֶה טַעַם שֶׁיִּהְיֶה, (לו)הִנֵּה הֵם [426]עָשׂוּ אֶת שֶׁלָּהֶם וְהַקב"ה שָׁמַח בָּזֶה.

"היינו בניינו", דמבואר ברש"י במסכת ר"ה (ל.) דבית המקדש השלישי יבוא מלמעלה משוכלל ובנוי, ובזה ביאר החת"ס דבית המקדש זה נבנה ע"י הבכיות של כלל ישראל וכשיגמר הבנין אז ירד לארץ, ובזה מבאר שם הא דכתיב "בונה ירושלים ה' - נדחי ישראל יכנס" דע"י הכינוס של כלל ישראל נבנה ירושלים. וכוונת החת"ס לכאורה שלכן כתוב "בונה" לשון הווה שכל הזמן בונה, ובפשטות זה ג"כ כוונת רבינו כאן.

יתירה מזאת מצינו בחידושי הריטב"א (תענית ל: ור"ה טז:) שכתב, שתהא תחיית המתים לכשיבנה בית מקדשנו עבור אותם שבחייהם ציפו לבנינו ולא זכו לכך בחייהם שמתו בגלות, ולכשיבנה המקדש הם יקומו ויזכו לראות בבנינו, וז"ל (ר"ה שם): "שתהיה תחיית המתים בימות המשיח לצדיקי ישראל שמתו בגלות, שיחיו ויהיו כבני עולם הזה לגמרי, ועליהם אמר דניאל 'אשרי המחכה ויגיע' כמו שמפורש במדרשות" עכ"ד. [וצריך לומר שאע"פ שלבסוף כולם יקומו לתחיית המתים, גם אלו שלא ציפו לישועה, מכל מקום לא יקומו מיד לכשיבנה המקדש אלא ליום הדין לעתיד לבוא].

ביאורים

נוצר בצורה מיוחדת, יש לו לתת אל לבו שהוא יחיד לפני הקב"ה, וכאילו בשבילו נברא העולם, ומתוך כך יכיר בערכו ובערך מעשיו (שם). עוד יש לפרש: כל אדם במעשיו הוא יחידי, דהיינו לכל אדם יש לו לבדו את חלקו ותפקידו בעבודת ה'. ומה שאדם זה פועל לאור תפקידו בעבודת ה', אין היכולת לפעול ביד אדם אחר, ומכלל כל הפעולות והמעשים של כל בני האדם נבנה כבוד שמים. וכך גם בהבאת הגאולה: מה שהוא פועל ומתפלל - אין היכולת ביד אחר לפעול ולהתפלל, כי זהו חלקו הבלעדי בהבאת הגאולה. ואם-כן, על אף שהגאולה עדיין לא באה, אין זה פוטר את האדם לפי ערך תפקידו להתפלל על הגאולה (שפתי חיים). **424. מבקשים ומתפללים על זאת.** עצם הבקשה והתפילה על הגאולה היא מטרה לכשעצמה, כי רצונו של הקב"ה שאנחנו נרצה לראות בגילוי כבוד שמים (שם). **425. מאיזה טעם שיהיה.** כגון שאין הוא בדרגה שתישמע תפילתו, כנזכר בטענה המובאת לעיל (שמחת מרדכי). **426. עשו את שלהם.** שהתפללו וציפו לגאולה, כי ראויים לו. הנה הם עשו את שלהם. בדרשות "חתם סופר" (בדרוש לז' אב תקצ"ט בד"ה כתיב בונה ירושלים) מבאר שהבכייה והצער של אבילי ציון המתאבלים על חורבנו

וְעַל [427]הֶעְדֵּר זֶה הַדָּבָר הִתְרַעֵם הַנָּבִיא (ישעיה נט, טז): "[428]וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ [429]וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ". וְאָמַר (שם סג, ה): "[430]וְאַבִּיט [431]וְאֵין עֵזֵר וְאָשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ". [432]וְאָמַר (ירמיה ל, יז): "צִיּוֹן הִיא [433]דֹּרֵשׁ אֵין לָהּ",

ביאורים

הם להתפלל לפני ה' החפץ בתפילה גם אם אין הם בדרגה שתפילתם תיענה (שם). ועוד, הקב"ה שמח שזה שאיפתן של ישראל לראות בגילוי כבוד שמים, ושאיפה זו היא גופא עלייה בעבודת ה' (שפתי חיים). [וז"ל רבינו (ב'אדיר במרום' עמ' יז): "ואם תאמר מה תועלת יש בתיקונים האלה [אם מתפללים על זאת ולא נעשתה בקשתם]? דע כי תועלת גדול יש: ראשונה, שכבר אינם נאבדים אלא שהם נשמרים לסוף הימים. שנית, כי בהעשות כל הפעולות הגדולות האלה בפנים, אע"פ שאין הפעולות עצמן יוצאין לחוץ, אך סוף סוף הארה יוצאת משם לעשות תיקונים גדולים בכללות הגאולה"]. **427. העדר זה הדבר.** חסרון תפילה, שלא התפללו על קץ הגאולה. **428. וירא כי אין איש.** וכאשר יראה ה' שאין איש כשר והגון להיות ישראל נגאלים בזכותו (ובהמשך אומר הפסוק שה' יגאלם בלי זכות). **429. וישתומם כי אין מפגיע.** וכאשר יעמוד בתימהון ויתבונן שאין בהם מי שמתפלל על הגאולה ובמקום [-בעד] הפושעים. [וז"ל רבינו (ב'אדיר במרום'): "עת לעשות לה' - צריך לעשות מה שצריך לה' וכו', בזמן שהפרו תורתך וכו', אע"פ שאין אנשים השתדל להיות איש, וזהו גם כן מה שאמר הכתוב: וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, כי מפגיע נקרא מי שנוטל על עצמו לתקן בעד האחרים שאינם מתוקנים וכו', וכן נאמר בירמיה (ז, טז): "אל תפגע בי", להיות מתפלל בעד בני דורו שחייבים. ולכן הקב"ה משתומם ותוהה ואומר, לא די שאין אנשים אלא אף כי אין מפגיע בעד הפושעים וכו'. שכל אדם צריך להקריב עצמו בזמן שאין אחרים וליכנס אפילו במקום שאלמלא היו אחרים הוא לא היה נכנס"]. **430. ואביט ואין עוזר.** לקרב את הגאולה ע"י תפילה, כי כך הנהיג הקב"ה, שכשאנחנו מתפללים אנחנו שותפים בהנהגה של הקב"ה. בתפילתנו על הגאולה אנו נעשים שותפים בהנהגה של הקב"ה, ומגישים כביכול עזרה להקב"ה, אבל כשאין מתפללים על הגאולה כדבעי, אזי 'ואביט ואין עוזר' (שפתי חיים). **431. ואין עוזר... ואין סומך.** אין אנשים המוכנים לסייע ולתמוך בהשבת כבוד-שמים, "כי אין צדיק מתפלל עליהם" (מלבי"ם). וכן אין כזה צדיק שאפשר לסמוך על זכותו להביא את הגאולה (והפסוק מסיים שה' יגאלם בלי זכות). **432. ואמר.** הנביא אומר שאומות העולם מגנות את ציון ואומרות ש"דורש אין לה". **433. דורש אין לה.** אין אדם נותן לב לבקשה ולִרְצוֹתה.

מסילת ישרים — פרק יט — עיונים

וּפֵרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה מא, א): "[434]מִכְּלַל דְּבַעְיָא דְּרִישָׁה". [לז]חֲרִי כָּאן שֶׁחַיָּבִים אֲנַחְנוּ בָּזֶה וְאֵין לָנוּ לִפְטֹר מִפְּנֵי מִעוּט כֹּחֵנוּ, כִּי [435]עַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה שָׁנִינוּ (אבות פ"ה מט"ז): "[436]לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לִגְמֹר [437]וְאִי אַתָּה בֶּן חוֹרִין לִבָּטֵל הֵימֶנָּה". וְאָמַר עוֹד הַנָּבִיא (ישעיה נא, יח): "[438]אֵין מְנַהֵל לָהּ מִכָּל בָּנִים יָלָדָה [439]וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל בָּנִים גִּדְּלָה".

לז. הרי כאן שחייבים אנחנו בזה. היעב"ץ ("סידור בית יעקב", בפתיחה ובדיני ת"ב חלון ו' ס"ק ט"ז) האריך בענין זה וכתב: "והנה כאן מקום שראוי להרחיב בו את הדיבור, אלמלא לא היה אלא עוון זה בידינו שאין מתאבלין על ירושלים כראוי, היה די להאריך גלותינו. והיא בעיני הסיבה הקרובה, היותר גלויה עצומה וחזקה, לכל השמדות המופלגות הגדולות והנוראות, המבהילות הרעיונים, אשר מצאנו בגלות בכל מקומות פזורנו. על צוארנו נרדפנו, לא הונח לנו להרגיע בגויים עם שפלותינו עוניינו ומרודינו. לפי שיצא האבל הלז מלבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו. וכאשר יוכיח הנסיון, ביחוד ביום ט' באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצנו כראוי מעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימות השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר ממנה, אפילו במחשבה לא בא זכרונה כאילו מקרה היה לנו, על כן שבנו לחטאת אבותינו ללמוד דרכי העכו"ם שממנה נמשכו כל הרעות בכלל".

ביאורים

434. מכלל דבעיא דרישה. משמע שציון צריכה דרישה, כלומר, חֵפֶץ ובקשה מצד ישראל לבנינה של ציון. **435. על כיוצא בזה שנינו.** כלומר, מצינו על דבר דומה (תלמוד תורה), שהאדם נדרש לפעול אף אם התוצאה של פעולתו לא תהיה מושלמת, כי הפעולה כשלעצמה חשובה ולא רק פירותיה. **436. לא עליך המלאכה לגמור.** פירש רבינו יונה: "שלא תעלה על דעתך: 'אינני רחב-לב ולא אוכל לגומרה ומה יתרון בעמל ומה אועיל ביגיעתי', אלא, אחר שבתורה אתה עמל - קיימת מצות בוראך". **437. ואי אתה בן חורין ליבטל הימנה.** כלומר, שלא יאמר האדם כיון שאין עלי המלאכה לגמור אלמד מעט ואטול שכר מועט, כיון שעל כרחך מוטל עליך העול לעסוק בתורה ביגיעה ובהתמדה בכל עת כפי כוחך, כי לכך נוצרת, כפי שנאמר (יהושע א, ח) 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה' (מפרשים). **438. אין מנהל לה מכל בנים ילדה.** בעוד עַם ישראל בגלות לא קם להם מנהיג ראוי מקרב כל הבנים שנולדו להם, שידאג ויתפלל עליהם. **439. ואין**

מסילת ישרים — פרק יט — עיונים

לח. ולא מבקשים על עילוי הכבוד. הגר"ח מוולוז'ין ("נפש החיים", שער ב' פי"א) כתב, שכל כוונות התפילה והבקשות צריכות להיות רק משום צער השכינה, כלומר, כשמבקש האדם ישועה מאת הקב"ה יתכוין בבקשתו רק מסיבת צערו יתברך שמצטער בצערן של ישראל ולא מצד צערו של האדם. עי"ש. ובספר "יסוד ושורש העבודה" (שער הצאן פרק י"א) בענין תענית כ' סיון, כתב בגודל החיוב להתבונן בצרות שהיו ביום זה, וכתב שם, שלפניו יתברך אין נפקא מינה בין "עבר" ל"הווה" והכל ממש לנגד עיניו. עכ"ל.

וְאָמַר (שם מ, ו): "[440]כָּל הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה", וּפֵרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע"ז ב, ב) שֶׁכָּל חֶסֶד שֶׁעוֹשִׂים, לְעַצְמָם הֵם עוֹשִׂים, לְטוֹבַת נַפְשָׁם וְלַהֲנָאָתָם, וְאֵינָם מִתְכַּוְּנִים לַכַּוָּנָה הַשְּׁלֵמָה הַזֹּאת, [לח]וְלֹא מְבַקְּשִׁים עַל [441]עִלּוּי הַכָּבוֹד וּגְאֻלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵרֵי אִי אֶפְשָׁר לִכְבוֹד הָעֶלְיוֹן

עוד כתב הגר"ח זצ"ל בדרשתו (דרשות מוהר"ח, הובא בנפה"ח שיצא מחדש בדף ת"י מדפה"ס) וז"ל: "ואם היינו מכוונים בכל התפילות ובקשות רק על צער השכינה כביכול, בודאי היינו זוכים להיות נענים על ענין בקשתנו להגאל גאולה שלמה. אבל אשמים אנחנו בעצמנו שאין אנו משימים על לבנו כלל צער השכינה כביכול, ואין אנו מבקשים רק על עצמנו ודאגת פרנסתנו, לכן אין אנו נושעים רק מעט הנוגע לפרנסתנו, להחיות את גויתנו, ואנחנו קרוצי חומר אין אנו משיגים כלל התענוג הרוחני שיהיה לעתיד לבוא והשכינה כביכול צריכה להתלבש ב-שר של אותה אומה שישראל נתונים תחתם כדי שיתקיימו ויהיה להם פליטה מעט בין העובדי כוכבים". עכ"ל.

כתב האלשיך עה"פ: "על אלה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני

ביאורים

מחזיק בידה מכל בנים גדלה. מכל הבנים שגדלו בעם ישראל אין מי שיחזיק את העם ע"י תפילה לה' לגאולתם. **440. כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה.** נראה לפרש, על פי הֶקֵּשֵׁר מקרא זה לכאן, שהנביא קובל על-כך שכל בני-האדם (כלומר, הרוב המצוי, המכונים "בשר", שלא הגיעו למדריגת ה'חסידות') אין לחסדם ולטובתם ערך נצחי, כי עיקר המניע שלהם הוא טובת עצמם, ועל כן הם ומעשיהם דומים לעשבים (חציר, ציץ השדה) הפורחים זמן קצר אך נובלים מהרה ואין להם ערך קיים. אמנם מפרשי-המקרא ביארו, שהפסוק מדבר על רשעי אומות-העולם (שמחת מרדכי). [התבונן עומק לשון הנביאים, כי על העדר מעלה נשגבה זו של חסידות בבחינת הלשמה נאמר המקרא הזה ('עיונים')]. **441. עילוי הכבוד.** של ה' ושל ישראל.

מסילת ישרים — פרק יט — עיונים

לְהִתְרַבּוֹת אֶלָּא בִּנְאֻלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּבְרִבּוּי כְּבוֹדָם, שֶׁזֶּה תָּלוּי בָּזֶה בֶּאֱמֶת, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר בְּתָנָא דְּבֵי אֵלְיָהוּ שֶׁהִזְכַּרְתִּי "וּמִתְאַוֵּחַ עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְעַל כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל". נִמְצֵאתָ לָמֵד, שֶׁשְּׁנֵי דְּבָרִים יֵשׁ בְּעִנְיָן זֶה: אֶחָד, הַכַּוָּנָה בְּכָל מִצְוָה וַעֲבוֹדָה, שֶׁתִּהְיֶה לְעִלּוּי כְּבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם בְּמַה שֶּׁבְּרִיּוֹתָיו עוֹשִׂים נַחַת רוּחַ לְפָנָיו. וְעוֹד, [442]הַצַּעַר וְהַבַּקָּשָׁה עַל עִלּוּי הַכָּבוֹד הַזֶּה שֶׁיֵּעָשֶׂה בִּשְׁלֵמוּת בְּעִלּוּי כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְשַׁלְוָתָן.

וְאָמְנָם עוֹד עִקַּר שְׁנֵי יֵשׁ בְּכַוָּנַת הַחֲסִידוּת, וְהוּא טוֹבַת הַדּוֹר. שֶׁהִנֵּה רָאוּי לְכָל חָסִיד שֶׁיִּתְכַּוֵּן בְּמַעֲשָׂיו לְטוֹבַת דּוֹרוֹ כֻּלּוֹ, [443]לְזַכּוֹת אוֹתָם [444]וּלְהָגֵן עֲלֵיהֶם. וְהוּא עִנְיַן הַכָּתוּב (ישעיה ג, י): "[445]אִמְרוּ צַדִּיק כִּי טוֹב [446]כִּי פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ", שֶׁכָּל הַדּוֹר [447]אוֹכֵל מִפֵּרוֹתָיו, וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם

שוממים כי גבר אויב" (איכה א, טז): אמרה כנסת ישראל לפני השי"ת, איני בוכה על העדר טוב ושלוה, גם לא על הרעב, הצרות והמיתות הקשות של רבבות מישראל, אלא "על אלה אני בוכיה" על כך ש"רחק ממני מנחם משיב נפשי" - על שסילק השי"ת שכינתו מישראל. אבל הבנה זו אינה נחלת הכלל. רק בני עלייה זוכים למבט הנכון ולראייה האמיתית של גודל האסון, אבל המון העם רואה את האסון בניצחון האויבים. וזהו שנאמר "היו בני שוממים" - היינו הצעירים בדעת ובהשגה, עיקר צערם היה "כי גבר אויב".

ביאורים

442. הצער. על העדר כבוד-שמים. **443. לזכות אותם.** להשפיע עליהם טובות. **444. ולהגן עליהם.** מפני פורענות העלולה לבוא עליהם לפי מעשיהם. **445. אמרו צדיק כי טוב.** "אמרו למי שהוא צדיק, כי טוב עשה" (רש"י). **446. כי פרי מעלליהם יאכלו.** כאשר משכר מעשיהם הטובים יהנו גם אחרים. **447. אוכל מפירותיו.** נהנה בזכות תורתו ומעשיו, כמו שאמרו חז"ל (תענית כד:): "כל העולם ניזון בשביל חנינא בני".

מסילת ישרים — פרק יט

לְבָרְכָה (ב"ב טו, א): "[448]חֵישׁ בָּהּ עֵין" (במדבר יג, כ), [449]אִם יֵשׁ מִי שֶׁמְּגֵן עַל דּוֹרוֹ [450]בְּעֵין. וְתִרְאֶה שֶׁזֶּהוּ רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, שֶׁיִּהְיוּ חֲסִידֵי יִשְׂרָאֵל מְזַכִּים וּמְכַפְּרִים [451]עַל כָּל שְׁאָר הַמַּדְרֵגוֹת שֶׁבָּהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה [452]בַּלּוּלָב וּמִינָיו (ויק"ר ל, יב): "[453]בָּאוּ אֵלָּה וְיכַפְּרוּ עַל אֵלָּה", [454]שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ בְּאָבְדַן הָרְשָׁעִים, אֶלָּא מִצְוָה מֻטֶּלֶת עַל הַחֲסִידִים לְהִשְׁתַּדֵּל לְזַכּוֹתָם וּלְכַפֵּר עֲלֵיהֶם. וְזֶה צָרִיךְ שֶׁיֵּעָשֶׂה בְּכַוָּנַת עֲבוֹדָתוֹ וְגַם בִּתְפִלָּתוֹ [455]בְּפֹעַל, דְּהַיְנוּ שֶׁיִּתְפַּלֵּל עַל דּוֹרוֹ לְכַפֵּר עַל מִי שֶׁצָּרִיךְ כַּפָּרָה וּלְהָשִׁיב בִּתְשׁוּבָה מִי שֶׁצָּרִיךְ לָהּ, וּלְלַמֵּד סַנֵּגוֹרְיָא עַל הַדּוֹר כֻּלּוֹ.

וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עז, א) עַל פָּסוּק "[456]וַאֲנִי בָּאתִי בִּדְבָרֶיךָ"

ביאורים

448. היש בה עין. כאשר משה רבינו שלח את המרגלים לתור את ארץ ישראל, ציוה עליהם לראות "היש בה עץ". **449. אם יש מי שמגן על דורו.** האם יש בה אדם כשר שיגן בזכויותיו על אנשי מדינתו מכל צער ונזק. **450. כעין.** שהחוסים בצילו מוגנים מגשם ומשרב. **451. על כל שאר המדרגות שבהם.** על שאר בני-ישראל שהם בדרגות נמוכות יותר (שמחת מרדכי). **452. בלולב ומיניו.** ושאר המינים (אתרוג הדסים וערבה). ארבעת המינים רומזים על ד' המדרגות הנמצאים בעם ישראל [אתרוג יש בו טעם וריח, כנגד בני אדם שיש בהם תורה ומעשים טובים. לולב יש בו טעם (בפירותיו - התמרים) ואין בו ריח, כנגד אלו שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כנגד בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. ערבה אין בה טעם ואין בה ריח, כנגד בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים]. **453. יבואו אלה ויכפרו על אלה.** יבואו בעלי תורה או בעלי מעשים טובים המשולים לאתרוג לולב והדס, ויכפרו על אלו שאין בהם תורה ומעשים טובים המשולים לערבה. וזו הסיבה שמינים אלו אגודים יחדיו. **454. שאין הקב"ה חפץ באבדן הרשעים.** ככתוב (יחזקאל יח, כג): "החפץ אחפוץ מות רשע נאום ה' אלהים הלא בשובו מדרכיו וחיה". **455. בפועל.** דהיינו, באופן ישיר - בדיבור מפורש. **456. ואני באתי בדבריך.** המלאך גבריאל גורש ממקומו (מתוך הפרגוד) ולא חזר ונכנס לשם אלא כאשר לימד זכות על ישראל בבי"ד של מעלה

מסילת ישרים — פרק יט

(דניאל י, יב), שֶׁלֹּא חָזַר גַּבְרִיאֵל וְנִכְנַס לִפְנִים מִן הַפַּרְגּוֹד אֶלָּא כְּשֶׁלִּמֵּד סַנֵּגוֹרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל. [457]וְגִדְעוֹן נֶאֱמַר לוֹ (שופטים ו, יד) "[458]לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה", לְפִי שֶׁלִּמֵּד סַנֵּגוֹרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל, כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹהֵב אֶלָּא לְמִי שֶׁאוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל, וְכָל מַה שֶּׁאָדָם מַגְדִּיל אַהֲבָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, גַּם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [459]מַגְדִּיל עָלָיו.

וְאֵלֶּה הֵם [460]הָרוֹעִים הָאֲמִתִּיִּים שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁהקב"ה חָפֵץ בָּהֶם הַרְבֵּה, [לט]שֶׁמּוֹסְרִים עַצְמָם עַל [461]צֹאנוֹ, [462]וְדוֹרְשִׁים [463]וּמִשְׁתַּדְּלִים עַל [464]שְׁלוֹמָם וְטוֹבָתָם בְּכָל הַדְּרָכִים, וְעוֹמְדִים תָּמִיד

עיונים

לט. שמוסרים עצמם על צאנו. לא רק מסירות הגוף אלא גם הנפש, וכמשה רבינו שהתחנן מהקב"ה "מחני נא מספרך" (שמות לב, לב), וכמרדכי שע"י עסקו בהצלת נפשות של כלל ישראל נתבטל מתלמודו ופירשו ממנו מקצת סנהדרין, כמ"ש "ורצוי לרוב אחיו" - ולא לכולם. והכתובים הסכימו עמהם, כי בעליה לבבל נמנה אחרי ארבעה, ואחרי פורים נמנה אחרי חמשה, כמפורש במגילה (טז:), ודורו של מרדכי עלה במעלתו גם על הדור דעה וכדילפינן מ"קיימו וקבלו" כמפורש בשבת (פח.), ודוקא מרדכי שהיה גדול הדור ואבי הישועה כולה וכמו שתקנו ב"על הנסים" - "בימי מרדכי", דוקא הוא ירד מגדלותו, והירידה מפורשת בכתובים. אבל זוהי גדלותו וגדולת גדולי הדורות כולם שמוסרים עצמם על הדור ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ביאורים

בהזכירו את גדולתו של דניאל, וזה מה שגילה גבריאל לדניאל במראה: "ואני באתי" - הוכנסתי אל מקום-המעלה לפנים מן הפרגוד, "בדבריך" - בגללך ובשבילך, שלימדתי זכות על ישראל בהזכירי את מעלותיך. **457. וגדעון נאמר לו.** כשרצה ה' להושיע את ישראל מיד מדין בימי גדעון שלח מלאך אל גדעון להכינו למלחמה. גדעון דיבר עם המלאך ולימד זכות על ישראל (עיי"ש), מיד "ויפן אליו ה' [לגדעון, שעד כאן דיבר דרך מלאך] ויאמר". **458. לך בכוחך זה.** בכוח לימוד זכות שלמדת על ישראל. **459. מגדיל עליו.** מרבה כלפיו אהבה וקירבה. **460. הרועים.** המנהיגים. **461. צאנו.** עמו. **462. ודורשים.** מבקשים בתפלתם. **463. ומשתדלים.** בפועל. **464. שלומם וטובתם.** שלא ייפגם

מסילת ישרים — פרק יט

עיונים

מ. שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו. הרי שהצדיקים נתבעים כאחראים על אסון המתרחש בדורם ובסביבתם, כיון שהיה להם להתפלל בעדם. כל אסון המתרחש בעולם הוא משום שהאלקים אנה לידו כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע וגו' זה שהרג במזיד נהרג וזה שהרג בשוגג גולה. יוצא איפוא שהנהרג היה חייב כבר מיתה בידי שמים, וכן הרוצח בשגגה היה חייב גלות בדין שמים, אם כן צריך להבין כיצד משתנה מצב זה על ידי תפלת הכהן הגדול לבטל את העונשים שהיו חייבים על מעשיהם הקודמים?

הביאור הוא, שכל עונשי שמים באים לתקן חטאים. כל חטא גורם להסתרת כבודו יתברך, ותיקונו

[465]בַּפֶּרֶץ לְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם וּלְבַטֵּל הַגְּזֵרוֹת הַקָּשׁוֹת וְלִפְתֹּחַ עֲלֵיהֶם שַׁעֲרֵי הַבְּרָכָה. [466]הָא לָמָּה זֶה דּוֹמֶה, לְאָב שֶׁאֵינוֹ אוֹהֵב שׁוּם אָדָם יוֹתֵר [467]מִמִּי שֶׁהוּא רוֹאֶה שֶׁאוֹהֵב אֶת בָּנָיו אַהֲבָה נֶאֱמָנָת. וְהוּא דָּבָר [468]שֶׁהַטֶּבַע יָעִיד עָלָיו. וְהוּא עִנְיַן [469]כֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁאָמְרוּ עָלָיו (מכות יא, א): "[470](מ)שֶׁהָיָה לָהֶם לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל הוֹרָם וְלֹא בִקְּשׁוּ". וְכֵן אָמְרוּ

ביאורים

מצבם הטוב ושיתוסף עליהם עוד טובה ומעלה, כנגד מה שכתב רבינו לעיל: "מזכים ומכפרים" - בסדר הפוך (שמחת מרדכי). **465. בפרץ.** לסתום הגדר שנפרץ ח"ו (כשנתן רשות למשחית). **466. הא.** אהבת ה' לאותן הרועים האמיתיים. **467. ממי שהוא רואה.** מאותו אדם שהאב רואה עליו שהוא אוהב את בניו. **468. שהטבע יעיד עליו.** הרגשת הנטיה הטבעית של האדם מעידה על אמיתתו, ואינו צריך לראיה. **469. כהן גדול שאמרו עליו.** הרוצח בשגגה גולה מהמדינה שהרג בה לערי מקלט ויושב שם עד מות הכהן הגדול. מאחר ויציאתו של הרוצח מעיר המקלט תלויה במיתתו של הכהן הגדול, היו אימותיהן של הכהנים הגדולים מספקות להם (לגולים לעיר מקלט) מחיה וכסות, כדי שלא יתפללו הגולים על בניהם (-הכהנים הגדולים) שימותו. ומקשה הגמרא, מדוע לחשוש שימות הכהן הגדול עקב התפילה שהרוצחים יתפללו למהר מיתתו, מדוע תתקבל תפלתם, הרי נקי הוא מעוון? מתרצת הגמרא "שהיה להם" וכו'. **470. שהיה להם לבקש וכו'.** כלומר, אכן יש בכהן הגדול חטא, לפי שהיה לו לבקש רחמים על אנשי דורו שלא יבואו לידי הריגה בשוגג ולא ביקש. ומאחר שיש בו חטא בדבר זה, אם יתפללו עליו הרוצחים שימות - תקובל תפילתם, שאין זה בכלל 'קללת חנם'.

מסילת ישרים פרק יט

עיונים

(שם): "[471]הַהוּא גַּבְרָא דַּאֲכָלֵהּ אַרְיָא בִּרְחוּק תְּלָת פַּרְסֵי דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי וְלָא אִשְׁתָּעֵי אֵלָיְהוּ בַּהֲדֵהּ". חֲרִי לְךָ הַחוֹבָה הַמֻּטֶּלֶת עַל הַחֲסִידִים לְבַקֵּשׁ וּלְהִשְׁתַּדֵּל עַל בְּנֵי דוֹרָם.

וְהִנֵּה כְּבָר בְּאַרְנוּ חֶלְקֵי הַחֲסִידוּת הָרָאשִׁיִּים, [472]וּפְרָטֵיהֶם מְסוּרִים לְכָל שֵׂכֶל וּלְכָל לֵב טָהוֹר לְהִתְנַהֵג בָּהֶם בְּדֶרֶךְ הַיָּשָׁר לְפִי הַשָּׁרְשִׁים הָאֵלֶּה, כָּל דָּבָר בְּעִתּוֹ.

הוא שיגרום לגילוי כבודו יתברך במקום ההסתר. תפילת הצדיק עבור הרשע שעל ידה שואף הצדיק לעשות חסד עם הרשע, מהווה גילוי כבוד ה' יתברך גדול ונשגב, כי כל בחירה טובה הינה גילוי כבודו יתברך, ובחירה במעשה של חסד במסירות כזו הינה גילוי עוד יותר נעלה. ומאחר וסיבת הגילוי הזה היוו חטאי הרשעים, שכן הם גרמו לצדיק להתעורר לתפלתו, באים הם לידי תיקונם בזה, ושוב לא צריכים הרשעים לתיקון בדרך של עונש. כאשר הקב"ה ממלא את בקשת הצדיק ומציל את הרשעים מרעתם, נוצר שוב גילוי גדול מהכרת טובה הרבה להקב"ה ששופע לבו של הצדיק, בראותו את חסדי ה' הבלתי מוגבלים (מכתב מאליהו', ח"ג מאמר חסד והכרת טובה).

ביאורים

471. ההוא גברא וכו'. אדם אחד אכל אותו אריה במרחק שלש פרסאות ממקומו של רבי יהושע בן לוי, ובגין כך לא דיבר אליהו הנביא עם רבי יהושע בן לוי (שהיה רגיל עד אז להתגלות לפניו) שלושה ימים - כטענה וכתביעה על שלא הגן כראוי בזכויותיו ובתפילתו על סביבתו. **472. ופרטיהם מסורים לכל שכל ולכל לב טהור.** כלומר, האמצעים להשגת מדריגת החסידות משתנים מאדם לאדם, ועל כל אדם ואדם - לפי שכלו וטהרת לבו - לברור את הדרכים המתאימות לו לפי מצבו הפרטי, כדי להגיע ל'חסידות' ולהפעלתה באופניה הראויים [ואלו דברי רבינו בחתימת הספר (פכ"ו): ו"כל אחד ואחד לפי מה שהוא, ראויים לו דרכי החסידות"] (שמחת מרדכי).

א. שיהיה לבו ישר שבלבבות... לעשות הנחת רוח לפניו יתברך. הרי שישרות הלב פירושה - שכל פנייתו הוא אך ורק לעשות נחת רוח לפניו יתברך. וביאור הדבר, שבעצם טבעו של לב כל מי אשר בשם ישראל יכונה הוא אך ורק לעשות נחת רוח לפניו יתברך ויתעלה, וכמאמרם ז"ל בברכות (יז.) רבי אלכסנדרי בתר דמצלי אמר הכי: רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב - שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות. ולכן, כל ענין המרחיק והמונע מלעשות כן הוא בחינת עיקום לב הישר, ובהסירו כל המעכבים והמונעים, שוב לב איש הישראלי חוזר למקורו ולרצונו האמיתי שהוא אך ורק לעשות נחת רוח ליוצרנו ובוראנו ית' ויתעלה, והוא ישרות לבו (פי כהן).

פֶּרֶק כ'

בְּמִשְׁקַל הַחֲסִידוּת

מַה שֶּׁצָּרִיךְ לְבָאֵר עַתָּה הוּא [1]מִשְׁקַל הַחֲסִידוּת הַזֶּה, וְהוּא עִנְיָן עָקְרִי מְאֹד מְאֹד. וְתֵדַע בֶּאֱמֶת שֶׁזּוֹהִי הַמְּלָאכָה הַקָּשָׁה שֶׁבַּחֲסִידוּת, [2]כִּי דַּקּוּתוֹ רַב, וְיֵשׁ לַיֵּצֶר בַּדָּבָר הַזֶּה [3]כְּנִיסָה גְּדוֹלָה, עַל כֵּן נִמְצֵאת סַכָּנָתוֹ עֲצוּמָה, כִּי הַרְבֵּה דְּבָרִים טוֹבִים יוֹכַל הַיֵּצֶר לְרַחֵק כְּאִלּוּ הֵם רָעִים, וְהַרְבֵּה [4]חֲטָאִים לְקָרֵב כְּאִלּוּ הֵם מִצְוֹת גְּדוֹלוֹת. וּבֶאֱמֶת שֶׁלֹּא יוֹכַל אִישׁ לְהַצְלִיחַ [5]בַּמִּשְׁקָל הַזֶּה אֶלָּא בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: (א)שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ יָשָׁר שֶׁבַּלְּבָבוֹת שֶׁלֹּא תִּהְיֶה [6]פְּנִיָּתוֹ אֶלָּא לַעֲשׂוֹת הַנַּחַת רוּחַ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ וְלֹא זוּלַת זֶה כְּלָל, וְשֶׁיִּהְיֶה מְעַיֵּן

ביאורים

1. **משקל החסידות.** כלומר, שיקול הדעת הנצרך להכריע כיצד לנהוג בעניני החסידות. 2. **כי דקותו רב.** ההכרעות לנהוג כך או אחרת דורשת הבחנה מדוקדקת, כי ההבדלים בין החיובי והשלילי הם זעירים ודקים כחוט-השערה, וקל לטעות בהם (שמחת מרדכי). 3. **כניסה גדולה.** פתח רחב להכנס בו ולהטעות את האדם. 4. **חטאים.** מעשים אשר לפי דרגת החסידות נחשבים לחטא. 5. **במשקל הזה.** בשיקול הדעת הראוי. 6. **פנייתו.** רצונו ומטרתו.

מסילת פרק כ ישרים

עיונים

[7]עַל מַעֲשָׂיו עִיּוּן גָּדוֹל וְיִשְׁתַּדֵּל לְתַקְּנָם עַל פִּי [8]הַתַּכְלִית הַזֶּה, [9](ב)וְאַחַר כָּל זֹאת [10]יִהְיֶה מַשְׁלִיךְ יְהָבוֹ עַל ה', שֶׁאָז יֵאָמֵר בּוֹ (תהלים פד, ו): "[11]אַשְׁרֵי אָדָם עֹז לוֹ בָךְ וְגוֹ' [12](ג)לֹא יִמְנַע טוֹב לַהוֹלְכִים בְּתָמִים". אָמְנָם אִם אֶחָד מִן הַתְּנָאִים הָאֵלֶּה יֶחְסַר

ב. ואחר כל זאת. דייק בדבריו באומרו "אחר כל זאת" וכמו שכתב ה"חובות הלבבות" (שער הבטחון פ"ד) וז"ל: "אבל מה שראוי לבטוח עליו הוא גמר מעשה העבודה, אחר בחירתה בלב שלם ונאמן, והסכמה והשתדלות בבר לבב וכוונה לשמו הגדול, ובזה אנחנו חייבין להתחנן אליו לעזור אותנו בו ולהורות אותנו עליו" עכ"ל.

ג. לא ימנע טוב להולכים בתמים. כלומר, אף שהם כבר הולכים בתמים ועושים את חלקם בשלימות, עדיין צריכים הם לסייעתא דשמיא. וכן יתבארו הכתובים שמביא להלן בסמוך 'רגלי חסידיו ישמור', 'ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו': הגם שהם כבר במדריגת 'חסידיו', עדיין צריכים הם לשמירה עליונה.

וגם יש ללמוד מפסוקים אלה שאף עוד לפני הסייעתא דשמיא הם נקראים 'הולכים בתמים' ו'חסידיו', כיון שהם כבר עשו חלק העבודה שלהם (פי כהן).

ביאורים

7. על מעשיו. על אותם מעשי החסידות שרגיל בהם או שרוצה לעשותם. **8. התכלית הזה.** לעשות נחת רוח לפניו יתברך. **9. ואחר כל זאת.** כלומר גם אם לבו "הישר שבלבבות", שיש לו הכלי הנכון לצורך הבירור האמתי, וגם "מעיין על מעשיו עיון גדול", שמשתמש בכלי הזה שימוש מלא - אין לו לסמוך על עצמו, אלא צריך לבטוח בה' [אמנם לא די בבטחון בה' לחוד אלא מחוייב הוא מקודם לעשות מצידו את המוטל עליו ואת מה שביכלתו לעשות]. **10. יהיה משליך יהבו על ה'.** מלשון הכתוב "השלך על ה' יהבך" (תהלים נה, כג). כלומר, שיקוה לסיועו ויבטח בעזרתו להצליחו בהכרעתו (עפ"י ת"י ודברי רבינו להלן). **11. אשרי אדם עוז לו בך.** מאושר האדם "אשר שם אותך עוז-מבטחו" (רש"י) [והמשך המקרא (שם): "מסילות בלבבם"; ויתכן שרבינו מפרשו לענינו כאן: שהוא בוטח בה' בדבר המסילה שבלבבו, כלומר, בדבר היישרת העיון הנכון שבלבו לבחירת המעשים הראויים (שמחת מרדכי)]. **12. לא ימנע טוב להולכים בתמים.** ה' יתברך לא ימנע את טובו להולכים בתמימות ומשליכים עליו את יהבם, וע"כ יוכלו החסידים הנזהרים בשלושת הדברים הנ"ל להצליח "במשקל החסידות" (שם).

מסילת פרק כ ישרים

לוֹ, לֹא יַגִּיעַ אֶל הַשְּׁלֵמוּת, וְקָרוֹב הוּא לִכָּשֵׁל וְלִפֹּל, דְּהַיְנוּ, אוֹ אִם הַכַּוָּנָה לֹא תִּהְיֶה [13]מֻבְחֶרֶת וְזַכָּה, אוֹ אִם יִתְרַשֵּׁל מִן הָעִיּוּן בְּמַה שֶּׁיּוּכַל לְעַיֵּן, אוֹ אִם אַחַר [14]כָּל זֶה לֹא יִתְלֶה בִּטְחוֹנוֹ בְּקוֹנוֹ, [15]קָשֶׁה לוֹ שֶׁלֹּא יִפֹּל. אַךְ אִם שְׁלָשְׁתָּם יִשְׁמֹר כְּרָאוּי, תְּמִימוּת הַמַּחֲשָׁבָה, עִיּוּן וּבִטָּחוֹן, אָז יֵלֵךְ בֶּטַח בָּאֱמֶת וְלֹא יֵאָנֶה לוֹ כָּל רָע. הוּא הַדָּבָר שֶׁאָמְרָה חַנָּה בִּנְבוּאָתָהּ (ש"א ב, ט): "[16]רַגְלֵי חֲסִידָיו יִשְׁמֹר", וְדָוִד כְּמוֹ כֵן אָמַר (תהלים לז, כח): "וְלֹא יַעֲזֹב אֶת חֲסִידָיו לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ".

[17]וְהִנֵּה מַה שֶּׁצָּרִיךְ לְהָבִין הוּא, כִּי אֵין לָדוּן דִּבְרֵי הַחֲסִידוּת [18]עַל מַרְאֵיהֶן הָרִאשׁוֹן, אֶלָּא צָרִיךְ לְעַיֵּן וּלְהִתְבּוֹנֵן עַד הֵיכָן [19]תּוֹלְדוֹת הַמַּעֲשֶׂה מַגִּיעוֹת, כִּי לִפְעָמִים הַמַּעֲשֶׂה בְּעַצְמוֹ יֵרָאֶה טוֹב, וּלְפִי שֶׁהַתּוֹלְדוֹת רָעוֹת יִתְחַיֵּב [20]לְהַנִּיחוֹ, וְלוּ יַעֲשֶׂה אוֹתוֹ יִהְיֶה חוֹטֵא וְלֹא חָסִיד. הִנֵּה [21]מַעֲשֵׂה גְּדַלְיָה בֶּן אֲחִיקָם גָּלוּי לְעֵינֵינוּ, שֶׁמִּפְּנֵי רֹב חֲסִידוּתוֹ שֶׁלֹּא לָדוּן אֶת יִשְׁמָעֵאל לְכַף

ביאורים

13. מובחרת וזכה. פונה למטרה הנכונה, "לעשות נחת רוח לפניו", וטהורה מתערובת כל פניה אחרת. **14. כל זה.** שלבו ישר וכוונתו טהורה וגם עיין ככל שביכלתו. **15. קשה לו שלא יפול.** קרוב לודאי שייכשל במעשיו, שלא יהיו בכלל הנהגת החסידות הראויה. **16. רגלי חסידיו ישמור.** שלא יכשלו בדרכי חסידותם עקב שיקולים מוטעים. **17. והנה.** רבינו מבאר מהו אותו המשקל המדובר. **18. על מראיהן הראשון.** מה שנראה לאדם במבט ראשון שזהו מנהג חסידות. **19. תולדות המעשה.** תוצאותיו. **20. להניחו.** להמנע מלעשותו. **21. מעשה גדליהו בן אחיקם.** לאחר חורבן בית המקדש הראשון, מינה נבוכדנצר מלך בבל את גדליה בן אחיקם שיהיה ממונה על שארית הפליטה שנשארו בארץ ישראל ולא הוגלו. גדליה נטל על עצמו את התפקיד, קיבץ סביבו את העם במצפה, והורה להם להיות נאמנים למלך בבל. היהודים בארצות שמסביב לארץ ישראל [מואב, עמון ואדום], כששמעו שגדליה הופקד על העם על ידי מלך בבל, עלו גם הם לארץ ישראל והתקבצו אצל גדליה. הדבר היה לצנינים בעיני בעליס מלך בני עמון, והוא שלח את שונאו של גדליה, היהודי ישמעאל

מסילת ישרים

פרק כ

חוֹבָה אוֹ שֶׁלֹּא לְקַבֵּל [22]לָשׁוֹן הָרָע, אָמַר לְיוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ "שֶׁקֶר אַתָּה דֹּבֵר אֶל יִשְׁמָעֵאל" (ירמיה מ, טז), [23]וּמַה גָּרַם, גָּרַם שֶׁמֵּת הוּא וְנִפְזְרוּ יִשְׂרָאֵל [24]וְכָלָה גַּחֶלְתָּם הַנִּשְׁאָרָה. וּכְבָר יֵחַס הַכָּתוּב חֲרִיגַת [25]הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר נָהֲרגוּ – אֵלּוּ, כְּאִלּוּ הֲרָגָם הוּא, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה סא, א) [26]עַל פָּסוּק "אֵת כָּל פִּגְרֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִכָּה בְיַד גְּדַלְיָהוּ" (ירמיה מא, ט).

וְהַבַּיִת הַשֵּׁנִי גַּם הוּא חָרַב עַל יְדֵי חֲסִידוּת כָּזֶה אֲשֶׁר לֹא נִשְׁקַל בְּמִשְׁקַל [27]צֶדֶק, [28]בְּמַעֲשֵׂה דְּבַר קַמְצָא, אָמְרוּ (גיטין נו, א): "[29]סָבוּר רַבָּנָן

ביאורים

בן נתניה [ויש אומרים שהיה מזרע בית דוד] להרוג את גדליה. יוחנן בן קרח שהתוודע לכוונה הזדונית, בא וסיפר זאת לגדליה, והציע את עצמו ללכת להרוג את ישמעאל כי 'למה יככה נפש ונפוצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה' (ירמיה מ, טו). גדליה לא האמין לדבריו ואמר לו 'אל תעשה את הדבר הזה כי שקר אתה דובר אל ישמעאל' (שם טז). גדליה לא שמר על עצמו, ואכן בראש השנה בא ישמעאל עם עוד עשרה אנשים ורצח את גדליה וכל האנשים אשר אתו. **22. לשון הרע.** ו"למיחש מבעי", והיה לו לחוש לדברים, כדי להזהר מהיזק העלול לבוא. **23. ומה גרם.** לבסוף. [כי בכה"ג מדת החסידות האמיתית היא לחוש לדברים, ובפרט שהדבר לא היה נוגע רק לגדליה, כי עיני כל ישראל היו נשואות אליו, בהיותו מנהיג העם בדור החורבן (יושר מסילה)]. **24. וכבה גחלתם הנשארה.** (הביטוי עפ"י שמואל-ב יד, ז) כלומר: אבדה שאריתם, שהיתה כגחלת עוממת הנשארת גם אחר כיבוי השלהבת (שמחת מרדכי). **25. האנשים אשר נהרגו.** אותם שמונים איש שנהרגו ע"י ישמעאל והושלכו לתוך הבור. **26. על פסוק.** "והבור אשר השליך שמה ישמעאל את כל פגרי האנשים" וגו'. שאמרו עליו חז"ל (שם) "וכי גדליה הרגן?! והלא ישמעאל הרגן! אלא מתוך שהיה לו (לגדליה) לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש [ועל ידי זה נגרם שישמעאל הרג את שאר החללים, לכן] - מעלה עליו הכתוב כאילו [גדליה עצמו] הרגן". **27. צדק.** הראוי והנכון. **28. במעשה דבר קמצא.** שרצה להתנקם בחכמים על שלא מיחו בכבודו והטיל מום בבהמה שנשלחה ע"י המלך הרומאי לשם קרבן בבית המקדש, כדי להוכיח לו - ממה שהיהודים מסרבים להקריבו - שמרדו בו ומתוך כך יילחם בהם, ודנו החכמים מה לעשות ב"קרבן" הזה. **29. סבור רבנן לקרוביה.**

מסילת ישרים

פרק כ

עיונים

ד. **יאמרו בעלי מומין קרבין לגבי מזבח.** הקשה הגר"א וסרמן זצ"ל ('קובץ הערות' סי' מט סק"ז) שמשמע שרבי זכריה בן אבקולס הסכים עם עצם הדין שצריכים להקריב את הקרבן משום שלום המלכות, אלא שטעם אחר היה עמו, שיש לגזור בכדי שלא יאמרו בעלי מומין קרבים על גבי המזבח. והדבר תמוה, שהרי אם משום שלום המלכות דוחים איסור תורה ומקריבים בעלי מומים, כל שכן שתדחה גזירה דרבנן ולא יחששו לשמא יאמרו בעלי מומין קרבין? ותירץ, שבכל לאו דאורייתא, מכיון שנדחה מפני פיקוח נפש, שוב אין שם איסור כלל. אמנם בגלל חשש זה שילמדו להקריב בעלי מומין גם שלא במקום פיקוח נפש ונמצא שיעברו איסור - סבר רבי זכריה שיש לאסור להקריב את הקרבן. והביא (שם בסק"ח) שהגאון רבי בן-ציון פלמן זצ"ל הגאב"ד דזגר הקשה על תירוץ זה, שמ"מ גם באיסור הזה שיש חשש מכשול לדורות הבאים והרי זה בכלל 'לפני עור לא תתן מכשול', יש גם מקום לומר שמכיון שזה פיקוח נפש צריך להיות נדחה החשש ולא יהא כל איסור בכך.

ה. **ענוותנותו.** האחרונים תמהו מה ענוה היתה בזה שלא הניח לקבל את קרבן המלך במומו, וכן

לְקָרוֹבֵהּ, אָמַר לָהֶם רַבִּי זְכַרְיָה בֶּן אַבְקוֹלַס, [30](ה)יֹאמְרוּ בַּעֲלֵי מוּמִין קְרֵבִין לְגַבֵּי מִזְבֵּחַ. [31]סָבוּר לְמִקְטְלֵהּ, אָמַר לָהֶם רַבִּי זְכַרְיָה בֶּן אַבְקוֹלַס, [32]יֹאמְרוּ מַטִּיל מוּם בְּקָדָשִׁים יֵהָרֵג". [33]בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ, הָלַךְ [34]אוֹתוֹ הָרָשָׁע וְהִלְשִׁין אֶת יִשְׂרָאֵל. בָּא הַקֵּיסָר וְהֶחֱרִיב יְרוּשָׁלַיִם. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן עַל זֶה: [35](ה)"עַנְוָתָנוּתוֹ שֶׁל רַבִּי זְכַרְיָה

ביאורים

חשבו להקריבו [אע"פ שהוא פסול בהיותו בעל מום], בגלל הסכנה שהמלך יתנכל להם. **30. יאמרו בעלי מומין וכו'.** כלומר, אם נתיר להקריבו הרי יש חשש שיטעו האנשים לומר שקרבנות בעלי מומים כשרים הם להקרבה על גבי המזבח (כי לא ידעו שהתירו זאת כהוראת שעה משום שלום מלכות). **31. סבור למקטליה.** החכמים העלו סברא אחרת להנצל מהסכנה - להרוג את בר קמצא, כדי שלא ילך למלך וילשין על ישראל שלא מקריבים את קרבנו. **32. יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג.** אם נהרגהו, יש חשש שבני אדם עלולים לחשוב שבר קמצא נהרג בגלל שעבר על איסור שהטיל מום בקדשים (-היינו בהמה המיועדת להקרבה), ויטעו לחשוב שהעובר על לאו זה חייב מיתה ולא מלקות בלבד (עי' בכורות לג:). **33. בין כך ובין כך.** עד שהם דנים בדבר. **34. אותו הרשע.** בר קמצא. **35. ענוותנותו.** "סבלנותו, שסבל את זה (את בר קמצא) ולא הרגו" (רש"י).

מסילת ישרים פרק כ

[36](ו)הֲחֲרִיבָהּ אֶת בֵּיתֵנוּ וְשָׂרְפָה אֶת הֵיכָלֵנוּ וְהֶגְלַתְנוּ לְבֵין הָאֻמּוֹת". חֲרֵי לְךָ שֶׁאֵין לָדוּן בַּחֲסִידוּת [37]הַמַּעֲשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם לְבָד, אַךְ צָרִיךְ לִפְנוֹת

עיונים

ענוה לסבלנות?

ב"תפארת יעקב" פירש: בדיני נפשות "מתחילים מן הצד", כלומר מן הקטן, ואין הגדול אומר את דעתו תחילה כדי שלא יחלקו החכמים על הגדול. רבי זכריה החזיק עצמו לקטן שבכולם ולכן אמר את דעתו תחילה, אך היות ובאמת היה הוא הגדול שבהם, קיבלו את דבריו; אבל אם היה מכיר גודל ערכו, היה ממתין מלחוות את דעתו עד שיאמרו שאר החכמים את דעתם, ולא היו נכנעים לו.

המהר"ץ חיות ביאר, שאכן ענוה יתירה שהיתה בו גרמה את החורבן, שהרי מן הדין היה מותר להקריב את הקרבן במומו משום שהיה סכנה לכלל ישראל, וכמו כן היו יכולים מן הדין להרוג את בר קמצא שהיה רודף אחר כלל ישראל, והבא להרגך השכם להורגו, אלא מחמת ענוה יתירה שהיתה ברבי זכריה לא הסכים להורות הוראת שעה בעצמו ולפסוק את הדין.

ו. החריבה את ביתנו. יש לעיין, הרי כבר נגזרה גזירת שמים שבית המקדש יחרב כעונש על שנאת חנם שפשתה בקרב העם, כנאמר במסכת יומא (ט:): "אבל בית שני ש[בתקופתו] היו עוסקים בתורה ובמצוות וגמילות חסדים, מפני מה נחרב? מפני שהיתה בו [בתקופתו] שנאת חנם", ומדוע אמר רבי יוחנן שחורבן הבית נגרם בגלל ענוותנותו של רבי זכריה? ותירץ מהר"ם שיף, שאכן למעשה כבר נגזרה גזירת שמים שבית המקדש יחרב, אלא שמעשה זה גרם שהגזירה תתקיים בזמן מסויים זה.

ובמהרש"א פירש: אע"פ שהגלות כבר נגזרה (כעונש על שנאת חנם שפשתה בקרב העם), מכל מקום אפשר שבית המקדש לא היה נחרב [וישראל היו רק גולים משום שנאת חנם שהיתה ביניהם], שהיה הקיסר חס על בית המקדש אם קרבנו היה נקרב בו. אמנם מאחר שסרבו לקבל את קרבנו, שלא להרוג את בר קמצא? רש"י פירש, שענוותנותו - היינו סבלנותו שסבל את בר קמצא וסירב להמיתו. ותמהו עליו מה השייכות בין החליט בחמתו להחריב את המקדש, בטענה שאין לו כל תועלת ממנו.

[ועפי"ז ביאר ב'שירת ישראל', דהנה דרשו חז"ל (איכה רבה ד, טו) עה"פ (תהלים עט, א) 'מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך' וגו', שהטעם שאסף אמר 'מזמור' על חורבן בית המקדש ולא אמר 'קינה', הוא משום שלולא ששפך הקב"ה את חמתו על העצים והאבנים של בית המקדש, היה שופך את חמתו ח"ו על ישראל, ולכן נמצא שחורבן בית המקדש הוא נחמה פורתא. ועל זה אמר רבי יוחנן שענוותנותו של רבי זכריה החריבה את ביתנו וכו', והיינו שלא כילה את חמתו בישראל כי אם בעצים ובאבנים].

ביאורים

36. החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו. כפל הלשון יש לפרש בשתי דרכים: א. חורבן הבית הוא רמז לסילוק השכינה מתוכו, ושריפת ההיכל היא כמשמעה, שהרי כל זמן שלא נסתלקה השכינה, לא היו הגוים יכולים לשלוט בו. ב. חורבן הבית מרמז על מקדש של מעלה (ראה חגיגה יב:), ושריפת ההיכל הוא מקדש של מטה, שהמקדש של מעלה נחרב על ידי שריפת מקדש של מטה, כמו שאמרו במסכת תענית (ה.): אמר הקב"ה: "לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה" ('תורת חיים' סנהדרין צו:). **37. המעשה באשר הוא שם.** על פי הערכתו השטחית, לפי זמנו ומקומו.

מסילת ישרים פרק כ

כֹּה וְכֹה לְכָל [38]הַצַּדָּדִין שֶׁיָּכוֹל שֵׁכֶל הָאָדָם לִרְאוֹת, עַד שֶׁיָּדוּן בֶּאֱמֶת אֵיזֶה יִכְשַׁר יוֹתֵר, הָעֲשִׂיָּה אוֹ הַפְּרִישָׁה.

הִנֵּה הַתּוֹרָה צִוְּתָה (ויקרא יט, יז): "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ", וְכַמָּה פְּעָמִים יִכָּנֵס אָדָם לְהוֹכִיחַ [39]חַטָּאִים בְּמָקוֹם אוֹ בִּזְמַן שֶׁאֵין דְּבָרָיו נִשְׁמָעִים, וְגוֹרֵם לָהֶם לְהִתְפָּרֵץ יוֹתֵר בְּרִשְׁעָם וּלְחַלֵּל ה' לְהוֹסִיף עַל חַטָּאתָם פֶּשַׁע, הִנֵּה בְּכַיּוֹצֵא בָּזֶה [40]אֵינוֹ מִן הַחֲסִידוּת אֶלָּא לִשְׁתֹּק. וְכָךְ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סה, ב): "כְּשֵׁם שֶׁמִּצְוָה לוֹמַר [41]דָּבָר הַנִּשְׁמָע, [ז]כָּךְ מִצְוָה שֶׁלֹּא לוֹמַר אֶת [42]שֶׁאֵינוֹ נִשְׁמָע". [43]רְאֵה, פָּשׁוּט הוּא שֶׁרָאוּי לְכָל אָדָם לִהְיוֹת מַקְדִּים וְרָץ לְדַבֵּר

עיונים

ז. כך מצוה שלא לומר את שאינו נשמע. מצות תוכחה על עוון נאמרה בפסוק (ויקרא יט, יז): "הוכח תוכיח את עמיתך". רש"י מפרש, שלשון הפסוק מורה שתוכיח רק למי שמקבל תוכחותיך.

מהרש"א מבאר הוכחת רש"י בשני אופנים: או מן כפל הלשון: "הוכח תוכיח"; או מן המלה "עמיתך", וכפי שמלה זו נדרשת במסכת שבועות (ל.): "עם שאתך בתורה ובמצוות", דהיינו, הפסוק מדבר

ביאורים

38. הצדדין. התוצאות. **39. חטאים.** אנשים עוברי עבירות. **40. אינו מן החסידות.** להוכיחם. **41. דבר הנשמע.** דברי תוכחה שיתקבלו על לב השומע. **42. שאינו נשמע.** דברי תוכחה שלא יתקבלו על לבו. **43. ראה.** רבינו מביא דוגמאות נוספות לחסידות מוטעית.

מסילת ישרים פרק כ

מִצְוָה וּלְהִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת מִן הָעוֹסְקִים בָּהּ, אַךְ הִנֵּה לִפְעָמִים יָכוֹל לְהִוָּלֵד מִזֶּה מְרִיבָה, שֶׁיּוֹתֵר תִּתְבַּזֶּה הַמִּצְוָה וְיִתְחַלֵּל בָּהּ שֵׁם שָׁמַיִם מִמַּה שֶׁיִּתְכַּבֵּד. בְּכַיּוֹצֵא בָּזֶה וַדַּאי שֶׁחַיָּב הֶחָסִיד [44]לְהַנִּיחַ אֶת הַמִּצְוָה וְלֹא לְרָדְפָ אַחֲרֶיהָ. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדב"ר ה, א) בְּעַנְיַן הַלְוִיִּם, זֶה לְשׁוֹנָם: "מִפְּנֵי [45]שֶׁהָיוּ יוֹדְעִים שֶׁכָּל מִי [46]שֶׁטּוֹעֵן בָּאָרוֹן שְׁכָרוֹ מְרֻבֶּה, וְהָיוּ [47]מַנִּיחִין אֶת הַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה וְהַמִּזְבְּחוֹת וְכָלָן רָצִים לָאָרוֹן לִטֹּל שָׂכָר, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הָיָה זֶה מֵרִיב וְאוֹמֵר אֲנִי טוֹעֵן כָּאן, וְזֶה מֵרִיב וְאוֹמֵר אֲנִי טוֹעֵן כָּאן, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הָיוּ נוֹהֲגִין [48]קַלּוּת רֹאשׁ וְהָיְתָה

עיונים

על אדם שומר תורה ומצוות המקבל תוכחה - ונשמע מכך להיפוך, שמי שאינו מקבל תוכחה אין להוכיחו.

הרי"ף (בעין יעקב) מפרש, שדיוקו של רש"י הוא ממה שלא כתבה התורה "הוכח הוכח" או "תוכיח תוכיח", אלא "הוכח תוכיח", שמשמע מזה, שיש להוכיח רק למי שמקבל תוכחה.

מהר"ל בחידושי אגדות מטעים את דברי הגמרא, כי בזה שאומר דברים שאינם נשמעים גורם הוא לבזיון התורה, שהרי הוא אומר לחבירו את דבר ה' וחבירו אינו מקבל ממנו. לפיכך, כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, ומטעם שהוא כבוד לה' כשדבריו נשמעים, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, כדי למנוע בזיון לה' כשדבריו אינם נשמעים.

הרמב"ם מסמיך את דברי רבי שמעון בן אלעזר באבות (ד, יח) לדברי הגמרא כאן, וז"ל (הל' דעות ה, ז): "תלמיד חכם... אם רואה שדבריו מועילים ונשמעים - אומר, ואם לאו - שותק. כיצד? לא יֵרָצה חבירו בשעת כעסו... ולא ינחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו... וכן כל כיוצא באלו". משמע מדבריו, שקביעת הגמרא שלא יאמר אדם דבריו אם רואה שאינם נשמעים, אמורים לא רק בקשר לדברי תוכחה בלבד, אלא בכל מיני דיבורים בתורה ובדרך ארץ. הכלל הוא שיש לומר רק דבר בעתו, היינו כשדעת השומע מוכנת לקבלו.

ביאורים

44. להניח. לעזוב. **45. שהיו יודעים.** בני קהת, נושאי כלי המשכן במדבר. **46. שטוען בארון.** שנושא את הארון. **47. מניחין.** עוזבים. **48. קלות ראש.** לבוא אל הארון בטרם יכסוהו אהרן ובניו כדינו

מסילת ישרים פרק כ

[49]הַשְׁכִינָה פּוֹגַעַת בָּהֶם וְכוּ'".

הִנֵּה חַיָּב הָאָדָם לִשְׁמֹר כָּל הַמִּצְוֹת בְּכָל דִּקְדּוּקֵיהֶם [50]לִפְנֵי מִי שֶׁיִּהְיֶה וְלֹא יִירָא וְלֹא יֵבוֹשׁ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים קיט, מו): "[51]וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ". [52]וְכֵן שָׁנִינוּ (אבות פ"ה מ"כ): "(ח)הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר וְכוּ'". אָמְנָם גַּם

עיונים

ח. הוי עז כנמר. הטור (או"ח סי' א) פירש, שיהיה עז כנמר ולא יבוש בפני בני אדם בעשיית המצוה. וכתב, שהתחיל התנא דווקא בזה משום שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך, לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגים עליו, ועל כן הזהיר שתעיז פניך כנגד המלעיגים ולא תבוש. וכן אמר דוד המלך (תהלים קיט, מו) 'ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש', שגם כשהיה נרדף ובורח בין האומות היה מחזיק בתורתו ולומד אף כי היו מלעיגים עליו.

הבית יוסף (או"ח סי' א ד"ה על כן הזהיר) ביאר בדברי הטור, שדקדק וכתב שלא יבוש בפני המלעיגים, וכוונתו שמידת העזות מגונה מאד, ואין ראוי להשתמש בה כלל אפילו בעבודת ה' לדברי עזות כנגד המלעיגים, כי יקנה קנין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו יתברך. לכך כתב 'ולא תבוש', כלומר שאין הכוונה במה שאמר 'הוי עז כנמר' שיעיז את מצחו לדבר להם דברי עזות, אלא לענין שלא יבוש מהם אף שילעיגו עליו.

וכתב הביאור הלכה (שם ד"ה ולא) שלא אמר הבית יוסף את דבריו כי אם במצוה שהוא עושה לעצמו ובני אדם מלעיגים עליו, אז בודאי אין לחוש כלל ללעגם ולא יתקוטט עמהם. אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בענייני העיר ועל ידי זה יעבירו את העם מרצון ה', וכבר פתח בשלום ולא נשמעו דבריו, בכגון זה לא דיבר הבית יוסף מאומה. ומצוה לשנאותם ולהתקוטט עמהם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל. ודוד המלך ע"ה אמר

ביאורים

האמור בפרשה (במדבר ד'). **49. השכינה.** כלומר, מדת הדין, מפני כבוד השכינה. **50. לפני מי שיהיה.** בפני כל אדם. **51. ואדברה וגו'.** ואדברה בגלוי בעדותיך - להשמיע את דברי תורתך, אף שהוא נגד רוחם ודעתם של מלכים, ולא אבוש - אף כי ילעגו עלי. **52. וכן שנינו הוי עז כנמר וכו'.** רבינו מביא משנה זו כראיה לדבריו דלעיל: "ולא ייראֵ" - אלא יהיה "גבור כארי" שאינו ירא משום חיה עקב רוב כוחו; "ולא יבוש" - אלא יהיה "עז כנמר", שתכונתו שמתנפל גם על חזקים ממנו.

מסילת ישרים פרק כ

בָּזֶה צָרִיךְ חִלּוּק וְהַבְחָנָה, כִּי כָּל זֶה נֶאֱמַר עַל גּוּפֵי הַמִּצְוֹת שֶׁחַיָּבִים אֲנַחְנוּ בָּהֶם חוֹבָה גְּמוּרָה, שֶׁבָּהֶם יָשִׁים פָּנָיו [53]כַּחַלָּמִישׁ. אַךְ יֵשׁ אֵיזֶה תּוֹסְפוֹת חֲסִידוּת, שֶׁאִם יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם לִפְנֵי הֲמוֹן הָעָם יִשְׁתַּחֲקוּ עָלָיו וְיִתְלוֹצְצוּ, [54]וְנִמְצְאוּ חוֹטְאִים וְנֶעֱנָשִׁים עַל יָדוֹ, וְהוּא הָיָה יָכוֹל [55]לְהַנִּיחַ מִלַּעֲשׂוֹת הַדְּבָרִים הָהֵם, כִּי אֵינָם חוֹבָה מֻחְלֶטֶת, הִנֵּה דָּבָר כָּזֶה וַדַּאי שֶׁיּוֹתֵר הָגוּן הוּא לֶחָסִיד שֶׁיַּנִּיחֵהוּ מִשֶּׁיַּעֲשֵׂהוּ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַנָּבִיא (מיכה ו, ח): "[56]וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ". וְכַמָּה חֲסִידִים גְּדוֹלִים הִנִּיחוּ מִמִּנְהֲגֵי חֲסִידוּתָם בִּהְיוֹתָם בֵּין הֲמוֹן הָעָם, מִשּׁוּם [57]דִּמְחֲזֵי כְּיוֹהֲרָא. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כָּל מַה שֶּׁהוּא עִקָּרִי בַּמִּצְוָה יַעֲשֶׂהוּ לִפְנֵי כָּל מַלְעִיג, וּמַה שֶּׁאֵינוֹ עִקָּרִי וְהוּא גּוֹרֵם שְׂחוֹק וְהִתּוּל, לֹא יַעֲשֶׂהוּ.

[58]**נִמְצֵאתָ לָמֵד**, שֶׁהַבָּא לְהִתְחַסֵּד חֲסִידוּת אֲמִתִּי צָרִיךְ שֶׁיִּשְׁקֹל כָּל מַעֲשָׂיו

ביאורים

53. כחלמיש. כאבן קשה ביותר (על שם הפסוק ישעיהו נ, ז: "על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש"). **54. ונמצאו חוטאים.** שמחטיאם בכך ששוחקים ומתלוצצים עליו [וכ"כ המג"א (סי' נ"ו סק"ג) בשם רבינו יונה לענין עניית איש"ר בקול רם וז"ל: "אבל לא יתן קולות גדולות שיתלוצצו עליו בני אדם ויגרום להם חטא". עכ"ל]. **55. להניח.** למנוע עצמו. **56. והצנע לכת עם אלוקיך.** פעמים שצריך האדם להצניע דרכיו ולהמנע מעשיית מעשה חסידות כדי שלא ישחקו עליו אחרים ויענשו. **57. דמחזי כיוהרא.** נראה בעיני ההמון כיהירות וגאוה. **58. נמצאת למד וכו'.** בסדר הויכוח הגי': "כללו של דבר", והוא כלל כל הענין.

עיונים

(תהלים קלט, כא-כב) 'הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט. תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי'.

והמהרש"ל בביאורו לטור (הובא בב"ח שם סק"ב) כתב ששני עניינים הם, לעג ובושה, ועל כן אמר שתעיז מצחך כנגד המלעיגים, וגם אמר, ולא תבוש, שהלעגה היא אף שהוא אינו מתבייש, והבושה היא מה שאדם מתבייש לעשות מצוה בפני אנשים חשובים, אף שאינם מלעיגים עליו.

מסילת ישרים פרק כ

עיונים

ט. הכל הולך אחר החיתום **והתולדה.** ביאור הענין: מעשה המצוות שאנו חייבים בהם חובה גמורה, המעשה עצמו הוא המחייב, ואין להסתכל בהם בתולדות. ועל זה נאמר (קהלת ח, ה) 'שומר מצוה לא ידע דבר רע'. אבל במעשה החסידות שהעיקר בהם הנחת רוח הנולד מהם, בהם הכל הולך אחר החיתום והתולדה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

לְפִי [59]הַתּוֹלָדוֹת הַנִּמְשָׁכוֹת מֵהֶם וּלְפִי [60]הַתְּנָאִים הַמִּתְלַוִּים לָהֶם, לְפִי [61]הָעֵת, לְפִי [62]הַחֶבְרָה, לְפִי [63]הַנּוֹשֵׂא, וּלְפִי הַמָּקוֹם, וְאִם הַפְּרִישָׁה תּוֹלִיד יוֹתֵר קְדוּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם וְנַחַת רוּחַ לְפָנָיו [64]מִן הַמַּעֲשֶׂה, יִפְרֹשׁ וְלֹא יַעֲשֶׂה. אוֹ אִם מַעֲשֶׂה אֶחָד [65]בְּמַרְאִיתוֹ הוּא טוֹב, וּבְתוֹלְדוֹתָיו אוֹ בִּתְנָאָיו הוּא רָע, וּמַעֲשֶׂה אַחֵר [66]רַע בְּמַרְאִיתוֹ וְטוֹב בְּתוֹלְדוֹתָיו, (ט)הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחַר הַחִתּוּם וְהַתּוֹלָדָה שֶׁהִיא פְּרִי הַמַּעֲשִׂים בֶּאֱמֶת. וְאֵין הַדְּבָרִים מְסוּרִים אֶלָּא לְלֵב מֵבִין וְשֵׂכֶל נָכוֹן, כִּי אִי אֶפְשָׁר לְבָאֵר הַפְּרָטִים שֶׁאֵין לָהֶם קֵץ. "וַה' יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה" (משלי ב, ו). וּמַעֲשֶׂה דְּרַבִּי טַרְפוֹן (ברכות י, ב) יוֹכִיחַ, שֶׁהֶחְמִיר [67]לְהַטּוֹת כְּבֵית שַׁמַּאי, וְאָמְרוּ לוֹ, "[68]כְּדַאי הָיִיתָ

ביאורים

59. התולדות. התוצאות. **60. התנאים.** הנסיבות והנתונים. **61. העת.** הזמן, הגיל, האקלים, מצב הבריאות והשלום בעולם וכדו'. **62. החברה.** שבתוכה נמצא כעת, אם זה יגרום להם נזק או תועלת. **63. הנושא.** אם חשוב לעשותו או לא, או אם יש בו חשש היזק לזולת וכדומה. **64. מן המעשה.** כלומר, הפרישה והמניעה תוליד קידוש ה' ונחת רוח לפניו יותר מאשר אם יעשה את המעשה. **65. במראיתו.** כפי הנראה לעינים. **66. רע במראיתו.** נראה שאינו ראוי לחסיד. **67. להטות.** על צדו בקריאת שמע של ערבית, משום שנאמר "ובשכבך", דרך שכיבה, שזוהי דעת בית שמאי. ואילו לדעת בית הלל כל אדם קורא כדרכו, כי "ובשכבך" פירושו בזמן שכיבה. רבי טרפון היה מהלך בדרך, החמיר על עצמו כבית שמאי וירד מעל החמור וקרא ק"ש בשכיבה, וסיכן את חייו על ידי זה מפני הליסטים המצויים בדרכים, [שאילו היה נוהג כב"ה וקורא כשהוא רכוב על החמור היה יכול לנוס מהם (רמב"ם)]. **68. כדאי היית לחוב בעצמך.** ראוי היית ליהרג, ואם היית מת - אתה היית אשם בדבר ומתחייב במיתתך, מפני שעברת על דברי בית הלל.

מסילת ישרים פרק כ

עיונים

לָחֹב בְּעַצְמְךָ שֶׁעָבַרְתָּ עַל דִּבְרֵי בֵּית הִלֵּל", אַף עַל פִּי שֶׁמַּחְמִיר הָיָה. [69]וְזֶה, שֶׁעִנְיַן מַחֲלֹקֶת בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל הָיָה עִנְיָן [70]כָּבֵד לְיִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי הַמַּחֲלֹקֶת הַגְּדוֹלָה שֶׁרָבְתָה בֵּינֵיהֶם, וְסוֹף סוֹף [71]נִגְמַר שֶׁהֲלָכָה כְּבֵית הִלֵּל לְעוֹלָם. הִנֵּה קִיּוּמָהּ שֶׁל תּוֹרָה, (י)שֶׁגְּמַר דִּין זֶה יִשָּׁאֵר בְּכָל תֹּקֶף לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים וְלֹא [72]יֵחָלֵשׁ בְּשׁוּם פָּנִים, שֶׁלֹּא תֵּעָשֶׂה תּוֹרָה חַס וְשָׁלוֹם כִּשְׁתֵּי תּוֹרוֹת, וְעַל כֵּן לְדַעַת הַמִּשְׁנָה הַזֹּאת יוֹתֵר חֲסִידוּת הוּא [ל]הַחֲזִיק כְּבֵית הִלֵּל אֲפִלּוּ לְקֻלָּא מִלְּהַחְמִיר כְּבֵית שַׁמַּאי. [73]וְזֶה לָנוּ לְעֵינַיִם לִרְאוֹת [74]אֵיזֶה דֶּרֶךְ יִשְׁכֹּן אוֹר בָּאֱמֶת וּבֶאֱמוּנָה לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה'.

י. שגמר דין זה ישאר בכל תוקף לעד. רבינו ב"מאמר העיקרים" (ענין תושבע"פ) כתב שחומר דין שאין בו מחלוקת וחומר דין של מחלוקת שהוכרעה שווים ממש: "כפי הפסק שיהיה למחלוקת כן תהיה החובה עלינו לשמור ולעשות מבלי שתהיה המחלוקת שהיתה בם חולשה לפסק כלל, כי אולם כך ציוונו ית"ש שבהיות מחלוקת בדיני התורה יוכרע הדבר בבית דין, ומה שיצא מההכרעה יישמר בכל תוקף".

ביאורים

69. וזה. והטעם לזה שלא היה לו להחמיר על עצמו. **70. כבד.** קשה. **71. נגמר.** נפסק על ידי בת קול (עירובין יג.). **72. יחלש.** יפגם. **73. וזה לנו לעיניים.** ענין זה, שחכמים גינו את רבי טרפון, ישמש לנו כהדרכה כללית. **74. איזה דרך ישכון אור.** מהו הדרך הנכון (על שם הכתוב איוב לח, יט).

עיונים

א. וכהתבוננו על רוב חסדיו עמנו. אמנם אהבת-ה' הראויה לחסיד אינה תלויה בדבר זה, כמבואר לעיל בפרק י"ט: "והנה ודאי שאהבה זאת צריך שלא תהיה אהבה התלויה בדבר, דהיינו שיאהב את הבורא יתברך על שמיטיב אליו", אך כדי לעורר את האהבה הראויה, "שהיא טבעית ממש, שטבעו מכריחו וכופהו לזה" (שם) - יש צורך בהתבוננות זו שתגרום למי שהגיע לדרגת חסיד להגיע למעלה של אהבה גמורה שאינה תלויה בדבר כלל (שמחת מרדכי).

פֶּרֶק כ"א

בְּדַרְכֵי קְנִיַּת הַחֲסִידוּת

הִנֵּה מִמַּה שֶּׁיּוּעַיל הַרְבֵּה לִקְנוֹת הַחֲסִידוּת, הוּא גֹּדֶל [1]הַהִסְתַּכְּלוּת וְרֹב [2]הַהִתְבּוֹנְנוּת. כִּי כַּאֲשֶׁר יַרְבֶּה הָאָדָם לְהִתְבּוֹנֵן עַל גֹּדֶל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ [3]וְתַכְלִית שְׁלֵמוּתוֹ [4]וְרֹב הַהֶרְחֵק הַבִּלְתִּי מְשׁוּעָר שֶׁבֵּין גְּדֻלָּתוֹ וּבֵין שִׁפְלוּתֵנוּ, יִגְרֹם לוֹ שֶׁיִּמָּלֵא [5]יִרְאָה וְרֵעָדָה מִלְּפָנָיו. (א)וּבְהִתְבּוֹנְנוֹ עַל רֹב חֲסָדָיו עִמָּנוּ וְעַל גֹּדֶל אַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ לְיִשְׂרָאֵל וְעַל קִרְבַת הַיְשָׁרִים אֵלָיו וּמַעֲלַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת [6]וְכֵיוָצֵא מִן הָעִיּוּנִים וְהַלִּמּוּדִים, וַדַּאי שֶׁתִּתְלַהֵט בּוֹ אַהֲבָה עַזָּה [7]וְיִבְחַר וְיִתְאַוֶּה לְדָבְקָה בּוֹ. כִּי בִּרְאוֹתוֹ שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הוּא לָנוּ [8]לְאָב מַמָּשׁ וּמְרַחֵם עָלֵינוּ כְּאָב עַל בָּנִים, יִתְעוֹרֵר בּוֹ בַּהֶמְשֵׁךְ הַחֵפֶץ וְהַהִתְּשׁוּקָה [9]לִגְמֹל לוֹ [10]כִּבֵן אֶל אָבִיו.

ביאורים

1. ההסתכלות. הכרת הידיעות. **2. ההתבוננות.** במשמעותן. **3. ותכלית שלימותו.** והיותו שלם בתכלית. **4. ורוב ההרחק הבלתי משוער.** המרחק העצום שאי אפשר לאמוד אותו. **5. יראה ורעדה.** ובזה ישיג את גודל היראה שראוי לו לחסיד. **6. וכיוצא מן העיונים והלימודים.** דברים מעין אלו בהם ראוי לעיין וללמוד ועל ידם להגיע לאהבת ה'. **7. ויבחר ויתאוה לידבק בו.** השגת מדריגת אהבה הוא בהדרגה, מקודם רק יבחר לידבק בו, ואח"כ יתאוה לידבק בו (פי כהן). **8. לאב ממש.** כלומר, ולא רק מכונה בלשון אב (שם). **9. לגמול לו.** להשיב לו אהבה כנגד אהבתו. **10. כבן אל אביו.**

מסילת ישרים — פרק כא

[11] וְהִנֵּה לָזֶה צָרִיךְ הָאָדָם [12] שֶׁיִּתְבּוֹדֵד בַּחֲדָרָיו [13] וְיִקְבֹּץ כָּל [14] מַדָּעוֹ וּתְבוּנָתוֹ אֶל הַהִסְתַּכְּלוּת וְאֶל הָעִיּוּן בַּדְּבָרִים הָאֱמִתִּיִּים הָאֵלֶּה. וְהִנֵּה וַדַּאי שֶׁיַּעֲזֹרֵהוּ [15] לָזֶה רֹב הַהִתְמָדָה וְהָעִיּוּן [16] בְּמִזְמוֹרֵי דָוִד הַמֶּלֶךְ ע"ה וְהַהִתְבּוֹנְנוּת בָּם בְּמַאֲמְרֵיהֶם וְעִנְיָנָם. כִּי בִּהְיוֹתָם כֻּלָּם מְלֵאִים אַהֲבָה וְיִרְאָה וְכָל מִינֵי חֲסִידוּת, הִנֵּה בְּהִתְבּוֹנְנוֹ בָּם [ב]לֹא יִמָּנַע מֵהִתְעוֹרֵר בּוֹ הִתְעוֹרְרוּת גָּדוֹל

עיונים

ב. **לא ימנע מהתעורר בו התעוררות גדול לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו.** כוונתו לומר, כיון שדוד המלך הגיע למידת החסידות [כמ"ש בתהלים כמה פעמים, כגון "שמרה נפשי כי חסיד אני" (פו, ב); "לא תתן חסידך לראות שחת" (טז, י), וכן רואים זאת ממאורעות חייו הכתובים בספר שמואל, כאשר נמנע מלפגוע בשאול שרצה להורגו - גם כאשר היתה יכולת בידו, וכן כשקולל ע"י שמעי בן גרא ונמנע מלהעניש, וכן כשנהג בסלחנות כלפי אבשלום בנו שרצה את המלוכה], על כן ברור הוא שמידה זו תבא לידי ביטוי גם במזמוריו. ואכן מלאים מזמוריו בענייני החסידות ומעלתה, וכן בעצות ודרכים להתקרב למדרגת החסידות, אשר היא נדרשת לכל עובד ה' מבקש השלימות.

בספרים הקדושים הִרבו לציין מעלת ספר התהלים, אשר מסוגל להביא להתעוררות והתלהבות ודבקות בה', וכמ"ש ה"נודע ביהודה" (או"ח סי' לה): "וידבק מאד בשירות ותשבחות של דוד המלך ע"ה, שזה דבר גדול להלהיב בלב האדם אהבת הבורא יתברך שמו". וכל זה משום שספר תהלים כולו יראת שמים (מהרש"א ע"ז יט.). וכלשון השל"ה הקדוש (דף רנז): "מי שחשקה נפשו לידבק בו יתברך ובשבחו - אז ידבק עצמו בספר תהלים...". ובמקום אחר (עמוד התשובה רכ"ט) כתב: "כי אין לנו דבר גדול יותר מספר תהלים שכולל הכל: שבחים רבים להשי"ת, ומזמורים רבים להתעוררות לתשובה ובקשת מחילה וסליחה, הכל מיד ה' השכיל...".

ביאורים

שהיא האהבה הטבעית הראויה לחסיד (ראה לעיל פרק י"ט). **11. והנה לזה.** להגיע להתבוננות זו. **12. שיתבודד בחדריו.** כדי שלא יוטרד ע"י הסביבה. **13. ויקבץ.** וירכז. **14. מדעו ותבונתו.** "מדעו" - כוח הקליטה של הידיעות, הוא כנגד ה"הסתכלות" דלעיל; "ותבונתו" - יכולת העיון בהעמקה, והיא כנגד ה"התבוננות" (שמחת מרדכי). **15. לזה.** לקניית ה'חסידות' בכלל, וללימוד ולעיון בעניני היראה והאהבה בפרט. **16. במזמורי דוד.** בספר תהלים.

מסילת ישרים — פרק כא

[17] לָצֵאת בְּעִקְּבוֹתָיו וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו. [ג]וְכֵן תּוֹעִיל הַקְּרִיאָה [18] בְּסִפּוּר [19] מַעֲשֵׂה הַחֲסִידִים, בָּאַגָּדוֹת [20] אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם, כִּי כָּל אֵלֶּה מְעוֹרְרִים אֶת הַשֵּׂכֶל [21] לְהִתְיַעֵץ וְלַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂיהֶם [22] הַנֶּחְמָדִים, וְזֶה מְבֹאָר.

[23] אַךְ מִפִּסְידֵי הַחֲסִידוּת הֵם הַטָּרְדוֹת וְהַדְּאָגוֹת.

עיונים

ג. **וכן תועיל הקריאה בסיפור מעשה החסידים.** רבותינו, הראשונים והאחרונים הפליגו מאד בענין סיפור מעשיהם של צדיקים וכמה מביא הדבר לידי יראת שמים, אהבת תורה ומידות טובות.

"וכן לשבח החשובים ולהודות מעלותיהם כדי שיטבו מנהגיהם בעיני בני אדם וילכו בדרכיהם" (פיהמ"ש להרמב"ם אבות א, טז). "יתחייב האדם לחקור הצדיקים ולספר בשבח מעלתם, והרבות לחקור בכבודם הוא טוב" (רבינו בחיי, וישלח). "כשיושבים ומספרים במעשה הצדיקים במעלותיהם ובמידותם ועד היכן הגיעה חשיבותם וצדקותם, אזי השומע ישתוקק ללמוד ולעשות כמעשיהם, הרי הדבר חשוב כלימוד ספרי מוסר" (מדרש שמואל אבות ג, ז).

בספר פאר הדור - חיי החזון איש (ח"ד, עמ' קמח) מובא: מרגלא בפומיה: "תולדות חייהם של גדולי ישראל הם ספרי המוסר הטובים ביותר"! אף הוא עצמו נהג לעיין בספרים אלה. בשיחה אחת העיר, שמן הראוי לכתוב את תולדותיו של החפץ חיים, כי מהם יוכלו הבריות לעמוד על השגב האצור בגדלות התורה. אפילו אנשים שרחקו מדרך התורה, אפילו חילונים ממש, מוכרחים להתרשם ולהתפעל מחיבור כזה. ע"כ.

ביאורים

17. לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו. על דרך שכתב רבינו ב'דרך עץ חיים' וז"ל: "ויבקש בלבבו מה עשו הראשונים... מה עשה דוד משיח ה' וכל הגדולים אשר היו לפנינו, ויעלה בשכלו מה טוב לאדם כל ימי חייו לעשות כן גם הוא וטוב לו". **18. מעשה.** מעשי. כ"ה הגי' במהדורות אחרות. **19. החסידים.** התנאים והאמוראים. **20. אשר באו שם.** בתלמוד ובמדרשי חז"ל. **21. להתיעץ.** לבקש עצות. **22. הנחמדים.** הרצויים, שראוי לחמוד אותם (שמחת מרדכי). **23. הטרדות והדאגות.** 'הטרדות' - בעניני העולם, 'והדאגות' - החשש והחרדה שלא יצליח בהם (שמחת מרדכי). או הכוונה, 'הטרדות' - המחשבות על הדברים שהוא צריך להשיג וכיצד להשיגם, 'והדאגות' - המחשבות על הפסדיו, ועל שמירת הדברים שכבר השיג (יושר מסילה).

מסילת ישרים — פרק כא

כִּי בִּהְיוֹת הַשֵּׂכֶל טָרוּד [24]וְנֶחְפָּז בְּדַאֲגוֹתָיו וּבַעֲסָקָיו, אִי אֶפְשָׁר לוֹ לִפְנוֹת אֶל הַהִתְבּוֹנְנוּת הַזֶּה, וּמִבְּלִי הִתְבּוֹנְנוּת לֹא יַשִּׂיג הַחֲסִידוּת, וַאֲפִלּוּ אִם הִשִּׂיגוֹ כְּבָר, הִנֵּה הַטְּרָדוֹת [25]מַכְרִיחוֹת אֶת הַשֵּׂכֶל [26]וּמְעָרְבְבוֹת אוֹתוֹ, וְאֵינָם מַנִּיחוֹת אוֹתוֹ [27]לְהִתְחַזֵּק בְּיִרְאָה וּבְאַהֲבָה וּבִשְׁאָר הָעִנְיָנִים הַשַּׁיָּכִים אֶל הַחֲסִידוּת כַּאֲשֶׁר זָכַרְתִּי. עַל כֵּן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת ל,ב): "[28]אֵין הַשְּׁכִינָה [29]שׁוֹרָה לֹא [30]מִתּוֹךְ עַצְבוּת וְכוּ'". כָּל שֶׁכֵּן הַהֲנָאוֹת וְהַתַּעֲנוּגִים שֶׁהֵם הֶפְכִּיִּים מַמָּשׁ אֶל הַחֲסִידוּת, כִּי הִנֵּה הֵם מְפַתִּים הַלֵּב לְמָשְׁךְ אַחֲרֵיהֶם, וְסָר מִכָּל עִנְיְנֵי [31]הַפְּרִישׁוּת [32]וְהַיְרִיעָה הָאֲמִתִּית.

אָמְנָם מַה שֶּׁיּוֹכַל לִשְׁמֹר אֶת הָאָדָם וּלְהַצִּילוֹ מִן [33]הַמַּפְסִידִים הָאֵלֶּה

ביאורים

24. ונחפז. בהול. **25. מכריחות את השכל.** משעבדות אותו אליהן. **26. ומערבבות אותו.** מבלבלות אותו מישוב-הדעת. (או הכוונה, שגם מה שהוא כן מתבונן ומתעסק מעניני החסידות, מתערבב ונפסד לו. פתח המסילה). **27. להתחזק ביראה ובאהבה ובשאר העניינים.** שצריך תמיד להתחזק בהם, גם לאחר שהגיע למדת החסידות, כדי שתתקיים אצלו ולא יפסידנה (פי כהן). **28. אין השכינה שורה לא מתוך עצבות וכו'.** כי האדם המוטרד מעצבות וכו' אינו יכול להגיע ל'חסידות' שהיא מהמדריגות הקודמות להשראת-השכינה. **29. שורה.** על האדם. **30. מתוך עצבות.** כשהוא עצב. שהעצבות מטמטמת את הלב וסותמת את שבילי ההכנה [לעבודת ה'] (מאירי). **31. הפרישות.** הקודמת ל'חסידות' והיא מענינה (כמבואר לעיל פרק יח). **32. והידיעה האמיתית.** הידיעות וההתבוננות הנצרכת ל'חסידות'; והנמשך אחר פיתויי ההנאות הגשמיות, אין לבו נתון ללימוד ולהתבוננות בענינים רוחניים (שמחת מרדכי). **33. המפסידים האלה.** הטרדות והדאגות בעניני העוה"ז, [וכן ההנאות והתענוגים, שמדת הבטחון מועילה גם להתרחק מתאוות העוה"ז, שבכלל מדת הבטחון

עיונים

"כאשר האדם רואה או מזכיר לעצמו מעשה צדיקים ומצייר לעצמו למעשה את הנהגת הצדיק, הנה עי"ז יתגבר השכל על החומר ואז ינצח את היצר" (רבי יחזקאל לוינשטיין, אור יחזקאל מכתב כא).

מסילת ישרים — פרק כא

[34]הוּא [35](ד)הַבִּטָּחוֹן, וְהוּא שֶׁיַּשְׁלִיךְ [36]יְהָבוֹ עַל ה' [37]לְגַמְרֵי, בַּאֲשֶׁר יֵדַע כִּי וַדַּאי אִי אֶפְשָׁר שֶׁיֶּחְסַר

עיונים

ד. הבטחון. כתב החזון איש (אמונה ובטחון פ"ב): "...ענין הבטחון הוא האמון שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאתו יתברך... וכאשר האדם נפגש במקרה אשר לפי הנוהג שבעולם צפויה אליו סכנה מדרכי הטבע לפחוד מטבעת העולם, וקשת רוחו ירפהו מלזכור שאין המקרה אדוניה לנו ושאין מעצור לה' מלהושיעו ולהכן מסבבים שיחליפו את כל המסובבים, וההבלגה בשעה הקשה הלזו ולהשרות בקרבו את האמת הידועה כי אין כאן לפניו שום פגע רע מיד המקרה רק הכל מאתו יתברך בין טוב בין למוטב, ואשר שורש אמונתו מפיגה פחדתו ונותנת לו אומץ להאמין באפשרות ההצלה, ושאין לפניו נטיה לרעה יותר מנטיה לטובה, ענין זה יקראוהו מדת הבטחון.

וממדת הבטחון, להעמיד עצמו על נקודת האמונה אף בהעלותו על מחשבתו צד היסורים ושיהיה לבו ער כי לא המקרה פגעתו, שאין מקרה בעולם כלל רק הכל מאתו יתברך, וכמו שאמרו לולינוס ופפוס (תענית יח:) ואנו נתחייבנו וכו' ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש לו למקום והרבה דובים וכו'. וכל זה ממדת הבטחון. ולהאמור, האמונה והבטחון אחת היא, רק האמונה היא המבט הכללי של בעליה, והבטחון - המבט של המאמין על עצמו. האמונה בבחינת הלכה, והבטחון בבחינת מעשה".

כתב החפץ חיים (שם עולם קונטרס נפוצות ישראל פ"ח): "ודע עוד דמדת הבטחון אין תלוי בזכותים, שאפילו הוא אדם שאינו הגון אך שחיזק בטחונו בה' - כח הבטחון מגין עליו ומתחסד עמו השי"ת, כ"כ הגר"א [ודלא כחו"ה]. ושמעתי שכן איתא במדרש עה"פ "רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו" [כלומר, גם הרשע, אם הוא בוטח בה' - חסד יסובבנו]. וכן מוכח פשטיה דקרא "עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו" וגו' ומדלא כתיב "יראיו המיחלים לחסדו" משמע דתרי מילי

ביאורים

בה' הוא להאמין שמה שמוכרח לו הוא ודאי יקבל, ומה שהוא לא מקבל בע"כ מותרות הוא ואינו מוכרח לו. פי כהן]. **34. הוא הבטחון.** ב'חובות הלבבות' (שער הבטחון) כתב: מהות הבטחון היא מנוחת הנפש של בעל הבטחון, ושיהיה לבו סמוך על מי שהוא בוטח עליו. **35. הבטחון.** מבואר מדברי רבינו, שמדת הבטחון מועילה להשיג מדת היראה והאהבה, ע"י מה שהבטחון מפנה דעתו להתבונן, שזה מקנה להאדם מדת היראה והאהבה. וכ"כ ה'חובות הלבבות' (תחילת שער הבטחון): שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה" (פי כהן). **36. יהבו.** משאו (ראה מגילה יח.). כלומר, שיבטח בו שהוא ישאהו במקומו. **37. לגמרי.** ואעפ"י

מסילת ישרים פרק כא

לָאָדָם מַה שֶּׁנִּקְצַב לוֹ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַאֲמְרֵיהֶם (ביצה טז, א): "כָּל מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם [38]קְצוּבִים לוֹ מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְכוּ'", וְכֵן אָמְרוּ (יומא לח, ב): "[39]אֵין אָדָם נוֹגֵעַ בְּמוּכָן לַחֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ [40]כִּמְלֹא נִימָא". וּכְבָר הָיָה הָאָדָם יָכוֹל לִהְיוֹת [41]יוֹשֵׁב וּבָטֵל [42]וְהַגְּזֵרָה הָיְתָה מִתְקַיֶּמֶת, (ה)אִם לֹא שֶׁקָּדַם [43]הַקֶּנֶס [44]לְכָל בְּנֵי אָדָם "[45]בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט), אֲשֶׁר עַל כֵּן חַיָּב אָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל אֵיזֶה הִשְׁתַּדְּלוּת לְצֹרֶךְ פַּרְנָסָתוֹ, שֶׁכֵּן גָּזַר הַמֶּלֶךְ הָעֶלְיוֹן, וַהֲרֵי זֶה כַּמַּס שֶׁפּוֹרֵעַ כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אֲשֶׁר אֵין לְהַמְלֵט מִמֶּנּוּ. עַל כֵּן אָמְרוּ (מדרש שוחר טוב קלו, כט): "[46]יָכוֹל אֲפִלּוּ יוֹשֵׁב וּבָטֵל, [47]תַּלְמוּד לוֹמַר, 'בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה'" (דברים יד, כט). אַךְ לֹא שֶׁהַהִשְׁתַּדְּלוּת [48]הוּא הַמּוֹעִיל, אֶלָּא שֶׁהַהִשְׁתַּדְּלוּת [49]מְכָרָח, וְכֵיוָן שֶׁהִשְׁתַּדֵּל הֲרֵי יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ, וּכְבָר יֵשׁ מָקוֹם לִבְרַכַּת שָׁמַיִם שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו, (ו)וְאֵינוֹ צָרִיךְ לִבְלוֹת יָמָיו בַּחֲרִיצוּת וְהִשְׁתַּדְּלוּת. הוּא מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ ע"ה

עיונים

הוּא אמנם ידע שכאשר יעבור על ציווי השם ויאכל מעץ הדעת התוצאה תהיה הגדלת היצה"ר והרחבת שטח הבחירה, אלא שלא היה יכול לצייר לעצמו את המצב החדש שיתהווה לאחר החטא, והיה משוכנע שיבחר בטוב ויקדש שם שמים, וכביכול הקב"ה ירויח מבחירתו. אבל חטא בכך שעבר על מצות ה', ולא ביטל את דעתו ורצונו לעומת השי"ת, נמצא שרצה להיות עצמאי, לכן מידה כנגד מידה נענש להיות עצמאי ולעמול לפרנסתו בזיעת אפו, שלא כמו לפני החטא שהמלאכים טרחו להכין לו את מזונו ('שפתי חיים' מידות ועבודת ה' ח"א עמ' תקכ"ו).

ו. ואינו צריך לבלות ימיו בחריצות והשתדלות. כיצד על האדם לנהוג, כתב רבינו ב"דעת תבונות" (סי' ע"ח עמ' סד-ה) וז"ל: "היה ראוי שלא יהיה עסקו אלא בהשגת כבוד קונו, כי לכך נוצר, וניתן בו דעת וחכמה רבה, ולא להרבות בסחורה או כל שאר דברים של מה בכך וכו'. ובכל דור ודור העולם חסר והולך בענין הזה. כי הראשונים היו קרובים יותר אל החכמה ומתעלים אל השכל, והאחרונים רחוקים יותר מן השכל, ונשקעים בדברי הגופניות והטבע הלז, בסחורה ובכל מלאכת מחשבת אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה וכו', ולאדם אמר מתחילה "בזיעת אפיך תאכל לחם", ומן היום ההוא

ביאורים

46. יכול אפילו יושב בטל. היה עולה על הדעת שגם אם לא יעשה שום מעשה והשתדלות יתקיים בו "למען יברכך ה' אלוקיך". **47. תלמוד לומר "בכל מעשה ידך אשר תעשה".** בא הכתוב לומר שרק אם תעשה מצדך מעשה אז תחול הברכה. **48. הוא המועיל.** הסיבה להצלחה ולעשירות. **49. מוכרח.** תנאי הכרחי ועל כן די במיעוטה.

מסילת ישרים פרק כא

עיונים

נינהו, ושמענו מזה דאפילו איננו עדיין בכלל כת יראי ה' רק הוא מיחל לחסדי ה' ג"כ עין הקב"ה עליו להחיותו ברעב".

ה. אם לא שקדם הקנס לכל בני אדם 'בזעת אפיך תאכל לחם'. מדברי רבינו למדנו שרק לאחר חטא אדם הראשון נתקלל בקנס של 'בזיעת אפיך תאכל לחם',

ויש להבין את הקשר שבין החטא לעונש של ההשתדלות.

הנה לפני החטא היה האדם בגן עדן שהוא מקום רוחני, וחי בנס על טבעי, ולא היה שייך אצלו השתדלות גשמית. רק לאחר החטא שגורש מגן עדן לעולם הזה הגשמי, ונפל ממדרגתו הרוחנית לתוך מסגרת חומרית-טבעית, תפקידו הוא להשתדל בסיבות טבעיות שנדמה שהם גורמי ההצלחה וההישגים בדרך של סיבה ומסובב. ועל האדם לשנן לעצמו ולהפנים בלבבו ולדעת שההשתדלות אינה סיבת התוצאה, רק הקב"ה לבדו הוא הפועל והעושה.

ועוד יש לומר: הגרא"א דסלר זצ"ל הסביר בשם האריז"ל שאדם הראשון נכשל בעבירה לשמה.

ביאורים

שחייב באיזה השתדלות, אבל צריך לגמור בלבו שגם בהשתדלותו אינו עושה מאומה (יושר מסילה). **38. קצובים לו מראש השנה.** שבתחילת השנה נקצב לאדם מן השמים כמה הוא עתיד להשתכר בשנה זו לפרנסתו (רש"י). **39. אין אדם נוגע במוכן לחבירו וכו'.** כל אחד מקבל את כל מה שמגיע לו, ורק את מה שמגיע לו, ואינו יכול לקבל ממה שנגזר לחברו אפילו כלשהו. ועל אף שנראה לעין שמזונותיך באים לך במתנת בשר ודם, אין הדבר כן, אלא קצובים הם לך מן השמים (רש"י). **40. כמלוא נימא.** כעוביה של שערה, כלומר במידה קטנה. **41. יושב ובטל.** כלומר לא היה צריך להשתדל כלל. **42. והגזירה.** ההקצבה שנקצבה לו בראש השנה. **43. הקנס.** העונש על חטא אדם הראשון. **44. לכל בני אדם.** שנגזר על אדם הראשון וצאצאיו אחריו. **45. בזעת אפיך תאכל לחם.** כלומר, לאחר שתטרח בו הרבה עד שתרד זיעה מפניך מתוך קושי המלאכה, אז תאכל את לחמך (עפ"י רש"י).

(תהלים עה, ז-ח): **"[50]כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא [מִמִּדְבַּר הָרִים], כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט [זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים]". וּשְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ ע"ה אָמַר** (משלי כג, ד)**: "[51]אַל תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר מִבִּינָתְךָ חֲדָל". אֶלָּא הַדֶּרֶךְ הָאֱמִתִּי הוּא דַּרְכָּם שֶׁל הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים, עוֹשִׂים תּוֹרָתָן עִקָּר [52]וּמְלַאכְתָּן טְפֵלָה, וְזֶה וָזֶה נִתְקַיְּמִים בְּיָדָם. כִּי כֵּיוָן שֶׁעָשָׂה אָדָם [ז]קְצָת מְלָאכָה, מִשָּׁם וָהָלְאָה אֵין לוֹ אֶלָּא לִבְטֵחַ בְּקוֹנוֹ וְלֹא**

עיונים

והלאה כל עמל אדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא".

וכתב רבינו עצה לזה, והוא ע"י הקדמת תפילה להשתדלות (דרך ה' ח"ד פ"ה ב'), וז"ל: "והנה הכין הבורא יתברך שמו תיקון לזה, והוא מה שיקדים האדם ויתקרב ויעמוד לפניו יתברך, וממנו ישאל כל צרכיו ועליו ישליך יהבו, ויהיה זה ראשית כללי ועיקרי לכל השתדלותו, עד שכאשר ימשך אח"כ בשאר דרכי ההשתדלות שהם דרכי ההשתדלות האנושי, לא יקרה שיסתבך וישתקע בגופניות וחומריות, כיון שכבר הקדים ותלה הכל בו יתברך, ולא תהיה ירידתו ירידה רבה, אלא תסמך ע"י התיקון הזה שקדם לה".

ז. קצת מלאכה. כתב הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"א 187): "כל הצורך להשתדלות בענייניים הגשמיים על פי מהלך הטבע בא מתולדת חטא אדם הראשון, שנאמר בקללתו "בזיעת אפיך תאכל לחם". וכיון שכל ענין ההשתדלות אינו אלא עונש וקללה, ולא נתנה תורה שיעור, א"כ הלא טוב לאדם שיפחית לעצמו מן הקללה עד כמה שאפשר. - כן אמרו כמה מן הגדולים.

וכמה הוא הפחות שבהשתדלות אשר הוכרחנו לעשותו? כך אמר רבינו זונדל מסלאנט זצ"ל: "הלא צריכים לעסוק בהשתדלות רק מפני שאין אנו ראויים לניסים גלויים, ועל כן אנו מחוייבים לעשות באופן אשר ההשפעה היורדת אלינו יהיה אפשר לתלותה באיזה סיבה (והרוצה לטעות שהוא דרך הטבע יבא ויטעה). א"כ בזה נגמר השיעור, אם ע"י ההשתדלות אף היותר קטנה, יהיה מקום לטועה לתלות בסבה טבעית".

ביאורים

50. כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. לא ממוצא השמש וממערבו ולא מן המדברות שאתם מְפָרְשִׁים (יוצאים) בשיירא (של עסקים ומסחר) להרבות ממון - לא בכל אלה להרים קרן (כלומר, להצליח)" (רש"י). **51. אל תיגע להעשיר, מבינתך חדל.** אל תתעייף ותתייגע לרדוף אחר העושר, את התחבולות להשיגו עזוב. **52. ומלאכתן טפילה.** שלא היתה מטרה לעצמה ולא היו מקדישים לה רוב

לְהִצְטַעֵר עַל שׁוּם דָּבָר [53]עוֹלָמִי, אָז תִּשָּׁאֵר דַּעְתּוֹ פְּנוּיָה וְלִבּוֹ מוּכָן לַחֲסִידוּת הָאֱמִתִּי וְלָעֲבוֹדָה הַתְּמִימָה.

ביאורים

זמנם. **53. עולמי.** גשמי, הנוגע לעניני העולם הזה.

פֶּרֶק כ"ב

בְּבֵאוּר מִדַּת הָעֲנָוָה

הִנֵּה כְּבָר דִּבְּרָנוּ [1]לְמַעְלָה מִגְּנוּת הַגַּאֲוָה, [2]וּמִכְּלָלָהּ נִשְׁמַע שֶׁבַח הָעֲנָוָה. אַךְ עַתָּה נְבָאֵר יוֹתֵר [3]בְּדֶרֶךְ עִקַּר הָעֲנָוָה, [4]וְתִתְבָּאֵר הַגַּאֲוָה מֵאֵלֶיהָ. הִנֵּה כְּלַל [א]הָעֲנָוָה הוּא הֱיוֹת הָאָדָם

א. הענוה. מהי ענוה? נראה כי "ענוה" - כפי שהגדירוה רבותינו - אין פירושה שירמה האדם את עצמו שהוא נטול ערך, כליל החסרונות, בעוד אין הדבר כן. אין זו ענוה אלא תרמית. והרי נדרש מן האדם להיות אמיתי עם עצמו ועם זולתו. אלא ענוה אמיתית הינה זאת: אף כי יודע אדם את רום ערכו ואת מעלותיו הרבות, ואף מחשיב עצמו בהתאם - אף על פי כן אינו מחזיק טובה לעצמו. אינו חושב שמגיע לו - וממילא אינו דורש - כבוד וגדולה על זה. משום שיודע הוא כי כל כוחותיו וכישוריו, וכל המעלות שהשיג באמצעותם, אינו שלו-מעצמו, אלא הבורא ית"ש חננו בהם, ברוב חסדו וטובו. הוא המסייע לו לקיים בהם את חובתו בעולמו, הוא הנותן לו כח לעשות חיל.

הגע בעצמך: "והאיש משה עניו מאד מכל האדם", "וכי ס"ד שמשה רבנו ע"ה לא ידע שהוא מבחר המין האנושי, ודיבר ה' עמו פנים אל פנים ושכינה מדברת מתוך גרונו, מה שלא זכה שום ילוד אשה?! (לשון ה"תפארת ישראל" אבות ד, ד) אלא מאי? בודאי שידע כל זאת, אלא שהכיר בכך שזוהי מתנת הבורא, ותמיד תבע מעצמו יותר לפי דרגתו והרגיש שאולי לא השלים עצמו לפי גודל מעלתו. יתירה מכך, מוכיח רבי אליהו לופיאן זצ"ל: הרמב"ם מונה בתוך י"ג עיקרי האמונה "להאמין באמונה שלימה שנבואת משה רבנו היתה אמיתית, ושהוא היה אב לנביאים הקודמים לפניו ולבאים אחריו", ובודאי גם משה רבנו עצמו חייב להאמין בזה...

מי שאינו יודע את מהותו וכוחות נפשו - פסק רבי לייב חסמן זצ"ל - שוטה הוא ולא עניו! וכה הטעים המשגיח רבי ירוחם ליבוביץ ממיר זצ"ל: אוי לו לאדם שאינו מכיר את ליקויי נפשו ומגרעותיו, שהרי

ביאורים

1. למעלה. בפרק יא בפרטי מידת הנקיות. [ובסיום דבריו שם על מידת הגאוה כתב רבינו: "ועוד נדבר מזה בס"ד בבואנו אל מידת הענוה, אשר מפני הקושי הגדול שיש בהשגתה, הושמה בדברי רבי פנחס מן האחרונות"]. **2. ומכללה.** מכלל גנותה המרובה. **3. בדרך עיקר.** באופן ישיר בנושא ולא רק בדרך דיוק מגנות הגאוה. **4. ותתבאר הגאוה.** מהותה וגנותה.

אינו יודע מה עליו לתקן. אך אוי לו שבעתיים לזה אשר אינו יודע את כוחות נפשו, מעלותיו וסגולותיו, שאז אפילו את "כלי העבודה" שלו אינו מכיר!

כדאי לציין בהקשר לזה את פירושו של האור החיים הק' על בקשתו של אליעזר עבד אברהם מהקב"ה "הקרה נא לפני היום... ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני" (בראשית כד, יב-יד). מפרש האוה"ח הק': כך ביקש אליעזר: לכשאצליח בשליחותי, יהי רצון מלפניך שאדע בבירור כי הצלחתי לא נבעה מכוחי ומכישורי אלא רק מכח החסד שעשית אתה עם אדוני, ואילו אני לא נקפתי אצבע...

[5]בִּלְתִּי מַחְשִׁיב עַצְמוֹ מִשּׁוּם [6]טַעַם שֶׁיִּהְיֶה, וְזֶה [7]הֵפֶךְ הַגַּאֲוָה מַמָּשׁ, [8]וְהַתּוֹלָדוֹת הַנִּמְשָׁכוֹת מִזֶּה תִּהְיֶינָה הַהֶפְכִּיּוֹת שֶׁל [9]תּוֹלְדוֹת הַגַּאֲוָה. וּכְשֶׁנַּדְקְדֵק נִמְצָא [10]שֶׁתִּלְוִיָּה בְּמַחֲשָׁבָה וּבְמַעֲשֶׂה, כִּי בַּתְּחִלָּה צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם עָנָיו [11]בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ, וְאַחַר כָּךְ יִתְנַהֵג בִּדְרָכֵי הָעֲנָוִים, כִּי אִם לֹא יִהְיֶה עָנָיו בְּדַעְתּוֹ וְיִרְצֶה לִהְיוֹת עָנָיו בְּמַעֲשֶׂה, לֹא יִהְיֶה אֶלָּא מִן [12]הָעֲנָוִים הַמְרֻמִּים וְהָרָעִים [13]שֶׁזָּכַרְנוּ לְמַעְלָה, שֶׁהֵם מִכְּלַל הַצְּבוּעִים אֲשֶׁר אֵין בָּעוֹלָם רַע מֵהֶם.

וּנְבָאֵר עַתָּה הַחֲלָקִים הָאֵלֶּה.

הָעֲנָוָה בְּמַחֲשָׁבָה הִיא שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הָאָדָם [14]וְיִתְאַמֵּת

ביאורים

5. בלתי מחשיב עצמו. אף שמכיר ויודע מעלותיו ומשתמש בהן לעבודת הבורא, מ"מ אין לו לעשות עצמו חשוב בגלל מעלותיו, או לחשוב שמגיע לו עבורן איזה כבוד וכדומה (נתיב אליעזר). **6. טעם שיהיה.** כלומר אפילו שהוא אמיתי. **7. הפך הגאוה ממש.** כדברי רבינו לעיל (פרק יא): "הנה כלל ענין הגאוה הוא זה - שהאדם מחשיב עצמו בעצמו ובלבבו יַדָּמֶה כי לו נאוה תהילה". **8. והתולדות.** התוצאות. **9. תולדות הגאוה.** שמנאם שם בפי"א. **10. שתלויה.** הענוה. **11. במחשבתו.** כלומר, באי החשבת עצמו בפנימיותו. **12. הענוים המדומים והרעים.** אמנם, אין הדברים אמורים במי שכוונתו להרגיל את עצמו על ידי מעשים חיצוניים ומטרתו לעורר בקרבו את הענוה הפנימית שבמחשבה - כמבואר בדברי רבינו להלן בתחילת פרק כג. **13. שזכרנו למעלה.** בפרק י"א. **14. ויתאמת אצלו.** ויהיה משוכנע באמת.

מסילת ישרים — פרק כב

עיונים

אֲצִלוֹ אֲשֶׁר אֵין [15]הַתְּחִלָּה [16]וְהַכָּבוֹד רְאוּיִים לוֹ, כָּל שֶׁכֵּן [17]הַהִתְנַשְּׂא עַל שְׁאָר בְּנֵי מִינוֹ, וְזֶה, מִפְּנֵי מַה שֶּׁחָסֵר מִמֶּנּוּ [18]בְּהֶכְרֵחַ, וְגַם מִפְּנֵי מַה [19]שֶּׁכְּבָר יֵשׁ בְּיָדוֹ. מִפְּנֵי מַה שֶּׁחָסֵר מִמֶּנּוּ, פָּשׁוּט הוּא, כִּי אִי אֶפְשָׁר לָאָדָם בְּאֵיזֶה מַדְרֵגָה שֶׁיִּהְיֶה מִן הַשְּׁלֵמוּת שֶׁלֹּא יִהְיוּ בּוֹ חֶסְרוֹנוֹת רַבִּים, אוֹ מִצַּד [20]טִבְעוֹ, אוֹ מִצַּד [21]מִשְׁפַּחְתּוֹ וְקִרְוָיו, אוֹ מִצַּד מִקְרִים [22]שֶׁקָּרוּ לוֹ, אוֹ מִצַּד [23]מַעֲשָׂיו, שֶׁאָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא (קהלת ז, כ)**. הֵן כָּל אֵלֶּה [24]מוּמִים בָּאָדָם שֶׁאֵינָם מַנִּיחִים לוֹ מָקוֹם הִתְנַשְּׂאוּת כְּלָל, אֲפִלּוּ יִהְיֶה בַּעַל מַעֲלוֹת רַבּוֹת, כִּי כְּבָר עִנְיְנֵי הַחֶסְרוֹנוֹת הָאֵלֶּה יַסְפִּיקוּ [25]לְהַחְשִׁיכָם.**

ב. הנה החכמה היא המביאה יותר את האדם לידי התנשאות וגאוה. כתב הרמב"ן (באגרתו): "ובמה יתגאה לב האדם? אם בעושר - "ה' מוריש ומעשיר" (שמואל א א'); ואם בכבוד [בזה שבני אדם מכבדים ומהללים אותו] - הלא לאלקים הוא, שנאמר (דה"י א' כ"ט) "והעושר והכבוד מלפניך", ואיך מתפאר בכבוד קונו [בכבוד ששייך לבוראו והוא נתנו לו]? ואם מתפאר בחכמה, [לא ראוי לו להתפאר בה, כי החכמה באה לו מאת ה', והוא יכול לקחתה ממנו כענין שנאמר] - "מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח" (איוב י"ב)".

[26](ב)הִנֵּה הַחָכְמָה הִיא הַמְּבִיאָה יוֹתֵר אֶת הָאָדָם לִידֵי הִתְנַשְּׂאוּת וְגַאֲוָה, לְפִי

ביאורים

15. התחילה. בדיבור. **16. והכבוד.** במעשה. **17. ההתנשא.** ואפילו במחשבתו. **18. בהכרח.** בעל כרחו ושלעולם לא יהיה לו, ואף שאינו באשמתו. **19. שכבר יש בידו.** כי גם במעלות שיש לו - לא הגיע בהן לתכלית השלימות, ואינן באות מכוחו, ולא ראוי לו התהילה עליהן. **20. טבעו.** חסרונות שנולד עמהם או שטבועות בהרגלו. **21. משפחתו וקרוביו.** שיש אצלם מיני חסרונות ופגמים. **22. שקרו לו.** הפסדים, מחלות, בזיונות וכדו'. **23. מעשיו.** מצוות לא שלמות, או עבירות ח"ו. **24. מומים.** חסרונות. **25. להחשיכם.** להאפיל על מעלותיו ולהסתיר אותן. **26. הנה החכמה וכו'.** רבינו עובר כאן לבאר ולהדגים את מה שכתב למעלה "וגם מפני מה שכבר יש בידו".

מסילת ישרים — פרק כב

עיונים

שֶׁכְּבָר הִיא מַעֲלָה [27]שֶׁכָּאָדָם עַצְמוֹ, [28]מַחֲלֶקֶת הַנִּכְבָּד שֶׁלּוֹ, דְּהַיְנוּ הַשֵּׂכֶל. וְהִנֵּה [29]אֵין לְךָ חָכָם שֶׁלֹּא יִטְעֶה וְשֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לִלְמֹד [30]מִדִּבְרֵי חֲבֵרָיו, וּפְעָמִים רַבּוֹת אֲפִלּוּ מִדִּבְרֵי תַּלְמִידָיו. אִם כֵּן, לירא שמים זוהי עבודה עצמית שלו ומדוע לא יתגאה בה? וכן משמע מפסוק מפורש בספר ירמיה (ט, כג) - "כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו. כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי" וגו'. אף על פי כן הדבר פשוט בפי הכל, להלכה ולמעשה, שאין מקום ואין רשות לשום גאוה שהיא (וצ"ע הפסוק הנ"ל). וחוזרים אנו ושואלים: הלא אין הענוה מידה הסותרת את החכמה, והחכם מכיר את מקומו. א"כ איך לא יתרומם לב האדם בקרבו ביודעו שמכל יודעיו ומכיריו הוא אשר זכה לבבו ביותר לבחור בטוב ולמאוס ברע, ומידו באת לו זאת שהרי "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים"?

יש מפרשים שהעניו חושש שהוא בוחן את מעלותיו ומגרעותיו במשקפיים בהירים יותר מאלו שבהם הוא בוחן את שכניו וחבריו. יודע הוא שאדם קרוב אצל עצמו, וכל נגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו, ולעומת זאת בחטאי זולתו - חוט השערה כהר גבוה יראה לו. על כן גם כשנדמה לו שהוא ירא שמים יותר מזולתו, אין הוא סומך על קביעתו, חושש הוא לקטנות יראתו ביחס לאחרים - ומכאן ענוותו ("יצפון לישרים תושיה" עמוד רכג). ויש שפירשו שאין הכוונה 'אל יתהלל אדם' בעצמו, אלא כשהבריות רוצים להלל אדם - אל יהללוהו על חכמתו, על גבורתו או על עושרו, כי אלו מתנות שמים, אלא בזאת אפשר לשבח אדם - "השכל וידוע אותי", אדם זה יגע בתורה לשמה ועובד ה' באמת, כי זה בא מכוחו (נחמד ונעים, דרוש הענוה).

ביאורים

27. שבאדם עצמו. בפנימיות שבו. **28. בחלק הנכבד שלו.** כלומר בחלק הרוחני שבאדם ולא בחלק הגופני כמו העושר והגבורה שמזכיר אותם בהמשך דבריו (שמחת מרדכי). [עוד יל"פ, עפ"י הכתוב "ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב, ז), וכתב רש"י: אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה ודבור. וכ"כ הרמב"ן. וזהו מש"כ כאן בחלק הנכבד שלו דהיינו השכל, שהוא הדבר הנעלה והמיוחד שבאדם על פני שאר בע"ח]. **29. אין לך חכם שלא יטעה.** וכמש"כ רבינו יונה (ריש אבות): "כי הטעות בכל אדם מצוי הוא". **30. מדברי חבריו.** דברים שאינו יודע או מבין מעצמו.

מסילת ישרים

פרק כב

אֲפוֹא, אֵיךְ יִתְנַשֵּׂא בְּחָכְמָתוֹ? וְאָמְנָם מִי שֶׁהוּא בַּעַל שֵׂכֶל יָשָׁר, אֲפִלּוּ אִם זָכָה לִהְיוֹת חָכָם גָּדוֹל וּמֻפְלָג, [31]בֶּאֱמֶת כְּשֶׁיִּסְתַּכֵּל וְיִתְבּוֹנֵן יִרְאֶה שֶׁאֵין מָקוֹם לְגַאֲוָה וְהִתְנַשְּׂאוּת, כִּי הִנֵּה מִי שֶׁהוּא בַּעַל שֵׂכֶל שֶׁיּוֹדֵעַ יוֹתֵר מֵהָאֲחֵרִים, אֵינוֹ עוֹשֶׂה אֶלָּא מַה שֶּׁבְּחֹק טִבְעוֹ לַעֲשׂוֹת, [32]כָּעוֹף שֶׁמַּגְבִּיהַּ לָעוּף לְפִי שֶׁטִּבְעוֹ בְּכָךְ, וְהַשּׁוֹר מוֹשֵׁךְ בְּכֹחוֹ לְפִי [33]שֶׁחֻקּוֹ הוּא, כֵּן מִי שֶׁהוּא חָכָם הוּא לְפִי שֶׁטִּבְעוֹ מְבִיאוֹ לָזֶה, וְאִלּוּ [34]אוֹתוֹ שֶׁעַכְשָׁו אֵינוֹ חָכָם כָּמוֹהוּ הָיָה לוֹ [35]שֵׂכֶל טִבְעִי כָּמוֹהוּ, הָיָה מִתְחַכֵּם [36]כְּמוֹ שֶׁנִּתְחַכֵּם. אִם כֵּן [37]אֵין כָּאן לְהִתְנַשֵּׂא וּלְהִתְגָּאוֹת, אֶלָּא אִם יֵשׁ בּוֹ חָכְמָה רַבָּה הִנֵּה הוּא מְחֻיָּב לְלַמְּדָהּ לְמִי שֶׁצָּרִיךְ אֵלֶיהָ, וּכְמַאֲמַר רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי (אבות פ״ב מ״ח): ״אִם לָמַדְתָּ תּוֹרָה הַרְבֵּה, [38]אַל תַּחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמְךָ, [39]כִּי לְכָךְ נוֹצַרְתָּ״. אִם עָשִׂיר הוּא יִשְׁמַח בְּחֶלְקוֹ, [40]וְעָלָיו הוּא לַעֲזֹר לְמִי שֶׁאֵין לוֹ. אִם גִּבּוֹר הוּא, עָלָיו לַעֲזֹר [41]לַכּוֹשְׁלִים

ביאורים

31. באמת. אולי מחובר למעלה: "גדול ומופלג באמת", או כוונתו: כשיסתכל ויתבונן באמת - אז יראה וכו' (שמחת מרדכי). **32. כעוף שמגביה לעוף... והשור מושך בכוחו.** רבינו הביא שתי דוגמאות אלה להורות הן על יתרון איכותי - כמעוף העוף לגבי האדם שאינו מסוגל לעוף; והן על יתרון כמותי - ככוח משיכת השור, שיכולתו עולה בכמותה על יכולת האדם (שמחת מרדכי). **33. שחוקו הוא.** טבעו והרגלו. **34. אותו.** אדם. **35. שכל טבעי.** שנולד עמו. **36. כמו שנתחכם.** החכם הגדול והמופלג. **37. אין כאן.** מקום. **38. אל תחזיק טובה לעצמך.** אל תחשיב את עצמך. לדעת רבינו, רומז התנא גם על חובתו של לומד-תורה ללמדה לאחרים ולא יחזיק את טובת תורתו ["אין טוב אלא תורה". ברכות ה:] רק לעצמו. (כמו שפירש שם ה"מדרש שמואל" ועוד). **39. כי לכך נוצרת.** כי נוצרת ללמדה לאחרים, ולפיכך נתנו לך חכמה רבה (יושר מסילה). דורשי רשומות אמרו: "אדם לעמל יולד", לעמ"ל ר"ת ללמוד על מנת ללמד. [עוד יתכן, שנוצרת בטבעך חכם ואין לך מה להתגאות בכך, וכמו שכתב למעלה: "מי שהוא חכם, הוא לפי שטבעו מביאו לזה" (שמחת מרדכי)]. **40. ועליו הוא.** עליו מוטל החיוב. **41. לכושלים.** לחלשים.

מסילת ישרים

פרק כב

וּלְהַצִּיל [42]לָעֲשׁוּקִים. הָא לְמָה זֶה דּוֹמֶה, לְמִשְׁרָתֵי הַבַּיִת, שֶׁכָּל אֶחָד מְמֻנֶּה עַל דָּבָר מָה וְרָאוּי לוֹ לַעֲמֹד בְּמִשְׁמַרְתּוֹ [43]לְפִי פְּקֻדָּתוֹ לְהַשְׁלִים מְלֶאכֶת הַבַּיִת וּצְרָכֶיהָ, וְאֵין בְּכָאן מָקוֹם לְגַאֲוָה לְפִי הָאֱמֶת. וְהִנֵּה זֶה הָעִיּוּן וְהַהִתְבּוֹנְנוּת הָרָאוּי לְכָל אִישׁ אֲשֶׁר שִׂכְלוֹ יָשָׁר [44]וְלֹא מִתְעַקֵּשׁ, וּכְשֶׁיִּתְבָּרֵר זֶה אֶצְלוֹ, אָז יִקָּרֵא עָנָיו אֲמִתִּי שֶׁבִּלְבּוֹ וּבְקִרְבּוֹ הוּא עָנָיו, וְהוּא כְּעָנִין [45]דָּוִד שֶׁאָמַר לְמִיכַל (ש״ב ו, כב): ״[46]וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי״.

וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ה,ב): ״כַּמָּה [47]גְּדוֹלִים נְמוּכֵי הָרוּחַ. שֶׁבִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, אָדָם מַקְרִיב [48]עוֹלָה - [49]שְׁכַר עוֹלָה בְּיָדוֹ, [50]מִנְחָה - שְׁכַר מִנְחָה בְּיָדוֹ, אֲבָל מִי שֶׁדַּעְתּוֹ שְׁפָלָה עָלָיו, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב [51]כְּאִלּוּ הִקְרִיב כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נא, יט): ״[52]זִבְחֵי אֱלֹהִים [53]רוּחַ נִשְׁבָּרָה״. הֲרֵי זֶה שֶׁבַח שֶׁל נְמוּכֵי הָרוּחַ שֶׁהֵם עֲנָוִים בְּלִבָּם וּמַחֲשַׁבְתָּם. וְכֵן

ביאורים

42. לעשוקים. לנגזלים, להצילם מיד גוזליהם. **43. לפי פקודתו.** בהתאם לתפקידו. **44. ולא מתעקש.** שכלו אינו עקום ומעוות. **45. דוד שאמר למיכל.** דוד רקד בהתלהבות לכבוד ה' (כאשר העלו את ארון הקודש לירושלים), והעירה לו מיכל בלעג על כך שזילזל בעצמו. אמר לה דוד: לכבוד ה' רקדתי ברגש ובהתלהבות, ומוכן אני לזלזל בעצמי יותר מזה. **46. והייתי שפל בעיני.** כי אכן קטן אני בעיני עצמי. **47. גדולים נמוכי הרוח.** חשובים הענוים. **48. עולה.** קרבן עולה - הנקטרת כולה למזבח. **49. שכר עולה בידו.** ולא שכר קרבן אחר, שהרי רק את זה הקריב. **50. מנחה.** וכן אם הקריב מנחה העשויה סולת. **51. כאילו הקריב כל הקרבנות כולם.** המהר"ל ביאר, ש"קרבן" נקרא מה שמקריב האדם להקב"ה, ומי שדעתו שפלה כאילו הקריב את עצמו ומשיב עצמו לגמרי לבוראו, וזהו הקרבן הגדול ביותר. **52. זבחי.** לשון רבים, משמעו כל הקרבנות. ופירוש הפסוק: הקרבנות הרצויים לאלוקים הם ההרגשה הנכנעת. **53. רוח נשברה.** מדברי רבינו מוכח שביטוי זה משמעו ענוה ונמיכות-רוח ולא עצבות או יאוש.

מסילת ישרים פרק כב

עיונים

אָמְרוּ עוֹד (חולין פט, א): "[54]לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים (דברים ז, ז), אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּנַי, [55]אֲנִי חוֹשֵׁק בָּכֶם, שֶׁאֲפִלּוּ כְּשֶׁאֲנִי מַשְׁפִּיעַ לָכֶם גְּדֻלָּה, אַתֶּם מְמַעֲטִין עַצְמְכֶם לְפָנַי. נָתַתִּי [56]גְּדֻלָּה לְאַבְרָהָם, [57]אָמַר 'וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר' (בראשית יח, כז). (ג)נָתַתִּי [59]גְּדֻלָּה לְמֹשֶׁה [60]וְאַהֲרֹן, [61]אָמְרוּ 'וְנַחְנוּ מָה' (שמות טז, ז). נָתַתִּי [63]גְּדֻלָּה

ג. **נתתי גדולה למשה ואהרן אמרו ונחנו מה.** כתב השל"ה הק' עה"פ "והאיש משה עניו מאד מכל האדם" (במדבר יב, ג): "ראה עד כמה גדולה מדת הענוה, הנה משה רבינו ע"ה מבחר הנבראים אדון הנביאים, ולא שבחו הכתוב רק במדת הענוה. וצריך לילך במדת הענוה עד קצה האחרון, כהא דתנן "מאד מאד הוי שפל רוח". ואמר הכתוב "מכל האדם". הנה ג' ענוים היו; משה ואהרן אמרו: "ונחנו מה", אברהם אבינו אמר: "ואנכי עפר ואפר", דוד המלך ע"ה אמר: "ואנכי תולעת". ומשה היה עניו מכולם, כי אברהם המשיל עצמו לעפר ואפר ודוד לתולעת, אבל משה אמר אין אנחנו כלום. וזה ענין "מכל האד"ם", ראשי תיבות אברהם דוד משה. עכ"ל.

"והאיש משה עניו מאד מכל האדם". התחיל ב"איש" וסיים ב"אדם". פירש הרב "עולת תמיד" זצ"ל בספרו "צמח צדיק": חז"ל אמרו שישנן ארבע דרגות, זו למעלה מזו: אדם היא הדרגה הנמוכה ביותר, ומעליה גבר, אנוש, והדרגה העליונה - איש. זהו שאמר הכתוב: למרות שמשה רבינו היה איש, בדרגה העליונה ביותר, הוא היה עניו מכל האדם, אפילו מאלו שהיו בדרגה הנמוכה ביותר! בדרך צחות אמרו: מה טעם נענשו קרח ועדתו להבלע בתוך האדמה, והיכן כאן ה"מדה כנגד

ביאורים

54. לא מרובכם. לפי מדרשו מילת "מרובכם" אין זה מלשון ריבוי אלא מלשון גדולה (רש"י דברים ז, ז). **55. אני חושק בכם.** משום שלא מֻרְבְּכֶם - שאינכם מרבים - מגדילים - עצמכם להתגאות על אחרים כשאני משפיע לכם גדולה, אלא 'אתם המעט' - ממעטים עצמכם בענוה. **56. גדולה לאברהם.** הקב"ה העניק לאברהם עושר רב (בראשית יג, ב); ואחרי שניצח במלחמת המלכים הוכר על ידי עמי כנען כמלך ו'נשיא אלקים' (שם יד, יז ורש"י). **57. אמר.** ובכל זאת אמר. **58. ואנכי עפר ואפר.** לא החשיב את עצמו אלא לעפר ואפר. **59. גדולה למשה.** שינהיג את ישראל. **60. ואהרן.** שיהיה כהן גדול. **61. אמרו.** ובכל זאת אמרו. **62. ונחנו מה.** מה אנחנו חשובין (רש"י). **63. גדולה לדוד.** מלך ישראל.

מסילת ישרים פרק כב

עיונים

מדה"? אלא, שמשה רבינו היה קטן בעיניו מכל האדם אשר על פני האדמה, והיינו שהיה מגיע ממש עד עפר, והם טענו כנגדו "ומדוע תתנשאו", זאת אומרת שאפילו מין ענוה כזו להיות שפל עד עפר נחשבת גם היא בעיניהם לגאוה והתנשאות, אם כן לא נשאר להם אלא לירד מתחת לפני האדמה (זר זהב).

ד. **עם היותו מצד טבעו וחמריותו שפל ונבזה עד מאד.** האדם נברא מן העפר וזהו שורש החסר, כי כל עפר

לְדָוִד, אָמַר 'וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ' (תהלים כב, ז)". [65]כָּל זֶה מִמַּה [66]שֶּׁאֵין הַלֵּב הַיָּשָׁר מַנִּיחַ עַצְמוֹ לְהִתְפַּתּוֹת [67]מִשּׁוּם מַעֲלָה אֲשֶׁר יְבוֹאֲהוּ, בְּיָדְעוֹ בֶּאֱמֶת שֶׁכְּבָר [68]לֹא מִפָּנֵי זֶה יוֹצֵא מִידֵי שִׁפְלוּתוֹ, מִצַּד הַחֶסְרוֹנוֹת הָאֲחֵרוֹת שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִהְיוּ בּוֹ. וְעוֹד, שֶׁאֲפִלּוּ בְּאוֹתָם [69]הַמִּצְוֹת עַצְמָם שֶׁהִשִּׂיג לֹא הִגִּיעַ וַדַּאי לַתַּכְלִית הָאַחֲרוֹן. וְעוֹד, אֲפִלּוּ לֹא יִהְיֶה בּוֹ חִפָּרוֹן אַחֵר אֶלָּא הֱיוֹתוֹ בָּשָׂר וָדָם יִלּוּד אִשָּׁה, דַּי לוֹ זֶה וְהוֹתֵר [70]לִפְחִיתוּת וּגְרִיעוּת, עַד [71]שֶׁלֹּא יָאוּת לוֹ הַהִנָּשֵׂא כְּלָל, כִּי חֲרֵי כָּל מַעֲלָה שֶׁהוּא מַשִּׂיג אֵינוֹ אֶלָּא [72]חֶסֶד אֵל עָלָיו, שֶׁרוֹצֶה לָחֹן אוֹתוֹ [73](ד)עִם הֱיוֹתוֹ [74]מִצַּד טִבְעוֹ וְחָמְרִיּוּתוֹ שָׁפָל וְנִבְזֶה עַד מְאֹד, עַל כֵּן אֵין לוֹ אֶלָּא לְהוֹדוֹת לְמִי שֶׁחָנָנוֹ וְלִכְנֹעַ תָּמִיד

ביאורים

64. ואנכי תולעת. כוחי תש כתולעת (מצודת דוד). **65. כל זה ממה.** כל זה נובע ממה וכו'. [רבינו מביא טעמים שכליים לענוה]. **66. שאין הלב הישר מניח עצמו להתפתות.** משמע מדברי רבינו, שהענוה טבעית היא באדם שהוא בעל לב ישר (שמחת מרדכי). **67. משום מעלה אשר יבואהו.** (אולי צ"ל: "תבואהו") - כלומר, עקב כל מעלה שתבוא לידו. **68. לא מפני זה.** לא בגלל המעלות שיש בו. **69. המצוות.** בסדר הויכוח הגי': המעלות. **70. לפחיתות וגריעות.** 'פחיתות' - שגופו חלש ונבזה, 'וגריעות' - בהיותו בשר ודם הבנוי מיסוד העפר ("עפר מן האדמה" - בראשית ב, ז) שהוא 'גס' - כבד עבה ומגושם. **71. שלא יאות לו ההנשא כלל.** אינה ראויה לו הרגשת החשיבות כלל. **72. חסד אל עליו.** מתנה מהקב"ה בחסדו הגדול, שרוצה לחון אותו - לתת לו מתנת חינם. **73. עם היותו.** למרות היותו. **74. מצד טבעו וחמריותו.** הן מצד מידותיו ותכונותיו הפחותות (האישיות-הפרטיות) והן מצד היותו - ככל אדם - מוגבל עקב גשמיותו (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים — פרק כב

יוֹתֵר. הָא לְמָה זֶּה דּוֹמֶה, לְעָנִי וְאֶבְיוֹן שֶׁמְּקַבֵּל מַתָּנָה בְּחֶסֶד, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁלֹּא יֵבוֹשׁ, כִּי כָּל מַה שֶּׁיִּרְבֶּה הַחֶסֶד שֶׁיְּקַבֵּל [75]כָּךְ יִרְבֶּה הַבּוּשָׁה שֶׁיֵּבוֹשׁ. כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה בְּכָל אָדָם שֶׁעֵינָיו פְּקוּחוֹת לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ בְּהֵיוֹתוֹ מַשִּׂיג מַעֲלוֹת טוֹבוֹת מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וּכְעִנְיַן שֶׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ (תהלים קטז, יב): "[76]מָה אָשִׁיב לַה' כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי".

וּכְבָר רָאִינוּ חֲסִידִים גְּדוֹלִים שֶׁנֶּעֶנְשׁוּ עַל שֶׁהֶחֱזִיקוּ טוֹבָה לְעַצְמָם [77]עִם כָּל חֲסִידוּתָם. נְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה, [78]אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צג, ב): מִפְּנֵי מָה [79](ה)לֹא נִקְרָא סִפְרוֹ עַל שְׁמוֹ, מִפְּנֵי [80]שֶׁהֶחֱזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ. וְכֵן חִזְקִיָּה אָמַר (ישעיה לח, יז): "[81]הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר לִי מָר", לְפִי שֶׁעָנָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (שם לז, לה): "וְגַנּוֹתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי", וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות י, ב): "כָּל [82]הַתּוֹלֶה [83]בִּזְכוּת עַצְמוֹ [84]תּוֹלִין לוֹ בִּזְכוּת

עיונים

ענייננו חסר, כמו שמובא ב'שערי קדושה' לרבי חיים ויטאל: ישנם ארבעה יסודות - אש, רוח, מים, עפר. אש רוח ומים הם היסודות הפועלים. יסוד העפר הוא הכח המקבל, ה"כלי" שמוציאים מהכח אל הפועל, אבל מצד עצמו אין בו כלום. אם כן, האדם שנברא מיסוד העפר - "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה", שורשו ממקום שכולו חֶסֶר, ממקום שאין בו מאומה, ולית ליה מגרמיה כלום (מפרשים).

ה. **לֹא נִקְרָא סִפְרוֹ עַל שְׁמוֹ.** בגליון הש"ס להגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל (סוכה יב.) ציין כמה מקומות בגמ' וברש"י שמביאים פסוק מספר נחמיה וקוראים לו ספר עזרא. אמנם בדורות האחרונים נשתנה הדבר, הן בדפוסי התנ"ך אשר ספר נחמיה מופיע בנפרד, והן בציוני המקורות בכל

ביאורים

75. כך ירבה הבושת. כי כל קבלה בחינם היא בבחינת "נהמא דכיסופא", והוא היפך צלם האלוקי שבאדם (יושר מסילה). **76. מה אשיב לה' וגו'.** וכי מה ביכולתי להשיב טובה לה' על כל הטובות שגמל לי. **77. עם כל חסידותם.** למרות כל חסידותם. **78. אמרו.** עליו. **79. לא נקרא ספרו על שמו.** במנין כ"ד כתבי הקודש שסידרו אנשי כנסת הגדולה - אין "ספר-נחמיה", אלא הוא מצורף לספר-עזרא ונקראו שניהם בשם "ספר-עזרא", כגון בגמרא מסכת סוכה (לז.) "וכן בעזרא אומר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן וכו'" והוא בספר נחמיה (ח, טו). (בספרי תנ"ך המצויים בידינו השתנה הדבר וספר נחמיה מופיע בשמו, ראה עיונים).

מסילת ישרים — פרק כב

עיונים

הספרים המביאים פסוקים מספר נחמיה וקוראים לו בשמו. וכתב ע"ז בספר "זרע אפרים" (מהגרא"ז מרגליות זצ"ל) בשם הרב חיד"א (בספרו שו"ת "חיים שאל"): "ובזמנים אחרונים, בפרט בהתגלות הדפוס, נקרא ספר נחמיה על שמו, ואפשר כי כבר שלם הדקדוק (פי' דקדוק הדין, שנסתיימה ההקפדה שהקפידו עליו משמים לפי דרגתו) על שאמר זכרה לי אלוקי לטובה... ובאותו הצער וכמה זמן נתקן (פי' שעבר זמן רב וברבות הימים בא על תיקונו פגם זה) ומן השמים רצו שיקרא הספר על שמו". עכ"ל.

ביאורים

80. שהחזיק טובה לעצמו. על מעשיו הטובים והתפאר בהם, כמו שנאמר (נחמיה ה, יט): "זכרה לי אלוקי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה", [עונש זה הוא "מדה כנגד מדה", שכיון שהחשיב את עצמו - מדד לו הקב"ה שלא ייקרא שמו על ספרו (מהר"ל). ואמנם היו מעשיו של נחמיה - שהיה מושל על ישראל מטעם מלכי פרס - טובים מאד (שבנה מחדש את חומת ירושלים, ותיקן כמה פרצות בחיי הציבור בין אדם לחברו ובין אדם למקום, כמבואר בספר נחמיה), אולם לא היה לו להחזיק טובה לעצמו על כך. עיון יעקב]. **81. הנה לשלום מר לי מר.** בסוגיית הגמרא שם נאמר: "אמר רבי יוחנן...: כל התולה (את תפלתו שתתקבל) בזכות עצמו (רש"י: שאומר בתפילתו: עֲשֵׂה לי בזכותי וכו') - תולין לו (מן השמים את קבלת תפלתו) בזכות אחרים. חזקיהו תלה (את תפלתו) בזכות עצמו, דכתיב (ישעיה לח, ג): 'ויאמר, אנא ה', זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם' וגו' - תלו לו (את קבלת תפלתו) בזכות אחרים, שנאמר (מלכים-ב כ, ו): 'וגנותי על העיר הזאת (ירושלים) למעני (כדי שלא יתחלל שמי) ולמען (ובזכות) דוד עבדי' - והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב (ישעיה לח, ז. במכתב ההודיה של חזקיהו על שהקב"ה קיבל תפלתו וריפא אותו מחליו): "הנה לשלום מר לי מר" (פירושו: אפילו בשעה ששיגר לו [לחזקיהו] הקב"ה שלום (דהיינו בשעה שנתרפא) - מר הוא לו (משום שלא בזכות עצמו התרפא)". **82. התולה.** את תפלתו שתתקבל. **83. בזכות עצמו.** כלומר, שמבקש "עשה לי בזכותי". **84. תולין לו.** מן השמים את קבלת תפילתו.

מסילת ישרים — פרק כב — עיונים

אֲחֵרִים". חֲרֵי לְךָ [י]שֶׁאֵין לָאָדָם אֲפִלּוּ לְהַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ [85]עַל טוֹבוֹתָיו, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יִתְנַשֵּׂא וְיִגְבַּהּ בָּהֶם.

וְאָמְנָם [86]כָּל זֶה הוּא מִמַּה שֶּׁרָאוּי לְהָשִׁיב עַל לִבּוֹ מִי [87]שֶׁיִּהְיֶה כְּאַבְרָהָם, כְּמֹשֶׁה, כְּאַהֲרֹן, כְּדָוִד, [88]וּשְׁאָר הַחֲסִידִים שֶׁזָּכַרְנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ [89]יְתוֹמֵי יְתוֹמִים, אֵין אָנוּ צְרִיכִים לְכָל זֶה, כִּי כְּבָר יֵשׁ וְיֵשׁ אִתָּנוּ חֶסְרוֹנוֹת רַבּוֹת שֶׁאֵין צָרִיךְ עִיּוּן גָּדוֹל לִרְאוֹת פְּחִיתוּתֵנוּ, וְכָל חָכְמָתֵנוּ [90]כְּאַיִן

ו. שאין לאדם אפילו להחזיק טובה לעצמו על טובותיו. בספר "פנינים משלחן הגר"א" (עמ' סד) הביא על הפסוק "קטונתי מכל החסדים ומכל האמת" וגו' (בראשית לב, יא) וז"ל: יעקב אבינו ע"ה אמר 'קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך', ותלה החסד והאמת שקיבל מהשי"ת על נפשו [שניתנו לו בזכות עצמו]. וקשה, הלא על פי מדת הענוה אין לו לתלות הגדולה בעצמו, רק בזכות אבותיו אברהם ויצחק.

אלא למדנו מזה, דהטובות שכבר קיבל האדם מהשי"ת בעבר, יש לו לתלות בעצמו, כדי להקטין את עצמו, כמו שאמר יעקב אבינו "קטונתי מכל החסדים". לא כן אם יבקש הצלה או טובה על לעתיד, לא יבקש בזכות עצמו, שהרי שלמה המלך ע"ה לא נענה בזכות עצמו, עד שאמר "זכרה לחסדי דוד עבדך" (דה"י-ב' ו, מב), וכן חזקיהו המלך ע"ה, כמבואר בגמרא (ברכות י: שבת ל.).

וזוהי הכוונה במה שאמרו "אמר ר"ח בר אשי אמר רב, תלמיד חכם צריך שיהא בו [גאוה] אחד משמונה בשמינית" (סוטה ה.), כי הפסוק "קטונתי מכל החסדים" וגו', הוא הפסוק השמיני שבפרשת וישלח, שהיא פרשה השמינית שבתורה. להורות שעל אופן זה מותר להתגאות ולתלות בעצמו, כמבואר.

ביאורים

85. על טובותיו. על המעשים הטובים שעשה. **86. כל זה.** כלומר, כל הסיבות לענוה שהזכרנו. **87. שיהיה כאברהם כמשה כאהרן כדוד.** שמעלת הענוה שלהם הוזכרה לעיל. **88. ושאר החסידים.** נחמיה בן חכליה וחזקיה, שאותם הזכירו חז"ל שהחזיקו טובה לעצמם. **89. יתומי יתומים.** כינוי לבעלי דרגה נמוכה מאד - חסרים ודלים כיתומים. **90. כאין.** כאפס.

מסילת ישרים — פרק כב

נֶחְשֶׁבֶת, כִּי [91]הַיּוֹתֵר חָכָם גָּדוֹל שֶׁבֵּינֵינוּ אֵינוֹ כִּי אִם מִן תַּלְמִידֵי הַתַּלְמִידִים אֲשֶׁר בַּדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים. וְזֶה מַה שֶּׁרָאוּי שֶׁנָּבִין וְנֵדַע בֶּאֱמֶת, וְלֹא יָזוּחַ עָלֵינוּ לִבֵּנוּ חִנָּם, אֲבָל נַכִּיר [92]שֶׁהַדַּעְתָּנוּ קַלָּה [93]וְשִׂכְלֵנוּ חַלָּשׁ עַד מְאֹד, [94]הַסִּכְלוּת רַב בָּנוּ וְהַטָּעוּת גּוֹבֶרֶת, וַאֲשֶׁר נֵדַע אוֹתוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מְעַט מִן הַמְּעַט, אִם כֵּן וַדַּאי שֶׁאֵין רָאוּי לָנוּ הַהִנָּשֵׂא כְּלָל, אֶלָּא הַבּשֶׁת וְהַשִּׁפְלוּת. וְזֶה פָּשׁוּט.

וְהִנֵּה דִּבַּרְנוּ עַד הֵנָּה מֵעַנְוַת הַמַּחֲשָׁבָה, וְנְדַבֵּר עַתָּה מֵעַנְוַת הַמַּעֲשֶׂה. וְהִיא תִּתְחַלֵּק לְאַרְבָּעָה חֲלָקִים: בְּהִתְנַהֵג עַצְמוֹ בְּשִׁפְלוּת, בִּסְבֹל הָעֶלְבּוֹנוֹת, בִּשְׁנוֹא [95]הָרַבָּנוּת [96]וּבוֹרַח מִן הַכָּבוֹד, בַּחֲלֹק כָּבוֹד לַכֹּל. הָאֶחָד הוּא, בְּהִתְנַהֵג בְּשִׁפְלוּת. וְזֶה רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה בִּדְבּוּרוֹ, בַּהֲלִיכָתוֹ, בְּשִׂבְתּוֹ [97]וּבְכָל תְּנוּעוֹתָיו.

בִּדְבּוּרוֹ, אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו א.): [98]לְעוֹלָם יִהְיֶה דִּבּוּרוֹ שֶׁל אָדָם בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת". וּמִקְרָא מָלֵא הוּא (קהלת ט, יז): "[99]דִּבְרֵי חֲכָמִים

ביאורים

91. היותר חכם גדול. החכם הגדול ביותר. **92. שדעתנו קלה.** מועטה בידע. ויש מפרשים, נוחה להתפתות בקלות לפיתויים חיצוניים ולנהוג למעשה אחרת ממה שהשכל מורה. **93. ושכלנו חלש.** כוח העיון, הדיון והשיקול הנכון. **94. הסכלות.** הטפשות. **95. הרבנות.** השררה, השליטה על אחרים. **96. ובורח מן הכבוד.** לא די שאינו רודף אחר הכבוד אלא בורח ממנו. **97. ובכל תנועותיו.** להלן פרק כ"ג הוסיף רבינו פרט נוסף: "ללבוש בגד-צנועים". **98. לעולם יהיה דיבורו של אדם בנחת.** ולא בהרמת קול ולא בסגנון תקיף [ומה שכתב "לעולם" - ר"ל בכל מצב, וכמו שכתב הרמב"ן (באגרתו) "תתנהג תמיד לדבר כל דבריך בנחת לכל אדם ובכל עת" (פי כהן)]. **99. דברי חכמים בנחת נשמעים.** ואף שלא כתוב כאן 'ענוים', מ"מ במילה חכמים נכלל שהם ענוים, שהרי אמרו ז"ל במסכת קידושין (מט:) 'סימן לגסות עניות דתורה'.

מסילת ישרים פרק כב

בְּנַחַת נִשְׁמָעִים". צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ דְּבָרָיו[100] דִּבְרֵי כָּבוֹד וְלֹא דִּבְרֵי בְּזָיוֹן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי יא, יב): "[101]בָּז לְרֵעֵהוּ[102] חֲסַר לֵב". וְאוֹמֵר (שם יח, ג): "[103]בְּבוֹא רָשָׁע בָּא גַּם בּוּז".

[104]בַּהֲלִיכָתוֹ, אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין פח, ב): "[105]שָׁלְחוּ מִתָּם, [106]אֵיזֶהוּ בֶן עוֹלָם הַבָּא, [107](ז)עֲנוּתָן וּשְׁפַל בֶּרֶךְ, [108]שֶׁיַּיִח עָיֵל

עיונים

ז. **ענוותן ושפל ברך שייך עייל שייך נפיק.** נקטו חכמים שלש לשונות של ענוה (ענוותן, שפל ברך, שייך עייל וכו'), כנגד שלשה כוחות באדם שיכולים להביאו לידי גאוה: חכמתו, גבורתו ועשרו. אדם שהוא "בן עולם הבא" חייב להיות נקי מגאוה בכל שלשת ענינים אלו: "ענוותן" - שאינו מתגאה בשכלו; "שפל ברך" - ביחס לגבורת גופו, שיהיה כברכיים שהן במקום שפל בגופו של אדם; ויהיה גם עניו ברכושו ובעשרו, שאינו מַהֲדֵר שתהיה לו דירה נאה ובית גבוה כדרך העשירים, אלא פתח ביתו כה נמוך, עד שצריך לשחות ("שייך עייל...") בכניסתו וביציאתו (מהרש"א).

בספר 'שיחות מוסר' מבאר מה המעלה שיש ל"שפל ברך" בנוסף על מעלת ה"עניו"? "שפל ברך" הוא מי שבכוחו להכניע את דעתו ולחזור בו מדבריו ומהחלטתו הקודמת. "עניו" - לא בהכרח שיוכל לעשות כן גם אם עניו יקרא, כי אפשר שיהיה אדם עניו ומ"מ יעמוד איתן בדעתו, לא כן

ביאורים

100. דברי כבוד. בסגנונם ובתוכנם, ולא רק בצורתם (יושר מסילה). **101. בז לרעהו חסר לב.** המבזה לחברו הוא חסר לב (מצודת דוד). **102. חסר לב.** חסר לו בהרגשת הלב - במדות הטובות שבלב [וזה מסימני הגאותן, שכל כך מתנשא על הזולת שאינו רואה בו איש הראוי לרחמים (יושר מסילה)]. **103. כבוא רשע בא גם בוז.** כשמגיע הרשע מתלוה אליו לגלוג, "כי דרכו לבזות בני אדם" (מצודת דוד). **104. בהליכתו.** בצורת הליכתו. **105. שלחו מתם.** שלחו אימרה משם, כלומר מארץ-ישראל לבבל. **106. איזהו בן העולם הבא.** אע"פ ש"כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" (סנהדרין צ.), יש שאין החוטא ראוי לכך אלא לאחר שנתכפרו עוונותיו בגיהנום, לפיכך שאלו: מיהו זה אשר אפשר לומר עליו כבר עתה בחייו שהוא "בן עולם הבא" (תורת חיים סנהדרין פח:). **107. ענותן ושפל ברך.** "ענוה" היינו שפלות הרוח בפנימיותו של האדם, ו"שפל ברך" היינו ההכנעה בהתנהגותו החיצונית (בן יהוידע). **108. שייך עייל שייך נפיק.** כפוף נכנס וכפוף יוצא, כלומר, הילוכו בדרך ענוה והכנעה.

מסילת ישרים פרק כב

שֶׁיַּיִח נָפִיק". וְלֹא יֵלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, וְלֹא[109] בִּכְבֵדוּת גְּדוֹל[110] עֶקֶב בְּצַד גָּדֵל, אֶלָּא כְּדֶרֶךְ כָּל הוֹלֵךְ[111] לַעֲסָקָיו. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קדושין לא,א): "כָּל הַהוֹלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, (ח)כְּאִלּוּ דּוֹחֵק רַגְלֵי הַשְּׁכִינָה". וּכְתִיב (ישעיה י, לג): "[112]וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֵעִים".

בְּשִׁבְתּוֹ, שֶׁיִּהְיֶה מְקוֹמוֹ בֵּין הַשְּׁפָלִים וְלֹא בֵּין הָרָמִים. וְהוּא גַּם כֵּן מִקְרָא מָלֵא (משלי כה, ו-ז): "[113]אַל תִּתְהַדַּר לִפְנֵי מֶלֶךְ וּבִמְקוֹם גְּדֹלִים אַל תַּעֲמֹד [[114]כִּי טוֹב אֲמָר לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב[115] אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ[116]]".

עיונים

"שפל ברך" - הוא מסוגל בכל עת לשקול את דרכו מחדש ואינו מתעקש להחזיק בדבריו הקודמים.

ח. **כאילו דוחק רגלי השכינה.** "שכינה" היינו גילוי כבודו ומלכותו בנבראים בכלל ובתחתונים בפרט, ובגילוי הזה יש דרגות רבות. "רגלי שכינה" היינו הבחינה הקטנה ביותר של הכרת מלכותו יתברך (כ"רגלים" שהם החלק התחתון של הגוף). מי שמתגאה דוחק מלבו אפילו את ההכרה הפעוטה ביותר במלכותו יתברך שהרי רואה רק את עצמו. על זה נאמר (תהלים י, ד) "רשע כגובה אפו... אין אלוקים כל מזימותיו", דהיינו הרשע הגאה שכל מחשבותיו ("מזימותיו") והתענינותו

ביאורים

109. בכבדות גדול. הליכה איטית. **110. עקב בצד גודל.** בפסיעות קצרות שהעקב של רגל אחת מגיע בצד האגודל של הרגל השניה בלבד ואינו עובר אותו. **111. לעסקיו.** בזריזות, אך לא רץ ברחובות. **112. ורמי הקומה גדועים.** סוף בעלי הגאוה להשבר. חז"ל דורשים במסכת סוטה (ה.): אמר רבי אלעזר, כל אדם שיש בו גסות-הרוח ראוי לגדעו כאשרה וכו'. הרי שגסות-הרוח, הגאוה, מתבטאת בקומה רמה וזקופה. **113. אל תתהדר וגו'.** אל תופיע בהדרה ובנכבדות לפני המלך, ובמקום המיועד לאנשים חשובים אל תדחק לעמוד שם. **114. כי טוב אמור לך עלה הנה.** כי טוב שיאמרו לך בא והצטרף אלינו "לשבת במקום הגדולים" (מצודת דוד). **115. מהשפילך לפני נדיב.** משתגביה לשבת, ויאמרו לך השפל ורד לפני הנדיב ואל תשב במקומו (שם), כלומר, יבקשו שתפנה את מקומך עבור איזה נכבד ונדבן. **116. אשר ראו עיניך.** כלומר, כפי שנוכחת לראות זאת לא

מסילת ישרים פרק כב

וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּוַיִּקְרָא רַבָּה (א, ה): "הַרְחֵק [117]מִמְּקוֹמְךָ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה [118]מְקוֹמוֹת וְשֵׁב, עַד שֶׁיֹּאמְרוּ לְךָ [119]עֲלֵה, [120]וְאַל תַּעֲלֶה שֶׁיֹּאמְרוּ לְךָ רֵד". וְעַל כָּל הַמַּקְטִין עַצְמוֹ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"מ פה, ב): "כָּל מִי [121]שֶׁמַּקְטִין עַצְמוֹ [122]עַל דִּבְרֵי תוֹרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, [123]נַעֲשֶׂה גָּדוֹל לָעוֹלָם הַבָּא". וּכְנֶגֶד זֶה אָמְרוּ (ילקוט שמעוני יחזקאל רמז שפא): "[124]הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה' (יחזקאל כא, לא), (ט)כָּל מִי שֶׁהוּא [125]גָּדוֹל בָּעוֹלָם הַזֶּה, קָטָן בָּעוֹלָם הַבָּא". [126]וּמִנַּהּ לְהֵפֶךְ, אור יקרות וקפאון". מאי יקרות וקפאון? רבי יהושע בן לוי אמר, אלו בני אדם שיקרין הן בעולם הזה (פירש רש"י: היינו בני אדם עשירים וחשובים, אבל הנהגתם אינה טובה בעיני ה'), וקפויין הן (ויעשו קלי ערך) לעולם הבא. כי הא דרב יוסף בריה דרבי יהושע בן לוי, חלש ואיתנגיד (גוע ופרחה רוחו. רש"י). כי הדר (כאשר חזר, כלומר לאחר ששבה אליו הכרתו), אמר ליה אבוה, מאי חזית (מה ראית בעולם הבא?), אמר ליה (רב יוסף לאביו): "עולם הפוך ראיתי! עליונים למטה (פרש"י: אותם שהיו

עיונים

רק בעצמו, ממילא אין לו מקום לחשוב על השי"ת ועל עשיית רצונו, ואין לו רצון לקבל על עצמו עול מלכות שמים, ואם כן איך יעשה תשובה? ('שפתי חיים' מועדים א, קצד, עפ"י ממ"א, א, 124).

ט. כל מי שהוא גדול בעולם הזה קטן בעולם הבא. במסכת פסחים (נ.) דורשת הגמרא פסוק העוסק בתיאור מלחמת גוג ומגוג באחרים הימים (זכריה יד, ו): "והיה ביום ההוא לא יהיה

ביאורים

פעם שיאמרו לעולה שירד. **117. ממקומך.** הראוי לך לפי כבודך. **118. מקומות.** ישיבה (או דרגות). **119. עלה.** למקום הראוי לכבודך. **120. ואל תעלה.** מיד למקום הראוי לך לדעתך, שתגרום בכך שיאמרו לך 'רד'. **121. שמקטין עצמו על דברי תורה.** משפיל את עצמו כדי ללמוד תורה ולא חס על כבודו. **122. על דברי תורה.** על לימוד דברי תורה. **123. נעשה גדול לעולם הבא.** המהר"ל (נתיבות עולם ח"א ד"ה כל) ביאר, שכשאדם משעבד את שכלו ואת גופו לתורה, וענייני העולם הזה אינם נחשבים אצלו למאום, נעשה על ידי כך גדול וחופשי בעולם הבא, דהיינו שנהיה כולו שכלי ורוחני. **124. הסיר המצנפת והרים העטרה.** אוריד מראשך את כובע השלטון ואסלק ממך את כתר המלכות. **125. גדול.** מתגאה. **126. ומינה להיפך.** וממנה (מדרשה זו) יש ללמוד גם את ההיפך.

מסילת ישרים פרק כב

מִי שֶׁהוּא קָטָן בָּעוֹלָם הַזֶּה, זְמַן גְּדֻלָּתוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. וְאָמְרוּ (סוטה ה, א): "לְעוֹלָם [127]יִלְמַד אָדָם מִדַּעַת קוֹנוֹ, שֶׁהֲרֵי הִנִּיחַ הַקב"ה [128]כָּל הָרִים וּגְבָעוֹת וְהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל [129]הַר סִינַי", וְזֶה מִפְּנֵי שְׁפִלוּתוֹ. וְכֵן אָמְרוּ (ר"ה יז, ב): "[130]לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ' (מיכה ז, יח), לְמִי שֶׁמְּשִׁים עַצְמוֹ [131]כְּשִׂירַיִם".

הַחֶלֶק הַשֵּׁנִי הוּא סְבִילַת הָעֶלְבּוֹנוֹת, [132]וְהִנֵּה בְּפֵרוּשׁ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר"ה שם): "[133]לְמִי נוֹשֵׂא עָוֹן, לְמִי [134]שֶׁעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע". וְאָמְרוּ עוֹד (שבת פח, ב): "[135](י)הַנֶּעֱלָבִים

עיונים

כאן חשובים - בעולם הבא הם חסרי חשיבות), ותחתונים (אותם שהיו פחותי ערך בעולם הזה, נמצאים) למעלה (חשובים בעולם הבא)" אמר לו, "בני, עולם ברור ראית". ופירש רבינו חננאל: האמת נמצא בעולם ההוא. מי שנמצא למעלה שם - הוא באמת אדם המעלה.

י. הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים. צריך ביאור כפל הענין, כי לכאורה זה היינו הך, הוא נעלב כששומע חרפתו ואינו משיב דברי עלבון? מבאר רבי משה חגיז בשם אביו: אמרו בגמרא כי אם קוראים לאדם "ממזר" ושותק - חוששים ליחוסו, כי עליו להגיב כנגד מבזהו. אך כל זה במה שנוגע ליחוס משפחתו, כדי שלא ישאר בו דופי ופסול בזרעו. וזהו שאמרו חז"ל "הנעלבים ואינם עולבים" - כשהעלבון

ביאורים

127. ילמד אדם. לאהוב את נמיכות הרוח. **128. כל הרים וגבעות.** הגבוהים. **129. הר סיני.** הנמוך מכולם, כדי ליתן עליו את התורה. **130. לשארית נחלתו.** חז"ל דרשו את הפסוק הנאמר במיכה (ז, יח): "נושא עוון ועובר על פשע לשארית נחלתו", שהקב"ה מוחל עוונות רק "לשארית נחלתו" ולא לכל נחלתו, "לשארית" מלשון "שִׁירַיִם", לומר שאין הקב"ה מוחל עוונות אלא למי שמשים עצמו כשיריים. **131. כשירים.** של אוכל וכדומה [דהיינו: "כטפל ולא כעיקר" (פי' רבינו חננאל שם)], שאינו חשוב בעיני עצמו ואינו מתגאה (רש"י סנהדרין קיא: ד"ה כשירים). **132. והנה בפירוש אמרו.** רבינו מתאר מעלת סבילת העלבונות. **133. למי נושא עון.** למי הקב"ה סובל עוונותיו ואינו מדקדק להענישו [שאע"פ שלא נתכפרו לו פשעיו ועדיין חוטא הוא, מ"מ מידת הדין מניחו (שיחות מוסר)]. **134. שעובר על פשע.** שאינו מקפיד על חברו שפשע כנגדו. **135. הנעלבים.** על ידי אחרים.

מסילת פרק כב ישרים

[136]וְאֵינָם עוֹלְבִים, שׁוֹמְעִים חֶרְפָּתָם וְאֵינָם מְשִׁיבִים, עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב אוֹמֵר (שופטים ה, לא): [137]"וְאֹהֲבָיו [138]כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ". וְסִפְּרוּ מִגְּדֶל עַנְוָתוֹ שֶׁל בָּבָא בֶּן בּוּטָא, זֶה לְשׁוֹנָם (נדרים ס"ו): "[139]הַהוּא בַּר בָּבֶל דְּסָלֵיק לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל. נְסִיב אִתְּתָא. אֲמַר לַהּ בַּשְׁתְּלִי לִי וְכוּ', עַד זִילִי תַּבְּרִי יַתְהוֹן עַל רֵישָׁא דְּבָבָא. הֲוָה יָתִיב בָּבָא בֶּן בּוּטָא וְדָאִין דִּינָא. אָזְלַת וּתְבַרְתְּ יַתְהוֹן עַל רֵישֵׁהּ. אֲמַר לַהּ, מָה הָדֵין דְּעַבַדְתְּ. אָמְרָה לֵהּ, כָּךְ צִוַּנִי בַּעְלִי. אֲמַר, אַתְּ עָשִׂית רְצוֹן

עיונים

קשור ליחוס משפחתי, נכון שעליך להגיב ולמחות כנגדו, אבל אל תעליב אותו בחזרה "אתה ממזר", אלא תאמר: שקר אתה דובר! אבל בשארי הבזיונות, כגון שמעליבים אותך "אתה רשע וגנב", שם תקיים: "שומעים חרפתם ואינם משיבים" כלל וכלל... (משנת חכמים, מעלה כא).

ביאורים

136. ואינם עולבים. אינם מחזירים עלבון לעולביהם. **137. ואוהביו.** של ה'. [וכל שיש בו מידות אלו הוא בכלל אוהבי ה', שכן 'הנעלב ואינו עולב ושומע חרפתו ואינו משיב' בודאי אהוב הוא לבריות, והאהוב לבריות הוא אהוב לשמים (ראה אבות ג, י). (מהרש"א)]. **138. כצאת השמש בגבורתו.** והיינו שיזכו שיאירו פניהם כאור השמש. וז"ל הריטב"א (יומא כג.): "ומפני שזו ענוה וחסידות גדולה שהיא למעלה מן הכל, דימה שכרם לגדול שבכולם, דהיינו כצאת השמש בגבורתו, שתרגם אותו יונתן שהוא מה שאמר הכתוב 'ואור החמה יהיה שבעתים'". **139. ההוא בר בבל וכו'.** תרגום וביאור: מעשה באדם בן בבל שעלה לארץ ישראל ונשא שם אשה (שלא הבינה את כוונת דבריו בדיוק, כי דיבר עמה בניב ארמי הנהוג בבבל). אמר לה: בשלי לי שתי רגלי בהמה. בישלה לו שני גרגרי עדשים (כפי שהבינה לפי הניב הנהוג בארץ ישראל "ולא רצתה לשנות על דבריו" - רש"י). כעס עליה בעלה. למחר אמר לה: בשלי לי תבשיל כשיעור "גריוא" - שהוא מידה המתאימה לסעודה, והיא בישלה מידה גדולה מאד (לפי הבנתה, עפ"י לשון מקומה. בן יהוידע). שוב אמר לה: הביאי לי שני אבטיחים, הלכה האשה והביאה לו שני נרות חרס (על-פי לשון מקומה), אמר לה הבעל מרוב כעסו: לכי ושברי אותם על ראש השער (בארמית: "רישא דבבא"). הלכה ושברה אותם על ראשו של בבא בן בוטא, שהיה יושב שם ושופט את העם (ושהיה גדול הדור. הרא"ש). אמר לה בבא בן בוטא: מה זאת שעשית? אמרה לו האשה: כך ציווני בעלי! אמר לה בבא בן בוטא: את עשית רצון בעלך

מסילת פרק כב ישרים

עיונים

יא. **דאמר איהו חד טעמא ואמר אמוריה חד טעמא ולא קפיד.** במאירי משמע שהמתורגמן לא אמר כלל את טעמו של רבי אבא אלא אמר טעם אחר תחתיו, והקשה ב'תורת הקנאות', שעל דבר כזה גם עניו צריך להקפיד, שאין שייך ענוה אלא בכל הנוגע לכבוד העולם הזה, אבל בענין הנוגע לדברי תורה או לדברים רוחניים - גם עניו מקפיד, וביותר מצינו ביבמות (צו:) שהקפיד רבי יוחנן על רבי אלעזר שלא

בַּעֲלֵךְ, הַמָּקוֹם יוֹצִיא מִמֵּךְ שְׁנֵי בָּנִים כְּבָבָא בֶּן בּוּטָא". וְהֵלֵל כְּמוֹ כֵן סִפְּרוּ מֵרֹב עַנְוָתָנוּתוֹ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (ל, ב), זֶה לְשׁוֹנָם: "תָּנוּ רַבָּנָן, לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם [140]עֲנָוְתָן כְּהִלֵּל וְכוּ'". וְרַבִּי אַבָּהוּ, אַחֲרֵי רֹב עַנְוָתוֹ מָצָא שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ לִרְמִיּוֹת רָאוּי לִקָּרֵא עָנָיו. זֶה לְשׁוֹנָם (סוטה מ, א): "אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, [141]מֵרִישׁ הֲוָה אֲמִינָא עַנְוָתָנָא אֲנָא, כֵּיוָן דַּחֲזִינָא לְרַבִּי אַבָּא דְּעָכוּ (יא)דַּאֲמַר אִיהוּ חַד טַעְמָא וְאָמַר אָמוֹרֵיהּ חַד טַעְמָא וְלָא קָפִיד, אֲמִינָא לָאו עַנְוָתָנָא אֲנָא".

אמר את השמועה משמו, מפני שכל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה בעולם הזה מפיו שפתותיו דובבות בקבר. ולכן פירש, שהמתורגמן אמר את טעמו של רבי אבא, אלא שהוסיף עוד טעם משלו,

ביאורים

בלא לערער עליו - המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא! [וכתב הר"ן, שהסיפור הזה הובא בגמרא להשמיענו את גודל חסידותו וענוותנותו של בבא בן בוטא, שלא זו בלבד שלא הקפיד על בזיונו, אלא עוד שיבח את האשה על מה שעשתה ובירך אותה]. **140. ענותן כהלל.** ענותן וסבלן [ראה רש"י (במדבר יב, ג) "עניו. שפל וסבלן"]. ושם בגמרא (שבת לא.) הובאו כמה מעשים על גודל סבלנותו וענוותנותו. **141. מריש הוה אמינא וכו'.** תרגום וביאור: בתחילה הייתי רגיל לומר שאדם עָנָיו אני. ברם, כיון שראיתי את רבי אבא מעכו (שנהג בענוותנות מופלגת), שדרש ברבים, וביאר הוא את הענין באופן אחד בלחישה למתורגמן שלו (בזמן הגמרא, החכם היה דורש לרבים בעזרת אָמוֹרָא - מתורגמן, שהיה משמיע בקול לציבור את מה שהיה לוחש לו החכם), ומתורגמנו, שהיה אמור למסור דבריו לציבור, שינה מדברי רבי אבא וביאר את הענין באופן אחר, ואף על פי כן לא הקפיד עליו רבי אבא מרוב ענוותנותו, אז אמרתי "איני עניו", שכן לא הגעתי למדרגתו של רבי אבא בדבר זה.

מסילת ישרים פרק כב

עיונים

[142]**שִׁנְאַת** [143]**הָרַבָּנוּת** [144]**וּבְרִיחַת הַכָּבוֹד, מִשְׁנָה עֲרוּכָה הִיא** (אבות פ"א מ"י): **"**[145]**אֲהוֹב אֶת הַמְּלָאכָה** [146]**וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת". וְאָמְרוּ עוֹד** (שם פ"ד מ"ז): **"**[147]**הַגֵּם לִבּוֹ בְּהוֹרָאָה,** [148]**שׁוֹטֶה, רָשָׁע וְגַס רוּחַ". וְאָמְרוּ** (עיין עירובין יג, ב): [149](יב)**כָּל הָרוֹדֵף**

אלא שהיה טעמו עדיף מן הטעם של רבי אבא, אמנם היה לו להקפיד על זה שמראה עצמו שהוא חשוב כרבי אבא ואינו צריך לדבריו, אלא שמחמת ענותנותו לא הקפיד על זה. ולכן גדולה ענותנותו של רבי אבא מענותנותו של רבי אבהו, מפני שהמתורגמן של רבי אבהו לא זלזל בכבודו אלא בפני אשתו, והמתורגמן של רבי אבא זלזל בכבודו בפני רבי אבא עצמו.

ובהערות למסכת סוטה תמה על פירוש המהרש"א, שאף אם טעמו של המתורגמן עדיף, מכל מקום הרי גם טעמו של רבי אבא נכון הוא, ואם כן איך הניח לו רבי אבא שלא לומר את טעמו, הרי אף אם אין נפקא מינה בדבר זה, יכול להיות נפקא מינה לענין דבר אחר, וצ"ע.

יב. כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו. לפי פשוטו זהו עונש, אבל עומק הדבר כך הוא: יש

ביאורים

142. שנאת וכו'. מכאן מתחיל רבינו לבאר את החלק השלישי מענוות-המעשה. **143. הרבנות.** השררה על הציבור. **144. ובריחת הכבוד.** הבריחה מן הכבוד. **145. אהוב את המלאכה.** היה מחבב מלאכת כפים. **146. ושנא את הרבנות.** תתעב את הגדולה והשררה. וכתב הרשב"ץ, שהרבנות האמורה כאן הכוונה היא לשלטון, וחלילה לאדם שלא ישתדל לבוא לידי רבנות של תורה. ועד"ז פירשו, אהב את המלאכה שברבנות ושנא את הרבנות (השררה) שבה. **147. הגם לבו בהוראה... וגם רוח.** "שגסות רוחו (גאותו) היא שהביאתו לידי כך להורות ולדון, ולקנות לו שם כשם הגדולים אשר בארץ" (תוי"ט בשם מדרש שמואל). [רבינו מפרש שמתוך גסות רוח וחשיבות עצמית אין הוא ירא או נרתע מלשמש ברבנות. נציין, שהמפרשים האחרים מבארים את כוונת המשנה במי שהוא כבר מורה הוראה ולבו גס בפסיקת ההוראות (מסילות יהודה)]. **148. שוטה רשע וגם רוח.** שוטה - משום שאינו חושש מן השגיאה ומן הטעות. רשע - משום שאינו מתיירא אולי יטעה בהוראתו ויכשיל אחרים. וגס רוח - כי גסות רוחו וגאוותו הביאוהו לזה שיהיה סבור שאינו יכול לטעות (מפרשים).
149. כל הרודף אחר הכבוד וכו'. במסכת עירובין (יג:) אמרו בלשון זה: "כל המשפיל עצמו הקב"ה

מסילת ישרים פרק כב

עיונים

אַחַר הַכָּבוֹד, הַכָּבוֹד בּוֹרֵחַ מִמֶּנּוּ, וְאָמְרוּ עוֹד (פסיקתא רבתי): **"**[150]**אַל תֵּצֵא לָרִב מַהֵר'** (משלי כה, ח), **לְעוֹלָם אַל תְּהִי רָץ אַחַר הַשָּׁרָה, לָמָּה, 'פֶּן מַה תַּעֲשֶׂה** [151]**בְּאַחֲרִיתָהּ', לְמָחָר בָּאִים וְשׁוֹאֲלִים לְךָ שְׁאֵלוֹת, מָה אַתָּה מְשִׁיבָם". עוֹד שָׁם: "רַבִּי מְנַחֲמָא בְּשֵׁם רַבִּי תַּנְחוּם, כָּל הַמְקַבֵּל עָלָיו שָׁרָרָה כְּדֵי לֵהָנוֹת מִמֶּנָּה, אֵינוֹ אֶלָּא כַּנּוֹאֵף הַזֶּה** [152]**שֶׁהוּא נֶהֱנֶה מִגּוּפָהּ שֶׁל אִשָּׁה". עוֹד שָׁם: "אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ,** [153]**אֲנִי נִקְרֵאתִי קָדוֹשׁ (רוֹצֶה לוֹמַר, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא), הָא אִם אֵין בְּךָ כָּל הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ שֶׁיֵּשׁ בִּי, לֹא תְקַבֵּל עָלֶיךָ שָׁרָרָה".**

כבוד פנימי ויש כבוד חיצוני. הכבוד הפנימי הוא כבוד הנשמה, הכבוד החיצוני הוא כבוד העולם הזה, עלמא דשקרא. כאשר האדם רודף אחר הכבוד החיצוני - הוא בעצם בורח מהכבוד הפנימי! משל לאדם הנמצא בירושלים ובורח לכיוון צפת. ככל שהוא מתקרב יותר לצפת כך הוא מתרחק מירושלים. וכך, הרדיפה אחר הכבוד החיצוני מבריחה אותו מהנקודה הפנימית. לכן, "הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו", כי בעצם הוא זה שבורח מהכבוד, לא הכבוד בורח ממנו, אלא הוא מתרחק מהכבוד הפנימי (מפרשים).

ועל זה שייך שלא להקפיד מטעם ענוה.

המהרש"א הבין שאמר רק את הטעם האחר כדברי המאירי, וכתב, שאם היה הטעם ההוא גרוע מן הטעם שלו - היה צריך להקפיד על זה שאומר שקר בשבילו,

ביאורים

מגביהו, וכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו". **150. באחריתה.** והמשך הפסוק: "בהכלים אותך רעך". **151. למחר באים וכו'.** חז"ל דורשים הפסוק "אל תצא לריב מהר", "לריב" כאילו כתיב ל"רב", ו"מהר" היינו "מחר" (שהה"א והחי"ת מתחלפים). כלומר: "אל תצא לריב" - להיות "רב", "מהר" - מחר מה תעשה וגו' (מפרשים). **152. שהוא נהנה מגופה של אשה.** שאינה שייכת לו, כך השררה שהיא לשם טובת-ההנאה של המשתרר, אינה שייכת לו (כי היא צריכה להיות לטובת הציבור. שמחת מרדכי).
153. אני נקראתי קדוש. ההמשך שם: "ואתה נקראת קדוש" וכו'. חז"ל דורשים את הפסוק "לא תשא את שם ה' אלוקיך לשוא" (שמות כ, ו) על המנהיגים והדיינים הנקראים "אלהים", שלא יהיו נושאים עליהם את שם ה' - "אלקים" - לשוא, דהיינו כשאין הם ראויים לכך מצד חסרונותיהם. ועל זה נאמר שם: "אני (שנקרא בשם 'אלקים') נקראתי 'קדוש', ואתה (המנהיג בעל השררה) נקראת 'קדוש' (כלומר, נצטוית להיות קדוש ובכך הינך ראוי להיות מנהיג ודיין הנקרא אף הוא בשם 'אלהים') הא (הרי ש...) אם אין בך כל מידות הללו שיש בי - לא תקבל עליך שררה!" (שם).

מסילת ישרים

פרק כב

עיונים

[154]וְתַלְמִידֵי רַבָּן גַּמְלִיאֵל יוֹכִיחוּ, שֶׁהָיוּ [155]מְצָרְכִים מִפְּנֵי עֲנִיוּתָם, וְלֹא רָצוּ לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם שְׂרָרָה. הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק כֹּהֵן מָשׁוּחַ, זֶה לְשׁוֹנָם (הוריות י, א): "[156]כְּמָדַּמִּין שֶׁשְּׂרָרוּת אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם [157]עֲבָדוּת אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם]", וְאָמְרוּ עוֹד (פסחים פז, ב): "אוֹי לָהּ לְרַבָּנוּת [158]שֶׁמְּקַבֶּרֶת אֶת בְּעָלֶיהָ". וּמְנָלַן, מִיוֹסֵף, [יג][159]שֶׁמִּפְּנֵי [159]שֶׁהִנְהִיג עַצְמוֹ בְּרַבָּנוּת [160]מֵת קֹדֶם אֶחָיו (ברכות נה, א).

יג. שמפני שהנהיג עצמו ברבנות מת קודם אחיו. בספר 'שלמה משנתו' פירש על פי האמור בפרקי דרבי אליעזר (פרק כט), שנחסרו ליוסף עשר שנות חיים כנגד עשר הפעמים ששמע את אחיו מכנים את יעקב "עבדך אבינו" (או "עבדך אבי") ולא מיחה בפניהם [חמש פעמים מפיהם (בראשית מג, כח; מד, כד-כז-ל-לא), וחמש פעמים מפי המתורגמן שחזר על דבריהם]. בכך נהג יוסף ברבנות כלפי אחיו.

ב'עיון יעקב' פירש באופן אחר, עפ"י המבואר במדרש ויחי, שלאחר מיתת אביו לא זימן את אחיו, כדי שלא ישב אחר ראובן שהוא הבכור ואחר יהודה שהוא המלך, לכך קאמר שנענש ומת קודם לאחיו.

אמנם המהרש"א (בח"א ד"ה והמנהיג) כתב, שבודאי אין כוונת הגמרא לומר שיוסף הצדיק הנהיג עצמו בשררה ורבנות שלא לרצון העם, שזוהי משמעות "המנהיג עצמו ברבנות" פי' בעל כרחם, אלא דרשת הגמרא היא מייתור הכתוב שיוסף מת קודם אחיו, ללמדנו שמי שנוהג עצמו ברבנות בעל כרחם של הציבור - מתקצרים ימיו, אבל לא שיוסף נהג כך.

ביאורים

154. ותלמידי רבן גמליאל. רבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגדא. **155. מוצרכים.** נזקקים לפרנסה. **156. כמדומין ששררות אני נותן לכם.** כך אמר להם רבן גמליאל כשסירבו לבוא להזמנתו: האם אתם סבורים ששררה אני נותן לכם ומשום כך לא באתם אלי בפעם הראשונה ששלחתי אליכם, מתוך רצון לברוח מן הכבוד?! **157. עבדות אני נותן לכם.** "שהשררות עבדות היא לו לאדם, לפי שמוטל עליו עול של רבים" (רש"י). **158. שמקברת את בעליה.** שבעלי השררה מתנשאים בשררתם, ואינם מאריכים ימים (רש"י). ויש מפרשים לפי שמחמת הרגשת הגדלות והרוממות שלו אינו מקבל תוכחה מאחרים (עץ יוסף בשם כלי פז). **159. שהנהיג עצמו.** כלפי אחיו. **160. מת קודם אחיו.** שכן נאמר (שמות א, ו): "וימת יוסף וכל אחיו" וגו', כלומר, וימת יוסף ואחריו מתו כל אחיו (רש"י). יוסף

מסילת ישרים

פרק כב

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, אֵין הָרַבָּנוּת אֶלָּא מַשָּׂא גָּדוֹל אֲשֶׁר עַל [161]שְׁכֶם הַנּוֹשֵׂא אוֹתוֹ, [162]כִּי עַד שֶׁהָאָדָם יָחִיד וְיוֹשֵׁב בְּתוֹךְ עַמּוֹ מֻבְלָע בֵּין הָאֲנָשִׁים [163]אֵינוֹ נִתְפָּס אֶלָּא עַל עַצְמוֹ, כֵּיוָן שֶׁנִּתְעַלָּה לְרַבָּנוּת וּשְׂרָרָה, כְּבָר הוּא [164]נִתְפָּס עַל כָּל מִי שֶׁתַּחַת יָדוֹ וּמֻמְשַׁלְתּוֹ, כִּי עָלָיו לְהַשְׁקִיף עַל כֻּלָּם [165]וְלִרְעוֹת אוֹתָם דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל וּלְהֵישִׁיר מַעֲשֵׂיהֶם, [166]וְאִם לָאו, [167]"וַאֲשִׁמֵּם בְּרָאשֵׁיכֶם" כְּתִיב" (דברים א, יג) אָמְרוּ חֲכָמִים (דב"ר א, י. ועיין רש"ש שם).

וְהַכָּבוֹד אֵינוֹ אֶלָּא הַבֶּל הַבָּלִים הַמַּעֲבִיר אֶת הָאָדָם עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנוֹ וּמְשַׁכְּחוֹ כָּל חוֹבָתוֹ, [168]וּמִי שֶׁמַּכִּירוֹ וַדַּאי שֶׁיִּמְאַס בּוֹ וְיִשְׂנָאוֹ. וְהַתְּהִלּוֹת אֲשֶׁר יְהַלְלוּהוּ בְּנֵי הָאָדָם יִהְיוּ עָלָיו [169]לְטֹרַח, כִּי בִּרְאוֹתוֹ אוֹתָם מַגְדִּילִים הִלּוּלֵיהֶם עַל אֲשֶׁר אֵינוֹ בּוֹ בֶּאֱמֶת, אֵינוֹ אֶלָּא [170]מִתְבּוֹשֵׁשׁ וּמִתְאַנֵּחַ

ביאורים

היה צעיר מכולם חוץ מבנימין, ומראובן הבכור צעיר היה בשש שנים, ואף על פי כן מת ראשון, כי יוסף מת בן מאה ועשר שנים (בראשית נ, כו), וכל אחיו מתו בני מאה ועשרים שנה או יותר. **161. שכם.** כתף. **162. כי עד.** כי כל עוד. **163. אינו נתפס אלא על עצמו.** אינו נענש אלא על עבירות שעשאם הוא בעצמו. **164. נתפס על כל מי שתחת ידו וממשלתו.** נענש גם על עוונותיהם, כיון שהיכולת בידו למחות על מעשיהם שאינם הגונים ואפשר שישמעו לו, כמבואר במסכת שבת (נד:). **165. ולרעות אותם דעה והשכל.** להנהיגם לקנות דעה והשכל. **166. ואם לאו.** שאין הוא מלמדם ומדריכם. **167. ואשמם בראשיכם כתיב - אמרו חכמים.** לא נכתב 'ואשימם' אלא 'ואשמם', חסד יו"ד, באופן שאפשר לקראו 'וַאֲשָׁמָם' בראשיכם' - מלשון 'אשם'. לימד בזה הכתוב שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם, כלומר ראשי הדור נתבעים על כך, מפני שהיה להם למחות בידם ולכוין אותם לדרך הישרה (ספרי, הובא ברש"י דברים א, יג). **168. ומי שמכירו.** "שאינו אלא כבוד מדומה וכוזב והבל ואין בו מועיל" (לשון רבינו לעיל סוף פי"א). **169. לטורח.** למשא כבד. **170. מתבושש ומתאנח.** מתבייש ונאנח מצער.

מסילת ישרים — פרק כב

עַל שֶׁלֹּא דַי לוֹ רָעָתוֹ שֶׁחֲסֵרוֹת מִמֶּנּוּ הַמַּעֲלוֹת הָהֵם, אֶלָּא שֶׁיַּעֲמִיסוּ עָלָיו תְּהִלּוֹת שֶׁקֶר לְמַעַן יִכָּלֵם יוֹתֵר.[171]

הַחֵלֶק הָרְבִיעִי הוּא חִלּוּק הַכָּבוֹד לְכָל אָדָם. וְכֵן שָׁנִינוּ (אבות פ"ד מ"א): "[יד]אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד, הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת". וְאָמְרוּ עוֹד (פסחים קיג, ב): "מִנַּיִן הַיּוֹדֵעַ בַּחֲבֵרוֹ שֶׁהוּא גָּדוֹל מִמֶּנּוּ אֲפִלּוּ בְּדָבָר אֶחָד שֶׁחַיָּב לִנְהֹג בּוֹ כָּבוֹד וְכוּ'". וְעוֹד[172]

עיונים

יד. **איזהו מכובד המכבד את הבריות.** על הפסוק: "וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו" (בראשית יח, ב) נאמר במדרש: "אמר אברהם, אם אני רואה ששכינה ממתנת עליהם אני יודע שהן בני אדם גדולים, ואם אני רואה אותן חולקים כבוד אלו לאלו אני יודע שהן בני אדם מהוגנים"... למדנו מכאן שיכול אדם להיות "גדול" עד כדי כך ש"שכינה ממתנת עליו", ועדיין ספק אם הוא "הגון"! ורק כאשר "מכבדים אלו לאלו" מתברר שהגון הוא. וכן שנינו באבות: "בן זומא אומר, איזהו מכובד המכבד את הבריות". לא אמר: "גאון" או "צדיק", אלא - "המכבד את הבריות". וכן אמרו חז"ל (שמו"ר פ"ח א): "למה נקרא הקב"ה "מלך הכבוד" (תהלים כד, ז) שהוא חולק כבוד ליראיו, כיצד, מלך בשר ודם אין רוכבים על סוסו ואין יושבים על כסאו, והקב"ה הושיב לשלמה על כסאו" (דה"א כט, כג).

עוד מצינו במסכת עירובין (יג:) שאמרו, כי לכך זכו בית הלל שיקבעו הלכה כמותם, "מפני שהיו שונין דבריהם ודברי ב"ש, ולא עוד אלא שהיו מקדימין דברי ב"ש לדבריהם", חזינן כי המכבד את הבריות לא רק שנקרא מכובד, אלא שהוא זוכה גם לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, כי "כבוד הבריות" היא מעלה המשלימה את האדם בכל השלימות ('שיחות מוסר' מאמר י').

היבט נוסף מצינו בספר 'שבט מוסר' (פרק מג): הרי ידוע שאדם מתכבד רק כאשר אדם מכובד מכבדו, אך כאשר אדם בזוי יכבדהו - בודאי אינו כבוד בשבילו. מעתה, אדם המכבד את הבריות כולם, ללא יוצא מן הכלל, נמצא לדידו אין מציאות כזו של אדם בזוי, ואזי כל אדם באשר הוא שיכבדהו - יהיה זה כבוד בשבילו, שהרי לדידו כל אדם מכובד הוא, ונמצא תמיד הוא מכובד.

ביאורים

171. יכלם יותר. בעיני הבריות, וגם בעיני עצמו אם איש אמת הוא, וכ"ש לעולם הבא. **172. בדבר**

מסילת ישרים — פרק כב

עיונים

טו. מעשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא שמתו על שלא היו נוהגין כבוד זה לזה. כתב רבי אהרן קוטלר זצ"ל ("משנת רבי אהרן"): הנה לא היה בהם שום חטא, רק זה שלא נהגו כבוד זה בזה, ולפי גודל ערך קדושתם היה בזה פגם כל שהוא, דק מן הדק, באחת מהמעלות שהתורה נקנית בהן, ואפשר שהיה חסר ב"דקדוק חברים" לפי מעלתם [אין אנו רשאים לפרש, ח"ו, דברים נגד מעלתם, אך רק באולי נאמרים דברינו, מתוך השתדלות להבין קצת דברי חז"ל אודות התביעה שהיתה עליהם], ואפשר שהחסרון היה במעלת "נושא בעול עם חבירו ומכריעו לכף זכות", דהחיוב להכריע לכף זכות אינו רק הכרעת המעשים שעשה, אלא גם להכריע סברת חבירו לכף זכות, או אולי היה כאן פגם כל שהוא ב"אוהב את המקום אוהב את הבריות", ונגזר עליהם להפטר באותו פרק זמן שנועד לחיזוק במעלות קניני התורה, לפי שחסר היה להם לפי עוצם קדושתם ההכנה לתורה שתהיה בתכלית הקדושה, וע"כ נשארה אבילות לדורות, שיתכן שנתמעטה עי"ז מדרגת התורה עד היום.

אמנם עדיין הדברים טעונים ביאור, דהנה ע"י אותם תלמידים התקיימה תורה בישראל, שהרי לאחר שנסתלקו היה העולם שמם, א"כ מדוע לא עמדה להם זכות זו, למרות שלא נהגו כבוד זה בזה? אלא שהתשובה לכך היא, שדבר זה לא בא להם כעונש על החטא, דאילו כן אפשר שהיה זכות התורה מגן עליהם, אלא כיון שימים אלו של ספירת העומר ימי הכנה הם לתורה, כשם שהיו לפני מתן תורה בסיני, והרי אין ספק שעיקר ההכנה היא בקניני התורה שמנו חכמים (אבות פ"ו מ"ה), ומהם - ארך אפים, לב טוב, דיבוק חברים, נושא בעול עם חבירו ומכריעו לכף זכות, ועוד כיוצא בזה. ונראה, שלדברים שבין אדם לחבירו יש משקל רב בקניני התורה. וכיון שבימים אלו ההקפדה על ענין ההכנה

שָׁנִינוּ (אבות פ"א מט"ו): "חֲיֵי מַקְדִּים [173]בְּשָׁלוֹם כָּל אָדָם". וְאָמְרוּ עָלָיו עַל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, שֶׁלֹּא הִקְדִּים לוֹ אָדָם שָׁלוֹם מֵעוֹלָם [174]וַאֲפִלּוּ גּוֹי בַּשּׁוּק (ברכות יז, א). וּבֵין בְּדִבּוּר וּבֵין בְּמַעֲשִׂים חַיָּב לִנְהֹג כָּבוֹד בַּחֲבֵרָיו. וּכְבָר סִפְּרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סב, ב) [טז]מֵעֲשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף תַּלְמִידֵי רַבִּי עֲקִיבָא [175]שֶׁמֵּתוּ עַל שֶׁלֹּא הָיוּ נוֹהֲגִין כָּבוֹד זֶה לָזֶה. וּכְמוֹ שֶׁהַבְּזָיוֹן הוּא דָּבָר מִתְיַחֵם אֶל הָרְשָׁעִים,

ביאורים

אחד. במעלה אחת, בחכמה או במדה טובה. **173. בשלום.** לדרוש ולשאול בשלום. **174. ואפילו גוי בשוק.** מפני דרכי שלום (רש"י). **175. שמתו.** בזמן קצר - מפסח ועד עצרת.

מסילת ישרים — פרק כב

כִּדְבַר הַכָּתוּב שֶׁזָּכַרְנוּ "בְּבוֹא רָשָׁע בָּא גַּם בּוּז" (משלי יח, ג), כֵּן הַכָּבוֹד מִתְיַחֵס אֶל הַצַּדִּיקִים, כִּי הַכָּבוֹד [176]שׁוֹכֵן עִמָּהֶם וְאֵינוֹ [177]מִתְפָּרֵשׁ מֵהֶם, וְאוֹמֵר (ישעיה כד, כג): "[178]וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד".

וַהֲרֵי נִתְבָּאֲרוּ חֶלְקֵי הָעֲנָוָה הָרָאשִׁיִּים וּפְרָטֵיהֶם כְּכָל פְּרָטֵי הַמִּינִים הַמִּתְרַחֲבִים וְהוֹלְכִים לְפִי הַנּוֹשְׂאִים, וּלְפִי הָעִתִּים וְהַמְּקוֹמוֹת, [179]יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֵף לֶקַח. וְהִנֵּה זֶה וַדַּאי שֶׁהָעֲנָוָה מְסִירָה מְדֶרֶךְ הָאָדָם מִכְשׁוֹלוֹת רַבִּים וּמְקָרֶבֶת אוֹתוֹ אֶל [180]טוֹבוֹת רַבּוֹת. כִּי הֵעָנִו [181]יָחוּשׁ מְעַט עַל דִּבְרֵי הָעוֹלָם וְלֹא יִקָּנֵא בַּהֲבָלָיו. וְעוֹד, שֶׁחֶבְרַת הֲעָנִיו [182]נָאָה [183]עַד מְאֹד וְרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, בְּהֶכְרֵחַ [מז]לֹא יָבוֹא לִידֵי כַּעַס וְלֹא לִידֵי מְרִיבָה אֶלָּא הַכֹּל בְּהַשְׁקֵט, הַכֹּל

עיונים

הוא יותר משאר זמנים, ישנה תביעה על דברים אלו יותר משאר דברים, ומאחר וחסרה אצל תלמידי רבי עקיבא ההכנה לתורה כפי שהתבקש מצד מעלתם, ולא היו ראויים להעביר תורה לדורות הבאים, גרם דבר זה שנסתלקו מהעולם בפרק זה שהוא זמן ההכנה לתורה, כדי להעמיד תורה בישראל באופן הראוי ע"י רבותינו שבדרום.

טז. לא יבוא לידי כעס. כתב המהרח"ו (שערי קדושה ח"א ש"ב): "יסוד האש ממנו נמשכת הגאוה וכו' ובכללם הכעס, כי מפני הגאוה

ביאורים

176. שוכן עמהם. מצוי אצלם. **177. מתפרש.** נפרד. **178. ונגד זקניו כבוד.** רבינו מפרש שזקני ה' - החכמים ההולכים בדרכיו - הכבוד שהם נוהגים בו כלפי הזולת הוא כנגדם, כלומר תמיד עמהם, כנגד פניהם (שמחת מרדכי). **179. ישמע חכם ויוסף לקח.** להשתמש בכללים בהתאם למקרים הפרטיים המזדמנים לפניו. **180. טובות רבות.** מצוות ומעשים טובים, וגם טובות מצד הבריות. **181. יחוש מעט על דברי העולם.** יחשוש רק מעט על עניני העולם הזה (במידת ההכרח לקיומו) ולא ידקדק בהם יותר מידי. **182. נאה.** נעימה. **183. עד מאד.** כתב רבינו יונה (שע"ת א, לא) וז"ל: "ואמרו במוסר, מי שהוא רוצה את מדותיו, רבו הקופצים עליו". ולכן מי שזוכה להיות מעוטר במדת הענוה שהיא המדה הטובה מכל המדות (אגרת הרמב"ן), ודאי שתהא חברתו נאה עד מאד (פי כהן).

מסילת ישרים — פרק כב

עיונים

מתכעס האדם כשאין עושים רצונו" עכ"ל. כלומר, כל כעס הוא התנגדות ששורשה ביסוד האש, יסוד הגאוה. הענוה שהיא ביטול יסוד האש, היא ההקטנה, ממילא אין בה כעס ומריבה. אשר לכן העניו שמנוקה משורשו של כעס לא יבוא לידי כעס. ובמסכת שבת (ל: לא.) קרי ליה להלל ענוותן על מדתו שלא כעס במקום שהיה ראוי לכעוס, הרי שרק הענוה מביאה את האדם שלא לכעוס (פי כהן). וכבר הובא לעיל פירוש רש"י: עניו - שפל וסבלן (במדבר יב, ג), הרי שהסבלנות - היפך הכעס נובעת מתוך ענוה.

בִּמְנוּחָה. אַשְׁרֵי מִי שֶׁזּוֹכֶה לְמִדָּה זוֹ. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי שבת פ"א ה"ג): "מַה שֶּׁעָשְׂתָה חָכְמָה [184]עֲטָרָה לְרֹאשָׁהּ, עָשְׂתָה עֲנָוָה עָקֵב [185]לְסֻלְיָתָהּ", כִּי כָּל הַחָכְמָה כָּלָהּ [186]לֹא יַעַרְכֶנָּה. וְזֶה בָּרוּר.

ביאורים

184. עטרה לראשה. היינו יראת שמים. **185. לסוליתה.** [לתחתית סנדלה]. שנאמר לגבי חכמה (תהלים קיא, י) "ראשית חכמה יראת ה'", היינו יראת השם נחשבת כעטרה היושבת ב'ראש' החכמה, כלומר שהיראה עדיפה על החכמה [לפי שאין תועלת לחכמה אלא כשמצורפת אליה יראת שמים], ולעומת זאת לגבי ענוה נאמר (משלי כב, ד) "עקב ענוה יראת ה'", היינו, יראת ה' אינה אלא העֲקֵב של ענוה, כלומר שהיראה טפלה לענוה [ופירש המהר"ל (נתיבות עולם, ענוה א'): "דהיראה נמשכת אחר הענוה כשם שהעקב נמשך אחר הגוף, שאי אפשר לעניו שלא יהיה ירא שמים, כי המשפיל עצמו [כנגד הנבראים] בודאי משפיל עצמו כנגד הבורא"]. למדנו מזה כי מדת הענוה גדולה מן החכמה, כי היראה שהיא בראש החכמה הלא היא עקב לרגלי הענוה. **186. לא יערכנה.** לא תוכל להגיע אל גדולת-ערכה ומעלתה של הענוה, שתוצאותיה וטובותיה רבות לאין ערוך מן החכמה ותולדותיה.

מסילת ישרים — פרק כג

עיונים

פֶּרֶק כ"ג

בְּדַרְכֵי קִנְיַת הָעֲנָוָה

שְׁנַיִם הֵם [1]הַמַּרְגִּילִים אֶת הָאָדָם אֶל הָעֲנָוָה, [2]הָרְגִילוּת [3]וְהַהִתְבּוֹנֵן. הָרְגִילוּת הוּא, [א]שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מַרְגִּיל עַצְמוֹ [4]מְעַט מְעַט בְּהִתְנַהֵג בִּשְׁפָלוּת עַל הַדֶּרֶךְ [5]שֶׁזָּכַרְנוּ, בִּישִׁיבַת הַמְּקוֹמוֹת הַפְּחוּתִים וְלָלֶכֶת בְּסוֹף [6]הַחֶבְרָה, לִלְבֹּשׁ בֶּגֶד

א. שיהיה האדם מרגיל עצמו מעט מעט בהתנהג בשפלות. כתב הרמב"ם (הל' דעות פ"א ופ"ב): "הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות וכו'. אך אם היה רחוק לקצה הא' [הרע] ירחיק עצמו לקצה השני וינהוג בו זמן רב עד שיחזור בו לדרך הטובה והיא המדה הבינונית וכו', כגון אם היה גבה לב - ינהיג עצמו בבזיון הרבה וישב למטה מן הכל ולבש בלויי הסחבות המבזות את לובשיהן וכיוצא בדברים אלו עד שיעקור גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעית שהוא דרך הטובה, ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו". [ומה שכתב שם בהלכה ג' שבגאוה צריך לילך עד קצה האחרון עיי"ש בלחם משנה שמיישב זה שהכוונה קרוב יותר לקצה האחר].

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו "טעמא דקרא" (פרשת מצורע) מבאר עפי"ז את הנאמר במצורע, שביום טהרתו צריך להביא לבית המקדש "עץ ארז ושני תולעת ואזוב" (ויקרא יד, ד). ופירש רש"י: "'ועץ ארז' - לפי שהנגעים באין על גסות הרוח, 'ושני תולעת' - מה תקנתו [של המצורע] ויתרפא, ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב" עכ"ל. וקשה, מה צריך ב' דוגמאות 'כתולעת וכאזוב'? ועוד, שהיה לו להקדים ה'אזוב', שהרי האזוב גדול מהתולעת (עי' נדה כו. ששיעור האזוב טפח), והיה צריך לומר 'ואזוב ושני תולעת'?

אמנם עפ"י הנ"ל י"ל, שהתורה באה לרמוז שאם נתגאה האדם כארז, אזי תקנתו שישפיל עצמו עד הסוף כתולעת, שזהו הקצה האחרון של מידת הענוה, ואח"כ יחזור לדרך האזוב שהוא דרך המיצוע הנוטה לצד הקצה האחרון. ולכן נאמר בפסוק קודם תולעת ואח"כ אזוב, שבתחילה ילך

ביאורים

1. המרגילים. המביאים מעט מעט [בסדר הויכוח הגי': מדריכים]. **2. הרגילות.** בפועל. **3. וההתבונן.** במחשבה. **4. מעט מעט.** כלומר, בהדרגתיות. **5. שזכרנו.** בפרק כ"ב. **6. החברה.** חברת בני אדם.

מסילת ישרים — פרק כג

עיונים

עד לקצה האחרון כתולעת וישאר לאחר מכן כאזוב.

צְנוּעִים, דְּהַיְנוּ [7]מְכֻבָּדִים אַךְ לֹא מְפֹאָרִים. כִּי בְּהִתְרַגְּלוֹ בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה, תִּכָּנֵס וְתָבוֹא הָעֲנָוָה בְּלִבּוֹ מְעַט מְעַט עַד שֶׁתִּקָּבַע בּוֹ כָּרָאוּי. [8]כִּי הִנֵּה בִּהְיוֹת טֶבַע לֵב הָאָדָם [9]לָזוּחַ וּלְהִתְנַשֵּׂא, קָשֶׁה עָלָיו לַעֲקֹר [10]מֵעִקָּרָהּ [11]הַנְּטִיָּה הַטִּבְעִית הַזֹּאת, אֶלָּא אִם כֵּן [12]בְּפְעֻלּוֹת הַחִיצוֹנוֹת הַמְּסוּרוֹת בְּיָדוֹ [13]יִמְשֹׁךְ מְעַט מְעַט הַדָּבָר בִּפְנִימִיּוּתוֹ [14]הַבְלֹתִי מָסוּר לוֹ כָּל כָּךְ, וּכְעִנְיַן [15]שֶׁשִּׁבַּאֲרְנוּ בַּזְּרִיזוּת, שֶׁכָּל זֶה נִכְלָל בְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יז, א): "[16]לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עָרוּם בְּיִרְאָה", דְּהַיְנוּ, שֶׁיְּבַקֵּשׁ תַּחְבּוּלוֹת נֶגֶד הַטֶּבַע וּנְטִיָּתוֹ עַד שֶׁיְּנַצְּחֵם.

אַךְ הַהִתְבּוֹנֵן הוּא עַל עִנְיָנִים שׁוֹנִים. הָאֶחָד הוּא הַמַּזְכִּיר בִּדְבָרֵי עַקַבְיָא בֶּן

ביאורים

7. מכובדים אך לא מפוארים. כתב הרמב"ם (דעות ה, ט): "ולא ילבש לא מלבוש מלכים, כגון בגדי זהב וארגמן שהכל מסתכלין בהן, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו, אלא בגדים בינוניים נאים". **8. כי הנה בהיות וכו'.** מנמק מדוע יש להקדים ענוות המעשה לפני ענוות המחשבה. **9. לזוח ולהתנשא.** 'לזוח' - להתגאות בלבו, 'ולהתנשא' - על אחרים. **10. מעיקרה.** משורשה. **11. הנטיה הטבעית הזאת.** למרות שנאמר לאדם "כי עפר אתה", אך מכיון שנשמתו מן העליונים, הוא מרגיש הרגשות של התעלות, אך הגוף החמרי מתרגמם לגאוה, וזה מקור הנטיה הטבעית לגאוה, שבאמת צריך ליעדה ל"ויגבה לבו בדרכי ה'" (נתיב אליעזר). **12. בפעולות החיצוניות.** אין הכוונה לאדם כזה הרוצה להיראות כעניו בפני אחרים ואינו רוצה להיות עניו בדעתו, שזוהי צביעות, אותה גינה רבנו לעיל בפרק כ"ב, אלא מדובר באדם הרוצה להגיע ע"י המעשים החיצוניים לשינוי פנימי (שמחת מרדכי). עוד י"ל, כי כאן מדובר לאחר שכבר השיג את הענוה במחשבתו, ועכשיו מחפש עצות מעשיות איך לקנות את המידה הזאת, ובזה נותן ב' דרכים: א. להתרגל מעט מעט. ב. התבוננויות מיוחדות המביאות לענוה (יושר מסילה). **13. ימשוך.** יגרור, ירגיל. **14. הבלתי מסור לו כל כך.** שאינו כל כך בידו להטות טבעו הפנימי. **15. שביארנו בזריזות.** בפרק ז', שהפעולה החיצונה מעוררת הפנימית. **16. לעולם יהא אדם ערום ביראה.** להתנהג בערמומיות נגד היצר הרע, שעל ידי כך בא

מסילת ישרים — פרק כג — עיונים

מַהֲלַלְאֵל (אבות פ"ג מ"א): "דַּע [17]מֵאַיִן בָּאתָ, [18]מִטִּפָּה סְרוּחָה; [19]וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, [20]לִמְקוֹם עָפָר רִמָּה וְתוֹלֵעָה; וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד [21]לִתֵּן [ב]דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא". כִּי בָּאֱמֶת [22]כָּל אֵלֶּה הֵם נֶגְדִּיִּים לַאֲוָה וְעוֹזְרִים אֶל

ב. **דין וחשבון.** ידוע מה שפירש הגר"א, ש'דין' זהו על עצם מעשה העבירה, ו'חשבון' הוא על מה שבאותו הזמן יכל לעשות מצוה או לעסוק בתורה.

האלשיך הק' (ויקרא א') פירש, שמלמדים אותו את כל התורה ומשפטיה, ושואלים לו: "העושה כך וכך מה משפטו"? ונותן את הדין, ואחר כך אומרים לו: "הלא אתה הוא אשר עשית"! ונפשו מספרת כל מעשיו הרעים אשר עשה. ולכן נאמר קודם דין ואח"כ חשבון, כי תחילה הוא נותן הדין ואחר כך נותן החשבון.

ב"בן יהוידע" (פסחים קיח.) פירש, שהדין צריך להיות בחשבון לפי ערכו של הנידון, שלעשיר יש עוונות אשר העושר גורם לו ומחמת זה צריך להקל בעונשו, וכן להיפך בעני, וכל אחד הדין נעשה עמו בחשבון לפי מצבו ונסיונותיו באותה שעה.

וה"בית הלוי" (בראשית ו') כתב לפרש כך: "דהרשע בחטאו מגביר התשוקה להרע עד שמגיע קצת ממנו גם להצדיק, וכשהצדיק נכשל לפעמים באיזו חטא - הרי יש להרשע חלק גדול בזה החטא והוא היה בעוכריו יען כי הוא הגביר בו התשוקה... וכן להיפך, הצדיק יש לו חלק גדול במעשים טובים של הרשע, דע"י שהצדיק הגביר התשוקה להטוב - נמשך ממנו זו התשוקה קצת גם להרשע ועושה לפעמים טוב. וזהו "דין וחשבון", דדין הוא על מעשים שעשה בעצמו, וחשבון הוא שמחשבין עמו בחשבון כמה מהחלקים יש לו במעשיו של חבירו".

ביאורים

לידי יראת בוראו (רש"י). **17. מאין באת.** ממה נוצרת. **18. מטיפה סרוחה.** נמצא שהאדם מתחילתו אינו נחשב לכלום (מהר"ל, דרך חיים, אבות ג, א). **19. ולאן אתה הולך.** מהי אחרית האדם [נקט התנא בלשון 'הולך' שמשמעותו לשון הווה, ולא 'תלך' בלשון עתיד, להודיענו שבכל שעה ובכל רגע האדם הולך אל בית עולמו ומתקרב אל המיתה (תוספות יו"ט)]. **20. למקום עפר רימה ותולעה.** לקבר שיש בו עפר וכו'. נמצא שמצד סופו אין האדם נחשב לכלום (מהר"ל שם). **21. ליתן דין וחשבון.** על כל מעשיך. [אמנם, מאידך יש כאן הרגשת עליונות, וכמו שכתב המהר"ל (דרך חיים אבות ג, א) כי האדם הוא יציר כפיו של הקב"ה, וסופו שיעמוד לפניו, ואם כן בעל כרחו שהוא מסוגל, ואין לו להתייאש, והיינו כי ענוה אין הכוונה לשפלות]. **22. כל אלה הם נגדיים לגאוה.** שלוש ההכרות

מסילת ישרים — פרק כג — עיונים

הָעֲנָוָה. כִּי בִּהְיוֹת הָאָדָם מִסְתַּכֵּל [23][ג]בִּפְחִיתוּת חָמְרוֹ [24]וּגְרִיעוּת הַתְחָלָתוֹ, אֵין לוֹ [25]טַעַם לְגַשֵּׂא כְּלָל, אֶלָּא לִבּוּשׁ וְלִכָּלֵם. הָא לְמָה זֶה דּוֹמֶה, לְרוֹעֶה חֲזִירִים שֶׁהִגִּיעַ לִמְלֹךְ, כָּל עֵת אֲשֶׁר יִזְכֹּר יָמָיו הָרִאשׁוֹנִים אִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיִּתְגָּאֶה. וּכְשֶׁיַּחְשֹׁב

ג. **בפחיתות חמרו.** כתב רבי יצחק בלאזר זצ"ל ('כוכבי אור' עמ' מה): גאוה, אמרו חכמי המוסר כי הוא שורש כל המדות הרעות, וזה אמת. יש חושבים כי יסוד הגאוה להתנשא על חבירו, והוא טעות. יסוד הגאוה הוא אם האדם מוצא בקרבו איזה חשיבות. אף אם יהיה ביער ולא יכיר שום איש, גם שם יש גאוה וענוה. מקור הגאוה הוא שקר, ענוה הוא אמת. נתבונן: אם בריאת האדם בחומר, היינו הגוף, היה מאיזה יסוד מוצק קשה יותר מברזל, שלא ישלוט בו לא אש ולא מים ולא חרב וכו', ולא היה דבר שבעולם אשר יש בכח הזיקו ליטול חיותו, רק ברצון ה' ית"ש כאשר ימלאו ימיו. ואז אם היינו רואים פלא: איש כמונו, מורכב מבשר ודם, נוד מלא רוח, אשר במחט אחד קטן אם יתחוב בו יגיע סופו, והוא הולך וקורא בקול "אל תגעו בי"! היאומן אז כי זה האיש יש לו איזה גאוה?! או [באופן אחר] אם אנחנו היינו רואים היום איש שכל חומרו מנייר, הנשמה שבו בתוך נייר, כדמות אשר אם אדם יגע בו באצבעו או כי תיגע בו גחלת ישרף מיד, היתכן כי יהיה לו איזה גאוה?! והרי כן הדבר! האדם הוא בשר ודם - נוד מלא רוח, ורק ה' שומרו וצילו בכל שבעים שנותיו לבל תגע בו יד לרעה. ומכ"ש כי

ביאורים

וההתבוננויות הללו עומדות בניגוד לרגשי הגאוה ומבטלות אותה. **23. בפחיתות חמרו.** בשפלות גשמיותו. [חז"ל (במסכת סוטה ה.) עוררו שאדם ר"ת אפר דם מרה, ובשר ר"ת בושה סרוחה רימה [וראה מהרש"א שם]. ובספר 'שבט מוסר' (פ"ב) מנה ט"ו חסרונות באדם כמנין "גאוה" שהמתבונן בהם לא יתגאה. עוד י"ל, כי גוף האדם הוא פחות מגוף החיות מרוב עידונו, וא"כ במה יתגאה, וכל זה אמר רבינו לעיל (בפ"א): "כי מה חיי האדם בעולם הזה וכו' בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות" - שאינם מצויים אצל בעלי החיים, שכאשר אכלו כדי שבעם הם בועטים בקערה, ללא כל חשש ומורא אולי מחר יחסר להם, א"כ מצינו שהאדם עם כל שכלו הגדול הוא פחות מחתול אשפתות, ובמה יתגאה? (נתיב אליעזר)]. **24. וגריעות התחלתו.** ששורש התהוות האדם ויצירתו הוא מהלובן והאודם, אחרי שהתעפשו והעלו סרחון, ושאחר כך הוא ניזון מדם הטומאה כל זמן שהותו בקרב אמו, ושאחר כך הוא יוצא לעולם כשגופו ואבריו חלשים וכחושים ('חובות הלבבות', שער הכניעה פ"ה, בהתבוננות בא' האמצעים שעל ידו מגיע האדם לידי הכנעה). **25. טעם.** סיבה.

מסילת ישרים — פרק כג

כְּמוֹ כֵן שֶׁבְּסוֹף כָּל [26]גְּדֻלּוֹתָיו [27]יָשׁוּב לֶעָפָר מַאֲכָל לַתּוֹלַעַת, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּכָּנַע גְּאוֹנוֹ [28]וְיִשָּׁכֵךְ [29]שְׁאוֹן גַּאֲוָתוֹ, כִּי מַה טּוּבוֹ וּמַה גְּדֻלָּתוֹ וְאַחֲרִיתוֹ בֹּשֶׁת וּכְלִמָּה.

וּכְשֶׁיַּחְשֹׁב עוֹד וְיַדַּמֶּה בְּלִבּוֹ רֶגַע הִכָּנְסוֹ לִפְנֵי הַבֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁל צֶבָא מַעְלָה, בְּעֵת שֶׁיִּרְאֶה עַצְמוֹ לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַקָּדוֹשׁ וְהַטָּהוֹר בְּתַכְלִית הַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה, [30]בְּסוֹד קְדוֹשִׁים מְשָׁרְתֵי גְבוּרָה גִּבּוֹרֵי כֹּחַ עוֹשֵׂי דְבָרוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מוּם, וְהוּא עוֹמֵד לִפְנֵיהֶם גָּרוּעַ פָּחוּת וְנִבְזֶה [31]מִצַּד עַצְמוֹ, טָמֵא [32]וּמְגֹאָל [33]מִצַּד מַעֲשָׂיו, [34]הֲיָרִים רֹאשׁ?! הֲיֵהֵיטֵב לוֹ פִּתְחוֹן פֶּה?! וְכִי יִשְׁאָלוּהוּ אַיֵּה אֲפוּא פִּיךָ, אַיֵּה [35]גְּאוֹנְךָ וּכְבוֹדְךָ אֲשֶׁר נָשָׂאת בְּעוֹלָמֶךָ, מַה יַּעֲנֶה אוֹ מַה יָּשִׁיב עַל תּוֹכַחְתּוֹ? הִנֵּה וַדַּאי שֶׁלּוּ רֶגַע אֶחָד יְצַיֵּר הָאָדָם בְּשִׂכְלוֹ הָאֱמֶת הַזֶּה צִיּוּר

ביאורים

26. גדולותיו. הישגיו ומעלותיו. **27. ישוב לעפר מאכל לתולעת.** עצם הדבר שישוב לעפר, ועוד ששם יהיה מאכל לתולעת. [וכתב ב'חובות הלבבות' (הנ"ל): "ויתבונן מצורתו שתהיה לו כשינוח בקבר: אור פניו יחלוף, מראהו ישחר, בשרו יהפך לתולעים עיפוש וליחה, ולא ישאר בו כל סימן מיופי גופו. ריחו יבאיש (יסריח) מאד, כאילו לא רחץ וסך בשרו מעודו, וכאילו לא היה לו ריח טוב מעולם. בחשבו כן - יכניע וינמיך את עצמו, ולא יתגאה ויתנשא"]. **28. וישכך.** ישקוט [מלשון "וחמת המלך שככה" (אסתר ח, י)]. **29. שאון גאותו.** המולת גאותו. **30. בסוד קדושים משרתי גבורה.** בחברת המלאכים המשמשים בגבורה. **31. מצד עצמו.** בהיותו בעל גוף גשמי. **32. ומגואל.** מלוכלך. **33. מצד מעשיו.** אי קיום מצוות ועשיית עבירות [שהרי אין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא, ועל דרך כלל רוב בני אדם לא עשו תשובה שלימה על מעשיהם]. **34. הירים ראש.** האם יוכל להתנשא ולהחשיב את עצמו?! **35. גאונך.** גאותך.

עיונים

החומר השפל הוא נבחר לעבודת הבורא ית"ש, וכאשר יחשוב כי במה נחשב הוא לנגד אחד מצבא מעלה וכו' וכו', איך יתגאה? עכ"פ עיקר גאוה הוא שקר, ענוה הוא אמת. כי הוא מכיר ערכו כי הוא עפר ואפר.

מסילת ישרים — פרק כג

עיונים

ד. וכשיתבונן עוד האדם על חובתו לפניו יתברך. כתב ב'אורחות צדיקים' (שער הענוה): "ויחשוב: כל מעשים טובים שאוכל לעשות אינם כי אם טיפה מן הים נגד מה שאני חייב לעשות".

במסכת אבות (א, טו) שמאי אומר: "אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים

אֲמִתִּי וְחָזָק, פָּרוֹחַ תִּפָּרַח מִמֶּנּוּ כָּל הַגַּאֲוָה וְלֹא תָּשׁוּב אֵלָיו עוֹד.

[36]**הַשֵּׁנִי** הוּא עִנְיָן [37]חִלּוּף תּוֹלְדוֹת הַזְּמַן וְרֹב [38]תְּמוּרוֹתֵיהֶם, כִּי הֶעָשִׁיר [39]קַל לִהְיוֹת עָנִי, וְהַמּוֹשֵׁל לְעֶבֶד, וְהַמְכֻבָּד לְנִקְלֶה, וְאִם הוּא יָכוֹל כָּל כָּךְ עַל נְקֵלָה לָשׁוּב אֶל הַמַּצָּב [40]הַנִּבְזֶה בְּעֵינָיו הַיּוֹם, אֵיךְ יִגְבַּהּ לִבּוֹ עַל מַצָּבוֹ אֲשֶׁר אֵינוֹ בָּטוּחַ עָלָיו? כַּמָּה מִינֵי חֳלָאִים יְכוֹלִים, חַס וְחָלִילָה, לָבוֹא עַל הָאָדָם שֶׁיִּצְטָרֵךְ [41]בְּמוֹ פִיו לְהִתְחַנֵּן לְמִי שֶׁיַּעֲזֹר אוֹתוֹ וְיַסִּיעֵהוּ וְיָקֵל לוֹ בְּמִקְצָת. כַּמָּה צָרוֹת, חַס וְחָלִילָה, יְכוֹלִים לָבוֹא עָלָיו שֶׁיִּצְטָרֵךְ לָלֶכֶת [42]לְשַׁחֵר פְּנֵי רַבִּים אֲשֶׁר [43]מָאַס לִפְעָמִים לָתֵת לָהֶם שָׁלוֹם לְמַעַן יִהְיוּ לוֹ [44]לְמוֹשִׁיעִים. וּדְבָרִים אֵלֶּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּעֵינֵינוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, [45]כְּרַאי הֵם לְהָסִיר מִלֵּב הָאָדָם גַּאֲוָתוֹ [46]וּלְהַלְבִּישׁוֹ עֲנָוָה וְשִׁפְלוּת. [47](ד)וּכְשֶׁיִּתְבּוֹנֵן עוֹד הָאָדָם עַל [48]חוֹבָתוֹ לְפָנָיו

ביאורים

36. השני. הענין השני להתבונן בו לשם קניית הענוה. **37. חילוף תולדות הזמן.** התחלפות המצבים המתהוים לאדם בימי חייו שהזמן מביא בעקבותיו. **38. תמורותיהם.** שינוייהם. **39. קל.** עלול בקלות. **40. הנבזה בעיניו היום.** בעת היותו במעלה. **41. במו פיו.** ר"ל מאחר שחבריו עזבוהו, יצטרך להתחנן מאחרים לעזרה, ולפעמים אף יצטרך בעצמו להתחנן ולא יספיק לו ע"י שליח וכיוצ"ב. **42. לשחר.** להקביל פניהם. **43. מאס.** מפני גאותו. **44. למושיעים.** לחלצו מתוך צרתו. **45. כדאי הם.** ראויים דברים אלו. **46. ולהלבישו ענוה ושפלות.** שהוא הלבוש הראוי לילוד אשה, כי אצל הקב"ה כתיב "ה' מלך גאות לבש" (יושר מסילה). **47. וכשיתבונן עוד האדם.** זהו ענין שלישי להתבונן בו על מנת לקנות מדת הענוה. **48. חובתו לפניו יתברך.** בקיום מצוותיו ועבודתו.

מסילת פרק כג ישרים

עיונים

יִתְבָּרַךְ, וְכַמָּה הִיא [49]נֶעֱזֶבֶת מִמֶּנּוּ וְכַמָּה הוּא [50]מִתְרַשֵּׁל בָּהּ, וַדַּאי [51]שֶׁיִּבּוֹשׁ וְלֹא יִתְגָּאֶה, יִכָּלֵם וְלֹא יָרוּם לְבָבוֹ. [52]וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיה לא, יז-יח): "שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי [53]אֶפְרַיִם [54]מִתְנוֹדֵד [55]יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר [56]כְּעֵגֶל לֹא לָמָד, הֲשִׁיבֵנִי וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה ה' אֱלֹהָי], כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי [57]נִחַמְתִּי [58]וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי

יפות". ביאר הגאון רבי חיים מוואלוז'ין זצ"ל (רוח חיים): "רצה לומר שתאמר תמיד ותחשוב, שכל התורה שלמדת עד עתה וכל המצוות שקיימת, עדיין לא עשית כי אם מעט מן המעט, ותזרז עצמך ללמוד ולעשות עוד הרבה יותר ויותר. וזהו שאמר "ועשה הרבה", שעל ידי כן תעשה הרבה. ותקבל את כל אדם בסבר פנים יפות, שתחשוב שמא הוא עשה יותר ממני".

וז"ל רבינו יונה (שע"ת א, כד): "בעיני האדם יקטן הכל מה שהוא חייב בעבודת ה', על כן יכנע ויעבוד בהצנע, ולא יחמוד בלבו כבוד על מעשיו הנכבדים, ולא יבקש שיפארוהו על פעליו, ויסתירם מדעת הבריות כפי יכולתו". וב'זה השער' ביאר דבריו: משל למה הדבר דומה: אדם שחייב לזולת עשרה מליון זהובים, ועלה בידו לעת עתה לפרוע מאה זהובים, היש מקום בשכלו שיתפאר שכאילו עשה משהו כלפי חובותיו הרבים?! כן האדם, יש בך מעט תורה ומעשים - אל תחזיק טובה לעצמך, דע לך כי רחוק מאד עדיין אתה ממה שאתה חייב לעשות.

ביאורים

49. נעזבת ממנו. עזובה ומוזנחת לגמרי מצדו. **50. מתרשל בה.** מתעצל במילוי חובתו גם במה שהוא כבר עושה. **51. שיבוש ולא יתגאה, יכלם ולא ירום לבבו.** הנה ענין הכלימה כתב רבינו יונה (שע"ת א, כב) שהוא ההרגשה בבושה והשתנות זיו פניו, עכ"ד. ולפי"ז יש לבאר שלכן כתב רבינו קודם ענין הבושה ואח"כ ענין הכלימה, וכנגד ענין הבושה כתב ולא יתגאה, שזוהי מדריגה הראשונה, וכנגד ענין הכלימה כתב ולא ירום לבו, שזוהי מדריגה יותר גדולה בענוה, והיא נקנית רק ע"י הכלימה (פי כהן). **52. וכן הוא אומר שמוע שמעתי וגו'.** רבינו מביא דוגמא לדבריו על הבושה המתעוררת באדם המכיר בחסרונו בעבודת ה', מדברי הנביא ירמיהו המתאר את הנהגת כנסת ישראל לכשישובו מרעתם. **53. אפרים.** כינוי לכנסת ישראל, כמו "הבן יקיר לי אפרים" (ירמיה לא, יט). **54. מתנודד.** מתלונן (עפ"י רש"י), "בוכה ונוהם" (רד"ק). **55. יסרתני ואוסר.** יסרת אותנו כדי שניטיב את מעשינו. **56. כעגל לא לומד.** כעגל המתפרע לפני שלמדוהו איך לנהוג. **57. נחמתי.** אני מתחרט על תועבותי (רש"י). **58. ואחרי הודעי.** שהתבוננתי בעצמי שמעלתי (רש"י).

מסילת פרק כג ישרים

[59]סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ, [60]בּוֹשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי [כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי]". [61]וְעַל הַכֹּל יִתְבּוֹנֵן תָּמִיד לְהַכִּיר [62]חֻלְשַׁת הַשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי, וְרֹב טָעֲיוֹתָיו [63]וּכְזָבָיו, [64]שֶׁיּוֹתֵר קָרוֹב לוֹ תָּמִיד הַטָּעוּת מֵהַיְדִיעָה הָאֲמִתִּית. עַל כֵּן יִירָא תָּמִיד [65]מֵהַסַּכָּנָה הַזֹּאת, וִיבַקֵּשׁ לִלְמֹד תָּמִיד מִכָּל אָדָם וְלִשְׁמֹעַ תָּמִיד לְעֵצָה פֶּן יִכָּשֵׁל. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ד מ"א): "[66]אֵיזֶהוּ [67]חָכָם, [68]הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם", וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי יב, טו): "[69]שׁוֹמֵעַ לְעֵצָה חָכָם".

אַךְ [70]מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת הוּא הָרִבּוּי וְהַשְׁכִּיעָה [71]בְּטוּבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה,

ביאורים

59. ספקתי על ירך. כמצטער ומתאבל (רד"ק). **60. בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי.** העבירות שעשיתי בימי נעורי עדיין אני נושא חרפתם, כי לא שבתי עליהם בתשובה שלמה (מלבי"ם). הרי שהבושה והכלימה הן הראויות למכיר בקלקוליו ולא הגאוה ורום הלבב. **61. ועל הכל יתבונן וכו'.** זהו הענין הרביעי להתבונן בו לקניית הענוה. **62. חולשת השכל האנושי ורוב טעיותיו.** 'חולשת השכל האנושי' - מה שהשכל מוגבל בהשגתו, 'ורוב טעויותיו' - מה שמצוי לטעות אפילו בדבר שהם תוך מה שהשכל משיג (פי כהן). **63. וכזביו.** שהיצר משתמש בשכל לרמות את האדם (יושר מסילה). **64. שיותר קרוב וכו'.** שמצוי יותר שיטעה מאשר שיקלע אל האמת, דהיינו שרוב הפעמים האדם טועה אם לא מתייעץ! (יושר מסילה). **65. מהסכנה הזאת.** שמא טועה הוא. **66. איזהו חכם.** שראוי להתהלל בחכמתו [ואף שנאמר (ירמיה ט, כב) 'אל יתהלל חכם בחכמתו', מכל מקום נאמר בפסוק שאחריו (שם ט, כג) 'כי אם בזאת יתהלל המתהלל, השכל וידוע אותי' וגו', כלומר שאין להתהלל בשום חכמה מלבד חכמת התורה (רבינו יונה, מגן אבות, תוספות יו"ט)]. **67. חכם.** ואין זו מעלה יתירה או מדת חסידות, אלא חייב לנהוג כן כדי להנצל מטעויות (יושר מסילה). **68. הלומד מכל אדם.** ואפילו ממי שקטן ממנו בחכמה. וכיון שאינו חס על כבודו ולומד אף מן הקטנים, ניכר שחכמתו היא לשם שמים, ולא בשביל להתגאות בה (רע"ב). **69. שומע לעצה חכם.** תחילת הפסוק: "דרך אויל ישר בעיניו" - שהוא "נשען על דעתו" (פירוש רבינו יונה), ואילו החכם - שומע לעצת אחרים. **70. מפסידי המידה הזאת.** מכאן מונה רבינו את שלושת הדברים המרחיקים את האדם מן הענוה: הריבוי בהנאות העוה"ז, מיעוט החכמה, וחברת החנפים. **71. בטובות.** בהנאות.

מסילת ישרים — פרק כג

עיונים

וּכְעִנְיַן הַכָּתוּב שֶׁבְּפֵרוּשׁ אוֹמֵר (דברים ח, יב-יד): "פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ [וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ. וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לָךְ וְכֹל אֲשֶׁר לְךָ יִרְבֶּה], וְרָם לְבָבֶךָ [וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים]". עַל כֵּן מָצְאוּ לָהֶם הַחֲסִידִים טוֹב לִהְיוֹת הָאָדָם מְעֻנֶּה נַפְשׁוֹ [72]לִפְעָמִים, [ה]לְמַעַן הַשְׁפִּיל יֵצֶר הַגַּאֲוָה אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִתְגַּבֵּר אֶלָּא מִתּוֹךְ הָרְבּוּי, וּכְעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לב, א): "אֵין אֲרִי [73]נוֹהֵם [74]מִתּוֹךְ קָפָה שֶׁל תֶּבֶן אֶלָּא מִתּוֹךְ קָפָה שֶׁל [75]בָּשָׂר".

ה. למען השפיל יצר הגאוה. נאמר בתורה "ראשית דגנך תירושך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו. כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך לעמוד לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים" (דברים יח, ד-ה). המילים שבסיומו של הפסוק, "בשם ה' הוא ובניו כל הימים", טעונים ביאור: מה כל זה שייך לענין? וכי עצם העבודה שעובדים הכהנים והלויים בשליחות כלל ישראל אינה מצדיקה את זכותם לקבל מתנות כהונה ולויה?!

יתכן, שכוונת התורה לרמוז על אחת הסיבות שבגללן נמנע משבט הלויים לקבל נחלה בארץ. כי בעצם הלא דבר הוא: היכן נשמע שדוקא אלה שנבחרו להיות שבט של עובדי ה', שתפקידם להיות מורמים מעם וללמדם תורה, יצטרכו לחזר על הפתחים כדי לקבל מתנות? אמנם אין אלה מתנות של חסד אלא של זכות, אך לא ניתן להכחיש שזכות זו כרוכה באי-נעימות גדולה, בהרגשה של נזקקות! באה התורה לומר, שגם אי-נעימות זו היא מכוונת, ושהיא חלק בלתי נפרד מתפקידם של הכהנים והלויים. הסכנה הגדולה ביותר האורבת לאנשים רמי מעלה, הן בתפקידים גשמיים והן בתפקידים רוחניים, היא שעליונותם תביא אותם לידי גאוה. ולכן הקדימה התורה תרופה למכה: מצד אחד הם המנהיגים, ומאידך הם זקוקים לעזרת הציבור. עצם הידיעה שפרנסתו תלויה ברצונם הטוב של נדיבי

ביאורים

72. לפעמים. במצבים מיוחדים או באופן שלא יזיק לבריאותו וללימוד התורה. **73. נוהם.** שואג מרוב שמחה ומשתגע ומזיק (עפ"י רש"י), כלומר נוהג בהתפרצות וללא הגבלות. **74. מתוך קופה של תבן.** מתוך שהוא אוכל מלוא קופה של תבן - שאינו מאכל המשביע את הארי. **75. בשר.** שהוא משביעו. ומשל הוא שהשובע מביא להתנשאות ולתוצאותיה המזיקות.

מסילת ישרים — פרק כג

עיונים

עם, די בה למנוע מכל אחד ואחד מהם להתגאות יתר על המידה, או לנצל את מעמדו להנאת עצמו. ולכן מדגישה התורה כאן: "לעמוד לשרת בשם ה'" - מטרת התלות הזאת היא שישרתו בשם ה', ולא בשם עצמם (ע"פ כתב סופר).

בחובות הלבבות (שער הכניעה פ"ו ההנהגה הז') כתב, על מה שציותה התורה לאהרן הכהן על אף מעלתו הגדולה - "והרים את הדשן" (ויקרא ו, ג): חייב אותו הבורא להוציא את הדשן בכל יום תמיד, כדי שישפיל את עצמו ויסיר את הגבהות מלבו!! והדברים נפלאים, שהרי מדובר באהרן הכהן, שהיה קדוש אלוקים, ובכל זאת מתוך גדלות מעלתו יכול ח"ו להיתפס לגאוה שהיא המידה המגונה ביותר, משום כך צריך להוציא את הדשן בכל יום תמיד, כדי להסיר הגבהות מלבו.

וְהִנֵּה בְּרֹאשׁ כָּל הַמַּפְסִידִים הוּא [76]הַסַּכְלוּת וּמִעוּט [77]הַיְדִיעָה הָאֲמִתִּית. כִּי תִרְאֶה [78]שֶׁאֵין הַגַּאֲוָה מְצוּיָה יוֹתֵר אֶלָּא בְּמִי שֶׁפָּחוֹת יוֹתֵר. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ: "[79]סִימָן לְגַסּוּת הָרוּחַ, עָנְיוּת הַתּוֹרָה" (סנהדרין כד, א). וְכֵן אָמְרוּ (זהר בלק קצג, ב): "[80]סִימָן דְּלָא יָדַע כְּלוּם, שְׁבוּחֵי". וְאָמְרוּ עוֹד (ב"מ פ"ה): "[81]אִסְתָּרָא בִּלְגִינָא קִישׁ קִישׁ קְרִיא.

ביאורים

76. הסכלות. הטפשות [העדר חכמת התורה]. **77. הידיעה האמיתית.** ידיעת התורה. [וז"ל "דרך עץ חיים": "כי ידיעת האמת מחזקת הנשמה ומרחקת ממנה היצר ודאי, ואין דבר מחליש הנשמה לפני היצר כחסרון הידיעה. ואם היתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם - לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם, כמו שאינו שולט במלאכים"]. **78. שאין הגאוה מצויה יותר וכו'.** כלומר, מידת גאותו של האדם היא לפי מידת סכלותו, ככל שהוא סכל יותר כן הגאוה מצויה בו יותר. **79. סימן לגסות הרוח עניות התורה.** רבינו מפרש, שמחמת הסכלות, דהיינו עניות בתורה, בא לידי גסות. ואינו רק סימנא בעלמא, אלא עניות של תורה זוהי הסיבה שמחמתה בא הגאוה. אכן רש"י (קידושין מט:) מפרש להיפך, שגסות הרוח היא הסיבה לעניות התורה, שאדם שיש בו גסות הרוח אינו משמש את רבותיו כל צרכו, וגם אינו חוזר כראוי על לימודו. ומה שאמרו 'סימן לגסות הרוח עניות של תורה' הוא כמשמעו, שאדם שיש בו עניות של תורה סימן שהוא גס רוח (פי כהן). **80. סימן דלא ידע כלום שבוחי.** סימן לאדם שאינו יודע כלום - המשבח את עצמו. כלומר, ההתנשאות והגאוה נובעים מחסרון חכמה. **81. איסתרא בלגינא קיש קיש קריא.**

מסילת ישרים — פרק כג

כַּרְיָא״. עוֹד אָמְרוּ (ב״ר טז, ג): ״שְׁאֲלוּ[82] לְאֵילָנֵי סְרָק, מִפְּנֵי מָה קוֹלְכֶם[83] נִשְׁמָע? אָמְרוּ[84] הַלְוַאי יְהֵיה קוֹלֵנוּ נִשְׁמָע, וְנִזָּכֵר״. וּכְבָר רָאִינוּ (ז)שֶׁמֹּשֶׁה שֶׁהוּא מֻבְחָר שֶׁבְּכָל הָאָדָם הָיָה עָנְיו מִכָּל הָאָדָם (במדבר יב, ג).

עוֹד[85] מִמַּפְסִידֵי הָעֲנָוָה הוּא הַהִתְחַבְּרוּת אוֹ

עיונים

ו. שמשה שהוא מובחר שבכל האדם היה עניו מכל האדם. במסכת נדרים (לח.) אמרו: "אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גיבור, חכם, עשיר ועניו, וכולן ממשה" וכו'. ויש להבין, וכי גבורה ועושר למעלה ייחשבו בעיני ה'?! וכיצד מהוים גבורה ועושר סיבה להשראת השכינה? והתשובה היא, שבודאי המעלה המכשירה את האדם לנבואה היא רק מידת הענוה. וכבר אמרו חז"ל "גדולה נמיכות רוח לפני הקב"ה יותר מכל הקרבנות, שנאמר 'זבחי אלקים רוח נשברה', וכתיב ...'אשכון ואת דכא ושפל רוח'" (ישעיהו יז, טו). וכן מבואר בחז"ל (ע"ז כ:) 'זהירות מביאה לידי זריזות וכו' עד ענוה מביאה לידי וכו' רוח הקודש'. אלא, שאין יתרון לעניו על הגאה אם אין לו במה להתגאות, ורק אם יש לו עושר והוא מעוטר בחכמה וגבורה, ויש לו על מה להתגאות, ולמרות זאת הוא נכנע, ענוותן ושפל רוח - ראוי הוא לתואר העניו השלם, כי אז מוכח שיש לו ענוה אמיתית וכָנָה, וכדברי הכתוב (ירמיה ט, כב-כג): "כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו. כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי..."", כלומר שיש בו כל מעלות אלו, חכמה גבורה ועושר, ובכל זאת אינו מתהלל בהם אלא בידיעת ה' - זוהי הענוה השלימה ובו יבחר ה' להשרות שכינתו עליו (ראה מהרש"א, חתם סופר ובן יהוידע).

ביאורים

מטבע של סלע כשהוא לבדו בכד ריק, הריהו מקשקש ומרעיש [תרגום מילולי: קורא "קיש קיש", והכוונה לקול שהמטבע משמיע כשהוא נוקש בדפני הכד], ואילו כד מלא סלעים, אינו משמיע קול כל כך כשמנענעים אותו (עפ"י רש"י). והוא משל לאדם ריק המרבה להתבלט ולהתפאר. **82. לאילני סרק.** שקול נשמע מענפיהם כשהרוח נושבת בהם. **83. נשמע.** למרחוק. **84. הלואי יהיה קולנו נשמע ונזכר.** כלומר, מאחר ואין אנו עושים פירות, צריכים אנו לפרסם עצמינו ע"י השמעת קול. והוא משל למי שאין בו דעת ומחפש אמצעים להתפרסם. **85. ממפסידי הענוה.** שאפילו אם כבר קנה לעצמו איזו מדרגה בענוה, הרי חברת החנפים תאבד ממנו מעלה זו (נתיב אליעזר).

מסילת ישרים — פרק כג

עיונים

ז. מה שאין בו כלל. "ויאמר פרעה אל יוסף, חלום חלמתי ופותר אין אותו, ואני שמעתי עליך לאמר, תשמע חלום לפתור אותו. ויען יוסף את פרעה לאמר, בלעדי, אלהים יענה את שלום פרעה" (בראשית מא, טו-טז). התנהגותו של יוסף מעוררת תמיהה: כעבד שזה עתה יצא מבית האסורים, היה עליו לשמוע את דברי פרעה באימה וביראה. אך הוא עשה את ההיפך: פרעה רק התחיל לדבר, וכבר יוסף מפסיק אותו בדברים של מה בכך. הרי לפרעה באמת לא היה איכפת בזכות מי הוא פותר את החלומות. וכי זוהי דרך ארץ לפני המלך?!

מכאן אנו למדים, עד היכן הגיעה ענותנותו של יוסף הצדיק. נתאר לנו לרגע את המעמד הזה: פרעה יושב על כסא מלכותו, וכל חרטומי מצרים סביבו. מי הם אותם חרטומים? העילית של אנשי המדע והרוח, השולטים על כל המדינה בחכמתם ובכישופיהם. והנה מגיע העבד מבית הסוהר, ופרעה פונה אליו: "חלום חלמתי, ופותר אין אותו!" כלומר: כל המדענים, החכמים הכל-יכולים, אובדי עצות!... "ואני שמעתי עליך לאמר, תשמע חלום לפתור אותו", אתה תוכל להבין מה שאף אחד בעולם לא הבין, אנחנו בוטחים בך ובחכמתך... אדם רגיל במצב זה, בודאי לא היה מזדרז להעמיד את פרעה על טעותו; גם אם בסופו של דבר יאמר: "אלהים יענה את שלום פרעה", לפחות יהנה למספר רגעים מן הכבוד שחולקים לו, וישתעשע מעט בהרגשה שעיני כל גדולי המדינה נשואות אליו, בעוד שפרעה מספר את חלומו... אבל לא כן יוסף! אפילו לרגע אחד אין הוא מסוגל לסבול שמכבדים אותו על

מסילת ישרים — פרק כג

[86]הַהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּבְנֵי אָדָם [87]חֲנֵפִים [88]אֲשֶׁר לְגָנֹב לִבּוֹ בַּחֲנָפָתָם לְמַעַן [89]יִיטַב לָהֶם יְשַׁבְּחוּהוּ וְיִרוֹמְמוּהוּ, [90]בְּהַגְדִּיל מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ מִן הַמַּעֲלוֹת עַד [91]הַתַּכְלִית, [92]וּבְהוֹסִיף עָלָיו (ז)מַה שֶּׁאֵין בּוֹ כְּלָל, וְלִפְעָמִים שֶׁמַּה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ הוּא הַהֵפֶךְ מִמַּה שֶּׁמְּשַׁבְּחִין אוֹתוֹ.

ביאורים

86. ההשתמש בבני אדם חנפים. ההשתמשות בהם לצרכיו. **87. חנפים.** רשעים, היודעים להחניף לזולת בכדי להשיג את מטרותיהם. **88. אשר לגנוב לבו.** כלומר: אשר בשביל לגנוב לבו. **89. ייטב להם.** על ידו. **90. בהגדיל מה שיש בו מן המעלות עד התכלית ובהוסיף עליו מה שאין בו כלל.** יבואר לפי מה שכתב רש"י (במדבר יג, כז) שכל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו, אין מתקיים בסופו. ולכן תופסים איזה מעלה שיש בו ומגדילים אותו, כדי שיהא בו קצת אמת, ושוב מוסיפים מעלות שאין בו כלל (פי כהן). **91. התכלית.** הקצה. **92. ובהוסיף עליו מה שאין בו כלל.** דבר שאין בו כלל אינם יכולים לשבחו בו עד הקצה, כי ודאי לא יאמין להם.

מסילת ישרים — פרק כג

וְהִנֵּה סוֹף כׇּל סוֹף דַּעַת הָאָדָם [93]כַּלָּה וְטִבְעוֹ [94]חַלָּשׁ [95]וּמִתְפַּתֶּה בְּנָקֵל, כָּל שֶׁכֵּן בְּדָבָר [96]שֶׁאֵלָיו הוּא נוֹטֶה בְּטִבְעַ, עַל כֵּן בְּשָׁמְעוֹ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יוֹצְאִים [97]מִפִּי שֶׁהוּא מַאֲמִין לוֹ, יִכָּנְסוּ בּוֹ [98]כְּאֶרֶס וָעֶכֶס, וְנִמְצָא נוֹפֵל בְּרֶשֶׁת הַגַּאֲוָה [99]וְנִשְׁבָּר. [100]הֲרֵי לָנוּ יוֹאָשׁ, [101]אֲשֶׁר הֵיטִיב לַעֲשׂוֹת כׇּל יְמֵי הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן רַבּוֹ, וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹיָדָע בָּאוּ עֲבָדָיו וְהִתְחִילוּ לְהַחֲנִיף לוֹ וּלְהַגְדִּיל הִלּוּלָיו עַד שֶׁדִּמּוּהוּ לֵאלֹהַּ, אָז שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם (דהי"ב כד). וְתִרְאֶה זֶה הַדָּבָר בְּבֵרוּר, כִּי רֹב הַשָּׂרִים וְהַמְּלָכִים, אוֹ כָּל בַּעֲלֵי הַיְכֹלֶת, יִהְיוּ בְּאֵיזֶה מַדְרֵגָה שֶׁיִּהְיוּ, [102]נִכְשָׁלִים הֵם וְנִשְׁחָתִים בַּעֲבוֹר חֲנֻפַּת מִשְׁרָתֵיהֶם. עַל כֵּן מִי שֶׁעֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ, יוֹתֵר יִזָּהֵר וְיַעֲיֵן בְּמַעֲשֵׂי מִי שֶׁרוֹצֶה לִקְנוֹתוֹ לוֹ לְחָבֵר אוֹ לְיוֹעֵץ אוֹ [103]לְפָקִיד עַל בֵּיתוֹ, מִמַּה שֶּׁיִּזָּהֵר וְיַעֲיֵן בְּמַאֲכָלוֹ וּבְמִשְׁתָּיו, כִּי

ביאורים

93. כלה. להתהפך מאמת לשקר. **94. חלש.** להתנגד לשקר אם הוא נעים לו. **95. ומתפתה בנקל.** להאמין כשמשבחים אותו בדברים שהם היפך ממש ממה שיש בו באמת. **96. שאליו הוא נוטה בטבע.** כמו שכתב בתחילת פרק זה: "בהיות טבע לב בני אדם לזוח ולהתנשא", ורוצה להאמין שיש בו. **97. מפי.** מאדם שהוא וכו'. **98. כארס ועכס.** כארסו של נחש המתרבה כשמכעיסים אותו. **99. ונשבר.** הגאוה שוברת את האדם יותר מדברים אחרים, כי הרי "הכבוד אינו אלא הבל הבלים המעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו ומשכחו כל חובתו" (לשון רבינו בפרק כ"ב), וא"כ אין לך שבר גדול מזה (פתח המסילה). **100. הרי לנו יואש.** בן אחזיה מלך יהודה, אפילו הוא נכשל בדבר זה. **101. אשר היטיב לעשות.** כמבואר במלכים-ב' (יב, ב) ובדברי הימים-ב' (כד, ב). וא"כ מצד עצמו לא היה חפץ ברע, שהרי בזמן רבו היטיב לעשות, אלא שאח"כ נכשל מפני החנופה. **102. נכשלים הם ונשחתים.** נכשלים במעשיהם ונשחתים במידותיהם. **103. לפקיד.** להיות מופקד וממונה.

עיונים

מה שאין בו. מיד הוא קופץ, ומשסע את דבריו של פרעה: "בלעדי"!

על זה אומר המדרש: "אמר לו הקב"ה, אתה לא רצית להתגדל, חייך שעל ידי כך תעלה לגדולה ולמלוכה". (ע"פ באר משה).

מסילת ישרים — פרק כג

עיונים

ח. **ויוכיחוהו באהבתם.** באבות דרבי נתן (כט, א) אמרו: "הוא היה אומר, יש לך חברים מקצתן מוכיחין אותך ומקצתן משבחין אותך, אהוב את המוכיחך ושנא את המשבחך, מפני שמוכיחך מביאך לחיי העולם הבא והמשבחך מוציאך מן העולם".

ובמסכת ערכין (טז:): "ואמר רבי יוחנן בן נורי, מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי (שהוכח בצורה קשה בגללי), שהייתי קובל (מתלונן) עליו לפני רבי גמליאל בריבי (כשהייתי רואה בו דבר גנאי), וכל שכן שהיה מוסיף בי אהבה (רבי עקיבא הוסיף לאהוב אותי על כך), לקיים מה שנאמר (משלי ט, ח) 'אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך'".

כתב הרא"ש ב'ארחות חיים' (אות מה): "שמח בשמעך תוכחות כמוצא שלל רב". כי האדם עומד במלחמת היצר החזקה, ומי שעומד במלחמה, כשנמצאים לו פתאום עוזרים נגד האויבים שכיתרוהו מסביב, הלא תגדל שמחתו לאין שיעור, כך צריך לשמוח בסיוע מצד התוכחה (משנת רבי אהרן, א, רנא).

ביאורים

104. ומאודו וכל כבודו. כוונתו לכלל מעלותיו האמיתיות (שמחת מרדכי). **105. עושה רמיה.** איש העושה מעשה רמאות. **106. תמימים.** שלמים, ישרים ואמיתיים. **107. במה שהוא עיור בו.** בדבר שהוא אינו רואה את המכשולות שבו. **108. ויוכיחוהו באהבתם.** מתוך אהבתם אותו יוכיחו אותו על דברים רעים שעושה. במסכת אבות (ב, ט) נאמר: "אמר להם צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם וכו' רבי יהושע אומר חבר טוב", וכתב הרע"ב שם: "חבר טוב, שמוכיחו כשרואה אותו עושה דבר שאינו הגון". **109. שאינו רואה חובה לעצמו.** אדם אינו רואה חסרונות עצמו. **110. ועל זה נאמר**

זֶה נֶאֱמַר (משלי כד, ו): "[111]וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ".

ביאורים

ותשועה וגו'. עיקרו דקרא לפי מה שמפרש רבינו נאמר על הענינים הרוחניים של האדם ('עיונים').

111. ותשועה ברוב יועץ. התשועה מיד היצר מגיעה בריבוי העצה שחביריו מיעצים לו.

עיונים

פֶּרֶק כ"ד

בְּבֵאוּר יִרְאַת חֵטְא

הִנֵּה רְאוֹתֵנוּ הַמִּדָּה הַזֹּאת נִמְנֵית אַחַר כָּל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר זָכַרְנוּ עַד הֵנָּה, [1]דַּי לָנוּ לְהַעִירֵנוּ עַל עִנְיָנָהּ שֶׁרָאוּי שֶׁיִּהְיֶה וַדַּאי (א) עִנְיָן [2]נִכְבָּד [3]וְעִקָּרִי מְאֹד וְקָשֶׁה לְהַשִּׂיג אוֹתוֹ, שֶׁכְּבָר לֹא יוּכַן לְהַגִּיעַ אֵלָיו אֶלָּא מִי שֶׁכְּבָר הִשִּׂיג כָּל הַמִּדּוֹת שֶׁקָּדַם זִכְרָם.

אָמְנָם צָרִיךְ שֶׁנַּקְדִּים כִּי מִינֵי הַיִּרְאָה הֵם שְׁנַיִם שֶׁהֵם שִׁלְשָׁה: הָאַחַת כְּלָלָה מְאֹד לְהַשִּׂיגָהּ, [4]אֵין דָּבָר קַל כָּמוֹהוּ. [5]וְהַשְּׁנִיָּה קָשָׁה מִן הַכֹּל, [6]וּשְׁלֵמוּתָהּ כְּמוֹ כֵן שְׁלֵמוּת גָּדוֹל מְאֹד. יֵשׁ [7](ב)יִרְאַת הָעֹנֶשׁ, וְזֶהוּ הַמִּין הָרִאשׁוֹן. וְיֵשׁ יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, וְזֶהוּ הַמִּין הַשֵּׁנִי,

א. ענין נכבד ועיקרי מאד. והוא חפץ ה' בעולמו, כדברי רבינו (אגרות רמח"ל - 'ירים משה' עמ' רסב): "תחזקו ותאמצו והייתם לבני חיל על העבודה התמה ועל תורת אלוקינו, והאהבה האמיתית... ויראת הרוממות אשר התהלכנו בה אל תסור נא מאתכם, ודעו וראו כי אין חפץ לה' בעולמו כי אם שיכירו עבדיו את כבודו, ואת גדלו ירוממו, ובמסתרי רזיו יתעלסו".

ב. יראת העונש. בספר "ברכת פרץ" (פרשת מסעי) כתב בגודל חיוב האדם להשריש בקרבו יראת העונש, וז"ל: "וזהו ענין יראת העונש אע"פ שעיקר מצות

ביאורים

1. די לנו להעירנו על ענינה. כלומר, זה עצמו מעורר על חשיבות ענינה. **2. נכבד.** חשוב, נדיר ומעורר כבוד. **3. ועיקרי מאד.** הכרחי, שבלעדיו אי אפשר להגיע לשלימות. **4. אין דבר קל כמוהו.** אין בכל חלקי עבודת ה' דבר קל ממנו להשיגו. או הכוונה, שמשלושת מיני היראה היא הקלה ביותר להשיגה. **5. והשניה קשה מן הכל.** בסדר הויכוח הגי': "והשניה קשה, והחלק השני מן השניה קשה מן הכל". **6. ושלימותה.** השלימות שאדם יכול להגיע ע"י יראה זו היא שלימות גדולה מאד, כי כפי הקושי בהשגתה כך תהיינה תוצאותיה גדולות יותר. **7. יראת העונש.** ובכלל זה גם הפחד מאבדן

מסילת ישרים — פרק כד

שֶׁיִּרְאַת הַחֵטְא חֵלֶק שֵׁנִי מִמֶּנּוּ. וּנְבָאֵר עַתָּה עִנְיָנָם וְהֶבְדֵּלֵיהֶם.

(ג)יִרְאַת הָעֹנֶשׁ - כְּפְשׁוּטָהּ, שֶׁאָדָם יִירָא מֵעָבֵר אֶת פִּי ה' אֱלֹהָיו מִפְּנֵי הָעֳנָשִׁים אֲשֶׁר לָעֲבֵרוֹת, [8]אִם לַגּוּף וְאִם לַנֶּפֶשׁ. וְהִנֵּה זֹאת [9]קַלָּה

עיונים

יראה הוא יראת הרוממות כמו שכתבו הספרים הק', מכל מקום צריכים גם כן להשריש יראת העונש, כי בזמן תוקף התגברות היצר הרע אז התאוה מטמטמת את לבו עד שכמעט ולא ירגיש על ענינים רוחניים וכמו שאמרו חז"ל (בסוף פרק ג' דמסכת נדרים) דבעידנא דיצר הרע לית דמדכר ליה ליצר הטוב וכו' (פי', כאשר יצר הרע גובר על האדם ואוחז בו, אין מי שזוכרו ליצר הטוב) ע"ש. [רק רשימא נשאר בעומק לבבו], ונעשה כאדם מגושם שאין לפניו אלא תאוות עולם הזה בלבד, אך פחד העונשים הקשים גם איש מגושם מרגיש נרעש ונפחד, ולזאת צריכים ללמד את עצמו להשריש בלבבו יראת העונש...".

ג. יראת העונש... קלה **ודאי.** קודם לכן כתב רבינו על יראה זו (-יראת העונש) שהיא: "קלה מאד להשיגה, אין דבר קל כמוהו". לכאורה, הרי כל אחד שמנסה ולו במעט לעבוד עם עצמו, רואה שאינה כל כך קלה! אמנם כבר כתב רבינו בתחילת הפרק, שהדברים כאן אמורים רק למי שזכה להגיע לכל המדות הטובות אשר זכרנו עד הנה, עד מדרגת יראת חטא, והיינו שכבר קנה את מדרגת הענוה. והרי על הפסוק: "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה" (דברים י, יב) הקשו חז"ל (ברכות לג:): "אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא?" ותירצו: "אִין, לגבי משה מילתא זוטרתא היא". משה היה העניו מכל האדם אשר על פני האדמה. מי שהוא עניו - היראה הזו אצלו היא קלה מאין כמוה (מפרשים).

עוד יש לבאר, שלאדם שאמונת השכר והעונש האמורה בתורה ברורה לו כראוי - היא קלה וטבעית, אך השגת אמונה זו בברירותה זקוקה לעבודת חינוך מרובה כמבואר לעיל בפרק ד' (שמחת מרדכי). וז"ל אור יחזקאל (ג, קמ): "התורה וחז"ל מדברים באנשים ישרים בלבותם, שזו היא מדריגת האדם, וכנאמר בפסוק (קהלת ז, כט) "אשר עשה האלוקים את האדם ישר", ולישרים אשר השכל שולט

ביאורים

השכר על מצוות עשה, כי האדם המשתוקק לשכר העוה"ב, שהוא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו, כמה צריך לחרוד פן יפסיד שכר זה ('שערי אור' א'). **8. אם לגוף ואם לנפש.** כלומר בעוה"ז ובעוה"ב (פתח המסילה). **9. קלה ודאי.** ר"ל למי שכבר נתאמת אצלו בברירות האמונה בשכר ועונש.

מסילת ישרים — פרק כד

עיונים

במעשיהם והחכמה מנחה ומדריכה אותם בכל צעדיהם, הרי יראת העונש פשוטה וקלה, שבטבעו מונח שצריך לפחד ולירא מן החטא".

וַדַּאי, כִּי כָּל אָדָם אוֹהֵב אֶת עַצְמוֹ וְיָרֵא לְנַפְשׁוֹ, וְאֵין דָּבָר שֶׁיַּרְחִיק אוֹתוֹ מֵעֲשׂוֹת [10]דָּבָר אֶחָד יוֹתֵר מִן הַיִּרְאָה [11]שֶׁלֹּא תְּבוֹאֵהוּ בּוֹ [12]אֵיזֶה רָעָה. וְאֵין יִרְאָה זוֹ רְאוּיָה אֶלָּא [13]לְעַמֵּי הָאָרֶץ וּלְנָשִׁים אֲשֶׁר דַּעְתָּן [14]קַלָּה (שבת לג, ב), **[15]אַף אֵינָהּ יִרְאַת הַחֲכָמִים [16]וְאַנְשֵׁי הַדַּעַת.**

הַמִּין הַשֵּׁנִי הוּא [17]יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, וְהוּא, שֶׁהָאָדָם [18]יִרְחַק מִן הַחֲטָאִים וְלֹא יַעֲשֵׂם מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ הַגָּדוֹל יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, [19]כִּי אֵיךְ יַחֵל אוֹ [20]אֵיךְ יֶעֱרַב לִבּוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם [21]שָׁפֵל וְנִמְאָס לַעֲשׂוֹת דָּבָר [22]נֶגֶד רְצוֹנוֹ שֶׁל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ

ביאורים

10. דבר אחד. איסור אחד. **11. שלא תבואהו בו.** שלא תבוא עליו מחמת אותו דבר. **12. איזה רעה.** כי היראה והפחד מהעונש עוצרת וחוסמת את הרצונות, התאוות, ואת הדרך לעבירה (שפתי חיים). **13. לעמי הארץ.** שאינם טורחים להבין, והימנעותם מעשות רע נובעת מפחד קבלת העונש. **14. קלה.** שטחית ולא מעמיקה. **15. אך אינה יראת החכמים.** כלומר, אין יראה זו המניע העיקרי לעבודתם של חכמי התורה, אף שבודאי גם להם יש יראת העונש. **16. ואנשי הדעת.** שאפילו מתוך התבוננות בנפלאות הבורא יכול לבוא לידי יראת הרוממות (כמש"כ הרמב"ם בפ"ב מהל' יסוה"ת ה"א עיי"ש). **17. יראת הרוממות.** כולל שני החלקים שבו: יראת הרוממות ויראת חטא. **18. ירחק מן החטאים.** ירחיק עצמו ביותר שלא יבוא להכשל בחטא. [ובזה חלוק מיראת העונש הגורמת לו להמנע רק מן העבירה עצמה]. **19. כי איך יחל.** (עפ"י ישעיהו מח, יא). רש"י: "איך יחולל", כלומר, איך יתכן לחלל את כבודו ע"י עשיה נגד רצונו (שמחת מרדכי). **20. איך יערב לבו.** פירוש, איך יתכן שיחייב (שיעיז) את לבו לתתו בערבון (עפ"י ירמיה ל, כא, רש"י ומצודת דוד שם. שמחת מרדכי). או הכוונה, איך ינעם וימתק לבו. **21. שפל ונמאס.** שפל מצד עצמו (מעצם ברייתו) ונמאס (נתעב) מצד מעשיו, כדברי רבינו לעיל בפרק כ"ג וז"ל: "גרוע פחות ונבזה מצד עצמו, טמא ומגואל מצד מעשיו". [עוד יל"פ, "שפל" מחמת דרגתו הרוחנית ודעתו הנמוכה, "ונמאס" שבא מטיפה סרוחה, וסופו רימה ותולעה (המאיר ליעקב)]. **22. נגד רצונו של הבורא.** מעבר למתחייב מכח מצוותיו,

מסילת ישרים — פרק כד

עיונים

וַיִּתְעַלֶּה שְׁמוֹ. וְהִנֵּה זֹאת הַיִּרְאָה אֵינָהּ כָּל כָּךְ קַלָּה לְהַשִּׂיג אוֹתָהּ, כִּי לֹא תִוָּלֵד אֶלָּא מִתּוֹךְ יְדִיעָה וְהַשְׂכָּלָה [23]לְהִתְבּוֹנֵן עַל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ וְעַל פְּחִיתוּתוֹ שֶׁל הָאָדָם, כָּל אֵלֶּה דְּבָרִים מִתּוֹלְדוֹת הַשֵּׂכֶל הַמֵּבִין וּמַשְׂכִּיל. [24]וְהִיא הַיִּרְאָה אֲשֶׁר שַׁמְנוּהָ לְחֵלֶק שֵׁנִי מֵאֶחָד מֵחֶלְקֵי הַחֲסִידוּת [25]אֲשֶׁר זְכַרְנוּ, בָּהּ [26]יִבּוֹשׁ הָאָדָם וְיֵחָרֵד בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי קוֹנוֹ לְהִתְפַּלֵּל אוֹ [27]לַעֲבֹד כָּל עֲבוֹדָה, (ד)הִיא הַיִּרְאָה הַמְשֻׁבַּחַת שֶׁנִּשְׁתַּבְּחוּ בָהּ [28]חֲסִידֵי עוֹלָם, וְהִיא מַה

ד. היא היראה המשובחת שנשתבחו בה חסידי עולם. מבואר בדברי רבינו שעיקר היראה היא יראת הרוממות, [וכן מבואר בזוהר ח"א דף יא ע"ב, הביאו בראשית חכמה שער היראה פ"א, וכן ברמב"ם הלכ' תשובה פ"י ה"ה]. מאידך, ידועים דברי הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל שאמר שהלוואי שאנו נעמוד ביראת העונש, וגם רוב דבוריו של הגרי"ס ז"ל היה על יראת העונש [עיין 'שערי אור' להגר"י בלאזר זצ"ל אות י'].

בספר 'משנת רבי אהרן' (ח"א עמ' קה) שואל, איך יתכן לומר שעיקר היראה היא יראת הרוממות,

ביאורים

והוא מידת ה'חסידות' המבוארת לעיל בפרק י"ח שענינה לנהוג בכל דבר כפי אשר "נוטה רצונו וחפצו יתברך שמו" (שם). **23. להתבונן על רוממותו יתברך, ועל פחיתותו של האדם.** ז"ל רבינו לעיל (פרק כג): כי כאשר ירבה האדם להתבונן על גודל רוממותו יתברך ותכלית שלימותו, ורוב ההרחק הבלתי משוער שבין גדולתו ובין שפלותינו, יגרום לו שימלא יראה ורעדה מלפניו. **24. והיא היראה אשר שמנוה לחלק שני מאחד מחלקי החסידות.** כי עד עתה ביאר רבינו את הנולד מן היראה הזו בחלק של סור מרע, ועתה הולך רבינו ומבאר את הנולד מן היראה הזו בחלק של עשה טוב, ואת גודל המדריגה שיוכל האדם להגיע על ידי היראה הזו (פתח המסילה). **25. אשר זכרנו.** בפרק י"ט: "החלק השני מן החסידות הוא באופן העשיה, והנה גם זה נכלל בשני ענינים... היראה והאהבה". **26. יבוש האדם ויחרד.** יבוש - משפלותו, ויחרד - מרוממותו יתברך. **27. לעבוד כל עבודה.** היינו עשיית המצוות (מאור המסילה). **28. חסידי עולם.** וכן מצאנו במסכת שבת (ל:) שכשרצו לשבח אחד מגדולי עולם, השבח היותר גדול שנאמר עליו הוא שהוא גבר "דחל חטאין" [-ירא חטא], ולמדים זאת שם ממה שאמר רבי יוחנן משמו של רבי אלעזר, אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים

מסילת ישרים — פרק כד

עיונים

הרי בכל יעודי התורה תופסים מקום גדול האזהרות על יראת העונש, כמבואר בתוכחות עם האזהרות והעונשים, וכן בפרשה שניה של ק"ש, ומדוע התורה מרבה לדבר על יראת העונש רק מכיוון שיראה זו היא נחוצה לנו, וכי אין דרך התורה לדבר אל החכמים?! ומשיב: אין פירוש הדבר שהחכמים מתעסקים רק ביראת הרוממות ולא ביראת העונש, ויראת העונש מיועדת רק לפשוטים. לא כן הדבר. אלא, שהחכמים, אשר קנו בנפשם כבר את יראת העונש - מעפילים ומגיעים דרכה ליראת הרוממות. אמנם זה שנעצר באמצע הדרך ומסתפק ביראת העונש - מראה הדבר על פחיתותו, כי הוא חושב רק על עצמו ולא על הקב"ה. יתרה מזו, להגיע ליראת הרוממות אפשר רק אחרי שהגיע ליראת העונש. עכ"ד.

זהו יסוד גדול בעבודת ה'. הרי האדם קרוץ מחומר, יש בו כל המידות וכל התאוות המושרשות בגוף, וכדי להתגבר על הגוף ולהתריע אותו, צריך לדבר אל הגוף בשפת הגוף - יראת העונש. וזה ג"כ כוונת דברי המס"י "ואין דבר שירחיק אותו מעשות דבר אחד יותר מן היראה שלא תבואהו בו איזה רעה", יראת העונש היא עוצרת וחוסמת את הרצונות, התאוות, ואת הדרך לעבירה. ורק אחרי שיש יראת העונש, שחסמו את התאוות, אז מתעוררת יראת הרוממות ואהבה ושייכות לכל המעלות (שפתי חיים, מידות ב' עמ' תצט).

ה'אבן עזרא' (ויקרא כו, יג) כתב, בטעם מדוע האריכה התורה בפרשת בחוקתי בעיקר בקללות ובעונשים (לעוברי רצונו ית'), ואילו הברכות (לעושי רצונו) קיצרה בהם התורה, כי היראה מעונשי הגוף מעוררת יותר מאשר הבטחות טובות. וטעם הדבר, כי עיקר רצון האדם הוא, לחיות חיי העולם הזה בשלוה ובמנוחה, ולכן ירא מאד מיסורי ועונשי הגוף ומשו"ה הפחד מעונשי הגוף שינתנו עבור העבירות תביאהו לידי יראת שמים.

ביאורים

בלבד שנאמר (דברים י) "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה" עיי"ש. **29. מדבר ואומר.** בסדר הויכוח הגי': מבאר ואומר. לדעת רבנו, עונשי התוכחה שנאמרו שם באים על חוסר יראת הרוממות, בנוסף לזלזול בשמירת המצוות. ולא מסתבר שעל חוסר שלימות במדריגה הגבוהה של יראת הרוממות מגיע עונשים כאלו, אלא כוונתו, שהקללות יבואו על אי קיום כל המצוות שתכליתן להגיע ליראת הרוממות, כדברי רבינו בחיי עה"פ (דברים כח, נח): כי הכוונה בכל המצוות שבתורה תכלית אחת, והיא היראה וכו' (מפרשים). **30. הנכבד והנורא.** מפאת רוממותו, ולא מצד

שֶׁמִּשֶּׁה [29]מְדַבֵּר וְאוֹמֵר (דברים כח, נח): "לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם [30]הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ".

מסילת ישרים — פרק כד

זֹאת הַיִּרְאָה שֶׁאֲנַחְנוּ בְּבֵאוּרָהּ עַתָּה, דְּהַיְנוּ יִרְאַת הַחֵטְא, הִיא כְּמוֹ חֵלֶק מִיִּרְאַת הָרוֹמְמוּת שֶׁזָּכַרְנוּ וּכְמוֹ מִין בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְהַיְנוּ, כִּי הִנֵּה עִנְיָנָהּ הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם [31]יָרֵא וְדוֹאֵג תָּמִיד עַל מַעֲשָׂיו, פֶּן נִתְעָרֵב בָּם [32]אֵיזֶה שֶׁמֶץ חֵטְא, אוֹ פֶּן יִהְיֶה בָּם אֵיזֶה דָּבָר קָטָן אוֹ גָּדוֹל שֶׁאֵינוֹ לְפִי גֹּדֶל כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ וְרוֹמְמוּת שְׁמוֹ.

וְהִנֵּה רוֹאֶה [33]הַיַּחַס הַגָּדוֹל שֶׁבֵּין [34]יִרְאָה זוֹ וְיִרְאַת הָרוֹמְמוּת שֶׁזָּכַרְנוּ, כִּי הַתַּכְלִית בִּשְׁנֵיהֶם שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת דָּבָר נֶגֶד רוּם כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ. אֲמָנָם הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּינֵיהֶם, שֶׁבַּעֲבוּרוֹ תֵּחָשֵׁב כְּמִין אַחַר וּבְשֵׁם אַחֵר תִּקָּרֵא הוּא, כִּי יִרְאַת הָרוֹמְמוּת הִיא [35]בִּשְׁעַת הַמַּעֲשֶׂה אוֹ בִּשְׁעַת הָעֲבוֹדָה אוֹ [36]בְּפֶרֶק הָעֲבֵרָה, דְּהַיְנוּ, אוֹ בְּשָׁעָה שֶׁהוּא עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹבֵד, שֶׁאָז [37]יֵבוֹשׁ וְיִכָּלֵם, יִרְעַשׁ וְיִרְעַד מִפְּנֵי רוּם כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, אוֹ בְּשָׁעָה שֶׁמִּזְדַּמֶּנֶת עֲבֵרָה לְפָנָיו וְהוּא מַכִּיר בָּהּ שֶׁהִיא עֲבֵרָה, שֶׁיַּעֲזֹב מִלַּעֲשׂוֹתָהּ לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה דָּבָר [38]לַמְרוֹת עֵינֵי כְּבוֹדוֹ חַס וְשָׁלוֹם.

ביאורים

יראת העונש. **31. יראּ ודואג.** 'ירא' הוא במחשבה בכללות, וכולל גם העבר, 'ודואג' הוא למעשה, ובעיקר על העתיד. [ענין הדאגה נתבאר בשערי תשובה שער א' אות טז, יז, כ)]. **32. איזה שמץ חטא.** "שיעכבהו מן השלימות אשר הוא חייב להשתדל בעבורו" (לשון רבינו לעיל פ"ד). **33. היחס הגדול.** ההשוואה, הדמיון הגדול. **34. יראה זו.** יראת חטא. **35. בשעת המעשה או בשעת העבודה.** בשעת קיום מצוה או בשעה שעוסק בעניני עבודת ה'. **36. בפרק העבירה.** בעת הזדמנה לו עבירה, כדלהלן. **37. יבוש ויכלם.** מפני עוונותיו, או בהתבוננו על גודל פחיתותו. **38. למרות עיני כבודו.** (לשון הכתוב בישעיה ג, ח) הרד"ק פירש: "כמו להמרות", ורש"י כתב: "להקניט לפני כבודו".

מסילת ישרים — פרק כד

עיונים

אַךְ יִרְאַת הַחֵטְא הִיא בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, שֶׁהַגַּם בְּכָל רֶגַע הוּא יָרֵא פֶּן יִכָּשֵׁל וְיַעֲשֶׂה דָּבָר אוֹ [39]חֲצִי דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה נֶגֶד כְּבוֹד שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, [ה]וְעַל כֵּן נִקְרֵאת יִרְאַת חֵטְא, כִּי עִקָּרָהּ, [40]יִרְאָה מִן

ה. ועל כן נקראת יראת חטא. במסכת ברכות (טז:): "חיים שיש בהם יראת חטא וכו' ויראת שמים", וצריך ביאור מהו הענין של יראת חטא, וכי מהחטא הוא מתיירא, והלא ממי שצוה על החטא הוא מתיירא, וכבר אמר יראת שמים ומה מוסיף במה שאמר יראת חטא? ומצינו שחז"ל הפליגו מאד בענין של יראת חטא, וכשרצו לשבח אחד מהגדולים השבח הגדול ביותר עליו הוא ירא חטא... אמנם הענין בזה הוא, כי כבר כתבו בספרים הקדושים כי העבירה והעונש אינן דברים נפרדים, אלא העבירות שהקב"ה הזהיר עליהן ברא בטבען שהן כמו סם המות לגוף ולנפש והם משחיתים והורסים ושורפין את הגוף ואת הנפש... ואם אחד יודע שאם יעשה דבר פלוני או יאכל מאכל פלוני יש חשש שיקבל מחלת סרטן ר"ל בודאי יברח מזה בכל כוחו ויתיירא מאד שמא יכשל ואם ח"ו נכשל בודאי פחדו ויראתו גדול מאד. וזהו ענין יראת חטא, שזה מראה שיש לו אמונה חושית ושמרגיש שעבירה זה אש שורפת, וכל מה שיראת חטאו גדולה יותר זה מראה שאמונתו גדולה יותר ויראת שמים שלו גדולה יותר, וזה כל האדם. ומי שאין מתיירא מעבירה זה מראה שאין האמונה שלו שלימה וממילא אין תורתו יכולה להצליח, והוא רחוק מהקב"ה, וכל מה שאדם קרוב יותר להקב"ה גם הקב"ה קרוב אליו כמ"ש "קרוב ה' לכל קוראיו".

והנה כל מה שהאדם מתרחק ומתיירא מעבירה - כנגד זה שומרים אותו מן השמים שלא יכשל, וכמדת זהירותו ופחדו כנגד זה ישמרוהו... ומי שיראתו חלושה כך שמירתו מן השמים עליו בדרך זה, ובודאי עלול להיכשל בכל מיני איסורים רח"ל... ולכן הפליגו חז"ל כל כך בענין יראת חטא ('ארחות יושר', פרק יראת חטא).

עוד יש לפרש ההבדל בין "יראת שמים" ל"יראת חטא", דשורש המילה "חטא" הוא מלשון "חסרון" וכדכתיב (מלכים-א א, כא) דבת שבע אמרה למלך דוד על בנה שלמה "והיה כשכב אדוני המלך עם אבותיו והייתי אני ובני שלמה חטאים" ופירש רש"י: "חסרים ומנועים מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא (שופטים ב יז)" עכ"ל. ולפי"ז נראה דיראת שמים ויראת חטא ב' ענינים הם, דיראת שמים

ביאורים

39. חצי דבר. דבר קל. **40. יראה מן החטא שלא יכנס ויתערב במעשיו.** באופן כללי, וכן שלא יכנס חטא-חסרון במעשי מצוותיו ['חטא' מלשון חסרון, כלשון הכתוב "והיינו אני ובני שלמה חטאים" (מלכים-א א, כא) - חסרים].

מסילת ישרים — פרק כד

עיונים

הַחֵטְא שֶׁלֹּא יִכָּנֵם וְיִתְעָרֵב בְּמַעֲשָׂיו מֵחֲמַת פְּשִׁיעָה וְהִתְרַשְּׁלוּת אוֹ מֵחֲמַת [41]הָעֹלֶם, יִהְיֶה בְּאֵיזֶה דֶּרֶךְ שֶׁיִּהְיֶה. וְהִנֵּה עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כח, יד): "אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד", וּפֵרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ס, א): "[42]הַהוּא בְּדִבְרֵי תוֹרָה כְּתִיב", כִּי אֶפְלוּ בְּשָׁעָה שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה הַמִּכְשׁוֹל לְנֶגֶד עֵינָיו, צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ חָרֵד בְּקִרְבּוֹ פֶּן טָמוּן הוּא לְרַגְלָיו וְהוּא לֹא נִשְׁמָר. וְעַל יִרְאָה זֹאת [43]אָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שמות כ, יז): "[44]וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ [45]עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶּחֱטָאוּ", כִּי זֶה עִקַּר הַיִּרְאָה, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָרֵא וּמְזַדַּעְזֵעַ תָּמִיד [ו]עַד שֶׁלֹּא תָּסוּר יִרְאָה

ביסודו הוא יראת העונש או אפילו יראת הרוממות, דיעוין בגמ' ברכות (כ"ח:) כשחלה רבי יוחנן בן זכאי ונכנסו תלמידיו לבקרו ואמרו לו רבינו ברכנו, אמר להם יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, אמרו לו תלמידיו, עד כאן, אמר להם ולואי, תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. הרי דיראת שמים הוא ענין מורא מעונש שמים וכמו כן מרוממות שמים, אבל יראת חטא הוא הפחד והיראה מהחטא עצמו, היינו, מהחסרון שיש ע"י החטא. ויעוין בספר מסילת ישרים פ"ד שביאר ענין מדרגת 'יראת חטא' של שלמי הדעת הרוצים את השלימות: "שיהיה האדם ירא תמיד ודואג, פן ימצא בידו איזה שמץ חטא (חסרון) שיעכבהו מן השלמות אשר הוא חייב להשתדל בעבורו...". והיינו כמבואר דיראת חטא הוא יראה ופחד מהחסרון עצמו שיש ע"י החטא (מאור למלך, ברכות, פתיחה).

ו. עד שלא תסור יראה זו ממנו. עיין רמב"ן (דברים ד, ט): כי מה שאמר "רק השמר לך ושמור נפשך

ביאורים

41. העלם. שגגה, אי-ידיעה. **42. ההוא בדברי תורה כתיב.** פסוק זה לענין דברי תורה נאמר. כלומר, הכתוב משבח את המפחדים פן לא ישמרו את התורה כראוי. וכעין זה פירש רש"י במסכת גיטין (נה:): אשרי מי שדואג לראות את הנולד, שלא תארע תקלה על ידי מעשיו. עכ"ד. וכן אם הוא מורה הוראה - עליו לפחד שמא יכשל בהוראה (מאירי). **43. אמר משה רבנו.** על הופעת האלוקים על הר סיני בקולות ובלפידים. **44. ובעבור תהיה יראתו.** פירש רש"י, גם לשם כך התגלה הקב"ה אליכם, כדי שתהיה יראתו עליכם תמיד, כי על ידי שראיתם אותו עכשיו, כשהוא יראוי ומאויים, תדעו מעתה ועד עולם כי אין זולתו, ותיראו מפניו תמיד. **45. על פניכם.** ניכרת על פניכם.

מסילת ישרים — פרק כד

עיונים

מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" וגו' הוא מצות לא תעשה שלא תשכח מעמד הר סיני "כי ה' עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים... אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו", ע"כ. והרי כי מלבד המצוה הכללית של יראת שמים, יש מצוה מיוחדת שלא לשכוח מעמד הר סיני ועי"ז לשוות יראת ה' לנגדו תמיד, והוא היראה של מעלת יראת חטא המבואר בפרק זה, שזכו לה כל ישראל במעמד הר סיני, ושרק ע"י זכירת המעמד ההוא אפשר להגיע למעלתה, ועיקר מעמד הר סיני אך לשם זה בא, כי נתינת התורה עצמה היה אפשר גם ע"י דרכים אחרים, ואמנם זכו ישראל ליראה זו אז וכמ"ש שם (ה, כו): מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי וגו' כל הימים ('עיונים').

זוֹ מִמֶּנּוּ, כִּי עַל [יְדֵי] זֶה וַדַּאי לֹא יָבוֹא לִידֵי חֵטְא. וְאִם יָבוֹא, כְּאִלֶּם יֶחְשֹׁב. וִישַׁעְיָהוּ אָמַר בִּנְבוּאָתוֹ (ישעיה סו, ב): "וְאֶל זֶה אַבִּיט אֶל [46]עָנִי וּנְכֵה רוּחַ [47]וְחָרֵד עַל דְּבָרִי". וְדָוִד הַמֶּלֶךְ הִשְׁתַּבַּח בָּזֶה וְאָמַר (תהלים קיט, קמא): "[48](ז)שָׂרִים רָדְפוּנִי חִנָּם וּמִדְּבָרְךָ פָּחַד לִבִּי".

ז. שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי. רבנו כותב לעיל (פרק כא): "והנה ודאי שיעזרהו לזה רוב ההתמדה והעיון במזמורי דוד המלך ע"ה וההתבוננות בם במאמריהם וענינם, כי בהיותם כולם מלאים אהבה ויראה וכל מיני חסידות, הנה בהתבוננו בם לא ימנע מהתעורר בו התעוררות גדול לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו". לאור דבריו הנלהבים של רבנו, מן הראוי להביא כאן מספר ביאורים שנאמרו בפסוק זה, אשר כולם מורים על גודל יראתו של דוד המלך ע"ה:

המצודת דוד מפרש, שעל אף שהשרים רדפוני בחנם על לא חמס בכפי ובידי היה לנקום בהם - מדברך פחד לבי ולא שלחתי בהם יד.

האלשיך הק' כותב: אות זו תדבר על יראת חטא, בין מהעולם הזה בין ממה שאדם עתיד ליתן דין וחשבון לפניו יתברך. ותחלת דברי פיו אמר, אינו דומה יראת רודפים בני אדם כיראת החטא, כי הנה כשאין עון - אין פחד מכל רודפים בני אדם, כי הנה כאשר שרים רדפוני בבחרותי - חנם היה, כי ודאי לא יוכלו לי, כי לא היה בידי עון. אך מדברך של קושי על ידי נתן הנביא לאמר לי שחטאתי לה' (שמואל-ב יב), אז פחד לבי.

ביאורים

46. עני ונכה רוח. שפל ועניו (רד"ק). **47. וחרד על דברי.** ומפרש רבינו דהיינו יראת חטא. **48. שרים רדפוני וגו'.** ולא פחדתי מהם רק מדבריך (ראב"ע).

מסילת ישרים — פרק כד — עיונים

וּכְבָר מָצָאנוּ[49] **שֶׁהַמַּלְאָכִים הַגְּדוֹלִים וְהָרָמִים חֲרֵדִים**[50] **וְרוֹעֲשִׁים תָּמִיד מִפְּנֵי גְּאוּת ה׳,**[51] **עַד שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִשְׁאַל חָכְמָתָם** (חגיגה יג, ב)**:** ״[52]**נְהַר דִּינוּר מֵהֵיכָן יוֹצֵא, מִזֵּיעָתָן שֶׁל**

המלבי"ם כותב: שרים רדפוני חנם, ובכ"ז הגם שרדפוני לא אפחד מהם, (וגם זה נכלל במלת חנם, שאין פועלים ברדיפתם), אחר שמדברך פחד לבי, ופחד הגדול שיש לי מדברך יעביר מלבי פחד הקטן, כמו שלא יירא אדם מדבורה בעת שאריה לנגדו, שהיראה הגדולה של האריה תבטל יראה הקטנה מפני עקיצת הדבורה. וכבר אמר החכם "בושתי מיראת אלוה שאירא זולתו" עכ"ל. כעין מה שכתב רבנו יונה בשערי תשובה (א, יד): "ואמר אחד מן המתנפלים בחין ערכו: אנחתי מפחדך - הרחיקה ממני האנחות, דאגתי מקוצר ידי בעבודתך - הרחיקה ממני הדאגות".

עוד פירש המלבי"ם, שע"י שיירא מה' - ישמרהו מבשר-ודם ולא יוכל לעשות לו רעה. וכעי"ז מובא בשם הרה"ק רבי שמעלקא מניקלשבורג זצ"ל, שע"י "מדברך פחד לבי" - נעשה מכל הרדיפות "חינם", כלומר שכולם בטלים, שהרי כל הרדיפות הם כדי שיוכלו לבוא לירא שמים כענין שכתוב (קהלת ג,יד) "והאלקים עשה שיראו מלפניו" ואיתא בגמרא (ברכות נט.) "לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומית שבלב שנאמר והאלקים עשה שיראו מלפניו", וא"כ אם יש בידו יראת שמים אין צריך לכל הרדיפות.

ויש לפרש עוד, שבאומרו "חינם" בא דוד המלך ע"ה לבטא רוב פחדו מהשרים שרדפוהו: אדם הרודף את חברו ומבקש להורגו, אם ישנה סיבה לדבר, בין אם היא ממונית, או ענין של פגיעה אישית, קשה ככל שתהיה, עדיין יש סיכוי שיצליח לפייסו ולמנוע ממנו לבצע את זממו, וממילא גם הפחד יש לו גבול מסויים. אבל אדם השונא את חברו ורודף אותו "חינם" (גם אם זה מחמת קנאה, בלי שההוא עשה לו דבר שגם זה נחשב חינם), הפחד הוא הרבה יותר גדול, שאז אין לו שום דרך לפייסו ולהניא אותו ממעשהו. אומר דוד המלך: שרים רדפוני חינם, וממילא הפחד הרבה יותר גדול, ועם כל זה "ומדברך פחד לבי" יותר מאשר פחדתי מהם (להתענג על ה').

ביאורים

49. שהמלאכים הגדולים והרמים. כלומר, אפילו שלא יעשו דבר שאינו לפי רוממות כבודו יתברך שמו, בכ"ז חרדים ורועשים וכו'. **50. ורועשים.** מזדעזעים. **51. גאות ה'.** גדולת ה' ורוממותו. **52. נהר דינור.** שראה דניאל בחלומו הנבואי: "נהר די-נור נגד ונפק מן קדמוהי" (ז, י). תרגום: נהר של אש נמשך ויוצא מלפניו (של הקב"ה).

מסילת ישרים — פרק כד

[53]**חַיּוֹת״, וְהוּא מִפְּנֵי הָאֵימָה אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם תָּמִיד מֵרוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, פֶּן** [54]**יֵעָדְרוּ דָּבָר קָטָן מִן הַכָּבוֹד וְהַקְּדֻשָּׁה הָרָאוּי לְפָנָיו. וּבְכָל שָׁעָה שֶׁנִּגְלֵית הַשְּׁכִינָה עַל אֵיזֶה מָקוֹם שֶׁיִּהְיֶה,** [55]**כְּבָר רָקַד וְרָעַשׁ וְרָגַז. הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב** (תהלים סח, ט)**:** ״[56]**אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים״, וְאוֹמֵר** (ישעיה סג, יט)**:** ״[57]**לוּא קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ, מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלוּ״. כָּל שֶׁכֵּן בְּנֵי הָאָדָם שֶׁרָאוּי שֶׁיִּרְגְּזוּ וְיִרְעֲשׁוּ בְּיִדְעָם שֶׁלִּפְנֵי ה׳ הֵם עוֹמְדִים תָּמִיד,** [58]**וְנָקֵל לָהֶם לַעֲשׂוֹת אֵיזֶה דָּבָר שֶׁאֵינוֹ לְפִי רוֹמְמוּת כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ.** [59]**וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר אֱלִיפַז לְאִיּוֹב** (איוב טו, יד-טו)**:** ״[60]**מָה אֱנוֹשׁ כִּי יִזְכֶּה וְכִי יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה,** [61]**הֵן בִּקְדֹשָׁיו** [62]**לֹא יַאֲמִין** [63]**וְשָׁמַיִם** [64]**לֹא זַכּוּ בְעֵינָיו״, וְאוֹמֵר** (שם ד, יח-יט)**:** ״[65]**הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים** [66]**תְּהִלָּה,** [67]**אַף שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר [אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדָם**

ביאורים

53. חיות. הקודש הנושאות את הכסא [-הם המלאכים הקרובים לכסא הכבוד וגדלותם עצומה, כמבואר במסכת חגיגה (יג.) "למעלה מהן חיות הקודש וכו' למעלה מהן רגלי כסא הכבוד]. **54. יעדרו.** יחסירו. **55. כבר** רקד **ורעש ורגז.** כי זה מֻחוֹק החומר שלא לסבול גילוי הרוחניות, כל שכן גילוי כבודו ית' (דברי רבינו בדרך ה' ח"ג פ"ג ו'). **56. ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלוקים.** והמשך הכתוב - "זה סיני". כלומר, בזמן מעמד הר סיני שהיה גילוי שכינה - הארץ עצמה רעשה והשמים נטפו זיעה מגודל הפחד והחרדה מה'. **57. לוא קרעת שמים.** "וירדת להצילנו עתה, כאשר ירדת להציל מיד מצרים - אז 'מפניך הרים נזולו' - ברתת וזיע" (רש"י). כלומר, כאשר יש גילוי של אלוקות, גם יסוד העפר, יסוד הדומם - רועד, רועש ורוגז. **58. ונקל להם לעשות איזה דבר.** כלומר, שבקלות יכולים הם להכשל בזה, שאין להם את האימה והפחד שיש למלאכים. **59. והוא מה שאמר וכו'.** מביא ראיות אל ה'כל שכן' הנ"ל. **60. מה אנוש כי יזכה.** מהו האדם שימצא זכאי מול הקב"ה, והיתכן שיצא צודק בשר ודם. **61. הן בקדושיו.** במלאכים הקדושים (מצודת דוד). **62. לא יאמין.** אלא עדיין חושש שמא יחטאו. **63. ושמים.** צבא השמים (רש"י). **64. לא זכו בעיניו.** אינם טהורים (לשון זך) לפניו. **65. הן בעבדיו.** המלאכים (מצודת דוד). **66. תהלה.** לשון הוללות (רש"י). ונראה שמשמעותו כאן: הַבְלוּת וחוסר חשיבות (שמחת מרדכי). **67. אף שוכני בתי**

מסילת ישרים — פרק כד — עיונים

[68]יִרְכְּאוּם לִפְנֵי עָשׁ]". כִּי [69]הִנֵּה עַל כֵּן צָרִיךְ וַדַּאי שֶׁיֶּחֱרַד תָּמִיד וְיִרְעַשׁ כָּל הָאָדָם, וּכְמַאֲמַר אֱלִיהוּא (שם לז, א-ב): "[70]אַף לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי [71]וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ, שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרִגְזָ קוֹלוֹ [72]וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא]". (ח)זֹאת הִיא הַיִּרְאָה הָאֲמִתִּית שֶׁרָאוּי לְאִישׁ הֶחָסִיד [73]שֶׁתִּהְיֶה עַל פָּנָיו תָּמִיד וְלֹא תָסוּר מִמֶּנּוּ.

מעמך כי אם ליראה את ה' אלוקיך'".

כאשר פרעה גזר במצרים ואמר למילדות העבריות "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", נאמר בכתוב: "ויהי כי יראו המילדות את האלקים ויעש להם בתים" (שמות א, כא). מבואר בפסוק שהשכר המיוחד שזכו היה רק על היראת שמים שלהם, אבל לא על עצם הפעולה שהחיו את הילדים והצילו את כלל ישראל מכליון. וביאר מרן הגרא"מ שך זצ"ל, כי המעשה עצמו הוא דבר מוכרח, ומובן מאליו שצריך להציל, כמו שכתב ה"תומר דבורה": איך אפשר לחטוא ולעשות היפך רצון ה', הרי באותה העת ממש הוא הוא המחיה אותך והוא מצוה אותך לא לעשות. אם כן הרי המצב האמיתי הוא שאין כלל אפשרות לחטוא, ובאמת לא שייך "שכר" על זה שלא המרתי רצון ה' המחיה אותי כעת, וכל השכר שייך על עצם ההבנה הזאת וההרגשה לא לעשות הפך רצון ה', כי ה"מעשה" זה כבר תוצאה של הבנה זו. אמנם בודאי כי ה"מעשה" והפעולה היא גדולה, אבל עיקר השכר הוא על היראה שבזה. עכ"ד.

והנה הקשה ה"נודע ביהודה" (צל"ח, ברכות לג:), מדוע נקט הכתוב בלשון "מה ה' אלוקיך שואל מעמך", ולא "מבקש מעמך"? והוא מיישב בביאור נפלא: דרשו חז"ל (ויק"ר כז, ב), שאין שום אדם בעולם שיכול להקדים טובה להקב"ה, אלא נהפוך הוא: הקב"ה הוא שהקדים לעשות לו טובה,

ביאורים

חומר. כל שכן בני אדם אשר נפשותם שוכנות בגוויות שעשויות מחומר האדמה. **68. ירכאום לפני עש.** מן השמים מתישין את כוחם עד שהם שפלים ונדכאים לפני הרימה האוכלתן במותן (רש"י). **69. הנה על כן צריך ודאי שיחרד.** הוא ה"כל שכן" לענין היראה והחרדה שבאה כתוצאה מהאפשרות לחטא. **70. אף לזאת יחרד לבי.** מעוצמת גדולתו וכוחו של הקב"ה. **71. ויתר ממקומו.** יקפוץ ממקומו לגודל התמהון (מצודת דוד). **72. והגה.** געירה. **73. שתהיה על פניו.** ניכרת על פניו.

ח. זאת היא היראה האמתית שראוי לאיש החסיד שתהיה על פניו תמיד. יראת שמים היא עיקרם ותכליתם של המצוות, ורבינו יונה (בשע"ת ג, ז) כתב: "ידוע תדע, כי יראת השם יסוד המצוות, שנאמר (דברים י, יב): 'ועתה ישראל מה ה' אלוקיך שואל

מסילת ישרים — פרק כד — עיונים

אַךְ חֶלְקֵי הַיִּרְאָה הַזֹּאת שְׁנַיִם: הָאֶחָד הוּא בַּהֲוֶה אוֹ בֶּעָתִיד, וְהַשֵּׁנִי בֶּעָבָר. בַּהֲוֶה [אוֹ בֶּעָתִיד] הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָרֵא וְדוֹאֵג עַל מַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה אוֹ עַל מַה שֶּׁהוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹתוֹ פֶּן יִהְיֶה בּוֹ דָּבָר אוֹ פֶּן יִכָּנֵם בּוֹ אֵיזֶה דָּבָר אֲשֶׁר לֹא לְפִי כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וּכְמוֹ שֶׁזָּכַרְתִּי לְמַעְלָה. בֶּעָבָר הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם חוֹשֵׁב תָּמִיד [74]עַל מַה שֶּׁכְּבָר עָשָׂה, וְיִירָא וְיִדְאַג פֶּן יָצָא מִתַּחַת יָדָיו אֵיזֶה חֵטְא בְּלֹא שֶׁיָּדַע, וְהוּא כְּעִנְיַן בְּבָא בֶן בּוּטָא שֶׁהָיָה מַקְרִיב [75]אָשָׁם תָּלוּי [76]בְּכָל יוֹם (כריתות כה, א), וְאִיּוֹב אַחַר מִשְׁתֵּה בָּנָיו הָיָה [77]מַשְׁכִּים וְהֶעֱלָה עֹלוֹת [78]מִסְפַּר כֻּלָּם, כִּי

ורק מכוחה הוא יכול לקיים מצוות, שהרי אין אדם המקיים מצות מילה בטרם נתן לו הקב"ה בן, ואין אדם העושה ציצית אלא לאחר שהקב"ה נתן לו בגד, וכך לגבי צדקה ומעשרות, וכך ברוב המצוות. וכך אמרו במסכת אבות (ג, ז): "תן לו משלו, שאתה ושלך - שלו", שכן אין כל חוב מצד הקב"ה כלפי האדם על המצוות שעשה, כי הקב"ה כבר הקדים לתת לו. אלא שהקב"ה ברוב חסדו משלם שכר לאדם כאילו האדם עשה את המצוה משלו.

שונה המצב לגבי יראת שמים, שאותה מסר הקב"ה ביד האדם בלי שהקדים לתת לו דבר כלשהו הקשור למצוה זו, והברירה חפשית לגמרי ביד האדם, ואם האדם מקיים מצות יראת שמים כראוי, הרי הקב"ה כביכול חייב לשלם לו את שכרו, כי במצוה זו האדם הקדים כביכול להלוות לה' יתברך.

זה מה שרמז הכתוב באמרו "מה ה' אלוקיך שואל מעמך", כלומר: באיזו מצוה הקב"ה יהיה השואל ואתה המשאיל? אין אף מצוה שכזו, מלבד מצוה אחת: "כי אם ליראה"!

ביאורים

74. על מה שכבר עשה. אע"פ שכבר היה ירא ודואג קודם שעשה המעשה, מ"מ גם אח"כ יירא שמא אעפ"כ נכנס בו איזה דבר חטא, וע"י שיחשוב בזה יבחין בדבר (מפרשים). **75. אשם תלוי.** הבא על ספק עבירה שזדונה כרת. בבא בן בוטא סובר שיכול אדם להביא אשם-תלוי גם כקרבן נדבה. **76. בכל יום.** מימות החול, שהרי בשבת וביום טוב אסור להקריב קרבן יחיד (תפארת ישראל). **77. משכים.** בבוקר. **78. מספר כולם.** כמנין כל ילדיו.

אָמַר אִיּוֹב [79]אוּלַי חָטְאוּ בָנַי [וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם]" (איוב א, ה).

וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּעִנְיַן [80]שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה שֶׁמָּשַׁח מֹשֶׁה [81]לְאַהֲרֹן, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר בּוֹ (שמות ל, לב): "עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ", [82]וּלְאַהֲרֹן נִצְטַוָּה שֶׁיִּמְשְׁחֵהוּ בּוֹ, וְהָיוּ מִתְיָרְאִים שֶׁמָּא מָעֲלוּ בּוֹ בְּאֵיזֶה צַד, [83]שֶׁנֶּהֱגוּ שֶׁלֹּא כַּמִּצְוָה. זֶה לְשׁוֹנָם (הוריות יב, א): "[84]וְעַל דָּבָר זֶה דָּאֲגוּ מֹשֶׁה וְאָמַר [85]שֶׁמָּא מָעֲלְתִּי בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, יִצְתָה בַת קוֹל וְאָמְרָה [86]כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל הַזָּקָן זְקַן אַהֲרֹן וְגוֹ'] כְּטַל חֶרְמוֹן וְגוֹ'" (תהלים קלג, ב-ג), [87]מַה טַּל חֶרְמוֹן [88]אֵין בּוֹ מְעִילָה, אַף שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה שֶׁל זְקַן אַהֲרֹן [89]אֵין בּוֹ מְעִילָה].

ביאורים

79. **אולי חטאו בני.** שמא בעבור טוב-לב ממשתה תמיד חטאו וגדפו בלבבם כלפי מעלה, ולזה הביא עולות כי היא מכפרת על הרהור הלב (מצודת דוד). 80. **שמן המשחה.** הוא שמן זית מעורב בארבעה מיני בשמים (ראה שמות ל, כג-כה), ובו משחו את המשכן וכליו לקדשם בקדושת הגוף, וכן את אהרן ובניו לקדשם להיות כהנים. 81. **לאהרן.** בשבעת ימי המילואים כאשר נחנך להיות כהן גדול. 82. **ולאהרן נצטוה.** משה (שמות כט, ז). 83. **שנהגו שלא כמצוה.** אף שנצטוו למשוח בו, בכל זאת חששו שמא מתוך עסקם נכשלו ועשו פעולה שאינה ראויה ומעלו בו. 84. **ועל דבר זה.** על משיחתו של אהרן. 85. **שמא מעלתי בשמן המשחה.** פירש רש"י, שנגעתי בטיפות הללו כשהלבשתי את אהרן את בגדי הכהונה בימי המילואים, ונמצא שמעלתי בשמן המשחה. והיינו, שמא בא לידי סיכה בשמן המשחה [שהרי בנגיעה בלבד אין מעילה] (חק נתן). [ובמסכת כריתות (ה:) פירש רש"י באופן אחר, 'שמא מעלתי ששמתי שם יותר מדאי'. וביאר בו ה'באר שבע', שחשש שמא הִרְבָּה יותר מדי במשיחת השמן ונפל מן השמן על הזקן שהוא מקום שאינו ראוי למשיחה, וזו מעילה]. 86. **כשמן הטוב וגו'.** בשמן המשחה מדבר הכתוב, ששתי טיפות שֶׁמֶן כמין שני טיפי מרגליות ירדו מראש אהרן משמן המשחה שמשחו משה והיו תלויות לאהרן בקצה זקנו. 87. **מה טל חרמון.** כשם שהטל היורד על הר החרמון (מהרי ארץ ישראל). 88. **אין בו מעילה.** שאין בו שום קדושה. 89. **אין בו מעילה.** כלומר, לא אירעה בו מעילה במשיחת אהרן.

וַעֲדַיִן הָיָה אַהֲרֹן הוֹאִיל שֶׁמָּא מֹשֶׁה לֹא מָעַל [90]וַאֲנִי מָעַלְתִּי, יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לוֹ [הִנֵּה מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים שֶׁבֶת [91]אַחִים [92]גַּם יָחַד' (שם א), מַה מֹּשֶׁה [93]לֹא מָעַל, אַף אַתָּה לֹא מָעַלְתָּ]". הֲרֵי לְךָ מִדָּתָם שֶׁל חֲסִידִים, שֶׁאֲפִלּוּ בְּמִצְוָה שֶׁעָשׂוּ הָיוּ דוֹאֲגִים וְאוֹמְרִים שֶׁמָּא נִתְעָרֵב בָּהֶם שֶׁמֶן [94]פְּסוּל, חַס וְשָׁלוֹם.

וְאַבְרָהָם אֲחֵרִי שֶׁיָּצָא לַעֲזֹר לְבֶן אָחִיו לוֹט [95]שֶׁשָּׁבוּ אוֹתוֹ, הָיָה מִתְפַּחֵד וְאוֹמֵר שֶׁמָּא לֹא [96]זַכּוּ [97]מַעֲשָׂיו לְגַמְרֵי. הוּא מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ר מד, ד): עַל פָּסוּק "אַל תִּירָא אַבְרָם" (בראשית טו, א), רַבִּי לֵוִי אָמַר, לְפִי שֶׁהָיָה אַבְרָהָם מִתְפַּחֵד וְאוֹמֵר, בֵּין כָּל [98]אוּכְלוֹסִין שֶׁהָרַגְתִּי שֶׁמָּא הָיָה בֵּינֵיהֶם [99]צַדִּיק אֶחָד אוֹ [100]יְרֵא שָׁמַיִם אֶחָד, לְפִיכָךְ נֶאֱמַר לוֹ "[101]אַל תִּירָא אַבְרָם". וְאָמְרוּ בְּתָנָא דְּבֵי אֵלְיָהוּ (רבא פרק כה): "'אַל תִּירָא אַבְרָם', אֵין אוֹמְרִים אַל תִּירָא אֶלָּא לְמִי שֶׁהוּא [102]יְרֵא שָׁמַיִם לַאֲמִתּוֹ". [103]וְהֵיא זֹאת הַיִּרְאָה

ביאורים

90. **ואני מעלתי.** שמא נפל עלי מן השמן במקום שאינו ראוי למשיחה ומעלתי (רש"י הוריות יב.). ובמסכת כריתות (ה: ד"ה ואני) פירש רש"י באופן אחר: 'ואני מעלתי, שבגדי נהנים מריח השמן שבזקני'. 91. **אחים.** משה ואהרן. 92. **גם יחד.** כלומר, שניכם שוים בענין זה. 93. **לא מעל.** בשמן המשחה. 94. **פסול.** חסרון. 95. **ששבו אותו.** ארבעת המלכים כאשר נלחמו נגד חמשת המלכים, ואברהם אבינו יצא להלחם בהם, הכה אותם והשיב את לוט ורכושו (בראשית יד). 96. **זכו.** טהרו. 97. **מעשיו.** של אברהם. 98. **אוכלוסין.** של צבאות חיילי ארבעת המלכים. 99. **צדיק אחד.** סר מרע ועושה טוב, או צדיק בינו לבין חבירו ובינו לבין קונו (יפ"ת) שנקלע בין הלוחמים. 100. **ירא שמים אחד.** שהוא סר מרע בלבד, או שאינו אלא ירא ה' בינו לבין קונו (יפ"ת). וחשש אברהם מעונשו של "חטא" זה. 101. **אל תירא אברם.** "אנכי מגן לך" - אני שומר עליך ולא תענש. 102. **ירא שמים לאמיתו.** אמיתי, והיינו שהוא ירא חטא, שחושש גם מחשש רחוק של חטא. 103. **והיא.** כלומר, יראת החטא.

מסילת ישרים — פרק כד

עיונים

הָאֱמִתִּית[104] שֶׁאָמְרוּ עָלָיו (ברכות לג, ב): "[105](ט)אֵין לוֹ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ אֶלָּא אוֹצָר שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם בִּלְבַד"[106], שֶׁרַק לְמֹשֶׁה הָיָה קַל

ט. **אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים.** כתב בספר קובץ מאמרים (להגר"י אלחנן וסרמן זצ"ל, דף ל"ט) עה"פ בסוף קהלת "סוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם". וז"ל: "הכוונה בזה שלא יעלה בדעתך לאמר כי יראת ה' היא מעלה באדם, ומי שאין בו יראת שמים הוא גם כן אדם אלא שחסר לו מעלה הצריכה. על זה בא הכתוב להשמיענו שאינו כן. כי מי שאין בו יראת שמים אינו אדם כלל, רק בעל חי. "כי זה כל האדם", וזולת זה אין לו מדרגת אדם. ואיכות האדם תלויה רק במדת יראת שמים אשר בקרבו אם מעט ואם הרבה. היינו, אם יש בו יראת שמים במדה מרובה הוא אדם גדול, ואם במדה מועטת הוא אדם קטן, ואם אין בו כלום אינו אדם כלל רק בעל חי בתמונת אדם.

והוא מבואר עפ"י הכתוב "נעשה אדם" (בראשית א, כו), ופירשו בזוהר שהקב"ה אמר לכל הבריאה כולה: נעשה כולנו יחד אדם, שכולנו נשתתף בבריאתו, היינו שכל אחד יתן לאדם מטבעו ותכונתו, שהשור יתן בו תכונת שור, והארי יתן בו תכונת ארי והנחש תכונת נחש וכו'. ונמצא כי אדם הוא עולם קטן, הכולל בתוכו תכונת כל הנבראים העליונים והתחתונים. וא"כ כוחותיהן של כל חיות רעות שבעולם נכללו באדם ואין לך חיה נוראה כזו. ולבד זה, הלא יש לאדם כלי משחית אשר אין לשום חיה בעולם והם הדעה והדיבור. ומאחר שלחיה אחת טורפת צריך לקושרה בשלשלת של ברזל, כמה שלשלאות צריכות לעצור בעד חיה נוראה כהאדם. וכשברא הקב"ה את האדם ודאי ברא גם השלשלת לקושרו שלא יחריב העולם. ומה היא השלשלת הזאת? זוהי יראת ה' אשר רק היא לבדה בכוחה לעצור את האדם שלא יהא כחיה טורפת, וזולתה לא תועיל שום תחבולה בעולם לשמור את האדם מלהזיק. ואף אם יהיה חכם ופילוסוף כאריסטו, לא תעמוד לו חכמתו בעת יתקפהו יצרו. וזהו שאמר אברהם לאבימלך (בראשית כ, יא) "רק אם אין יראת אלוקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי". והכוונה "רק", שזולת יראת ה' לא היו חסרים שום מעלה בחכמה ומדת דרך ארץ, וכל זה לא יועיל אם אין בהן יראת ה'. כן מוכח בבר"ר לו, א"". עכ"ד.

ביאורים

104. שאמרו עליו. על משה. ובמס"י כת"י הגי': "עליה" - על היראה האמתית. **105. אין לו להקב"ה בעולמו.** כלומר, אין שום דבר שבכוחו להביא את האדם למצב שיימצא "בעולמו של ה'", אלא יראת שמים בלבד, שעל ידה מבטל את רצונו מפני רצון השם, ומתעלה בזה מעל עצמיותו ומגיע לקירבה גדולה אל ה'. אדם כזה נמצא "בעולמו של הקב"ה" - "באוצרו של הקב"ה" (מהר"ל). המהרש"א ביאר הכוונה, על פי מה שדרשו במסכת ברכות (לג:) מהכתוב (דברים י, יב) "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה" וגו' - שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ולפיכך אין לו להקב"ה בעולמו מן האדם אלא מה שהוא ירא שמים, שזה הדבר היחיד שבא מתוך בחירתו. **106. יראת שמים.** במעלתה העליונה ביותר, דהיינו יראת חטא, שהיא השלימות היותר גדולה שביראת שמים. [מדוע נקרא אדם שנזהר מלחטוא בשם "ירא שמים"? כיון שהוא ירא מקלקול שנעשה ב'שמים' מחמת חטאות האדם. לכן מזכיר את העולמות העליונים, כי שם הקלקול רב יותר (הגר"ח מוואלוז'ין, רוח חיים)]. **107. שרק למשה היה קל להשיגה.** כדרשת חז"ל (ברכות לג:) על הכתוב: "ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלהיך" (דברים י, יב): שואלת הגמרא "אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא?!" [האם יראת שמים היא דבר פעוט?!] משיבה הגמרא: "אין! לגבי משה מילתא זוטרתא היא" [כן, לגבי משה רבינו, שאמר פסוק זה, יראת שמים דבר פעוט היא]. ומפרש רבינו שהכוונה היא על היראה במעלתה העליונה ביותר, שהיא יראת חטא.

מסילת ישרים — פרק כד

עיונים

לְהַשִּׂיגָהּ מִפְּנֵי רֹב דְּבֵקוּתוֹ בּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי הָאֲחֵרִים וַדַּאי [108]שֶׁהַחֹמֶר מוֹנֵעַ גָּדוֹל הוּא לָהֶם, אֲמְנָם [109]כָּל חָסִיד וְחָסִיד רָאוּי לוֹ לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג מִמֶּנָּה כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל, וְנֶאֱמַר (תהלים לד, י): "[110]יִרְאוּ אֶת ה' קְדֹשָׁיו".

ביאורים

108. שהחומר מונע גדול. ז"ל רבינו לקמן (פרק כ"ה) בענין קנין היראה: לפי שאין היראה הזאת מושגת בטבע, כי אדרבא רחוקה היא ממנו מפני גשמיות החושים. **109. כל חסיד וחסיד.** שאינו דבוק בחומריות עוה"ז. **110. יראו את ה' קדושיו.** 'קדושיו' - שאינם דבוקים בתאוות עולם הזה, להם קל יותר להגיע למידת יראת חטא.

מסילת ישרים

פרק כה

פֶּרֶק כ"ה

בְּדֶרֶךְ קִנְיַת הַיִּרְאָה

[1]אַךְ דֶּרֶךְ קִנְיַת הַיִּרְאָה הַזֹּאת הוּא הַהִתְבּוֹנֵן עַל שְׁנֵי עִנְיָנִים [2]אֲמִתִּיִּים: הָאֶחָד הוּא הֱיוֹת שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ [3]נִמְצֵאת בְּכָל מָקוֹם שֶׁבָּעוֹלָם, וְשֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ מַשְׁגִּיחַ עַל כָּל דָּבָר קָטָן וְגָדוֹל, [4]אֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינָיו, [5]לֹא מִפְּנֵי גֹּדֶל הַנּוֹשֵׂא [6]וְלֹא מִפְּנֵי פְּחִיתוּתוֹ, אֶלָּא הַדָּבָר הַגָּדוֹל וְהַדָּבָר הַקָּטָן, [7]הַנִּקְלֶה וְהַנִּכְבָּד, הוּא רוֹאֶה [8]וְהוּא מֵבִין [9]בְּלִי הֶפְרֵשׁ. הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיה ו, ג): "מְלֹא כָל

ביאורים

1. אך דרך קנית היראה. רבנו כותב זאת בהקשר לדבריו בסוף הפרק הקודם: שהחומר מונע גדול הוא להם להשיגה - עכ"ז - אך דרך קנית היראה וכו' (ע"פ סדר הויכוח). **2. אמיתיים.** בא להדגיש שדברים אלה הם מציאות קיימת, ואינם רק התבוננות שכלית. ויש להוסיף, שבאמת הלא מציאות השי"ת זהו האמת האמיתית מכל אמת אחרת בעולם, וכמו שמבואר באריכות ברמב"ם בפ"א מהל' יסודי התורה ה"ד וז"ל: "הוא שהנביא אומר "וה' אלוקים אמת" (ירמיה י, י), הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמיתו, והוא שהתורה אומרת "אין עוד מלבדו" (דברים ד, לה), כלומר, אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו". עכ"ל (פתח המסילה). **3. נמצאת בכל מקום שבעולם.** כי "לית אתר פנוי מיניה" (תקוני זוהר נ"ז א'). **4. אין נסתר.** כמ"ש (ירמיה כג, כד): "אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו". **5. לא מפני גודל הנושא.** ככל שהדבר יהיה גדול לא יסתר ממנו יתברך. או הכוונה, שגם במעשה גדול הקב"ה רואה גם את הפרטים הקטנים ולא ייעלמו ממנו על אף גודל המעשה (שמחת מרדכי). **6. ולא מפני פחיתותו.** ולא נחשוב שאין זה מכבוד ה' יתברך להשגיח על דבר פחות ונקלה, או שעל דבר קטן כזה הוא מוותר (שם). ועד"ז כתב בסידור הגר"א לבאר מה שמזכירים בברכת אשר יצר ענין כסא הכבוד, "גלוי וידוע לפני כסא כבודך", להדגיש נקודה זו של השגחתו יתברך מכסא כבודו אפילו על דברים הכי נבזים (פי כהן). **7. הנקלה והנכבד.** בין הדבר הבזוי ובין הדבר החשוב, שניהם רואה בשוה. **8. והוא מבין.** גם את שורשיו ואת מניעיו. **9. בלי הפרש.** בלי הבדל, את שניהם רואה ומבין בצורה שוה.

א. מי כה' אלהינו המגביהי לשבת, המשפילי לראות בשמים ובארץ. בימי דור אנוש טעו לחשוב שהקב"ה מסר את הנהגת העולם לכוחות ומזלות אחרים, כי **הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ", וְאוֹמֵר** (ירמיה כג, כד)**: "הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ [10]אֲנִי מָלֵא", וְאוֹמֵר** (תהלים קיג, ה-ו)**: "[11](א)מִי כַּה' אֱלֹהֵינוּ [12]הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ", וְאוֹמֵר** (שם

אין זה מכבודו להנהיג את העולם התחתון והשפל, ורק את השמים וצבא השמים נאה לו לנהל. אך תשובתם בצדם: בעינינו הקב"ה גבוה כל-כך, שאין הבדל אצלו בין השמים והארץ, ואם יכול להשפיל עצמו ולהנהיג את צבא השמים - יכול גם-כן, באותה מדה, להנהיג את הארץ, על כל יצוריה הפחותים והגשמיים. על פי זה ביארו המפרשים את הנאמר במסכת מנחות (קי.): "ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים" - דקרו ליה אלהא דאלהא", שבעיניהם גדולתו היתה שהוא מנהיג את הכוחות העליונים בלבד.

וזהו ביאור הכתוב כאן: "רם על כל גוים ה', על השמים כבודו", מתוך שהיה הקב"ה מרומם בעיניהם אמרו שרק על השמים כבודו להיות ולא על הארץ. עונים אנו להם: "מי כה' אלהינו המגביהי לשבת", הקב"ה כ"כ מרומם וגבוה, הרבה יותר ממה שאתם סבורים, "המשפילי לראות בשמים ובארץ", וכלשון המלבי"ם: "שכמו שמגביה לשבת מן הארץ כן מגביה לשבת מן השמים, וכמו שצריך להשפיל לראות בארץ כן צריך להשפיל לראות בשמים, ולא יתכן לאמר שהוא קרוב אל השמים יותר מאל הארץ", ואם הוא משפיל עצמו להנהיג את השמים וכל צבאם - באותה מדה הוא מנהיג את הארץ על כל יצוריה הפחותים והגשמיים, כי כולם שוים בעיניו לרוב גדולתו (מגלה עמוקות פר' תזריע, פנים יפות שמות כ' י"ב, המקנה קידושין לא., נפש החיים שער ג' פ"ט, בן יהוידע ב"ק עט:, שם עולם ח"א פ"ג).

ביאורים

10. אני מלא. ואין מקום ריק מכבודי והשגחתי, ואין נעלם ונסתר ממני (מלבי"ם). [רבנו מדגיש, שהבורא נמצא בכל מקום בלי הגבלה, ולא כהסוברים שרק עיניו משוטטות בכל (המאיר ליעקב)]. **11. מי כה' אלוקינו וגו'.** מי עניו כמוהו, כי אף אם אמנם הוא מגביה את עצמו לשבת מעל השמים, הוא משפיל עיניו להשגיח על כל הנעשה בשמים ובארץ (מצודת דוד). **12. המגביהי לשבת.** אין הכוונה שהקב"ה מרוחק ח"ו, דבודאי הקב"ה נמצא בכל מקום, אלא כוונת הכתוב שהקב"ה גבוה מהשגות בני האדם, ואף הגילוי שכינה שהיה בזמן המשכן והמקדש פסק על ידי החורבן. אמנם, על אף ההסתר פנים, מכל מקום "המשפילי לראות בשמים ובארץ" - השגחתו מצויה בכל מקום, ואף

מסילת ישרים פרק כה

קלח, ו): "כִּי רָם ה' וְשָׁפָל יִרְאֶה [13]וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יֵיָדָע".

[14]**וְכֵיוָן שֶׁיִּתְבָּרֵר לוֹ שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁהוּא, הוּא עוֹמֵד לְפָנָיו שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ, אָז מֵאֵלָיהָ תָּבוֹא בּוֹ הַיִּרְאָה וְהַפַּחַד פֶּן יִכָּשֵׁל בְּמַעֲשָׂיו שֶׁלֹּא יִהְיוּ כָּרָאוּי לְפִי רוֹמְמוּת כְּבוֹדוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ** (אבות פ"ב מ"א): "דַּע מַה לְמַעְלָה מִמְּךָ, עַיִן רוֹאָה וְאׇזֶן שׁוֹמַעַת וְכָל מַעֲשֶׂיךָ [15]בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים". כִּי כֵיוָן שֶׁהַשְׁגָּחַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל כָּל דָּבָר, וְהוּא רוֹאֶה הַכֹּל וְשׁוֹמֵעַ הַכֹּל, (ב)וַדַּאי שֶׁכָּל הַמַּעֲשִׂים יִהְיוּ עוֹשִׂים רֹשֶׁם, וְכֻלָּם נִכְתָּבִים בַּסֵּפֶר אִם לִזְכוּת אוֹ לְחוֹבָה.

עיונים

ב. **ודאי שכל המעשים יהיו עושים רושם.** יש לבאר, לפי הידוע שבכל דבר ודבר יש גילוי אלוקות. כאשר אדם עושה מצוה - נוצר על ידה רושם של גילוי אלוקות, וכאשר עושה עבירה - רושם של העלם (עבירה מלשון "מעבר הנהר", כלומר, גילוי האלוקות נעלם). יותר ממה שהירא-חטא ירא מעצם החטא - הוא ירא מההעלם, מהחסרון שגורם מעשה החטא, שהרי זוהי יראת שלימי הדעת הרוצים את השלימות (עיין לעיל פ"ד). זו אם כן כוונת רבינו בביאורו דברי התנא: "עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים": השגחת הקב"ה בכל והוא רואה ושומע הכל, ואילו רושם העבירה יוצר אצל האדם הסתכלות שכביכול העין אינה רואה והאוזן אינה שומעת, כי המעשה שאדם עושה נחקק וההעלם הוא מוחלט, ואותה השגחה של גילוי אלוקות נעלמת אצלו. מזה בדיוק מתיירא מי שיראתו היא

ביאורים

ניכרת היא למתבונן במה שנותן שכר ועונש במדה כנגד מדה (המאיר ליעקב). **13. וגבוה ממרחק יידע.** את הגאוותן ייסר (וילמדנו דעת) ממרחקי השמים, ממקום שבתו יתברך (עפ"י תרגום יונתן וראב"ע). **14. וכיון שיתברר וכו'.** מקשר ב' הנושאים: שכינתו יתברך בכל מקום, ומשגיח על הכל, ומבאר איך מתוך שניהם מגיעה יראת חטא. **15. בספר נכתבים.** פירוש, כיון שהקב"ה רואה הכל ושומע הכל, ממילא כל מעשי האדם, אם לזכות ואם לחובה, "נכתבים בספר" - מקבלים מציאות נצחית וקיימים לעולם, כיון שהם ידועים לבורא שהוא נצחי (יושר מסילה).

מסילת ישרים פרק כה

עיונים

יראת החטא - שמא ראֵית והשגחת הבורא-עולם לא יהיו נגלים אליו כי רושם העבירה יעלים זאת! פנימיות היראה היא שהאדם מתייירא שמא הוא יתנתק מהבורא, ממקור החיים - "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור".

וְאָמְנָם הַדָּבָר הַזֶּה אֵינוֹ מִצְטַיֵּר הֵיטֵב בְּשִׂכְלָם הָאָדָם אֶלָּא עַל יְדֵי [16]הַתְמָדַת הַהִתְבּוֹנְנוּת וְהַהִסְתַּכְּלוּת הַגָּדוֹל, כִּי בֵּיוָן שֶׁהַדָּבָר רָחוֹק מֵחוּשֵׁינוּ, [17]לֹא יְצַיְּרֵהוּ הַשֵּׂכֶל אֶלָּא אַחַר רֹב הָעִיּוּן וְהַהִשְׁקָפָה, וְגַם אַחַר שֶׁיְּצַיְּרֵהוּ יָסוּר הַצִּיּוּר מִמֶּנּוּ בְּנָקֵל אִם לֹא יַתְמִיד עָלָיו הַרְבֵּה.

וְנִמְצָא, שֶׁכְּמוֹ שֶׁרֹב הַהִתְבּוֹנֵן הוּא הַדֶּרֶךְ לִקְנוֹת הַיִּרְאָה הַתְּמִידִית, כֵּן הֶפֶסַח הַדַּעַת וּבְטוּל הָעִיּוּן הוּא הַמַּפְסִיד הַגָּדוֹל שֶׁלָּהּ, [18]יִהְיֶה מֻחְמַת טְרָדוֹת אוֹ בְּרָצוֹן, כָּל הֶפֶסַח הַדַּעַת בְּטוּל הוּא לַיִּרְאָה הַתְּמִידִית. הוּא מַה שֶּׁצִּוָּה הַקב"ה [19]אֶל הַמֶּלֶךְ (דברים יז, יט): "וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹהָיו". הָא לָמַדְתָּ שֶׁאֵין הַיִּרְאָה [20]נִלְמֶדֶת אֶלָּא מִן הַקְּרִיאָה הַבְּלִתִּי נִפְסֶקֶת. וּתְדַקְדֵּק שֶׁאָמַר "לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה", וְלֹא אָמַר לְמַעַן יִירָא, אֶלָּא לְפִי שֶׁאֵין הַיִּרְאָה הַזֹּאת מֻשָּׂגֶת בְּטֶבַע, כִּי אַדְרַבָּא רְחוֹקָה הִיא מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי [21]גַּשְׁמִיּוּת הַחוּשִׁים, וְאֵינָהּ נִקְנֵית אֶלָּא עַל יְדֵי לִמּוּד,

ביאורים

16. התמדת ההתבוננות וההסתכלות הגדול. 'התמדת ההתבוננות' היינו בריבוי הזמן, 'וההסתכלות הגדול' היינו באיכות העיון השכלי ועומקה - בגדולת הבורא ובהשגחתו התמידית עלינו. [עוד יתכן שהכוונה ב"התבוננות" לציור מציאות הדבר בצורה ברורה, וב"הסתכלות" - להצגה תמידית של המושג שנתברר כנגד עיני השכל - שלא "יסור הציור ממנו בנקל" כדלהלן בסמוך (שמחת מרדכי)]. **17. לא יציירהו השכל.** בצורה מוחשית, מעבר לידיעה השכלית. **18. יהיה מחמת טרדות או ברצון.** כלומר, בין אם מסיח דעתו מחמת טרדותיו, ובין אם ברצון ובמכוון. **19. אל המלך.** לכתוב לעצמו ספר תורה, וע"ז נאמר והיתה עמו וכו'. **20. נלמדת.** נרכשת. **21. גשמיות החושים.** כלומר, אי יכולת

מסילת ישרים — פרק כה

עיונים

(ג)וְאֵין [22]לִמּוּד לְיִרְאָה אֶלָּא [23]בְּרֹב הַהִתְמָדָה בַּתּוֹרָה [24]וּדְרָכֶיהָ בְּלִי הֶפְסֵק, וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מִתְבּוֹנֵן וּמְעַיֵּן בַּדָּבָר הַזֶּה תָּמִיד, בְּשִׂבְתּוֹ, בְּלֶכְתּוֹ,

ג. ואין לימוד ליראה אלא ברוב ההתמדה בתורה ודרכיה בלי הפסק. במסכת שבת (לא:): מכריז רבי ינאי, חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד (-חבל על מי שאין לו חצר - ושער לחצירו הוא עושה). דבר זה מובא בגמרא בהקשר ללומדי תורה שאין בהם יראת שמים. ופירש רש"י (יומא עב:): "שהתורה אינה רק (-אלא) שער ליכנס ליראת שמים, לכך צריך שתקדים לו יראת שמים". עכ"ד רש"י. משמע איפוא בדברי רבי ינאי שהתורה היא שער ליראה. דבר זה סותר, לכאורה, את האמור במסכת אבות (ג, ט): "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו - חכמתו מתקיימת", והיינו שהיראה היא השער לחכמה? וכן את האמור שם (אבות ג, יז): "אם אין יראה - אין חכמה"?

ותירצו המפרשים, שהרי נתבאר בדברי רבינו (בפרק הקודם) שיש שני מיני יראה: יראת העונש ויראת הרוממות. יראת העונש תלויה בעיקר באמונה. יראה זו מושרשת בכל אדם, שהרי האלוקים עשה את האדם ישר כמאמר הכתוב (קהלת ח, כט): "אשר עשה האלוקים את האדם ישר", וכן כתוב (קהלת ג, יד): "והאלוקים עשה שייראו מלפניו". דהיינו, שטבע הבריאה ערוך ומסודר שיוביל את האדם לכך שייירא מלפניו. וכמו בעניני העולם הזה כשמייצרים איזשהו דבר מורכבת בתוכו צורת התכלית שלו, א"כ ק"ו כשברא הקב"ה את האדם, הרכיב בתוכו שורש של יראה שזוהי תכליתו. יראה זו, במידה מסויימת, קודמת לחכמה.

הסוג השני של היראה היא 'יראת הרוממות'. דהיינו, כמו שאדם העומד לפני מי שהוא חשוב ומפורסם בשלימותו הינו חושש ומפחד לעמוד כנגדו באופן שניכר יהיה חסרונו, לא מפני שיענישוהו, אלא שמפחד ומתבייש הוא במה שניכר חסרונו, כמו כן, מי שחכמתו והשגתו היא שהקב"ה 'מָלֵא כל הארץ כבודו' וכביכול ה' עומד לנגדו, הרי הוא מפחד וירא ומתבייש בהיותו בעל חסרון, וכל שכן שמתבייש לעשות דבר שפוגע חס וחלילה בכבוד המלך. יראה ובושה זו איננה מצד שחושש שיענישהו המלך (אע"פ שגם מזה צריך לפחד), אלא מפני רוממותו יתברך וכבוד הדר גאונו. דרגה

ביאורים

החושים להשיג אלא דברים גשמיים. **22. לימוד.** הרגל ושינון. **23. ברוב ההתמדה בתורה.** מפני שלימוד התורה מקרב את האדם ומזככו שיהיה על ידה יותר מקודש ונעלה, ואז יוכל להשיג את היראה, וכמו שביאר רבינו לעיל בפרק ה' באריכות. וכבר אמרו במסכת אבות (ג, כא): "אם אין חכמה אין יראה". **24. ודרכיה.** הנהגות ואורחות מוסר הנלמדים ממנה.

מסילת ישרים — פרק כה

עיונים

זו אי אפשר לקנותה אלא על ידי יגיעה בתורה שהיא חכמתו יתברך.

דברי רבי ינאי שהתורה היא שער להכנס אל היראה, מתיחסים ליראת הרוממות, ששייך להשיגה רק על ידי תורה. וזו היא כוונת רש"י (יומא עב:) שכתב על זה 'שהתורה אינה רק שער ליכנס ליראת שמים, לכך צריך שתקדים לו יראת שמים'. כי לכאורה יש להבין: אם התורה אינה רק שער להכנס ליראת שמים, כיצד שייך להקדים יראת שמים לתורה? אלא הכוונה היא להיראה הראשונה שהיא צריכה להיות קודמת לתורה, כי רק על ידי יראה זו יכול להגיע לתורה, וממנה ליראת הרוממות השלימה.

'כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת', ו'אם אין יראה אין חכמה' - זוהי היראה הבסיסית, הראשונה, שבלעדיה אי אפשר להגיע לתורה. ומה שנאמר "אם אין חכמה אין יראה" - זוהי יראת הרוממות שאליה אפשר להגיע רק על ידי יגיעה בתורה ובחכמה המביאה לשלימות.

בְּשָׁכְבוֹ וּבְקוּמוֹ, עַד שֶׁיִּקְבַּע בְּדַעְתּוֹ אֲמִתַּת הַדָּבָר,
[25]דְּהַיְנוּ אֲמִתַּת הַמְצֻיָּא שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ בְּכָל מָקוֹם,
וְהֱיוֹתֵנוּ עוֹמְדִים לְפָנָיו מַמָּשׁ בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה,
וְאָז [26]יִירָא אוֹתוֹ בֶּאֱמֶת. וְהוּא מַה שֶּׁהָיָה דָּוִד
הַמֶּלֶךְ מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר (תהלים פו, יא)**: "הוֹרֵנִי ה'**
דַּרְכֶּךָ [27]אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ [28]יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ".

ביאורים

25. דהיינו אמיתת המצא שכינתו... והיותנו עומדים לפניו וכו'. הם שני הענינים בהם יש להתבונן לקניית היראה - כמבואר בראש פרק זה. **26. יירא אותו באמת.** יראת חטא, שזאת היא היראה האמיתית. **27. אהלך באמיתך.** אהלך בתורתך - שהיא האמת המוחלטת - באופן תמידי, בלא היסח הדעת כלל. או הכוונה, בידיעת אמיתת מציאות שכינתך והיותנו עומדים לפניך, שזה המביא ליראת חטא וכנ"ל. **28. יחד לבבי ליראה שמך.** שהדבר היחיד שיהיה בתוך לבי הוא יראת שמך. וב'מצודת דוד' ביאר, יחד לבבי - עשה לי לב אחד ומחשבה אחת ליראה את שמך ולא אהיה תלוי ומסופק.

מסילת ישרים — פרק כו

עיונים

פֶּרֶק כ"ו

בְּבֵאוּר מִדַּת הַקְּדֻשָּׁה

עִנְיַן הַקְּדֻשָּׁה בְּפוּל הוּא, דְּהַיְנוּ: [1]תְּחִלָּתוֹ עֲבוֹדָה [2]וְסוֹפוֹ גְּמוּל, תְּחִלָּתוֹ הִשְׁתַּדְּלוּת וְסוֹפוֹ מַתָּנָה. וְהַיְנוּ, שֶׁתְּחִלָּתוֹ הוּא מַה שֶּׁהָאָדָם מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ, וְסוֹפוֹ מַה שֶּׁמְּקַדְּשִׁים אוֹתוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא לט, א)**: "אָדָם [3]מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ מְעַט, [4]מְקַדְּשִׁים אוֹתוֹ הַרְבֵּה; [א]מִלְּמַטָּה, [5]מְקַדְּשִׁים אוֹתוֹ מִלְּמַעְלָה".**

א. מלמטה, מקדשים אותו מלמעלה. עה"פ "הקם תקים עמו" (דברים כב, ד) כתב הספרי: "הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה לפרוק פרוק - פטור, שנאמר 'הקם תקים עמו'". הלכה זו - אומר ה"חפץ חיים" (עה"ת) - נושאת עמה מוסר השכל לכל עניני האדם: אם הוא מקדש את עצמו מלמטה - מקדשים אותו מלמעלה. אם, למשל, בנוסף לבקשתו בתפילה "נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה" האדם גם משתדל לנצור פיו ולשונו, יעזרוהו מן השמים. אולם אם הוא עצמו אינו נשמר, איך יבקש זאת מאת הקב"ה? כל זה כלול במשמעות של "הקם תקים - עמו". הקב"ה מוכן לחוש לעזרתנו להקימנו, לקיימנו ולפרוק עול מעל צווארנו. התנאי הנדרש מאיתנו על מנת לזכות לסיוע הוא - "הבא ליטהר". לאור זה נראית התנהגותו של אדם הפונה אל ה' בתפילה לסייעתא דשמיא בלא כל השתדלות מצדו,

ביאורים

1. תחילתו עבודה... תחילתו השתדלות. ה"עבודה" היא מוגדרת ומוטלת כבר על האדם (לפי דרגתו), ואילו ה"השתדלות" היא התאמצות נוספת כדי לעלות לדרגות גבוהות יותר. ובהתאם ל"תחילה" - גם ה"סוף": "גמול" על העבודה ו"מתנה" על ההשתדלות (שמחת מרדכי). **2. וסופו גמול... וסופו מתנה.** יש כאן שתי בחינות: "שכר" - גמול על עבודתו שבתחילה, אך יש בכך גם בחינת "מתנה", כי המעלה שהוא זוכה לה היא הרבה יותר ממה שהיה ראוי לו מצד שכר-עבודתו בלבד (שם). **3. מקדש עצמו מעט.** מציב לעצמו גדרים ופורש אף מדברים המותרים. **4. מקדשים אותו הרבה.** מסייעים אותו מן השמים להתקדש עוד יותר. **5. מקדשים אותו מלמעלה.** והקדושה נמשכת עליו מלמעלה - משורשה העליון של המצוה (נפש החיים א, ו בהגה"ה, ראה שם בהרחבה). ובריטב"א ביאר, מקדשים אותו המלאכים הקדושים מלמעלה.

מסילת ישרים — פרק כו

עיונים

מגוחכת ומוזרה ביותר. זהו שאמר הנביא: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה'" (הושע יד). קחו עמכם אותם דיבורים שאתם מדברים, אל תשכחו אותם! תנו דעתכם היטב על בקשות אלו שאתם מבקשים מלפניו, ואז - "ושובו אל ה'". אזי, תהיה התשובה שלימה.

הַהִשְׁתַּדְּלוּת הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם [6]נִבְדָּל וְנֶעְתָּק [7]מִן הַחָמְרִיּוּת לְגַמְרֵי וּמִתְדַּבֵּק תָּמִיד בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בֵּאלֹהָיו, וְעַל דָּבָר זֶה נִקְרְאוּ הַנְּבִיאִים [8]מַלְאָכִים, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַהֲרֹן (מלאכי ב, ז)**: "[9]כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְּשׁוּ מִפִּיהוּ [10]כִּי מַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת הוּא". וְאוֹמֵר** (דהי"ב לו, טז)**: "וַיִּהְיוּ [11]מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים [וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִיאָיו]". וַאֲפִלּוּ בִּשְׁעַת הִתְעַפְּקוֹ בְּמַעֲשִׂים הַגַּשְׁמִיִּים הַמָּכְרָחִים לוֹ [12]מִפְּאַת גּוּפוֹ, הֲנֵה לֹא תָזוּז נַפְשׁוֹ מִדְּבֵקוּתָהּ הָעֶלְיוֹן, וּכְעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר** (תהלים סג, ט)**: "[13]דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תָּמְכָה יְמִינֶךָ".**

וְאָמְנָם לְפִי שֶׁאִי אֶפְשָׁר לָאָדָם שֶׁיִּשָּׂיֵם הוּא אֶת עַצְמוֹ בְּמַצָּב הַזֶּה, כִּי כָּבֵד

ביאורים

6. נבדל ונעתק. "נבדל" בדעתו ובמחשבתו ו"נעתק" [מתנתק] במעשיו. **7. מן החמריות.** מן הזיקה לחומריות. **8. מלאכים.** על שם שהם כמלאכים המנותקים מן החומריות לגמרי ודבקים תמיד בה'. **9. כי שפתי כהן וגו'.** פירש רש"י: עליהם מוטל לשמור דעת, למה? שהרי תורה יבקשו מפיהו, שכבר דבר זה מסור להם - "יורו משפטיך ליעקב" (דברים לג, י). **10. כי מלאך וגו'.** שלוחו של הקב"ה כמלאכי השרת לשרת לפניו וליכנס לפנים במחיצתו (רש"י). **11. מלעיבים במלאכי האלוקים.** מלעיגים בנביאי ה'. [על פי פשוטו, "מלאכי האלוקים" הם נביאי ה'. אמנם רב מפרש (במסכת שבת קיט:) שמדובר בתלמידי חכמים, מכיון שהפסוק ממשיך ומזכיר נביאי ה' בנפרד. ואכן מוצאים אנו לפעמים שתלמידי חכמים נקראים מלאכים, ראה שבת קיב: וחגיגה טו: (מהרש"א)]. **12. מפאת גופו.** מצד קיום גופו. **13. דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך.** המקרא רומז על ענין הכפילות שב'קדושה': ההשתדלות מצד האדם - "דבקה נפשי אחריך", והגמול שמקבל מלמעלה - "בי תמכה ימינך" (שמחת מרדכי).

מסילת ישרים — פרק כו

עיונים

הוּא מִמֶּנּוּ, כִּי סוֹף סוֹף חָמְרִי הוּא וּבָשָׂר וָדָם, עַל כֵּן אָמַרְתִּי שֶׁסּוֹף הַקְּדֻשָּׁה מַתָּנָה, כִּי מַה שֶּׁיּוּכַל הָאָדָם לַעֲשׂוֹת הוּא הַהִשְׁתַּדְּלוּת הָרִאשׁוֹן [14]בְּרִדִיפַת הַיְדִיעָה הָאֲמִתִּית [15]וְהַתְמָדַת הַהַשְׂכָּלָה בְּקְדֻשַּׁת הַמַּעֲשֶׂה, אַךְ הַסּוֹף הוּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַדְרִיכֵהוּ בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה שֶׁהוּא חָפֵץ לָלֶכֶת בָּהּ, וְיַשְׁרֶה עָלָיו קְדֻשָּׁתוֹ וְיַקְדִּישֵׁהוּ, וְאָז יִצְלַח בְּיָדוֹ זֶה הַדָּבָר, שֶׁיּוּכַל לִהְיוֹת בַּדְּבֵקוּת הַזֶּה עִמּוֹ יִתְבָּרַךְ בְּתָמִידוּת, כִּי מַה [16]שֶּׁהַטֶּבַע מוֹנֵעַ מִמֶּנּוּ יַעְזְרֵהוּ יִתְבָּרַךְ וְסִיּוּעוֹ יִתֵּן לוֹ, וּכְעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פר, יב): "[17]לֹא יִמְנַע טוֹב [18]לַהֹלְכִים בְּתָמִים". וְעַל כֵּן אָמְרוּ בַּמַּאֲמָר שֶׁזָּכַרְתִּי "אָדָם מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ [19]מְעַט", שֶׁהוּא מַה שֶּׁיּוּכַל הָאָדָם לִקְנוֹת בְּהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ, "מְקַדְּשִׁים אוֹתוֹ הַרְבֵּה", שֶׁהוּא הָעֵזֶר שֶׁעוֹזֵר אוֹתוֹ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וּכְמוֹ שֶׁזָּכַרְתִּי.

וְהִנֵּה הָאִישׁ הַמִּתְקַדֵּשׁ בִּקְדֻשַּׁת בּוֹרְאוֹ, [ב]אֲפִלּוּ מַעֲשָׂיו הַנִּשְׁמִיִּים [20]חוֹזְרִים

ביאורים

14. ברדיפת הידיעה האמיתית. המאמץ להגיע למדרגה של התנתקות מן החומר והתדבקות באלוקים. **15. והתמדת ההשכלה בקדושת המעשה.** שיתמיד בדבקות המחשבה גם כשעוסק בענינים גשמיים ועי"כ יקדש אותם. **16. שהטבע.** החומרי. **17. לא ימנע טוב.** רבינו מפרש מלת "טוב" על ענין הדביקות בו יתברך, כמש"כ לעיל (פ"א): "כי השלימות הוא רק הדביקות בו יתברך, והוא מה שהיה דוד המלך אומר ואני קרבת אלקים לי טוב, כי רק זה הוא הטוב". **18. להולכים בתמים.** לאלו העושים את חלקם בשלימות, עד כמה שיש בכח טבעם האנושי. **19. מעט.** כל מה שהאדם מקדש עצמו הוא אך מעט כנגד הקדושה הרבה שמקדשים אותו מלמעלה (עיונים).

20. חוזרים. מתהפכים.

מסילת ישרים — פרק כו

עיונים

לצורך קדושתו, הרי החזירה למקום מחצבתה הקודם במעמדה הקדוש, וגורם עוד תוספת קדושה בעולם (נתיב אליעזר).

בפרשת עקב בפסוק (דברים ט, ט) "ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי", וכן להלן "ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל חטאתכם וכו'" (שם ט, יח), יש לתמוה - כותב ה"תפארת שלמה" מראדומסק זצ"ל - על התנצלות הזה של משה רבינו ע"ה שלא אכל ולא שתה מ' יום, הלא היה עומד ומדבר עם השכינה וזה התענוג הוא יותר מכל התענוגים שבעולם ולמה לו לאכילה ושתיה כלל. אך הנה הענין סוד כל בריאת העולם רק עבור האדם אשר הוא בחיים חיותו עודנו בעולם העשיה הגוף עם הנפש יחד והיצר עומד לנגדו ומסיתו והאדם כובש יצרו ומתגבר עליו לעשות רצון הבורא ב"ה ועובד השם יתברך גם ע"י אכילה ושתיה בכוונה הראויה ונכונה עושה יחודים בעולמות העליונים. אבל בגן עדן הוא זמן קבלת שכר ותענוג לצדיקים משכר פעולתם בעוה"ז אבל זמן העשיה חלף ועבר כי (תהלים פח, ו) במתים חפשי. וז"ש (בראשית א, לא) "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" בעולם העשיה הוא הטוב בעיניו ית"ש, אבל המלאכים ושרפים שהם בעולם הבריאה אינם חשובים בעיניו כמו האדם. ולזאת צריך האדם לתת שבח והודיה על כל שעה ורגע שהוא עודנו בחיים ויכול לעשות רצונו ית"ש כי זה כבודו. וזה שהיה משה רבינו ע"ה מתנצל על מ' יום שהיה במרום בבחינת מלאך ושרף ובטל ממנו מלחמת היצר והם היו חסרים ממנין שנותיו, וזה היה מחמת חטאת בני ישראל שהיה עומד במקום לבקש עליהם רחמים.

ב. אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות עניני קדושה ממש. יש לבאר, כי כל הבריאה מקורה בקדושתו יתברך, אך למען לא יוכו יושבי הארץ בסנוורים, הפכה הבורא לגוש גשמי, ובהשתמש בה האדם הקדוש לִהְיוֹת עִנְיְנֵי [21]קְדֻשָּׁה מַמָּשׁ. [22]וְסִימָנְךָ, אֲכִילַת קָדָשִׁים, שֶׁהִיא עַצְמָהּ מִצְוַת עֲשֵׂה, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרא ויקרא י, יז): "כֹּהֲנִים אוֹכְלִים וּבְעָלִים מִתְכַּפְּרִים".

וְתִרְאֶה עַתָּה הַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין [23]הַטָּהוֹר לַקָּדוֹשׁ: [ג]הַטָּהוֹר, מַעֲשָׂיו הַחָמְרִיִּים אֵינָם לוֹ

ביאורים

21. קדושה ממש. כלומר, לא רק שהם אינם מפרידים אותו מדבקותו בה', אלא הם עצמם הופכים להיות עניני קדושה ומקדשים אותו עוד יותר (ישור מסילה). **22. וסימנך.** ודוגמא לדבר.

23. הטהור. האדם שהגיע למידת ה'טהרה' המבוארת לעיל בפרקים טז-יז.

ג. הטהור, מעשיו החמריים אינם לו אלא הכרחיים. בספר "מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 149) מאריך

מסילת ישרים — פרק כו — עיונים

[24]אֲלָא הֲכִרְחִיִּים, וְהוּא עַצְמוֹ אֵינוֹ מִתְכַּוֵּן בָּהֶם אֲלָא [25]עַל צַד הַהֶכְרֵחַ, וְנִמְצָא שֶׁעַל יְדֵי זֶה [26]יוֹצְאִים מִסּוּג הָרַע שֶׁבַּחֲמְרִיּוּת וְנִשְׁאָרִים

לבאר את ההבדל בין הטהור לקדוש: גדר מדרגת הטהור הוא, מדרגה בה האדם אינו נהנה כלל מהנאות גשמיות. הוא מתרחק כל כך מעניני העולם הזה, עד שההנאה הגשמית לא נחשבת לכלום בעיניו. אדרבה, היא מאוסה ומשוקצת בעיניו, כיון שעלולה לקרבו אל הגשמיות שכה בורח ממנה ולהרחיקו מהרוחניות ח"ו.

אמנם הזוכה למדרגת הקדושה, משתדל להשיג את הנאות עולם הזה כדי להשתמש בהם אך ורק לעבודת הבורא, ואין לו בהם שום שמץ של תאוה ושום ענין של גופניות כלל. בכל לבבו אין אף נקודה כלשהי של רצון להנאות עולם הזה, אלא הכל משמש אך ורק ככלי לדבקותו בהשי"ת שאינו פוסקת אפילו לרגע, ואפילו בשעת מעשה הגופני ממש. זהו ענין העלאת ניצוצות הקדושה. אין דבר בעולם שלא יהיה בו ניצוץ של קדושה. וכבר ביארנו (ב'מכתב מאליהו' ח"ב עמ' 212) שענין העלאת ניצוצות הקדושה הוא, לנצל את האפשרויות, אפילו הרחוקות, להביא את כל מעשה ודבר אל תחום הקדושה.

הקדוש רואה את עצמו מוכרח לרדת לעניני עולם הזה כדי להשתמש בם לעבודת הבורא, להעלות את ניצוצות הקדושה, לתקן את העולם הזה כרצון הבורא. ברור שזו מסירות נפש מצדו, וקרבן גדול, שכן שונא הוא לרדת אל מקום הטומאה, עולם האכילה והשתיה ושאר עניני עולם הזה המתועבים ומאוסים בעיניו. ברם מתחזק הוא במסירות נפש לעבודה זו לשם קדושת שמו יתברך, כמדת קונו שצמצם את כבודו האין סופי והוריד את שכינתו אלינו כדי להתחסד עמנו; כן האדם הקדוש יורד ירידה שהיא לצורך עלייה, להתחסד עם קונו לעשות רצונו. זוהי בחינת הקרבן שמזכיר ב"מסילת ישרים" אצל מעלת הקדוש.

אולם הטהור עדיין לא הגיע למדרגה זו, בה יכול לעשות שלום עם היצר הרע להתפשר עמו - על ידי שמשתמש בו רק למטרת הטוב, כי עדיין הוא צריך לירא ולפחד שאם לא יתרחק ממנו לגמרי, אלא יעסוק בעניני עולם הזה כדי להפכם לטוב, עלול הוא לבא לידי נזק. כי גם אחרי שאין בלבו תשוקה לעניני עולם הזה המאוס בעיניו, נשארו בו מרשמי הרע דקים שעלולים להתעורר שוב לאש חזקה אם יתקרב לעניני הגשמיות.

ביאורים

24. אלא הכרחיים. שהוא מוכרח לעשותם למען קיום גופו. **25. על צד ההכרח.** ולא לשם ההנאה הגשמית הכרוכה בהם וכמו שנתבאר לעיל בריש פרק טז ע"ש. **26. יוצאים.** מעשיו החומריים.

מסילת ישרים — פרק כו — עיונים

ד. המאכל שהם אוכלים הוא כקרבן. בספר 'שעורי דעת' (א' 198) ביאר שזהו מפני שאצל הקדוש כל ענייניו וכוחותיו אינם ענינים חמריים נפרדים, אלא כולם מקושרים לקדושת שמו ית' וכמש"ב ענין "תמים תהיה עם ה' אלוקיך", שכל האדם עם כל כחותיו, הערים וחיים בו, מתמזגים ומתאחדים עם האלהות כביכול, ולכן אכילתו וכל הנאותיו ג"כ הן ענין קדושה, והמהנה אותו הרי הוא מעלה את אלו

טְהוֹרִים, אַךְ לִכְלַל קְדוּשָׁה לֹא בָאוּ, כִּי [27]אִלּוּ הָיָה אֶפְשָׁר בִּלְתָּם, כְּבָר הָיָה יוֹתֵר טוֹב. אַךְ הַקָּדוֹשׁ, הַדָּבֵק תָּמִיד לֵאלֹהָיו וְנַפְשׁוֹ מִתְהַלֶּכֶת בֵּין [28]הַמַּשְׁכָּלוֹת הָאֱמִתִּיּוֹת בְּאַהֲבַת בּוֹרְאוֹ וְיִרְאָתוֹ, הִנֵּה נֶחְשַׁב לוֹ כְּאִלּוּ הוּא מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' [29]בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים עוֹדֵנוּ פֹּה בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְהִנֵּה אִישׁ כָּזֶה הוּא עַצְמוֹ נֶחְשָׁב [30]כַּמִּשְׁכָּן, [31]כַּמִּקְדָּשׁ [32]וְכַמִּזְבֵּחַ, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ר פב, ו): "[33]וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים" (בראשית לה, יג), [34]הָאָבוֹת [35]הֵן הֵן הַמֶּרְכָּבָה", וְכֵן אָמְרוּ, "הַצַּדִּיקִים הֵן הֵן הַמֶּרְכָּבָה", כִּי הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עֲלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה שׁוֹרָה בַּמִּקְדָּשׁ, וּמֵעַתָּה [ד]הַמַּאֲכָל שֶׁהֵם אוֹכְלִים הוּא כְּקָרְבָּן שֶׁעוֹלֶה עַל גַּבֵּי הָאִשִּׁים, כִּי וַדַּאי הוּא שֶׁהָיָה נֶחְשָׁב לְעִלּוּי גָּדוֹל אֶל אוֹתָם הַדְּבָרִים שֶׁהָיוּ עוֹלִים עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ כֵּיוָן שֶׁהָיוּ נִקְרָבִים לִפְנֵי הַשְּׁכִינָה, וְכָל כָּךְ [36]יִתְרוֹן הָיָה

ביאורים

27. אילו היה אפשר בלתם. אילו היתה לו אפשרות קיום מבלי להזדקק ל"מעשים החומריים". **28. המושכלות.** ידיעות. **29. בארצות החיים.** כינוי לעולם הבא. **30. כמשכן.** כמקום השראת השכינה. **31. כמקדש.** כמקום מקודש - אעפ"י שהוא בנוי מחמרים גשמיים. **32. וכמזבח.** כמקום העלאת הקרבנות המתעלים מחומריותם ע"י הקרבתם לשם ה'. **33. ויעל מעליו אלהים.** לא אמר "ויעל מלפניו", אלא "מעליו" - מעל גבו. **34. האבות.** אברהם יצחק ויעקב. **35. הן הן המרכבה.** הנושאת ומוליכה בעולם את שכינת כבוד ה' יתברך, וכמו שיושב כביכול על כסא כבודו בשמים על שרפים וחיות הקודש, כן יושב בארץ על ידי המאמינים בו ובזכותם המשכינים שכינתו בארץ (פירוש מהרז"ו). **36. יתרון.** תוספת ומעלה.

מסילת ישרים — פרק כו

עיונים

לָהֶם בָּזֶה, עַד שֶׁהָיָה כָּל מִינָם מִתְבָּרֵךְ בְּכָל הָעוֹלָם, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה [37]בַּמִּדְרָשׁ, כֵּן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה שֶׁהָאִישׁ הַקָּדוֹשׁ אוֹכֵל, עִלּוּי הוּא

הדברים, מקדישם ומקריבם ע"י הקדוש קרבן לה'.

ועל דרך זה הוא באמת גם ענין הקרבנות: אמנם ענין הקרבנות חוק הוא מחוקי התורה ואי אפשר לנו לדעת כל טעמו וסודו, וכמו שהביא הרמב"ם בה' מעילה פ"ח "שכל הקרבנות מכלל החוקים הם שאין טעמם ידוע ואמרו חכמים בשביל הקרבנות העולם עומד", וענינם טמיר ונעלם הוא, אבל על פי מה שנמצא מרומז בספרים הק' נראה לבאר, שגם ענין הקרבן הוא בדרך זה. כי הנה רצון ה' בתכלית סדור העולם היה, שהאדם במעשיו ובפעולותיו המכוונים לשמו ית' ירומם ויעלה את כל העולם והכוחות הפחותים שנמצאו בו, יקדשם ויאגדם לשרשם שממנו נשתלשלו, ועבודת האדם היא לא רק לקדש ולהעלות את הנשמה, שלזה היה יאות יותר העולם הרוחני שנמצאה שם טרם ירדה לעולם השפל, אלא שירידת הנשמה לזה העולם היא למען תרומם את הענינים החמריים והכוחות השפלים שבנפש האדם ובבריאה כולה ותאגדם לשרשם, שבזה מתעלית הנשמה ומשגת מעלה ומתקיים רצון ה' בתכלית הבריאה.

וזהו גם ענין הקרבנות, כי ע"י שמביא את הקרבן ומקריבו ע"ג המזבח הוא מעלה ומרומם בזה את הנפש הבהמית ומאגדה לשרשה, ואם אמנם לא ידענו איך ובמה מרומם הקרבן את נפש הבהמה, אולם השי"ת ציוה לנו על הקרבנות, באשר לפי סוד הבריאה ושרשי ענייניה, יש במעשי הקרבן - כשהוא נעשה בכוונה הרצויה ולפי פרטי דיניו - לרומם את הנפש השפלה של הבהמה, כי באמת בשרשה גם היא ממקום גבוה וקדוש חוצבה, ורק עפ"י השתלשלות העולמית נשתלשלה עד כדי מצבה השפל הזה, וע"י ההקרבה הוא מרוממה לשרשה ומעלה אתה את כל מינה ואת כל הנפשות הבהמיות, ובתוכם הנפש הבהמית שבאדם עצמו, ומרומם עי"ז את כל הכוחות השפלים של הבריאה לשרשם האלוקי אשר זאת היא תעודתו של האדם בעולם וזהו הרצון המכוון של הבורא ית' בבריאתו וזאת היא תכלית הבריאה.

וזהו מה שמצינו שהקרבנות הם אשה ריח ניחוח לה' וכמש"פ חז"ל: "ריח ניחוח, נחת רוח היא לפני שאמרתי ונעשה רצוני", כי ע"י הבאת הקרבנות מתעלים כוחות השפלים ונתמלא רצונו ית' בבריאתו ונחת רוח היא לפניו שהעולם מתקרב לתכליתו. עכ"ד.

ביאורים

37. במדרש. תנחומא, תצוה פר' יג: "לחם מצות ולחם הפנים שהיו מקריבין היו מברכין את הלחם, וביכורים שהיו מקריבין היו מברכין את פירות הארץ".

מסילת ישרים — פרק כו

עיונים

ה. עילוי ויתרון הוא לדבר ההוא שזכה להיות תשמיש לצדיק. כתב ה'חתם סופר' (בראשית יג, ו, עה"פ: כי היה רכושם רב): "בהיות האנשים קדושים אז תתקדש גם כל מאודם ומקנה בהמתם עמם. ואל תתמה, שהרי

לַמַּאֲכָל הַהוּא וְלַמִּשְׁתֶּה הַהוּא כְּאִלּוּ נִקְרַב עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ מַמָּשׁ. וְהוּא הָעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ עָלָיו זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קה, ב): "כָּל הַמֵּבִיא דּוֹרוֹן לְתַלְמִיד חָכָם כְּאִלּוּ הִקְרִיב בִּכּוּרִים". וְכֵן אָמְרוּ (יומא עא, א): יְמַלֵּא גְּרוֹנָם שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים יַיִן בְּמָקוֹם נְסָכִים. [38]וְאֵין הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁיִּהְיוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים לְהוֹטִים אַחֲרֵי הָאֲכִילָה וְהַשְׁתִיָּה, חַס וְשָׁלוֹם, שֶׁיְּמַלֵּא גְּרוֹנָם כְּמַלְעִיט אֶת הַגַּרְגְּרָן, אֶלָּא הָעִנְיָן הוּא לְפִי הַכַּוָּנָה שֶׁזָּכַרְתִּי, כִּי תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הַקְּדוֹשִׁים בְּדַרְכֵיהֶם וּבְכָל מַעֲשֵׂיהֶם הִנֵּה הֵם מַמָּשׁ כַּמִּקְדָּשׁ וּכְמִזְבֵּחַ, מִפְּנֵי שֶׁהַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עֲלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה שׁוֹרָה בַּמִּקְדָּשׁ מַמָּשׁ, וְהִנֵּה הַנִּקְרָב לָהֶם כַּנִּקְרָב עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וּמִלּוּי גְּרוֹנָם תַּחַת [39]מִלּוּי הַסְּפָלִים. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה כָּל תַּשְׁמִישׁ שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ מִדְּבָרֵי הָעוֹלָם אַחֲרֵי הֱיוֹתָם כְּבָר דְּבוּקִים לְקָדְשָׁתוֹ יִתְבָּרַךְ, הִנֵּה (ה)עִלּוּי וְיִתְרוֹן הוּא לַדָּבָר הַהוּא שֶׁזָּכָה לִהְיוֹת תַּשְׁמִישׁ לַצַּדִּיק. וּכְבָר הִזְכִּירוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעִנְיַן אַבְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁלָּקַח יַעֲקֹב וְשָׂם מְרַאֲשׁוֹתָיו (חולין צא, ב): "אָמַר רַבִּי יִצְחָק, מְלַמֵּד [40]שֶׁנִּתְקַבְּצוּ כֻלָּן וְהָיְתָה כָּל אַחַת אוֹמֶרֶת עָלַי יָנִיחַ צַדִּיק רֹאשׁוֹ".

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, עִנְיַן הַקְּדֻשָּׁה הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם דָּבֵק כָּל כָּךְ בֵּאלֹהָיו, עַד

ביאורים

38. ואין הדבר הזה. בא להורות. **39. מילוי הספלים.** הקבועים בצד המזבח שיוצקים לתוכם את הנסכים. **40. שנתקבצו כולן.** אל תחת ראשו של יעקב - ברצותן לשמש את הצדיק, כדי להתעלות

מסילת ישרים

פרק כו

עיונים

שֶׁבְּשׁוּם מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לֹא יִפָּרֵד וְלֹא יָזוּז מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ, עַד שֶׁיּוֹתֵר יִתְעַלּוּ הַדְּבָרִים הַנַּשְׁמִיִּים אֲשֶׁר יְשַׁמְּשׁוּ לְאָחָד מִהַּתַּשְׁמִישָׁיו בַּמֶּה שֶׁהוּא מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, מִמַּה שֶּׁיֵּרֵד הוּא מִדְּבֵקוּתוֹ וּמַעֲלָתוֹ בְּהִשְׁתַּמְּשׁוֹ מִדְּבָרִים גַּשְׁמִיִּים. וְאָמְנָם זֶה בִּהְיוֹת שִׂכְלוֹ וְדַעְתּוֹ קְבוּעִים תָּמִיד בִּגְדֻלָּתוֹ יִתְבָּרֵךְ וְרוֹמְמוּתוֹ וּקְדֻשָּׁתוֹ, עַד שֶׁיִּמָּצֵא כְּאִלּוּ הוּא מִתְחַבֵּר לַמַּלְאָכִים הָעֶלְיוֹנִים מַמָּשׁ עוֹדֵהוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וּכְבָר אָמַרְתִּי שֶׁאֵין הָאָדָם יָכוֹל [41]לַעֲשׂוֹת בָּזֶה מִצַּדּוֹ, אֶלָּא לְהִתְעוֹרֵר בַּדָּבָר וּלְהִשְׁתַּדֵּל עָלָיו. וְזֶה אַחַר שֶׁכְּבָר יִמָּצְאוּ בּוֹ כָּל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת שֶׁזָּכַרְנוּ עַד הֵנָּה מִתְּחִלַּת הַזְּהִירוּת וְעַד יִרְאַת הַחֵטְא, בְּזֹאת יָבוֹא אֶל הַקֹּדֶשׁ וְיִצְלִיחַ. שֶׁהֲרֵי אִם הָרִאשׁוֹנוֹת חֲסֵרוֹת מִמֶּנּוּ, הֲרֵי הוּא [42]כְּזָר וּבַעַל מוּם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (במדבר יח, ד): **"וְזָר לֹא יִקְרַב"**. אַךְ כלי נכרים צריכים טבילה בהכנסם לקדושת ישראל. ולפענ"ד זה מרומז גם כן בקרא בסוף הפרשה "ומקנת כספו מאת כל בן נכר נימולו אתו", רצונו לומר שכל קניני כספו שקנה מאת נכרים קיבלו קדושת מילה בהמולו כי נישאו על ידי אדוניהם אברהם". וכעי"ז כתב ה'משך חכמה' (תחילת פרשת תולדות): "קדושת הישראל המושפעת מה' שנאמר "כי אני ה' מקדשכם' (ויקרא כ, ח), שופע שפע קדושה גם על קנינו ובהמתו... ששפע קדושת יעקב שופע גם על מקנהו וקנינו...".

ומצינו גם כי קדושת הצדיקים מקדשת את בגדיהם, כמש"כ ה'חתם סופר' (פרשת תולדות, עה"פ 'הלא אצלת'): "דמשמע בירושלמי ריש פרק ואלו מגלחין, דבמלבושיו של אדם נאצלים מקדושתו של הלובש, והוא הדין בהיפוך, והלובש אותם אחריו יאצל עליו מאותו הרוח לטוב ולמוטב, בסוד אשר ילבשם תחתיו מבניו". עכ"ל.

ביאורים

ע"י כך. **41. לעשות בזה מצדו.** להשיג מעלת הקדושה בשלימותה ברמה נשגבה זו. **42. כזר.** אדם שאינו כהן. **43. וזר לא יקרב.** לעבוד בבית המקדש. כמו כן נאמר לגבי בעל מום: "איש... אשר יהיה בו מום לא יקרב" (ויקרא כא, יז).

מסילת ישרים

פרק כו

אַחֲרֵי הֲכִינוֹ אֶת עַצְמוֹ בְּכָל [44]הַכָּנוֹת אֵלֶּה, אִם יַרְבֶּה לְדָבֵק בִּתְקֻקַּף הָאַהֲבָה וְעִצָּם הַיִּרְאָה [45]בְּהַשְׂכָּלַת גְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרֵךְ וְעִצָּם רוֹמְמוּתוֹ, יַפְרִיד עַצְמוֹ מֵעִנְיְנֵי הַחֹמֶר מְעַט מְעַט, וּבְכָל פְּעֻלּוֹתָיו וּבְכָל תְּנוּעוֹתָיו יְכַוֵּן לְבָבוֹ אֶל [46]מַצְפּוּנֵי הַהִתְדַּבְּקוּת הָאֲמִתִּי, עַד [47]שֶׁיֵּעָרֶה עָלָיו רוּחַ מִמָּרוֹם וְיַשְׁכִּין הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ אֶת [48]שְׁמוֹ עָלָיו כְּמוֹ שֶׁעוֹשֶׂה לְכָל קְדוֹשָׁיו, וְאָז יִהְיֶה כְּמַלְאַךְ ה' מַמָּשׁ, וְכָל מַעֲשָׂיו, אֲפִלּוּ הַשִּׂפָלִים וְהַגַּשְׁמִיִּים, כְּקָרְבָּנוֹת וַעֲבוֹדוֹת.

וְהִנֵּה רוֹאֶה שֶׁדֶּרֶךְ קִנְיַת זֹאת הַמִּדָּה הוּא עַל יְדֵי רֹב [49]הַפְרִישָׁה וְהָעִיּוּן הֶעָצוּם [50]בְּסִתְרֵי הַהַשְׂגָּחָה הָעֶלְיוֹנָה וּמַצְפּוּנֵי הַבְּרִיאָה וִידִיעַת רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרֵךְ וּתְהִלּוֹתָיו, עַד שֶׁיִּתְדַּבֵּק בּוֹ דְּבֵקוּת גָּדוֹל וְיֵדַע לְכַוֵּן מַחֲשַׁבְתּוֹ בִּהְיוֹתוֹ הוֹלֵךְ וּמִשְׁתַּמֵּשׁ [51]בַּדְּרָכִים הָאַרְצִיִּים, כְּמוֹ שֶׁהָיָה רָאוּי לַכֹּהֵן שֶׁיִּתְכַּוֵּן בְּעוֹדוֹ שׁוֹחֵט הַזֶּבַח אוֹ מְקַבֵּל דָּמוֹ אוֹ זוֹרְקוֹ, עַד שֶׁיִּמְשֹׁךְ בָּזֶה הַבְּרָכָה מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם, [52]וְזוֹלַת זֶה אִי אֶפְשָׁר שֶׁיַּשִּׂיג [53]מַעֲלָה זוֹ, וְיִשָּׁאֵר עַל כָּל פָּנִים חָמְרִי וְגַשְׁמִי כְּכָל שְׁאָר בְּנֵי אָדָם. וְהִנֵּה מַה שֶּׁעוֹזֵר לְהַשָּׂגַת [54]הַמִּדָּה הַזֹּאת הוּא הַהִתְבּוֹדְדוּת וְהַפְרִישָׁה הָרַבָּה, כְּדֵי שֶׁבְּהֶעְדֵּר הַמַּטְרִידִים תּוּכַל

ביאורים

44. הכנות אלה. קנין כל המעלות הקודמות. **45. בהשכלת.** בידיעת. **46. מצפוני ההתדבקות.** הדביקות בה' שמהותה צפונה וגנוזה לבני אדם שלא הגיעו למעלת ה'קדושה' (שמחת מרדכי). **47. שיערה עליו.** יושפע עליו (מלשון עירוי ושפיכה). **48. שמו.** שכינתו. **49. הפרישה.** מהנאות העולם הזה, פרישות בדינים, והנהגה של פרישות - התבודדות (עי' לעיל בפרק יד). **50. בסתרי ההשגחה העליונה ומצפוני הבריאה.** חכמת הנסתר שלימודה אף הוא בכלל דרכי קניית ה'קדושה' (שמחת מרדכי). **51. בדרכים הארציים.** בענינים הגשמיים. **52. וזולת זה.** אם לא ינהג ברוב פרישות ובעיון עצום, ובכוונה קדושה במעשים הגשמיים. **53. מעלה זו.** של הקדושה. **54. המדה.** של ה'קדושה'.

מסילת ישרים

פרק כו

נַפְשׁוֹ לְהִתְנַבֵּר יוֹתֵר וּלְהִדָּבֵק בְּבוֹרְאָהּ.

מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הֵם חֶסְרוֹן הַיְדִיעוֹת הָאֱמִתִּיּוֹת [55]**וְרֹב הַחֶבְרָה** [56]**עִם בְּנֵי הָאָדָם,** [57]**כִּי הַחֶמְרִיּוּת מוֹצֵא אֶת מִינוֹ** [58]**וְנֵעוֹר וּמִתְחַזֵּק, וְנִשְׁאֶרֶת הַנֶּפֶשׁ** [59]**לְכוּדָה בּוֹ וְלֹא תֵצֵא מִמַּאֲסָרָהּ. אַךְ בְּהִפָּרְדוֹ מֵהֶם וְהִשָּׁאֲרוֹ לְבַד, וְיָכִין עַצְמוֹ אֶל הַשְׁרָאַת קְדֻשָּׁתוֹ, הִנֵּה בַּדֶּרֶךְ שֶׁרוֹצֶה לֵילֵךְ בָּהּ יוֹלִיכוּהוּ, וּבְעֶזְרַ הָאֱלֹהִי אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ תִּתְגַּבֵּר נַפְשׁוֹ בּוֹ וּתְנַצַּח אֶת הַגּוּפָנִיּוּת, וְתִדְבַּק בִּקְדֻשָּׁתוֹ יִתְבָּרַךְ** [60]**וְתִשְׁלַם בּוֹ,** [61]**וּמִשָּׁם יַעֲלֶה אֶל מַעֲלָה גְּבוֹהָה יוֹתֵר, וְהִיא** [62]**הָרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁכְּבָר תַּגִּיעַ** [63]**הַשְׁכָּלָתוֹ לִהְיוֹת לְמַעְלָה** [64]**מֵחֹק הָאֱנוֹשִׁי, וְיָכוֹל**

ביאורים

55. ורוב החברה. ההתחברות הרבה. **56. עם בני האדם.** כי רובם אינם אוחזים במידת הקדושה, ובהשפעת חברתם לא יוכל להגיע אל מדה זו. **57. כי החמריות מוצא את מינו.** כלומר, החומריות שבאדם זה השואף ל'קדושה' נפגשת עם חומריותם של בני החברה שאינם במדריגה זו (שמחת מרדכי). **58. ונעור ומתחזק.** החומריות שבו. **59. לכודה בו.** בחומריותו. **60. ותשלם בו.** שתגיע לבסוף אל השלימות, שגם הגוף יתקדש על ידה. **61. ומשם יעלה אל מעלה וכו'.** עד כאן ביאר מדת הקדושה, מכאן מבאר סוף הברייתא: קדושה מביאה לידי רוח הקודש ורוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים. ויש מבארים שענין רוה"ק ותחיה"מ שמזכיר, אינן מדות נוספות (-בברייתא יש ט' מדות ולא י"א, כמ"ש במאמר הויכוח, ולכן אין פרקים מיוחדים על רוה"ק ותחיה"מ) אלא הם המשך של ענין הקדושה, שדרגתה הגבוהה היא הדביקות, המביאה לידי רוה"ק ותחית המתים, כמו שכתב: ויכול להגיע דביקותו אל מעלה כל כך גדולה, שכבר ימסר בידו מפתח של תחיית המתים. **62. הרוח הקודש.** ששורה שכינה על האדם (רש"י ע"ז כ:). "רוח הקודש" מציין בדרך כלל השראה אלהית המכוונת את האדם במעשיו או המקנה לו ידיעה בדרך שהיא למעלה מהשגת אנוש (ראה רמב"ן שמות כח, ל. רבינו בחיי דברים לג, ח. דרך ה' ג', ג, א-ג). **63. השכלתו.** ידיעותיו. **64. מחוק האנושי.** מטבע האדם, כלומר, ישיג ידיעות אמיתיות שבדרך טבע השכל האנושי אי אפשר להשיגן (כגון ידיעת סודות הבריאה וההשגחה, עתידות וכיו"ב).

מסילת ישרים

פרק כו

עיונים

ו. כמו שנמסר לאליהו ואלישע. בעל ה"לשם" עומד על כך, שבכל תקופת הנביאים ובית ראשון מצאנו רק פעמיים ענין תחיית המתים המתואר בהרחבה בספר מלכים, פעם אחת שהחיה אליהו את בן הצרפית ופעם נוספת שהחיה אלישע את בן השונמית (ראה מלכים-א' יז, מלכים-ב' ד), ואילו בתקופת המשנה והתלמוד מצאנו ענין זה לרוב, עד שאמר אנטונינוס לרבי (ע"ז י:) "ידענא זוטי דאית בכו מחיה מתים" (קטן שבכם יכול להחיות מתים) כשהחיה רבי חנינא בר חמא את עבדו של אנטונינוס, ורבי יוחנן החיה את רב כהנא (ב"ק קיז:), ורבה החיה את רבי זירא (מגילה ז:), ורבי חנניא בן חכינאי החיה את אשתו בתפילתו (כתובות סב:), ובפרט שהיה זה בנקל הרבה יותר מאליהו שנאמר בו " ויתמודד על הילד שלש פעמים ויקרא אל ה'", ומאלישע שנאמר בו "ויבוא ויסגור הדלת... ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו", והרי נודע הוא רום מעלת הראשונים כמו שאמרו "אם ראשונים כבני מלאכים אנו כבני אדם" וכו' (שבת קיב:), ובעירובין (נג.) "ליבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כנקב מחט", וביומא (ט:) "טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים", וגם בענין גילוי שכינה הרי בבית ראשון היה הרבה יותר מאשר בבית שני שחסרו בו חמשה דברים שהיו בבית ראשון, וכן פסקה הנבואה בבית שני עי' כ"ז יומא פרק ראשון.

אמנם - כותב בעל הלשם - דע כי הענין בזה הוא באמת מנפלאות תמים דעים ית"ש ומדרכי הנהגתו הנעלמה אשר כך עלה במחשבה לפניו מאז ומקדם להתגלה בשפעת אור קדשו ולמסור הכחות והמפתחות דסדרי בראשית ורזי עולם רק לדורות האחרונים אשר מבית שני והלאה, כי להם הנה ניתנה החמדה גנוזה הזאת לשלוט בכל מעשה בראשית, וזכו לזה עד סוף הזמן דכל מייסדי התורה שבע"פ... וכמ"ש בהיכלות דרבי ישמעאל כהן גדול (פ' כ"ז כ"ח כ"ט, ע"ש בארוכה) ...אמר רבי ישמעאל, כך אמר רבי עקיבא משום ר"א הגדול, מיום שניתנה תורה לישראל עד שנבנה הבית האחרון (ר"ל בית שני) תורה ניתנה, אבל הדרה ויקרה כבודה וגדולתה ותפארתה, אימתה פחדתה ויראתה, עושרה וגאותה וגאונה, זיעתה וזיותה, עוזה ועזוזה, ממשלתה וגבורתה, לא ניתנו עד שנבנה הבית האחרון.

אמנם הנה קודם העת דבנין בית שני הנה היה ננעל עדיין השער בזה, ולא ניתן אז השליטה לשלוט

ביאורים

65. לאליהו ולאלישע. עי' מלכים-א' יז, כב; ושם ב' ד, לה.

לְהַגִּיעַ דְּבֵקוּתוֹ אֶל מַעֲלָה כָּל כָּךְ גְּדוֹלָה, שֶׁכְּבָר יִמָּסֵר בְּיָדוֹ מַפְתֵּחַ שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים (ו) **כְּמוֹ שֶׁנִּמְסַר** [65]**לְאֵלִיָּהוּ וְלֶאֱלִישָׁע, שֶׁהוּא מַה שֶּׁמּוֹרֶה אֶל עִצָּם**

מסילת ישרים פרק כו

הַהִתְדַּבְּקוּת בּוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁבְּהֶיוֹת הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מְקוֹר הַחַיִּים, הַנּוֹתֵן חַיִּים לְכָל חַי, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ב, א): "[66]שְׁלֹשָׁה מַפְתֵּחוֹת לֹא נִמְסְרוּ בְּיַד שָׁלִיחַ, מַפְתֵּחַ תְּחִיַּת הַמֵּתִים וְכוּ", [ז]הִנֵּה הַדָּבֵק בּוֹ יִתְבָּרַךְ דְּבֵקוּת גָּמוּר יוּכַל לְמָשְׁךְ מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ אֶפִלּוּ [67]מָשְׁךְ הַחַיִּים עַצְמָם, שֶׁהוּא מַה [68]שֶּׁמְּתַיֵּחֵס לוֹ בְּפֶרֶט [69]יוֹתֵר מִן הַכֹּל, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי. וְהוּא מַה שֶּׁמִּים [70]הַבְּרִיתָא "וְקִדַּשְׁתָּה מְבִיאָה לִידֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבִיאָה לִידֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים".

עיונים

על סדרי מעשה בראשית לכל הצדיקים כולם שבכל דור אלא רק למעט מזעיר מהיחידי סגולה המצויינים אשר ראה רצונו ית"ש להתגדל ולהתקדש על ידיהם, וכמו כל הניסי מצרים ודור המדבר שנעשו ע"י משרע"ה וכן בכיבוש הארץ שהיה לצורך כלל ישראל, אבל זולת זה הנה לא ניתן המפתח דשנוי סדרי בראשית אלא רק לצורך שעה ולאיזה קדושים המצויינים אשר בחר בהם הוא ית"ש לקדש שמו עליהם, והם כל הנסים והנפלאות הנזכר בתנ"ך. עי"ש עוד בארוכה.

ב"שפתי חיים" (מועדים ב', חנוכה, עמ' קטז - קלא) מבאר בהרחבה שבבית שני זכו לכוחות אלו ע"י איתערותא דלתתא שבהתגברות כוח תורה שבעל-פה, בביסוס י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, תקנות וגזירות חז"ל, בהתמסרות לקיים כל דקדוקי סופרים, ובעיקר - עמל ויגיעת התורה ושימוש תלמידי חכמים בסברא אשר התחזק ביותר בתקופת בית שני.

ז. הנה הדבק בו יתברך דבקות גמור יוכל למשוך ממנו יתברך אפילו משך החיים עצמם. רבנו בא בדבריו ליישב את קושית התוספות (תענית ב. ד"ה שלשה) איך אליהו ואלישע החיו מתים הרי

ביאורים

66. שלשה מפתחות לא נמסרו ביד שליח. שלשה אוצרות יש לו להקב"ה שלא רצה למנות עליהם שליח אלא מפתחותיהם בידו הם, להבדיל משאר אוצרות שמסר מפתחותיהם לשלוחים שיהיו ממונים עליהם (רש"י סנהדרין קיג. ד"ה שלש). **67. משך החיים.** שפע החיים הנשפעים מהבורא יתברך. **68. שמתיחם לו בפרט.** החיים הם הדבר המשתייך אל הקב"ה באופן מיוחד. **69. יותר מן הכל.** כמו שכתוב (תהלים לו, י): "כי עמך מקור חיים". **70. הברייתא.** של רבי פנחס בן יאיר, עליה ביסס רבינו את ספרו, עי' בהקדמה.

מסילת ישרים פרק כו

עיונים

מפתח של תחית המתים לא נמסר ביד שליח, וע"ז תירץ שמי שדבק בה' יתברך דבקות כ"כ גמורה יכול למשוך ממנו ית' כח החיים - שזה הכח שמתייחס להקב"ה יותר מכל הכוחות - ובזה להחיות מתים.

התוספות עצמם תירצו שאין הכוונה שמפתחות אלו לא נמסרו מעולם לשליח, שהרי מצינו שגם מפתח של גשמים וגם של תחית המתים נמסרו לאליהו, אלא הכוונה שלא נמסרו להיות תמיד בידי שליח באופן קבוע אבל לפעמים בעת הצורך נמסרים בידי שליח.

רש"י כתב, שלא נמסרו לשליח אחד ביחד, כלומר שכולם יחד לא יהיו בידי שליח אחד אבל אחד מהם יתכן שיהיה בידי שליח (עי' מהרש"א וגבורת ארי שכוונתו לתרץ בזה קו' התוס'). אמנם הראב"ד דחה תירוץ זה כיון שבגמרא משמע שגם מפתח אחד לא נמסר בידי שליח.

הראב"ד (עי' פרשת דרכים דרוש כא) תירץ, שבאמת גם לאליהו ואלישע לא נמסר המפתח להיות בידם, אלא שהם התפללו וע"י תפלתם הקב"ה החיה את המת. וכבר הקשו עליו שדבריו צ"ע מהגמ' במסכת סנהדרין (קיג.) שמשמע שם שנמסר להם המפתח עצמו (להתענג על ה').

ח. והוא מה שיכול להיות התחלה וראשית להרחיב העיון בענינים ההם. התבונן עד כמה מגיע עומק חכמת היראה, כי כל מה שנתבאר בספר הבהיר והענקי הזה, בכללי המדות ממדת הזהירות עד רוה"ק למעלת תחית המתים, כל המסילה העולה בית אל, שרשיהם ויסודיהם כלליהם והרבה מפרטיהם, כל זה אינו אלא התחלה וראשית. ואמנם, ראשית חכמה יראת ה', כל חכמה שמשיגים ביראת ה' אך ראשית היא, וכמו שאמר משה אתה החלות וגו', כל מה שהגיע משה אדון כל הנביאים, כלפי גדולתו רק כהתחלה היתה. וכל הגדול יותר הוא מתחיל יותר, וזוהי גדולתו ('עיונים').

וְאַתָּה קוֹרֵא נָעִים, יָדַעְתִּי שֶׁכָּמוֹנִי תֵּדַע אֲשֶׁר לֹא כִלִּיתִי בְּסִפְרִי זֶה אֶת כָּל חֻקֵּי [71]הַחֲסִידוּת, וְלֹא אָמַרְתִּי כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹמַר בְּעִנְיָן זֶה, כִּי אֵין לַדָּבָר סוֹף וְאֵין לַהִתְבּוֹנֵן תַּכְלִית, אֲבָל אָמַרְתִּי קְצָת מִכָּל פְּרָט שֶׁבִּפְרָטֵי הַדְּבָרִיתָא אֲשֶׁר עָלֶיהָ יִסַּדְתִּי חִבּוּרִי זֶה, [ח]וְהוּא מַה שֶּׁיָּכוֹל לִהְיוֹת הַתְחָלָה וְרֵאשִׁית לְהַרְחִיב הָעִיּוּן בָּעִנְיָנִים הָהֵם, כִּיוָן [72]שֶׁנִּגְלָה דַּרְכָּם וְנִפְתַּח אָרְחָם לְעֵינֵינוּ לְלֶכֶת

ביאורים

71. החסידות. כינוי כללי לעבודת ה' השלימה (ואין הכוונה למידת ה'חסידות' הקבועה בברייתא בין מידת ה'טהרה' למידת ה'ענוה', ראה לעיל פ"א בביאורים 1). **72. שנגלה דרכם ונפתח ארחם.**

מסילת ישרים — פרק כו

בָּם בְּדֶרֶךְ [73]מִישׁוֹר. וְעַל כֹּל כֵּיוֹצֵא בָּזֶה נֶאֱמַר (משלי א, ה): "[74]יִשְׁמַע חָכָם [75]וְיוֹסֵף לֶקַח [76]וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקָּנֶה", וְהַבָּא לְטַהֵר [77]מְסַיְּעִים אוֹתוֹ (שבת קד, א), "כִּי ה' יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה", (משלי ב, ו), לְהַיְשִׁיר אִישׁ אִישׁ אֶת דַּרְכּוֹ לְפָנֵי בּוֹרְאוֹ.

וְזֶה פָּשׁוּט, כִּי כָּל אָדָם לְפִי הָאֱמָנוּת אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וְהָעֵסֶק אֲשֶׁר הוּא עוֹסֵק, כָּךְ צָרִיךְ לוֹ [78]הַיְשָׁרָה וְהַדְרָכָה, כִּי דֶּרֶךְ הַחֲסִידוּת הָרָאוּי לְמִי שֶׁתּוֹרָתוֹ אֻמָּנוּתוֹ אֵינוֹ דֶּרֶךְ הַחֲסִידוּת הָרָאוּי לְמִי שֶׁצָּרִיךְ לְהַשְׁכִּיר עַצְמוֹ לִמְלֹאכֶת חֲבֵרוֹ, וְלֹא זֶה וְזֶה דֶּרֶךְ הַחֲסִידוּת הָרָאוּי לְמִי שֶׁעוֹסֵק בִּסְחוֹרָתוֹ. וְכֵן כָּל שְׁאָר הַפְּרָטִים אֲשֶׁר בְּעִסְקֵי הָאָדָם בָּעוֹלָם, כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי מַה שֶּׁהוּא, רְאוּיִים לוֹ דַּרְכֵי הַחֲסִידוּת, לֹא לְפִי שֶׁהַחֲסִידוּת מִשְׁתַּנָּה, כִּי הִנֵּה הוּא שָׁוֶה לְכָל נֶפֶשׁ וַדַּאי, הוֹאִיל וְאֵינֶנּוּ אֶלָּא לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁיֵּשׁ נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ בּוֹ. אֲבָל הוֹאִיל [79]וְהַנּוֹשְׂאִים מִשְׁתַּנִּים, אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִשְׁתַּנּוּ הָאֶמְצָעִים הַמַּגִּיעִים אוֹתָם

ביאורים

נגלה דרכם - להבינם על נכון ולדעת את ביאורם ללא טעות, ונפתח ארחם - לדעת היאך יוכל לקנותם למעשה וללכת בהם (פתח המסילה). **73. מישור.** ישרה. **74. ישמע חכם.** דברי חכמה מן המלמדים אותו. **75. ויוסף לקח.** "לימוד" (רש"י), כלומר, מתוך מה ששמע יתעורר ללמוד ולקחת עוד מרבותיו. **76. ונבון.** שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו (רש"י). **77. מסייעים אותו.** מן השמים נגד יצר הרע, ומכינים לו פתחים להכנס בהם לדרך הטוב (רש"י מנחות כט: ושבת קד.). [וכוונתו, כי אף שלא ביאר הכל, הבא ליטהר יסייעוהו כבר להחכים עוד ועוד (פתח המסילה)]. **78. היישרה והדרכה.** מה הם הדרכים והאמצעים אשר על ידם יגיע אל עבודת ה' השלימה. ["הישרה" - לזכך ולישר את "ההתחלות והיסודות הקבועים בלב כל האדם הישר" (דברי רבינו בהקדמה), "והדרכה" - להתקדם בחסידות ההולכת ונבנית על היסודות הללו (שמחת מרדכי)]. **79. והנושאים.**

מסילת ישרים — פרק כו

עיונים

ט. וכבר יכול להיות חסיד גמור וכו' בעל מלאכה פחותה. כתב הגר"י סרנא זצ"ל: הזהר והזהר שאל תטעה בלשונו שדעתו נוטה לדעת הטועים שאין החסידות תלויה בגדלות התורה, שכל ספרו של רבינו מראשו ועד סופו סותר דיעה זו סתירה גמורה. ומה שכתב רבינו כאן הוא רק להורות שאין ענין של החסידות תלוי בפלוגתא של רבי שמעון בן יוחאי ורבי ישמעאל (במסכת ברכות לה:) אם להנהיג עם התורה מנהג דרך ארץ או לא, ועל זה אומר כי מצד החסידות אין מניעה, וגם בעל המלאכה הפחותה יכול להיות חסיד גמור, שהרי יעקב אבינו היה אותו יעקב אבינו ברעותו צאן לבן כמו במחזה הסולם, וגם דוד המלך ברעיית צאן אביו, ושבטי יה ברעותם צאן אביהם, וכל התנאים והאמוראים שהתפרנסו ממלאכה פחותה לא נגרע חסידותם, אבל אין הבדל בגדלות התורה בין רשב"י לר"י, כי גדולת התורה אצל שניהם שוה, והכל מודים שכל חסרון שהוא בגדולת התורה וידיעת דרכי ה' ית' - יחסר בחסידות, וגם זה בכלל מאמרם: ולא עם הארץ חסיד, וכמו שביאר רבינו בכל מקום שזכר את החסידות מפורש ושום בשכל. (עיונים).

אֶל הַתַּכְלִית כָּל אֶחָד לְפִי עִנְיָנוֹ. [מ]וּכְבָר יָכוֹל לִהְיוֹת חָסִיד גָּמוּר אִישׁ שֶׁמִּפְּנֵי צָרְכּוֹ הוּא בַּעַל מְלָאכָה פְּחוּתָה כְּמוֹ מִי אֲשֶׁר לֹא יִפָּסֵק מִפִּיו הַלִּמּוּד, וּכְתִיב (מִשְׁלֵי טז,ד): "[80]כֹּל פָּעַל ה' לַמַּעֲנֵהוּ". וְאוֹמֵר (שם ג, ו): "[81]בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ".

הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּרַחֲמָיו יְפַקַּח עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתוֹ וְיוֹרֵנוּ דְּרָכָיו וְיוֹלִיכֵנוּ בְּאָרְחוֹתָיו וְנִזְכֶּה לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמוֹ וְלַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְפָנָיו. יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם, [82]יִשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו. יִשְׂמַח

ביאורים

ענייני החסידות באים לידי ביטוי באופן מעשי בצורה שונה, לפי בני האדם ומצבם. **80. כל פעל ה' למענהו.** כל מצב נברא ונוצר לצורך עבודת ה' השלימה. **81. בכל דרכיך.** בכל מצביך, גם בהיותך עוסק בעניני העולם הזה. **82. ישמח ה' במעשיו... ישמח ישראל בעושיו.** רבינו מסיים את ספרו הגדול (וכן את ספריו "דעת תבונות", ו"שבעים תיקונים") בפסוקים המתארים את שמחתם של הבורא והנברא - ה' וישראל - זה בזה, באשר מצב זה הוא שלימות תכלית הבריאה! (שמחת מרדכי).

יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם. אָמֵן אָמֵן אָמֵן.

תושלב"ע